

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ENVER HOCA DÖNEMİ ARNAVUTLUK

(1945-1985)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA

HAZIRLAYAN
Ali ÖZKAN

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ENVER HOCA DÖNEMİ ARNAVUTLUK
(1945-1985)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA

HAZIRLAYAN
Ali ÖZKAN

Jürimiz tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezinin oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr.
2. Prof. Dr.
3. Doç. Dr.
4. Doç. Dr.
5. Yrd. Doç. Dr.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Enver Hoca Dönemi Arnavutluk
(1945-1985)****Ali ÖZKAN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Ana Bilim Dalı****Elazığ-2012, Sayfa: XX+509**

Soğuk Savaş Döneminde Arnavutluk'un lideri olan Enver Hoca yalnız Balkanlar'da değil tüm Dünyada farklı yönleriyle gündeme gelmiştir. Ancak, iktidara geldikten sonra ölünceye kadar diktatörlük konumunu koruduğu görülmüştür. İlimi alanda ilgi çeken bir yaşantısı olduğu düşünülmesine rağmen, Enver Hoca'nın 40 yıllık diktatörlüğünün ve Arnavutluk İşçi Partisi'nin faaliyetlerinin istenilen seviyede incelenme imkânı bulunamamıştır. Böylece bu çalışmanın yapılması ihtiyacı doğmuştur. Enver Hoca; Sovyet lideri Josef Stalin'den daha fazla Stalinci olmuştur. Stalin'i bir ilah ve Marksist-Leninist İdeolojisini de bir yaşam tarzı olarak görmüştür. O'nun Arnavutluk'u bir "kapalı kutu" haline nasıl getirdiği maalesef hala ortaya çıkarılmamıştır. Ayrıca Enver Hoca Dönemi'nin Arnavutların Balkanlardaki rolü ile Arnavutluk'un yalnız komünist ülkeleriyle değil aynı zamanda Batı ülkeleri ve Türkiye ile olan ilişkileri de hâlâ karanlık kalmıştır.

Bir yandan bazı Arnavut halkı O'nu hâlâ Arnavutların ulusal lideri İskenderbey'den sonra büyük bir kişi olarak görmekte iken, diğer bir kısım Arnavut halkı ise O'nu bir vatan haini ve Arnavutluk'un modernleşme yolunda en büyük engeli olduğuna inanmıştır. Bundan dolayı, Enver Hoca döneminin yeniden incelenmesi büyük bir önem arz etmiştir.

Bu sebeple çalışmamızda; ilk iki bölümde Enver Hoca'nın İkinci Dünya Savaşı'nda ülkesine nasıl bağımsızlığı kazandırdığı, kısa zamanda iktidara gelişi ve

Arnavutluk İşçi Partisinin oluşturulması konuları göz önüne alınmıştır. Daha sonra Enver Hoca'nın iktidarda kalmak için muhaliflere karşı uyguladığı etkisizleştirme siyaseti ile diktatörlük yönleri de göz önüne serilmiştir. İlave olarak, Komünist ülkeleri ile Batılı ülkeler ve ayrıca Türkiye ile olan ilişkileri farklı yönleri ile detaylı olarak ele alınmıştır. Son olarak; Enver Hoca döneminin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri, gelecekte Arnavutluk ile iyi ilişki kurmak isteyenlere yeni bir pencere açmak amacıyla detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enver Hoca, Arnavutluk İşçi Partisi, Diktatör, Stalin, Mao, Tito.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

**Albania Under Enver Hoxha
(1945-1985)**

Ali ÖZKAN

**The University of Fırat
The Institute of Social Science
The Department of History
Elazığ-2012, Page: XX+509**

Enver Hoxha; the leader of Albania within Cold War Era; came into question in different aspects not only in Balkans but also all over the World. However, he was such a dictator that he kept his position from his first getting in power till his death. Although it was thought that he had an interesting life at science area, It was unable to investigate this leader's mystery life during his 40 year dictatorship and his Albanian Worker Party's activities at a desired level. Thus, it needs to begin this study.

Enver Hoxha was more Stalinist than Sovyet leader Josef Stalin. He saw Stalin as God and Marksist-Leninist Ideology as his life style. It has not been discovered how he made Albania as a "closed box" yet. Additionally, the role of Albanian in Balkan Region under Enver Hoxha Era and it's relationship with not only communist states but also western states and Turkey still stayed in dark.

On one hand, some Albanian people have still seen him as a great leader after the Albanian national hero Iskender Bey, on the other hand some Albanian people believed that he was a traitor and the real obstacle on the way of Albanian modernization. For that reason, it seems very important to research Enver Hoxha Period.

In this study, it was sprawled in front of the eye how Enver Hoxha tried to gain his country's independence during the Second World War, how he took the power in a very short time and how he created Albanian Worker Party in the first two chapter.

Later, the policy of Enver Hoxha against his oppositon on the continuation of his power and his brutal dictatorship placed in front of the eye. In addition to that, the relationship between Albania and Communist countries, Western Countries and also Turkey were examined in different aspects.

Finally, the political, cultural, social, economical parts of Albania under Enver Hoxha period also examined in details for the sake of opening a new window to the one who wants to creat good relationship with Albania in future

Key Words: Enver Hoxha, Albanian Worker Party, Dictator, Stalin, Mao, Tito.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	XIII
KISALTMALAR	XIV
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	XVI
GİRİŞ.....	1
I. ARNAVUTLUK ADININ ANLAM VE KÖKENİ	5
I.1. Arnavutluk Adının Anlamı.....	5
I.2. Arnavutluk Adının Kökeni	7
I.3. Arnavutluk Devletinin Bayrağı ve Milli Marşı	8
II. ARNAVUTLUK’UN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUMU.....	9
II.1.1. Arnavutluk’un Yeryüzü Şekilleri	9
II.1.1.1. Arazinin Genel Yapısı.....	9
II.1.1.2. Dağlık Bölgeler	10
II.1.1.3. Ovalar	10
II.1.2. Arnavutluk’un İklim ve Bitki Örtüsü.....	11
II.1.2.1. İklim	11
II.1.2.2. Bitki Örtüsü	12
II.1.3.1. Arnavutluk’un Akarsu –Gölleri ve Kıyıları	13
II.1.3.1.1. Akarsular	13
II.1.3.1.2. Göller.....	13
II.1.3.3. Kıyıları	13
II.2. Arnavutluk’un Jeostratejik Olarak Önemi	14
II.3. Arnavutluk’un Demografik Yapısı	16
II.4. Arnavutluk’un Dini ve Etnik Yapısı	18
II.4.1. Hıristiyanlık.....	19
II.4.2. İslamiyet.....	20
II.4.2.1. Arnavutluk’ta Bektaşilik	21

III. TARİH İÇERİSİNDE ARNAVUTLUK	25
III.1. Eski Çağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Arnavutluk.....	25
III.2. Osmanlı Döneminde Arnavutluk	30
III.3. Bağımsızlık Döneminde Arnavutluk	36
III.4. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Arnavutluk (1914-1918)	46
III.5. İki Dünya Savaşı Arası Döneminde Arnavutluk (1919-1938)	49
III.6. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Arnavutluk (1939- 1945).....	61

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENVER HOCA'NIN İKTİDARA GELİŞİ VE ARNAVUTLUK KOMÜNİST PARTİSİ.....	64
1.1. Enver Hoca'nın İktidara Gelişi (1908-1945).....	64
1.1.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi.....	65
1.1.2. Komünist Harekete Girişi Dönemi	67
1.1.3. Savaş Yılları Dönemi.....	71
1.1.4. Peza Konferansı (15-16 Eylül 1942)	72
1.1.5. Birinci Labinot Konferansı (12-22 Mart 1943)	76
1.1.6. Mukaj Konferansı (2-3 Ağustos 1943)	77
1.1.7. İkinci Labinot Konferansı (4-9 Eylül 1943)	78
1.1.8. Permet Konferansı (24-28 Mayıs 1944)	79
1.1.9. Berat Konferansı (23-27 Kasım 1944).....	80
1.1.10. Arnavutluk'u Yeniden Yaratma.....	81
1.1.11. Sosyalizmi İnşa Edişi Dönemi	88
1.2. Komünist Partisi/Emek/İşçi Partisi'nin Kurulması ve Faaliyetleri.....	90
1.2.1. Arnavutluk Emek/İşçi Partisi.....	90
1.2.1.1. Arnavutluk'ta Örgütlü Komünist Hareketin Başlaması.....	91
1.2.1.2. Arnavutluk Komünist Hareketi ve Komünist Enternasyonal (KOMINTERN).....	94
1.2.1.3. Komünistlerin Önderliğinde İlk İşçi Örgütleri	95
1.2.1.4. Kuçova Puna Derneği	96
1.2.1.5. Korça Ekmek Yürüyüşü.....	96
1.2.1.6. Komünist Örgütlerin Çoğalması ve İşkodra Komünist Grubu	97
1.2.1.7. Arnavutluk Komünist Hareketinin Yeni Çizgisi	97

1.2.1.8. Korça Komünist Grubu ile İşkodra Komünist Grubu Arasındaki Anlaşmazlıkların Şiddetlenmesi	98
1.2.1.9. Enver Hoca Liderliğindeki Arnavut Komünist Partisinin Kurulması ve Faaliyetleri (1944-1948)	99
1.2.1.10. Komünist İktidarın Sağlanması (Kasım 1944-Mart 1946).....	101
1.2.1.11. Devrimin Başlaması (Mart 1946-Haziran 1948)	103
1.2.2.12. Komünist Partisi'nin Yapısı.....	105
1.2.2. Arnavutluk Emek Partisinin Üyelik ve Disiplin Anlayışı	106
1.2.2.1. Partiye Üye Olma.....	106
1.2.2.2. Partiye Kabul Edilme.....	107
1.2.2.3. Parti Disiplini.....	107
1.2.2.4. Enver Hoca'nın Komünist Tanımlaması	108
1.2.3. Arnavutluk Emek Partisinin Kongreleri	109
1.2.3.1. 1.Kongre (8-12 Kasım 1948).....	109
1.2.3.2. 2. Kongre (31 Mart-07 Nisan 1952)	110
1.2.3.3. 3. Kongre (25 Mayıs 1956-02 Haziran 1956).....	110
1.2.3.4. 4. Kongre (13-20 Şubat 1961)	111
1.2.3.5. 5. Kongre (1-8 Kasım 1966).....	111
1.2.3.6. 6. Kongre (1-7 Kasım 1971).....	112
1.2.3.7. 7. Kongre (1-7 Ocak 1976).....	114
1.2.3.8. 8. Kongre (1-7 Kasım 1981).....	116
1.2.3.9. 9. Kongre (3-8 Kasım 1986).....	117
1.2.3.10. 10. Kongre (1991).....	122
1.2.4. Demokratik Cephe	122
1.2.5. Arnavutluk Ticaret Birliği	125
1.2.6. Arnavutluk İşçi Gençlik Birliği	126
1.2.7. Arnavutluk Kadın Birliği.....	127
1.2.8. Arnavutluk Yazarlar ve Artistler Birliği.....	127

İKİNCİ BÖLÜM

2. ENVER HOCA’NIN DİKTATÖRSEL YÖNETİMİ VE MUHALİFLERİNE KARŞI UYGULADIĞI POLİTİKA	128
2.1. Enver Hoca’nın Diktatörsel Yönetimi (1945-1985)	128
2.1.1. Enver Hoca’nın Diktatörsel Yönetimi ve İdeolojisi	128
2.1.1.1. Dikta Yönetimi	132
2.1.1.2. Enver Hoca İdeolojisi	151
2.1.1.3. Enver Hoca’nın Mao Zedung Hakkındaki Düşüncesi	153
2.1.1.4. Enver Hoca’nın Avrupa Komünistleri Hakkındaki Düşüncesi.....	153
2.1.1.5. Enver Hoca’nın NATO Hakkındaki Düşüncesi.....	154
2.1.1.6. Enver Hoca’ya Göre Karl Marks	154
2.1.1.7. Enver Hoca’ya Göre Lenin	154
2.1.1.8. Enver Hoca’ya Göre Leninist Emperyalizm Teorisi	154
2.1.1.9. Enver Hoca’ya Göre Marksizm-Leninizm	156
2.1.1.10. Enver Hoca’ya Göre Tito’culuk ve Stratejisi	157
2.1.1.11. Enver Hoca İdeolojisinde Josef Stalin’in Rolü.....	158
2.1.1.12. Enver Hoca’ya Göre Bloksuz Dünya Teorisi	164
2.1.1.13. Enver Hoca’ya Göre Bloksuz Dünya Teorisi Değerlendirmesi.....	164
2.1.1.14. Enver Hoca’ya Göre Çin ve Çin’in Üç Dünya Teorisi	165
2.1.1.15. Enver Hoca’ya Göre Üç Dünya Teorisi Değerlendirmesi	166
2.1.1.16. Enver Hoca’ya Göre Dünya Emperyalizm Stratejisi.....	169
2.1.1.17. Enver Hoca’nın Diğer Düşünceleri.....	170
2.1.1.18. Enver Hoca’ya Göre Halk Meclisi, Bakanlar Konseyi ve Yüksek Mahkeme	175
2.1.1.18.1. Halk Meclisi.....	175
2.1.1.18.2. Bakanlar Konseyi.....	175
2.1.1.18.3. Yüksek Mahkeme	176
2.2. Enver Hoca’nın Muhaliflerine Karşı Uyguladığı Politika.....	176
2.2.1. Halk Düşmanı, Halk Mahkemesi.....	183
2.2.1.1. Halk Düşmanı	183
2.2.1.2. Halk Mahkemesi	183
2.2.2. Yugoslavya Etkisinde Olduğu Dönemde(1941-1948).....	184
2.2.3. Sovyet Etkisinde Olduğu Dönemde (1949-1960).....	187

2.2.4. Çin Etkisinde Olduğu Dönemde (1961-1978).....	191
2.2.5. Yalnızlık Politikası Uygulandığı Dönemde (1978-1985).....	193

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ENVER HOCA DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK’UN KOMÜNİST	204
ÜLKELER İLE İLİŞKİLERİ	204
3.1. Arnavutluk’un Yugoslavya ile İlişkileri	209
3.1.1. Arnavutluk –Yugoslavya İlişkileri (1912-1944).....	209
3.1.2. Arnavutluk-Yugoslavya İlişkileri (1944-1948)	210
3.1.3. Arnavutluk –Yugoslavya İlişkileri (1948-1985).....	224
3.2. Arnavutluk’un Sovyet Rusya ile İlişkileri	236
3.2.1. Arnavutluk-Sovyet Rusya İlişkileri (1914-1945)	236
3.2.2. Arnavutluk–Sovyet Rusya İlişkileri (1945-1961).....	239
3.2.3. Arnavutluk –Sovyet Rusya İlişkileri(1961-1985).....	263
3.2.4. Sovyet Rusya’nın Arnavutluk Üzerine Baskısı ve Yardım Politikası	272
3.2.4.1. Rusya’nın Arnavutluk Üzerine Politik Baskısı.....	272
3.2.4.2. Rusya’nın Arnavutluk Üzerine Ekonomik Baskısı.....	272
3.2.4.3. Sovyet Rusya’nın Yardım Politikası.....	273
3.3. Arnavutluk’un Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri.....	274
3.3.1. Arnavutluk – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1945-1961).....	274
3.3.2. Arnavutluk – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1961-1978).....	277
3.3.3. Arnavutluk – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1978-1985).....	288

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ENVER HOCA DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK’UN BATILI	293
DEVLETLER İLE İLİŞKİLERİ	293
4.1. Arnavutluk’un İtalya İle İlişkileri	295
4.2. Arnavutluk’un Almanya İle İlişkileri	302
4.3. Arnavutluk’un ABD İle İlişkileri.....	303
4.4. Arnavutluk’un İngiltere İle İlişkileri.....	310
4.5. Arnavutluk’un Yunanistan İle İlişkileri	319

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ENVER HOCA’NIN ORTADOĞU ÜLKELERİ VE ARNAVUTLUK’UN ULUSLAR ARASI KURULUŞLARLA İLİŞKİLERİ İLE YALNIZLIK POLİTİKASI VE ENVER HOCA’NIN ÖLÜMÜ		332
5.1.1. Enver Hoca’nın Ortadoğu Ülkeleri Hakkında Düşünceleri		332
5.1.1.1. Mısır İle İlgili Düşünceleri		333
5.1.3. İsrail İle İlgili Düşünceleri		334
5.1.4. Filistin İle İlgili Düşünceleri		335
5.1.5. İran İle İlgili Düşünceleri		335
5.2. Arnavutluk’un Birleşmiş Milletlere, COMECON ve Varşova Paketi’na Giriş ve Çıkış		336
5.2.1. Arnavutluk’un Birleşmiş Milletlere Girişi		336
5.2.2. Arnavutluk’un COMECON (The East European Council For Mutual Economic Assistance)’A Girişi ve Ayrılışı		340
5.2.3. Arnavutluk’un Varşova Paketi’na Girişi ve Ayrılışı		343
5.3. Arnavutluk’un Yalnızlık Politikası ve Enver Hoca’nın Ölümü		349
5.3.1. Enver Hoca’nın Yalnızlık Politikası ve Sonrası		349
5.3.2. Enver Hoca’nın Ölümü		359

ALTINCI BÖLÜM

6. ENVER HOCA DÖNEMİ ARNAVUTLUK –TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....		372
6.1. Arnavutluk-Türkiye Arasında Siyasi-Askeri- Sosyal-Ekonomik ve Kültürel İlişkiler		372
6.1.1. Siyasi İlişkiler		374
6.1.1.1. Osmanlı Devleti Dönemindeki İlişkileri		374
6.1.1.2. Arnavutluk’un Bağımsızlığı ve Bağımsızlık Sonrası İlişkiler		375
6.1.1.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dönemindeki İlişkileri:		378
6.1.1.3.1. Türkiye-Arnavut Siyasi İlişkileri (1923-1945)		378
6.1.1.3.2. Türkiye-Arnavut Siyasi İlişkileri (1945-1985)		389
6.1.2. Askeri İlişkiler		397
6.1.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler		400
6.1.3.1. Sosyal İlişkiler		400
6.1.3.1.1. Göçler		401

6.1.3.1.2. Göçlerde Arnavut Unsurunun İskânı	402
6.1.4. Kültürel İlişkiler.....	403
6.1.4.1. Akrabalık Bağları.....	405
6.1.4.2. Ortak Kullanılan Kelimeler	405
6.1.4.3. Yayınlarda Türk Düşmanlığı	406
6.1.5. Ekonomik İlişkiler	407
SONUÇ	413
BİBLİYOGRAFYA	429
EKLER	449
ÖZGEÇMİŞ	509

ÖNSÖZ

Balkanlar; tarihin her döneminde Türkler için daima büyük önem kazanmıştır. Bunda Balkanlar'ın içinde bulunduğu coğrafyayla birlikte yaşadığı toplumların etnik, siyasi ve dini yapıları ile Türklerle olan tarihi bağlarının etkin olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte; Balkan ülkelerinden bir kısmı geçmişte olduğu gibi hâlâ Türkiye ile yakın ilişki kurmaktan kaçındığı; diğer bir kısmının ise aksine mevcut ilişkilerini daha da geliştirmek istediği görülmektedir. Bu kapsamda hemen hemen tüm Balkanlara yayılmış olan Arnavut Milleti'nin özel bir yeri bulunmaktadır.

Bu nedenle Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile olan tarihsel bağlarının gelecekte de olumlu şekilde artarak devam etmesi için öncelikle her Balkan ülkesi ile mevcut ilişkilerinin geliştirilmesi ve yeni alanlar içinde özellikle Arnavutluk devleti ile de ortak değerlerimizin araştırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Yapılan bu çalışmada; Arnavutluk'un komünizmle yönetildiği yıllarda; 40 yıl iktidarda kalan diktatör Enver Hoca Dönemini (1945-1985) siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle incelemek ve bu dönemde yukarıda belirtildiği gibi başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerini araştırmak amaçlanmıştır. Özellikle gelecekte yapılacak çalışmalara faydalı olabileceği kanaati ve Türk-Arnavut dostluğunun daha sağlam temellere oturtulması düşüncesi ile böyle bir çalışmaya gidilmiştir. Bu maksatla; geniş bir kaynak taraması yapılarak özellikle Enver Hoca Döneminin gizli kalmış yönleri ve Arnavutluk'un Türkiye ile olan ilişkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca 2004-2006 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetleri Tiran Askeri Ataşesi ve Askeri İşbirliği ve Koordinasyon Kurul Başkanı olarak görev yaptığım döneme ait tecrübe ve gözlemlerim ile almış olduğum bilgi birikimini bu çalışmaya kaynak teşkil edeceği düşüncesiyle istifadeye sunulmuştur.

Tezimin hazırlanmasında görüş ve fikirleri ile bana yol gösteren Danışman Hocam, Sayın Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA ile tez konunun içeriğinin oluşturulması ve kaynak temin edilmesinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ömer Osman UMAR'a ve çalışmalarımın sosyolojik yönünün ortaya konulmasında değerli bilgilerini paylaşan Doç. Dr. Ömer AYTAÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
AANO	: Arnavutluk-Amerikan Ulusal Organizasyonu (Albanian-American National Organization)
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADC	: Arnavut Demokratik Cephesi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AHC	: Arnavutluk Halk Cumhuriyeti
AKP	: Arnavutluk Komünist Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
ATA	: Arnavutluk Haber Ajansı
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	: Birleşmiş Milletler
c.	: Cilt
CEEC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı
CIA	: Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü
COMECON	: Council for Mutual Economic Assistance(Doğu Avrupa Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)
COMINFORM	: Comunist Information Bureau(Komünist Bilgi Bürosu)
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
HC	: Halk Cumhuriyeti
KOMINTERN	: Komünist Enternasyonal
LNC	: Ulusal Kurtuluş Komitesi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MTİ	: Makine ve Traktör İstasyonları
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PASOK	: Pan Helenik Sosyalist Hareketi
s.	: Sayfa

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UCK	: Ulusal Kurtuluş Cephesi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kùltùr Organizasyonu
VP	: Varşova Paktı
YH	: Yasallık Hareketi
YTK	: Yüksek Tip Kooperatifler
yy.	: Yùzyıl

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tezimiz, Enver Hoca döneminde Arnavutluk'u siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve askeri yönlerden incelemenin yanı sıra Enver Hoca'nın uzun süre iktidarda kalmasının sırrı, komünist ve batı ülkeleriyle ve ayrıca Türkiye ile olan ilişkilerinin ne şekilde olduğunun ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Her ne kadar propaganda dolu bir anlatım içermesine ve bazen gerçeklerden uzak olmasına rağmen yine de- Enver Hoca'nın bizzat kaleme aldığı kitap, söylev ve demeçleri tezimizin önemli bir hususunu teşkil etmiştir. Neticede, Soğuk Savaş Dönemi diktatörlerinden; en okumuş ve kültürlü komünist lideri olarak bilinen Enver Hoca pek çok konuda eserler vermiştir. Bu kitapların tamamından da istifade edilmiştir.

Bunlardan önem arz edenler arasında; *“Imperialism and the Revolution (1978)”*, *“Reflections on China (1979)”*, *“With Stalin (1979)”*, *“Eurocommunism is Anti-Communism (1980)”*, *“The Khrushchevites (1980)”*, *“The Anglo-American Threat to Albania (1982)”*, *“The Titoists (1982)”*, *“Reflections on the Middle East (1984)”*, *“Laying the Foundations of the New Albania (1984)”*, *“The Superpowers (1985)”* görülmektedir.

Enver Hoca dönemi temel kaynaklarından diğerleri de, Hoca'nın diktatör yönetimine tahammül gösteremeyip başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine iltica etmek isteyen yazarların eserleri oluşturmaktadır. Söz konusu yazarların; buldukları ülkenin Arnavutluk ile olan ilişkilerinin gerginliğinin ve sansür olmamasının avantajını da kullanarak yaptıkları incelemeleri, herhangi bir tesir altında kalmadan sunmaya gayret gösterdikleri gözlemlenmektedir.

Bunlardan bazılarının Hıristiyanlık propaganda yapması hariç tutulursa, Arnavutluk'un 1945-1985 yılları arasındaki sürede büyük resminin ortaya konması ve bazı önemli ayrıntıların ise örnekleriyle birlikte verilmesi, tezin kapsamına tarafsız bir eleştiri boyutunu kazandırmış ve Enver Hoca'nın yanlı fikirlerinden uzaklaşılmasını sağlamıştır. Bu yazarlar arasında önem arz edenler bazılarının isimleri verilmek gerekirse bunlar, Elez BİBERAJ, Robert ELSIE, Lou GIAFFO, Arshi PIPA isimleri ön plana geçmiştir. Bu yazarların eserlerinden tezin tamamında değişik konuları içerecek şekilde istifade edilmiştir.

Enver Hoca dönemine ait tarafsız kaynakların bir diğerini de bu konuda daha önce çalışma yapmış yazarların eserleri teşkil etmektedir. Bu kapsamda; Owen

PEARSON başı çekmektedir. Hazırlamış olduğu üç kitapla Arnavutluk'u bir bütün olarak görmenin yanı sıra Enver Hoca döneminin daha iyi kavranmasına yönelik ayrıntılara da yer vermiştir. Söz konusu yazarın kitapları; *“Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation To The Kosovo War (1946-1998)”*, *“Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism (1940-1945)”*, *“Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939”*dır. Ayrıca James S. O'DONNELL, *“A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha”* çalışması ile Enver Hoca dönemine ayrı bir bakış açısı kazandırmıştır. “R.J. Crampton, *“İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar”* çalışmasıyla Arnavutluk'un Enver Hoca döneminde Balkanlardaki konumunu belirtmiştir. Bernd J. FISCHER, *“Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe”* çalışmasıyla Enver Hoca'nın diğer diktatörler ile kıyaslanmasına imkân vermekle kalmamış ayrıca O'nu diğerlerinden ayırt eden uygulamalarını da ortaya koymuştur. Edwin E. JACQUES, *“The Albanians-An Ethnic History From Prehistoric Times To The Present”* ile Miranda VICKERS, *“The Albanians-A Modern History”* yapıtlarıyla Arnavutluk'un genel bir görüntüsünü ve Enver Hoca döneminde de devam eden özelliklerini açıklamışlardır.

Tezin oluşturulmasında Arnavut yazarlardan da istifade edilmiştir. Söz konusu yazarlar iki bölüme ayrılmıştır. Birincisi, Avlonyalı Süreyya Bey vb. gibi anılarını yazarlar, ikinci grup ise inceleme yaparak tespitlerini paylaşan yazarlar olmuştur. Bu yazarlar arasında; İsa BLUMI, *“The Politics of Culture and Power: The Root of Hoxha's Postwar State”* çalışmasıyla Enver Hoca'nın iktidara uzanan yolun ayrıntılarını izah etmiştir. Paulin KOLA, *“The Search for Greater Albania”* adlı eseri ile Enver Hoca döneminde bu düşüncenin neden gerçekleşemeyeceğini tüm açıklığı ile ortaya koymuştur.

Arnavutluk'u ziyaret eden Türk yazarlar arasında özellikle Enver Hoca döneminde yapanlar; gözlemlerini içeren tespitlere dayanan eserleri ile tezin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bu kapsamda ilk sırayı Necip P. ALPAN çekmiştir. Görevli olarak Arnavutluk'u ziyaret etmesine rağmen Enver Hoca döneminin tamamını kapsayacak tespitlerini yazdığı *“Tarih Işığında Arnavutluk”* adlı kitabı büyük önem arz etmiştir. Tezimde bu eserden istifade edilmiştir.

Ayrıca, Yılmaz ÇETİNER, *“Bilinmeyen Arnavutluk”* adlı eseri ile birçok yönden Arnavutluk'un sırrının açığa çıkmasını sağlamıştır. Arnavutluk'ta büyükelçilik

yapan Bilal N. Şimşir, “*Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*” adlı eseriyle Enver Hoca döneminin sırlarının ortaya çıkmasına önemli katkı sağlamıştır. Arnavutluk’u ziyaret eden diğer Türk yazarlarından Tayfun ATMACA “*Krallıktan Cumhuriyet’e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*” adlı eseri ile Türk-Arnavutluk ilişkilerinin ilk dönemine ait tespitlere ulaşılmış ve söz konusu tespitler tezin ilk bölümünde kullanılmıştır.

Diğer Türk yazarlardan Nazif KUYUCUKLU, “*Balkan Ülkeleri İktisadı Cilt:1*” eseriyle Enver Hoca döneminde ekonomik yönün aydınlığa kavuşmasında faydalı olmuştur. Halil Akman, “*Paylaşılmayan Balkanlar*” eseri ile Hoca döneminin keşfedilmeyen yönlerinin bulunmasında katkı sağlamıştır.

Nuray BOZBORA, “*Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri*” adlı eseri ve Bilgin ÇELİK “*İttihatçılar ve Arnavutlar. II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*”, “eserinden özellikle tezin giriş bölümünün hazırlanmasında istifade edilmiştir. Gökhan S. “*Sosyalist Arnavutluk*” adlı eseri Enver Hoca dönemini ayrıntılı olarak inceleyen eserlerden biri olarak yararlanılmıştır.

Eserlerin haricinde Enver Hoca döneminde yaşayan insanlardan görevleri veya öğrenimleri dolayısıyla Türkiye’de bulunan başta Arnavutluk ve Kosova Büyükelçileri ve elçilik mensupları olmak üzere pek çok insanla görüşülmüş, Enver Hoca hakkındaki düşünceleri paylaşılmış ve tezin yorumlanmasında kullanılmıştır.

Buna ilave olarak şahsımın 2004-2006 yılları arasında Türkiye’nin Arnavutluk Askeri Ataşesi ve Askeri İşbirliği Koordinasyon Kurul Başkanı olarak görev yaptığım dönemde bulunduğum konum itibarıyla tüm Arnavutluk halkıyla sıcak ilişki kurarak ve hatta Arnavutçayı bilmem sonucu bu tezimde ettiğim izlenimi ve gördüklerimi kullanma imkânı buldum.

Tez konusunun anlaşılmasını sağlayan temel bilgilerin temininde ise; Türkiye ve Dünya’nın sayılı tarihçileri arasında kabul edilen Barbara JEVAVİCH, “*Balkan Tarihi 19 ve 20 Yüzyıl*” kitaplarıyla, Halil İNALCIK, “Arnavutluk’ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei, Fatih İstanbul Dergisi, Cilt I, sayı 2” eseriyle, Fahri ARMAOĞLU” *19. ve 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*” ve “Misha GLENNY “*Balkanlar 1804-1999*” çalışmalarıyla katkı sağlamıştır. Bunların yanında söz konusu alt yapı çalışmasında Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ –Melahat PARS’ın “*Balkanlar El Kitabı Cilt I, II ve III*”ten istifade edilmiştir.

Enver Hoca'nın "*çeşitli yönleriyle incelenmesi*" bölümünün çatısı, kendisinden sonra iktidarı devir alan Ramiz ALIA'nın yazdığı eserlerden teşkil istifade edilmiştir. Nitekim bu kapsamda; Ramiz ALIA'nın, "*Our Enver*" ile "*Enver Hoxha (1908-1985)*" adlı kitapları ilk sırayı almıştır.

Enver Hoca döneminin sosyolojik yönünün ortaya çıkartılmasında George ORWELL, "*Hayvan Çiftliği-Bir Peri Masalı*" ile "*Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*", Anton C. ZIJDERVELD'in "*Soyut Toplum*" vb. gibi kitaplarından büyük oranda istifade edilmiş ve Arnavutluk'ta sosyal yapının anlaşılması söz konusu eserler sayesinde daha kolay olmuştur. Neticede tespit edilen temel kuramlar çerçevesinde Enver Hoca'nın diktatör yönetiminin içinde nasıl yer aldığı görülmüştür.

Kaynak araştırmaları kapsamında Dışişleri Bakanlığında tarama konuyla ilgili tarama yapılmıştır. Ancak Enver Hoca dönemi kaynaklarını Başbakanlık Arşiv Müdürlüğüne verilmemiş olmasına rağmen bu kurumun kütüphanesinde bulunan ve Arnavutluk'a giden diplomatların gitmeden önce bilgilendirme amaçlı okudukları "*Portrait Of Albania, The 8 Nentori Publishing House, Tirana*" adlı eserden tezimin tamamına yakın bölümünde istifade imkânı bulunmuştur.

Yine arşiv araştırmaları kapsamında; başta "*Başbakanlık Cumhuriyet*" ve "*Osmanlı Arşivleri*" ne gidilmiştir. Ancak bunlardan tezimin konusunu içeren 1945-1985 dönemine ait arşiv kayıtları sadece Cumhuriyet Arşivinde bulunmuştur. Bu nedenle bu konuda arzu edilen seviyede bilgi elde etmek mümkün olmamıştır.

Bu meyanda; "*Türk Tarih Kurumu*", "Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü", ve "*Genelkurmay ATASE Başkanlığı arşivlerini*" kapsayacak şekilde bir araştırma yapılmış ancak her üç kurumda da tez konumun kapsadığı döneme ait bir arşiv vesikaları kaydına rastlanılamamıştır.

Arşiv temin etme hususunda;Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinden elde edilen "*Meclis Tutanakları*" esaslı kaynak olmuştur. Tez konumun içeriği ve kapsadığı alan göz önüne alınarak elde edilen arşiv bilgileri özellikle Türk-Arnavutluk ilişkileri bölümünde kullanılmıştır.

Çalışmanın kapsamında, Türkiye'de basılan ve Enver Hoca dönemini kapsayan ulusal gazeteler de taranmıştır. Nitekim "*Cumhuriyet Gazetesi*", TBMM Kütüphanesinde 1945-1985 yıllarını kapsayacak şekilde bütünüyle taranmış ve oldukça istifade edilmiştir. Diğer gazetelerden başta "*Milliyet*", "*Hürriyet*", "*Ulus*", "*Akşam*"

vb. gibi gazeteler ise; elde edilen tüm bilgiler detaylı incelendikten sonra uygun olanlar kullanılmıştır.

Bu kapsamda; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan “*Ayın Tarihi*” adlı dergi ise içinde bulunan bilgiler o dönemde hem Türkiye’de hem de tüm Balkanlarda olan olayları da kapsayacak şekilde olduğundan Arnavutluk ile ilgili bilgilerin yorumlanmasında önemli bir rehber olmuştur.

Tezin hazırlanmasında önemi çerçevesinde başta İstanbul Beyazıt, Ankara Milli ve Adnan Ötüken olmak diğer kütüphaneler (İzmir, Antalya, Adana, Gaziantep, Elazığ, Malatya, Eskişehir) ile üniversite kütüphaneleri (Ankara Bilkent, Ankara Ortadoğu, Ankara Başkent, Ankara Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi) özenle taranmış ve tez konusu ile ilgili olan bölümleri kullanılmıştır.

Özellikle yabancı yayınlardan istifade edilmesi yönünde “*Ankara Bilkent*” ve “*Ankara ODTÜ*” üniversitesi arşivleri bu konuda büyük istifade edilen yerler arasında sayılabilmektedir.

Buna yakın çerçevede tezde Türkçe ve İngilizce süreli yayın taraması için başta “*Milli Kütüphane*” olmak üzere “*Türk Tarih Kurumu*”, “*Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*”, “*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*”, “*Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi*”, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi*”, “*İzmir, Adana, Antalya, Gaziantep*” vb. il kütüphaneleriyle Bilkent, ODTÜ başta olmak üzere birçok üniversite kütüphanelerinde tarama yapılmış ve elde edilen vesikalar önemli bir şekilde kullanılmıştır.

Tezimin hazırlanmasında ideolojik olarak belirlenen pek çok eserlerden istifade edilerek Enver Hoca’ya istinat edilen unvanlardan hareket ederek bu hususların tespitine çalışılmıştır.

Sonuç olarak; tezimizde Enver Hoca’nın bizzat kendisinin yazdığı eserler ile Türkiye’de “*Enverciler*” olarak kabul edilen bir akımın yazarlarının yayınlarının genelde propaganda ağırlıklı olduğu kanaatine varılmıştır. Yine bu maksatla; Arnavutluk’ta basılan diğer yayın ve gazetelerin Enver Hoca’nın katı sansürü nedeniyle gerçekleri yansıtmadığı gözlemlenmiştir.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti öncelikle bir bölgesel güç olabilmek maksadıyla; bir Balkan ülkesi olarak bulunduğu coğrafyada ve stratejik konumda, Balkanlar ve Balkan ülkeleriyle daima iyi ilişkiler kurmak ve var olan ilişkilerini geliştirmek zorundadır. Bugün Türkiye ile siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini en az seviyede tutma eğiliminde olan Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ vb. ülkeler bulunduğu gibi; Türkiye'yi ikinci vatan ve Türk insanını kendinden kabul eden Arnavutluk, Kosova ve Makedonya vb. gibi ülkeler de bulunmaktadır.

Şüphesiz Balkan barışının sağlanmasında Türkiye açısından en kilit ülke Arnavutluk'tur.(Bkz. Ek-1Haritalar, Harita-1.) 500 yılı aşkın bir süredir iç içe yaşamış olan Arnavutluk, Türkiye ile ilişkilerini örnek seviyede sürdürmüştür. Bunu Atatürk'ün veciz ifadesi olan “*Yurtta Barış Dünya'da Barış*” sözü ile hem Arnavutluk'a hem de savaş ve çatışma yorgunu Balkan ülkelerine özlem duyduğu mesajı vermiştir. Bununla birlikte, Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nin yıkılışından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar olan süreçte ikili ilişkiler iyiye gitmiş, Atatürk döneminde ise “*Balkan Paketi*” ile ilişkilerin biraz daha iyiye gitmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası komünizm ile yönetilen Enver Hoca Döneminde (1945-1985); gerek o dönemin siyasi yapısı ve gerekse iki ülkenin farklı yönetim şekilleri dolayısıyla arzu edilen seviyede olmamıştır.

İlave olarak; Enver Hoca'nın Marksist-Leninist komünist düşüncesinden asla vazgeçmediği, 40 yıl boyunca Türkiye'nin birçok defa Arnavutluk ile ilişkilerini geliştirmek istemesine rağmen bu istek, bir şekilde engellenmiştir.

Arnavutluk bu dönemde öncelikle Yugoslavya daha sonra Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurmuşsa da, Enver Hoca hayalinde yarattığı Arnavutluk'u oluşturmak için son olarak da “*Yalnızlık Politikası*”nı gütmüş ve Arnavutluk'u adeta her şeyden, her ülkeden soyutlayarak ekonomik ve siyasi olarak zor bir duruma girmesine neden olduğu görülmüştür.

Ayrıca Enver Hoca'nın iktidar olduğu ilk yıllardan itibaren ABD ve İngiltere ile ilişkilerinin bozulması ile Batı kaynaklı öğretim elemanı, gazeteci vb.lerinin Arnavutluk'a giriş ve çıkışına izin verilmemesi eklenmiş, bu duruma anılan kurumların araştırma yapma güçlüğü ile Arnavutların milliyetçi düşünce tarzı eklenince,

Arnavutluk hakkında pek çok yanlış bilgilerle ülkeler arası diyalogun kapanmasına vesile olmuş ve yalnızlığa itilmiştir.¹

Bu bilgiler ışığında; Enver Hoca, Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurucusu ve en uzun süreli lideri olarak ülkeyi 29 Kasım 1944'ten 11 Nisan 1985 yılına kadar kesintisiz 41 yıla yakın yönetmiştir. Ancak yönetimi konusunda bir kısım insanlarca "Marksist-Leninist" yolda dünyanın en hakiki lideri olarak kabul edilirken; başka bir grup tarafından da, bu yönetim şekli ile ülkesini uluslar arası irtibattan yoksun bırakarak izole olmasına neden olan insan olarak kabul edilmiştir.

Bununla birlikte; O'nun liderliğinde siyasi açıdan Arnavutluk Komünist Partisi'nin oldukça merkezi bir politika izlediği, halkını en temel haklarından mahrum etmeye götüren totaliter bir sistemi uyguladığı için terörü ve baskıyı da kullandığı görülmüştür. Neticede; Enver Hoca kendinden sonra gelen kişiye baskı, parti hizipçiliği, oldukça fazla ekonomik, sosyal ve politik problem, teknolojik gerilik, yalıtma, dış dünyadan korku ve yabancı düşmanlığını miras olarak bırakmıştır.² Bütün bunlara rağmen Arnavutluk'u bağımsız bir ülke yapmayı başarmıştır. Bu karanlık dönemin tüm detayları ile aydınlatılması; komünist Arnavutluk'un siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam yansımalarının öğrenilmesi, Enver Hoca'nın iktidarda kalmak için yaptığı eylemler, dünya ülkeleri ile ilişkileri, Arnavutluk'un gün geçtikçe fakirleşmesi ve Balkanlar ile Avrupa'nın en geri kalmış ülke oluşunun aşamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın yapılmasındaki en önemli amaç; Enver Hoca döneminin siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri ile başta Türkiye olmak üzere komünist ve Batı ülkeleriyle ilişkilerinin ortaya konulmasıyla Arnavutluk'la ilişkiye girecek ülkelerin gelecek siyasetlerine yön verilmesine katkıda bulunmaktır.

Yöntem ve metot yönünden ise araştırmada; öncelikle Arnavutluk adının anlamı, kökeni ve tarihine yer verilmesi, daha sonra Enver Hoca ve iktidara gelişi, muhaliflerine yönelik etkisizleştirme yöntemleri ile katı dikta yönetimi ele alınmıştır. Komünist ve Batı ülkeleri ile ilişkileri incelendikten sonra Türkiye ile olan ilişkileri siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları ile incelenmiştir. Enver Hoca döneminin 40 yıllık zaman aralığı ise yine ekonomik, kültürel ve sosyal yönleriyle detaylı olarak ortaya konulmuştur.

1 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Francisco&Oxford, USA, 1990, s. 1.

2 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 15.

Enver Hoca döneminin aydınlığa çıkarılması için ihtiyaç duyulan gereksinim ise dünyada komünizmin doğuşu ve başta Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa olmak üzere Balkanlar'da ve dünyanın diğer yerlerindeki gelişiminin ayrıntılı bilinmesine duyulan ihtiyaçtır. Nitekim Enver Hoca dönemine kadar Arnavutluk'ta komünizm yok denecek kadar az bir oluşumla kendini göstermesine rağmen O'nun iktidara geliş basamaklarını komünizm sayesinde elde ettiği görülmüştür. Çünkü Enver Hoca başta Marks, Engels, Lenin ve Stalin olmak üzere dünya komünizminde başlangıçtan itibaren var olan dört kişinin etkisinde çok kalmıştır.

Bu liderlerin hayatlarını ve yaptıklarını çok iyi incelemesi, kendisini dünyada eşi benzeri olmayacak şekilde "**Markсист-Leninist**" ilan etmesine vesile olmuştur. Bu ideolojiyi ölünceye kadar terk etmemiştir. Gerek iç ve gerekse dış politikayı belirlerken uygulama merkezinde daima Marksist-Leninist düşüncenin etkisi olmuştur. Bu düşüncenin aksine hareket eden muhalifleri ise her türlü yol ile bertaraf etmiştir. Söz konusu düşünceden saptığını değerlendirdiği ülkeler ile de ilişkilerini ya en az seviyeye düşürmüş ya da tamamen kaldırmıştır.

Enver Hoca döneminin sırrını Sovyet Rusya komünist lideri Josef Stalin'in iktidar anlayışı ve bu anlayışa karşı gelenleri etkisizleştirmesinde de aramak gerektiği düşünülmektedir. Çünkü Enver Hoca'nın yukarıda bahsedilen "**güçlü lider**" imajını halkına göstermesi için örnek alacağı en önemli kişi Stalin olmuştur. Enver Hoca "**Stalinistçiliği**" Stalin'den daha fazla benimsemiş ve yaşamı boyunca da bu düşüncesinden asla vazgeçmemiştir.

Enver Hoca döneminde dikkati çeken bir diğer husus ise Arnavutluk'un "**dünyanın tek dinsiz devleti**" ilan edilmiş olmasıdır. Arnavutluk tarihi incelendiğinde dinin, toplumun yapısını oluşturmada dil ve milliyetçilik gibi etkin olmadığı görülmüştür. Fakat öncelikle Hıristiyanlığı benimsemelerine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde oldukları dönemde yine de Müslümanlığı seçebilmişlerdir. Nitekim bu dönemde nüfus dağılımında %70 Müslüman, %10 Katolik Hıristiyan ve %20 Ortodoks Hıristiyan şeklinde dini yapılanmanın görülmesi bunu ortaya koymuştur.

Enver Hoca komünizmin dine yaklaşımını, Stalin'in dinsizlikle ilgili düşüncelerini ve kendisinin de pek katı olan din anlayışını göz önüne alarak daha ilk yıllardan itibaren devletin dinsizleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Nihayetinde

bu amacını 1967 yılında gerçekleştirerek dünyanın ilk “*dinsiz*“ devleti olduğunu dünyaya ilan etmiştir.

Enver Hoca döneminin dış siyasetinin oluşmasında Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti ve Yugoslavya vb. gibi güçlü devletlerin başta Balkanlar olmak üzere Akdeniz’de de söz sahibi olmak istemelerinden faydalanma düşüncesi yatmaktadır. Enver Hoca bu gerçeğin çok önceden farkına varmış ve onların bu isteğini hem Arnavutluk’un içinde bulunduğu zor şartlardan kurtulmasında kullanımına hem de iktidarının uzun süreli olmasına yarayacak şekilde hareket etmiştir.

Enver Hoca döneminde Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinin arzu edilen seviyede olmamasının özünde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin demokratik bir ülke olması ve cumhuriyetle yönetilmesi ile başta Batılı devletler olmak üzere Arnavutluk’un geri kalmışlığının nedeninin Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalmasının sonucu olduğuna yönelik başta Batılı devletler tarafından yapılan maksatlı propagandalara Enver Hoca tarafından da inanılmasında yatmaktadır

I. ARNAVUTLUK ADININ ANLAM VE KÖKENİ

I.1. Arnavutluk Adının Anlamı

Arnavutluk'un adı Albanopoli şehrinin isminden gelmektedir (Albania).³ Ayrıca, orta Arnavutluk'ta bir bölgenin ismi de Arberia olarak bilinmektedir.⁴ Antik İlliryalılar arasında Arben isimli bir kabile bulunmaktaydı. Eski Arnavutçada "ar" iş, tarla; "ben" ise yapan, eden anlamını taşımaktadır. Buna göre "arben" iş yapan demektir. Başlangıçta Arnavutların ataları olan Antik İlliryalıların bir kabilesi olan Arben, zamanla tüm Arnavutların ismi haline gelmiştir. Romalılar Arben kelimesini Arbanit/Arvanit olarak kendi dillerine adapte etmektedir. On birinci yüzyıldan itibaren bu isim bütün Arnavutluk'a verilmektedir. Söz konusu isim Bizans kaynaklarına göre ise Orta Arnavut ili için kullandıkları Arbania kelimesinden gelmekte ve anılan isme ilk defa olarak on birinci asırdan itibaren tesadüf edilmektedir. 14. yüzyılda Latin ve diğer Batı dokümanlarında Albanenses veya Arbanenses diye geçmektedir.⁵

Avrupalılar, Abran kelimesindeki "r" harfini "l" harfine çevirerek, "Ablan", "Albanie" ve "Albania" kelimeleri ile bundan üretilen diğer kelimeleri kullanmaktadırlar. Yalnız Yugoslavya'da, halkın bir kısmı Arnavutlara "Arbanac" derler. Yunanlılar ise Abran kelimesinde "b" yi, "v" harfine çevirerek, "Avran" yapmışlar ve sonra kelime "Arvanit" ve "Arnavut" şekline sokulmuştur.⁶

Diğer bir görüşe göre; Arnavut ismi etnik olmaktan ziyade siyasal ve dinsel bir dayanağı ya da yapıyı temsil etmektedir. "Arnavut" ismi tarihsel olarak, Arnavutça dilinin konuşulduğu bölgelerdeki tüm İlliryalı nüfusu tanımlamak için değil, Katolik "Arbanon" bölgesindeki nüfusu tanımlamak için kullanılmıştır. Bu bölge dışında kalanlar ise, ait oldukları dinsel topluluklara göre, "Romia", "Gracei", "Sklavinoi", "Sclavinus", "Bulgaroi" ya da "Bulgarus" gibi farklı biçimlerde adlandırılmışlardır.⁷ Eski kaynaklarda memleketin ismi Albania, Albanun, Albanopoli, Arbania gibi muhtelif

3 Tayfun Atmaca, *Krallıktan Cumhuriyet'e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*, Ankara, 2007, s. 34.

4 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 11.

5 Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 2; Cemalettin Taşkiran, *Balkanlarda İzlerimiz*, Ankara, 2010, s. 55; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 11.

6 Tahir Kolgin, *Arnavutluk ve Yunanistan Gerçekleri*, İstanbul, 1968, s. 85-87.

7 Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk-Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul, 1997, s. 28.

şekillerde yer almaktadır. Millet ismi olarak da Latince Albania, Yunanca Arbanoj ve Slavca Arbanasi olarak isimlendirilmektedir.⁸

Tarihi kaynaklar gösteriyor ki Arnavut bölgeleri ortaçağda kuzeyden güneye Kotorr'dan (şimdi Karadağ'da) Arta Körfezine (şimdi Yunanistan'da) kadar yer almıştır. Bu nedenle bugüne kadar bütün dünya (Türkiye hariç) Arnavutluk'a "Albania" denilmeye (demeye) devam etmiştir. Türkler ise "Arvanit" kelimesini "Arnavut" olarak telaffuz etmiş ve bu isim günümüze kadar gelmiştir.⁹ "Arnavut" ve "Arnavutluk" isimleri sadece Türkler tarafından kullanılmaktadır. Türkçedeki Arnavut kelimesi bir güney Arnavut (Toksa) aşiretinin adı olan "Arnavut" kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir.¹⁰

Doğu ve batı dillerinde de Arnavut kelimesi genellikle "Abran-Arvan" yerine "Ablan" diye söylenmektedir. Günümüzde Arnavutlar memleketlerine Shqipëria (Şkipirria) ve kendilerini de Shqipëtar (Şkipitar) olarak adlandırmaktadırlar¹¹ Bununla beraber Arnavutlar arasında eski isimler (Arberi ve Arberesh) hâlâ kullanılmaktadır. Özellikle bu isimler dış ülkelerde yaşayan Arnavutlar (İtalya ve Yunanistan'da) arasında kullanılmaktadır.¹²

XII. yy. başlarından itibaren kullanılan "Arnavut" ismi ise sadece belirli bir bölgede yaşayan Katolikleşmiş Arnavut kabileler için geçerli olmuş, dil ve etnik bir birliği değil, dini ve siyasi bir dayanağı temsil etmişlerdir. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin kurulduğu XIII. yy.dan itibaren ise aynı dili kullanan bu halk "Arnavut"

8 İllirya kökenli yerli nüfus Slavlaştırılmadı. Dağlık bir bölgede kabileler halinde yaşayan bu halk, dillerini ve bağımsızlıklarını muhafaza etti. Draç yakınlarında yaşamakta olup Albanoi diye isimlendirilen kabileden isminden türetilen Arnavutluk ismi, zamanla bu bölgenin ve halkların ismi haline aldı. Yöre halkı bu erken dönemde kendilerini Arber veya Arbereşe diye isimlendiriyorlardı.(Bkz. Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul, 2006, s. 27.)

9 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 39-40; Cemalettin Taşkıran, a.g.e., s. 55; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maveric*, s. 11.

10 Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ –Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı–Dil ve Edebiyat*, Cilt III, Çorum/Ankara, 2007, s. 57.

11 "Shqipëtar" Arnavutçada "Kartalın Oğlu", "Shqipëri" ise "Kartallar Ülkesi" anlamına gelmektedir. Arnavutların kendilerine "Shiqtar" demesinde asimilasyon tehlikesine karşı korunma düşüncesi bulunmaktadır. "Shiqtar" isminin kullanılmasının amacı; bütün Arnavut bölgelerinin Müslüman, Katolik ve Ortodoks dini anlayış ve Arnavutça konuşan bir millet olarak tarihte temsil edilmesidir. Böylece 17. Yüzyıldan itibaren "Arberi" ismi yerine "Shqipëri" ve "Shiqtar" kelimeleri kullanılmıştır. (Bkz. Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 52.)

12 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 35; Cemalettin Taşkıran, a.g.e., s. 55; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 11.

genel adı ile anılmıştır. Osmanlı kayıtlarında “*Arnavut İli*” veya “*Arnavut İli Sancağı*” tabiri bol miktarda ifade edilmiştir.¹³

I.2. Arnavutluk Adının Kökeni

Avrupalıların “*Alban*” olarak isimlendirdikleri Arnavutlar, Balkanlar ve Doğu Avrupa’nın en eski sakinleridir.¹⁴ İskenderiye tarihçisi Ptolemy, aynı zamanda bugünkü Durres ve Dlora arasındaki Albanoi kabilesinden söz etmektedir. Arnavutluk ismi bu aşiretten gelmektedir.¹⁵

Arnavutluk’un kökeni ile ilgili olarak çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Bunlardan birine göre, Arnavutlar Pelasgların torunları ve Balkanların en eski yerleşimcileridir. Ş. Sami (Frasheri), bu görüşü desteklemekte ve Pelasgların dört ana kola ayrıldığını; bunlarında, İlliryalılar, Makedonyalılar, Traklar ve Frikyalılar olduğunu ileri sürmektedir. Bazı ilim adamları ise, Arnavutların kökeni konusunun tam olarak aydınlatılmadığını ifade etmektedirler.¹⁶

Bu durumu bir başka kaynak ise yine Arnavutların kökenlerinin M.Ö. 627-600 yıllarında Tuna ve Şova nehirleri ile Venedik arasında yaşayan İlliryalıların soyuna dayandırmaktadır.¹⁷

Arnavutların kökenine ilişkin genel kabul gören varsayım, Trakların yerlerinden edildikten sonra Batıya yönelerek karlı tepeleri ve dar vadileriyle geçit vermez savunması kolay, görkemli, Arnavutluk Alplerindeki kalelerde İlliryalılarla karıştıkları; buraya sonradan birkaç Got ve bazı Sırp-Hırvatların da girebildiği ve tüm bu olayların sonucunda, inatçı, ilkel, idaresi zor Arnavutluk halkının ortaya çıktığı yolundadır.¹⁸

13 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, a.g.e, Cilt I, s. 261; Necla Atalay, “Arnavutlar ve Türk-Arnavut Münasebetleri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:125, İstanbul, (Mayıs), 1997, s. 46.

14 Mustafa Necati Özfatura, “Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekler”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, S. 16, Yıl 3, Ankara, (Temmuz-Ağustos), 1997, s. 1853.

15 Gökhan S., *Sosyalist Arnavutluk*, 1979, İstanbul, s. 14.

16 Malcolm’a göre Arnavutlar’ın kökeni hakkında iki rakip teori vardır: Bunlardan birincisi Arnavutlar’ın İlliryalılar’dan, ikincisi ise Trakyalılardan geldiklerini iddia etmektedir. Arnavut tarihçilerin daha çok İlliriya kökenli oldukları düşüncesini savunduklarını belirten Malcolm, bunun gerekçesini de, Roma öncesinde ve Roma döneminde İlliryalıların Balkanların batısında Trakların ise doğusunda yaşamış olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir.(Bkz. Barbara Jevavich, a.g.e., s. 4.)

17 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 26.

18 İlliryalılar; Hint-Avrupalıydılar, kuzeyden gelerek günümüzde Sırbistan, Hırvatistan, Dalmaçya ve kuzey İtalya’nın bulunduğu topraklarda yerleşmişlerdir. Hatta tüm Balkan yarımadasına yayıldıklarını öne sürenler de vardır. Ancak bu kanıtlanmamıştır. (Bkz. William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, İstanbul, 2008, s. 46-47.) Arnavut isminin İlliriya kabilelerinden biri olan Albanoi’lerden geldiğini ve Herodot’un İlliryalıların, siyasi birlik sağlayamamış ve birbirleriyle sürekli çatışma halinde olan kabileler topluluğu şeklinde tanımladığını belirtmektedir. (Bkz. Bilgin Çelik, *İttihatçılar*

Bugünkü Arnavutlukların kökenine ilişkin en yaygın kabul gören görüş, bunların Balkan Yarımadası'na en erken gelip yerleşmiş bulunan ve Hint-Avrupa kökenli antik bir toplum olan İlliryalılar'a kadar dayandığı yolundadır. Bu görüş, Balkan tarihçileri arasında da genel bir kabul görmektedir.¹⁹

I.3. Arnavutluk Devletinin Bayrağı ve Milli Marşı

Arnavutluk bayrağı kırmızı zemin üzerine tam ortalı olarak yerleştirilmiş çift başlı kartalın bulunduğu bir bayraktır. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-1.) Bayrak üzerindeki kartal sembolünün İskender Bey zamanından kaldığı düşünülmektedir. Çift başlı kartal²⁰ Arnavutluk sembolünü temsil etmektedir. 28 Kasım 1443'te; Kastriotların, ortasında çift başlı kara bir kartal bulunan kırmızı bayrağı Kruja kalesine çektiği belirtilmektedir. Bu bayrağın, sonradan Arnavutluk'un ulusal bayrağı olduğu²¹, söz konusu bayrağın hem Arnavutluk'un resmi bayrağı ifade edilmektedir.²²

Arnavutluk Bayrağı 20 yüzyılın ilk yarısında ulusal bayrak olarak kabul edilmiştir. Ancak Arnavutluk'un bağımsızlığını elde ettiği 1912 yılında anılan bayrak kabul edilmiş olsa da resmi olarak Arnavutluk bayrağı; 15 Mart 1946 yılında kullanılmaya başlanmıştır.²³

Arnavutluk Milli Marşı, bağımsızlığını kazandığı 1912 yılından itibaren söylenmektedir. 1880 yılında oluşturulan bu marşın yazarı, Aleksander Stavri Drenova'dır. Asdreni olarak da bilinmektedir.²⁴

ve Arnavutlar. II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu, İstanbul, 2004, s. 17; Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 39.)

19 Nuray Bozboru, a.g.e., s. 23; Gökhan S., a.g.e., s. 12; William M. Sloane, a.g.e., s. 68.

20 Çift başlı kartal ilk zamanlarda Bizanslıların daha sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun sembolü olarak görülmektedir. Arnavutluk'un bağımsızlık için uyanışa geçtiğinde çift başlı bayrak tekrar 1909-1912 yılları arasında görülmeye başlamıştır. İsmail Kemal Bey'in Vlora'da; 28 Kasım 1912'de; Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan ettiği gün, göndere çektiği bayrak aynı bayraktır. Kral Zogu döneminde bayrağa bir taç eklenmiştir. İtalyanların Arnavutluk'u işgalinde ise bu sefer bayrağa iki eksen(çizgi) eklenmiştir. Enver Hoca döneminde ise 1992 yılında kaldırılana kadar beş uçlu altın yıldız eklenmiştir. (Bkz. Edwing E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History From Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 434.)

21 Gökhan S., a.g.e., s. 29.

22 Robert Elsie, a.g.e., s. 142-143.

23 Agim Neza, *Albania*, 2003, Tirana, s. 61.

24 Agim Neza, a.g.e., s. 62.

II. ARNAVUTLUK'UN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUMU

II.1. Arnavutluk'un Coğrafi Konumu

Balkan yarımadasının en küçük devleti olan Arnavutluk, Balkan Yarımadasının batı kısmında yer alır.²⁵ Arnavutluk kuzeyinde Karadağ, doğusunda Sırbistan ve Makedonya, güneydoğusunda Yunanistan, batısında İon ve Adriyatik Denizi ile çevrilidir. Adriyatik Denizi'ne bakan kıyısının uzunluğu 316 km.dir. (Bkz. Ek-1 Haritalar, Harita-2.) Coğrafi boylam olarak, 42.39 Kuzey (Vemoshi), 39.39 Güney (Konispoli); coğrafi enlem olarak da; 21.40 Doğu (Vernik), 19.16 Batı (Sazan)'dır.²⁶

Arnavutluk'un 28.748 km² yüzölçümü bulunmaktadır.²⁷ Kuzeyden güneye 340 km, doğu-batı doğrultusunda ise en geniş yeri 155 km.dir.²⁸ Yunanistan ile 282 km., Makedonya ile 151 km., Sırbistan ile 114 km., Karadağ ile 173 km. sınırı olan Arnavutluk'un toplam 720 km.lik kara sınırı vardır. Deniz sahili ise 472 km.dir.²⁹ Sınırları 1913 Londra Konferansı'nda tayin ve 1922'de "*Tespiti Tehdit Komisyonları*" ve "*Sefirler Konferansı*"nda tespit edilmiştir.³⁰

II.1.1. Arnavutluk'un Yeryüzü Şekilleri

II.1.1.1. Arazinin Genel Yapısı

Bölge genel hatlarıyla arızalı bir yapıya sahiptir. Arnavutluk arazisi; geniş ovalık bölgeleri, dağlık alanları, dağların arasındaki dar boğazları, büyük vadileri ve yaylaları ile doğal görünümü çok çeşitli bir bölgedir. Yeryüzü şekillerinin % 76,6'ı dağlık, geri kalanı ise %23,4 ovalık ve vadiliktir.³¹ Sınırları çok yerde sarp ve geçilmesi güç olan dağ doruklarından geçmektedir.³² (Bkz. Ek-1 Haritalar, Harita-4.)

Arnavutluk coğrafya bakımından iki ana bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar ülke topraklarının %70'ini oluşturan kuzey, doğu ve güneydeki dağlık bölge ile ekilebilir arazinin neredeyse tamamı olan batıdaki alçak kıyı bölgesidir. Arnavutluk'un deniz

25 Agim Neza, a.g.e., s. 9.

26 Elez Biberaj, a.g.e., s. 3.

27 Ebru Gülsoy, "Arnavutluk", *İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları (İGEME)*, Ankara, (Haziran), 2002, s. 1.

28 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 33.

29 *Portrait Of Albania*, Tirana, 1982, s. 17; Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 150.

30 Ferhat Başdoğan, "Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri", *Stratejik Etütler Bülteni*, (Ankara), Yıl 25, Sayı: 86, (Eylül) 199, s. 63.

31 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 3.

32 Ferhat Başdoğan, a.g.m., s. 64.

seviyesinden yüksekliği ortalama 700 metredir. Bu yükseklik Avrupa ortalamasının yaklaşık iki katıdır. En yüksek yerleri 2751 metre ile Korab Tepesi ve 2694 metre ile Yezerts Tepesidir.³³ Topraklarının 1/3'ü deniz seviyesinin 300 metre yüksekliğini geçmezken diğer b6l6mleri ise ortalama 300 metre ile 2700 metre arasında değişen yüksekliklere sahiptir.³⁴

II.1.1.2. Dağlık B6lgeler

Arnavutluk'un en yüksek yerleri; Korabi (2751 m.), Jezerca (2694 m.), Rodohima (2570m.) ve Gramozi (2523 m.)'dir. 6lkede dağlık b6lgeler 6e ayrılmaktadır. Bunlar;

Kuzey dağlık b6lgesi: Drini Nehri kuzeyinde kalan b6lgedir. B6lgeyi kuzeyden g6neye Arnavutluk Alpleri kaplar. Bu dağlar Jezerda'da 2694 m. yüksekliğe ulaşır. Karadağ ve Sırbistan (Kosova) ile sınırı teşkil eden bu dağlar merkez b6lgeyi kuzeye karşı 6rter.

Merkez dağlık b6lgesi: Kuzey g6ney istikametini Drini Nehri'nin g6neyinden başlayarak Bısrıca Nehrine kadar, doğu batı istikametinde ise Arnavutluk sınırından başlayarak La, Kruja, Elbasan ve Gramsh şehirleri hattının içinde kalan b6lgedir. 6lkenin en dağlık b6lgesi olan orta dağlık kesimlerdeki yuvarlak oluşumlar volkanik 6zellik g6sterir. Orta kesimdeki dağlar şebenikut'ta 2263 m.ye ulaşırken batı uçtaki b6l6mleri ırmaklarla parçalanmış durumdadır. En doğu (Makedonya sınırı 6zerinde) yer alan Korabi k6tlesi 2751 m. ile Arnavutluk'un en yüksek noktasıdır.

G6ney dağlık b6lgesi: Kuzeyde Elbasan'dan başlayan Berat'ın doğusu ile Vlora'nın g6neyinden Yunanistan sınırına kadar uzanan b6lgedir. G6neydeki dağlık kesimin yükseklikleri 2100-2500 m. arasında değişen 6 sıradan oluşur. Bunlar; Gromani Dağı, Dehembelnemereka Silsilesi ve Deter Dağıdır.

II.1.1.3. Ovalar

Kuzeyde şkodra g6neyinden başlayarak Tiran ve Elbasan, Kuçova ve Berat şehirlerinin batısından Vlora şehrine kadar olan kıyı b6lgesini içine almaktadır. Bu b6lge genellikle 0-600 m. arasındaki yüksekliklerden oluşmaktadır. 6lkenin en d6ř6k rakımlı ve d6z arazi kesimidir. Ovalar çok dar bir kıyı şeridi ana yükseklikler arasında

³³ Halil Akman, a.g.e., s. 151.

³⁴ Portrait Of Albania, a.g.e., s. 18.

sıkışmış, nehir vadilerinden ibaret, parça parça bir görünüm arz etmektedir. 100 m.den alçak arazi, ülke yüzölçümünün %16,2'sini oluşturmaktadır. Sahil kesimine ilaveten; doğuda Preskopi Ovası, güneydoğuda Korça ve Kolonja Havzaları, güneyde Gjirokaster ve Devline Ovaları önemli düzlükleri teşkil etmektedir.

II.1.2. Arnavutluk'un İklim ve Bitki Örtüsü

II.1.2.1. İklim

Arnavutluk, Akdeniz iklim kuşağı içinde yer almaktadır. İklim çeşitliliği Arnavutluk'un belirleyici özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte; ülkenin dağlık olmasından ve özellikle de birçok bölgeye bölünmesinden dolayı iklim bölgeden bölgeye değişmektedir.³⁵ Ülkede üç çeşit iklim görülmektedir. Bunlardan ilki Akdeniz İklimi, ikincisi Kara İklimi, üçüncüsü de Geçiş İklimi'dir. Ülkenin kuzeyinde yıllık sıcaklık ortalama 14 °C iken güneyinde 18 °C'dir. En soğuk ay Ocak olup sıcaklık ortalama 3-10 °C arasında değişmektedir. Yaz ayları ülkenin tümünde çok sıcak ve kurak geçmekte, kış aylarında ise bulutlu ve yağmurlu bir hava görülmektedir.³⁶

Havanın en sıcak olduğu yer, esas olarak denizden gelen sıcak havanın etkisi altındaki ülkenin batı kısmıdır. Burada kış ılımandır, ısı çok seyrek olarak sıfırın altına düşer. Yaz sıcaktır ve bazen de çok sıcak olur. Esas olarak karasal hava kütlelerinin etkisi altındaki Arnavutluk'un doğu kısmında, kış soğuktur. Kıyı kesimlerinde görülen Akdeniz ikliminin özelliği, yazların kuru sıcak ve güneşli, kışların ise bol yağmurlu ve yumuşak geçmesidir. Kuzey kesim daha yağışlı, güneyde yaz kuraklıkları daha belirgindir. İç kesime doğru karasallık nedeniyle Akdeniz ikliminin özellikleri bozulur, sıcaklık farkları daha yüksek, yazın gök gürültülü sağanaklar daha sıktır.³⁷ En soğuk ay 6 °C ortalama ile Ocak ayıdır. Temmuz en sıcak ay olup sıcaklık 25-26 °C ortalamaya sahiptir.³⁸

Arnavutluk toprakları, Avrupa'nın en çok yağış alan alanlarındadır. Yıllık yağış miktarı 800-1000 mm.den başlayıp batıda 1500-2000 mm.ye kadar yükselmektedir. Ancak, bunların mevsimlere göre dağılışı çok farklıdır ve bu yağışın yaz mevsimine sadece 1/10'u isabet etmektedir.³⁹ Arnavutluk'ta yağmur boldur (yılda 1.300 mm) ama

35 Ferhat Başdoğan, a.g.m., s. 64; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* Cilt:2, İstanbul, 1991, s. 827.

36 Serap Tamzaralı, "Arnavutluk", *TBMM Enformasyon Merkezi Bilgi*, Ankara, (Kasım)92-(Mart)1995, s. 46.

37 *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* Cilt:2, İstanbul, 1991, s. 827.

38 Agim Neza, a.g.e., s. 51.

39 Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı* Cilt:1 Arnavutluk, İstanbul 1983, s. 51.

yıl boyunca dağılımı düzensizdir.⁴⁰ Haziran'dan Eylül'e kadar sıcak, Ekim'den Mayıs'a kadar serin ve yağışlıdır.⁴¹ Drin Havzası Avrupa'nın en çok yağmur alan bölgesi olup, yüksek tepeler devamlı olarak karlarla kaplıdır.⁴² Sonbahar ve kış çok yağmurlu geçmektedir.⁴³

II.1.2.2. Bitki Örtüsü

Genel olarak Arnavutluk'un batı kısmındaki bitkiler, esas olarak her zaman yeşil kalan tipik Akdeniz turunçgillerini içermektedir. İç bölgelerde, kozalaklı ağaçlarla birlikte kayın türünden geniş yapraklı ağaçlar egemendir.⁴⁴

Topraklarının %36-40'ı ormanlık, %17'si tarım alanı , %14'ü otlaktır. Kıyı kesimlerinde Akdeniz bitki örtüsü bitkisi olan makiler, yükseğe doğru gidince yerlerini meşe, kayın ve çam türlerine bırakır.⁴⁵ Arnavutluk orman zenginidir. 28.748 km² lik yüz ölçümünün yaklaşık olarak 11.000 km²'si ormanlık alandır. Ormanlar daha ziyade kuzey, kuzey doğu ile güney-doğu bölgelerinde yoğunluk kazanmaktadır.⁴⁶ Genel olarak ülkenin batı kısmındaki bitkiler, esas olarak her zaman yeşil kalan tipik Akdeniz turunçgillerini içerir. İç bölgelerde, kozaklı ağaçlar egemendir.⁴⁷

Ülke toprakları üzerinde yaklaşık 3200 tür bitkiye rastlanır. Bunlar iki ayrı grupta ele alınmaktadır. Bunlar; Akdeniz bitkileri ve kuzey bölgesinin bitkileridir. Bu bitkisel donanım, Arnavutluk sınırları içinde rastlanılan hayvan türlerinin büyük bir çeşitlilik göstermesine de yol açmaktadır. Bu kapsamda; tavşan, tilki, ayı, çakal, yaban domuzu, deve ve geyik gibi hayvanların yanı sıra ülke, özellikle kuşları ile de dikkati çekmektedir.⁴⁸

40 Gökhan S., Sosyalist Arnavutluk, Yıldız Yayınevi, Kasım 1979, İstanbul, s. 8.

41 Agim Neza, *Albania*, 2003, Tirana, s. 51.

42 Ferhat Başdoğan, a.g.m., s. 64.

43 Portrait Of Albania, a.g.e., s. 20; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 4.

44 Gökhan S., a.g.e., s. 10.

45 Halil Akman, a.g.e., s. 152.

46 Agim Neza, a.g.e., s. 53.

47, Gökhan S, a.g.e., s. 10.

48 *Milliyet Gazetesi*, 14.03.1983, s. 1.

II.1.3.1. Arnavutluk'un Akarsu –Gölleri ve Kıyıları

II.1.3.1.1. Akarsular

Arnavutluk akarsuları dağların konumuyla belirlenen bir doku oluşturmaktadır. Tuna'ya akan kuzeydeki Vermoshe (Lim) Irmağı dışında hemen hemen tüm ırmaklar Adriyatik Denizi'ne dökülmektedir. Akarsuların rejimlerinde mevsimlere göre büyük farklılaşmalar görülmekte; su düzeyi Kasım-Nisan döneminde yükselirken, yaz aylarında akarsuların çoğu bütünüyle kurumaktadır.⁴⁹

Başlıca akarsuları; Dirî Nehri, Mati Nehri, İshmi Nehri, Erzeni Nehri, Shkumbini Nehri, Semani Nehri, Viyosa Nehri, Buna Nehri'dir. Drin Irmağı 282 km. ile en uzun ırmağını oluşturmaktadır.⁵⁰ Nehirlerinden hiçbirinde (Buna hariç) su yolu taşımacılığı yapılmaz.⁵¹ Arnavutluk ırmakları önemli bir hidroelektrik enerjisi kaynağı oluşturur.⁵²

II.1.3.1.2. Göller

Arnavutluk, göl ve gölet bakımından oldukça zengin olup ortalama 64.000 hektar bir alanı kapsamaktadır. Göl ve akarsular tıpkı yükselti gibi genelde koruyucu ikinci bir kalkan gibi kuzey ve doğu kesimde bulunmaktadır. Arnavutluk'un toplam su miktarı 1350 km² olup bunu doğal göller, yapay göller, sahil kazanımları ve nehir bileşimlerinden oluşmaktadır.⁵³

II.1.3.3. Kıyılar

Arnavutluk küçük bir ülke olmasına rağmen uzun sahillere sahip bulunmaktadır.⁵⁴ Akdeniz standartlarına göre çok temiz olan bu sahil 450 km.lik bir uzunluğa sahip bulunmaktadır. Adriyatik sahili 300 km. uzunluğunda olup; sığ ve uzun kumlu plajları bulunmaktadır. Tüm sahil iğne ormanları ile kaplıdır. Güney liman sahili ise 150 km. kadar uzunlukta olup buradaki plajlar daha küçük ve kayalık bir yapıya sahip bulunmaktadır.

49 *Ana Britannica Anatomi Atlası Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 323.

50 Halil Akman, a.g.e., s. 151.

51 Portrait Of Albania, a.g.e., s. 19.

52 Gökhan S., a.g.e., s. 9.

53 Arnavut'ta 150'den fazla doğal, yapay göl ve gölet vb. bulunmaktadır. Doğal göllerin başlıcaları; İşkodra Gölü, Ohrid Gölü, Prespa Gölü, Butrinti Gölü'dür. Diğer yapay göller ise (Vau-ı Dejes Baraj Gölü, Fierzo Baraj Gölü, Komani Baraj Gölü ve Ulza Baraj Gölü)'dir.(Bkz. Halil Akman a.g.e., s. 151.)

54 Agim Neza, a.g.e., s. 12-13, 61; Osman Karatay – Bilgehan A.Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı, Cilt I*, s. 266.

II.2. Arnavutluk'un Jeostratejik Olarak Önemi

Arnavutluk bir Avrupa ve Balkan devletidir. Aynı zamanda Adriyatik Denizi'ni kontrol eden ve Orta Avrupa ile Doğu Akdeniz arasındaki bağlantıyı sağlayan stratejik bir bölgedir.⁵⁵ (Bkz. Ek-1Haritalar, Harita-3.)

Arnavutluk'un jeopolitik ve jeostratejik önemi dolayısıyla tarihi süreç içerisinde; sırasıyla Romalılar, Alanlar, Vizigotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar, Bizanslılar, Sırlar ve Sicilyalı Normanların işgaline uğramıştır. En belirgin tarihi örnek Roma'dan verilebilir. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye bölünmesi ile Doğu ve Batı İmparatorlukları arasındaki sınır Arnavutluk bölgesinin tam ortasından geçmiştir.⁵⁶

Arnavutluk coğrafi mevkii itibariyle Balkanlar için bir üs, liman, bir yığınak yeri ve bir giriş kapısı özelliğine sahiptir. Arnavutluk, Adriyatik Denizi'ndeki liman ve deniz üsleri ile Doğu Akdeniz'i kontrol edebilme imkânı verebilen jeopolitik bir öneme sahiptir ve Balkan Yarımadasına nüfuz etmede önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁷

Arnavutluk arazisinin dağlık oluşu ve sınırlı sayıda yaklaşma istikametinin bulunuşu, savunmasını kolaylaştırır. Komşuları itibariyle Arnavutluk çok cepheli bir iç hat manevrası yapmak durumunda kalabilir. Adriyatik Denizi'ni Yunan Denizi'ne ve Akdeniz'e bağlayan Otranto Boğazı stratejik öneme sahiptir. Bu stratejik önemi nedeniyle Arnavutluk sürekli olarak bölge ülkelerinin ilgi alanı içerisinde olmuş ve bütün Balkan ülkeleri tarafından yakın takibe alınmıştır. Nitekim ayrıca Arnavutluk tarih boyunca Otranto Boğazını kontrol etmek isteyen güçlerin çekişme alanını teşkil etmiştir.⁵⁸ Özellikle Enver Hoca döneminde Adriyatik hayali kuran İtalya ve ona engel olmak isteyen Almanya ile Yunanistan ve ayrıca Yugoslavya; Arnavutluk ile bu yüzden çatışma içine girmiştir.⁵⁹

Avrupa güvenliği dikkate alındığında; Arnavutluk'un jeopolitik durumu göz önüne alınması gereken bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Balkanlardaki olaylar ve eski sistemlerin değişmesiyle birlikte, toprak kaybetmeden sistemini değiştirmeyi

55 Mustafa Necati Özfatura, a.g.m., s. 1853.

56 Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 Sonrası*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007, s. 13.

57 Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarın, Hark Akademileri Yayını, İstanbul (Nisan) 1995, s. 1; Mehmet Yılmaz, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk-Mastar Tezi*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2001, s. 44; Julian Amery, *Sons of the Eagle-A Study in Guerilla War*, St. Petersburg, Florida, USA, 2005, s. 2.

58 Julian Amery, a.g.e., s. 6.

59 Mehmet Yılmaz, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk-Master Tezi*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2001, s. 45; Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarın, Hark Akademileri Yayını, İstanbul (Nisan) 1995, s. 2; Mehmet Yılmaz, a.g.e., s. 45.

başaran Arnavutluk'un stratejik bir önemi bulunmaktadır. Avrupa'nın ortasına Almanya'ya kadar uzanma imkânı veren Adriyatik, stratejik açıdan tarih boyunca hep önemli olmuştur. Kıyılarını kontrol eden ülke olması nedeniyle söz konusu önem Arnavutluk'u, Balkanlarda ve Avrupa'da dikkate alınması gereken ülke konuma sokmaktadır.⁶⁰

Ayrıca, Akdeniz ve Adriyatik'in kesiştiği en dar yerde olması, Arnavutluk'un önemini daha da artırmaktadır. Bu konumu ile Arnavutluk, gerek Balkanlar üzerine gerekse Ortadoğu üzerine yapılacak hava saldırıları için elverişli bir coğrafi konumdadır.

Arnavutluk coğrafi açıdan birçok yönden köprü durumundadır. Bu kapsamda; geçmişte Katolik İtalya ile Bizans İmparatorluğu ve günümüzde Hıristiyan Avrupa ile Müslüman Doğu arasında köprü olduğu görülmüştür.⁶¹

Jeopolitik ve askeri şartlar itibarıyla bağımsız ve güçlü bir Arnavutluk'un varlığı Balkanlar ve Avrupa için zorunludur.⁶²

Herhangi bir nedenden dolayı Türk-Yunan Savaşı çıkması halinde Türk dostu Arnavutluk, Türkiye'ye en büyük destek ve Balkanlarda tampon vazifesi görecektir.⁶³

Arnavutluk'un tüm Balkan ülkelerinde soydaşlarının olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.⁶⁴ Bu özelliği her ne kadar Enver Hoca döneminde göz ardı edilmiş olsa bile gelecekte Arnavutluk dış siyasetinde söz konusu soydaşların mevcut konumundan istifade ederek ayrı bir üstünlük sağlayabilir.

Sonuçta Arnavutluk'un içinde olacağı bir "*Balkan işbirliği*" kesinlikle Avrupa'nın istikrarına kazanç sağlayacaktır. Balkanlarda ve Arnavutluk'ta çıkacak herhangi bir istikrarsızlık ya da Türkiye'ye yönelik düşmanca ittifaklar güvenliğimizi doğrudan etkileyecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle geçmişten bugüne kadar zaman zaman kesintilere maruz kalmış olan Türkiye Arnavutluk ilişkilerine azami itina gösterilmesi gerekmektedir.⁶⁵

60 Joseph S. Roucek , "The Geopolitics of the Adriatic", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 11, No. 2, (January), 1952, s. 174.

61 Robert Elsie, a.g.e., s. 2.

62 Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, Ankara, 1975, s. 5.

63 Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, s. 8.

64 <http://www.balkanturkleri.org.tr/habersite/nisan09/haber1.htm>.

65 Selma Yel , "Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'ta ki Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XIX, (Mart), 2003, S. 55, Ankara, (Mart), 2003, s. 123.

II.3. Arnavutluk'un Demografik Yapısı

Arnavutluk etnik olarak dünyadaki nadir homojen ülkelerden birisidir. Arnavutluk'un nüfusu 1979'da; 2.594.000'dir Nüfusun yoğun olduğu bölgeler ülkenin Batı kısımlarıdır.⁶⁶ 2001 yılında ise Arnavutluk'un nüfusu; 3.087.159'dur. (2001 İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre) Nüfusunun % 97,8'i Arnavut, %2'si Yunan ve %0,2'si ise Makedon, Ulah, Roman, Sırp ve Bulgar'dır.⁶⁷

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk hükümeti nüfusun artmasını teşvik etmektedir. Dolayısıyla Arnavutluk Avrupa'da normal bir ülkeden beş kat daha nüfusu artan bir ülke konumundadır. Ortalama ömür 1950'de 53,5 iken 1989'da 72,0 olmuştur.(Tablo I)⁶⁸

Tablo I. Arnavutluk Yaşamsal Nüfus İstatistik Tablosu (Binde Olarak)

	1950	1960	1980	1989
Doğum	38.5.	43.3	26.5	25.3
Ölüm	14.0	10.4	6.4	5.4
Doğal Artış	24.5	32.9	20.1	20.0
Bebek Ölümü	---	33.3	26.5	25.3
Hayat Beklentisi	53.5	64.9	69.5	72.0

Avrupa'da en genç nüfusa sahiptir. 1985 yılında nüfusun ortalama yaşı 26 idi. (Tablo II)

66 Gökhan S.,a.g.e., s. 48.

67Söz konusu etnik gruptan Yunan ve Makedonların mevcudu Enver Hoca döneminden sonra 1989'da yapılan bir araştırma ile tespit edilmiştir. Buna göre, 58,758 Yunan, 4,797 Makedon bulunduğu görülmüştür. Bu tespit daha önceki oranda bir önemli bir değişiklik olmadığını (%2'si Yunan ve %0,2'si ise Makedon, Ulah, Roman, Sırp, Bulgar) ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte; bazı araştırmacılara göre Arnavutluk Halkının %95,3'ü Arnavut, %2,5 Çingene,%1,8 Yunan,%0.14'ü Makedon ve kalanı da etnik unsurlardan (Eflak, Çingene, Sırp, Karadağlı, Bulgar) oluştuğu görüşü hâkimdir. Arnavutlar, Makedonya ve Kosova başta olmak üzere eski Yugoslavya cumhuriyetlerine ve dünyanın birçok ülkesine yayılmışlardır. (Bkz. Halil Akman, a.g.e., s. 152.)

68 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 8.

Tablo II. Arnavutluk Nüfusunun Yaş İstatistik Tablosu (Yüzde olarak)

Yaş Grubu	1965	1985
15 Yaş Altı	42.2	33.9
15-29	24.3	29.8
30-44	15.7	17.4
45-59	10.1	11.3
60 ve üstü	7.7	7.6

Nüfusun % 64,2'si kırsalda, %35,5 şehirde yaşamaktadır. Nüfusun % 46,5'si işçi, %42'si çiftçi, %11,5 ise aydındır.⁶⁹(Tablo III)

Tablo III. Arnavutluk Nüfusunun Sosyal Bileşimleri (1960-1985) Tablosu (Yüzde olarak)

	1960	1969	1979	1985
İşçiler	29.1	32.9	38.2	46.5
Çiftçiler	41.6	55.4	50.2	42.0
Aydınlr	11.3	11.4	11.6	11.5
Diğerleri	18.0	--	--	--

1990 tarihinden önce nüfusun üçte ikisi kırsal kesimde yaşarken bu durum şehirlere göçlerin artması ile değişmiştir. Bu kapsamda günümüzde; nüfusun %50 si kırsal alanda ikamet etmektedir.⁷⁰

Arnavutluk'un 1945 yılında nüfusu 1.122.000 iken; 1980 yılında yaklaşık 2.700.000 olmuştur.⁷¹ Ortalama hayat süresi; 71,43 yıldır. Erkeklerde 68,5, kadınlarda ise 7,3'dir.⁷²

Arnavutlar, Arnavutluk'un dışında Kosova ve Makedonya başta olmak üzere eski Yugoslavya cumhuriyetlerine ve dünyanın birçok ülkesine yayılmışlardır. Arnavutluk'un dışında 6 milyon Arnavut'un yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunların bir kısmı İtalya'nın Sicilya'sında, bir kısmı Yunanistan'da, diğerleri de Karadağ,

69 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 5.

70 Portrait Of Albania, a.g.e., s. 24.

71 Portrait Of Albania, a.g.e., s. 25; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 5.

72 Agim Neza, a.g.e., s. 61.

Hırvatistan vb. gibi diğer Balkan ülkelerinde yaşadığı gibi ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Bulgaristan, Mısır ve Türkiye’de yaşamaktadırlar.⁷³

Ülke içindeki farklı azınlıkların mevcudiyeti, dış ilişkilerinde, politikalarında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Arnavutluk, azınlık çeşitliliği olarak Balkanların en şanslı ülkesidir. Diğer Balkan ülkelerinin tersine etnik olarak genel oranda homojen yapıya sahiptir. Bir başka deyişle; ülke nüfusunun %98’i Arnavut kökenli vatandaşlarından oluşmaktadır. Bununla birlikte; Arnavutluk içindeki en önemli azınlık grubu olarak belirtilen azınlık grubu Yunanlılardır. Politik olarak farklı sayılar verilmekle birlikte resmi olarak nüfusun %2’sini oluşturdukları belirtilmektedir. Yunan kaynakları ise bu oranı kabul etmemekle birlikte oranının daha fazla olduğu iddiasındadırlar.⁷⁴

II.4. Arnavutluk’un Dini ve Etnik Yapısı

Arnavutluk din ve kültür zengini ülkelerden biridir.⁷⁵ Arnavutluk’ta din bölgesel ve ailesel gelenekler açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte ulusal olarak din, ayırt edici bir özellik taşımamaktadır.⁷⁶ Arnavutluk’ta dinler arası diyalog büyük ölçüde sağlanmış bulunmaktadır. Bunlar; İslamiyet(%70) ve Hıristiyanlıktır(Ortodoks(%20) ve Roma Katolik(%10)).⁷⁷ Ülkenin kuzeyinde Hıristiyanlar(Katolik)ve Müslümanlar, güneyinde Hıristiyan(Ortodokslar), orta kesiminde ise daha ziyade Müslümanlar bulunmaktadır. Hıristiyan dininin ülkenin kuzeyinde ve güneyinde ayrı ayrı olmasının nedeni Roma İmparatorluğu’nun M.S. 395’te yönetiminin ikiye ayrılmasından

73 Halil Akman, a.g.e., s.152

74 Yunan azınlık Arnavutluğun güney kesiminde, Yunanistan’ın Kuzey Epir olarak adlandırdığı bölgede yaşamaktadırlar. Bölgede yaşayan etnik Yunanlılar durumu iki ülke arasındaki ilişkilerde sürekli gerilim meselesi halinde bırakmıştır. Bugün dahi bu gerilim zaman zaman sürmektedir. Bu kapsamda; Arnavut makamlarının, Yunanistan’ın yayılmacı politikasından şikâyetleri ve bölgede gözü olduğu söylemleri; Yunan Kralı Konstantin’in Arnavutluk sınırında, üzerinde “*Yunan sınırı burada bitmez: Kuzey Epir*” yazılı anıtın açılışını yapması iki ülke ilişkilerinde gerginlik yarattığı görülmüştür. Arnavutluk sınırları içinde ikinci önemli azınlık grubu ise Makedonyalı azınlıktır. Sayıları 20.000 olarak tahmin edilmektedir. Arnavutluk’ta bulunan Makedonlar, Bulgarlar, Çingeneler, Yahudiler, Karadağlılar, Sırp, Ulahlar ve Türklerin oluşturduğu toplam azınlık ülke genel nüfusunun ancak %2’sine ulaşmaktadır. Makedon ve Bulgar kökenli nüfus genel olarak Yunanistan ve Makedonya sınırındaki Prespa gölü çevresinde bulunmaktadır. Ulahlar, Pindus dağları, Fier bölgesi, Korça ve Vlora’da Yahudiler, Tiran, Vlora ve Korça’da, Çingeneler ise tüm ülkeye yayılmış şekilde yaşamaktadırlar.(Bkz. Halil Akman,a.g.e., s. 223-224.)

75 Jan Drabek, ” Albania in Focus-Report From Albania-A Former Ambassador Finds Both Hope and Despair in Albania”, *New Presence(The Prague Journal of Central Europe Affairs)*, Prag-Çekoslovakya, (Autum), 2005, s. 37.

76 Stephen Schwartz, “Enverists’ and ‘Titoists’ – Communism and İslam in Albania and Kosova, 1941–99: From the Partisan Movement of the Second World War to the Kosova Liberation” *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.25, No.1, Washington- USA, March 2009, s. 49.

77 Agim Neza, a.g.e., s. 10.

dolayıdır. Arnavutluk'un İslamiyet'i kabul etmesi ise tamamı ile Osmanlı idaresi altında olduğu dönemde gerçekleşmiştir.⁷⁸

Arnavutluk'ta dini fanatizm yoktur. Dinler arasında aşırı bir ayrıcalık olmamaktadır. Arnavutluk'un büyük kısmında yüzyılımızın başında ve bugün bile Müslüman ve Hıristiyanlar arası evlilikler normal karşılanmaktadır.⁷⁹

II.4.1. Hıristiyanlık

Arnavutluk'ta Gegalar genelde Bektaşî ya da Ortodoks Hıristiyan, Tosklar ise Sünni Müslüman ya da Katolik inancını benimsemişlerdir.⁸⁰ Bektaşîler ülkenin güneyinde Gjirokester, Skrapari, Berat, Korça, Kolonya, Permeti, Leskoviku, Tepelene, Turan, Velikot, Vlora ile orta kesimde Kuruya, Elbasan, Debar, kuzeyde ise Malakastra gibi merkezlerde yoğunlaşmıştır.⁸¹

Kuzey Arnavutluk'taki karışık inançlara sahip kabileler arasında hiçbir zaman dini kavgalar olmamıştır. Nitekim kabilelerin kendi içlerindeki Müslüman ve Hıristiyanların birbirleriyle iyi ilişkiler içerisinde buldukları bütün gezginler tarafından tasdik edilmiştir.⁸²

Arnavutluk'ta Hıristiyanlık dininin tarihi geçmişi incelendiğinde; 732'de İstanbul'da bulunan Fener Ortodoks Patrikhanesine bağlanan Arnavutluk, 1054'te Roma ve Bizans arasında bölüşülünce Kuzey Arnavutluk'un, Roma egemenliğinde Katolik etkisinde kaldığı görülmüştür.

Ortodoks Hıristiyanlarının yoğun olduğu bölge güney, güneydoğu ve güney batı (Vlora, Fier, Lushinje, Berat, Gjirokaster, Devlin) kesimleridir. Bununla birlikte kuzeyde İşkodra bölgesinde Katolik kesimi yoğundur.

78 Georgia E. Beilman, *Albania: Religion, Identity and Solidarity*, USA, 2005, s. 16.

79 Bütün gruplar birbirlerine kaynaşmış, Ortodoks'la Sünni Müslüman, Sünni Müslüman ile Şii Müslüman, Şii Müslüman ile Ortodoks Hıristiyanları birbirlerine kız alıp vermeye hala devam etmektedir. Arnavutluk'un dini hoşgörüsünün tabanında Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde bulunduğu 500 seneyi aşkın bir sürede dünyada örnek olarak gösterilecek bir idarenin en etkin yerlerinde makamları sadrazamlığa kadar çıkan birçok insanının kendi toplumlarına kazandırdığı kültür bulunmaktadır. (Bkz. Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları(1878-1912)*, (Çeviren: Ali Taner), İstanbul, 1998, s. 150.)

80 Faik Bulut, "Arnavutluk Kartallar Ülkesi", *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 122, İstanbul, (Mayıs), 2003, s. 69.

81 Faik Bulut, "Arnavutluk Bektaşîleri", *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 128, (Kasım), İstanbul, 2003, s. 52.

82 Peter Bartl, ,a.g.e., s. 165.

II.4.2. İslamiyet

Balkan kavimlerinden bir kısım Arnavutlar, büyük kısmı ile Hırvat aslından olan Bosnalıların bir kısmı (Boşnaklar) Türk tesiriyle Müslümanlığı seçmişlerdir.⁸³ Arnavutluk'ta İslamiyet'in yayılmasında, "devşirme sisteminin" (bu sisteme göre Müslüman olmayan zeki, çalışkan çocuklar İstanbul'a getirilerek İslam kurallarına göre yetiştirilip asker veya idareci yapılıyordu) önemli katkıları olmuştur. Ayrıca, Katolikler ve Ortodokslardan alınan özel vergi (cizye) ve Ortodoks kilisesi ile Katolik kilisesi arasında mevcut anlaşmazlıkların artması gibi faktörler de İslam dininin yayılmasında etkili unsurlar arasında kabul edilmektedir.⁸⁴

İslamiyet'in Arnavutluk'a gelişi tarihi süreç içinde başlangıcını Sarı Saltuk'a dayandırmaktadır. Konu detaylı incelendiğinde; 11. yy.da Orta Asya'dan Balkanlara göç eden Peçenek ve Kuman Türk boylarının, sadece görünüşte Hıristiyanlığı kabul etmiş oldukları düşünülmektedir. Balkanlardaki bu zaafı çok iyi değerlendirmesini bilen misyoner Türk dervişleri İslam'ın ve Türklüğün yayılması için müsait bir zemin hazırlamışlardır. Balkanlarda ve özellikle Arnavutluk'ta İslam'ın ve Türklüğün kalıcı olarak yerleşmesinde Sarı Saltuk ananesi günümüzde de devam etmektedir.⁸⁵

Osmanlıların bölgede hâkimiyet sağlamalarından sonra, halka olan müsamaha politikalarıyla Arnavutlar, Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır. İslamiyet, Arnavutluk'ta evvela şüphesiz bu yerli tımarlılar sınıfı arasında yerleşmiş ve ancak sonraları yavaş yavaş halk arasında yayılmıştır. Osmanlılar, Arnavutluk'ta asla bir İslamlaştırma politikası gütmemişler ve tımar kaidelerinin tatbikinde din farkını hiçbir zaman dikkate almamışlardır.⁸⁶ Şii Müslümanlarının yoğunluk kazandığı yer, ülkenin doğu kesimleri olmuştur. Kruje, Burrel, Peshkopi bölgelerinde çok sayıda Bektaşî türbelerinin bulunması bunun en güzel delili sayılmıştır.⁸⁷

83 Ahmet Maranki, *Balkan Mezalimi*, İstanbul, 1993, s. 19.

84 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 51.

85 Arnavutluk'ta Bulunan Bektaşî Tarikat Yerleri: Sarı Saltuk'ın Balkanlar, Rumeli ve Anadolu'da pek çok yer de mezar ve makamının bulunduğu söylenir. Kişiliği Doğu Avrupa ülkelerinde dahi birçok Katolik aziziyle (Nicholas ve Simeon vb. gibi) karıştırılıp efsaneleştirilir. Kahraman ve evliya olarak algılanan Sarı Saltuk'ın Orhan Bey(1326-1360) divanında derviş yahut Hacı Bektaşî Veli makamında mürit olduğu yolundaki menkıbe, dönemin dervişlerinin Balkanlardaki sufiliği yayma gayretleri ve bu arada İslam-Hıristiyan biresim yaratmalarından kaynaklanmaktadır. (Bkz. Faik Bulut, "Arnavutluk Bektaşîleri", *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 128, (Kasım), İstanbul, 2003, s. 47.)

86 Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih İstanbul Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, İstanbul, (Temmuz),1953, s. 170.

87 Ahmet Cebeci, Güray Kırpık " Tahrir Defterlerine Göre Osmanlı Fethinden Sonra Arnavutluk'ta Hıristiyan ve Müslüman Nüfus Değişmeleri", *Balkanlarda İslam Medeniyetleri II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Tiran, Arnavutluk(4-7 Aralık 2003), İstanbul 2006, s. 295.

Osmanlı orduları Arnavutluk'a vardığında, ülkeyi Ortodoks güney ile Katolik kuzey arasında bölünmüş halde bulmuştu. İlk zamanlarda İslam'ı seçenlerin sayısı az olduysa da, 17.yy.da şartlar değişmişti. Günümüz Arnavut tarihçileri bu gelişmeyi temelde, Müslümanların muaf olup Hıristiyanların ödemek zorunda oldukları baş vergisindeki muazzam artışa bağlamıştır.⁸⁸

İnandıkları dinin mensuplarına uygun görülen ayrıcalıklarından hoşnutsuzluk duymaları için hiçbir nedenleri bulunmayan Arnavut Müslümanlar, tarih içinde Osmanlı Devleti'nin genelde güçlü temellerinden biri oldu.⁸⁹

II.4.2.1. Arnavutluk'ta Bektaşilik

Arnavutluk'ta Müslüman denince ilk akla gelen Bektaşiliktir. Aslında Bektaşilik sadece Arnavutluk'ta değil Balkanların birçok yerinde de bulunmaktadır. Arnavutluk, Bektaşilik tarihinde çok önemli bir yer işgal eder. Balkanlar'ın tamamında en fazla Bektaşi tekkesinin yoğunlaştığı ve muhtemelen en çok taraftarın bulunduğu ülkedir. Büyük Arnavut şair ve ulusal önderi Naim Frasheri başta olmak üzere, Osmanlı edebiyatının önde gelen birçok şahsiyeti bu yolun taraftarı olmuştur.

1967 Kültür Devrimi'ne kadar Arnavutluk Bektaşiliğinin tartışılmaz merkezi, küçük dağ kasabası Kuruya ise Bektaşiliğinin yarı efsanevi ilk misyoneri Saru Saltuk Dede Ocağı'nın odak noktası olmuştur.⁹⁰

Gerek Balkanlar ve gerekse Arnavutluk'ta dini anlayışın inceliklerini kavrayabilmek için Bektaşiliğinin tarihi geçmişi, evreleri ile anlamı ve prensiplerinin gözden geçirilmesinin uygun olacağı düşünülür. Bektaşilik insan gönlünü Allah'ın evi olarak kabul eder, insana yapılan her hizmeti o insanın yaratana olan Allah'a saygısından dolayıdır. İnsan gönlünü kırmayı ise Allah'ın binasını yıkmakla eş tutar, kul hakkı ile Allah'ın huzuruna çıkmak istemez.⁹¹ Bektaşilik, Hoca Ahmet Yasevi Ocağı'nın yenileştirilmiş uzantısıdır. Horasan Okulu yetişkin insan, yani insanı-ı kâmil görüşünü savunur.⁹²

88 16. yüzyılda bu vergi, yani cizye, 45 akçe idi; 17.yüzyılın başlarında 305 akçeye çıkan bu vergi, izleyen yarım yüzyıl içerisinde 789 akçeye ulaştı. Bu yükseliş bir dereceye kadar genel fiyatlardaki artışa yansıtılmakla birlikte, birey üzerindeki mali baskı, Müslüman olma hususunda büyük bir ayartı oluşturuyordu. (Bkz. Barbara Jevavich, *Albania-A Socialist Maverick*, s.89.)

89 Barbara Jevavich, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 91.

90 Machiel Kiel, "Bektaşi Ocağının Arnavutluk Kurtuluş Tarihine Dair Bir Not", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.13, Ankara, (Bahar), 2000, s. 37.

91 Dursun Gümüšoğlu- Rıza Yıldırım, *Bektaşi Erkannamesi*, İstanbul 2006, s. 22.

92 Dursun Gümüšoğlu - Rıza Yıldırım, a.g.e., s. 25.

Bektaşî tarikatı dolayısıyla Arnavutluk'ta Sarı Saltık kültü çok güçlü bir hâkimiyet kurmuştur. Sarı Saltık kültürünün Arnavutlar arasında çok güçlü bir şekilde tezahür ettiği yerleri, bu kültü çok iyi inceleyen Hasan Kaleshi'nin makalesi sayesinde iyi biliyoruz.⁹³

Bektaşîliğin Arnavutluk'a girişi 16.yy.ın sonu veya 17.yy.a girerken denilebilir. Bununla birlikte 17.yy.ın ikinci yarısı kabul gören bir düşüncedir. Bektaşîzim Arnavutluk'ta 19.yy.da oldukça fazla kök salmıştır.⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nde tekke ve zayiler kapatılınca Arnavutluk Bektaşîlerin merkezi olmuştur.⁹⁵ Arnavutlar bağlı oldukları dinlerin kurallarına ve ibadet uygulamalarına hiçbir zaman çok sıkı bağlanmamışlardır.⁹⁶

Türk Bektaşîlerinden farklı olarak Arnavut Bektaşîlerinde Tomar Dağı Efsanesi inancı yaygındır. Tomar Dağı güney Arnavutluk'ta yer almaktadır. İnanişâ göre Kerbela sancaktarı Abbas Ali'nin, Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in üvey kardeşi olduğu, Kerbela katliamından kurtulup Berat'a gelip yerleştiği ve kutsal Tomar Dağı'nı mekân tuttuğu efsanesi anlatılır.⁹⁷

Arnavut Bektaşîlerine göre nevrüz Hz. Ali'nin doğum günüdür ve o gün Bektaşîlerin bayramıdır, resmi tatilidir.⁹⁸

Bektaşî tasavvufunun kadına bakışı açısından, kadın erkeğin eşitidir. Eş demek eşitlik demektir. Eşit olan şeyde fark olmaz, eğer fark olursa eşit olmaz. Kadın erkeğin tamamlayıcısıdır. Bu düşüncenin Arnavutluk'ta Enver Hoca döneminde kadın haklarının geliştirilmesinde destekleyici rol oynadığı düşünülmektedir. Bektaşîlikte çok kadın almak "düşkünlik" sebebi sayılır, cemlere alınmaz, bu surette cezalandırılır.⁹⁹ Ancak kadınların tekkeyi ziyaretine müsaade edilir.¹⁰⁰

93 Bu yerlerin en önemlilerinden biri, Osmanlı dönemindeki adıyla Akçahisar, yani Kruja'dır. Sarı Saltık Kruja'ya gelmiş ve kralın kızını yemek isteyen ejderhayı öldürmüş, fakat kendisinin kral tarafından öldürüleceğini haber alınca üç adımda Korfu adasına geçerek orada vefat etmiştir. Mezarı da oradadır. (Bkz. Yaşar A. Ocak, *Sarı Saltık-Popüler İslam'ı Balkanlardaki Destanı Öncüsü 2*, Ankara 2002, s. 115-117.)

94 Albert Doja, "A Political History of Bektashism in Albania", *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, No.1, İrlanda, (March), 2006, s. 87.

95 Albert Doja, a.g.m., s. 87.

96 Albert Doja, a.g.m., s. 87.

97 Taner Kotle, "Arnavutluk-Balkanlarda Bektaşîlik", *Balkanlarda Türk Kültürü, Kültür, Tarih, Aktüalite Dergisi*, Bursa, Mayıs-Haziran 2010, Sayı:81, s. 9.

98 Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ –Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı –Dil ve Edebiyat*, Cilt III, Çorum/Ankara, 2007, s. 62-63.

99 Dursun Gümüšoğlu - Rıza Yıldırım, a.g.e., s. 35.

100 Agim Neza, a.g.e., s. 64.

Bektaşilik Tarikatını kabul eden Arnavutlar laik bir inanca sahip olmuşlardır. Arnavutların gerçek dinleri İlliryalılardan intikal eden kendilerine özgü ulusal gelenek, görenek ve “*Besa*” da toplanan sosyo-moral ve ulusal inanışlardır.¹⁰¹

Bektaşilerin hangi tarihte ilk defa Arnavutluk’a geldikleri henüz tespit edilmiş değildir. Bektaşi geleneğine göre bu tarih oldukça eskidir. Bektaşiler, Sultan II. Murat (1412-1451) ordusu ile beraber Arnavutluk’a gelmiş ve tarikatları adına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kasım Baba, Yemin Baba, Piri Baba, Hüseyin Baba gibi Bektaşi pirleri ise Sultan II. Mehmet’in (1451-1481) saltanı esnasında Arnavutluk’a yerleşmişlerdir.¹⁰²

Bektaşilerin Arnavutluk’ta ki yayılmalarını sağlayan asıl sebeplerden biri de Sultan II. Beyazıt’ın 1492 yılında Safevi taraftarlarını Anadolu’dan Rumeli’ye (bilhassa Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk’a) naklettirmesidir.¹⁰³ Böyle mecburi göçe maruz kalanların arasındaki bir sürü derviş kısa zamanda yeni cemaatler kurarak, yerli halk üzerinde etkili olurlar.

Bektaşilerin Arnavutluk’a gelmelerinden bahseden ilk ciddi bilgiler, Türk seyyahı Evliya Çelebi (1611-1683)’ye aittir. Seyahatnamesinde, Sinan Paşa’nın Hacı Bektaş Veli adına bir tekke açtırdığından, ayrıca Valona’da Baba Sultan ziyaretgâhında bazı Bektaşi dervişlerinin bulunduğundan bahsetmektedir. Tomar bölgesinden bahsederken de, Tomar tepesindeki meşhur Bektaşi ziyaretgâhı olan Abbas Ali’nin kabrinden söz etmektedir.¹⁰⁴

Bektaşiler, bilhassa Ali Paşa’nın zamanında Güney Arnavutluk’ta çok geniş bir şekilde yayılmışlardır. Bu meyanda, 1789 yılında Ali Paşa’nın talimatı üzerine Müslüman olup itaat altına giren Himara köylerinde, büyük çoğunluğu Bektaşilere ait olan tekkeler açılmıştır.¹⁰⁵

1822 yılında Ali Paşa’nın ölümü ve 1826’da Yeniçerilerin dağıtılmasıyla birlikte Bektaşi tarikatının takibata alınması ve İstanbul’da ki Bektaşi tekkelerinin

101 Necip P Alpan, , a.g.e., s.16.

102 Peter Bartl, a.g.e. (Çeviren Ali Taner), s. 179.

103 Peter Bartl, a.g.e., s.180.

104 Peter Bartl, a.g.e., s.179.

105 Kendisi bizzat Bektaşi olan Yanya Valisi Ali Paşa ile birlikte olduğu Bektaşiler arasında çok samimi ilişkinin bulunduğu da kabul edilen bir hakikattir. Yanya Valisi olan Ali Paşa da bu Bektaşi dervişlerini bilhassa diplomatik casuslar olarak kullanmıştır. Bu vesile ile İşkodra’da eskiden bulunmasına rağmen 19.yüzyılın başlarında Bektaşi kalmamasının sebepleri de ortaya çıkmış oluyor(Peter Bartl, a.g.e., s. 180-181.)

kapatılmasının Arnavutluk'ta ki Bektaşiliğe hiç tesiri olmamıştır.¹⁰⁶ Bektaşi olan Tepedelenli Ali Paşa döneminde Bektaşilik ülkede büyük oranda yayılmıştır.¹⁰⁷

İkinci Mahmut Bektaşiliğin tehlikeli bir hal alığını görünce; Yeniçeri Ocağı ile birlikte onu da kaldırmış, ancak Abdülaziz zamanında tekrar ortaya çıkmış ve Atatürk zamanında tekke ve zayilerin kaldırılması kanunu ile tekrar kaldırılmıştır.¹⁰⁸

Arnavutluk'ta Bektaşilerin ne kadar olduklarına dair bilgiler çok değişiktir, ancak en yüksek rakamlar, 1933 yılındaki Bektaşi Piri Niyazi Dede'nin, Birge ile görüşmesinde söylediği 200.000 kişi olduğudur.¹⁰⁹

Bağımsız Arnavutluk'ta ise bugün hâlâ yaşamakta ve Halvetiye ile Sünni Müslümanlığın yanında resmen kabul edilmiş bir dini cemaattir.¹¹⁰

106 Peter Bartl, a.g.e., 181-182

107 Halil Akman, a.g.e., s. 153.

108 Peter Bartl, a.g.e., s. 174.

109 Peter Bartl, a.g.e., s. 182.

110 Peter Bartl, a.g.e., s. 174.

III. TARİH İÇERİSİNDE ARNAVUTLUK

III.1. Eski Çağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Arnavutluk

Arnavutların ataları İlliryalıdır. Bronz çağı ve Demir çağının ilk zamanları boyunca bu insanların Orta Avrupa'da yaşadıkları ve daha sonra, Balkan yarımadasının batı kısmına, kuzey Yunanistan'daki Arta körfezine, güneye doğru yayıldıkları sanılmaktadır.

İlk çağda büyük bir İllirya Devleti kurmuşlardır. İllirya ismi ise Adriyatik denizinin kuzey kısmındaki dağlık bölgeden gelmektedir. İlliryalılar, kuzeyden gelerek günümüzde Sırbistan, Hırvatistan, Dalmaçya ve Kuzey İtalya'nın bulunduğu topraklara, yani Balkan Yarımadasının batısına yerleşerek yaşamaya başlamış, komşu oldukları diğer halklarla, özellikle de, Yunanlılarla yakın ilişki içinde olmalarına rağmen etnik kimliklerini ve dillerini muhafaza ederek zamanla çeşitli krallıklar kurmuşlardır.¹¹¹

Roma işgalinin ilk yüzyılları boyunca İllirya, Roma'yı İmparatorluğun doğu eyaletlerine bağlayan ana yolların başlangıç noktasıydı. İşgalciler İllirya bölgesini Romalılaştırmaya çalıştılar ama özellikle halkın manevi yaratıcılığının paha biçilmez değerlerinin ve değerli geleneklerinin kalesi haline gelen dağ kabileleri başta olmak üzere yerli halk Romalılaştırmaya karşı direndi. Tarihçiler bu kabilelerden söz eder. İskenderiye tarihçisi Ptolemy, aynı zamanda bugünkü Durres ve Dilora arasında Albanol kabilesinden söz eder. Arnavutluk ismi bu aşiretten gelir.¹¹²

M.Ö. 2500-2000 yılları arasında Balkanlara doğudan başka insanların geldiği, bu gelen insanların yerli halkla karıştığı ve böylece Balkan milletini oluşturduğu bilinmektedir. "*Pellazgıların*" İlliryalılarından ve Helen'lerden daha önce Balkan'da yaşadığı kabul edilmiştir. Nitekim M.S. 1. Yy. eski tarihçisi olan Strabon diyor ki "*Balkanlarda Pellazgılar Helenlerden daha eski bir millettir.*"¹¹³

Balkan kıyılarının en eski halkı olan İlliryalıların kökeni ise Avrupa'nın en eski sakinlerinden olan Pelaglardan gelmektedir. İlliryalılar, M.Ö.1250-1233 yılları arasında Kuzey Arnavutluk'ta ve Tuna ile Adriyatik Denizi arasında büyük bir medeniyet kurmuşlardır.¹¹⁴

111 William M. SLOANE, a.g.e., s. 46.

112 Gökhan S.,a.g.e., s. 14.

113 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 37.

114 Betül Turan, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Ankara, 2009, s. 5.

Balkan tarihi üzerine yapılmış çalışmalarda birçok akademisyen; Arnavutların kökenlerinin Balkan Yarımadası'na en erken gelip yerleşmiş toplum olan İlliryalılar'a dayandırmaktadır.¹¹⁵ Arnavutluk'un menşei hakkında kesin bilgi veremeyen tarihçilerin büyük bir kısmı ise İlliryalılar'ı, diğer bir kısım da Etrüskleri atası olarak göstermektedirler. Ancak, Arnavutların İlliryalılar soyundan geldikleri fikri bugün ağırlık kazanmıştır.¹¹⁶

Avusturyalı ünlü dil araştırmacısı Hahn, "Pellazg" dili ile Arnavutça'nın kesinlikle aynı dil olduğunu ortaya koymuştur. M.Ö. 5. yy.da Herodotos, eski Yunan tarihçi olarak "Pellazg" hakkında bilgiler vermiştir. Herodotos'a göre "Pellazg" dili Yunanca (Helen Dili) değildir. "Pellazg'lar" o dönemde gemicilik, tarım ve inşaat işleri ile ünlenmişlerdir. Herodotos'e göre "Pellazglar" Atina'nın ünlü Akropolisini inşa etmişler ve buna karşılık onlara Atina bölgesinden topraklar verilmiştir. Bu topraklar değersiz olup "Pellazglar" verimli topraklara çevirmişlerdir.¹¹⁷

M.Ö. 3. yy.da, Taulantalar devletine boyun eğdirerek Dalmaçya kıyıları boyunca güneye doğru genişleyen İllirya devletinde Ardianlar dönemi başlamıştır. İşkodra bu krallığın başkenti olmuş Ardianlar devletinin gücü M.Ö 221 yılında ölen Kral Agron zamanında doruğa ulaşmıştır

Arnavut topraklarında İşkodra Gölü'nün çevresinde; M.Ö. III. ve II. yy.larda bir İllirya Krallığı tartışma göstermez bir şekilde vardı.¹¹⁸

Bir başka görüşe göre ise İlliryalılar kendi ülkelerini M.Ö. 5.yy. veya M.Ö.3.yy.da kurmuşlardır. Adrians Krallığı adı ile kurulan krallık en göze çarpanıdır.

Bu krallık Dalmaçya sahillerinden şimdiki Arnavutluk sahillerine kadar genişlemiş ve Kral Argon zamanında (M.Ö. 250-231) en üst seviyeye gelmiştir. Adriyatik kıyıları boyunca Yunan koloni şehirlerini ve Adriyatik'te bir dizi adayı işgal etmeyi başaran Adrianlar devleti, aynı zamanda önemli bir güce sahip deniz kuvveti oluşturmuşlardır.

M.Ö. 229'da; Roma İmparatorluğu İlliryalılar'a savaş ilan etmiştir. Bu savaş gerçek anlamda 62 yıl sürmüştür.¹¹⁹ Ordularını ilk defa Balkanlara gönderen Romalılar

115 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 10.

116 Hint-Avrupa kökenli antik bir toplum olan İlliryalılar, tarihte İllirya olarak bilinen bugünkü Arnavutluk'un kuzey ve güney bölgelerinde dağınık bir biçimde yerleşmişlerdir. İlliryalılar, birbirleri ile sürekli çatışma halinde bulunan bağımsız kabileler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Bkz. William M. Sloane, a.g.e., s. 45.)

117 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 37-38.

118 Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar* (Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul, 2009, s. 34; Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 26.

Durres'i ele geçirmişlerdir.¹²⁰ İlliryalılar ve Romalılar arasındaki savaş; Roma İmparatorluğu'nun, Adrianlar Krallığı'nı, Epiruslar'ı ve Makedonya'nın tümünü ele geçirmeyi başarana kadar, M.Ö. 167'e kadar sürmüş, İlliryalılar için Roma İmparatorluğu boyunduruğu altında beş yüzyıllık güç bir dönem başlamıştır.¹²¹ Nitekim işgalciler, yaklaşık 100 şehri yağma etmiş ve soymuşlar ve 150.000'den fazla erkek ve kadını köle yapmışlardır.¹²²

M.Ö. 1. yy. ile M.S. 6. yy. arasında süren Roma hâkimiyeti altında, İlliryalı nüfusun büyük bir kısmı imparatorluk yönetimi ve kölelik kurumuna dayalı klasik Roma kültürünün etkisi altına girmiştir. Roma işgali öncesinde güney uçtaki İlliryalı nüfus büyük ölçüde Helen kültürünün etkisi altında olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun bölgeye gelişiyle birlikte İlliryalı nüfusun bir kısmı, iç bölgelere sürülmüş, bir kısmı köleleştirilmiş, diğer bir kısmı da Roma askeri ve yönetsel örgütü içinde yer almıştır. Buna karşılık İllirya topraklarının özellikle dağlık kuzey bölgesinde daha kapalı bir yaşam süren İlliryalı kabileler Roma kültüründen etkilenmeden kalabilmişlerdir.¹²³

385'de Kral Bardhylli 30 yıllık krallığı sırasında sınırlarını Dalmaçya'dan Makedonya'ya ve Kuzey Epir'de Visoya ırmağına kadar genişletti. Kralın 385 ölmesi üzerine devlet, Kuzey ve Güney İllirya olarak ikiye bölünmüştür. Büyük İskender İllirya Kralını öldürüp, ülkenin bir kısmını kendi topraklarına katmıştır. Romalılar Drin ırmağının kuzey kısmında kalan toprakları İllirya eyaleti olarak teşkilatlandırmışlardır.

M.S. 395'de Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüştür. İllirya Doğu İmparatorluğu'nda kalmıştır. Fakat inanç dünyası olarak Roma Katolik Kilisesi'nin bir parçası olmuştur.¹²⁴ İllirya eyaletlerinin artık merkezde değil de, imparatorluğun batı kısmında bulunması dışında kölelik şartlarında hemen hiçbir değişiklik olmadı. İlk başta, bu yeni durum ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesine olumlu bir etki yaptı. Limanları doğuya batıya bağlayan önemli ticaret merkezleri haline geldiler. 4.yy.ın başından itibaren bu şehirler kendi paralarını bastılar. Kabilelerin birleşmesi daha sonraları İllirya Devletlerinin kurulmasına yol açmıştır. Tarih özellikle Enchleanlar

119 Lou Giaffo, a.g.e., s. 79.

120 Robert Elsie, a.g.e., s. XXI.

121 Cemallettin Taşkıran, a.g.e., s. 54; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s.11.

122 Gökhan S., a.g.e., s.13-14; Lou Giaffo, a.g.e.,s. 79.

123 Osman Karatay Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt I*, a.g.e, s. 262; Georgia E. Beilmann, *Albania: Religion, Identity and Solidarity*, USA, 2005, s. 16; Nuray Bozbora, a.g.e., s. 24.

124 Yusuf Küpeli, *Tarih İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara, 2000, s. 13; Gökhan S., a.g.e., s. 15-16.

Devletinden (Güneydoğu Arnavutluk), Arta körfezinin güneyindeki Molosslar'dan ve kıyı bölgesindeki Taulantlardan söz etmiştir.¹²⁵

441'de İllirya eyaleti Dardania (bugünkü Kosova) Atilla önderliğinde ki Hunlar tarafından istila edildi. Ostrogrotlar ise 461 'de geldiler.

5.yy.in sonlarına doğru, Turan-Bulgarlar Bizans İmparatorluğu'na doğrudan saldırdılar ve Adriyatik'e ulaştılar. Bu saldırılar 6. yy. boyunca sürdü. Özellikle 7.yy. boyunca Slav grupları geldiler ve Arnavutluk'un çeşitli bölgelerinde yerleştiler. Birçok köy kurdular ve toprağı işlemeye başladılar. Buna karşın yerlilerden oluşan nüfusun çoğunluğu esas olarak engebeli dağlık bölgelerde yoğunlaşıyor ve çiftlik hayvanları yetiştirmekle uğraşıyordu. Slavların koloniler kurması, yerleşmesi asimilasyon tehlikesini yaratmıştır. Ancak yerliler bu tehlikeyi de atlattılar. Böylelikle onlar Ortaçağ dönemlerine yeni bir isimle "Albani, Albenese" ile girdiler.¹²⁶

M.S.6.yy. ile 9.yy. arasında devam eden Slav göçü, siyasal, ekonomik, kültürel ve etnik değişimleri de beraberinde getirmiştir.¹²⁷

10.yy.da Bulgar gücünün kırılması ve Bulgaristan'ın Bizans'ın bir eyaleti haline getirilmesi sonrasında bölgede, Bizans Devleti eliyle askeri-feodal bir yönetim biçimi oluşturulmuştur.

10 ve 11. yy. boyunca eski kölecilik sistemi, Arnavutluk'ta tümüyle çökmüştü ve şimdi feodalizm döneminin karakteristik unsurları görünmeye başlamıştı. Ama toplumsal gelişme aralıksız savaşlarla, imparatorluğun baskı yasalarıyla ve yabancıların akınlarıyla baltalanmıştı. 1082'de Arnavutluk, Normanlar tarafından istila edilmiştir. Ondandır dört yıl sonra Birinci Haçlı Seferi Arnavutluk'tan geçmiştir.¹²⁸

Arnavutluk 12. yy. boyunca, iki Norman saldırısı sonucunda tekrar işgal altında kalmış, feodal sistem Arnavutluk'un uzak bölgelerinde daha açıkça görülmüştür. Bu bölgelerde saf Arnavut asıllı feodal asiler de ortaya çıkmıştır. Yavaş yavaş güç kazanan bu asiler Slav işgalcileri ve Bizans prenslerinin iktidarıyla çelişkiye düşmüşlerdir. Yerli feodal şefler giderek, yabancılarla hesaplaşmaya ve bağımsız bir devlet kurmaya daha fazla eğilim göstermişlerdir.

125 Gökhan S., a.g.e., s. 12-13.

126 Gökhan S., a.g.e., s. 16-17.

127 Elez Bibiraj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 11.

128 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt I*, s. 261.

12.yy.dan itibaren Bizans hâkimiyetinin zayıflaması ile tekrar Arnavutlar tekrar tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır.¹²⁹ Bununla birlikte Bizans İmparatorluğu'nun zayıf olduğu 1190 yılında Arnavut Prensi Progon bağımsız bir devlet kurmuştur.

Etnik olarak Slav nüfusu bölgeye hızla yerleşerek, İlliryalı nüfus ile büyük ölçüde karışmıştır. Daha sonra bölgede büyük toprak sahibi güçlü aileler çıkmıştır. Bu aileler, hem kendi aralarında, hem de bölgeye yerleşmiş yabancı toprak sahipleri ile sürekli çatışma içinde olmuşlardır.

Bu fırsat, 12.yüzyılın sonuna doğru, Bizans İmparatorluğu derin bir siyasal bunalıma düştüğü zaman kendini göstermiştir. 1190'da Arnavut feodal şefler, bildiğimiz ilk feodal Arnavut devletini, bağımsız bir prensliği kurdular. Başkenti Kruja olan bu prenslik tüm Arnavutluk'a yayıldı. Bununla birlikte bu prenslik kendini, diğer feodal prensliklerle ve 4. Haçlı Seferi sırasında yabancı güçlerle olan çelişkileri ve Venedik Cumhuriyeti'nin gelişen gücü nedeniyle sağlamlaştırılamamıştır.¹³⁰

Bu devlet M.S. 13.yy. ortalarına kadar sürmüştür.¹³¹ Slavlar tekrar 14.yy.da Arnavutluk'a egemen olmuşlardır.¹³² Bu çatışmalar 14. yy.ın ilk yarısında Arnavutluk bölgesini ele geçiren Stefan Duşan (Dushan) döneminde de devam etmiştir.¹³³

13 ve 14.yy.ın en belirgin özelliği, Arnavutluk eyaletlerinin hızlı ekonomik gelişimiydi. Daha fazla toprak işlenmeye başlandı, tahıl, zeytin, üzüm ve çiftlik hayvanları üretimi gelişti. El sanatları ürünlerinin ticareti şehirlere kaydı. Bu durum aynı zamanda keskin sınıf farklılaşmasını gündeme getirdi ve yerel feodal beylerin siyasal ve ekonomik güçlerini arttırdı.¹³⁴

Yine 13.yy.ın ikinci yarısı ile 14. yy.ın ilk yarısı arasındaki dönem içinde, Kuzey Arnavutluk'ta, Sicilya Kralı I. Charles Anjou yönetiminde, "*Arnavut Krallığı*" ilan edilmiştir. Bu süre içinde Arnavut Krallığına İtalyan ve Fransız feodalleri akın ederek, verimli ve geniş arazilerin yanı sıra önemli yönetsel görevleri de ellerine geçirmişlerdir. Kral I. Charles Anjou'yu yönetimden indirmişlerdir. Bundan sonraki dönemde, "*Kralsız*

129 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt I, s. 263.

130 Gökhan S., a.g.e., s. 16-18.

131 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 11; Robert Elsie, a.g.e., s. XXI.

132 Mario I. Blejer, Mauro Mecagni, Ratna Sahay, Richard Hides, Barry Johnston, Piroška Nagy, Roy Pepper, *Albania: From Isolation Toward Reform*, Washington/Amerika, 1992, s. 3; Nuray Bozbor, a.g.e., s. 24; Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 26.

133 Halil Akman, a.g.e., s. 153-154.

134 Gökhan S., a.g.e., s. 18.

bir Arnavutluk Krallığı” içinde tüm bölge yerli ve yabancı toprak sahipleri arasında paylaşılmıştır.¹³⁵

14. Sırp kralı Stephan Dushan’ın 1355 yılında yıkılmasından sonra Arnavutlar feodal ailelerin yönetimine geçmişlerdir. Bu kapsamda; kuzeyde Topias and Dukagjinis aileleri, güzeyde ise Muzakas ve Shpates aileleri ülkeyi yönetmişlerdir.¹³⁶ 9. ve 12. yy. arasında İllirya toprakları tamamıyla yabancı güçlerin etkisi altındadır. Bu durumda; İlliryalılar, yabancı güçlere karşı koyabilecek bir kültürel birlik oluşturmak ya da devlet kurmak aşamasına henüz gelmemiş kabileler topluluğu olarak varlıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.¹³⁷

III.2. Osmanlı Döneminde Arnavutluk

Türklerin Arnavutlar ile bu dönemde ilk teması; 1337’de Bizans İmparatoru III. Andronikos döneminde Arnavutların yaşadığı Epir despotluğunu ele geçirmek için Aydınolu Umur Bey’den yardım istemesi ve Umur Bey’in de İmparatora 2000 asker göndermesi ile başlamıştır.¹³⁸ Umur Bey’in askerleri Arnavutları Makedonya’ya doğru kovalamışlar ve Volo limanı denilen Koç Limanını zapt etmişlerdir. Büyük ganimetlerle dönen Umur Bey; 1340 yılında ise Sırp Kralı Stefan Duşan bütün Arnavutluk’u zapt ederek Sırpın Zeta Eyaletine bağlamıştır.¹³⁹

Arnavutlar 1340-1355 yılları arasında Sırp egemenliğinde kalmıştır. 1355 yılında Sırp Kralı Stefan Duşan’ın ölümü ile Arnavutluk’taki Sırp baskısı sona ermiştir.¹⁴⁰ Stefan Duşan’ın krallığının çökmesi üzerine yörede feodal beyler kendi başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardır. Arnavutların bağımsız bir devlet kurma yolundaki ilk teşebbüsü 1358’de Carlo Topia adlı Arnavut prensle başlamış ve 1360’da ise bir Arnavut prensi olan Başla; Zeta ilinde başkenti İşkodra olan bir prenslik kurmuştur.

1365 yılında Edirne, Osmanlı Devletinin başkenti olmuştur. Bu tarihten itibaren kısa bir müddet sonra, derebeylerinin yardım istemeleri üzerine, Arnavutluk’ta görünmeye başlamışlardır. 14. yy.in sonuna doğru, yeni bir istila, Osmanlı Türklerinin

135 Nuray Bozbora, a.g.e., s. 28-29.

136 Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 11.

137 Nuray Bozbora, a.g.e., s. 27.

138 K. Süsseim, “Arnavutluk”, *İslam Ansiklopedisi* Cilt I, M.E. B, İstanbul, 1978, C.I, s. 583.

139 Peter Bartl, a.g.e., s. 19.

140 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı* I, s. 340.

istilası Arnavutluk'u tehdit etmeye başlamıştır. Nitekim 1380'ler de Türk kuvvetleri iki kez Arnavutluk eyaletlerine girmişlerdir.

Bu arada Avlonya, Berat ve Kanina'da hâkimiyet elde eden Balşaların, Draç'ta ki derebeyi Karlo Topya'yı tehdit etmeleri üzerine Karlo Topya Osmanlılardan yardım istemiştir. Osmanlı kuvvetleri bölgeye gelerek Viyosa Nehri üzerinde II. Balşa'nın kuvvetlerini mağlup etmişlerdir. II. Balşa savaş sırasında ölmüştür (18 Eylül 1385). Bu durumda Arnavut beylerinin tamamının Osmanlı himayesine girmesinden endişe duyan Venedik, Murat Hüdavendigar ve bölge beyleri ile temaslarını sıklaştırmışlardır (1387). Arnavutluk üzerine Venedik-Osmanlı çekişmesi bu şekilde başlamıştır.¹⁴¹

1381 yılında, Yanya derebeyi Thomas Preljuboviç, kendisine isyan eden halka ve komşu kabile Gjin Bua Shpata'ya karşı, Türklerden yardım istemiş, Yanya derebeyi ancak Türklerin yardımları sayesinde hâkimiyetini muhafaza edebilmiştir. Türkler ise akınlarına devam ederek Arta'ya kadar ilerlemişlerdir.

1383 yılından itibaren bölgede Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti başlamıştır. 1384 yılında Yanya derebeyi Preljuboviç bir suikasta kurban gidince hâkimiyet, hanımı Maria Angeline'ya geçmiş 18 Eylül 1385'te; Savra Savaşı ile Türkler Arnavutluk'a giriş yapmıştır. II. Balsha 1385 tarihinde Vjoas'a mağlup olunca manastır ve Pirllepo Türklerin eline geçmiş ise de Karl Topia da Draç'ı tekrar ele geçirmeyi başarmıştır.¹⁴²

1387'de Topia'lar tarafından Balşalara karşı yardıma çağrılan Türk Ordusu Balşaları yenilgiye uğratmıştır. Aynı tarihlerde Kuzey Arnavutluk'ta Papa tarafından desteklenen II. Balsha ile Türklerden yardım talep eden Karl Thopia arasında savaş çıkar.

1389'da Türklere karşı savunma amacıyla Balkanlarda bir ittifak oluştu. Belirleyici savaş Kosova ovasında patlak verdi ve bu savaşı Türkler kazandı.¹⁴³ 1389 Kosova Savaşında Arnavutlar, Sırp'ların yanında yer alarak Osmanlılara karşı savaşa katılmışlardır. Osmanlıların Arnavutluk'a yerleşmesi hemen hemen bir yüz yıl almıştır. İlk Osmanlı Akıncıları 1389 yılından itibaren görülmeye başlamış, Birinci Kosova Savaşı (1389) ile Arnavutluk'un Sırbistan ile ilişkisi tamamen kesilmiştir. 1389 Kosova

141 Ahmet Cebeci, Güray Kırpık , ” Tahrir Defterlerine Göre Osmanlı Fethinden Sonra Arnavutluk'ta Hıristiyan ve Müslüman Nüfus Değişmeleri”, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), *Balkanlarda İslam Medeniyetleri II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Tiran, Arnavutluk (4-7 Aralık 2003), İstanbul, 2006, s. 293.

142 Peter Bartl, a.g.e., s. 20.

143 Gökhan S., a.g.e., s. 18-19.

Savaşından sonra Arnavutlar, Osmanlı Devletine vergi vermeyi ve asker göndermeyi kabul etmişlerdir.

Birinci Kosova Savaşından sonra, uç beyi Paşa Yiğit idaresindeki Saruhanlı Türkleri Üsküp civarında iskân edilerek, burada bir merkez kurmuşlardır (1391). Venedikliler de yerli beylerden para karşılığı olarak Leş, Draç, Drivasto gibi önemli ticaret üslerini almışlardır. Osmanlı Devleti ise elde ettiği araziye " *tımar*" karşılığı olarak yerli beylerden Konstantin Balşa, Dimitri Yonima ve Gjergi Dukagin'e vermek suretiyle bölgenin devlete bağlılığını sağlamışlardır.¹⁴⁴

Yıldırım Beyazıt zamanında Anadolu'dan nakledilen Saruhanlı Türkmenleri Arnavutluk'a yerleşmişler ve böylece Osmanlı tımar sistemi yerleşmeye başlamıştır. Çoğu Hıristiyan olan Arnavut prensleri zamanla İslamiyeti kabul etmişlerdir.¹⁴⁵

Osmanlı Sultanı I. Beyazıt 1391 yılında Üsküp'ü fethetmiş, Balsha'dan alınan İşkodra bölgesine de 1393-1395 yılları arasında Şahin Bey bırakılmıştır. Balsha İşkodra'yı tekrar geri almasına rağmen bilahare Venediklilere bırakmak zorunda kalmış, İşkodra'da 1479 yılına kadar Venedik hâkimiyeti devam etmiştir.¹⁴⁶

Osmanlı Sultanı Beyazıt'ın 1402 yılında Ankara Savaşı'nda mağlup olması üzerine Osmanlı hâkimiyetinin sekteye uğratılması ile Venedik, bölgedeki etkinliğini arttırarak birçok Arnavut aileyi hâkimiyeti altına almıştır. 1404'te Osmanlı birliğini yeniden kurmaya çalışan I. Mehmet, Arnavutluk'u işgal edip, vasalık konumuna son vermiş, bölgeyi doğrudan Osmanlı kontrolü altına almıştır.¹⁴⁷ Böylece Türklerin Batı Balkanlardaki fetihleri devam etmiştir. Osmanlı, kısa zamanda hâkimiyet alanını genişletmiş, Adriyatik sahilleri ve nihayet 1417 tarihinde Valona; Kanina ve Berat Türklerin eline geçmiştir.¹⁴⁸ 1419'da ise Gjirokastra fethedilmiştir.¹⁴⁹ Arnavutluk'ta Osmanlı idaresinin yerleşmesi ilkin Kuzey ve Güneydeki vadiler boyunca ilerlemiştir.¹⁵⁰

Arnavut derebeyleri arasında mücadeleler çoğaldıkça yardıma çağrılan Türkler bu sayede adım adım ilerlemeye devam ederler. 1430 'da Yanya alınır ve bu şekilde Epir derebeyliklerinin kuzey bölgesi tamamen Türk toprakları haline gelir.

144 Mustafa L.Bilge, " Arnavutluk", *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt III, İstanbul, 1991, s. 384-385.

145 Peter Bartl, a.g.e., s. 20.

146 Peter Bartl, a.g.e., s. 20-21; Robert Elsie, a.g.e., s. 4.

147 Halil Akman, a.g.e., s. 155-156.

148 Peter Bartl, a.g.e., s. 21.

149 Robert Elsie, a.g.e., s. 4.

150 Halil İNALCIK, a.g.m., s. 156.

Venedikliler, 1430 yılında cizye karşılığı Osmanlı Sultanı ile barış yaparlar. Türklere İşkodra'da teslim edilecek, Türkler de Venediklilerin elindeki Arnavut topraklarının kendilerine ait olduğunu kabul edeceklerdi. Ancak yapılan bu anlaşma dahi Türk beylerinin Venediklilerin ellerindeki Arnavut topraklarına akınlarına mani olamadı.¹⁵¹

Osmanlı Devleti ile Venedik arasındaki savaşı Osmanlıların kazanması üzerine, Mehmet Çelebi zamanında Arnavutluk'ta tımar beylerinin yerleştiği ve Tımar sisteminin uygulandığı kesin olarak söylenebilir. 1431 tarihli Arnavid Sancağı Tımar Defteri bize bu bilgileri vermektedir. Arnavutluk'ta Osmanlı idaresinin yerleşmesi ilkin Kuzey ve Güneydeki vadiler boyunca ilerlemiştir.¹⁵²

XV. yy.da Arnavutlar ile Osmanlılar arasında çetin mücadeleler olmuştur. 1432 yılında bir Arnavut isyanı; II. Murat tarafından gönderilen Evrenosoğlu Ali Bey tarafından bastırılmıştır. II. Murat zamanında Haçlı kuvvetleri Macaristan'da toplanırken, Yargi Kastriota (İskender Bey) Osmanlı'ya karşı isyan eden Araniti'nin¹⁵³ kızıyla evlenerek Kruje'yi almış ve 1435 yılında başkaldırarak isyanın lideri olmuştur.¹⁵⁴

Babası Yuvan ölünce, adı sonra İskender Bey olan bu şahıs, Arnavutluk'a babasına izafeten Yuvan ili denilen bölgeye gönderilmiştir. 1438'de; İskender Bey Kruja Kale Komutanı olmuştur.¹⁵⁵ İskender Bey, 1444'de Papa ve Napoli Kralının desteği ile Osmanlı'ya karşı yeniden ayaklanma hazırlığına girmiştir.¹⁵⁶

İskender Bey'in isyanı ilk olarak; II. Murat (1421-1451) döneminde Arnavutluk'ta başlatıldı.¹⁵⁷ Harekete, bir Osmanlı vasalının oğlu Gjergj Kastrioti liderlik etti. İskender Bey¹⁵⁸, resmi görevli olarak doğum yerine gönderilmesinin

¹⁵¹ Peter Bartl, a.g.e., s. 21.

¹⁵² Halil İnalçık, a.g.m., s. 156.

¹⁵³ Oliver Jens Shmitt, *Skenderbeu*, Tiran, 2009, s. 60.

¹⁵⁴ Ahmet Cebeci - Güray Kırpık, a.g.m., s. 294.

¹⁵⁵ Robert Elsie a.g.e., s. 4.

¹⁵⁶ Faik BULUT, a.g.m., s. 60

¹⁵⁷ Halil İnalçık, a.g.m., s. 153.

¹⁵⁸İskender Bey; Bazı savaşlarda görev alıp yararlıklar gösterdi. Zaman zaman aile ocağına da dönen Gerg, İslam dinine girdi ve gösterdiği üstün başarılarından dolayı Sultan tarafından Makedonya kralı Büyük İskender'e izafeten "*İskender*" olarak adlandırıldı. Babası ölünce 1438'de Kuruya (Akçahisar) Tımarına Subaşı olarak atanan İskender Bey topraklarını genişleterek 1440 Debre Sancak Beyi oldu. 1443 yılında Arnavutluk'ta çıkan isyan üzerine Niş'ten 300 atlı ile birlikte o zamanlar Yovan ili denilen Kruja bölgesine geldi ve 28 Kasım 1443 tarihinde yapılan geleneksel bir törenle Kruja Prensi ilan edildi. İskender Bey'in ölümünden sonra Arnavutluk 1479 tarihinde İşkodra'nın ve 1504 tarihinde ise Ulgin'in düşmesiyle tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve bu durum 1912 tarihine kadar sürmüştür.(Necip P. Alban, a.g.e., s. 27-28.)

üzerinden çok geçmeden bir komplo düzenlendi. Hem Venedik hem de Macaristan ile destek için müzakerelerde bulunduktan sonra 1443 yılında ise bu defa başarılı bir Arnavut ayaklanması ortaya çıktı. 1444 yılının Mart ayında Alessio şehrinde bütün Arnavut derebeyi ve asilzadelerinin iştirak ettiği bir toplantı tertip edildi. Toplantıda Türklere karşı birlikte mücadele etmek üzere İskender Bey liderliğinde bir ittifak kuruldu.

İskender Bey, ailesinin idaresi altındaki prensliği hükümdardan istemiş fakat II. Murat bu isteği uygun görmemiş ve bunun üzerine İskender Bey tekrar Hıristiyanlığa dönerek isyan etmiştir. Daima mağlubiyet tatmış olan Batılılar İskender Beyin en ufak muvaffakiyetlerini dahi Hıristiyan âleminin en büyük zaferleri gibi ilan etmek istemişlerdir. Osmanlı savaş usullerini çok iyi bilen bu cesur sergerdeyi bertaraf ettikten ve emniyetle Arnavutluk sahillerine indikten sonra Osmanlılar, İtalya'yı atlamakta gecikmeyeceklerdir (1480 Otranto fethi).¹⁵⁹

1450 tarihinde ise Sultan II. Murat 100.000 kişilik ordusu ile bizzat İskender Bey'in koruduğu Kruja Kalesini kuşatır, ancak 4 ay sonra kuşatmayı kaldırır. İskender Bey ileriki yıllarda da Türk akınlarını püskürtmeye muvaffak olur. İskender Bey 1468 yılında öldüyse de mukavemet devam etti.¹⁶⁰ Merkezini Arnavutluk'un yüksek bölgelerinin oluşturduğu bir direnişe İtalyan devletleri ve Papalık yardım etmekteydi. Osmanlılar ancak bir sonraki yüzyılda tam hâkimiyet elde edebildi.¹⁶¹

Sonuç olarak; Osmanlı Devletine karşı baş kaldıran İskender Bey Papa'nın büyük desteğini almıştır. Yaptığı savaşlarda 13 defa başarı göstermiştir. Bu başarılarından üçünü bizzat Padişahların da katıldığı Kruja şehrini savunurken kazanmıştır (1450'de II. Murat, 1466 ve 1467'de; Fatih Sultan Mehmet). Papa Calixtus III (1455-1458) başarılarından dolayı George Castriotta (İskender Bey)'e "*Athleta Christi*" ünvanı vermiştir.¹⁶²

İskender Bey'in 25 yıllık mücadelesi sonucu Osmanlıların Avrupa'ya girmesini önledikleri birçok Avrupalı tarafından kabul görülmekte ve bu yüzden İskender Bey günümüzde de aynı düşünce tarafından öne çıkarılmaktadır.¹⁶³

17 Ocak 1468'de İskenderbey ölür. 1478 yılında Kruja, bir yıl sonra İşkodra, 1501 yılında Draç Türklerin eline geçer.¹⁶⁴

159 Halil İnalçık, a.g.m., s.169; George E. Beilmann, a.g.e., s. 17.

160 Halil İnalçık, a.g.m., s.169.

161 Barbara Jevavich, a.g.e., s. 37-38.

162 Robert Elsie, a.g.e., s. 4.

163 Cemalettin Taşkıran, a.g.e., s. 56

1468 yılında İskender Bey'in ölümü üzerine Osmanlılar, Arnavutluk'un alınması için yeniden mücadeleye başlamışlar ve sonucunda üç ayrı kuşatma ile İşkodra kalesini zapt etmişlerdir. 1479 yılında İşkodra'nın alınmasıyla birlikte Arnavutluk'un fethi tamamlanmıştır. 1501'de; Durres Türklerin eline geçmiştir.¹⁶⁵

Akıncı birlikleri ile başlayan Osmanlı etkisi 1517 tarihine kadar devam etti. Bu tarihten itibaren de Arnavutluk'un tamamı 1912 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunun himayesi altında kaldı.¹⁶⁶

Türlere karşı en uzun direnenler Arnavutlar olmakla birlikte, Türklerden 1913 yılında en son ayrılanlar da Arnavutlar olmuştur. Arnavutlar, Balkanlarda ve Anadolu'da Osmanlı'nın güvenilir jandarması rolünü oynamışlardır.¹⁶⁷

Osmanlıların Arnavutlara çok önem verdikleri bir gerçektir. Bu kapsamda; Saltanatın en büyük işlevini gören Sadrazam atamasında Arnavutlar ilk sırayı almışlardır. Bu çerçevede; genel olarak Osmanlı Sadrazamlarına bakılınca; 215 sadrazamdan 62'si; yani %30'u Balkan kökenli idi. Bunların dağılımları ise 33 Arnavut, 12 Boşnak, 1 Hersekli, 1 Dalmaçyalı, 1 Rum, 5 Hırvat, 1 Bulgar, 1 Pomak, 1 Sırp'tır.¹⁶⁸ Liste incelendiğinde Osmanlı'nın en fazla Arnavutlara sadrazamlık payesi verdiği görülmektedir.

Bununla birlikte Balkan Savaşı'nda (1912-1913) Kumonova Muharebesi'nde Arnavutların cepheyi bırakarak düşman tarafına geçtiğine dair o zamanın Türk komutanlarının beyanı olmuş ve Balkan Harbi'nin kayıp edilme nedenleri arasında Kumonova Savaşı'nın söz konusu Arnavut cepheyi geri bırakmasının etken olduğu belirtilmektedir. Bu konuda Arnavutların kendileri ise anılan iddiayı reddederler. Bu cümleden kendisi bir Arnavut olan Avlonyalı Cemalettin Paşa şunları söylemektedir: *"Arnavutlar, hiçbir zaman Türk askerinin ne önünden ne de arkasından silah atmıştır. Bazı kumandanların savaşlardaki başarısızlıklarını Arnavutların bize ihaneti olarak göstermeleri, kendilerini kurtarmak için atılmış bir ümitsiz gayretten başka bir şey değildir"* demiştir.¹⁶⁹

Arnavutları Osmanlı hâkimiyetine girmesi çok hayırlı olmuştur. Bu hayırlı netice, Türklük için olduğu kadar Arnavutlar içinde kıymetlidir. Zira Arnavutlar,

164 Peter Bartl, a.g.e., s. 22-23.

165 Robert Elsie, a.g.e., s. XXIII-XXIV.

166 Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 26.

167 Yusuf Küpeli, a.g.e., s. 23.

168 Halil Akman, a.g.e., s. 4.

169 Süleyman Kocabaş, *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi(1912-1913)*, İstanbul, 2000, s.153-155.

Osmanlı hâkimiyetine girmeyip de Müslüman olmasalardı, bugün belki Balkanlarda bir Arnavut milleti görülmeyecekti. Bu güzel netice, daha ziyade Türklerin eseridir.¹⁷⁰

III.3. Bağımsızlık Döneminde Arnavutluk

Osmanlı hâkimiyeti altında Arnavutların dönem dönem Osmanlı yönetimine karşı ayaklandıkları olmuştur. Ancak bu ayaklanmalar, ortak bir siyasal hedefin gerçekleştirilmesine yönelik bir hareket olma özelliği taşımamış ya da böyle bir özellik kazanamamıştır.¹⁷¹

Tanzimat dönemi boyunca birisi yönetimin merkezileştirilmesi uygulamalarına karşı yerel geleneksel ayaklanmalar biçiminde, diğeri ise aydınlar liderliğindeki kültürel hareketler şeklinde ortaya çıkan Arnavut tepkisi, 1878 yılında Prizren Birliği'nin kurulması ile somut siyasal bir programa dönüşmüştür.¹⁷² 10 Temmuz 1878'de Prizren'de toplanan Prizren Birliği İskender Bey'den sonra Arnavutluk'un ilk defa millet olma deneyimi ve devlet kurma girişimidir.¹⁷³

Berlin Antlaşması'nda öngörülen Arnavutluk ıslahatının kesinlikle Müslüman Arnavutların aleyhine olduğu ve ıslahatın uygulanması durumunda bölgelerinde azınlık durumuna düşecekleri, Bulgaristan'ın bir "*Makedonya Meselesi*" çıkarma peşinde olduğundan Selanik, Manastır ve Kosova'ya silahlı çeteler gönderdiği belirtilmiştir. Ayrıca; Arnavutların bulunduğu bölgelerin muhafazasındaki en önemli çarenin, Arnavutların yaşadığı vilayet ve sancakların tek bir vilayet çatısı altında birleştirilip başına ehliyetli bir valinin tayin edilmesi olduğu, bu yapılmadığı takdirde Arnavutluk'un kısa bir süre içerisinde elden çıkabileceği ve sonrasında ise Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki varlığının tamamen sona ereceği de ifade edilmiştir.¹⁷⁴

Prizren Arnavut Birliği; 1877-1878 Osmanlı–Rus Savaşı sonunda, Arnavut ve Türk halklarıyla meskûn o zamanki Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya illerini kimi önemli, hayati ve stratejik değeri büyük yer ve yörelerin Bulgarlara, Sırlara, Karadağlılara ve Yunanlılara peşkeş çekmek isteyen 3 Mart 1877 günlü Ayastafenos Antlaşması ile 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihlerinde toplanan Berlin Kongresi

170 Fahrettin Öztoprak, " Arnavutlar ve Müslümanlık; Keza Hıristiyanlık" , *Türk Dünyası Dergisi*, İstanbul, (Mart) 1993, Sayı: 75, s. 55.

171 Nuray Bozbora, "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası* Cilt 14, Sayı 1, Ankara, 2008, s. 113.

172 Nuray Bozbora, a.g.m., s. 117.

173 Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, London, 2003, s.10.

174 *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Md. lüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını Nu.87, İstanbul, 2007, s. 31.

kararlarını uygulatmamak maksadıyla; 21 Nisan 1878'de kurulup 1881 yılı sonuna kadar devam eden siyasal, askeri, ulusal, kültürel, idari, ekonomik ve yasal bir örgüttür.¹⁷⁵

Prizren Birliği'nin kurulmasına yol açacak gelişmeler esasen 1875-1876 yıllarında henüz birer Osmanlı toprağı olan Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da patlak veren ayaklanmalarla başlamıştır. Bu ayaklanmalar bölge devletlerinin (bağımsız Yunanistan, özerk Sırbistan ile Karadağ) yanı sıra, Batılı devletler ile Rusya'nın bölge üzerindeki çatışan çıkarlarını karşı karşıya getirecektir. Bunlar, Sırbistan'ın "*Büyük Sırbistan*" hayâli, Avusturya'nın "*Bosna-Hersek'e yerleşme*" planı, İtalya ve Fransa'nın "*Yugoslavya Devleti*" hayali ve Rusya'nın bölgeye yönelik "*Panslavist*" emelleri idi. Nitekim bu ayaklanmaların Osmanlı Devleti ile Rusya'yı bir savaşın eşğine getirmiş olması tesadüf değildi.¹⁷⁶

Birliğin paşalar, beyler, Müslüman din adamlarından oluşan muhafazakâr üyeleri bu harekete Arnavut olmayan bütün Müslüman Balkan unsurlarını da kapsayan İslami bir karakter kazandırılmasından yana olurken, Abdül Frasherî liderliğindeki milliyetçi kesim, din ayrımı gözetmeksizin bütün Arnavutların yer aldığı milliyetçi bir karakter kazandırılmasını istemiştir. İçerdeki fikir ayrılığından doğan bu zafiyet, özellikle bu Birliğin milliyetçi bir hareket dönüşmesini istemeyen Sultan II. Abdülhamit tarafından iyi kullanılmış ve bu amaçlı Birlik içinde muhafazakâr üyeleri her anlamda desteklemiştir. Buna karşın Abdül Frasherî ise milliyetçi fikirlere daha yatkın olan Bektaşî tekkelerinin desteğini alarak, Prizren Birliği'ne milliyetçi bir kimlik kazandırma çabalarını sürdürmüştür.¹⁷⁷

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Rusya karşısında yenilgiden sonra, sadece devletin Hıristiyan uyrukları arasında değil, Müslüman cemaatlerinde de kendi geleceğini belirleme endişeleri başlamıştı. Bunların başında gelen Araplarla Arnavutların, bağımsızlık arama sürecinde başvurdukları stratejilerin benzer ve karşıt özellikleri vardır. Benzerlik, iki tarafa da "*Osmanlı Federalistleri*" adı verilen düşünür gruplarının varlığıdır. Bunlar, Osmanlı içinde özerklik kazanarak kalmayı yeğleyenlerdir. Böylece sömürgeci devletlerin egemenliği altına düşme tehlikesini bertaraf etmeyi tasarlıyor, dış tehlike atlatıldıktan ve kendi kendilerini yönetecek

175 Necip P. Alpan, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara, 1978, s. 3.

176 Robert Elsie, a.g.e., s. 87.

177 Nuray Bozbora, a.g.m., s. 119-120.

kadroları hazır olduktan sonra, bağımsızlığı düşünüyorlardı. Aradaki fark ise, tehlike saydıkları dış güçlerin niteliğindedir.

Berlin Kongresinden üç gün önce 10 Haziran 1878'de; 300 Arnavut ileri gelenin katılımı¹⁷⁸ ile kurulan Prizren Birliği Balkanlardaki toprak paylaşımına karşı ortak bir Arnavut direnişinin başlangıcı olmuştur. İşgale karşı ortak silahlı mücadeleyi benimseyen ve bunu karara bağlayan Birlik üyeleri, bu kararlarını Berlin Kongresine katılacak büyük devlet temsilcilerine *"her türlü işgale ve asimilasyona karşı Arnavut milleti olarak ortak mücadele vereceklerini"* bildiren muhtıralar göndermek suretiyle bildirmişler ve yabancı devletlerin kararlarını bu yolla etkilemeye çalışmışlardır. Ama Arnavutların talepleri dikkate alınmamıştı.¹⁷⁹

Osmanlı-Rus savaşını bitiren Ayastafenos Anlaşması Osmanlı devletinin Arnavut yerleşimli Balkan topraklarında; Balkan milliyetçiliğinin çıkarları doğrultusunda yeni paylaşımlar getirmiştir. Bu paylaşıma karşı Arnavutların ortak tepkisi ve örgütlü direnişin ifadesi olan Prizren Birliği¹⁸⁰; aynı zamanda Arnavutların Osmanlı hâkimiyeti altında tek bir vilayet içinde özerkliğini savunan siyasi bir program da izlemiştir. Öte yandan bu hareket için bir Arnavut milli bilincinin yaratılmasında başvurulabilecek tek ortak referans noktasının dil birliği olması, Arnavut milliyetçiliğinin gelişimine neden olmuştur. Bu açıdan Arnavut dili ve alfabesi üzerinde yapılan çalışmalar, Arnavutluk milli bilincinin oluşturulması ve milliyetçi hareketin geliştirilmesi sürecinde önemli bir siyasi işleve sahip olmuştur.¹⁸¹

Aniden ve kendiliğinden ortaya çıkan Prizren Birliği¹⁸², Arnavutluk ulusçu hareketi içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Birlik ilk zamanlarda Sünni Müslümanlardan ve yerel kabile liderlerinden oluşan muhafazakârların etkisinde kalmakla birlikte, zaman içerisinde özerk bir Arnavutluk'un kurulması amacına yönelik bir nitelik kazanmıştır.¹⁸³

178 Necip P. Alpan, a.g.e., s.15.

179 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Balkanlar El Kitabı Cilt I, s. 261; Gökhan S., a.g.e., s. 28: Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul, 2007, s. 52; Necip P. Alpan a.g.e., s. 3.

180 PRİZREN BİRLİĞİ: Berlin Antlaşmasından üç gün önce, 10 Haziran 1878'de; Prizren'de bir camide çeşitli şehirlerden üç yüz delege toplanmış, vatanları hakkındaki kaygıları dile getirmişlerdir. On altı maddelik bir kararnameyi kaleme alıp İstanbul'a gönderen Prizren Birliği devlet, millet ve vatan için gerektiğinde kanlarını dökeceklerine dair Arnavut Yemini (Besa) etmişlerdir. (Avlonyalı Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)*, İstanbul, 2009, s. 23.

181 Osman Karatay Bilgehan A. Gökdağ, Balkanlar El Kitabı Cilt I, s. 568-569.

¹⁸² Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar(1885-1912)*, İstanbul, 2006, s. 163-165.

183 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 55.

Prizren Birliği kuzeyde Sırbistan'ın gúneyde ise Yunanistan'ın Arnavutların yaşadıkları bölgelere yönelttikleri tehdide karşı savaşmak için kurulmuştu.¹⁸⁴

Kurulan Prizren Birliğinin amaçlarını siyasi ve kültürel olarak ikiye ayırabiliriz. Siyasi olarak hedeflenen şey, dağınık Arnavut bölgelerinin birleştirilmesi, kültürel amaç da Arnavut dilini, kültürünü, eğitimini ve kitaplarını geliştirmek idi. "*Büyük Arnavutluk*" fikrinin temelleri de Prizren Birliğinin kurulmasıyla atılmıştır.¹⁸⁵

Bir başka deyişle; Prizren Ligi Arnavutluk'un gerek Osmanlı'ya karşı ve gerekse Arnavutluk'un kendi komşularına karşı sürdüreceği bağımsızlık mücadelesinin bir başlangıcı olmuştur.¹⁸⁶

Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit başlangıçta bu birliğe çok yardımda bulunmuş, ancak Rumeli kısmen kurtulduktan sonra, 1881 yılında Prizren Birliği dağıtılmıştır. Prizren Birliğinin hedefi Karadağ, Sırlara Arnavut topraklarını verilmesini önlemek ve Osmanlı Devletinden özerklik elde etmektir.¹⁸⁷ Ancak Büyük Güçler Arnavutluk topraklarını komşu ölkelere vermeyi planlıyorlardı. Bu lig ile Arnavutlar topraklarını Sırp ve Karadağlılar arasında paylaşılmalarının önüne geçti ama birleşik bir Arnavutluk'u Osmanlı çatısı altında kurmayı sağlayamadı. Prizren Ligi idare ve kültürel özerklik konusundaki girişimlerinde başarısız oldu. Osmanlı Devleti söz konusu Lig'i 1881 yılında dağıttı ve liderlerini hapis veya ölüm cezası ile cezalandırdı.¹⁸⁸

1881'de; Prizren Birliği kendisini "*Geçici Arnavut Hükümeti*" ilan etmesi durumunda Yunanistan ile sınır sorunu henüz çözümediğinden dolayı direkt müdahale etmemiş, sorun çözülmünce ise bu sefer II. Abdülhamit Prizren Birliğini ordu gücü kullanarak ortadan kaldırmıştır.¹⁸⁹ Prizren Birliğinin kapatılması sonrasında, 1890'lı yıllarda Makedonya'da gelişen Bulgarcılık, Yunancılık ve Sırpçılık gibi milliyetçi hareketlerin Arnavutlar arasında yarattığı endişeler, Prizren Birliğinin yeniden canlandırılması girişimlerine hız vermiştir.

Makedonya'da gerginliğin artması üzerine büyük devletlerin Berlin Kongresi kararlarında Makedonya için önerilen ancak II. Abdülhamit tarafından sürekli olarak ertelenen reformların yapılması konusundaki baskıları, önerilen reformların dışında

184 Hugh Poulton Hugh, *Balkanlar –Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler* (Çeviren: Yavuz Alagon), İstanbul, 1993, s. 233.

185 Betül Turan, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Ankara, 2009, s. 24

186 Robert Elsie, a.g.e., s. 259.

187 Elez Biberaj, a.g.e., s. 12.

188 Elez Biberaj, a.g.e., s. 12; Robert Elsie, a.g.e., s. 6.

189 Nuray Bozbora, a.g.e., s. 119-120.

tutulmuş olan Arnavutlar arasındaki huzursuzluğu artırmıştır. Çünkü Arnavutlar da tıpkı II. Abdülhamit gibi, Girit örneği reformların Makedonya'nın önce özerkliği daha sonra da Doğu Rumeli örneğinde olduğu gibi Bulgaristan'a ilhakı (1885) ile sonuçlanacağı endişesi taşımışlardır. Böyle bir gelişmenin Arnavut topraklarının parçalanması anlamına geleceği düşüncesi belirmişti. Arnavutluk'un ulusal uyanışında ve bağımsızlığını kazanmasında Bektaşilerin önemli rolü olmuştur.¹⁹⁰

Arnavutlar Prizren Birliğinin ardından gelişen siyasi olaylar sonucunda 1896-1899 yılları arasında Peja Birliğini oluşturmuş ve özerklik konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Peja Birliği içerisinde de, Prizren Birliği sürecinde görülen özerklikçi ve muhafazakâr eğilimler ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla yerel beylerden oluşan muhafazakâr kesim İşkodra, Kosova, Manastır, Yanya ve Selanik vilayetlerinin tek bir vilayet olarak birleştirilmesini ve kültürel nitelikli, sınırlı reformlar uygulanmasını istemişlerdir. İlerici kesim ise daha radikal reformlar ve gerçek anlamda yönetsel özerklik talep etmişlerdir.

Birliğin özerklik mücadelesini yurtdışında yaşayan Arnavutlar da desteklemiş, İtalya, Romanya, Mısır ve Bulgaristan'daki Arnavut cemiyetleri, Arnavutluk kamuoyuna Abdülhamit'ten özerklik istemeleri doğrultusunda çağrıda bulunmuşlardır. Ancak Peja Birliği uzun ömürlü olmamış, bu kez Abdülhamit'in desteğini sağlayamayan Birlik, Arnavutların kendi aralarındaki fikir ayrılıklarının ve mevcut durum yanlısı büyük güçlerin olumsuz tavrının sonucunda aslında Prizren Birliğini canlandırmaya yönelik bir hareket olan Peja Birlik hareketi¹⁹¹ Abdülhamit tarafından dağıtılmış ve özerklik hareketi gelişmemiştir.¹⁹² "Büyük Arnavutluk" fikrinin temelleri "Prizren Birliği"ne dayandırılmaktadır.¹⁹³ Prizren Birliğinin oluşturduğu farklı düşünme kendisini İkinci Meşrutiyet İlanına kadar taşımıştır. Arnavut milliyetçiliğinin gerçek itici gücü 1908'den sonra gelmiştir.

Balkanlardaki çıkarlarını korumak açısından Arnavutlara ilgi duyan ve destek sağlayan devletler Avusturya-Macaristan ve İtalya olmuştur. Ancak İtalya'nın Trablusgarp harekâtının ardından İtalya 'ya olan güvenini kaybeden Arnavut aydınlar, özerklik ve bağımsızlık konularında Avusturya'nın desteğini tercih etmişlerdi. Arnavut aydınlar, Avusturya-Macaristan hükümetinin temsilcileriyle yakın ilişkiler içerisinde

190 Albert Doja, a.g.m., s. 89.

191 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 61.

192 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 55-56.

193 Betül Turan, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Ankara, 2009, s. 24.

olmuşlar ve Avusturya-Macaristan da Balkanlarda mevcut durumun korunması ilkesine bağlı kalmak koşuluyla Arnavutların kültürel hareketin ve ulusal gelişimine destek sağlamıştır.

Doğu Sorunu çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğunun konumunu değerlendiren Arnavut aydınlar Arnavutluk'un geleceğinin yalnızca Arnavutların çabalarına değil, büyük güçlerin desteğine veya büyük güçler arasındaki rekabete de bağlı olduğunun farkında olarak büyük güçlerin ve özellikle Avusturya-Macaristan'ın desteğini kazanmak doğrultusunda girişimlerde bulunmuşlar, bu girişimlerde İsmail Kemal öncülük etmiştir.¹⁹⁴

Genel isyan veya bağımsızlık konularında açık güvence vermektan kaçınmakla birlikte, Avusturya Hükümeti Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli topraklarının kaybedilmesi durumunda Arnavutların yaşadıkları bölgelerin bütünlüğünün sağlanması ve bağımsız bir Arnavut devletinin kurulmasını, Balkanlarda Slav yayılmacılığına karşı bir tedbir olarak kendi çıkarlarına uygun bulmuş ve desteklemiştir.¹⁹⁵

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devletinin Rumeli topraklarındaki çözüme, Arnavut aydınların öngörmüş oldukları gibi, Arnavutluk'u tehlikeli bir durumda bırakmıştır. Sırp ordularının İşkodra üzerine, Yunan ordunun Avlonya üzerine yürümleri, Arnavut aydınların ani kararlar almalarını gerektirmiştir. Bu karar, Arnavutluk'un toprak bütünlüğünün korunmasının tek yolu olarak bağımsızlığın ilan edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁹⁶

Bağımsızlık konusu Arnavut aydınlar gündemine Balkan Savaşının başlamasıyla birlikte girmiştir. Hatta savaşın başlangıcında, aydınlar arasında yaygın olan ve Arnavutların güvenliğinin en iyi şekilde Osmanlı imparatorluğu çerçevesinde sağlanacağını öngören görüş ve geçerliliğini korumuştur. Ancak Osmanlı Devletinin kısa bir süre içinde yenilgiye uğraması, Arnavutların komşu devletlerin Arnavutluk topraklarına ve Arnavut ulusal varlığına yönelttikleri tehditle karşı karşıya bırakmış ve Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreci hızlandırarak erken bir bağımsızlık ilanına neden olmuştur.¹⁹⁷

194 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 205.

195 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 223.

196 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 220.

197 Banu İşlet Sönmez, a.g.e., s. 223.

23 Haziran 1911 yılında; Arnavutluk'ta milliyetçi uyanışın en önemli aktörleri İsmail Kemal ve Elbasanlı Luigj Gurakuqi'dir.¹⁹⁸ Bu dönemde yani Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki hâkimiyetinin son dönemi için büyük önem taşıyan hususlardan birisi de Sultan Reşad'ın Rumeli Gezisi'dir. 5 Haziran 1911'de İstanbul'dan hareketle başlayan bu gezi, Selanik, Üsküp, Priştina, Manastır hattını takip ettikten sonra 26 Haziran 1911'de İstanbul'da bitmiştir. Ancak gezi istenen faydayı sağlayamamıştır.¹⁹⁹

Nihayet Balkan Savaşı meydana gelmiş ve bu savaşta Arnavutlar, Sırp, Karadağlılar, Yunanlılar ve Bulgarların işgaline uğramıştır. Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasında Prizren Birliğinin yanı sıra İsmail Kemal'in yapmış olduğu faaliyetler de önem kazanmaktadır.

Balkan Harbinde Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın Arnavutluk topraklarını işgal ile Arnavutluk içlerine doğru ilerlemeleri, hem Arnavutları hem de bir kısım Büyük Devletleri Arnavutluk'un bağımsızlığı için harekete geçirmişti. Sırp-Yunan-Karadağ üçlüsünün kıskacında yok olma tehlikesi geçiren Arnavutların kendileri de Büyük Devletlerden yardım istediler. Rusya ve Fransa hariç diğer devletler onlara destek olmuşlardır.

İsmail Kemal²⁰⁰, Arnavutluk'un bağımsızlığı için çalışan başta gelen isimlerdendi.²⁰¹ Nitekim Arnavutluk'un bağımsızlığı için çalışanların başında gelmiş, Arnavutların kurtuluş ümidini artırmaya çalışmıştı.

İsmail Kemal Bey, Balkan Harbi süresi içinde İstanbul'a gelmiş Sadrazam Kamil Paşa ile görüşmüş, meseleyi istişare etmiştir. Buradan ayrılarak Roma-Viyana-

198 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, The Centre for Albanian Studies, London, 2004, s. 18-19.

199 Cezmi Eraslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Arnavutluk İlişkilerine Bir Bakış", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri/*, (Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003), İstanbul, 2006, s. 12.

200 İsmail Kemal Bey: Vlore'de yaşayan varlıklı bir Osmanlı Bey'in ailesinde yetişen İsmail Kemal liberal ve reformist siyasi görüşler yayan Janina Yunan kolejinde eğitim almış ve uzun yıllar boyunca Osmanlı sarayında önemli görevlere getirilmiş olan bir Geg Arnavut soylusuydu. Dışişlerinde tercüman olarak görev yapmıştır. Yanya ve Bulgaristan'da idari görevler yaparken bir yandan da iş hayatına atılmıştır. Bolu'ya vali olan İsmail Kemal bu görevi Gelibolu'da devam etmiştir. (1890) Beyrut valiliği yapmıştır. 1900'de İtalya, Fransa, Belçika ve İngiltere'ye gitmiştir. 1900 yılında sürgün edildiği Tripoli'de Arnavut diasporasının içerisinde yer almış ve orada "*dini vatanseverlik*" olan Arnavut milleti ülküsünü gerçekleştirmişti. (Bkz. Osman Karatay, Bilgehan A Gökdağ-Melahat PARS, *Balkanlar El Kitabı-Çağdaş Balkanlar* Cilt II, Çorum/Ankara, 2007, s. 315.) 1908 devrimiyle Berat temsilcisi olarak parlamentoya girmiştir. Avusturyalılar ile görüşmelerden sonra Durres'e gelmiş ve Vlora'ya geçerek 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmiştir. (Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 440-441; Avlonyalı Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk(1912-1920)*, İstanbul, 2009, s.53; Nina Smirnova, *Historia E Shpiperise Pergjate Shekullit XX*, Tiran, 2004, s. 33.)

201 Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 193.

Tiryeste yolu ile Draç'a çıkmış, fakat orada planını gerçekleştirememiştir. İsmail Kemal Bey'in maksadı, Sırp ve Yunan ordularının ilerleyişini durdurmak için Arnavutluk'un bağımsızlığını Draç'ta ilan etmektir.

Burada halkın karşı çıkması sonucu başarılı olamayacağından kendi doğum yeri Avlonya'ya giden İsmail Kemal Bey, orada başka bir muhit bulmuş, Draç'taki hareket tarzını değiştirmemiş, iyice tanıdığı ve itimat ettiği kimselerden mürekkep bir toplantı yapmış, Kosova'dan gelen İsa Bolatin'in yardımıyla 28 Kasım 1912'de o dönemde işgal edilmeyen tek Arnavut şehri olan Vlora'da; Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmeye muvaffak olmuştur.²⁰²

Böylece; Sırlar Arnavutluk topraklarını işgale başlayınca başlarında Vlora'lı İsmail Kemal'in bulunduğu 83 kişilik bir grup Vlora'ya giderek 12 Kasım 1912'de; Arnavutluk bayrağını çekerek bağımsızlıklarını ilan edip bölgesel hükümeti oluşturmuşlar ve Arnavutluk'un sınırlarının çizilmesini sağlamışlardır.²⁰³

Bir başka deyişle; Arnavutluk'un doğuşu 28 Kasım 1912'de İsmail Kemal'in organize ettiği hareketle sağlanmıştır. İstanbul'da bulunan Arnavut milletvekillerinden İsmail Kemal Vlora, Balkanlardaki karışıklığı fırsat bilerek kurduğu geçici hükümetin bir delegesiyle Londra Konferansına iştirak ederek bağımsızlığının tanınmasını 17 Aralık 1912 de kabul ettirmişti.

Arnavutluk'un bağımsızlığına dışarıdan desteğe gelince: Büyük Devletler, Arnavutluk'un parçalanmasına müdahale ettiler. Avusturya, İtalya, İngiltere ve Almanya, Arnavutluk'un bağımsızlığını isterken, Rusya ve Fransa, Sırları emelleri doğrultusunda cesaretlendirdiler.²⁰⁴

04 Aralık 1912'de İsmail Kemal'in başkanlığındaki Arnavutluk'un ilk ulusal hükümeti göreve başladı. Bu hükümet 1914 yılına kadar Vlora'da kalmıştır. Çünkü ülkenin diğer bölümleri Sırp, Karadağ ve Yunanlılar tarafından işgal edilmekte ve Vlora'nın dışarıyla irtibatını koparmaktaydılar.²⁰⁵ İsmail Kemal Bey Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı, Dom Nikoll Kaçorri, Başkan yardımcısı seçilmiştir.²⁰⁶

202 Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 193-194; Elez Biberaj Elez, *Albania-A Socialist Maverick*,s.12; Tayfun Atmaca a.g.e., s. 59. Robert Elsie,a.g.e., s. 42.

203 Paulin Kola, a.g.e., s. 13-14; Osman Karatay-Bilgehan A Gökdağ-Melahat PARS,a.g.e., s. 315; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 194; Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 63; Robert Elsie a.g.e., s. 42.

204 Süleyman Kocabaş,a.g.e., s. 194.

205 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 35.

206 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 33-34.

Bağımsızlık ilan edilince Arnavutluk bayrağı olarak siyah ve kırmızı renkli çift başlı kartalı içeren bayrak kabul edilmiştir. Tüm aşiretler bağımsızlık için birleşmiştir. İsmail Kemal, Balkan Savaşında tarafsız olduklarını bildirmiş ve Büyük Avrupa Devletlerinden ülke bütünlüğünü ve tanınmayı sağlanmasını istemiştir. Ancak istenilen karşılık gelmemiştir. Bununla birlikte diplomatik olarak Avusturya-Macaristan, İtalya Adriyatik Denizi'ne üçüncü bir gücün girmemesi için Arnavutluk'u desteklemişlerdir.²⁰⁷

28 Kasım 1912'de; bağımsızlığını ilan eden ve tarih boyunca sürekli işgal altında kalan Arnavutluk Birinci Dünya Savaşı'nda İtalya, Yunanistan, Sırbistan'ın işgalinde kalmıştır.

İsmail Kemal'in Arnavutluk'u bağımsız ilan etmesiyle birlikte gücün kontrolü hususunda mücadele başlamıştır. Bu kapsamda; 27 Nisan 1913' de Esat Paşa hiçbir direnme görmediği Lezhe'de kendini kral etmiştir. Daha sonra İşkodra Garnizonundan getirdiği birlik ve hafif topçuyla birlikte Tiran'a yürümüştü.²⁰⁸ Esat Paşa daha sonra Vlora'da kurulan Arnavutluk hükümetinin İç İşleri Bakanı olmuştur.²⁰⁹ Esat Paşa bu görevde bir ay kaldıktan sonra Durres kentine giderek bu sefer Durres kentini Arnavutluk'un başkenti yapmaya kalkışmıştır.²¹⁰ Esat Paşa ayrıca Vlora'da ki merkezi hükümetin dışında ayrı bir yönetim oluşturmuştur.²¹¹

Daha sonra ise Osmanlı Devleti; 30 Mayıs 1913 tarihinde ülkenin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.²¹² Yine 30 Mayıs 1913'de Londra Büyükelçiler Konferansında Arnavutluk'un tanınması kabul edilmiş ve Balkan ülkeleri Arnavutluk'un sınırlarının belirlenmesinde ve diğer sorunların çözümünde altı Avrupalı Güçlere görev verilmiştir.²¹³

Arnavutluk'un sınırları 1913'de yapılan Londra Konferansı'nda tespit edilmiş ve Ülkenin Kosova bölgesi Sırbistan'a, Çamaria bölgesi Yunanistan'a verilmiştir.²¹⁴

207 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 34.

208 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 42.

209 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 43.

210 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 44.

211 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 46.

212 Müfid Şemsi, *El -Hakku Ya"lu Vela Yu'la Aleyh*(Şemsi Paşa, Arnavutluk, İttihad ve Terakki), İstanbul, 2007, s. 12.

213 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 43,123

214 Dritan Egro, "Arnavutluk Yoksulluk Kısıncında", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, İstanbul, (Mart) 1997, s. 22.

Neticede 29 Temmuz 1913 Londra Konferansında Osmanlı İmparatorluğu Arnavutluk üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir.²¹⁵

Burada Arnavutluğun kaderi hakkında şöyle bir karara varılıyordu:” *Arnavutluk altı büyük devletin kefaleti altında tarafsız ve veraset sistemine dayanan bir prenslik olacak; prens bu devletler tarafından seçilecektir. Osmanlıların, Arnavutlar üzerindeki bütün egemenlik bağları kesilecek. Milletlerarası bir denetleme komisyonu (içinde bir Arnavut temsilcisi bulunmak şartıyla) hükümet idare ve maliyesine nezaret edecektir. Arnavut devletinin jandarması Avrupalı subaylar tarafından kurulacak ve düzenlenecektir.*”

Londra konferansının bu kararı üzerine Esat Paşa hükümeti tanımayarak, yeni bir hükümet kurmuş, İsmail Kemal de ikiliğe son vermek için çekilerek İtalya’ya gitmişti. Bir başka deyişle; Temmuz 1913’te toplanan Londra Büyükelçiler Konferansı sonunda Arnavut halkının geleceği ile ilgili tasarılar bir yana itilmiş, Arnavutluk’u büyük güçlerin hamiliğinde “*bağımsız ve egemen prenslik*” ilan etmişti. Uzunca bir belirsizlik döneminden sonra Arnavutluk Prenslığının başına 35 yaşındaki William Wied 14 Mart 1914’te 6 ay süreyle²¹⁶ getirilmişti. Halkın arasında itibar görmeyen ve sayıları oldukça az olan büyük toprak beylerinden bir kabine oluşturdu. Bu kabinede Başbakan ve Dışişleri Bakanı Turhan Paşa, İçişleri ve Savaş Bakanı Esat Paşa Toptani, Tarım ve Ticaret Bakanı Aziz Paşa Vrioni, Din ve Adalet Bakanı Müfit Bey Libohova, Posta ve Telgraf Bakanı Hasan Bey Pristina, Eğitim Bakanı Dr. Tourtoulis Bey, Maliye Bakanı ise Adamidi Bey Frasheri olmuştur²¹⁷

10 Ağustos 1913’de İkinci Balkan Savaşını bitiren anlaşma Bükreş Anlaşması olup bu anlaşmada; Kosova’nın ve kuzey Makedonya’nın Sırlara verildiği, ayrıca Manastır, Ohrid elde edildiği bir anlaşma olmuştur. Sırlar ve Karadağlıları Sancak ve Novipazar’ı ortak sınır olacak şekilde paylaşmışlardır. Bu anlaşma ile Arnavutluk’un yarısına yakın bir kısmının Sırp, Yunan ve Karadağlılar arasında paylaşmışlardır.²¹⁸

215 Ferhat Başdoğan, a.g.m., s. 66.

216 Captain Duncan Heaton Armstrong, *The Six Month Kingdom Albania 1914*, London, 2005, s.X; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007, s. 423; Elez Biberaj, a.g.e., s. 13.

217 Osman Karatay-Bilgehan A Gökdağ–Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı –Çağdaş Balkanlar* Cilt II, s. 317; Captain Duncan Heaton Armstrong, s. 26.

218 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 44-45.

III.4. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Arnavutluk (1914-1918)

23 Kasım 1913'de İsmail Bey'in başkanlığını yaptığı Arnavutluk Yerel Yönetimi/Vlora, Prens William of Weid'in Avrupalı Güçler tarafından Arnavutluk'un gelecek prensi olarak seçildiğinin haberini resmi olarak almıştır.²¹⁹

William'ın söz konusu sorumluluğu almasında eşi Sophie'nın büyük teşviki bulunmaktadır.²²⁰ Prens William resmi olarak 06 Şubat 1913'te söz konusu teklifi resmi olarak kabul etmiştir.²²¹

İtalya, Dünya Savaşı'nda henüz saf belirlenmemişken, 30 Ekim 1914 yılına Süreyya Bey²²²'in memleketi Vlora'yı ve Sazan Adasını; 16 Aralık'ta işgal etmiştir. Londra'daki gizli anlaşmalarla Nisan 1915'te müttefiklerin rızasını alan İtalya, Sazan ve Vlora ile çevresi karşılığında savaşa taraf olarak girmiştir.²²³

Arnavutluk bağımsızlığının ardından iç karışıklıklar ve dış tehditlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Kuzeyli Arnavutlar, güneyde Avlonya'da kurulan hükümeti tanımamışlar ve İsmail Kemal hükümetini geçersiz kılmışlardır. Esat Paşa, Draç'ta bir hükümet kurup, Arnavutluk kralı olmaya çalışmış ancak o da başarılı olamamıştır.

Arnavutluk içinde, Gegler ve Tosklar, farklı partiler, aşiretler birbirleriyle mücadeleye girmiş ve kışmışlardır. İsmail Kemal 22 Ocak 1914'te başkanlıktan çekilip, ülke idaresini Ekim 1913'te faaliyete geçen Uluslar arası Denetleme ve Himaye Komisyonuna bırakmıştı. 15 Ocak 1914'de İsmail Kemal Bey 1912'den beri sürdürdüğü Yerel Devletin Başkanlığından istifa etmiştir. Kemal Bey Arnavutluk'tan ayrılarak Nice/Fransa'ya gitmiştir. Uluslararası Kontrol Komisyonu İsmail Kemal yerine Esat Paşa'yı getirmek istemiş, ancak Esat Paşa bunu kabul etmemiştir.²²⁴

Prens William 02 Mart 1914'te başkent olarak seçtiği Durres'e, Taurus isminde bir Avusturya-Macaristan yatıyla karısı ve çocukları yanında olmak üzere İtalyan, Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin nezaretinde gelmiştir.²²⁵

219 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 50.

220 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 51.

221 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 57.

222 Avlonyalı Süreyya Bey: Büyük devletlerin uzlaşmasıyla Arnavutluk hükümdarı ilan edilen Prens zu Wied ve sonra Esat Paşa hükümeti zamanlarında Süreyya Bey Viyana'da Arnavutluk sefiridir. Fakat Avusturya'yla ilişkisi zamanla bozuluyor. Bunun sebebi Avlonya yakınlarında Paşa limanı denilen stratejik önemde bir toprağın yüksek meblağ karşılığı İtalyanlara satmasıdır.(Bkz. Avlonyalı Süreyya Bey, a.g.e., s. 53.)

223 Avlonyalı Süreyya Bey, a.g.e., s. 54.

224 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 56.

225 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 59.

14 Mart 1914'de Durres'ta bulunan Kral William'ın hükümet kabinesi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

-Turhan Paşa: Başbakan ve Dışişleri Bakanı,

-Esat Paşa Toptani: İçişleri Bakanı,

-Myfid Bey Libohova: Adalet ve Din Bakanı

-Aziz Paşa Vrioni: Tarım ve Ticaret Bakanı,

-Dr. Adamidi Bey Frasheri: Maliye Bakanı,

-Hasan Bey Pristina: Halk İşi, Posta ve Telgraf Bakanı

- Dr. Mihal Bey Turtulli: Eğitim Bakanı. Bakanlardan ikisi Katolik, ikisi Ortodoks, diğerleri de Müslüman'dır. Kabine Esat Paşa'nın etkisi altındaydı.²²⁶

Alman Prens Wilhelm zu Wied Arnavutluk'a Avusturya ve İtalya tarafından ülkeyi yönetmek için 7 Mart 1914'te;²²⁷ gönderildiğinde belli başlı iki problemle karşılaşmıştır. Bunlardan ilki iktidarı ele geçirmek isteyen Esad Toptani Paşa'nın karşı eylemleri ile Yunanistan'ın Korça ve Berat'ı işgal etmesidir. Ancak Prens Wilhelm'in 03 Eylül 1914'te;²²⁸ ülkeden ayrılmasına neden olan esas konu ise Avusturya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Sırlara karşı 28 Eylül 1914'te açtığı savaşta Arnavutluk ordusunun kendi tarafında savaşmasını istemesinin Prens Wied'in Londra Büyükelçiler Toplantısı kararlarını sebep göstererek ret reddetmesi yatmaktadır.²²⁹

Bir Protestan olan²³⁰ Prens Wilhelm'in Avusturya ve Almanya yanlısı tutumu, İtalya'nın nüfuzunu sınırlıyordu. Bu zayıflığını gidermek için İtalya, prensin yanı sıra iç ve dış işlerinden sorumlu bakanı Esad Paşa Toptani'yi destekledi. Kral olma hırsını taşıyan ve eski acımasız toprak sahiplerinden biri olan Toptani, İtalya'nın desteği ve sahip olduğu idari olanaklardan istifade ederek Wilhelm karşıtı silahlı gruplar kurmaya başladı. Zaman zaman Karadağ sınırından içeri sızan Kaçak hareketini de kullanarak, ülkede istikrarsızlık ve güvenlik sorunu varmış gibi bir izlenim yarattı. Esad Paşa'nın faaliyetleri kısa sürede ortaya çıktı ve sınır dışı edildi.²³¹

226 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 60-61.

227 Captain Duncan Heaton Armstrong, a.g.e., s. XXXVIII.

228 Captain Duncan Heaton Armstrong, a.g.e., s. XXXVI

229 Paulin Kola, a.g.e., s. 16.

230 Captain Duncan Heaton Armstrong, a.g.e., s. XI.

231 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı* Cilt II, s. 317.

Esat Paşa, Prens Wilhelm'e karşı adamları ile düşürme planı ve eylemi yaptıysa da başarılı olamamıştır.²³² Ancak Wilhelm idaresi uzun sürmemiştir. 03-06 Eylül 1914'de Avrupa'nın büyük güçleri ve uluslar arası kontrol komisyonunun tavsiyesi ile Kral Wilhelm Arnavutluk halkına ayrılma nedenlerini belirten bir mesajla Arnavutluk'u terk etti ve böylece Arnavutluk'ta altı aylık krallık dönemi kapanmış ve bir daha dönmek üzere ayrılmış oldu. Eğer Kral Wilhelm tecrübeli biri olmuş olsaydı, belki Arnavutluk krizden kolaylıkla çıkabilirdi.²³³

Bütün bu karışıklıklar sırasında Arnavutluğun diğer bölgeleri de Sıbistan, Yunanistan Avusturya ve Fransa vb. gibi birçok ülke tarafından işgal edildi. Esat Paşa da Sırp'ların yardımıyla kurtulup, isyanın bütün elebaşlarını astırdı. Bundan sonra Arnavutluk, Avusturya-Macaristan işgalini gördü. Arnavutluk Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Avusturya, İtalya, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Fransa ve Bulgaristan tarafından işgal edilmiştir.²³⁴

05 Ekim 1914'de Kral Wilhelm'dan sonra hükümlerlik boşluğunu Esad Paşa doldurmak istedi ve 5.000 kişilik kuvvetiyle Durres'a geldi. Kendisini Başkan, Başbakan ve Başkomutan ilan etmeyi müteakip Avusturya-Macaristan Devletine karşı savaş ilan etti. Ancak 1914 yılı biterken ülke altı rejime ayrıldı:

- İşkodra Müslüman ve Hıristiyanların birlikte olduğu bir yerel komisyon tarafından yönetilecekti.
- Miredita ayrı bir prens, Prek Bib Doda tarafından yönetilecekti.
- Malissori kendi yerel kabile reisleri emrinde izole edilmiş kalacaktı.
- Durres ve civarı Esat Paşa'ya boyun eğecekti.
- Merkezi bölgeler Kruja Birliği tarafından yönetilecekti.
- Vlora ve güney bölgeler İtalyan ve Yunanlı işgal ve yönetimi altında olacaktı.²³⁵

Birinci Dünya Savaşı sonunda Arnavutluk toprakları İtalya, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ tarafından işgal edilmişti. Ancak zaman içinde büyük güçlerin güç dengelerinde belirsizlik baş göstermişti. Bu durumdan faydalanmak isteyen Arnavut aydınları, tekrar bağımsızlığını ele geçirmek için harekete geçmiştir. Bu kapsamda; 25 Aralık 1918'de; Durres'ta; 47 üyeli meclis ile ikinci kurucu hükümeti ilan ettiler.

232 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 64-65.

233 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 79-81.

234 Robert Elsie a.g.e.,s. XXVII.

235 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 81-85.

Hükümet başkanlığına Rus Çarlığında Osmanlı Büyükelçiliği yapan Turhan Paşa (Permetli) getirilmiştir.

Bu hükümetin başlıca amacı; 1913'te Büyükelçiler Konferansında çizilen sınırların içerisindeki toprakların yeniden geri alınması olmuştur.²³⁶

III.5. İki Dünya Savaşı Arası Döneminde Arnavutluk (1919-1938)

1919'da Woodrow Wilson'un İtalya'nın bu üstünlüğüne son vermek istemesinden korkan İtalyanlar Yunanistan'la gizli bir anlaşma yapmıştı. Buna göre, Arnavutluk'un güneyi Yunanistan'a bırakılırken, bunun karşılığında Yunanlılar İtalya'nın Vlora ve çevresi üzerindeki egemenliğini ve Arnavutluk'un kalan kısmındaki mandasını desteklemesi planlanmıştı.

Bu mücadelede İtalya'nın iç siyasetindeki dengelerin önemli katkısı oldu. Giovanni Giolitti liderliğindeki liberaller savaşın ağır faturası altında ezilerek halk desteğini kaybetti. Komünist ve sosyalistler demir ve deniz yollarında grevler düzenleyerek hükümetin Arnavutluk'taki İtalyan askerlerine destek göndermesini önledi. Hatta İtalya'daki askerler bile greve katılarak Bari ve Brindizi'den yola çıkmayı reddetti.

Zogu 1919'da Arnavutluk'a geldiğinde ülkeyi dış güçler işgal etmişti. İngiliz, İtalyan ve Fransızlar İşkodra'da, Sırp doğuda, Fransız ve Yunanlılar ise güneyde işgal faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdi. 1918'de ise İtalyan hükümeti tarafından idare edilen bir bölgesel Arnavut hükümeti kurulmuştu.²³⁷

Sıtmanın da etkisiyle, sonunda İtalyanlar Mayıs 1920 itibariyle Vlora haricindeki Arnavut topraklarından tamamen çekildiler. Süleyman Delvina hükümetinin uyarılarını dikkate almayan İtalyanlardan Vlora'yı da kurtarmak isteyen 4.000 başıbozukla İtalyan mevkilerine saldırdı. General Tentimio Piaacentini kumandasında 15 bin kişiden fazla askerle istese Vlora'da tutunabilecek olan İtalya çekilmeyi kabul etti.²³⁸ Arnavutluk, 1920'ye kadar sırasıyla İtalya, Yunanistan ve Yugoslavya tarafından idare edilmiştir.²³⁹

236 Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı* Cilt II, s. 319.

237 Bernd Jürgen Fischer, *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*, Newyork, 1984, s. 18.

238 Avlonyalı Süreyya Bey, a.g.e., s. 55.

239 J. Swire, *Albania-The Rise of A King*, London, 1971, s. 302-322.

İki savaş arası dönemin Arnavutluk'un önde gelen iki siyasi lideri²⁴⁰ Piskopos Fan Noli²⁴¹ ile Kral Zogu temel siyasetlerini güçlü bir Arnavut ulusal kimliği inşa etmek ve savaş sonrası belirlenmiş sınırlar dâhilinde var olan durumu korumak şeklinde belirlemişlerdir.²⁴²

Hemen hemen aynı dönemlerde yaşayan ve benzer fikirleri düşünen Türkiye Cumhuriyeti Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün imkânsız olan şartları nasıl değiştirdiğinin ve o yıllarda modern Türkiye'nin temelini atmasının Türkiye için bir şans olduğu açıkça görülmektedir. Bir başka deyişle Arnavutluk'ta da bir şeyler değiştirilmeye çalışılmış ama etkin ve dirayetli bir lider olmaması sonucu ülkenin arzu edilmeyen bir yolda gittiği görülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı sonunda işgal altında parçalanmış ülkeyi kurtarmak için, Arnavutluk liderleri 28 Ocak 1920'de; Lushnje şehrinde bir kongre toparlamışlar ve bu kongrede Arnavutluk'un bağımsızlığını istemişlerdir.

Süleyman Delvina başkanlığında yeni hükümet oluşturulmuştur. Arnavutluk'un yeni hükümeti 30 Ocak 1920'de kurulmuş, Başbakan Süleyman Bey Delvina, İçişleri Bakanı ise Ahmet Bey Zogu olurken Tiran Arnavutluk'un yeni başkenti olmuştur. Yeni hükümet Lushnje'dan Şubat 1920'de Tiran'a taşınmıştır. İtalya Arnavutluk hükümetini 1920 yılının içinde tanımıştır.²⁴³

Durres'ta ki bölgesel hükümet istifa ederek tüm arşivini Tiran'da ki ulusal hükümete 20 Şubat 1920'de teslim etmiştir.²⁴⁴ Esat Paşa Toptani Paris'te Avni Rystemi isminde bir öğrenci tarafından öldürülmüştür.²⁴⁵

Yeni hükümetin en büyük sorunu İtalyan kuvvetlerini ülkeden çıkartmaktı. Arnavutluk'un her yanında gösteriler yapıldı ve yer yer silahlı mücadeleye girişildi.

240 Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, İstanbul, 2006, s. 189.

241 1882 yılında Arnavutluk güneydoğusunda yer alan Thrace köyünde doğdu. Fan Noli, Yunanistan ilköğretim ve lise eğitimini tamamladı. Mısır'da Yunanca dersi verdi. Daha sonra ABD gitti ve orada Boston yakınlarındaki cahil Arnavut azınlığı eğitti. Çok kısa zamanda o topluluğun lideri konumuna yükseldi. 1908 yılında ABD ilk Arnavut Ortodoks Kilisesini kurdu. Harvard Üniversitesini bitiren Fan Noli; 1920'de Arnavutluk'ta ilk kurulan hükümette delege olarak Piskopos Fan Noli gönderildi. Fan Noli ABD'deki demokratik fikirler ile Arnavutluk'a gelmişti. Ypi hükümetinde dışişleri bakanlığı yaptı. Zogu ile fikir olarak anlaşamayan Noli, Zogu'nun kuvvet yoluyla uzaklaştırılması fikrindeydi. 1924'te Tiran'da hükümeti kurunca tamamı ile Batı fikirleriyle dolu bir yönetim şeklini arzulamaktaydı. Ancak Arnavutluk'un o dönemdeki anlayışı bu modern yöntemlerin uygulamasına imkân vermeyecek gerilikteydi. Çünkü Fan Noli hükümeti iki şeyden mahrumdu; iç destek ve mali kaynak (Bkz. Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 64-66.)

242 Nuray Bozboru, a.g.m., s. 139.

243 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 139-140; Elez Biberaj, a.g.e., s. 13; L.S, STAVRIANOS, *The Balkans Since 1453*, Newyork-USA, 1958.

244 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 141.

245 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 147.

Oluşturulan milislerle İtalyanlar, Avlonya'dan çıkartıldılar. İtalya sonunda, 3 Ağustos 1920'de Tiran Antlaşması ile Arnavutluk bağımsızlığını kabul etti. 17 Eylül 1920 'de ise bağımsız Arnavutluk Milletler Cemiyetine üye kabul edilmiştir. Ancak gerçek bağımsızlığı 9 Kasım 1921'de gerçekleşmiştir.²⁴⁶

Aralık 1922'de; Ahmet Zogu'nun²⁴⁷ başbakan ve içişleri bakanı olduğu bir hükümet göreve başladı. Zogu'nun muhafazakâr güçlerle işbirliği yapması, Halkçı Parti içindeki ilerici kanadı rahatsız etti. Noli ve Süleyman Delvina gibi reform yanlıları muhalefeti örgütlemeye başladılar.²⁴⁸

Ayrıca; henüz oturmamış devlet bünyesinde bu defa da parti çekişmeleri baş göstermiştir. Hatta bu çekişmeler o derece ileri gitti ki, hükümet darbesi yapmak isteyen bir milletvekili grubunun teşebbüsü, İçişleri Bakanı Ahmet Zogu²⁴⁹ tarafından güçlükle bastırılmıştır.

8 Mart 1922'de Zogu'ya bir öğrenci tarafından suikast yapılınca; işler büsbütün karıştı muhalefet partisi parlamentodan çekildi. Aralık 1923'te; seçimler yapıldı. Zogu'nun adı yıpranmıştı. Kayınpederi Verlaci'ye başbakanlık görevini devrederek, Şubat 1924'te istifa etti. Mayıs 1924'te en radikal muhalefeti yapan “ Genç Arnavutlar

246 Halil Akman, a.g.e., s. 157; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007, s. 521; Robert Elsie a.g.e., s. 9.

247 Zogu, Mati aşireti reisi Cemal Paşa'nın ikinci oğlu olarak 8 Ekim 1895'te doğmuştur. Ailesi Müslüman'dı ve Osmanlı hizmetinde sivrilmışti. Zogu ailesinin ünü Arnavutların büyük kahramanı Skenderbey'in kız kardeşi Kruja Prensesi Mamica'nın Burayet Kale Beyi ile evlenilmesinden gelmektedir. Babasının ölümünden sonra (1908) İstanbul'a okumaya gönderilir. Galatasaray Lisesini bitirdi. (Bkz. Bernd Jürgen Fischer,a.g.e., s. 1-2,4). Zogu, Şubat 1920'de Delvineli Süleyman Bey hükümetinde içişleri bakanı oldu. (Bkz. Barbara Jevavich,a.g.e., s. 190.)1920-1924 yılları arasındaki kısa bir demokratik deneyim sonrasında Arnavutluk İkinci Dünya Savaşı'na kadar Zog'un otoriter yönetimi altında idare edilmiştir. Zog'un 21 Ocak 1925'de cumhuriyetin ilanı ile başlayan başkanlığı görevi 1928 yılında monarşinin ilanı sonrasında kral unvanı ile devam etmiştir. Zog'un 3 yıllık devlet başkanlığı dönemindeki ilk icraatlardan biri, bağımsızlığın, iki başlı kartalla sembolize edilen bayrağın ve başkent olarak Tiran'ın teyit edilmesi olmuştur. Bunun yansira Arnavutça resmi dil olarak kabul edilirken devletin resmi dininin olmadığı ve tüm dinlere karşı tarafsız olduğu ilan edilmiştir. Bu dönemde bir takım demokratik düzenlemelerin yanı sıra Zog karşıtı Arnavut Yurtseverlere yönelik suikast girişimleri ve muhalefetin yurt dışına sürülmesi gibi baskıcı uygulamalar da olmuştur(Bkz. Nuray Bozbora, a.g.m., s. 136.) Gerçi, Zog'un bütün Doğulu hükümdarlar gibi birçok kusurları vardı.. Mala, paraya çok düşkün olduğu da şüphesizdi. Fakat Zog, her şeye rağmen, memleketinin ölçülerine göre bir "nizam" adamı idi. Arnavutluk'un istiklalinden beri sürüp giden anarşi devrini kapatmış; medeni devletler örneğine göre bir hükümet kurmuş; bunu, az çok hukuki ve meşruti temeller üstüne oturmuş; mektepleri açmış ve bunların hepsinden daha zorlu olan bir işi asayişini başarmıştı. Kral Zog, idari dizginlerini eline aldığından beri burada, artı, ne kan kavgalarından, ne dağ eşkıyalığından, ne sokak kabadayılığından eser kalmıştı. Hatta ufak tefek zabıta vakalarının, ufak tefek hırsızlıkların bile önü kesilmişti. (Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İstanbul, 2006, s. 72-73.)

248 Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar" *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 110.

249 Balkan Harbinde İşkodra Komutanı Hasan Rıza Paşa davetli olduğu bir Arnavut Beyinin konağında geceleyin böylece boğazlanmıştı. Kral Zogo, Türk Ordusu Kumandanı Hasan Rıza Paşa'yı öldüreni öldürtüp yerine geçen adamdı(Bkz., Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 67.)

Birliği” lideri Avni Rüstem öldürüldü. Esad Toptani suikastını gerçekleştiren Avni Rüstem, ulusal kahraman olarak kabul ediliyordu. 1923 genel seçimleri sonrasında yükselen Zogu karşıtlığı bu hareketlerde kendini göstermiştir. Yükselen muhalefet bu gücünü bir süredir parti içinde Zog ile yollarını ayırmış olan Fan Noli’yu 1924 yılında bir tür darbe ile iktidara getirerek göstermiştir.²⁵⁰

10 Haziran 1924 Arnavutluk’ta Ahmet Zogu hükümeti Fan Noli’yi destekleyen kuvvetlerin Tiran’ı ele geçirmesiyle düşmüş, Zogu son anda Yugoslavya’ya kaçmıştır. Yeni hükümette başbakan olarak giren Fan Noli yaklaşık altı aylık yönetimi boyunca Batı tipi demokrasi ve politik özgürlükleri kapsayan bir yönetim anlayışını Arnavutluk’a getirmek istemiştir. Hükümet komünist bir yapıya sahip olmamasına rağmen Başbakan ve birçok genç arkadaşları Marksist İdeoloji’den etkilenmişler ve hatta Noli’ye “*Kızıl Papaz*“ takma adını koymuşlardır.²⁵¹

Zogu ve arkadaşları da Yugoslavya’ya kaçmak mecburiyetinde kaldılar. Belgrad’ın, Kosova Komitesinden gördüğü destek nedeniyle Fan Noli’ye duyduğu düşmanlık, yurtdışına kaçan Ahmet Zogu’ya destek olarak ortaya çıkmıştır. Bu olay Haziran’da vuku bulmuştu. Yeni hükümet ise Noli tarafından kuruldu. Noli açıkladığı programda; anti-feodal demokratik reformları uygulayacağını, halkın yaşam düzeyini yükselteceğini ve SSCB ile diplomatik ilişkiler kuracağını belirtti. Ancak Noli tüm bunları yapabilmek için halk desteğinden yoksundu, orduyu örgütleyememişti.

24 Aralık 1924’te Fan Noli, ekonomik olarak dış güçlerden istenilen desteği elde edememesi, komünist düşünce yapısı, idaredeki eksikleri vb. nedenlerle hükümetini sürdürme imkânı bulamadı. Bütün bunların yanında Belgrad’ın desteğini arkasına alan Zog, ülke içindeki huzursuzluklardan da cesaret alarak, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ordusunun yardımıyla, Yugoslav desteği ile toparladığı 12.000’e yakın gücüyle Aralık 1924’te; Tiran’a girmiş, Fan Noli’yi zorla devirerek önce cumhuriyeti, sonra da Cumhurbaşkanlığını ilan etti. Cumhurbaşkanının koşulsuz veto yetkisi, seçim çağrısı ve anayasada değişiklik yapma hakkı bulunmaktaydı.²⁵²

250 Nuray Bozbora, a.g.m., s. 134; Sina Akşin-Melek Fırat, a.g.m., s. 111.97-125; Gökhan S., a.g.e., s. 35.

251 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 224-225.

252 Sina Akşin-Melek Fırat, a.g.m., s. 111; Gökhan S., a.g.e., s. 35 ; Ersin Kalaycıoğlu, ”Balkanlarda Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam:1918-1939”, *Murat Sarıca Adına Sempozyum* (30-31 Ocak 1993), İstanbul, 1994, s. 53; Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 75.

Fan Noli önce Roma'ya daha sonra da Amerika'ya gitmiştir. Bir daha Arnavutluk'a hiç dönmemiştir.²⁵³ Ahmet Zog'u yeni bir hükümet kurmuş ve kendisini Başbakan, İçişleri bakanı ve Genelkurmay Başkanı ilan etmiştir. İmzot Koleci'yi Dışişleri Bakanı, Myfid Libohova'yı Adalet ve Maliye Bakanı, Kostaq Kotta'yı Eğitim ve Halk İşleri Bakanı olarak görevlendirmiştir.²⁵⁴

Üç sene sonra ise; Zogu'nun krallığa heveslendiği ve anayasayı değiştirip krallığı kabul ederek I. Zogu diye tahta çıktığı görülecektir.²⁵⁵

Zogu dönemi, yabancı danışmanlar dönemi olarak da adlandırılabilir. Maliye Bakanlığı Hollandalı, İçişleri Bakanlığı İngiliz, Çalışma Bakanlığı Alman, Tarım Bakanlığı İtalyan, ordu ise Avusturyalı danışmanların elindeydi.²⁵⁶

Kral Zog'un iki dünya savaşı döneme damgasını vuran bir başka önemli icraatı ise ülkenin idari taksimatı konusunda olmuştur. Zog, bu konuda İtalyan ve Fransız örneklerini kendine model almış olmakla birlikte, bu modeli kültürel olarak daha kabul edilebilir hale getirmek için idari taksimatta kuzeydeki kabilesel bölünmeler ile güneydeki feodal toprak sahipliğini esas almıştır.

Zog'un kendisinin de Mati bölgesinden kuzeyli bir Gega Arnavut olduğu göz önüne alınırsa bu hassasiyetleri iyi kullanmış olduğu görünmektedir. Yine bu desteğin verdiği güç ile Zog kendi kabilesel bölgesindeki sadık küçük ordunun yerine İtalyan görevlilerce kontrol edilen eğitilmiş ve donanımlı askeri bir ordu kurmakta zorlanmamıştır. Yine, eşkıyalığın önlenmesi, geleneksel kan davasının kanun dışı ilan edilmesi, silahsızlandırma gibi düzenlemeler geleneksel kalıpların yıkılması anlamında olumlu ilk adımlar olmuştur. Ancak Zog'un daha çok kendini aristokrasiye sevdirmeye yönündeki bu politikaları, yeni demokratik ve ilerlemeci sınıfların uzun vadede Zog yönetimine yabancılaştırmıştır.

Zogu iktidarı ele geçirmesinden çok daha önce Arnavutluk'un yaşayabilmesi için dış yardım almasının gerekli olduğuna inanmaktaydı. Noli gibi kendisi de Milletler Birliği (The League of Nations)'den bu yardımı almak için uğraşmış ama başarılı olamamıştı. Zogu yönünü ister istemez İtalya'ya döndü. Bu dönüşün politik nedeni,

253 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 236; Sina Akşin-Melek Fırat Melek, a.g.m., s. 111; Gökhan S., a.g.e., s. 35.

254 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 240.

255 Nuray Bozbora, a.g.m., s. 136; Yılmaz Çetiner, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966, s. 12-15;

Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 235.

256 Sina Akşin-Melek Fırat, a.g.m., s. 110.

Yugoslavya'ya tam olarak güvenmemesi ve küçük bir ülke olarak kendilerini koruyacak büyük bir ülkeye sığınma düşüncesi olmuştu.

Ekonomik olarak da İtalya daha mantıksal gelmekteydi. Bir defa İtalya, Arnavutluk'un ana ticaret yapan ülke statüsünde birinci sıraya almaktaydı ve İtalyanların Arnavut mallarına ihtiyaç duyuyor olmaları bu birlikteliği hızlandırmaktaydı.²⁵⁷

Öte yandan, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve mali güçsüzlüğü aşmak için Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na göre daha tercih edilebilir bulunduğu İtalya'nın desteğine başvurması, ilerleyen yıllarda Arnavutluk'u İtalya'nın ekonomik ve mali olduğu kadar askeri ve siyasi nüfuzu altına sokacaktır. İki ülke arasında ekonomik ve mali alanda başlayıp askeri ve siyasi alanda işbirliğine kadar uzanan bu yakınlaşma, Arnavutluk'un başta Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın olmak üzere İtalya'ya rakip diğer devletlerle olan ilişkilerinin bozulmasına yol açacaktır.²⁵⁸

Nihayet 1925'te, Ahmet Zogu diğerlerine göre üstünlük sağlamış ve önce ülkeyi bir cumhurbaşkanı olarak yönetmiş ancak 1928 ile 1939 yılları arasında kendini Zog I adı ile Arnavutluk kralı ilan etmiştir. Yarı feodal bir yapıda, cahil bir halk ve kötü bir ekonomik güç altında ülkeyi devralmıştır. Bundan dolayı ekonomik ve kültürel reform yapmak ve modern bir ülke yaratmak istemiştir. Bununla birlikte doğu kuralları ile batı reformu yapmak isteyen Zogu, İtalya ile ekonomik ve askeri ilişkiye girmiş ve 1939 yılına kadar İtalya'nın etkisinde kalmıştır.²⁵⁹

31 Ocak 1925'de; Ahmet Zogu, 01 Şubat 1925'ten geçerli olmak üzere yedi yıllığına Arnavutluk Ulusal Meclisinde Arnavutluk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Zog'u cumhurbaşkanı seçilir seçilmez İtalya ile olan ilişkilerini geliştirmeye yönelik gayretlerde bulunmuştur. Ahmet Zogu bir yandan devletin başı, bir yandan da hükümetin başı olarak işini birleştirmiştir.²⁶⁰ Arnavutluk Ulusal Meclisi yeni bir Anayasa ile Monarşi sisteminden Cumhuriyet sistemine geçmiştir. Cumhurbaşkanı'nın çok güçlü olduğu bu yeni durumda, Başkan Meclisi tam olarak kontrol etme hakkına sahip olmuştur.²⁶¹

257 Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 82-83.

258 Nuray Bozboran, a.g.m., s 136-139.

259 Elez Biberaj Elez, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 13.

260 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 242-243.

261 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 244.

Zogu her ne kadar 1925 yılında halkın elindeki silahları toplanmaya karar verilmişse de etkin olunamamıştır. Bununla birlikte Zogu jandarma ile haydutluk ve kan davası sürdürme konusundaki problemlerin değişik metotlarla üstesinden gelmiştir.²⁶²

İki Dünya Savaşı arası, istikrarsız Arnavutluğu ekonomisini ve dış politikasını İtalya kontrol etmiştir. Zogu döneminde ekonomik durum kötüleşince Arnavutluk İtalya ile ilişkilerini geliştirmeye tekrar başlamıştır.²⁶³

1926'da polis teşkilatı ve orduda İtalyan müfettişlerin bulunmasına izin veren yasa çıkmış, hukuk sistemi, İtalyan yasaları esas alınarak düzenlenmiştir.²⁶⁴

İtalyanlar Arnavutluk'a bir takım krediler vermişler ve ağırlıklı olarak verilen krediler ile İtalyan önceliklerine yönelik işlerde, yol, köprü yapımı vb. konularda harcama yapılmasına müsaade etmişlerdir. Arnavutluk'un öncelikleri hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Zogu elde edilen kredileri, kendi yaşam standardını yükseltecek şekilde kullanma yönüne gitmiştir.²⁶⁵ Nihayetinde ise 23-26 Ağustos 1925'te İtalya ile gizli askeri anlaşma imzalamıştır. Söz konusu anlaşmaya göre²⁶⁶; İtalya savaş zamanında Arnavutları ve Arnavutluk'u korumaya, Arnavutluk'un komşu ülkeler ile silahlı çatışma çıkması durumunda, söz konusu korumayı sürdürmeye, Arnavutluk ordusunun İtalyan komutanların emrinde olabilmesine onay verdiği görülmüştür.

Yine Arnavutluk ile İtalya; Kasım 1926'da; bir *Dostluk ve Güvenlik Antlaşması*'' imzalamıştır.²⁶⁷ Bu antlaşmada İtalyan hükümeti, Arnavutluk'taki siyasi ve bölgesel mevcut durumu korumayı vaat etmiş ve Zogu'nun durumu böylece garanti altına alınmıştı. Bir yıl sonra yine iki ülke arasında "*Savunma İttifakı*" imzalanmış ve Arnavutluk, uluslar arası ilişkilerde İtalya'nın yarı sömürgesi durumuna gelmişti

262 Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 101.

263 Yusuf Küpeli Yusuf, a.g.e., s. 40.

264 Sina Akşin-Melek Fırat, a.g.m., s. 111; Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 90.

265 Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 92.

266 Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 93.

267 (27 Kasım 1926'da) Tiran Anlaşması ve Paketi: Zogu döneminde Arnavut -İtalyan ilişkilerinde iki ülke arasında imzalanan ve daha sonraki yıllarda yenilenecek Tiran Paketi'nin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Arnavutluk ve İtalya arasında Dostluk ve Güvenlik anlaşması İtalya Kralı adına İtalyan Elçi Baron Aloisi, Arnavutluk Cumhurbaşkanı adına Dışişleri Bakanı Hysejn Vrioni tarafından Tiran'da; 27 Kasım 1926'da imzalanmıştır. Tiran Anlaşması İtalya'nın Adriyatik üzerindeki meşru hakkı ile Cumhurbaşkanı Zogu'nun hem ülke içinde hem de dışında Arnavutluk'un güvenliğinin sağlanması ve daha fazla mali destek almasını sağlayan, ancak İtalya'nın askeri olarak Arnavutluk üzerinde etkisinin olduğu bir anlaşmayı teşkil etmiştir. (Bkz. AKŞİN Sina-FIRAT Melek, a.g.m., s. 111.)

Yugoslavya bunu dengelemek için 1927’de Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalanmıştır.²⁶⁸ Bu dönemde İtalya’nın Yugoslavya’yla ilişkileri gergin olduğundan, antlaşma Belgrad’ta şiddetli tepkiye yol açtı.

Kasım 1927’de Yugoslavya ve Fransa’yla, kısmen İtalyan-Arnavutluk ittifakı akdedilmiştir. Savunma amaçlı bir ittifak olan bu antlaşma, yirmi yıllık bir süre için imzalanmıştı. Arnavutluk böylece hem ekonomik hem de dış politikada sıkı bir şekilde İtalya ‘ya bağlanmıştı..²⁶⁹

Zogu döneminde ülke, faşist İtalya’nın himayesi altına girmiştir.²⁷⁰ O yıllarda Arnavutluk ekonomik yönden de çok zor durumda kalmıştır. Nitekim 1927’de kişi başına milli gelir sadece 40 Amerikan dolarına inmiştir. Bu ise diğer Balkan ülkelerinin ortalamasının yarısı kadar olmuştur.²⁷¹

Cumhurbaşkanı Ahmet Zog’u 15 Eylül 1927’de Parlamento’yu açış konuşmasında Tiran Paktı’nın herhangi bir güce veya Parti’ye yönelik olmadığını, Arnavutluk’un bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kapsadığını, Arnavutluk’a daha fazla özgürlük vereceğini belirtmiştir.²⁷² İtalya ile kurulan ilişkiler ve Ahmet Zog’un Arnavutluk Cumhuriyeti Başbakanı olarak Mussolini’ye tanıdığı birçok ekonomik ve siyasi ayrıcalık, ona en büyük özlemlerinden birini gerçekleştirme olanağını vermişti.²⁷³ Tiran Paktı’nın ilk beş yıllık dönemi tamamlanınca İtalya anlaşmayı yenilemek istemiş ancak Kral Zogu 1927 Tiran Anlaşmasının ihtiyaçlarını karşılaması ve halkın bu konudaki isteksizliğini göz önüne alarak söz konusu Tiran Anlaşmasının uzatılmasını onaylamamıştır.²⁷⁴

Bu dönemde Ahmet Zogu’nun Kosova Arnavutlarını tanımaya yönelik tek girişimi ise monarşinin ilanı aşamasında olmuştur. Arnavutluk Kurucu Meclisi 25 Ağustos 1928’de ülke yönetiminin cumhuriyetten monarşiye geçişini ilan eden ilk

268 Sina Akşin-Melek Fırat, a.g.m., s. 111.

269 Barbara Jevavich, a.g.e., s. 192.

270 Kral ZOG döneminde İtalya ile ilişkilerini Türkiye’nin Tiran Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu özet olarak “ Bir gün benim ziyaretime gelen, bir Arnavut mebusu, hiç sıkılmadan bana, diyecekti ki “ Sefir Hazretleri, Sefir Hazretleri, bizim aramızda, satılık olmayan tek kişi yoktur” ve ben, onun hesabına, onlar hesabına utanarak önüme bakarken o, devam edecekti: Kimimiz Sırp uşağıyız, kimimiz İtalyan kölesi. Hangi taraf fazla verirse oraya kapılanırız. Ama şimdi, müzayedede devri bitti artık. Şimdi, kralımızdan jandarma çavuşuna kadar hepimiz “makarnacıların emrindeyiz” şeklinde aktarmıştır.(Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu,a.g.e., s. 74.)

271 Halil Akman, a.g.e., s. 158; Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, a.g.e., s. 280-282; Bernd Jürgen Fischer,a.g.e., s.199.

272 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 277.

273 Gökhan S., a.g.e., s. 36.

274 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, London, 2004, s. 334.

toplantısını yapmış ve toplantı sonucu Kurucu Meclis Başkanı Pandeli Evangjeli tarafından yayımlanan mesajda Ahmet Zogu'nun Arnavutluk'un kralı olduğunu ve Kral Zogu, İskender Bey II olarak isimlendirildiğini belirtmiştir. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-67, 68.)

Zogu'nun 1928'de krallık sistemine geçişi aslında bir yenilikten ziyade aile sistemine geçiştir. İskender Bey ile başlayan bu sistem Osmanlı Devleti döneminde devam etmiş ve ilk bağımsızlığın kazanıldığı günlerde ise Prens Wilhelm bunu sürdürmüştü.²⁷⁵

Ahmet Zogu'nun krallığı ilk defa İtalya tarafından onaylanmıştır.²⁷⁶ Ancak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet Zog'un krallığını onaylamamıştır.²⁷⁷ Türkiye Arnavutluk elçisi Lütfi Bey'i Türkiye'ye çağırarak, Arnavutluk'ta Ankara elçisi Rauf Bey Rico'yı Belgrad'a atamıştır.

Zog'a göre Atatürk'ün tepkisinde iki önemli husus bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Türk korumasının atılmasıdır. Diğer bir neden de kız kardeşi ile evlenen Abdülhamit'in oğlundan dolayı Türkiye'deki bazı topraklara el konulmasıdır.²⁷⁸

Amerika Birleşik Devletleri yeni kralı 12 Eylül 1928'de ve monarşi rejimini 12 Eylül 1928'de tanıdığını belirtmiştir.²⁷⁹ İngiltere ve Fransa ise 22 Eylül 1928'de Arnavutluk'taki krallık rejimini tanımıştır.²⁸⁰

Arnavutluk'ta daha güçlü ve merkezi bir yönetim kurmak amacıyla 1928 yılında Arnavutluğu “*demokratik, parlamenter ve irsi bir krallık*” olarak ilan eden Zog'un, kendisini de “*Arnavutluğun Kralı*” değil de “*Arnavutların Kralı*”, yani ülkenin değil halkın kralı olarak ilan etmiş olması bu tanımın bir ifadesi olacaktır. İki ifade arasındaki fark, aslında pek de adil olmayan sınır düzenlemeleri altında çok sayıda etnik Arnavut nüfusu kucaklayan komşu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Yunanistan devletleri açısından muhtemelen çok daha açık idi.²⁸¹

Nisan 1930 tarihinde; Ahmet Zog'un kral olmasından sonra Arnavutluk-İtalya ilişkileri daha çok gelişmiştir. Özellikle askeri alanda İtalya Arnavutluk ordusuna hâkim

275 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939.*, s. 293; Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 127.

276 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 296-297.

277 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 297.

278 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 301; Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 148.

279 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 300.

280 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 300.

281 Nuray Bozbor, a.g.m., s. 138

olmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda; İtalya Arnavutluk'a eğitici subaylar göndermiştir.²⁸²

Arnavutluk İtalya'dan yoğun ekonomik yardım almış ve tabii, bu şekilde siyasi müdahaleyi kabul etmişti.²⁸³

26 Haziran 1931'de İtalya Arnavutluk'un ekonomik durumundaki yetersizlikten istifade etmek maksadıyla yaklaşık 6.600.000 İngiliz sterlini değerinde borç vermeyi taahhüt eden mali bir anlaşmayı Roma'da Arnavut yetkililerle imzalamıştır. Bu anlaşma ile Arnavutluk bütçesi dengelenecek, ulusal ekonomi ve halkın ihtiyaçları karşılanacak ve eğitim alanında iyileştirme yapılacaktır. Geri ödeme konusunda detaylı bilgilerin bulunmadığı bu anlaşma ile İtalya dolaylı olarak Arnavut ekonomisi üzerindeki etkisini artırmaya çalışmıştır.²⁸⁴

Zogu, yurt içindeki gücünü pekiştirirken, İtalya'yla ilişkilerindeki güçlüklerin arttığını gördü. Ülke içinde düşmanları artmıştı; 1931'de Viyana'ya yaptığı bir ziyaret sırasında, kendisine karşı düzenlenen suikast, bunu açıkça ortaya koyuyordu.²⁸⁵

Bununla birlikte Zogu'nun gerçek anlamda İtalya'nın mali desteğine çok ihtiyaç vardı. 1932'de İtalyan hükümeti bu yardımın faturasını çıkardı; talepleri arasında artan ekonomik imtiyazlar, özellikle de bir gümrük birliği ve okullarda İtalyanca eğitimi ve İtalyan kolonicilerin ülkeye kabulü gibi, ülkedeki İtalyan hâkimiyetini pekiştirecek tedbirler bulunuyordu. Zogu bu baskıya direnmek için ilk girişimde bulundu. İtalyan Katolik okulları kapatıldı ve askeri danışmanlar ülkeden kovuldu. Yugoslavya ve Yunanistan'la ticari antlaşmalar imzalandı. Zogu, Fransa'nın desteğini almak için de beyhude bir teşebbüste bulundu; ancak Paris'in destek şartları Roma'ninkiler kadar ağırdı.

29 Ağustos 1933'de İtalya'nın Arnavutluk üzerine etkisi sadece ekonomik veya askeri olmamıştır. Eğitim konusunda da oldukça etkili olmuştur. Bu kapsamda; Kral Zog yayınlamış olduğu bir bildiriye Arnavutluk'ta bulunan tüm ortaokullarda İtalyancanın mecburi olduğunu belirtmiştir.²⁸⁶

İki Dünya Savaşı arası dönemde önem arz eden bir hususta Balkan Antantı olmuştur. Balkan Antantı düşüncesinin ilk girişimi, Milletlerarası Barış Bürosu'nun 1929 Ekim'de Atina'da yaptığı toplantıda yapılmıştır. Kongre Başkanı ve eski Yunan

282 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 314.

283 Barbara Jevavich, a.g.e., s. 192.

284 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 329.

285 Sina Akşin-Melek Fırat, a.g.m., s. 112.

286 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 351.

başbakanlarından Aleksandr Papanastasiu, devamlı bir Balkan birliği kurulması fikrini ortaya atmış ve bütün Balkanlı delegasyonlar bu fikri kabul ederek gayri resmi konferanslar yapılması kararını almışlardır. Bu meyanda; ilk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcileri ile 5 Ekim 1930'da Yunanistan'ın başkenti Atina'da toplanmıştır.²⁸⁷

İkinci Balkan Konferansı; Ekim 1931'de; İstanbul'da yapılmıştır. Bu konferansta; esas birlik meseleleri üzerinde durulmuştur. Ancak Balkanlara sıçrayan komünist tehlike başta Bulgaristan olmak üzere Yugoslavya ve Romanya'nın bu konferansa olan ilgisinin azalmasına neden olmuştur.

Üçüncü Balkan Konferansı ise; 23-26 Ekim 1932'de; Romanya'nın başkenti Bükreş'te gerçekleşmiştir. Bu konferansta azınlık meselesinin kendi istediği şekilde halledilememesi üzerine Bulgaristan toplantıyı terk etmiş ve bu yüzden Balkan Pakti'nin imzalanması tehlikeye girmiştir.²⁸⁸

Dördüncü Balkan Konferansı; 5-11 Kasım 1933'te; Selanik'te yapılmıştır. Bu konferansta da Bulgaristan uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir. Bulgaristan kendi tarafına Arnavutluk'u çekmeyi başarmıştır. Arnavutluk'un Balkan Pakti'na katılmamasının ardında yatan tek gerçek İtalyanlar değildi. Kendisine şartlı da olsa kredi sağlayan İtalya'ya yönelmek zorunluluğu Arnavutluk'u Balkan Pakti'na girmekten alıkoyduğu düşünülmektedir.²⁸⁹

Bulgaristan; Birinci Dünya Savaşı sonunda imzaladığı Neuilly Adlaşmasını kendi lehine değiştirmek istediği için, bütün ısrarlara rağmen Balkan Pakti'nin dışında kalmıştır. Balkan Pakti'nin gizli protokolüne göre amaç Balkan sınırlarının güvenliğini başka bir Balkan devletinden yani Bulgaristan ve Arnavutluk'tan gelebilecek saldırılara karşı korumaktı.

İtalya tarafından kontrol ve idare edilen bir devlet olarak algılanan Arnavutluk, Balkan Pakti'nin imzalamaya çağrılmamıştı.²⁹⁰ Bir Balkan devleti olarak Arnavutluk ise o yıllarda İtalya'ya tabii bir devlet olduğu için bağımsız bir dış politika izleyecek durumda olmadığından Balkan Pakti'na katılmamıştır.²⁹¹

287 Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1923-1938)*, Ankara, 1990, s. 96-97; Halil Akman, a.g.e., s. 100.

288 Mehmet Gönübol-Cem Sar, a.g.e., s. 97.

289 Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 222-223.

290 Gareth M. Winrow, "Uluslar arası Politikalarda Balkanlar: İki Dünya Arası Dönemin İncelenmesi", *Murat Sarıca Adına Sempozyum* (30-31 Ocak 1993), İstanbul, 1994, s. 98.

291 Mehmet Gönübol-Cem Sar, a.g.e., s. 97-101.

Haziran 1934'te İtalyan donanması Draç'a uğradı. Hükümet bunu "nezaket" ziyareti olarak adlandırsa da, donanma kesinlikle davet edilmemişti. Bir yandan mali baskı uygulanıyordu. En sonunda, Zogu teslim olmak zorunda kaldı ve eski ilişkilere dönüldü. Kral parasını almaya devam etti, fakat gümrük birliği olmadı.²⁹²

04-09 Şubat 1934'de Balkanlarda Balkan ülkelerinin güçlü devletlere karşı güvenliğini sağlamak ve barış ortamı yaratmak maksadıyla Balkan Paketi oluşturulmak istenmiş ve bunun için Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları 04 Şubat 1934'de Belgrad'ta bir araya gelmişlerdir. Arnavutluk ve Bulgaristan'ın da davet edildiği bu Pakt'a söz konusu ülkelerden ilki Yunanistan ile olan sınır sorunları ve İtalya ile olan ilişkileri, ikincisi de genişleme düşünceleri nedeniyle katılmamışlardır.

Balkan Antantı; 9 Şubat 1934'te; Atina'da Türkiye, Yunanistan Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanmıştır.²⁹³ Antantın hükümlerine göre, dört devlet birbirlerinin Balkan sınırları konusunda güvence vermişler ve çıkarlarına yönelik bir tehdit durumunda birbirleriyle görüşmelerde bulunmayı taahhüt etmişlerdir.²⁹⁴

Türkiye Balkan Paketi'nin ortaya çıkmasında başrolü oynamıştır. Bu Paketin kurulmasını Türkiye, İtalya'nın yayılma politikasına karşı bir önlem olarak istemişti Balkan konferansları sonucunda; Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Tıp Federasyonu, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçular Komisyonu vb. gibi kuruluşlar oluşturulmuştur. Fakat askeri ve siyasi alanda bir işbirliği tesis edilememiştir.²⁹⁵

09 Şubat 1934'de imzalanan Balkan Paketi maddeleri incelendiğinde; anlaşmayı imzalayan ülkelerin karşılıklı Balkanların güvenliği hususunda yardım sözü verdikleri, birbirlerinden habersiz politik bir girişimde bulunmayacakları, Pakt'ın diğer Balkan ülkelere her zaman açık olduğu (Arnavutluk ve Bulgaristan kastedilmektedir) belirtilmiştir.²⁹⁶

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK; 01 Kasım 1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında: "Balkan Anlaşması, Balkan devletlerinin birbirlerinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde

292 Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, a.g.e., s. 192-193.

293 Mehmet Gönübol-Cem Sar, a.g.e., s.100; Halil Akman a.g.e., s. 101.

294 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara, 1989, s. 103.

295 Halil Akman; a.g.e., s.101.

296 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 355-356.

tutan mutlu bir belgedir. Bunun, sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir” diyerek Pakı yorumlamış ve beklentilerini dile getirmiştir.²⁹⁷

Balkan Antantı zayıf bir teşkilat olmasına rağmen siyasi alanda bazı başarılar gösterebilmiştir. Antant devletleri İtalya'nın 03 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'a karşı giriştiği tecavüz hareketinde Milletler Cemiyeti Meclisi kararına uyarak bu devlete karşı alınan iktisadi zorlama tedbirlerine birlik halinde katılmışlardır. Öte yandan, Balkan devletleri Lausanne'da tespit edilen Boğazlar rejimin değiştirilmesi için Türkiye'nin teşebbüsünü desteklemişler ve Montreux Konferansı'nda birlikte hareket etmişlerdir.²⁹⁸

Ahmet Zogo, yönetimde bulunduğu 20 yıla yakın bir sürede ülkeyi yabancı danışmanlarla yöneten ve Türkiye ile olan ilişkilerini tamamı ile kesen bir yaklaşım sergilemiştir. Özellikle kendi döneminde İtalya ile olan ilişkilerini en üst seviyeye getirmiştir.²⁹⁹

III.6. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Arnavutluk (1939- 1945)

Arnavutluk 1921-1939 yılları arasında, giderek artan Yunan ve Yugoslav tehdidine karşı, sürekli artan miktarlarda İtalyan yardımlarıyla ayakta tutabilmiştir. Durumdan faydalanan İtalyanlar, 07 Nisan 1939 (Cuma günü)'da 40-45 bin asker, 400 uçak ve bir düzine savaş gemisi ile başta Durres, Vlora, Shengin ve Sarande olmak üzere Arnavutluk'u işgale başlamışlardır. Tek direnme Durres'te Abbas Cupi tarafından yapılmıştır. Ancak söz konusu direnme cılız kalmıştır.³⁰⁰

Ayrıca İtalyanlar bu işgali; sabah 06'da Durres limanını beş savaş gemisi ile bombalayarak başlayan işgal uçakların havadan Arnavutluk halkına karşı koymamalarını belirten bildirimlerin dağıtımı ile devam etmiştir. Kral Zog bu durum karşısında öncelikle Arnavut halkını kanlarının son damlasına kadar ülkelerini savunmaya davet etmiş ve diğer taraftan da başta İngiltere, Fransa olmak üzere diğer güçlü devletlere bu duruma müsaade edilmemesini istemiştir.³⁰¹ Bu kapsamda; özellikle İtalya ile İngiltere arasında söz konusu işgalde Avrupa'nın statütusunda bir değişiklik

297 GÜNDOĞAN Kadir, "Balkan Antantı ve Türk Dış Siyaseti Açısından Değerlendirilmesi", Gnkur. Başkanlığı, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildiriler I*, (22-24 Ekim 2003), Ankara, 2005, s. 460-461; Esin S.Derinsu(Dayı), "Atatürk'ün Balkanlar Politikası", Gnkur Başkanlığı, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildiriler I*, (22-24 Ekim 2003), Ankara, 2005, s. 635.

298 Mehmet Gönübol-Cem Sar, a.g.e., s. 103.

299 Halil Akman, a.g.e., s. 158.

300 Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 278.

301 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 442-443.

olmayacağına dair bir anlaşma bulunmaktaydı. Nitekim Mussoloni bu düşüncesini İngiltere'ye bir telgrafla bildirmiştir.³⁰²

Kral Zog'un kaçması, gösterilen az bir direnmenin İtalyanlar tarafından çabucak kırılması ile bir gün sonra 8 Nisan 1939'da İtalyan kuvvetleri Tiran'a girmişlerdir.³⁰³

İtalyanların bu işgali Arnavutluk bağımsızlığını yitirmesi millet olarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması anlamına gelmekteydi.³⁰⁴ İtalya'nın Arnavutluk'u işgaline tek tepki bir Balkan devleti olarak Türkiye'den gelmiştir.³⁰⁵

Zogu ilk önce Yunanistan'a, daha sonra ise özel trenle Türkiye'ye gitmiştir. Türkler Zogu'ya oldukça misafirperver davranmışlardır.³⁰⁶ Türkiye'den sonra Londra/İngiltere'ye gitmiştir.³⁰⁷

Arnavutluk'un işgali üzerine İtalya, Güney Arnavutluk'ta Epir'den Yunanistan'a saldırmış fakat püskürtmüşlerdir. Bunun üzerine Yunanlılar, Güney Arnavutluktan ülkeye girip işgale başlamışlardır. Daha sonra ise Almanlar, Arnavutluğu ele geçirmişlerdir.³⁰⁸

İtalyanların 1943 yılında ülkeyi terk etmesinden sonra Almanlar Arnavutluk'u işgal etmişler, kritik noktaları ve yolların emniyetini aldıktan sonra geri kalan kısmı Arnavutlara bırakmışlar ve çekilirken de beklenenin aksine bir zayıf vermişlerdir (2400 kayıp ve ayrıca 1000'in akıbeti belli değil).³⁰⁹

Kral Zog Arnavutluk direnmesi başarısız sonuçlanırsa Yugoslavya'nın sınırı kapatabileceğini ve dolayısıyla ele geçirilip öldürüleceğini düşünmüştür. İtalya ile savaşmayı göze alamayan Kral Zog bu sefer ailesini düşünecek bir yapıya bürünmüştür. Bu yüzden her yola başvurarak zaman kazanmaya çalışmıştır.³¹⁰

Kral Zog 07 Nisan 1939'da akşamüstü kendi ofisinde emniyetle muhafaza ettiği ve içinde Napolyon altınları bulunan yedi sandıkla Elbasan'a hareket etmiştir. Kral'ın toplam zenginliği 4 milyon pound olduğu kıymetlendirilmekteydi. Kral Zog'un kaçışında gerekli zamanı kazandıran Abbas Kupi kendisini o günlerde milli kahraman

³⁰² Enver Hoxha, *The Anglo-American Threat to Albania*, Tiran, 1982, s. 14-15.

³⁰³ Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 444; Bernd Jürgen Fischer, "a.g.e.", s. 281-282.

³⁰⁴ Ramiz Alia, *Our Enver*, Tiran, Albania, 1988, s. 18.

³⁰⁵ Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 287.

³⁰⁶ Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 290-291.

³⁰⁷ Sina Sina-Melek Fırat, a.g.e., s. 112; Bernd Jürgen Fischer, a.g.e., s. 292.

³⁰⁸ Halil Akman, a.g.e., s. 159.

³⁰⁹ Bernd J. Fischer, *Albanian Identities – Myth and History* (Editor: Stephanie Schwander-Sievers Bernd J. Fischer), USA, 2002, s. 139

³¹⁰ Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 446.

yapmıştı.³¹¹ Kral Zog Elbasan'dan Korça'ya daha sonra da Yunanistan'a kaçmış ve Kraliçe Geraldine ile Florin'de buluşmuştur.³¹²

Kral Zog daha sonra eşi, oğlu, üç kız kardeşi ve başbakanı Kostaq Kotta ve kabine üyeleri ile birlikte 03 Mayıs 1939'da İstanbul'a gitmiş ve Pera Palace otelinde kalmışlardır. Politik faaliyetin dışında ki bu ziyaret Türk yetkililer tarafından da misafirperverce karşılanmıştır.³¹³

16 Haziran 1939'da; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve eşi ile Kral Zog ve eşi Kraliçe Geraldine'yi Yalova'da kabul ettiler ve uzun süre görüşme yaptılar.³¹⁴

01 Temmuz 1939'da; Kral Zog, Fransa'ya gitmek üzere ailesi, çocuğu, üç kız kardeşleri ve hükümetinden bazı yetkililer ile Türkiye'yi terk etmiştir.

24-27 Haziran 1940 da Kral Zog ve ailesi Fransa'nın Almanya ve İtalya karşısında mağlup olması ile Fransa'da kalma imkânı bulamamış ve İngiltere'ye sığınmak üzere 24-27 Haziran 1940 tarihleri arasında bir İngiliz gemisi ile İngiltere'ye gitmiştir.³¹⁵

12 Şubat 1946'da ise; Kral Zog Liverpool/İngiltere'den; Mısır Devlet Başkanı Kral Faruk'un müsaadesi ile eşi Kraliçe Geraldine, 6 yaşındaki oğlu Prens Leka Skander ve altı kız kardeşi ve hizmetlileri ile birlikte Mısır'a gitmiştir.³¹⁶

311 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 447-448.

312 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 454.

313 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 478-479.

314 Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 485.

315 Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, London, 2005, s. 11.

316 Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosova War(1946-1998)*, London, 2006, s. 9-10.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENVER HOCA'NIN İKTİDARA GELİŞİ VE ARNAVUTLUK KOMÜNİST PARTİSİ

1.1. Enver Hoca'nın İktidara Gelişi (1908-1945)

Enver Hoca (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-3.) komünizmi herhangi bir akademi, kurs veya okuldan öğrenmemiştir. Enver Hoca toplumun devrimci eylemlerinin en küçük hareketinden çok önemli sonuçlar çıkarabilen ve onları anlayabilen özel bir yeteneğe sahip bir kişi olarak kabul edilmiştir.¹ Enver Hoca'nın hayatı hep mücadele ile geçmiştir. Enver Hoca'nın mücadele ettiği alanlardan önem arz edenler arasında; ülkenin özgürlüğü, sosyalizmin inşası, halka eşit hak verme, iç ve dış düşmanlara karşı mücadele hususlarını saymak mümkün görülmüştür.²

Enver Hoca'nın ölümünden sonra yerine geçen Ramiz Alia, Enver Hoca'nın devrimci bir lider, bir komutan, sıra dışı bir devlet adamı, büyük bir diplomat, çok iyi organizasyoncu, iyi politikacı ve sosyalist hayatın mimarı olan bir insan olduğunu belirtmiştir. Ramiz Alia ayrıca; Enver Hoca'nın tüm bu vasıflarının dışında ayırt edici diğer ve en önemli özelliğinin ise vatan ve millet aşkı olduğunu ve bu aşkla diğer vasıfları elde ettiğini de ifade etmiştir.³

Yine Ramiz Alia: “*Enver Hoca ismi yaklaşık yarım yüzyıl boyunca liderliğini yaptığı ve kurduğu Arnavutluk Komünist Partisi ile ayırt edilemez*”⁴ derken devamında, “*Enver Hoca, yep yeni bir Arnavutluk'u, Arnavut insanını ve sosyalist Arnavutluk'u tasarlamış ve inşa etmiştir. O yalnız ülkenin geleceğini düşünüp ona yol haritası çizmemiş aynı zamanda kendini mücadelenin ve savaşın ön saflarına atmıştır*”⁵ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Enver Hoca Üçüncü Dünya liderleri ile kıyaslandığında çok zeki, iyi okumuş, kültürlü ancak çok gaddar bir insan olduğu ortaya konulmuştur. O, olayları hep siyah ve beyaz gören ve kendi fikrinden farklı bir şey ifade edildiğinde buna pek katılmayan,

¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, Albania, s. 7.

² Ramiz Alia, *Our Enver*, Tiran, Albania, 1988, s. 20.

³ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 21.

⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 5.

⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 6.

korkunç bir çelişkisi olan anlaşılmaz bir insan olarak kabul edilmiştir.⁶ Enver Hoca'nın önyargılı bir insan olmasının nedeninin bir yandan kendi doğal yapısından gelen bir özelliği olmasına, diğer yandan ise o dönemdeki şartların Enver Hoca'yı Arnavutluk'un büyük kahramanı İskender Bey'den sonra halka baskıyla ve zorla da olsa gücünü gösterebilen bir lider olmak istemesine bağlı olduğu düşünülmektedir.

Enver Hoca ülkesini kurtarmak için yapmış olduğu mücadelede iki şeyi gözetmiştir. Bunlardan birincisi ülkesini işgal eden düşmanı ülkeden atmak için ulusal kurtuluş savaşına liderlik yapmak; ikincisi ise sosyalizmin zaferi ile dolu yeni bir toplum yaratmak şeklinde açıklamak mümkün görülmüştür. Bu mücadelede ülkenin sanayileşmesi, tarımın modernleştirilmesi, eğitim, kültür ve bilimin iyileştirilmesi de bulunmaktadır.

1.1.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Enver Hoca; 16 Ekim 1908'de; vatansever ve dindar bir Gjirokastra ailesinin orta-üst sınıftan gelen esnaf ve toprak sahibi, Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-5, 6.) Enver Hoca, Arnavutluk Komünist Partisi'ni (daha sonra İşçi Partisi) kurmasına rağmen işçi kökenli bir aileden gelmemiştir.⁷ Annesi, alçak gönüllü bir hanım olan Gjylo; babası ise; Birinci Dünya Savaşı boyunca ekonomik nedenlerle göçmenleşen; çok az gelire sahip bir satıcı olarak çalışan, beş çocuğunun yetişmesi ve okuması için mücadele eden bir insan olan Halil Bey'dir.⁸

Enver Hoca'ya babası Enver adını, İttihat Terakki'nin liderlerinden Enver Paşa'ya hayranlığından dolayı vermiştir. Çünkü Enver Paşa Balkan coğrafyasında, M. Kemal Atatürk'ten sonra en çok tanınan ve sevilen bir kişi olmuştur.⁹

Enver Hoca'nın eğitiminde önemli yer tutan şahısların başında; dinsiz olarak bilinen ancak vatansever bir insan olduğu belirtilen amcası Hysen Hoxha (Hüseyin Hoca) Bey gelmektedir. Hysen Hoxha, Gjirokastra'da ilk Arnavut okulunun teşkilinde görev almış bir delegedir. Enver Hoca; amcası sayesinde Arnavut milliyetçiliğini

⁶ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, London, 2006, s. 266.

⁷ R.J. Crampton, *Themes-Balkan Communist Leaders*” Journal of Southern Europe and the Balkans, Volume 6, Number 3, (December), 2004, s. 213; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Fransisco& Oxford, USA, 1990, s. 16.

⁸ Edwin E Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 429; Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 16.

⁹ Cemalettin Taşkıran, *Balkanlarda İzlerimiz*, Ankara, 2010, s. 58.

benimsemiş ve yabancılara karşı savaşıma ruhunu almıştır.¹⁰ Enver Hoca'nın babasının yokluğunda amcası, O'na vatandaşlık ve yurttaşlık eğitimi hususunda önemli katkılarda bulunmuştur.¹¹

Enver Hoca'nın çocukluk dönemi ile iktidara gelişine yönelik ilk bilgiler kendisinin hatıralarından öğrenilmektedir. Hoca'nın yaklaşık 30 yıl muhafızlığını yapan Sula Gradeci, Enver Hoca'nın çok okuyan ve çok çalışkan bir insan olduğunu belirtmektedir.¹² Bununla birlikte, Enver Hoca'nın matematik öğretmeni Hysi Baberneto ise O'nun matematikten zayıf bir öğrenci olduğunu belirtmektedir.¹³

Enver Hoca çocukluğunu ve ergenlik çağını Arnavutluk'un ulusal kurtuluş mücadelesinde ve gelişmesinde önemli bir yeri olan; Gjirokastra'da geçirmiştir.¹⁴

Arnavutluk'un bağımsızlığını kazandığı tarihten üç buçuk ay önce Yunanlılar, sonra da İtalyanlar tarafından Gjirokastra işgal edilmiştir. Enver Hoca çocukluğunun 1913-1919 yılları arasında işgal altındaki bu şehirde geçirmiştir. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-7.)

Enver Hoca 1917-1923 yılları arasında; İtalyan işgali süresince yurtsever Gjirokastra'lılar tarafından açılan "Drita" isminde okulda eğitim görmüştür. Enver Hoca; 1920-1924 yılları arasında gerçekleştirilen demokratik hareketi tanıma fırsatı bulmuş ve bu kendisine bu hareket büyük etki yapmıştır.¹⁵ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-8.)

Enver Hoca, Drita okulundan sonra Korça'da yeni açılan Fransız Lisesine gitmiştir (1923-1927). Daha sonra ise gayretli bir öğrenci olarak devrimci demokratik gençliğe üye olmuştur. Enver Hoca; Avni Rüstem'in hayranı olarak Zogu'nun Aralık 1924'te iktidarı ele geçirmesiyle birlikte kendini mevcut rejime karşı olan düşüncenin içinde bulmuştur.¹⁶

Enver Hoca 16 yaşında; 1924 yılının Temmuz başında Gjirokastra'da kurulan "Öğrenci Derneği"nin öncülerinden biri ve sekreteri olmuştur. Bu dernek O'nda vatan

¹⁰ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 16.

¹¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, a.g.e., s. 17; ¹¹ Bernd J. Fisher, *Balkan Strongmen –Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, London, 1998, s. 241.

¹² Elez Biberaj, a.g.e., s. 16; Bernd J. Fisher, *Balkan Strongmen –Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, a.g.e., s. 241.

¹³ Beqir Ajazi, *Kush Ishte Enver Hoxha*, Tiran, 2007, s. 24.

¹⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, a.g.e., s. 16; R.J. Crampton, *Themes-Balkan Communist Leaders" Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 6, Number 3, a.g.m., s. 213; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 16.

¹⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, a.g.e., s. 18-19.

¹⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 20.

sevgisi, özgürlük ve demokrasi değerlerini uyandırmıştır. Zogu hükümeti söz konusu derneğin kapatılmasını istemiştir.

Enver Hoca 18. yy. “*Fransız Devrimi*” konusuna ilgi göstermiş ve bu konuda birçok şey öğrenmeye gayret etmiştir. Enver Hoca ilk defa 1926 yılında yenedünya, yeni fikirler ve komünizm ile ilgili konularla daha yakından ilgilenmiştir.¹⁷ Korça’da Fransız Lisesi O’nun hem eğitimini geliştirmesinde hem de devrimci fikirlerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁸

Korça; özellikle 1927-1930 yılları arasında işçi sınıfının geliştiği, devrimci yapıya sahip bir şehir merkeziydi. Enver Hoca bu şehirde kendini Korça’nın cesur işçilerine yakın gördüğünden komünist hareketle ilişki kurdu.¹⁹

Enver Hoca Korça Lisesi’ni, 1930 yılı yazında mükemmel bir derece ile bitirmiştir. 1931’de; Montpellier Üniversitesi’ne biokimya öğrenimi yapmak amacıyla Fransa’ya gitmiştir.²⁰

Üniversitede bulunduğu sürede edebiyat, tarih, felsefe ve özellikle de Marksist-Leninist edebiyatına oldukça zaman harcamıştır. Fransız Komünist Partisi’nin işçilerince düzenlenen toplantı ve konferanslarına iştirak etmiştir. Enver Hoca aslında Fransa’da komünist olmuştur.²¹

Daha sonra Burüksel’de Arnavutluk Konsoloslugu’nda sekreter olarak görev almıştır. Burada hukuk eğitimi almış, bununla birlikte Zogu karşıtı faaliyetlerine devam edince buradan da ayrılmak zorunda kalmıştır. Arnavutluk’a geri dönünce önce Tiran’da sonra Korça Lisesi’nde öğretmen olarak görev almış, daha sonra ise 1939’da İtalyanların ülkeyi işgali ve ardından kendisinin öğrencilere komünist propagandası yapmasını ileri sürerek O’nu bu görevden almışlardır.²²

1.1.2. Komünist Harekete Girişi Dönemi

Enver Hoca’nın komünist harekete girmesine büyük etki eden Fransa’nın başkentinde Fransız komünistlerle irtibata geçmesi ve yürüyüş eylemlerinin organizasyonunda yer alması ile orada, Karl Marx, Engels hakkında okuması

¹⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 21.

¹⁸ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 24; Bernd J. Fisher, *Balkan Strongmen –Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, s. 241.

¹⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 25.

²⁰ Edwin E Jacques, a.g.e., s. 429-430; Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, *European Historical Dictionaries, No:42*, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 187.

²¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, a.g.e., s. 26-27.

²² Edwin E Jacques, a.g.e., s. 429-430; Robert Elsie, a.g.e., s. 187.

olmuştur.²³ Böylece Enver Hoca komünist düşünceyi Fransa'da olduğu süre içinde benimsemiştir.²⁴

Enver Hoca'nın Fransa'da bulunduğu dönemde iki husus onda kalıcı etki yaratmıştır. Bunlardan ilkinin radikal kararlar vermeye alt yapı oluşacak bir ortamı görmesi, ikincisini ise Batı kültürünü sevmesi şeklinde saymak mümkün görülmüştür.²⁵

Enver Hoca'nın Fransa'da bulunduğu dönemde; Arnavutluk oldukça zor şartlar içinde bulunmaktaydı. Yaşam standartı komşu ülkelere göre oldukça düşük, halkın büyük bir bölümü geçimini sağlayacak kadar bir gelire ve hayat seviyesine sahipti. Arnavutluk ülke olarak İtalya'ya bağlandı.

Enver Hoca Fransa'daki koşullardan çok etkilendi. Böyle modern bir ülkede bulunmaktan adeta bir şok yaşadı. Enver Hoca Fransa'da öğrenim görürken Fransız komünistleri ile dost olmuş ve Arnavutluk'a gelince de orada öğrendiklerinin tohumunu ülkesinde ekmiştir.²⁶ Çok ilginçtir ki, yıllarca Fransa'da okumasına rağmen bir diploma alamamıştır.²⁷

Fakat bazı Arnavut arkadaşlarının yardımı ve kendi gayretiyle 1934 yılında; Belçika'da Arnavutluk Konsolosluğu'nda kâtip olarak görev almıştır. Söz konusu görevi sırasında Brüksel'de; Belçika Serbest Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'nde eğitime başlamıştır. Burada da Marksist-Leninist düşünce konusunda çalışmalar yapmıştır.²⁸

Enver Hoca; Fransa ve Belçika'da gerek okurken gerekse çalışırken memleketine dönüşlerde İtalya'nın Bari şehrinde Zogu yönetiminden kaçan ve orada yaşayan Arnavutlarla görüşmüştür. Burada elde ettiği tecrübeleri daha sonra toplumları yönetmede ve İtalyanlara karşı savaşta kullanmıştır.²⁹

Enver Hoca, 1936 yılında; Zogu'nun Arnavutluk konsolosluğunu Marksist düşünce ile meşgul ettiği gerekçesiyle Belçika'da ki işinden çıkartılmıştır.³⁰ Bu

²³ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 29-30; Wolfgans Saxon, "Enver Hoxha, Mastermind of Albania Isolation", *New York Times*, 4/12/1985, s. 10.

²⁴ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s.16

²⁵ Bernd J. Fisher, *Balkan Strongmen –Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, s. 242.

²⁶ Ernest O. Hauser, "The Red Rape of Albania", *The Saturday Evening Post*, Bari, İtaly, Nowember 26, 1949, s. 26.

²⁷ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 17.

²⁸ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 16.

²⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 32.

³⁰ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 31.

durumda işsiz ve üniversiteyi tamamlayamadan Belçika'dan ayrılan Enver Hoca 1936 yılının yazında memleketine geri dönmüştür.³¹

Anavatanına dönüşünden sonra Enver Hoca'nın ilk yaptığı şey Arnavutluk komünist hareketi ile yeniden irtibat kurmak olmuştur. Temmuz 1936'da komünizmin Arnavutluk'ta yayılmasında önemli rol oynayan komünist militan Ali Kelmendi ile tanıştırılmıştır. Zogu hükümeti Ali Kelmendi'yi ülkeden göndermeden önce, Enver Hoca onunla birkaç kez görüşmüş komünizmin yayılması ve işçi hareketleri hususunda görüş alışverişinde bulunmuştur.

Enver Hoca Bürüksel'den Arnavutluk'a dönünce okuduğu lise Korça'da Fransızca dersleri vermek için görevlendirilmiştir. Ancak 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi ile birlikte, öğrencilerine Marksizm'e ait fikirleri kafalarına soktuğu için işten atılmış ve katıldığı Korça'da ki küçük bir komünist grubun yardımıyla Tiran'a gönderilmiştir.³²

1939 yılında Arnavutluk ciddi bir tehditle karşı karşıya gelmiştir. Nitekim İtalya Arnavutluk'u yarı koloni haline getirmek maksadıyla işgal hazırlıklarına başlamıştır. Kral Zogu ve onun taraftarları ülkeyi İtalya'ya vermemek için gereken tedbirleri almaktan çok uzak kalmışlardır. Bu durumda vatanın bağımsızlığını ve özgürlüğünü kurtarmak için karşı gelmeye yönelten yegâne örgüt komünist örgütü olmuştur.

Enver Hoca'nın özellikle okul gençliği arasında bu karşı koymayı organize eden Korça komünist grubu arasında ayırt edici bir yeri olmuştur. Tiran ve başka şehirlerde İtalya'ya karşı savaşmak maksadıyla gönüllülerin toplanacağı acemi kayıt yerleri açılmıştır. Enver Hoca Korça'da; halka silahlanmaları çağırısı yapmış savaşmaya ve vatani korumaya, özgürlük ve bağımsızlığa kavuşmak için gerekirse kan dökmeye davet etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde; 07 Nisan 1939'de; Arnavutluk'un zapt edilmesinden sonra İtalyan hükümeti ülkeye yeni bir idare şekli getirmiştir. Arnavut ordusu ve diplomatik müfrezeler hiç vakit kaybedilmeden İtalyan birlikleri ile birleştirilmiştir. Geçmişte iki ülke arasındaki yakın ilişkiler nedeniyle İtalyan memurları kendilerine işbirlikçiler bulmakta hiç zorlanmamış, ülkenin en geniş toprak sahibi olan Şevket Verlaçi, İtalyanlar ile yakın işbirliği içerisinde olmuş, ancak kısa zaman

³¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 33.

³² Wolfans Saxon, "Enver Hoxha, Mastermind of Albania Isolation", *New York Times*, 4/12/1985, s. 10.

içerisinde sürtüşmeler baş göstermiştir.³³ Kral Zogu ve hükümeti dıştan hiç yardım almamış ve çok kötü bir organizasyon içinde bulunmuştur.³⁴

İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir kısmını İtalyan işgali altında geçiren Arnavutluk'ta kurulan kukla hükümet, çoğu İtalya'da eğitim almış ve faşist ideolojilerden etkilenmiş Arnavut aydınların desteği ile hareket etmiştir.³⁵

Enver Hoca'nın iktidara gelmesi İkinci Dünya Savaşı'nda ülkenin Alman ve İtalyan işgali altında olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde birçok Arnavut işgal kuvvetlerine karşı direniş göstermek istemiş ancak söz konusu direnişler çoğunlukla gerilla hareketi şeklinde İtalyan birliklerine pusular düzenlenerek yapılmıştır. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-9,10.)

İtalyan işgali tüm ülkede terör ve güvensizlik yaratmış ve Arnavut halkını çok hassas bir duruma sürüklemiştir. Yapılan hareketin tarihi öneminin tamamıyla farkında olarak Enver Hoca, söz konusu işgale en fazla karşı çıkanlar arasında olmuştur.

Enver Hoca; 1939 yılının 28 Kasım'da yapılan gösterilerde oldukça aktif olmuş ve bunun sonucu olarak da öğretmenlik görevinden ihraç edilmiştir.³⁶

Korça Komünist Grup Merkezinin 1940 yılının başında verdiği karar ile Enver Hoca Tiran'a gelmiş ve süratle devrimci hareketin içinde kendini bulmuştur. Komünist grupları birleştirmek ve Arnavutluk Komünist Partisinin kurulması için zemin yaratmak için çalışmıştır. Diğer komünistler arasında da köprü görevini üstlenen Enver Hoca, bu arada Qemal Stafa ve Vasil Shanto ile de birlikte çalışmıştır.³⁷

Komünist grupları birleştirerek partiyi oluşturma gayretleri 1940 ile 1941 yılının ilk yarısında devam ederken, Enver Hoca 18 Ekim 1941'de; Tiran'da toplantı yapmıştır. Bu toplantı; komünist grupların birleştirilmesi yolunda yapılan çok önemli bir toplantı olmuştur. Gösterileri düzenlemesi nedeniyle yakalanma tehlikesi ile karşılaşan Enver Hoca, arkadaşlarının yardımı ile bu durumdan da kurtulmuştur.³⁸

Enver Hoca gençliğe de çok önem vermiştir. Arnavutluk Komünist Partisi kurulduktan hemen sonra, gençler arasında bir komünist grup oluşturmaya yönelmiştir.³⁹ Enver Hoca gençleri Arnavutluk Komünist Partisi'nin sağ kolu olarak

³³ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, İstanbul, 2006, s. 299.

³⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 38.

³⁵ Nuray Bozboru, "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 14, Sayı 1, s. 139.

³⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 41.

³⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 42-43.

³⁸ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 44.

³⁹ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 102.

görmüştür. Kurtuluştan sonra gençlerle birçok toplantılar yapmış ve onlar hakkında sayısız makale yazmıştır. Enver Hoca gençlerin eğitimi üzerinde de durmuştur.⁴⁰

28 Kasım 1941’de; Arnavutluk’ta komünist gençliğin oluşumu toplantısını idare etmek üzere atanmıştır. O’nun liderliğinde komünist partinin toplantıları devam etmiştir. Enver Hoca’nın göstermiş olduğu gayret ve oynadığı rol Komünist Partisi’nin çalışmalarına bir ivme kazandırmıştır⁴¹. 1942 yılında Enver Hoca Komünist Partisi’nin esas üssü olan Elbasan’a gitmek üzere Tiran’dan ayrılmıştır. Enver Hoca, İkinci Dünya Savaşı’nda bir yandan partizanlarla İkinci Dünya Savaşı’nda işgalcilere karşı savaşmış bir yandan da politik çalışmalarını sürdürmüştür.⁴² (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-11, 12.)

Bu arada Enver Hoca Nemciye Xhuglini⁴³ ile tanışmış ve daha sonra da evlenmiştir. 1921 Manastır doğumlu olan Nemciye Xhuglini Ana Kraliçe Pedagogical Enstitüsü’nü 1941’de bitirmiş ve 1941-1942 yılları arasında Tiran’da bir ilköğretim okulunda öğretmenlik yapmıştır.⁴⁴

1.1.3. Savaş Yılları Dönemi

Enver Hoca, içeride birliği temin için 28 Ekim 1941’de; Tiran’da bir yürüyüş düzenlemiştir. Daha sonra Kasım 1941’de kongreyi toplamıştır. Üç ayrı komünist grubun katıldığı bu kongrede 8 Kasım 1941’de Arnavutluk Komünist Partisi kurulmuş ve Merkez Komitesi’nin başına da Enver Hoca getirilmiştir.⁴⁵

O güne kadar türlü sıkıntılar ve güç şartlar içinde, zaman zaman sahte hüviyetlerle dolaşan Enver Hoca, böylece artık geniş kitlelerin de tanıdığı bir ihtilalci olmuştur. Arnavutluk Komünist Partisi’nin ilk yayınladığı tebliğde, halktan şunlar istenmiştir: “*Devlete vergi ödemeyiniz. Düşmana bir bardak su bile vermeyiniz. İşgal kuvvetlerine karşı koyunuz.*” Bütün bu faaliyetler işgal altında inleyen Arnavut milleti için büyük ümit ışığı olmuştur.

⁴⁰ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 106.

⁴¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*,s. 50-51.

⁴² Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 52-53.

⁴³ Nemciye Hamın 1941’de Arnavutluk Komünist Partisi’ne katılmış ve genç bir bayan olarak direniş hareketine katılmıştır. 1946-1955 yılları arasında Arnavutluk Kadınlar Birliğinin başkanlığını yürütmüştür. 1952-1966 arası Parti’nin propaganda, basın, eğitim ve kültür faaliyetleri ile ilgili değişik hususlarda çalışmıştır. 1966-1992 arasında ise Tiran’da ki Marksist-Leninist Enstitüsünde başkanlık yapmış ve aynı zamanda Demokratik Cephe başkanlığını da birlikte götürmüştür. (Bkz. Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, *European Historical Dictionaries, No:42*, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 189.)

⁴⁴ Robert Elsie, a.g.e., s. 189.

⁴⁵ Yılmaz Çetiner, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966, s. 22-27.

Bu çalışmaların neticesinde, 23 Kasım 1941'de Arnavutluk Gençlik Teşkilatı (yer altında) kurulmuştur. Faşistlere (İtalyanlara) karşı ilk kurşun 28 Kasım 1941'de atılarak, işgal kuvvetleriyle işbirliği yapan bir polis şefi öldürülmüştür. İtalyanlar da derhal bu harekete karşı sert tedbirler alarak cevap vermişler ancak Enver Hoca'nın nüfuzu gittikçe büyümüş ve ismi Arnavutluk'a iyice yayılmıştır. Sonrasında ise dağlarda çete harpleri, işgal kuvvetlerine karşı sabotaj hareketleri bütün şiddetiyle devam etmiştir.⁴⁶

1.1.4. Peza Konferansı (15-16 Eylül 1942)

Enver Hoca kendi liderliğinde sosyalist bir Arnavutluk oluşturmak maksadıyla; 16 Eylül 1942'de kuzey şefleri, güney toprak ağaları ve Kral Zogu'ya karşı olan eski liberaller ile cumhuriyetçileri Peza'da Myslim Peza'⁴⁷nin evinde bir konferansa davet etmiştir.

Bu konferansta Arnavutluk Ulusal Bağımsızlık Cephesi'nin politik olarak kuruluşu gerçekleşmiştir. Enver Hoca tarafından liderliği yapılan Arnavutluk Komünist Partisi, işgalci güçleri ülkeden atarak yerine özgür demokratik bir rejim getirmek için mücadele etmeye kilitlenmiştir. Bu konferans; Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanması yolunda Ulusal Özgürlük Konseyinin Arnavut Halkının birleşme ve mücadele organı olması ve ulusal özgürlük konseyinin temelini oluşturması açısından çok önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁸

Ulusal Kurtuluş Hareketi Peza konferansında oluşturulmuştur. Enver Hoca söz konusu konferans için Arnavutluk halkının nihai zafere ulaşmak maksadıyla inançlarını pekiştirdikleri bir konferans olarak bahsetmiştir.⁴⁹ Anılan konferansta komünistler ile

⁴⁶ Enver Hoca - Necmiye Enver Hoca, Mehmet - Fikret Shehu gibi komünist partisinin üst düzeyinde görev alacak birçok yönetici eşleriyle birlikte kurtuluş savaşına katılmışlar ve yönetimde birlikte bulunmuşlardır. Bu durum Enver Hoca'nın lider olarak kalmasında çoğunlukla destek açısından faydalı olmuştur. (Bkz. Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 289-290.)

⁴⁷ Myslim Peza: Direniş savaşçısı Myslim Peza 1897'de Tiran yakınlarında Peza köyünde doğmuştur. Peza 1920'lerde Ahmet Zogu'ya karşı savaşmış ve O'nun koruması Osman Bali'yi 8 Eylül 1926'da, Tiran'da öldürmüştür. Daha sonra 1930-1936 yılları arasında Arnavutluk dışında yaşamak zorunda kalmış ve 1940'ta ise İtalyanlara karşı ilk direniş hareketini başlatan çeteyi kurmuştur. İkinci Dünya Savaşı boyunca Tiran bölgesinde oldukça aktif olan Peza esas ününü Enver Hoca'nın Peza köyünü 16 Eylül 1942'de; direniş için toplanılan konferans yeri olarak seçmesiyle almıştır. Savaşın sonra ise 1946-1982 yılları arasında Halk Meclisi'nin daimi üyelerinin ikinci başkanı olmuştur.(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 334-335.)

⁴⁸ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 50-51.

⁴⁹ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s.246; An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, İstanbul, 1979, s. 40; Edwin E. Jacques," a.g.e., s. 418; Robert Elsie,a.g.e., s. 95-96; Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, London, 2005, s. 204-205.

milliyetçiler toplanmış ve ülkenin İtalyan işgalinden kurtulması için “*Ulusal Kurtuluş Hareketi*” oluşturulmuştur.⁵⁰ Bir başka deyişle, Enver Hoca Peza Konferansında Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından belirtilen esas amacın tüm Arnavut halkının ve grupların işgalcilere karşı savaşmak için birleştirilmesi olduğunu belirtmiştir.⁵¹

Peza Konferansı Arnavutluk'ta geniş yankı yapmıştır. Bütün ülke çapında anti-faşist hareket ve işgalcilere karşı yapılan savaş yeni bir güç kazanmıştır.⁵² Partizan birlikleri günden güne çoğalmış ve silahlı mücadele genişlemiştir.⁵³ 1942'deki Peza Konferansı Enver Hoca'yı sadece ulusal bir kahraman yapmamış aynı zamanda bölgesel ve yöresel idarenin oluşturulması faaliyetinin de başlamasına vesile olmuştur. Bu toplantıda; Enver Hoca kendi durumunu daha da güçlendirmiştir.⁵⁴

Peza Konferansı'yla oluşan Ulusal Birlik Hareketi ile aynı yılın sonuna doğru oluşan “*Ulusal Birlik*” arasında iç ve dış konuların düzenlenmesinde önemli görüş ayrılıkları olmuş, bu nedenle tarafların birbirlerine karşı “*ihtiyatlı*” davranmalarına ve hatta açık çatışmalara sebebiyet vermiştir.⁵⁵

Mart 1943'de; Ulusal Kurtuluş Ordusu neredeyse bütün partizan birliklerinin üzerinde otorite sahibi olmuştur. Yugoslavya ve Yunanistan'da olduğu gibi, İngiliz hükümeti yukarıda adı geçen bu iki direniş grubunun birleşmesini zorunlu görmüştür.⁵⁶

10 Temmuz 1943'de; Arnavutluk Komünist Partisi'nin Birinci Ulusal Kongresi'nde Enver Hoca tarafından önerilen Arnavutluk Genelkurmay Başkanlığının kurulması kararı uygulanmaya konulmuştur. Enver Hoca bu sefer de Genelkurmayın Politik Komiserliğine getirilmiştir.⁵⁷

⁵⁰ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı* Cilt:1, İstanbul, 1983, s. 30; Miranda Vickers *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995, s. 148; Skendi Stavro, “Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party”, *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (Jun., 1948), s. 260; Gani Manelli, “Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle for Power, 1939-1944”, *East European Quarterly* XL, No:3, September 2006, s. 33; Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 381.

⁵¹ Enver Hoxha, *Laying The Foundation of the New Albania*, Tiran, 1984, s. 180.

⁵² Julian Emery, *Sons of the Eagle-A Study in Guerilla War*, St. Petersburg, Florida, USA, 2005, s. 56.

⁵³ An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, İstanbul, 1979, s. 41.

⁵⁴ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 249; Enver Hoca, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul,Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran 1974, s. 21; *Portrait Of Albania*, Tirana, 1982, s. 95.

⁵⁵ Nazif Kuyucuklu, a.g.e., s. 31.

⁵⁶ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 290.

⁵⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha (1908-1985)*, s. 56-57.

10 Eylül 1943'de; Enver Hoca; Genel Ulusal Özgürlük Konseyi'ne ve Genelkurmay'a ülkenin tamamıyla özgür olması ve işgal güçlerinin atılması için savaşılması çağrısını yapmıştır.⁵⁸ Arnavutluk'un özgürlük ve bağımsızlığının kazanılmasında halkı aynı amaç doğrultusunda birleştirmesi açısından Ulusal Kurtuluş Cephesi çok iyi bir organizasyon olmuştur.⁵⁹

Enver Hoca 1943-1944 yıllarında düşman karşısında dimdik durmuş, çok zor şartlarda savaşan vatandaşlarına güzel taktikler vermiş, onları yönlendirmiş ve zafer için şartlandırmıştır.⁶⁰

Enver Hoca; 28 Mayıs 1944'de; Genelkurmay Başkanı olarak, Ulusal Kurtuluş Ordusuna Arnavutluk'un Almanlardan kurtuluşu, Balli Kombetar, Legaliteti ve diğer karşı güçlerin tamamı ile yok edilmesi için genel taarruz emrini vermiştir. Aynı gün Almanların Arnavutlara karşı büyük Haziran taarruzu başlamıştır. Enver Hoca liderliğinde Arnavutluk Kurtuluş Ordusu düşman taarruzunu püskürtmüş ve Almanları bozguna uğratmıştır.⁶¹

Eylül 1944'de; Başkomutanlık; 3'üncü ve 5'inci Hücum Tugaylarını Kosova'nın Alman işgalinden kurtulmasına yardım etmek maksadıyla Kosova'ya gönderme konusunu müzakere edilmiştir etmiştir. Söz konusu müzakereden iki ay sonra Arnavutluk Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi kararı ve Enver Hoca'nın emri ile Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Ordusu; 5'inci ve 6'ıncı Tümenlerini; Arnavutluk tamamen Alman işgalinden kurtulduktan sonra Yugoslavya'ya yardıma göndermiştir.⁶²

Genelkurmay Başkanı Enver Hoca'nın emriyle; Birinci Kolordu başkent Tiran'ı kurtarmak için harekete geçmiştir. 19 gün sokak sokak, ev ev yapılan muharebelerden sonra tüm ülkenin kurtarılmasından iki gün önce; 25 Kasım 1944'de; Tiran kurtarılmıştır. Başkent'in kurtarılmasından hemen sonra Enver Hoca tarafından yönetilen Arnavutluk Hükümeti Berat'tan Tiran'a gelmiştir.⁶³

Enver Hoca'nın iktidara gelmesinde şartların uygunluğu ile özellikle gençlerin ülkede "*radikal bir değişim*" yapılmasına yönelik aşırı isteklerinin önemli rol oynadığı görülmüştür. Bu çerçevede; Arnavutluk kurulduğu yıldan bu yana beklediği kurtarıcısını, Enver Hoca vasıtasıyla bulmuştur. Arnavutluk halkı; milli kahramanları

⁵⁸ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 59.

⁵⁹ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 76.

⁶⁰ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 62-64.

⁶¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 68.

⁶² Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 74-75.

⁶³ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 78.

İskender Bey ile bir bağlantı kurarak, Enver Hoca 'yı adeta içinde bulunulan yüzyılın “*İskender Bey'i*” olarak görmek istemişlerdir. Dolayısıyla O'na, uzun bir süre “*milli bir kahraman*” olarak bakılmış ve mutlak itaat edilmiştir.⁶⁴

Enver Hoca 'nın iktidara gelmesi için takip ettiği yol birçok komünist dikta liderlerine benzemektedir. Öncelikle ülkesini İtalyan ve Alman işgalci güçlerden kurtarmak için kurtuluş savaşını başlatması ve bu savaşta liderlik yapması, sonra iktidarı ele geçirince kendisine muhalif olan herkesi düşmanla işbirliği yapan bir ajan olarak niteleyerek işbirlikçi ve hain damgası ile o şahısların toplumun gözünden düşmesine ve hatta sonu ölümlle biten birtakım cezalar vermesine imkân veren ortamı oluşturarak başardığı görülmüştür.

Enver Hoca iktidara gelirken ve iktidarı süresince iki husus üzerinde özellikle durmuştur. Bunlardan birincisi İskender Bey'in kişiliğinde Arnavut milliyetçiliği, ikincisi de Arnavutluk'un daima bir düşmanı olduğu, tehdit altında kaldığı ve sonuç itibarıyla “*bir elde çapa bir elde silah*” olmak zorunda kaldıklarını ifade etmesidir.⁶⁵

Enver Hoca liderliğini pekiştirmek ve gücü elde tutmak için Kral Zogu'nun yaptığı hataları göz önüne alarak hareket etmiştir.⁶⁶ Bundan dolayı, Enver Hoca savaş döneminde birçok konferans ve toplantı yaparak iyi bir politik sistem oluşturmaya gayret göstermiştir.

29 Kasım 1944; Arnavutluk'un kurtuluş günü olarak anılır. Beş yıllık bir savaştan sonra Ulusal Bağımsızlık Hareketi başarıya ulaşmıştır. Önce Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal eden İtalya, daha sonra da ülkeye giren Almanya'dan özgürlük alınmıştır.⁶⁷

İkinci Dünyü Savaşı yıllarına bir bütün olarak bakıldığında; 1939-1944 yılları Arnavutluk'ta iç savaşın en kızgın olduğu dönemi oluşturduğu görülmüştür. Bu dönemde üç kuvvet; ülkeyi düşmana karşı savaşarak ülkeyi kurtarmak için halkı canlandırmak amacıyla birbirleriyle sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Bir yıl sonra Ulusal Bağımsızlık Hareketi kontrolü ele almış ve komünist idareyi kurmuştur.

Bu arada Zogu yanlısı milliyetçi liderlerden Abbas Küpi de 1943'de; “*Legaliteti*” örgütünü oluşturmuştur. Bu örgüt İngiliz ve ABD tarafından

⁶⁴ Lou Giaffo, a.g.e., s. 424.

⁶⁵ Enver Hoca, *Sosyalizm Yolunda Mücadele ve Zaferle Dolu Yirmibeş Yıl*, Ankara, 1971, s. 5, 9,13.

⁶⁶ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 251.

⁶⁷ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 252.

desteklenmiştir.⁶⁸ Yine bu konferanstan sonra yazar, şair Mithat Frasheri liderliğinde National Front (Ballli Kombetar)'ı kurulmuştur. Balli Kombetar; komünist düşüncenin karşısında olan, Batı yanlısı ve demokratik düşünceye sahip, aynı zamanda İtalya ile işbirliği içinde olan bir örgüt görüntüsü sergilemiştir. Bu kapsamda National Union'ın temsilcisi Ali Kelcyra ile İtalyan General Dalmozza arasında; 15 Mart 1943'te bir anlaşma imzalanmıştır. Amaç komünistleri yıkmaktır.⁶⁹ Peza Konferansı'nda ülkenin her yerinde “çete” kurulmaya karar verilmiştir.⁷⁰

Peza toplantısında; Arnavutluk'ta solcularla, sağcılar birleşmiştir. Bu işbirliği komünistlerin ve Enver Hoca'nın dışarıda itibarını arttırdığı gibi bütün Arnavut Halkının içine girdiği bir hareket haline gelmiştir. Bir başka deyişle bu toplantı Enver Hoca'nın “*Arnavutluk'un milli kahramanı*” olma yolunda önemli adım atmasına vesile olmuştur.⁷¹

Diğer taraftan Milli Kurtuluş Cephesi'nde de bir takım çatlaklar ortaya çıkarak ve Milliyetçiler ayrı bir politikaya girerek “*Milli Cephe*” adıyla sadece işgal kuvvetlerine değil, solculara karşı da mukavemete, onları parçalamaya gidilmeye karar verilmiştir.⁷²

1.1.5. Birinci Labinot Konferansı (12-22 Mart 1943)

Enver Hoca; Arnavutluk'un COMINTERN'e kabul edilmesinden sonra 17-22 Mart 1943'te; Arnavutluk Komünist Partisi ilk Ulusal Konferansını Elbasan yakınlarında Labinot köyünde yapmıştır. Yugoslavya'nın Arnavutluk'a gönderdiği ilk temsilci Blazo Jovanoviç, 16 Aralık 1942'de; Tiran⁷³'a ve oradan da Arnavutluk Komünist Parti Merkezi Elbasan'ın 5 km. yakınlarındaki Labinot kasabasındaki Enver Hoca'nın karargâhına gelmiş, Yugoslav Komünist Partisi Başkanı Mareşal Tito'nun 22 Eylül tarihli mektunu Enver Hoca'ya vermiştir.⁷⁴

⁶⁸ Nazif Kuyucuklu, a.g.e., s.32; An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, s. 44.

⁶⁹ Gani Manalli, a.g.m., s. 338.

⁷⁰ Miranda Vickers *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995, s. 148.

⁷¹ Yılmaz Çetiner, a.g.e., s. 22-27.

⁷² Yılmaz Çetiner, a.g.e., s. 27.

⁷³ Tiran, Osmanlı Paşası Süleyman Bey tarafından 1614 tarihinde kurulmuş ve 1920' de ülkenin başkenti olmuştur. (Bkz. Cemalettin Taşkıran, *Balkanlarda İzlerimiz*, Ankara, 2010, s. 68.)

⁷⁴ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, London, 2005, s. 221; Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 249; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 420.

⁷⁴ Nazif Kuyucuklu, a.g.e., s. 33.

Söz konusu toplantıya 700 komünisti temsilen 70 delege ve misafirler katılmıştır. Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Ordusunun kurulmasına karar verildiği, beşi yedek ve onbeşi asil olacak şekilde Merkez Komitenin oluşturulduğu bir konferans olmuştur.⁷⁵

Bu konferans gerek sorunların tartışılması ve analiz edilmesi ve gerekse tarihi kararı açısından parti tarihinde çok kıymetli bir yere sahip olmuştur. Konferans Merkez Yürütme Komitesini ve Politik Büroyu seçmiş ve Enver Hoca'yı da Arnavutluk Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak atamıştır. Bu toplantıda kendisinin parti genel sekreteri seçilmesinin yanında, ilk daimi Merkez Komite seçilmiş, komünistler tarafından kontrol edilen düzenli ordunun kuruluşu da istenmiştir.⁷⁶

Enver Hoca hem Arnavutluk Komünist Partisi'nin lideri hem de Genelkurmay Başkanlığının Politik Komiseri olarak; aklını, fikrini ve tüm benliğini Ulusal Kurtuluş Ordusunun kurulması, gelişmesi ve güçlendirilmesine vermiştir. Yapılacak işleri bizzat takip etmiştir. Bu kapsamda; ilk teşkil edilecek 1, 2 ve 3'üncü Hücüm Tugaylarının oluşturulması ve organizasyonunda bizzat görev almıştır.⁷⁷

Daha sonra 4 Temmuz 1943'te; Ulusal Kurtuluş Genel Konseyi, Elbasan Labinot toplantısında, direniş güçlerini yeniden örgütleyerek "*Arnavutluk Kurtuluş Ordusu Genel Komutanlığı*"nı oluşturma ve Enver Hoca'yı da siyasal komiser olarak atama kararını almıştır. Arnavutluk Komünist Partisi'nin Birinci Ulusal Kongresi'nde yayımlanmış olduğu rapor Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun organizasyonuna yönelik önlemleri ile Arnavut halkına yapacakları mücadelede ivme veren konuları kapsamıştır.⁷⁸

1.1.6. Mukaj Konferansı (2-3 Ağustos 1943)

Batılı hükümetlerin de bütün partizan grupların birleşerek Mihver'e karşı mücadele etmelerinden çok büyük çıkarları bulunmuştur. Bu çerçevede; müttefiklerin kıskırtmaları sonucunda, iki büyük organizasyonun liderleri 3 Ağustos 1943'de Mukje'de bir araya gelmiştir. Bir başka deyişle; Arnavutluk Komünist Partisi ile Balli Kombetar delegeleri bir araya gelerek söz konusu toplantıyı düzenlemişlerdir.

⁷⁵ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, s. 240-241.

⁷⁶ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 249; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 420.

⁷⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 60.

⁷⁸ Nazif Kuyucuklu, a.g.e., s. 33; Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 54-55.

Ulusal Kurtuluş Konseyi ile Balli Kombetar, Kruja yakınlarında Mukaj'da; Temmuz 1943 tarihinde; her iki gruptan 12 liderle toplanmalarını sağlamıştır. Uzun tartışmalardan sonra 2 Ağustos 1943'de; gruplar bir anlaşmaya varmışlardır. Her iki grup farklılıklarını bir tarafa bırakıp müşterek hareket etmeye karar vermişler ve “*Arnavutluk Kurtuluş Komitesi*”’ni kurmuşlardır.⁷⁹

Mukaj toplantısından hemen sonra Abas Kupi Ulusal Kurtuluş Komitesi (LNC)’den ayrılarak Zogu taraftarı bir oluşumu gerçekleştirmiştir.⁸⁰ Abas Kupi, Zogu yönetiminin başa geçmesini ve devam etmesini sağlamayı amaçlamıştır.⁸¹

1.1.7. İkinci Labinot Konferansı (4-9 Eylül 1943)

Ulusal Kurtuluş Hareti; İkinci Ulusal Kurtuluş Konferansı’nı; 4 Eylül 1943’te; Lebinot’ta yapmıştır. Bu konferansta; Mukaj Anlaşması tekrar edilmiş, Balli Kombetar’a karşı halk düşmanı damgası vurularak bir savaş başlatılmıştır. Enver Hoca İngilizlerin Arnavutluk’un iç işlerine karışmasına karşı çıkmıştır. Enver Hoca; İtalyanlara ve Almanlara karşı İngilizler ile müttefik olunsada, Anglo-Amerikalıların ülke işlerine karışmasına izin vermeyeceklerini belirtmiştir. Nitekim Enver Hoca bu durumu “*İtalyan ve Almanları tüfekle yendik, Amerika ve İngilizler emperyalizmini ise Marksizm-Leninizm diplomamisisi ile yendik*” demiştir. Mukaj konferansında; Enver Hoca tarafından yayımlanan raporda ise ulusal özgürlük konseyinin Arnavut halkının tek devlet gücü olduğu ileri sürülmüş ve Balli Kombetar ile güçlerin birleştirilmesi fikri kınanmıştır.⁸²

Mukje Antlaşmasının bozulmasından sonra Abas Kupi Arnavutluk Komünist Parti üyeliğinden ayrılarak “*Legallite Grubunu*” kurmuştur. Bu olaydan sonra Arnavutluk Komünist Partisi ile Balli Kombetar arasında bir daha işbirliği olmamış ve iki grup artık birbirlerini düşman olarak görmeye başlamıştır.⁸³

⁷⁹İhsan Gürkan, “İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar”, *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 137; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 420; Lou Giaffo, a.g.e., s. 382, 387; Julian Emery, a.g.e., s. 189; James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999, s. 8-10; Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 290.

⁸⁰Miranda Vickers, a.g.e., s. 151; Gani Manelli, a.g.m., s. 339; Skendi Stavro; “Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party”, *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (Jun., 1948), s. 262-263.

⁸¹İhsan Gürkan, a.g.m., s. 138.

⁸²Edwin E Jacques, a.g.e., s. 420-421; Ramiz Alia, *Enver Hoxha (1908-1985)*, s. 58.

⁸³James S. O’donnell, a.g.e., s. 10.

1.1.8. Permet Konferansı (24-28 Mayıs 1944)

Ulusal Kurtuluş Hareketi liderleri; 24-28 Mayıs 1944'te; Arnavutluk'un güneyinde Permet'te; Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyini oluşturmuşlardır. Söz konusu ilk anti-faşist ulusal kurtuluş kongresine Arnavutluk'un değişik yerlerinden 186 delege katılmıştır. Permet Konferansında yeni bir konsey seçilmiş ve Enver Hoca sadece genel sekreter değil aynı zamanda silahlı kuvvetlerin komutanı da olmuştur. Mehmet Shehu ise ordu komutanı ilan edilmiştir.⁸⁴

Enver Hoca; 26 Mayıs 1944'te kurulan geçici hükümetin başkanlığına getirilmiştir. Yugoslavya Komünist Partisi Enver Hoca'yı Arnavutluk Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine atamış ve Yugoslavlar Arnavutlara kendi hücrelerini geliştirmek için yardım etmişlerdir.⁸⁵

Tüm Arnavut halkının temsil edildiği bu konferans, Zogu'nun Arnavutluk'a gelişini yasaklama kararı almıştır. Zogu tarafından yabancı devletlerle yapılan tüm ekonomik ve politik anlaşmalar iptal edilmiş, düşmanla savaşın ülkenin tamamı ile kurtulmasına ve tüm ülkede özgür bir devletin kurulmasına kadar sürmesi de kararlaştırılmıştır.⁸⁶

Permet Konferansının önemini savaştan sonra Enver Hoca şu şekilde ifade etmiştir. "*Permet Konferansı'nın destansı Ulusal Kurtuluş Savaşımızda önemli bir yeri bulunmaktadır*". Bu konferansta; Enver Hoca, Arnavutluk Komünist Parti Genel Sekreteri; Anti-faşist Ulusal Özgürlük Konseyinin bir üyesi olarak seçilmiş ve Anti-faşist Ulusal Özgürlük Komitesinin Başkanı ve Arnavutluk Ulusa Kurtuluş Ordusunun Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır.⁸⁷

Enver Hoca yeniden partinin desteği ile Genelkurmay Başkanı olarak seçilmiştir. Söz konusu kongre ülkenin Orta ve Kuzey bölgelerinin kurtarılması için savaşa devam kararı almıştır. Anılan kongre ayrıca ülke içinde ve dışında oluşturulacak Arnavutlukla ilgili başka bir hükümeti tanımama, öteki ülkelerle yapılmış tüm anlaşmaları yeniden

⁸⁴ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 249; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 423; Lou Giaffo, a.g.e., s. 382.

⁸⁵ Elizabeth Pond, *Endgame in the Balkans-Regime Change, European Style*, Washngiton, 2006, s. 194; Miranda Vickers, a.g.e., s. 146.

⁸⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 65.

⁸⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 66.

gözden geçirme, Zogu hükümetlerinin Arnavutluk çıkarlarına ters olarak yapmış olduğu iktisadi ve siyasal anlaşmaları tanımama kararlarını da almıştır.⁸⁸

1.1.9. Berat Konferansı (23-27 Kasım 1944)

Permet Konferansından birkaç ay sonra(23-27 Kasım 1944) Berat'ta bir konferans düzenlenmiştir.⁸⁹ Berat toplantısı; Arnavutluk'un ilk demokratik hükümetini sağlamıştır.⁹⁰ Bu konferansta; Enver Hoca Merkez Komiteyi Bölgesel Hükümet ve kendisini de bu hükümetin başbakanı olarak seçirmiştir. Koçi Xoxe ise İçişleri Bakanı olmuştur. 29 Kasım 1944'te; Berat Bölgesel Hükümeti Tiran'a hareket ederek Arnavutluk'un yasal hükümetini oluşturmuştur.⁹¹

Bölgesel hükümet kendisini Arnavutluk'un tek yasal hükümeti olarak görmüştür. Bununla birlikte; Enver Hoca kendi liderliğine ilk ciddi tehditi, Kasım 1944'te; Koçi Xoxe'nin etrafında toplanan gruptan almıştır. Yugoslavya başkanı Tito'nun desteklediği bu grup Enver Hoca'yı zayıflatarak yönetimden uzaklaştırmak istemiştir. Koçi Xoxe, Tito'nun Arnavutluk ile Yugoslavya arasında kurulacak birleşmede en büyük destekçisi olmuştur. Bu durumda; Enver Hoca en büyük desteğini Arnavut partizanlardan almıştır. Bu nedenle, Enver Hoca yerinin hiçbir zaman emin olmadığını bilincinde olarak hareket etmiştir.⁹²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler ve Amerikalılar Arnavutluk'u Batı eksenine çekmek için ciddi uğraş vermişlerdir. Öncelikle Berat Konferansında Arnavutluk'un yeni hükümetinin tanınmasını istemişlerdir. Daha sonra Arnavutluk'ta bulunan görevlileri değiştirmişlerdir. Yalta Konferansının ardından Sovyet Rusya'da Arnavutluk'a askeri görev timi göndermiştir.⁹³

Enver Hoca iktidarı ele geçirme yolunda ve daha sonra tüm hayatı boyunca Marksist-Leninist düşüncüyü savunmuş ve müteakiben söz konusu düşüncenin en güçlü savunucusu olmuş ve bu düşüncenin karşısında olan her şeyi yok saymış ve hatta öyle

⁸⁸ Owen Pearson, a.g.e., s. 348-349; James S. O'donnell, a.g.e., s. 11; Nazif Kuyucuklu, a.g.e., s. 34; Miranda Vickers, a.g.e., s. 155; Portrait Of Albania, The 8 Nentori Publishing House, a.g.e., s. 96; Necip P. Alpan, Ankara, 1975, s. 58; JACQUES Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 424.

⁸⁹ Ndreçi Plasari, Luan Malltezi, *Enver Hoxha Dhe Kater Ditet E Beratit*(23-27 Nentor 1944), Tiran, s. 3.

⁹⁰ <http://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/1944.10.23.htm>.

⁹¹ Lou Giaffo, a.g.e., s. 391.

⁹² Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 249-250; Miranda Vickers, a.g.e., s. 158; Edwin E Jacques, a.g.e., s. 424; Lou Giaffo, a.g.e., s. 382.

⁹³ Stefanaq Pollo and Arben Puto, *The History of Albania-from Its Origins To The Present Day*, London 1981, s. 253.

düşünenleri ise hain olarak damgalamıştır. Enver Hoca kurtuluş savaşı boyunca savaş stratejisini bir cümlede özetlemiştir. “*Özgürlük hediye edilmez, savaşıarak alınır*”.⁹⁴

Enver Hoca ’nın 700 kişi ile başlayan partizan çeteleri 70 bin kişilik ordu haline gelmiştir. Kadın erkek, genç ihtiyar eli silah tutan herkes dağlara çıkmış, Arnavutluk’u yabancılardan temizlemenin savaşına katılmışlardır. Böylece Arnavutluk halkı, işgal kuvvetleri ile tam bir mücadele içinde bulunmuştur.

27 Temmuz 1943’de; Mussolini’nin İtalya’da devrilmesiyle Enver Hoca ve Partizan Ordusunun durumu daha da kuvvetlenmiş; Milli Kurtuluş Cephesinin parolası: “*Arnavutluk işgal ordularından temizlenecektir*” olmuştur.⁹⁵

08 Eylül 1943’de; İtalyan’ın sulh masasına oturmasıyla, Partizanlar’ın ateş keserek onları da kendileriyle işbirliğine çağırdıkları görülmüştür. Yeni dönemde, Milli Kurtuluş Cephesi Almanlara karşı çarpışırken, sağcıların “*Milli Cephesi*” de Nazilerle işbirliği yapıp Tiran’da kukla bir hükümet kurmaya çalışmışlardır.

Bundan sonra Milli Kurtuluş Cephesinin tek hedefi kukla Nazi Hükümetini devirmek olmuştur. Partizan ordusu nihayet 1944 senesinde; başında Enver Hoca ve Mehmet Şeyhu olduğu halde Tiran önlerine gelmiş ve 21 gün devam eden kanlı savaşlarda 2.000 ölü verdikten sonra Partizanlar Arnavutluk başkentini kurtarmıştır.

1943 yılı Eylül ayında İtalyan’ın geri çekilmesinin önemli yankıları olmuştur. Başka yerlerde olduğu gibi partizanlar daha da fazla silahı ellerine geçirmiştir. Ancak etkili bir Alman işgali meydana gelmiş ve bir hava indirme tümeni Tiran’ı almıştır. Daha sonra Alman otoriteler en önemli şehirleri ve sahil şeridini ele geçirmeye yoğunlaşmıştır. Öncelikle istikrarlı bir idareyi korumakla ilgilenen Alman hükümeti, Arnavutluk’un bağımsızlığını tanıyacağını ilan etmiş ve bir naip atamıştır.

1944 yılında Berat’ta yapılan ikinci toplantıda da, geçici bir hükümet kurulmuştur.⁹⁶

1.1.10. Arnavutluk’u Yeniden Yaratma

1948 yılına kadar bu ülkelerde komünist kontrolünün tam anlamıyla sağlandığından söz etmek mümkün olmamıştır. İlk mutlak komünist hâkimiyet önce Yugoslavya’da ve Arnavutluk’ta kazanılmıştır. Hatırlanacağı gibi bu iki ülke savaş sırasında partizan güçlerinin askeri üstünlük kurduğu yerler olmuşlardır. Romanya ve

⁹⁴ James S. O’donnell, a.g.e., s. 11.

⁹⁵ Yılmaz Çetiner, a.g.e., s. 22-27.

⁹⁶ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 291.

Bulgaristan'da ise parti ilk olarak içişleri ve adalet bakanlıkları gibi önemli bakanlıkların ele geçirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır.⁹⁷

Yugoslavya'dakine çok benzer bir durum da LNC'nin Demokratik Cephe olarak yeniden adlandırıldığı ve Alman güçlerinin 1944 yılı Kasım ayında Tiran'dan ayrıldıktan sonra ülkenin kontrolünü tamamıyla eline geçirdiği Arnavutluk'ta yaşanmıştır.⁹⁸

29 Kasım 1944'te; Enver Hoca Tiran'a girdiğinde büyük bir zafer sarhoşluğu içine girmişti. Öncelikle kendi güçleri ile ülkeyi kurtarmış ve ülkenin yeni programını zafer ve kendine güven duyguları altında bazı tedbirler alarak sağlamaya çalışmıştı. Bunu polis, adalet ve diğer devletin önemli kurumları üzerinde, ekonominin tamamında kontrolü ele geçirmek, göstermelik muhalifleri saf dışı etmek ve ülkenin her köyünde Batı etkisini ortadan kaldırmak şeklinde önlemler almak suretiyle gerçekleştirmek istemişti.

Arnavutluk kurtuluş savaşı boyunca Amerika ve İngiltere'nin kendilerinin başarılı olmasını istemediklerine dair düşünceye kapılmıştır.⁹⁹ Bu yüzden Batı düşüncesinden tamamı ile kurtulmak istemişlerdir.

Kazanmış olduğu zafere rağmen hükümet kendisini özellikle dış dünya ile olan ilişkilerinde çok büyük zorlukların içerisinde bulmuştur. Bu dönemde bir diğer önemli konu da, ulusal toprakların bir takım tehlikeler ile yüz yüze olması teşkil etmiştir.

En büyük endişe ise, Atina'yı kontrollerinde bulduran İngilizlerin Arnavutluk'un güneyi ile ilgili isteklerde bulunan Yunanistan'ı destekleyeceği fikri olmuştur.¹⁰⁰

Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerindeki egemenliği ya da Stalin'in deyişiyle bu ülkeyi "yutması" isteği Stalin'in desteklemesine rağmen Belgrad'ın hep kendi başına aldığı kararlar şeklinde görülmüştür.¹⁰¹

Arnavutluk'un işgalden kurtuluşu 29 Kasım 1944'tür. Bu tarih aynı zamanda Arnavutluğun kuruluş tarihidir.¹⁰² İngiltere ve Amerika Arnavutluk'un bağımsızlığına destek vermişlerdir. 1944'te; Komünistler kontrolü ele geçirmişlerdir. Böylece daha

⁹⁷ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 304.

⁹⁸ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 315

⁹⁹ Lou Giaffo, a.g.e., s. 393.

¹⁰⁰ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 316.

¹⁰¹ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 346.

¹⁰² Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 159.

önce Zogu'nun diktatörlüğünü yaşayan Arnavutluk, şimdi de Enver Hoca'nın diktatörlüğünü yaşamaya başlamıştır.¹⁰³

Enver Hoca son Alman askerini 29 Kasım 1944'te; İşkodra'dan kovunca; Tiran'a gelmiş, daha önce Berat'ta merkezi bulunan geçici hükümet merkezini Tiran'a taşımış ve komünist rejim artık Arnavutluk'ta tüm kontrolü ele almıştır. Enver Hoca iktidar yolundaki son adımını da atmıştır.

Enver Hoca iktidara gelince, güç Geg'lerden Tosk'lara geçmiştir. Bu durumda; Komünist Partisi'nin yaklaşık %75'i Tosk'lardan oluşmuştur. Bu güç geçişi aynı zamanda Arnavut resmi lehçesinin Tosk olmasının yolunu da açmıştır. Enver Hoca; Geglere karşı Tosk üstünlüğünü sağlayacak şekilde bir politika izlemiştir. Geglerin kültürüne, ekonomisine, diline, liderlerine saldırmış ve Gegleri pasifize etmek için uğraşmıştır.¹⁰⁴

Enver Hoca 29 Kasım 1944'te; iktidara gelince ilk yaptığı icraatlardan birisi zengin fakir ayrımında; zenginlerin aleyhine aldığı tedbirler olmuştur. Enver Hoca işadamlarını, zengin toprak sahiplerini "kapitalist", "halk düşmanı", "kundakçı" ve "yabancı ajanı" olarak görmüş ve söz konusu insanların birçoğu taciz edilmiş, fakirleştirilmiş, hapsedilmiş veya çalışma kamplarına sürgüne gönderilmişlerdir.¹⁰⁵

Arnavutluk Sovyet askeri desteği olmadan ülkesinin kurtuluşunu sağlayan tek komünist ülke olmuştur. Yine Arnavutluk Avrupa'nın yabancı desteği almadan kurtuluşunu gerçekleştiren ülkesi de olmuştur.¹⁰⁶ Arnavutluk İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan ve Alman işgallerinde yaklaşık 28.000 insanını yitirmiştir.¹⁰⁷

Yeni Arnavutluk hükümeti 29 Nisan 1945'te ilk defa Yugoslavya tarafından resmi olarak tanınmıştır. Daha sonra 10 Kasım 1945'de; Sovyet Rusya, ardından Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere vb. gibi Batılı güçler tarafınan da tanınmıştır.¹⁰⁸ (Bkz. Ek-3, Gazeteler, Gazete-8.)

¹⁰³ Halil Akman, a.g.e., s. 159.

¹⁰⁴ Miranda Vickers, a.g.e., s. 164-165; Isa Bulumi, "The Politics of Culture and Power: The Root of Hoxha's Postwar State", *East European Quarterly* XXXI, No.3, (September), 1997, s. 381-382.

¹⁰⁵ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 442.

¹⁰⁶ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 424.

¹⁰⁷ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 426.

¹⁰⁸ James S. O'donnell, a.g.e., s. 12; Robert Elsie, a.g.e., s. XXX; Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 85-86.

Birinci komünist Ulusal Kurtuluş Cephesi Kongresi (The National Liberation Front) (NLF), Ağustos 1945'te yapılmıştır. Bu ilk toplantıda ismini “*Demokratik Cephe*” olarak değiştirmiştir.¹⁰⁹

Arnavutluk'ta ilk defa; 2 Aralık 1945'te, Arnavut halkı devletin en üst organlarını seçmek için serbestçe (evrensel oy hakkı, eşit, direkt ve gizli oylama) oy kullanmıştır. Böylece Enver Hoca döneminin tamamında yapılan seçimlerde en ileri demokrasi sisteminde bile görülmeyen genelde %90'ın üstünde, hatta %100'e varan bir oranla oy kullanıldığı görülmüştür.

Neticede seçimi, oyların büyük çoğunluğunu alan Komünist Partisi kazanmıştır. Seçimde tek parti olmuştur. Ancak yinede oyların tamamına yakını Enver Hoca'nın desteklediği tarafa yönelmesi söz konusu seçimin korku ve baskıya dayalı bir seçim olduğu izlenimi vermiştir.¹¹⁰

Müteakiben; 11 Ocak 1946'da Kurucu Meclisi seçilmiş ve devlet kendisine “*Arnavutluk Halk Cumhuriyeti*” adını vermiştir. Kurucu Meclis, 14 Mart 1946'da ilk anayasasını çıkarmış ve bu anayasa 1950 ve 1960'ta güncelleştirilmiştir. Bu ilk anayasa Yugoslavya'dan kopya edilmiştir.¹¹¹ Bir başka deyişle yeni meclis Ocak 1946'da toplanmıştır ve Arnavutluk'u bir halk cumhuriyeti ilan etmiştir. Ayrıca Sovyet çizgisinde yeni anayasa onaylanmıştır.¹¹²

Arnavutluk İkinci Dünya Savaşı bitip 29 Kasım 1944'te komünist idare yönetime geçtiğinde, hurda yığını haline gelmişti. Altmışbinden fazla ev yıkılmış veya tahrip edilmiş, birçok köy haridan silinmiş, ülke nüfusunun onda biri evsiz kalmış, tarım ürünleri kuraklıktan dolayı oldukça az, meyve ağaçları odun olarak kullanılmış, iki milyon keçi koyun ile yüzbin büyük baş hayvan telef olmuştu.

Ayrıca, hiçbir fabrikasının olmadığı, ayakkabı dâhil birçok giyim malzemesinin üretilmediği, sıtmanın kol gezdiği, veremin nüfusun yüzde 20'sine hâkim olduğu, çocukların beslenmeden yoksun olduğu, hastanelerin çok az ve yetersiz olduğu, anestezi olmadan ameliyatların yapıldığı, tüm köprü ve yolların tahrip edildiği; kısacası ülkenin yeniden inşasına neredeyse sıfırdan başlanacak bir seviyeye geldiği görülmüştü.¹¹³

¹⁰⁹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 433.

¹¹⁰ Enver Hoca, *40 Years of Socialist Albania*, Tirana, 1984, s. 23-25.

¹¹¹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 433.

¹¹² *Ayn Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-30 Kasım 1945, Sayı:144; Anton Logoreci, a.g.e., s. 86; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 434.

¹¹³ JACQUES Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 426-427.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Arnavutluk; 28 Kasım 1944’de 32’inci bağımsızlık törenini, başlarında Enver Hoca olmak üzere artık gerçek bir bağımsız devlet olarak kutlamıştır. Enver Hoca yaptığı zafer konuşmasında” *Bugün tarihimizde yeni bir sayfa açılmıştır. Artık her şey bizim elimizdedir. Zaferimizi işgalcilere karşı kutlayabiliriz. Bu savaş ülkemizi yeniden inşa etmek, ekonomimizi geliştirmek, eğitim ve kültürümüzü oluşturmak için sürecektir. Silahlı mücadele insanlara mutluluk ve iyi bir yaşam vermek için yapılmıştır.*” diyerek azimli tutumunu göstermişti.¹¹⁴

Enver Hoca, Arnavutluk Komünist Partisinin Genel Merkezi tarafından yayın organı olarak kabul edilen “*Zeri i Popullit*” gazetesinin lideri olmuştur. Enver Hoca tarafından yazılan makaleler, faşistlere karşı özgürlük mücadelesinde Parti’nin politik çizgisini oluşturmuştur.¹¹⁵ Arnavutluk İkinci Gençlik Kongresi Nisan 1945’de Tiran’da yapılmıştır.¹¹⁶

1945 yılında; Enver Hoca ve Arnavutluk Komünist Partisi’nin birlikte anıldığı bir döneme girilmiştir. Arnavutluk’un bağımsız olduğu 1912 yılından 40 yıl sonra tekrar hür bir ülke olması Enver Hoca ve Parti’nin sayesinde olmuştur.

02 Ocak 1946’da; Demokratik Cephe’nin yeni Arnavutluk Kurucu Meclisi üzerinde tam kontrolü ele almasından sadece bir ay sonra, komünist hükümet monarşi yönetimini iptal ettiğini deklere etmiş ve Kral Zogu ve mirasçıları sahip olduğu haklar ve mal varlıklarından arındırılarak sonsuza kadar ülke sınırlarına tekrar geri dönmeleri yasaklanmıştır.

Yeni kurucu meclis 10 Ocak 1946’da;Tiran’da toplanmış, 11 Ocak 1946’da ise tüm kiliseler ve diğer yayın araçlarından Arnavutluk’ta artık bir Halk Cumhuriyeti olduğu hem ülke vatandaşlarına hem de tüm dünyaya bildirilmesi istenmiştir.¹¹⁷

28 Aralık 1976’da; yeni anayasanın kabulüyle “*Arnavutluk Halk Cumhuriyeti*”ni “*Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti*” olarak değiştirmiştir.¹¹⁸

1976’da hazırlanan anayasa Yugoslavya’daki ve Sovyetler Birliği’ndeki anayasalar ile çok yakından benzerlik taşımıştır. İsmine gelince resmi olarak 1946’da

¹¹⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 82-85.

¹¹⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 48-49.

¹¹⁶ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 109.

¹¹⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, p. 2-3; Halil Akman, a.g.e., s. 222; Elez Biberaj, a.g.e., s. 19.

¹¹⁸ Nazif Kuyucuklu, a.g.e., s. 34-35.

“Arnavutluk Halk Cumhuriyeti”, 1976’da ise “Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti” şeklinde olmuştur.¹¹⁹

Rejimin ilk kurucu meclisinde birkaç komünist olmayan ulusçuya yer verilse de, Enver Hoca’nın “*halk düşmanı*” olarak gördüğü bu kişiler birkaç yıl içinde tasfiye edilmişlerdir. Tasfiyeler Enver Hoca ’nın yaşamının ve iktidarda kalmasının bir parçası olmuştur.¹²⁰

Enver Hoca tüm gelenek, din, aşiret yapısı dâhil yaşam standartlarını değiştirerek ortak ulusal birliktelik kurmayı amaçlamıştır.¹²¹ Ancak Enver Hoca iktidara geldikten sonra ölünceye kadar sınırları dışındaki soydaşları ile pek ilgilenmemiştir.¹²²

Yeni rejimin öncelikli amaçları içinde belirginleşen iki temel noktadan biri, Arnavutlar arasındaki her türlü kültürel, bölgesel, ekonomik vb. farklılaşmaları ortadan kaldırmaya yönelik hedefler olmuştur.

Diğer bir nokta ise Arnavutluk’un komşu devletlerle olan ilişkilerinin ana çerçevesini belirlemeye yönelik hedefler olmuştur. Bunlar da; Arnavutluk topraklarını almaya çalışan açgözlü komşulardan uzak tutmak ve sadece partizanlara büyük yardımları dokunmuş olan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyetinden yardım almak fakat bu yardımın siyasi ve ekonomik olarak bağımlılığı belirli sınırdan tutacak şekilde olacak şekilde belirlenmişti. Bu hedefler, özellikle Yugoslav Halk Cumhuriyeti’nin nüfuzunun hissedildiği yıllarda olmuştur.¹²³

Bu dönem kısaca Arnavutluk’un Yugoslavya etkisi altında kalan dönem olarak kabul edilmiştir. Enver Hoca’nın iktidara gelmesinde Yugoslavya’nın önemli rol oynaması ister istemez Enver Hoca’yı Yugoslavlar ile kurulacak ilişkilerde öncelikle pozitif bakmasına neden olmuş ise de bu durum; Arnavutluk ile Yugoslav Halk Cumhuriyeti komünistleri arasındaki ilişkilerde Kosova konusunda farklı bir politikanın izlenmesini engellememiştir.

Ocak 1946 yılında ilan edilen Arnavutluk Halk Cumhuriyeti’nde halk demokrasisinin yerini komünist parti diktatörlüğü almış, kısa süre sonra 1948’de Parti etkisiz bırakılarak bütün siyasi ekonomik ve askeri güç Enver Hoca’nın demir elinde

¹¹⁹Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 316;Halil Akman, a.g.e., s. 159.

¹²⁰Nuray Bozbora, a.g.m., s. 143-146.

¹²¹James S Torrens, .” Albania, Never or Next”, *America*, Vol. 164, No: 8, Newyork-Amerika, March 2, 1991, s. 232.

¹²² Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN, “Arnavutluk’un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu”, *Balkan Diplomasisi*(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), *ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları)* No:21, Ankara, 2001, s. 101.

¹²³Nuray Bozbora, a.g.m., s. 143-146

toplanmıştı.¹²⁴ Ancak Enver Hoca bunu ustalıkla yapmıştır. Çünkü iktidarda bulunduğu 40 yıl boyunca Arnavut halkına Parti ile birlikte olduğu mesajını her ortamda vermiştir. “*Parti Enver, Enver Parti*” şeklinde slogan ile her ikisinin bir bütün olduğu mesajı verilmek istenmiştir. Enver Hoca bu hususta da başarılı olmuştur.

Arnavutluk; 1947 yılının sonuna kadar pratik olarak Yugoslavya tarafından yönetilen bir devlet görünümü sergilemiştir. Arnavutluk’un Yugoslavya’nın 7’inci eyaleti olması için yoğun çalışmalar sürdürülmüştür. Ancak Enver Hoca bu fikirden son anda caymış ve rotasını Stalin’e çevirmiştir.¹²⁵

01 Kasım 1949’da; Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Halk Meclisi Kurulunca Enver Hoca ’nın rütbesi Ordu Generalliğine yükseltilmiştir.¹²⁶

Antikomünistler Enver Hoca’yı iktidardan düşürmek için 1950’lerde Arnavutluk’a sızmak istemişlerdir. Ancak İngiliz ajan Kim Philby’nin¹²⁷ durumu Sovyetler vasıtasıyla Enver Hoca’ya bildirmesiyle durum fark edilmiş ve yüzlerce antikomünist Enver Hoca’nın eline geçerek harekât başarısız olmuştur.

12 Temmuz 1953’te ise Enver Hoca iktidara geldikten sonra gücünü kaybetmemek için birçok yöntem başvurmuştur. Bununla birlikte gerek Arnavutluk içinde bulunan komünistler ile gerekse Arnavutluk dışında bulunan Arnavutların büyük bir kısmı, Enver Hoca’nın güçten düşmesi veya devrilmesinin ülkeyi bağımsızlıktan yoksun bırakacağı düşüncesinde olmuşlar, bunun da Enver Hoca’nın mutlak iktidar ve diktatör olmasının yolunu açtığını görmüşlerdir.¹²⁸

Rejimin ilk yıllarında belirlenen tüm hedefler doğrultusunda Arnavutluk Enver Hoca ’nın katı Stalinist politikaları altında tedricen tarımın kollektifleştirildiği, özel mülkiyetin kaldırıldığı, feodal yapıların kırıldığı, hatta 1961 yılına kadar devletin

¹²⁴ Osman Karatay-Bilgehan A Gökdağ–Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı* Cilt II, Çorum/Ankara, Mart 2007, s. 339.

¹²⁵ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Newyork, 1990, s. 15.

¹²⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 386.

¹²⁷ **Kim Philby:** Asıl adı Harold Adrian Russel Philby olan ve Kim Philby olarak bilenen bu şahıs Hindistan’da Ambala’da 1912 yılında dünyaya gelmiştir. Westminster Okulunu 1928’de bitirdikten sonra Cambridge’te Trinity College’a atanmış ve 1933-1934’te Sovyet ajanı olmuştur. Daha sonra İngiliz İstihbaratında çalışırken aynı zamanda Sovyet yanlısı da ajanlık yapmıştır. 20.yüzyılın en tanınmış ajanlarından. 1963’te Moskova’ya kaçan Philby Sovyet İstihbarat Örgütü KGB’den Order of Lenin ödülü almıştır.(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 335.)

¹²⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 459.

kontrolü altında tutulan dinsel aktivitelerin 1961 yılından itibaren anayasal düzeyde yasaklanarak ateizmin resmen kabul edildiği dünyadaki tek ülke haline getirilmiştir.¹²⁹

1.1.11. Sosyalizmi İnşa Ediş Dönemi

Demokratik Cephe'nin 2 Aralık 1945 seçimlerini zaferle tamamlaması, Arnavutluk halkının Komünist Parti'ye olan güvenini bir kez daha kanıtlamıştır. Artık yeni rejim için tüm şartlar yaratılmıştır. 11 Ocak 1946'da; Arnavutluk artık bir Sosyalist Halk Cumhuriyeti olarak tarihe geçmiştir. Bu cumhuriyetin ilk başkanı Enver Hoca olmuştur. Neticede Enver Hoca hem Bakanlar Kurulunun Başkanı hem de Dışişleri Bakanlığı görevlerini 1946-1954 yılları arasında icra etmiştir.¹³⁰

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Enver Hoca'nın dış siyasette en önemli faaliyeti Arnavut milli menfaatlerini uluslar arası alanda koruması olmuştur. Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak Enver Hoca, diplomatik ve politik faaliyetleri, değişik ülke temsilcileri ile görüşmeleri ile Arnavutluk'un uluslar arası itibarını çoğaltmaya gayret göstermiştir.¹³¹

Enver Hoca ve Arnavutluk Komünist Partisi, Arnavutluk'un bağımsızlığı ve gelişimini sadece uluslar arası konferanslar ve eğilimlerin garantilerine bağlamamıştır.¹³² Nitekim Rus Hükümetinin davetlisi olarak heyeti ile birlikte Enver Hoca, Temmuz 1947'de Sovyet Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyarette ilk defa Josef V. Stalin'le görüşmüştür.

Stalin, Enver Hoca'nın Marksist-Leninist düşüncesine direkt etki yapan liderlerin başında gelmektedir. Josef Stalin iki ülke arasındaki ilişkilerde hep yardımcı olmuş, ilişkilerin güçlendirilmesine gayret göstermiştir. Arnavutluk'un faşistlere karşı yaptığı savaşı ve başarıyı duyurmaya da yardımcı olmuştur. Daha sonra Enver Hoca 1947-1951 yılları arasında J.V. Stalin ile kişisel olarak da defalarca görüşmüştür. Josef Stalin Arnavutluk'un uluslar arası alanda tanınması ve güçlenmesi içinde gayret göstermiştir.¹³³

¹²⁹ Nuray Bozbora, a.g.m., s. s 145.

¹³⁰ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 98.

¹³¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 101.

¹³² Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 103.

¹³³ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 105.

Enver Hoca, Aralık 1947'de komünist hareketin diğer liderlerinden Bulgar Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Başbakanı George Dimitrov görüşmek üzere Bulgaristan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹³⁴

1944-1948 yılları arasında önemli olay Arnavutluk'un hem şahıs olarak J.B. Tito'nun hem de Yugoslavya'nın anti-Marksist tehdidi ile karşı karşıya kalması olmuştur.

Yugoslav Federasyonu altında Arnavutluk'u görmek isteyen Tito, amacını gerçekleştirmek için gizli çalışmalar yaparak, Arnavut ekonomik gelişmesini sabotaj ederek, Arnavutluk'u uluslar arası alanda, özellikle Sovyet Rusya ve diğer sosyalist devletlere karşı yalnız bırakarak gerçekleştirmek istemiştir. Ancak Enver Hoca, Tito'nun tüm isteklerini reddetmiş, Yugoslavya'ya bağlanma ile ülkesinde Yugoslav birlikler bulundurma talepleri suya düşmüştür.¹³⁵

5 Mart 1953'de J.V. Stalin ölmüştür. Bu ölüm başta Enver Hoca olmak üzere Arnavutluk'ta büyük bir üzüntü yaratmıştır. Enver Hoca hayatı boyunca Josef Stalin ve O'nun prensiplerine hep sadık kalmıştır.¹³⁶

Enver Hoca'nın sosyalizmi inşa ederken yardımcı olan pekçok arkadaşı olmuştur. Bunlardan en uzun süreli arkadaşı olan ve kendisine uzun süre başbakanlık yapan¹³⁷ Mehmet Shehu'nun yeri ayrı olmuştur.¹³⁸

Enver Hoca; Arnavutluk Halk Cumhuriyetinin ilanıyla Devlet başkanı olmuştur. Tek adam halinde Marksist-Leninist anlayışta ülkeyi yöneten Enver Hoca, 11 Nisan 1985 tarihinde ölene kadar devlet başkanlığını yürütmüştür.¹³⁹

¹³⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 107.

¹³⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 109.

¹³⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 119.

¹³⁷ **Mehmet Şehu**;10 Ocak 1913'de; Güney Arnavutluk'ta Mallakastra bölgesinde Corrush köyünde doğmuştur. Köyde ilkokulu bitirdikten sonra Tiran'da bulunan Arnavut-Amerikan Teknik Lisesi'ne gitmiştir. İngilizce'yi çok akıcı konuşan ve yazan Mehmet Şehu mütekaiben Napoli/İtalya'da bulunan Askeri Akademiye gitmiş, ancak 4 ay sonra anti -Faşist faaliyette bulunduğu için okuldan atılmıştır. Mehmet Şehu daha önce kazandığı tecrübe ile çok çabuk, Ağustos 1943'te, tuğgeneral ve 1944'te ise tüm general olmuştur. Eylül 1945 ile Ağustos 1946 arasında Voroshilov Askeri Akademisi/Moskova'da eğitim gören Mehmet Şehu, Tito'nun Sovyetler Birliği ile ilişkilerini kestiği Ekim 1948 'e kadar Enver Hoca'nın Genelkurmay Başkanı olmuştur. Ekim 1948'de Savunma Bakanı olmuş ve bu görevi 1954'e kadar sürdürmüştür (Bkz. Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 432.)

¹³⁸ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 432.

¹³⁹ Halil Akman, a.g.e., s. 222.

1.2. Komünist Partisi/Emek/İşçi Partisi'nin Kurulması ve Faaliyetleri

1.2.1. Arnavutluk Emek/İşçi Partisi

Arnavutluk Komünist Partisi (Arnavutluk Emek/İşçi Partisi) Enver Hoca ile birlikte doğmuş, gelişmiş ve Arnavutluk'un yarım yüzyılına damgasını vurmuştur.¹⁴⁰ Kırk yıl boyunca tekrarlanan simge "Enver Hoca Parti, Parti Enver Hoca demektir" aslında o dönemin en kısa özetidir. Komünizm Enver Hoca döneminde Balkanlar'da Doğu Avrupa ülkelerinde olduğundan daha fazla kök salmıştır.¹⁴¹

Enver Hoca iktidarda bulunduğu sürece takip ettiği ana prensip "*Marksist-Leninizm*" olmuştur. Bunu kendisi değişik ortamlarda sürekli ifade etmiştir. Bu kapsamda Enver Hoca "*Ekmeksiz yolumuza devam etmek zorunda kalsak bile prensiplerimizden asla vazgeçmeyiz. Marksist-Leninizm düşüncesine ihanet etmeyiz*" diyerek söz konusu prensibe sadakatını açıklamıştır. Marks Engels, Lenin ve Stalin'in düşüncelerini her zaman önemsemiş ve onu yüksekte tutmak için uğraş vermiştir. Dünyada hiçbir komünist liderin ve partinin bu kadar Marksist-Leninci olduğu görülmemiştir.¹⁴²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya; Arnavutluk ve Yugoslavya'yı diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi hemen komünist yapmak istemiş ancak bunu başaramamıştı. Çünkü her iki ülke İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, Sovyet Rusya'nın yardımını almadan halkın desteğini sağlamış, iki önder de komutaları altında iki ulusal ordu kurmuşlardı.¹⁴³

Arnavutluk Emek/İşçi Partisinin tarihini üç bölümde inceleyen anlayış bulunmaktadır. Bu anlayışa göre ilk dönem; işçi hareketi ile örgütlü komünist hareketinin başlangıç aşamasından Arnavutluk Komünist Partisi'nin kuruluşuna (Kasım 1941) kadar süreyi kapsamıştır.

İkinci dönem; (Kasım 1941-Kasım 1944) Partinin, faşist istilacılara (İtalyan ve Almanlara) ve içerideki işbirlikçilerine karşı Arnavutluk halkının Milli Kurtuluş Savaşını örgütlemek ve yönlendirmek ve zaferi gerçekleştirmek için giriştiği faaliyetlerini ortaya koyduğu süreyi içermiştir.

¹⁴⁰ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 430.

¹⁴¹ Robert Austin, "What Albania Adds to the Balkan Stew" *Orbis* Vol.37, Issue 2, (Spring), 1993, s. 259.

¹⁴² John Burke, "Albania- Meseum of Marxism", *National Review*, Nowember 12, 1982, s. 1414; Enver Hoca; *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, 1975, İstanbul, s. 11.

¹⁴³ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara, 1989, s. 238-239.

Üçüncü dönem; Partinin, sosyalist toplumu inşa mücadelesini kapsamıştır. Tüm kurtuluş için gayret savaşan bu örgütler küçük olup ortak amaç için çalışmışlardır. Söz konusu grupların dış bağlantılarının olduğu da tespit edilmiştir.¹⁴⁴

1.2.1.1. Arnavutluk'ta Örgütlü Komünist Hareketin Başlaması

1920'lerde Balkan ülkeleri arasında komünist partisi olmayan tek ülke Arnavutluk kalmıştır. Arnavutluk'ta Marksist düşünce ve Rusya'daki Ekim Devrimi ile ilgili olan kişiler arasında başlangıçta; yurt dışında bulunan ve aralarında Rahip Fan Noli ve O'nun sekreteri Sejfulla Maleshova, L Lazar Fundo ve Tajar Zavalani bulunmuş; 1938'de; İspanya iç savaşına katılan Mehmet Shehu da eklenmiştir. Ali Kelmendi ise 1925-1930 yıllarında Rusya'da eğitim gördükten sonra Korça Komünist Grubunun içinde yer almıştır. Yine İşkodra'da ise Kemal Stapfa ve Fadil Hoxha diğer Yugoslav Komünist Partisi'nin üyeleri olmuşlardır.¹⁴⁵

İlk Arnavut komünistler Rahip Fan Noli'yi takip etmiştir. Rahip Fan Noli Avusturya'da arkadaşları ile birlikte Moskova'daki Komünist Uluslararası (COMITREN) ile yakın irtibat sağlamış ve Zogu rejimine karşı devrimci bir komite oluşturmuştur. Arnavutluk Komünist Partisi resmi olarak Ağustos 1928'de Sovyetler Birliği'nde kurulmuştur.¹⁴⁶

Arnavutluk'ta 1928 yılında, işçiler ve zanaatkârlar arasındaki ileri unsurlar ile ilk komünist hücre Korça'da kurulmuştur. Korça Komünist Grubu, liderlerinin çoğunlukla inşaat işçilerinden oluştuğu ve "Pune" (İşçi) adını taşıyan bir işçi organizasyonu şeklinde kurulmuştur.¹⁴⁷

Kısa bir süre sonra Korça'da başka hücrelerde ortaya çıkınca bu çalışmaların yeniden örgütlenmesi gerekmiştir. Bu amaçla, 1929 Haziranında, komünist hücrelerin temsilcileri ile bir toplantı yapılmış; söz konusu toplantıda, zanaatkâr Mihal Lako başkanlığında bir yürütme komitesi kurulmuştur.

1929 Haziran ayı toplantısıyla birlikte, Korça Komünist Grubu kurulmuş ve örgütlü komünist hareketin başlaması gerçekleştirilmiştir. Korça'daki komünist hareket

¹⁴⁴ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, İstanbul, s. 15; Skendi Stavro; Albania Within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party, *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (Jun., 1948), s. 260-267

¹⁴⁵ Robert Elsie, a.g.e., s. 94-95.

¹⁴⁶ Lou Giaffo, a.g.e., s. 378, 379.

¹⁴⁷ Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, London/Newyork, 2004, s. 352.

hızla gelişme göstermiş ve kısa zamanda toplam 40 üyeye sahip 8 hücre haline gelmiştir.¹⁴⁸

Pune (İşçi) Korça Komünist Grubu faaliyetlerini genişletmek amacıyla; ikinci şubelerini Ekim 1935'te; İtalyan petrol şirketi AIPA'nın bulunduğu Kuçova'da açmıştır.¹⁴⁹ Eylemlerini artıran Kuçova Komünist Grubu 11 Şubat 1936'da; yaşam koşullarının iyileştirmesini sağlamak amacıyla; genel bir greve gitmiş ise de bu grev hükümet tarafından bastırılmış ve 60'a yakın işçi tutuklanmış, 300'e yakın işçi ise başka şehirlere sürülmüştür.¹⁵⁰

Eylül 1939'un başında Arnavutluk komünistleri, Kosovalı komünistler vasıtasıyla, Arnavutluk'ta komünist parti kurmak için Komünist Enternasyonal (KOMINTERN) tarafından desteklenen Yugoslav Komünist Partisi ile irtibata geçmişlerdir. Bu çerçevede; Tito 1941'de Dusan Mugosa ile Miladin Popoviç isimli iki delegesini Arnavutluk'a göndermiştir. Bunlar beğendikleri lider ve üyeleri bir araya toplamak suretiyle Arnavutluk Komünist Partisini 8 Kasım 1941'de kurmuşlardır. Enver Hoca parti sekreterliğine getirilmiştir. 7-11 kişilik bir Merkez Komitesi teşkil edilmiştir. 1941 Kasım'da 130 üye resmen partiye kayıt olmuştur.¹⁵¹

İşçi, köylü ve ulusal güçlerden oluşan Arnavutluk Komüst Partisi'nin kuruluşunda Sovyet Rusya'nın etkisi olmamıştır. Arnavutluk Komünist Parti üyeleri kendilerine "*partizan*" tanımlamasını ve "*Ulusal Kurtuluş Hareketi*" teşkilatını Yugoslavlar'dan almışlardır.

1940'a kadar Arnavutluk'un kültürel farklılıkları üç değişik komünist grubun kurulmasına imkân vermiştir. Bunlar; güneyde Tosk bölgesinde Korça Grubu, kuzeyde İşkodra Grubu ve Gençlik Grubudur.¹⁵²

01 Ocak 1940'da; Korça Komünist Grubu faaliyetlerini ülkenin diğer bölgelerine kaydırmış ve Enver Hoca liderliğinde Tiran'da bir kol organize etmiştir.¹⁵³

1941'de; bütün komünist toplulukları Enver Hoca'nın yönetimi altında birleşmiş ve işgalcilere karşı şiddetli bir direnme hareketine girişerek, hem Kruje'deki "*Quisling Hükümetine*" hem de komünist karşıtı Balli Kombetar örgütüne saldırmıştır.

¹⁴⁸ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 33.

¹⁴⁹ Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 375.

¹⁵⁰ Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, s. 378.

¹⁵¹ İhsan Gürkan, a.g.e., s. 136.

¹⁵² İsa Bulumi, "The Politics of Culture and Power: The Root of Hoxha's Postwar State", *East European Quarterly* XXXI, No.3, (September), 1997, s. 382; Lou Giaffo, a.g.e., s. 384.

¹⁵³ Owen Pearson, *Albanian In Occupation and War (1940-1945)*, London, 2005, s. 2.

Arnavutluk Komünist Partisi kuruluşundan sonra hemen hemen tüm desteği ülkenin güneyinde ve ortasında yaşayan Tosk köylülerinden görmüştür. Bütün lider kadrolar güneylilerden teşkil edilmiş ve bu komünist dönemin sonuna kadar böyle devam etmiştir. Bununla birlikte; Politbüroya kadar çıkan ve sağ kalmayı başaran tek Geg, Ramiz Alia olmuştur. Ramiz Alia'da Enver Hoca'nın ölümünden sonra Arnavutluk İşçi Partisinin başına geçmiştir.¹⁵⁴

Arnavutluk'un işgalcilerden kurtulmasında ve komünist hareketin Arnavutluk'ta yer almasında gerilla liderlerinden Myslim Peza'nın önemli bir yeri bulunmaktadır.¹⁵⁵

Arnavut Komünist Partisi resmi olarak 8 Kasım 1941'de kurulmuştur. Kurulduğunda yaklaşık 150 üyeli idi.¹⁵⁶

Arnavutluk'ta komünist partisinin omurgasını gençler vasıtasıyla oluşacağını gören Enver Hoca bu konuda da çalışma yapmıştır. Bu kapsamda; Arnavutluk Komünist Gençlik Organizasyonu'nu 23 Kasım 1941'de Tiran'da kurdu muştur. Ancak, 05 Mayıs 1942'de Arnavutluk Gençlik Örgütü politik sekreteri, atlet ve üniversite öğrencisi Qemal Stafa İtalyan asker ve jandarmasının Tiran'da bir hastane yakınında bulunan evde pusuya düşürülmesi ile öldürülmüştür.¹⁵⁷ Bu olay Arnavutluk'ta komünistlere karşı diğer grupların yapmış olduğu eylemlerin şiddetini göstermesi bakımından önemli görülmüştür.

Arnavutluk Komünist Partisi'nin kuruluşundan 150 gün sonra Enver Hoca Dışişleri Bakanı ve Başbakan, Koçi Xoxe İçişleri Bakanı olduğu bir hükümet kurulmuştur. Enver Hoca ele geçirdiği idareyi 40 yılı aşkın bir süre sürdürürken Koçi Xoxe ise "Titocu" vatan haini suçlamasıyla 1949'da idam edilerek etkisiz hale getirilmiştir.¹⁵⁸

İlk Parti Kongresi; Mart 1943'te yapılmış ve Enver Hoca genel sekreterliği ölümüne kadar almıştır. Enver Hoca İkinci Dünya Savaşı bitene kadar liderlikte kalmış ve Yugoslavlarda Enver Hoca'yı bu sürede desteklemişlerdir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler* (Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul, s.451.

¹⁵⁵ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, s. 166.

¹⁵⁶ Misha Glenny, a.g.e., s. 449; Miranda Vickers, a.g.e., s. 146; Gani Manelli, a.g.m., s. 336.

¹⁵⁷ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, s. 166,188-189.

¹⁵⁸ Lou Giaffo, a.g.e., s. 384-385.

¹⁵⁹ Elez Biberaj, a.g.e., s. 18; Lou Giaffo, a.g.e., s. 386; Hafizzullah Emadi," Albania's Transition to Capitalism", *Contemporary Review*, Vol.274, No.1600, Washington-USA, (May), 1999, s. 225.

24-25 Temmuz 1942'de, Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitenin direktifleri doğrultusunda Arnavutluk gerillaları, partizanları ve gönüllüleri tüm Arnavutluk boyunca telsiz ve telefon hatlarını tahrip ederek, İtalyanların haberleşme sistemlerini bozacak şekilde eylemler yapmaya başlamışlardır.¹⁶⁰

Arnavutluk'ta ferdi olarak birçok Arnavut, İtalyan faşist direnmesine karşı çıkacak eylem ve saldırılarda bulunmuşlar ve bu faaliyetleri esnasında bir kısmı ya yakalanarak idam edilmiş ya da çatışmada ölmüşlerdir. Bunlardan biri de Arnavutluk Faşist Partisi'nin Korça'da ki merkezini 22 Temmuz 1942'de ateşe veren ve sonra yakalanıp İtalyanlar tarafından asılan Arkimidhi Kostani ile Kristo Greço'dur.¹⁶¹

Arnavutluk'un işgal güçlerinin elinden kurtulmasında Arnavut Partizanları'nın başına geçen Mehmet Shehu'nun da önemli rolü olmuştur. Arnavutluk İtalya ve Müttefikler arasında imzalanan antlaşmadan (08 Eylül 1943) sonra, Alman birlikleri Arnavutluk'u işgal ettiler ancak 1944'te partizanların baskısıyla çekilmek zorunda kaldılar.¹⁶²

15 Mayıs 1944'de, Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesinin ilk genel kurulu Skrapari'nin Helmes kentinde yapılmıştır. Söz konusu kurulda; Bölgesel Demokratik Hükümetin kurulması, Ulusal Ordunun düzenli ordu haline getirilmesi, Arnavut halkının silahları teslim etmemesi, düşmanın mağlup edilmesi ve zafere kadar ülkenin savunulması kararlaştırılmıştır.¹⁶³

1.2.1.2. Arnavutluk Komünist Hareketi ve Komünist Enternasyonal (KOMINTERN)

Arnavutluk komünist hareketini örgütlemek için ülke dışında da çaba gösterilmiştir. Bu kapsamda; Komünist Enternasyonal (KOMINTERN) yol gösterici olmuştur. 1928 Ağustos ayında Sovyetler Birliğinde merkezi Moskova'da bulunan Arnavutluk Komünist Grubu kurulmuş, Sovyetler Birliğindeki Arnavutluk Komünist Grubu, tüzüğünü hazırlayıp KOMINTERN'e onay için göndermiştir. Tüzüğe göre grubun başlıca görevi, KOMINTERN'in Arnavutluk kolu olarak Arnavutluk Komünist Partisinin kurulması için gerekli çalışmayı yapmak olarak belirlenmiştir.

¹⁶⁰ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, s. 196.

¹⁶¹ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, s. 199.

¹⁶² *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* Cilt:2, İstanbul, 1991, s. 828.

¹⁶³ Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, s. 345.

Söz konusu tüzüğe göre Sovyetler Birliği'ndeki Arnavut Komünist Grubunun başlıca görevi, Arnavutluk'ta somut devrimci çalışmayı geliştirmek ve oradaki komünist harekete yardımcı olmak şeklinde açıklanmıştır.

1930'da bu amaçla yurda dönen komünistler arasında en önde gelen isim; Ali Kelmendi olmuştur. Ali Kelmendi Arnavutluk'a dönünce yeni yer altı komünist gruplarını kurmuş ve ayrıca Tiran'da komünist bir hücre ile "*Terziler İlerleme Derneği*" içindeki komünist grubu örgütlemiştir. Daha sonra Ali Kelmendi, faaliyeti yetersiz olan Korça Komünist Grubuyla da bağlar kurmuş, Grup kendi kabuğuna çekilmiş ve saflarındaki Marksizm düşmanı unsurlar onu içeriden kemirmeye ve faaliyetini felce uğratmaya başlamışlardır.¹⁶⁴

Zogu'cu yöneticiler tarafından şehirlere sürülmelerine rağmen Ali Kelmendi komünist örgütlerle bağlarını korumaya ve onlara her türlü yardımı yapmaya çalışmıştır. 1932 yılında; Korça'ya sürülmesi, O'na oradaki komünist grubuyla doğrudan işbirliği yapma imkânı vermiştir. 1932 Temmuzunda; toplanan yürütme komitesinin genişletilmiş toplantısında Ali Kelmendi'nin yaptığı konuşma, grubun bakış açısını berraklaştırmıştır.

1.2.1.3. Komünistlerin Önderliğinde İlk İşçi Örgütleri

Korça Komünist Grubu; 1933 yılının Eylül ayında Korça'da "*Puna*" (Emek/İş) derneğinin kurulmasına ön ayak olmuştur. İşçilerin yanı sıra, çeşitli kesimlerden inşaat ustalarının da üye olduğu "*Puna*" derneğine esasen komünist grup önderlik etmiştir. Derneğin başkanı, Korça Komünist Grubu komitesi üyesi Pilo Peristeri olmuştur. Üye sayısı hızla 500'e çıkan dernek üyelerinden işçilerin sürekli olması, örgüte istikrarlı bir temel sağlamıştır. Jandarma baskısını önlemek için "*Puna*" derneği hükümet tarafından onaylanan tüzüğünde siyasi olmayan bir yardımlaşma derneği olarak gösterilmiştir. Oysa derneğin asıl programı, komünistler tarafından düzenlenen bir yarı-legal toplantıda kabul edilmiştir. Bu programa göre "*Puna*" işçilerin haklarını savunmuş ve aynı zamanda Zogo rejimine karşı hürriyet ve demokrasi için savaştıkları devrimci bir örgüt oluşturmuştur.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 35-37.

¹⁶⁵ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 37-38.

1.2.1.4. Kuçova Puna Derneği

Korça Komünist Grubu, Ağustos 1934 toplantısında komünist faaliyetlerini ülkenin diğer şehirlerine yayma kararını almış, ancak bu yolda kayda değer bir gelişme gösterilmemiştir.

1934 yılında petrol işçilerinin sendikasını örgütlemek için komünistlerin üstünlükleriyle gizli bir çekirdek oluşturulmuş; söz konusu çekirdek 1935 Ekiminde “Puna” derneğini kurmuştur.

Anılan derneğin başlangıçta 700 kadar üyesi bulunmasına rağmen bir yıl sonra bu sayı 1.500’ü geçmiştir. Dernek Kasım 1935’de hükümet tarafından da tanınmıştır. Hükümetin herhangi bir engellemesini önlemek için derneğin Tüzüğünde Puna’nın “*üyelerinin onur ve çıkarını korumak, onlara maddi ve manevi yardım sağlamak*” için kurulduğu belirtilmiştir. Hâlbuki gerçekte dernek daha kurulur kurulmaz Zogo aleyhtarı ve anti-faşist bir devrimci işçi örgütü haline gelmişti.

1935 sonbaharında ülkenin en önemli çalışma merkezi olan ve imtiyazlı AİPA Şirketi (Arnavutluk’taki İtalyan Petrol Şirketi) Kuçova’da başlamıştır. Söz konusu şirkette 1.600 kadar Arnavut işçi petrol çıkarma ve bu alandaki yan hizmetlerinde çalışmışlardır.

1936 yılında, Kuçova Puna Derneği taleplerini elde etmek için greve gitmeye karar verilmiştir vermiştir. İlk greve gidenleri Vlora’da Soğuk Pınar petrol boru hattını döşeyen 400 işçi oluşturmuştur. Söz konusu grevi Kuçova elektrik santrali işçilerinin grevi izlemiştir. Bu hareket 11 Şubat 1936’da; bir genel greve dönüşmüştür. Grevi bastırmak için hükümet bizzat İçişleri Bakanı’nın komutasında büyük bir jandarma kuvveti göndermiştir. En ileri işçilerden altmış tutuklanmış, 300 işçide çeşitli yerlere sürgün gönderilmiştir. Genel grev üç gün sonra bastırılmış ve Puna Derneği fiilen ortadan kaldırılmıştır.¹⁶⁶

1.2.1.5. Korça Ekmek Yürüyüşü

21 Şubat 1936 yılında; Korça’da tarihe “*Ekmek Yürüyüşü*” diye geçen kitle gösterisi patlak vermiş, Jandarma ile kanlı çarpışmalar meydana gelmiştir. Buna rağmen işçiler ve zanaatkârlar öğleden sonra lise öğrencilerinin de katılımıyla ikinci bir gösteriyi daha düzenlemişlerdir. Bu sefer jandarmayla çatışmalar daha da amansız bir

¹⁶⁶ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 45-47; Kastriot Dervishi, *Sherbimi Sekret Shqiptar*, Tirana, 2007, s. 92-94.

nitelik kazanmış; Korça'daki “*ekmek yürüyüşü*”, komünistlerin örgütlediği ve önderlik ettiği Zogu aleyhtarı ilk kitle eylemi olması bakımından önem kazanmıştır.

Bu eylem sonucu Gjirokastra, Saranda, Leskovik, Bilişt, Pogradec ve Berat'ta da açlığı protesto gösterileri patlak vermiştir. Kitlelerin Zogu rejimine karşı duydukları hoşnutsuzluk aynı zamanda 1936 Temmuzunda Vlora'da ve aynı yılın ekiminde Elbasan'da meydana gelen halk hareketleriyle de kendini göstermiştir. 1936 Eylülünde Ali Kelmendi, Arnavutluğa yeni dönmüş ve Enver Hoca'yla tanışmıştır.¹⁶⁷

1.2.1.6. Komünist Örgütlerin Çoğalması ve İşkodra Komünist Grubu

Arnavutluk Komünist hareketinin yeni bir önemli merkezi de İşkodra'da olmuştur. Burada 1934'te kurulan ilk komünist örgüt, çalışma alanını genişletmiş, yeni hücreler ve sempatizan grupları kurulmuştur. İşkodra Komünist Grubu faaliyet alanını Tiran, Elbasan, Cirokstar, Korça ve diğer bölgeler teşkil etmiştir.¹⁶⁸

1935 ve 1936 yıllarının devrimci olayları komünist hareket için önemli bir başarı teşkil etmiş olmasına rağmen işçi hareketinin ve Zogu aleyhtarı hareketin örgütlenmesinde bazı zaafı da ortaya koyması açısından önem kazanmıştır. Yerine getirilmesi gereken ilk görevin, komünist hareketi bütün ülkeye yaymak, örgütler arasında daha sağlam ilişkiler kurmak ve faaliyetlerini koordine etmek olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu amaçla; 1936 Aralık ayında Korça Komünist Grubu; ülkenin bütün bölgelerinde faaliyetleri geliştirme göreviyle yükümlü yeni bir yürütme komitesi kurmuştur. Korça Komünist Grubunun yeni örgütleri sadece Berat ve Tiran'da kurulabilmiştir.

1.2.1.7. Arnavutluk Komünist Hareketinin Yeni Çizgisi

Arnavutluğa karşı faşist tehlikenin arttığı şartlarda, komünist grupların sadece daha yakın işbirliği yapmaları değil, aynı zamanda bütün çalışmalarını Komünist Enternasyonal'in 7'inci Kongre kararlarına uygun olarak yen baştan düzenlemeleri de zorunlu hale gelmiştir. Komünist Enternasyonal'in yeni çizgisini uygulama doğrultusundaki ilk girişimler yurt dışındaki Arnavutluk komünistler tarafından yapılmıştır.

¹⁶⁷ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 48.

¹⁶⁸ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 50-51.

Paris'teki Milli Kurtuluş Komitesinin komünist grubunun önceliği ile 1936 Martında sürgündeki Arnavutların siyasi örgütlerinin oluşturduğu “*Demokratik Cephe*” kurulmuştur. Arnavutluk'ta resmen tanınmış bir parti olmadığı için, ülke içindeki komünist gruplar henüz KOMINTERN'le düzenli ilişkiler kuramamışlardı. Gene Yine de KOMINTERN ara sıra, Ali Kelmendi ve Fransa'da komünist grupların faaliyeti hakkında bilgi edinmiştir.¹⁶⁹

1.2.1.8. Korça Komünist Grubu ile İşkodra Komünist Grubu Arasındaki Anlaşmazlıkların Şiddetlenmesi

Korça Komünist Grubu, ülkenin hürriyet ve bağımsızlığını tehlikeye düşüren faşizme karşı mücadeleye önem vermiştir. Üyeleri eğitmek ve yeni çizginin propagandasını yapmak için grubun 1937 sonbaharında yayınlamaya başladığı yasal olmayan yayın organı “*Perpara (ileri)*” faşizmi bir baskı, sömürü ve savaş rejimi olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Arnavutluk da faşizmi tezgâhlayanların gerçek yüzlerini açığa çıkarmış ve onları destekleyen toprak ağalarının, büyük burjuva sınıfını ve tefecileri halk düşmanları olarak teşhir etmiştir. Ülkeyi tehdit eden faşizm tehlikesine karşı komünistleri uyarmış ve onları, halkı faşizme karşı mücadele etmeye çağırmıştır.

Korça Komünist Grubu geniş bir anti-faşist hareket yaratmak için propaganda yapmakla yetinmeyerek eylemlere de girişmiştir. Komünistler 1938 yılında Arnavutluk da faaliyet göstermekte olan “*Faşist Komite*”nin üyeleri ile sokak çatışmalarına girişmiştir. Korça Komünist Grubu ülkenin iç meseleleri konusunda doğru bir genel çizgi izlemiş ve ayrıca bu grup, İtalyan emperyalizmine karşı gelişen harekete büyük önem vermiştir.¹⁷⁰

İşkodra Komünist Grubu ise Korça, Durres ve diğer yerlerdeki çeşitli kurumların seçimlerinde komünistlerin kazandığı başarılarından gerekli dersleri çıkarmamıştır. Bu grubun üst kademedeki yöneticileri ülkedeki komünistleri birleştirmek ve geniş halk kitleleriyle ilişkilerini artırmak yerine, bölücülük ve yeni eylem çizgisini benimsemiş olan Korça Komünist Grubuna karşı mücadele yolunu tutmuştur.

¹⁶⁹ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 54-55.

¹⁷⁰ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 59-61.

1938'in ikinci yarısında yayınlanmaya başlayan İşkodra Komünist Grubunun illegal yayın organı "*Buletini Yeşil (Yeşil Bulten)*" bu ayrılıkta olumsuz bir rol oynamıştır.¹⁷¹

1.2.1.9. Enver Hoca Liderliğindeki Arnavut Komünist Partisinin Kurulması ve Faaliyetleri (1944-1948)

Arnavutluk Komünist Partisi(AKP)tarihi beş döneme ayrılarak da incelenebilir:

Birinci Dönem: Arnavutluk komünist partisi; 1941-1948 yılları arasında; Yugoslavya vesayeti altında bir dönem geçirmiştir. Bu dönemde Yugoslav komünizmi Tito önderliğinde tamamen Stalinist olduğundan Arnavut komünizmi de Stalinist idi. Temel şiar, "Enver –Tito" idi.

İkinci Dönem: Stalin'in Yugoslavya Komünist Partisi'ni aforoz etmesinden sonra, şiar "*Enver -Stalin*" olmuştur. Arnavutluk Parti-Devleti Büyük Birader'in sisteminin hemen hemen bütün özelliklerini ivedilikle aldığından eskisi kadar gereksinme duyulmasa da Yugoslav danışmanların yerini Sovyet danışmanlar almıştır. Sovyet vesayeti dönemi (1948-1961) Arnavut komünizminin altın çağını oluşturmuştur. Kruşçev'in, Yugoslavya ile barışması için Arnavutluk yöneticilerine baskı yapmasıyla her şey tersine dönmeye başlamış ve Enver Hoca 'nın tepkisini almıştır. Böylece Enver Hoca, Sovyetler Birliğine "*sosyal-emperyalist*" etiketi yapıştırarak ve Kruşçev'i de değişimci ilan ederek, Kruşçev'e karşı çıkmıştır.

Üçüncü Dönem: Vesayet, Maoist dönemde bir ittifaka dönüştü.(1961-1978) Sovyet teknisyenlerin yerini Çinliler almıştır. Fakat bu sefer danışmanlar olmamış ve "*Enver-Mao*" şiarı çok önemli görülmemiştir. Ülkenin kendini yönetme yeteneği artmış, fakat ekonomi kendine yeterli olmaktan hala çok uzak kalmıştır.

Dördüncü Dönem: Arnavutluk'un kendine yeterli olduğu, yalnızlık dönemi ise 1978-1985 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde Enver Hoca kendine modern Marksizm-Leninizm'in teorisyeni unvanını kazandıran bir dizi anı kitabı yayınlamıştır. Böylece Enver Hoca doktrini, Troçkistler, Titoistler, Sosyal-emperyalistler, Maoistler, Avrokomünistler vb. gibi diğer düşüncelerden farklı bir şekil almaya başlamıştır.

Beşinci Dönem: Enver Hoca 'nın ölümü ile birlikte onun kişilik kültü fetişist bir dine dönüştü. Artık yazınsal biçem açısından ne Lenin ne Stalin'in kitapları okunmaya

¹⁷¹ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi* Cilt I, İstanbul, 1975, s. 62-63.

devam edildi¹⁷². (AKP) kuruluş toplantısı, 8-15 Kasım 1941 tarihleri arasında Tiran'da yapılmıştır.¹⁷³ Arnavutluk Komünist Partisi 1941 yılında kurulduğunda, onun ilham kaynağı ve yol göstericisi Dusan Mugosa ve Miladin Popoviç isimli iki Kosovalı Yugoslav olmuştur. Bu parti sanki Yugoslav Komünist Partisinin bir alt dalı gibi kurulmuştu. Yugoslavya'nın güdümüne başlangıçtan itibaren girmişti. Bir başka deyişle, Arnavut Komünist Partisi Yugoslav Komünist Partisinin bir ürünü idi.¹⁷⁴ Diğer Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinden farklı olarak Arnavutluk'ta sosyalist rejim Sovyet yardımı olmadan kurulmuştur.¹⁷⁵ Bu durum ise Yugoslavları Arnavutluk'taki faaliyetleri için daha rahat hareket etmeye yöneltmiştir.

Macaristan'ın Stalinist lideri Rakosi dışında, Doğu Avrupa'daki komünist liderler arasında eğitimli tek isim olarak Enver Hoca'nın Partisi, işçi sınıfına öncülük edecek Marksist bir partinin oluşumu için hiç ümit verici bir zemine sahip olmamıştır.¹⁷⁶ Arnavutluk Komünist Partisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan boşluğu güçlü organizasyonları ve partizan güçleri ile doldurmuşlardır.¹⁷⁷

Arnavutluk İşçi Partisi'nde teorik olarak parti üyeleri fikirlerini serbestçe söyleme hakkına sahipti. Ancak karar alındıktan sonra tüm parti üyeleri alınan kararları ilave bir fikir üretmeksizin uygulamak zorundaydılar. Partinin en alt elemanı üç kişiden oluşan birim idi. Bu birimler, fabrikalarda, kooperatiflerde, ulaşım ve yapı teşebbüslerinde, değişik kurumlarda, köy ve kasabalarda bulunmaktaydı. Arnavutluk İşçi Partisinin merkezi Tiran'daydı. Parti bölgelere göre organize olmuştu. Parti hiçbir şekilde kendi ana çizgisi olan "*Marksist-Leninist*" düşüncenin dışına çıkılmasını

¹⁷² Arshi Pipa, "Arnavutluk'a Glasnost", (Çeviren Tonguç ÇOBAN), *Doğu Avrupa Dosyası*, Sayı 7/3, İstanbul, (Nisan), 1990 s. 428-430

¹⁷³ Paulin KOLA, *The Search for Greater Albania*, London, 2003, s. 24.

¹⁷⁴ Stephen Schwartz, "Enverists' and 'Titoists' – Communism and Islam in Albania and Kosova, 1941–99: From the Partisan Movement of the Second World War to the Kosova Liberation War", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.25, No.1, (March), Washington, 2009, s. 51-52; Ernest O Hauser, "The Red Rape of Albania", *The Saturday Evening Post*, Bari, İtalya, (November 26), 1949, s. 27; Skendi Stavro; "Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party", *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (January), 1948, s. 260; İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 136; Robert Elsie, a.g.e., s. 328; Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ – Melahat Pars, "Balkanlar El Kitabı, Cilt II, s. 334.

¹⁷⁵ Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu", *Balkan Diplomasisi(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN)*, ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, No:21, Ankara, 2001, s. 69.

¹⁷⁶ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*(Çeviren Emel Kurt), İstanbul, 2007, s. 38.

¹⁷⁷ Mario I. Blejer, Mauro Necagni, Ranta Sahay, Richard Hides, Barry Lohnston, Piroška Nagy, Roy Pepper, *Albania: From Isolation Toward Reform*, Washington/America, 1992, s. 5.

istemeydi.¹⁷⁸ Bir başka deyişle; Doğu Bloku komünistlerinin çoğu komünizmi alırken kendilerinden de katmışlar ve bir nevi ulusal karakter oluşturmuşlardı.¹⁷⁹

Tito Arnavutluk'a başlangıçta yardım etmeseydi Arnavutluk Komünist Partisi başarılı olamazdı.¹⁸⁰ Arnavutluk Komünist Partisi ülkenin kurtuluşu için faşizme karşı genel silahlı ayaklanmanın örgütlenmesi, yönlendirilmesi ve Halk İktidarının kurulması gibi büyük tarihsel görevler üstlendi. Toplantıda Geçici Merkez Komitesi seçildi. Enver Hoca Merkez Komitesinin başkanlığıyla görevlendirildi.¹⁸¹

Başlangıçta pek fazla yandaş bulamamakla birlikte, Kasım 1941'den sonra komünistler, hızla İtalyan karşıtı gerilla birlikleri oluşturmaya başlamıştır. Ortak bir milli dava çerçevesinde diğer direnişçi güçlerle işbirliği arayışına girilerek, başlattıkları hareketin sosyal niteliğinden çok milliyetçi tarafını öne çıkarmışlardır. Diğer bir ana direnişçi güç olan Abas Kupi'nin liderliğindeki Balli Kombetar (BK) örgütünün yöneticileri ile temasa geçmişlerdir. Bu iki güç Eylül 1942'de, Tiran yakınlarındaki Peze kasabasında bir araya gelerek, Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (UKC) kurmuşlardır. UKC, sıkı komünist denetimi altında bulunan bir genel konseyin idaresinde oluşturulmuştur.

Eylül 1942'de Yugoslavların gözetiminde bir halk cephesi politik koalisyonu kurulmuş ve buna "*Ulusal Kurtuluş Hareketi*"(LNC) adı verildi. 1943'te Mart ayında LNC'nin kurduğu "*Ulusal Kurtuluş Ordusu*" diğer Partizan grupların çoğuna hâkim duruma gelmişti.¹⁸²

Bu nedenle, 1944 Kasım'ında Alman kuvvetleri Arnavutluk'tan çekilmeye başlayınca LNC derhal duruma hakim oldu.¹⁸³

1.2.1.10. Komünist İktidarın Sağlamlaşması (Kasım 1944-Mart 1946)

Komünistler, Tiran'a girmelerini takip eden bir buçuk yıl içinde, özellikle yeni yasal kurumlar aracılığıyla muhaliflerini zayıflatmak için faaliyetlerde bulunmuştur. Aynı zamanda muhalif grupların ekonomik ve sosyal güçlerini azaltacak önlemler de alınmıştır.

¹⁷⁸ Elez, Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 1-2.

¹⁷⁹ GIAFFO, Lou "Albania: Eye of the Balkan Vortex, Xlibris Corporation, the USA, 1999,p.380

¹⁸⁰ Robert Austin," What Albania Adds to the Balkan Stew" *Orbis* Vol.37, Issue 2, (Spring), 1993, s. 259 , 21p.

¹⁸¹ An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, a.g.e., s. 39.

¹⁸² İhsan Gürkan, a.g.m., s. 136.

¹⁸³ İhsan Gürkan, a.g.m., s. 138.

1945'in ilkbahar aylarında artık kendilerini yerel seçimleri düzenleyecek kadar kuvvetli görmüşlerdir. Ertesi yıl milli kurucu meclisi oluşturan seçimler yapılmış ve oluşturulan meclis, 1946 Mart'ında yeni bir anayasayı yürürlüğe koymuştur.¹⁸⁴

Ulusal Kurtuluş İçin Anti-Faşist Konsey'in kurulması, UKC'nin üstündeki komünist denetiminin sona erdiği anlamına gelmemiş, bu ikili güç, hükümet ve yönetim mekanizmasının her düzeyde kendini göstermiştir. Kuzeyde, komünist yönetime karşı hatırı sayılır bir muhalefet meydana gelmiştir. Muhalefeti oluşturan nedenlerden biri de, komünistlerin güneydeki Tosk, Zogu yandaşlarının da kuzeydeki Geg bölgesinden olması teşkil etmiştir.¹⁸⁵

Devrimci adalet, kimi zaman cinayetten başka bir anlama gelmemiş, nitekim Tiran'ın kurtuluşu olan 17 Kasım'dan Enver Hoca'nın kente gelişine kadar ki on bir gün içinde 400 kişi idam edilmiştir. Nüfusu Tiran'dan daha az olan İşkodra kasabasında idam edilen kişi sayısı daha da yüksek seviyeye ulaşmıştır. Savaş suçlularının, işbirlikçilerinin yargılanmasına Ekim 1944'ten hemen sonra başlamıştır. Yargı sürecinde her zaman olduğu gibi esnek ifadeler kullanılmış, yeni kurulan "*Halk Mahkemeleri*" bu ifadeleri işgalci güçlerle ticaret yapan pazarcı ve esnafı bile kapsayacak bir şekilde genişletilmiştir. Ocak 1945'te çıkarılan bir yasa mahkemelere, "*halkın iktidarına itaat etmeyi reddeden ve iktidara karşı çalışan*" kişileri halk düşmanı olarak yargılama yetkisi vermiştir. Duruşmalara "*dinleyici katılım*" da serbest bırakılmıştır.¹⁸⁶

İktidarda buldukları ilk birkaç aylık sürede komünistler, rakiplerinin iktisadi ve toplumsal konumlarına da sürekli saldırıda bulunmuştur. "*Halk düşmanı*" olmakla suçlananların mallarına el konulmuş ve birçok kişi alınan mali önlemlerden mağdur olmuştur.

Mart 1945'te düzenlenen ağır bir vergi, Yugoslavya'da olduğu gibi, savaş sırasında işgalci güçlere satılan her tür üründen elde edilmiştir. Bu vergiyle sağlanan gelir, kısa sürede toplam devlet gelirlerinin yarısına ulaşmıştır. Vergiyi ödeyemeyenlerin mallarına el konulmuştur. O yılın Ocak ayında tüm bankacılık ve kredi kurumları kamulaştırılarak döviz alım-satımı yasaklanmıştır. Haziran'da döviz alım-satımı devlet tekeline girmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ R. J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, (Çeviren Emel Kurt) İstanbul, 2007, s. 40.

¹⁸⁵ R. J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 39- 40.

¹⁸⁶ R. J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 40.

¹⁸⁷ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 41.

Aynı zamanda toprak reformu alanında da önemli girişimler olmuş, Ocak 1945'te tarım borçları iptal edilerek toprak kiralaları bir buçuk kat azaltılmıştır. Eylül'de yürürlüğe giren bir kararnameye göre; sahibi tarafından işlenmeyen tüm topraklara tazminat ödemeksizin el konulması, modern yöntemler kullanan toprak sahiplerinin de, 40 hektara kadar toprak parçasına sahip olabilmeleri karara bağlanmıştır. Topraksız ve 5 hektardan az bir toprağa sahip olanlara aile başına toprak verilmiştir. Aile içinde evli erkek çocuk varsa, onun için de ek bir miktar toprak verilmiştir.¹⁸⁸

Nisan 1945'de yerel konsey seçimleri yapılmıştır. Açık oy ilkesi mümkün olduğu kadar uygulanmıştır. UKC'nin oybirliğiyle çoğunluğu elde etmesi, güneydeki ve gençler arasında popüler görüşleri yansıtmıştır. UKC, Ağustos 1945'de Arnavut Demokratik Cephesi (ADC) adıyla siyasi bir örgüte dönüşmüştür. Bu örgüt AKP denetiminde bulunmuştur. Aralık 1945'de kurucu meclis oluşturmak amacıyla seçimler yapıldı. Seçimlerde %90 oranında katılım sağlandı. Seçmenlerin %93'ü hükümet lehine oy kullandı. Yeni meclis 10 Ocak 1946'da toplandı.¹⁸⁹

1.2.1.11. Devrimin Başlaması (Mart 1946-Haziran 1948)

Arnavutluk'un savaş sonrası toplumsal devriminin ilk safhaları, Şubat 1946'dan önce yapılan 5'inci Birleşik Oturumu tarafından belirlenmiştir. Buna göre, tarım sektörü dışında kalan tüm özel mülkiyet ve girişimler ortadan kaldırılmıştır. Kırsal alanda da reformlar devam etmiş ancak hükümet, zorunlu kolektivizasyon ilkesini dayatacak gücü henüz kendinde bulamamıştır.

1945'in sonunda Arnavutluk'taki sınıflı girişimlerin %7'si kamulaştırılmış, 1946'da bu rakam %79 ve nihayet 1947'de %100'e çıkmıştır. 1948'de bir yıllık, 1949'da iki yıllık ve 1950'de Arnavutluk'un beş yıllık iktisadi kalkınma planı hazırlanmıştır.¹⁹⁰

Arnavut küçük burjuvazisinden geriye kalanlar ise sıkı vergilendirme politikaları ve vergi kurallarıyla çok güç duruma düşmüşlerdir. Vergiden kaçanlar hapse veya çalışma kamplarına gönderilmiş ya da mallarına el konulmuştur. Para reformu ise daha büyük ve geniş çaplı bir darbe olmuştur.

11 Haziran 1946'da, tüm banknotlar dolaşımdan kaldırılmış ve yenileri basılmıştır. Yeni kur Frank'ın değerini beş kat arttırmıştır. Daha zengin kesim için asıl

¹⁸⁸ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 39, 41.

¹⁸⁹ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 41- 42.

¹⁹⁰ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 42.

darbe; hiçbir ailenin 500 eski Frank'tan fazlasını takas edemeyeceğini belirten yasa olmuştur. Bu miktardan fazlasına sahip ailelerin bankaya yatıracakları tutarların; ülkenin yeniden inşası için kullanılmasına düşünülmüştür. 1945'te basılan Frank 1948'de dolaşımdan kaldırılmış ve yepyeni bir para birimi olan “Leke” getirilmiştir.¹⁹¹ Halen Arnavutluk'un güncel para birimi Leke'dir.

Bu dönemde yapılan reformlar ideolojik içerikli olmuştur. Bu kapsamda; tarım aletleri ve yük hayvanları devlet mülkü haline getirilmiştir. Haziran 1946'de; kullanılmayan tüm bina ve donanımlara, meyve bahçelerine, üzüm bağları ve zeytinliklere tazminat ödemeksizin el konulmuştur. 1946 mahsulü kaldırılmadan önce köylüler, devletin satın alma ajanslarına düşük fiyat ve yüksek kotalarda buğday ürünleri, mısır, arpa, çavdar ve yulaf vermek zorunda bırakılmıştır. Kasım 1946'da belediye arazilerinin bireylere satışını yasaklamıştır. Daha da sıkı bir uygulama sonucunda köylüler, artık otlakları da devletten kiralamak zorunda kalmışlardır.

Aralık 1946'da kotalarını teslim edemeyen üreticiler ifşa edilmiş ve rejimi eleştirenlerle birlikte halk önünde cezalandırılmıştır. Mayıs 1947'de, borcunu ödemeyen her üreticinin malına el koyması için hükümete mutlak yetki verilmiştir.¹⁹²

Arnavutluk Komünist Parti üye sayısı 1943 yılında 700 iken, 1948'de 45.382; 1976'da 101.500 olmuştur. Söz konusu artışın ülkenin genel nüfus artışı ile paralellik gösterdiği gerçek anlamda ise toplam nüfusun ancak %4'nün Parti üyesi olduğu görülmüştür.¹⁹³

Arnavutluk Komünist Partisi üye sayılarını artırmak için köylü ve işçilere gitmiştir. Büyük bir çoğunluğu teşkil eden köylüler için savaştan sonra toprak reformu yapma sözü vermiştir.¹⁹⁴

Arnavutluk'ta Komünist Partisi gücü ele geçirince üyelerinin eğitim seviyelerini yükseltmek için Marksist-Leninist Gece Okullarında eğitimi zorunlu kılmıştır.¹⁹⁵

Tito-Stalin ayrışmasından önce, Tiran emirleri Belgrad'tan almaktaydı. Bundan dolayı sadece 1949'da Tiran'da bir “*Merkezi Parti Okulu*”, Parti'de ki lider kadroya, hükümet ve diğer birimlerde çalışacak ve iyi iş yapabilecek insanlar yetiştirmek

¹⁹¹ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 42-43.

¹⁹² R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 39, 43.

¹⁹³ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 435; Ernest O Hauser, a.g.m., s. 118.

¹⁹⁴ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, s. 39, 43-44; Gani Manelli, a.g.m., s. 337.

¹⁹⁵ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Newyork, 1990, s. 17.

maksadıyla kuruldu.¹⁹⁶ Tito ve Stalin arasındaki irtibat kesilince, Arnavutluk Komünist Partisi, Yugoslav etkisinden kurtuldu ve Sovyet yanlısı bir tavır almaya başladı.¹⁹⁷

12 Haziran 1949'da Arnavutluk parlamento seçimi %95 katılım ile yapılmış, oyların %98'ini Demokratik Cephe üyeleri almıştır.¹⁹⁸

28 Mayıs 1950'de Arnavutluk'ta genel seçim yapılmıştır. Seçime %99,43 katılım olmuş ve bunun %99,18'i Enver Hoca'nın Demokratik Cephe hükümetine oy vermiştir. Yeni Ulusal Meclis 121 üyeden teşkil edilmiştir. Her üye 10.000 kişiyi temsil etmektedir. Bunlardan 26'sı işçi, 79'u işveren, 15'i çiftçi ve biri de kilise mensubudur. Seçmen yaşı 18 olup ordu mensuplarının oy kullanımına da izin verilmiştir. Sadece politik olarak güvenilmezler oylamaya katılmamışlardır.¹⁹⁹

1.2.2.12. Komünist Partisi'nin Yapısı

1941 yılında kurulan Arnavutluk Komünist Partisi'nin ismi 1948 yılında "Arnavutluk İşçi Partisi" olarak değiştirildi. Üye sayısı her geçen gün artmasına rağmen Arnavutluk nüfusu yüksek bir artış hızında olduğundan Arnavutluk İşçi Partisi üyelerinin toplam nüfusa oranı hep %4'te kalmıştır. Üyelerin bileşimine gelince %37,5'i sanayi işçisi, %29,0 çiftçi, %32'si ise devlet ve parti üyeleri ile diğer işçilerden oluşmaktadır. Parti üyelerinden halkın politik, ideolojik ve sosyal durumlarını kontrol etme, yönetme ve denetlemesi beklenmektedir. Komünist parti teşkilatı hükümet teşkilatı ile paralel olup yerel bölgesel ve ulusal seviyede hükümet organlarını kontrol etmektedirler. Bölgesel olarak parti konferansı, ulusal olarak ise parti kongresi yapılmaktadır. Parti Kongresi her beş yılda yapılır. Böylece 100'ün üzerinde Merkez Komite üyeleri seçilir. Merkez Komite yılda üç kez toplanır. Merkez Komite 16 kişiden oluşan Politbüro'yu icra komitesi olarak seçer, bu komite ayrıca genel sekreteri de seçer. Politbüro kararları Merkez Komite tarafından onaylanmalıdır. Muhafifler cezalandırılır. Pratikte Politbüro ülkede gücün merkezidir ve Parti Genel Sekreterinin sıkı kontrolü altındadır. Sekreter olarak Enver Hoca'nın üç ayrı sekreteri bulunmaktadır. Bunlar Hoca'nın ideoloji, teşkilat ve idari hususlardan danışmanlık yaparlar. Parti'nin

¹⁹⁶ Joseph S Roucek, The Sovietization of Albanian Education, *The Slavic and East European Journal*, Vol. 2, No. 1, (Spring) , 1958, s. 60.

¹⁹⁷ Robert Elsie, a.g.e., s. 328.

¹⁹⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, a.g.e., s. 347.

¹⁹⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 402.

satüsü 1948’de yapılan ilk Parti Kongresinde yapılmıştır. Enver Hoca döneminde güç Arnavutluk İşçi Partisi ve Enver Hoca’nın elinde olmuştur.²⁰⁰

Enver Hoca döneminde Arnavutluk’ta iki sınıf bulunmaktaydı. Bunlar işçi sınıfı ile köylü sınıfıdır. Arnavutluk İşçi Partisi tarafından yönlendirilen Arnavutluk İşçi Sınıfı sayıca küçük ancak militan ruhu yüksek ve etkin bir sınıftır. İşçi sınıfı yönlendirme ve kontrolünü Parti ve devlet üzerinden yapmaktadır. Bunun yanında direkt kontrol yapma imkânına da sahiptir. İşçi sınıfı kontrolünü üç bölümde yapmaktaydı. Üsten kontrol; bu devlet ve Parti vasıtasıyla yapılan kontroldür. Alttan kontrol; bu idari faaliyetlerle ilgili yapılan kontroldür. Ayrıca karşılıklı kontrol bulunmaktadır. Bu da; işçinin işçiyi kontrolüdür.²⁰¹ İşçi sınıfı liderliğinde işçi-köylü sınıfı birleşmesi gerçekleşmiştir. Bu proleter diktatörlüğün önemli prensibi olmuştur.²⁰²

Arnavutluk Komünist Partisi’nin kuruluşu adeta bir aile gücü yapısındaydı. Yaklaşık 30 yıl Parti’nin kuruluşunda bulunan ailelerin hükmü geçmiştir. Bunlardan ilki Enver Hoca ve Parti Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Enver Hoca’nın eşi Nemciye Hoca tanınmış Marksist-Leninist Çalışma Enstitüsünü de kapsayan Merkez Komite Eğitim ve Kültür direktörü olmuştur. Mehmet Shehu başbakan olarak görev yapmıştır. Eşi Fikret Shehu ise 1950’de Meclis Başkan Yardımcısı olmuş ve en büyük parti okulunu, yani V.I Lenin Enstitüsünü idare etmiştir. Mehmet Shehu’nun kayınbiraderi General Kadri Hasbiu İçişleri Bakanı olmuş ve gizli polis teşkilatı “SIGIRUMI”ye başkanlık etmiştir. Üçüncü sırada olan Hysni Kapo ise parti sekreteri olmuş ve Teşkilat ve Organizasyon Direktörü olmuştur. Kapo’nun eşi ise Arnavutluk Kadınlar Birliği’nin başında yöneticilik yapmıştır. Merkez Komite’nin üyelerinin yarısı bu şekilde birbirleriyle ilişkili olmuştur.²⁰³

1.2.2. Arnavutluk Emek Partisinin Üyelik ve Disiplin Anlayışı

1.2.2.1. Partiye Üye Olma

Arnavutluk Emek Partisinin 18 Kasım 1948 tarihinde yayınlamış olduğu tüzükte partiye üye olma şartı ”*Partinin programını ve tüzüğünü kabul eden, örgütlerinden birinde çalışan, Parti organlarının kararlarına uyan ve üyelik aidatlarını düzenli*

²⁰⁰ Edwin E Jacques, a.g.e., s. 440.

²⁰¹ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, s. 158-163.

²⁰² *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, s. 170-173

²⁰³ Edwin E Jacques, a.g.e., s. 436.

ödeyen herkes parti üyesi olabilir “şeklinde belirlenmiştir.²⁰⁴ Komünist Parti üyeliği toplam nüfusun %5’ni geçmemiştir.

Diğer ülke komünist parti üyelerinin sayısı göz önüne alındığında Komünist Partisi’nin sıkı bir şekilde düzenlenmediği görülmüştür. Üyenin birçok sorumlulukları bulunmakta ve zamanının büyük kısmını toplantı ve konferanslarda geçirmişlerdir. Ayrıca Parti’de yüksek mevkide bulunanlar rahat evlerde yaşamaları, pahalı araba sürmeleri, iyi yeme ve iyi giyinmeleri, gösterilerde eşleri ile sıkça bulunmaları ve yurt dışında tatile çıkmaları dikkati çekmiştir.²⁰⁵

1.2.2.2. Partiye Kabul Edilme

Partiye tek tek katılma şekli kabul edilmiştir. Yeni üyelerin sadece aday olarak deneme sürelerini tamamlamış aday üye saflarından kabul edileceği belirtilmiştir. Partiye kabul edilen yeni üyelerin kent ve kırsal alanlardaki emekçi yığınlar arasından gelmesi, Partiye kabul edilmede milliyet, ırk ve cins ayrımı yapılmaması ve Partiye alınacak yeni üyeler 18 yaşını doldurmuş olması şartı aranmıştır.²⁰⁶

Enver Hoca seçimde temsil edilecek adayları seçerken ağırlıklı olarak üniversite mezunlarının aday gösterilmesine önem vermiştir. Bu kapsamda; başlangıçta %40’larda (1962) olan üniversiteli temsilci oranının kendi döneminin sonlarına doğru (1982) %76,8’e çıktığı görülmüştür. Enver Hoca eğitim seviyesi yüksek olan insanların üst düzeyde temsil edilmelerini sürekli teşvik etmiş ve sisteminin bu ana prensip içinde oluşturmuştur.²⁰⁷

1.2.2.3. Parti Disiplini

Partizanlar küçük bir komünist hücrenin oluşturulması ile mücadelelerine başlamışlardır. Üyelerini topraksız köylü ve şehir ve kasabalardaki gençlerden seçmişlerdir. Bu insanları; kabile geçmişlerinin olmaması, yaşam standartlarının düşük olması nedeniyle kolaylıkla disiplin altına almak ve yönlendirmek mümkün olmuştur.²⁰⁸ Parti, disiplinin en hafif ihlaline bile izin vermeyecek şekilde prensip koymuştur. Hiçbir surette, Parti programı ve Tüzüğünden sapmaya izin verilmeyeceği, Parti görevlerini ihmal eden, üyelik aidatlarını ödemeyen veya temel örgüt toplantılarına katılmayan,

²⁰⁴ *Arnavutluk Emek Partisinin İnşası ve Parti Yaşantısı*, (Çeviren: Fatma Karcan), İstanbul, 1977, s. 58.

²⁰⁵ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 26.

²⁰⁶ *Arnavutluk Emek Partisinin İnşası ve Parti Yaşantısı*, (Çeviren: Fatma Karcan), s. 60.

²⁰⁷ Enver Hoca, *40 Years of Socialist Albania*, Tirana, 1984, s. 26.

²⁰⁸ Julian Amery, a.g.e., s. 168.

parti toplantılarına zamanında gelmeyen veya diğer parti görevlerini yapmayan ya da çalıştığı örgütte parti çizgisine uymayan komünist parti disiplini ihlal etmiş kabul edilmiştir.²⁰⁹

İşçilerin Parti saflarına kabulü için azami dikkat gösterilmiş, Parti diğer tabakalardan gelenleri, özellikle tarım kooperatifi mensuplarını ve yoksul tabakadan gelen sadık ve denenmiş, temiz sicilli, Parti için savaşmaya hazır diğer unsurları da saflarına kabul etmekten tamamıyla vazgeçmeyecek şekilde prensip edinmiştir. Fakat kabul edilenlerin büyük yüzdesinin işçiler olması gerektiği ve memur, orta köylü, vs.nin kabulü için parti örgütlerinin standartlarının daha da yükseltilmesi, böylece bürokrasinin Partiye sızmasının denetlenmesi gerektiği de akıldan çıkarılmaması gereken bir prensip olduğu düşünülmüştür.²¹⁰

Arnavutluk anayasası Arnavutluk İşçi Partisini toplumu ve devleti tek yönlendiren/etkin politik gücü olarak tanımlamıştır. Marksist-Leninist ideolojiyi de bu partinin resmi ve tek ideolojisi olarak kabul etmiştir.²¹¹

1.2.2.4. Enver Hoca'nın Komünist Tanımlaması

Enver Hoca komünistleri her yönden yüceltici sözlerle tanımlamayı seçmiş ve bu meyanda *“Komünistler uzak görüşlü, gelişmiş ileri ve yeni düşünceleri olan devrimcilerdir ve bu Partinin gerçek gücünü oluşturur.”*²¹² şeklinde beyanda bulunmuştur.

1978 yılında ise Arnavutluk Emek Partisi, Amerikan emperyalizminin ve Rus sosyal-emperyalizminin dünyayı, yeni bir dünya savaşına sürükleyeceklerine ve böyle bir savaşın patlama tehlikesinin hayali değil, gerçek olduğuna birçok kez işaret etmiştir. Söz konusu tehlikenin tüm dünyadaki halklar, geniş emekçi kitleler, barışsever güçler ve ülkeler, Marksist-Leninistler ve ilerici insanlar için kuşkusuz sürekli bir kaygı vereceğini belirtmiş ve anılan tehlike karşısında pasif bir şekilde eli kolu bağlı durulmaması gerektiğini savunmuştur.²¹³ Arnavutluk Emek Partisi Aralık 1990'a kadar yegâne yetkili siyasal parti olmuştur.²¹⁴

²⁰⁹ Arnavutluk Emek Partisinin İnşası ve Parti Yaşantısı, (Çeviren: Fatma Karcan) s. 78.

²¹⁰ Arnavutluk Emek Partisinin İnşası ve Parti Yaşantısı, (Çeviren: Fatma Karcan) s. 129.

²¹¹ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 53.

²¹² Arnavutluk Emek Partisinin İnşası ve Parti Yaşantısı, (Çeviren: Fatma Karcan) s. 133.

²¹³ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çev: M.Murat), İstanbul, 1978, s. 265.

²¹⁴ Hugh Poulton, *Balkanlar –Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, (Çeviren: Yavuz Alagon), İstanbul, 1993, s. 234.

1.2.3. Arnavutluk Emek Partisinin Kongreleri

Arnavutluk İşçi Partisi'nde her beş yılda bir parti kongresi yapılır. İkinci Dünya Savaşı ardından kurulan Komünist Partisi, demokrasiye geçtiği 1992 tarihine kadar toplam 10 kongre yapmıştır. Kongre yapma geleneği hemen hemen tüm komünist partilerin olduğu ülkelerde yaygındır. Enver Hoca yapmış olduğu bu kongreler ile başta kendisinin ve komünist partisinin propagandasını yapmıştır.²¹⁵

Kongreler arasında Merkez Komite parti faaliyetlerini yönetir, maliyeyi idare eder, Parti'yi yabancı komünist parti ve organizelere karşı temsil eder. Her kongreden sonra ilk toplantıda politika üreten Politbüro üyeleri ile partinin icra makamı ve Parti Sekreteri seçilir. Merkez Komite asgari altı ayda bir toplanır.²¹⁶ Anılan kongrelerde önem arz eden hususlar aşağıda sıralanmıştır:

1.2.3.1. 1.Kongre (8-12 Kasım 1948)

Arnavutluk Komünist Partisi'nin ilk kongresi 8-22 Kasım 1948 tarihleri arasında; 862 delegenin katılımı ile Enver Hoca'nın Parti'nin Merkez Komitesinin faaliyetleri hakkında yapmış olduğu bir konuşma ile Tiran'da açılmıştır. Bu kongrede; Enver Hoca; Arnavutluk'un yeniden inşası ve sosyalizmin Arnavutluk'ta yerleşmesi hususunda söylemlerde de bulunmuştur. Parti ilk kongresinde yapısını, işleyişini ve planlarını açıklamıştır.²¹⁷

Arnavutluk Emek Partisi'nin (AEP) 1'nci Kongresi'nde, Yugoslav değişimcilerinin anti-Marksist görüş ve pratiklerinin açığa çıkarılması ve mahkûm edilmesi üzerinde özellikle durulmuştur. Bu kongrede, Josef Stalin'in önerisi ile Arnavutluk Komünist Partisi'nin ismi Arnavutluk İşçi Partisi olarak değiştirilmiştir. Diğer tüm partiler yasaklanmıştır. 21 yeni Merkez Komite üyesi ile 10 aday seçilmiştir. Enver Hoca Parti Genel Sekreteri, Mehmet Shehu, Hysni Kapo, Beqir Balluku, Gogo Nushi ve Spiro Koleko ise Enver Hoca'nın destekçileri olarak Merkez Komitede yerini almıştır. Bu kongrede 1949-1950 yıllarını kapsayan İki Yıllık Kalkınma Planı ilan edilmiş ve bu planın önceliğinin endüstrileşme olduğu beyan edilmiştir. Enver Hoca bu kongrede yine Anglo-Amerikan tehdidininin varlığından söz etmiştir.²¹⁸

²¹⁵ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 55.

²¹⁶ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 55.

²¹⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 110.

²¹⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 305-307; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 21; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 468.

Enver Hoca bu kongrenin bitiş konuşmasında Mareşal Tito'yu Arnavut düşmanı ilan etmiştir. Yugoslavya'yı Arnavutluk'taki sanayiye durdurmakla suçlayan Enver Hoca, Yugoslavya ile birleşmenin Arnavutluk'un bağımsızlığına karşı yöneltilen bir rüzgâr olduğunu söylemiştir.²¹⁹

1.2.3.2. 2. Kongre (31 Mart-07 Nisan 1952)

Arnavutluk Komünist Partisi'nin ikinci kongresi 31 Mart- 7 Nisan 1952 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu kongrede; Enver Hoca yayımlamış olduğu raporda ülkenin hızla gelişmesi için sanayiye verilen önem üzerinde durulduğu, bunu gerçekleştirmek için ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya konulacağı belirtilmiştir.²²⁰ Enver Hoca 16 Eylül 1957'de Tiran Üniversitesi'ni açmıştır.²²¹

Enver Hoca yapmış olduğu konuşmada 5996 Parti üyesinin “*güvenilmez*” olduklarından dolayı Parti'den ihraç edildiklerini, ihraç edilenlerden 2875 kişinin “*halk düşmanı*” olduklarını belirtmiştir. Enver Hoca ihraç edilenlerin sayısının Parti'nin %8'ni oluşturduğunu, Partilerinin hâlihazırda 44.418 mevcudu olduğunu açıklamıştır. Enver Hoca ayrıca İki Yıllık Kalkınma Planlarının % 91,4 oranında başarıldığını da ilave etmiştir. Bu kongrede Mehmet Şehu, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın(1951-955) ana çizgilerini açıklamıştır.²²²

1.2.3.3. 3. Kongre (25 Mayıs 1956-02 Haziran 1956)

Arnavutluk İşçi Partisinin 3. Kongresi 25 Mayıs-2 Haziran 1956 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu Kongrede tarımın, madencilik ve halkın kültür seviyesinin geliştirilmesi kararı alınmıştır.²²³ 41.372 üye ve 7272 aday üyenin katıldığı 3'üncü Kongre olaysız geçmiştir. Enver Hoca ve Mehmet Shehu konularını korumuşlardır.²²⁴

²¹⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 315.

²²⁰ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 117.

²²¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 125.

²²² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 442-444.

²²³ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 474.

²²⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 507.

1.2.3.4. 4. Kongre (13-20 Şubat 1961)

Arnavutluk İşçi Partisi'nin 4. Kongresi 13-20 Şubat 1961 tarihleri arasında yapılmıştır. Arnavutluk Komünist Partisi'nin kuruluşun 20'inci yılında yapılan u kongre Parti tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sosyalizmin ekonomik temellerinin atıldığı bir kongredir.²²⁵ Kongrede bir kez daha Marksist-Leninist yolda gidileceği belirtilmiştir.²²⁶ Enver Hoca'nın en zor dönemlerinden birinin yaşandığı bu konferansta; Arnavutluk'un tarım-endüstri toplumundan; endüstri –tarım toplumuna geçme zamanının geldiği belirtilmiştir. Tüm Sovyet engellemelerine rağmen 3. Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanacağı ifade edilmiştir.²²⁷ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-45.)

Arnavutluk Emek Partisi'nin 4'üncü Kongresinde Enver Hoca çok ilginç bir değerlendirme yapmış ve hazırlanmakta olan anayasa maddeleri arasında sosyalist cumhuriyette istismarcı sınıfların bulunmadığını ve kişinin kişiyi istismarının yasaklandığını bildirmiştir.²²⁸

1.2.3.5. 5. Kongre (1-8 Kasım 1966)

Arnavutluk İşçi Partisi'nin 5. Kongresi 1-8 Kasım 1966 tarihlerinde Tiran'da gerçekleşmiştir. Bu Kongrede Üçüncü Beş Yıllık Planın başarı ile gerçekleştiği ifade edilmiştir. Yeni dönemi için yine önceliğin endüstri –tarım toplumu olmaya verileceği belirtilmiştir. Çin, Arnavutluk'un tarıma tıpkı Yugoslav ve Sovyet Rusya'nın dikte ettikleri gibi yönelmesini istemiştir. Bunu söz konusu kongre bir slogan olarak belirtmiştir: "*Dağlara, tepelere gidin ve oraları ovalar gibi faydalı edin*".²²⁹

Arnavutluk Demokratik Cephesinin 5'inci Kongresinde açılış konuşması yapan Enver Hoca, ABD ile Sovyetler Birliği arasında stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin SALT-2 Antlaşmasını eleştirerek aslında iki süper gücün bu antlaşma ile nükleer silah üstünlüklerini devam ettirmeyi amaçladıklarını söylemiştir.

Enver Hoca "*SALT ve diğer silahsızlanma görüşmeleri bir aldatmacadır. Silahsızlanmaya ilişkin sayısız görüşmeler yapıldı. Ama dünyamızda silah üretim ve satışı hızla artıyor. ABD ve Rusya SALT-2 Antlaşması ile dünyanın gözünü boyamak istiyor, ama bu anlaşma ile yine nükleer silah üstünlüklerini koruyacak ve diğer*

²²⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 135.

²²⁶ Enver Hoxha, *Speeches (1961-1962)*, Tiran, 1977, s. 13-14.

²²⁷ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 480.

²²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Enver Hoca: Arnavutluk'ta İnsanın İnsanı İstismarı Yasak Edilmiştir", 10 Mart 1976, s. 3.

²²⁹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 482.

ülkelere şantaj yapacaklardır. Zaten SALT-2'den sonra bile dünyayı yok edebilecek nükleer silahları olacaktır." demiştir.²³⁰

Enver Hoca yine "Arnavutluk ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası meydana gelebilmesi için büyük bir devrimci olan Stalin'in itibarının kayıtsız ve şartsız iadesi mutlak gereklidir."²³¹ diyerek bu konudaki tepkisini göstermiştir.

Enver Hoca tarafından yayımlanan kongre raporunda Arnavutluk'un Sovyet Rusya'nın Kruşçev ile birlikte sosyalist devrimin içine düştüğü duruma düşmeyeceğini, ülkesinin ilerlemesi için Marksist-Leninist düşüncenin hala geçerli olduğunu belirtmiştir.²³² Bu kongrede eğitim sorunları ve çözüm önerileri oldukça geniş yer almıştır.²³³

1.2.3.6. 6. Kongre (1-7 Kasım 1971)

Arnavutluk İşçi Partisi'nin 1-7 Kasım 1971 tarihleri arasında yapılan 6. Kongresinde Hoca 1971-75 yıllarına ait direktifler vermiştir. Bunlar arasında endüstri, tarım, kültür, bilim ve sanatta çabuk gelişme ile devlet ve Parti organlarının güçlendirilmesine yönelik isteklerde bulunmuştur.²³⁴ Hoca, ayrıca Washington'a yönelme ve NATO'ya destek ve Açık Pazar hususlarını kapsayan Çin'in dış politikası hakkında aynı fikirde olmadığını belirtmiştir. Her ne kadar Amerika'nın, Arnavutluk rejimini tehdit eder bir durumu olmasa da, Hoca yine de Amerika'nın tehdit olma düşüncesini değiştirmemiştir.²³⁵

Enver Hoca; 6. Kongresinde yapmış olduğu konuşmada; özetle "Sovyet revizyonizmi de halklar için Amerikan emperyalizmi kadar tehlikeli, sinsi ve saldırgan bir düşmandır. Bugün değişimci Sovyetler Birliğinin şoven ve yeni sömürgeci bir devlet haline geldiğinde hepimiz şahidiz. Sovyet değişimcilerinin dış politikası, eski çarların Büyük Rusya politikasıdır, aynı yayılma hedefine sahiptir. Aynı şekilde halkları ezme ve köleleştirme hedefine yönelmektedir(.....)" söylemek suretiyle yeniden vurgulamıştır.²³⁶

²³⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Enver Hoca: SALT-2 Antlaşması Bir Aldatmacadır", 11 Haziran 1979, s. 3.

²³¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Enver Hoca: Stalin'in İtibarının İadesini İstedi", 03 Kasım 1966, s. 3.

²³² Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 147.

²³³ Ramiz Alia, *Our Enver*, a.g.e., s. 167.

²³⁴ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 490.

²³⁵ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, 26-27; Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 181.

²³⁶ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, İstanbul, 1975, s. 23-24.

Enver Hoca 40 yıllık diktatörlük döneminde gençliği hep yanında tutmaya özel önem vermiştir. Bu hususta tıpkı komünist partisi için düzenlemiş olduğu kongreleri benzer şekilde gençlik için de düzenlemiştir.

Bu kapsamda; 23 Ekim 1972 tarihinde; Durres'ta yapılan Arnavutluk Emekçi Gençlik Birliği 6. Kongresi'nin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bahse konu 6. Kongrede konuşmacılar arasında bulunan Arnavutluk Emek Partisi Siyasi Büro Üyesi ve Merkez Komite Sekreteri Ramiz Alia'da bulunmuştur.

Ramiz Alia yapmış olduğu konuşmada; gençliğin ülkenin en hayati ve aktif gücünü oluşturması, gençliğin ülke nüfusunun yarıdan fazlasını meydana getirmesini göz önüne sermiş ve onların hayatın her alanında ve özellikle üretimde öncü olmalarına işaret etmiştir.²³⁷

Aynı kongrede Merkez Komite Birinci Sekreteri Rudi Monari'de yapmış olduğu konuşmada “*Gençliğin ülke hayatını her yönüyle devrimleştirme mücadelesinde aktif bir güç*” olarak gördüğünü ifade etmiştir. Kongrenin gençlere göz bebekleri gibi bakmakta ve onları nerede olursa olsun cesaret ve kararlılıkla geniş bir cephe üzerinde ilerlemeye hazır zinde güçler olarak gördüğünü belirtmiştir.²³⁸

Arnavutluk Emek/İşçi Partisi gençlere her alanda görevler vermiştir. Nitekim 6. Kongrede gençlere verilen görevler arasında Rrogozhina-Fier ve Elbasan-Prenjas demiryolu ve Malesiae Madhe karayollarının yapımlarında gösterdikleri başarılar Rudi Monari tarafından açıklanmıştır. Monari, gençler için: “*Onlar, ülkenin yönetiminde olduğu kadar, politik ve sosyal hayatta, ekonomi, kültür ve eğitimin gelişmesinde de gittikçe daha çok söz sahibi oluyorlar ve aktif rol oynuyorlar*” demiştir.²³⁹

Bununla birlikte; Arnavutluk'un Ankara Büyükelçisi Başkâtibi Saimir Kurti ile Mart 2011 tarihinde Ankara'da ofisinde yapmış olduğum söyleşide gençlerin söz konusu yollarda çalışmalarının tamamı ile baskıyla ve zorla yapıldığı ifade edilmiştir. Enver Hoca gençliğe verdiği önemi değişik vasıtalarla dile getirmiş ve “*gençliği düşünen, zaferi garantiler*” prensibini ifade etmiştir.²⁴⁰ Arnavutluk Emekçi Gençlik Birliği 6. Kongresinde alınan kararlar arasında Vietnam gençliği ve halkının kurtuluş

²³⁷ Enver Hoca, *Arnavut Emekçi Gençlik Birliği VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliği Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, (Çeviren: Ahmet Kılıç), İstanbul, 1977, s. 9-10.

²³⁸ Enver Hoca, *Arnavut Emekçi Gençlik Birliği VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliği Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, (Çeviren Ahmet Kılıç), s. 23.

²³⁹ Enver Hoca, *Arnavut Emekçi Gençlik Birliği VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliği Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, (Çeviren Ahmet Kılıç) s. 25.

²⁴⁰ Enver Hoca, *Arnavut Emekçi Gençlik Birliği VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliği Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, (Çeviren Ahmet Kılıç), s. 31.

mücadelesini destekleme, Filistin gençliğinin mücadelesini destekleme, dünya gençliği ve halklarının kurtuluş mücadelesini destekleme vb. kararlarda alınmıştır.²⁴¹

1.2.3.7. 7. Kongre (1-7 Ocak 1976)

Arnavutluk İşçi Partisi'nin 7. Kongresi 1-7 Ocak 1976 tarihleri arasında Tiran'da yapılmıştır. Bu kongrede; öncelikle Arnavutluk İşçi Parti üyeleri Parti'nin Marksist-Leninist çizgide gitmesinin doğru olduğuna dair düşüncelerini yenilemişlerdir.

Enver Hoca 7. Kongrede yapmış olduğu konuşmada; Arnavutluk'un sadece o dönemde mütteffığı olan Çin, Vietnam ve Kore ile kültürel ilişkileri sürdürmediklerini; aynı zamanda Fransa, İskandinav ülkeleri, Mısır ve pek çok başka ülkelerle de benzer ilişkileri sürdürdüğünü belirtmiştir.²⁴²

Enver Hoca 7. Kongrede ayrıca Arnavutluk İşçi Partisi'nin, Arnavutluk Devleti'nin ve Arnavutluk halkının; NATO'ya, Varşova Paktı'na, COMECON'a ve Avrupa Ekonomik Topluluğuna karşı olduklarını belirtmiştir. Enver Hoca; söz konusu örgütlerin, iki süper gücün (ABD ve Sovyetler Birliği) yayılmacı siyasetinin aracı olduğunu düşünmekte, gelişmekte olan ülkeleri sömürerek yoksullaştırdıklarını iddia etmektedir.²⁴³

Arnavutluk'ta ülkenin ulaştığı yeni siyasal ve ekonomik düzey göz önünde tutularak; 1976 yılbaşında yeni bir anayasa hazırlanmış ve anayasa bütün halkın tartışmasına sunulmuştur.²⁴⁴ Enver Hoca bu kongrede özellikle yeni ve eski anayasalar arasındaki farkları da sergilemiştir. O'na göre eski anayasa bir sosyalizmin oluşumunu sağladığı; yeni anayasanın ise sosyalist toplumun tamamıyla kurulmasını sağlayacağı düşüncesi hakim olmuştur.²⁴⁵

7'inci Kongrede Enver Hoca'nın ileride kendisinin yürüteceği "yalnızlık politikası"nın temellerine dair açıklamaları da bu kongrede belirttiği görülmüştür. Nitekim Enver Hoca; "Ne denli önemli olursa olsun dış yardım, ek ve tamamlayıcı bir

²⁴¹ Enver Hoca, *Arnavut Emekçer Gençlik Birliğı VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliğı Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, (Çeviren Ahmet Kılıç), s. 70,72,74.

²⁴² *Belgeler*, Partizan Yayınları No: 8(Zafer Matbaası basmıştır.) , İstanbul, Şubat 1980, s. 78.

²⁴³ *Belgeler*, Partizan Yayınları No: 8(Zafer Matbaası basmıştır.) , İstanbul, Şubat 1980, s. 81.

²⁴⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk 7'nic Kongresinde Ülkenin Yeni Anayasası da Tartışılacak", 24 Ekim 1976, s. 3.

²⁴⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999, s. 83.

*unsurdur. Arnavutluk kendi gücüne dayanma prensibine sıkıca sarılmak zorundadır” demiştir.*²⁴⁶

Yeni anayasa bir nevi Enver Hoca'nın vasiyetnamesi idi. Bu anayasa Arnavutluk'un komünizmi gerçekleştirmek için daima gerçek Marksist-Leninist yolu takip etmesinin garantisiydi.²⁴⁷ Başbakan Mehmet Shehu ise yeni anayasanın şu anki neslin daha sonraki nesle mukaddes bir emaneti idi. Böylece kim bu anayasaya karşı gelirse Marksist-Leninizm'e, ülkenin özgürlük ve bağımsızlığına karşı gelmiş olacak ve halkın acımasız yumruğu tarafından cezalandırılacaktı.²⁴⁸

Yeni anayasanın 3. maddesi Arnavutluk İşçi Partisinin tekeli, 14. maddesi ülkenin sosyalist ekonomisinin gelişiminin kendi kendine yeterli olmaya dayandığını, 9. maddesi yabancı askeri üslerin Arnavutluk'ta üslenmesinin yasaklanmasını²⁴⁹, en kritik maddesi olan 28. maddesi ise hiçbir şekilde dışarıdan kredi alınmasının mümkün olmadığını belirtiyor²⁵⁰ ve kendine güvenme politikasını kanunen de gerçekleştirmiş oluyordu.

Bu anayasa bir bakıma Enver Hoca sisteminin çöküşünün başlangıcı olarak kabul edilebilir. Enver Hoca dışarıdan kredi almayı, kapitalizm veya sosyalist revizyonizmle aynı görmekteydi. Bu hususu özellikle 7'nci Kongrede yapmış olduğu konuşmada belirtmiştir.²⁵¹

7. Kongrede görüşülen konulardan biri de ülkenin düşmanlar tarafından kuşatıldığıdır. Nitekim Başbakan Mehmet Shehu yaptığı konuşmada; Arnavutluk'un kuşatılmaya devam edildiğini, kendilerinin bundan korkmadığını ve korkmayacaklarını, bu kuşatmayı karşılayabileceklerini, ilerde de karşılama imkânına sahip olduklarını belirtmiştir.²⁵²

Kongrede alınan kararlar arasında “*kendi kendine yetme*” de bulunmuştur.²⁵³ Sosyalist toplumun bütünüyle inşası, hayatın her alanında ve her adımda kendi güçlerine dayanmak ilkesinin uygulanışına ve kavranmasına sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünülmüştür.

²⁴⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Enver Hoca: Arnavutluk Her Bakımdan Daha Bağımsız Bir Politika İzleyecektir”, 03 Kasım 1976, s. 3.

²⁴⁷ James S. O'donnell, a.g.e., s. 83-84.

²⁴⁸ James S. O'donnell, a.g.e., s. 83.

²⁴⁹ James S. O'donnell, a.g.e., s. 84.

²⁵⁰ James S. O'donnell, a.g.e., s. 84.

²⁵¹ James S. O'donnell, a.g.e., s. 84.

²⁵² James S. O'donnell, a.g.e., s. 216-217.

²⁵³ Ramiz Alia, *Our Enver*, a.g.e., s. 352.

Marksist-Leninist ilke, sosyalizmin inşasının Arnavutluk şartlarında tehdit ve düşman unsurların Arnavutluk'a uyguladığı kuşatma ve ablukaya başarıyla karşı koymak için mutlak bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Kendi güçlerine dayanma fikri yeni olmayıp Arnavutluk'un Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminden beri Komünist Partinin temel ilkesini teşkil etmiştir. Kendi güçlerine dayanma şeklindeki iç etken, devrimin başarısı ve iktidarın alınışı mücadelesinde olduğu gibi sosyalizmin inşası ve vatani savunma mücadelesinde de belirleyici etken olmuştur.²⁵⁴

Bu kongrede alınan kararlardan bir başkası da ilkokullardan üniversiteye kadar Marksist-Leninist teorinin bütün sistemde geniş biçimde öğretilmesi teşkil etmiştir.²⁵⁵

Bu kongrede Enver Hoca COMECON ve AET hakkında da görüşlerini belirtmiştir. Enver Hoca 'ya göre; COMECON ve AET saldırgan, baskıcı ve sömürücü siyasete hizmet etmek için kurulmuştur

Sovyetler Birliği'nin müttefiklerini ekonomik bakımdan yoksullaştırdığı, onların ellerini kollarını bağladığı, onlara, istediği fiyatı kabul ettirmekte, kendi menfaatlerine göre ekonomik gelmelerini denetlemekte, sanayilerinin çalışması için gerekli hammaddeleri gelişmesine önem vermeden istediği kadar ve istediği zaman verdiği ifade edilmiş ve Sovyetler Birliğinin uydularına verdiği kredilerin onları köleleştirdiği de vurgulanmıştır. Avrupa Ortak Pazarına da COMECON gibi başka bir gerici örgüt olduğu kabul edilmiştir. Uluslar arası alanda AET, sadece gelişmekte olan ülkeleri sömürmek için süper devletlerle yarışmakla kalmayan fakat bu ülkelerdeki eski sömürgeci güçlerin imtiyazlarını yeniden da kazanmaya ve korumaya çalışan büyük bir yeni sömürgeci güç olarak belirtilmiştir.²⁵⁶

1.2.3.8. 8. Kongre (1-7 Kasım 1981)

Arnavutluk Komünist Partisi'nin 8'inci Kongresi 1-7 Kasım 1981 tarihleri arasında yapılmıştır.²⁵⁷ Enver Hoca bu kongrede yapmış olduğu konuşmada; öncelikle; Çin'in tüm yardımlarını kesmesine rağmen bir önceki beş yıllık kalkınma planının

²⁵⁴ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi VII. Kongre Raporu*, İstanbul, 1976, s. 8, 71.

²⁵⁵ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi VII. Kongre Raporu*, s. 8, 138.

²⁵⁶ Enver Hoca, *Arnavutluk Emek Partisi VII. Kongre Raporu*, s. 164-164.

²⁵⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk Komünist Partisi Kongresi 1 Kasım'da Yapılıyor", 26 Ekim 1981, s. 3.

başarı ile tamamladığını belirtmiştir. Mehmet Şehu ise müteakip beş yıllık planın(1981-1986) esaslarını vermiştir.²⁵⁸

Enver Hoca bu düşüncesini 29 Kasım 1984'te ülkenin kurtuluşunu anma töreninde yapmış olduğu konuşmada tekrarlamıştır. Yabancı yardımın emperyalizmin köleleştirilmesi olduğunu, Tito, Sovyet değişimciler ile Çin'in Arnavutluk'a verdikleri yardımın amacının Arnavutluk'u kendi peşlerine takarak, özgürlük ve bağımsızlıklarından mahrum etmek olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹

1.2.3.9. 9. Kongre (3-8 Kasım 1986)

Arnavutluk İşçi Partisi 3-8 Kasım 1986 tarihleri arasında yapılan Arnavutluk İşçi Partisi'nin 9. Kongresinde Ramiz Alia tartışmasız ülkenin lideri olarak ilan edilmiştir.²⁶⁰ Bu kongre Ramiz Alia'nın başkanlığında yapılmıştır. Bu kongrede; 7'inci Beş Yıllık Kalkınma Planının tamamı ile kendi öz değerlerinden faydalanmak suretiyle tamamlandığı belirtildi ve yeni beş yıllık plan hakkında görüşme yapıldı. Bu planda da esas "*kendi kendine yeterli olmak*" prensibini yürütmek olmuştur. İhracat kadar ithalat yapılması esas alınmıştır.²⁶¹

Ramiz Alia 9. Kongre'de; delegelere; Arnavutluk ile Enver Hoca isimlerinin birbirinden ayırt edilemediğini, Arnavutluk'un yakın tarihinde O'nun olduğunu, Enver Hoca kişiliğinin ülkeyi ölesiye sevmenin bir niteliği olduğunu, kendini devrime adayan, olağan üstü bir insan olduğunu, Enver Hoca'nın çizgisinin Partilerinin temel taşı olarak kalacağını, Enver Hoca'nın eserine sahip çıkmanın kendi geleceklerinin garantisi olduğunu ve sosyalizm ile komünizmin Arnavutluk'ta başarı kazanmasını sağlayacağını söylemiştir.

Alia ayrıca; Enver Hoca'nın ülkeyi tamamıyla özgür ve bağımsız yaptığını, tam bağımsızlığın hiçbir dış güce bağlı kalmadan gerçekleştirilebileceği, politik bağımsızlık, ekonomik bağımsızlık ve savunma ile birlikte elde edildikten sonra gelişmenin olacağını kendi konseptinde belirtmiştir. İlave olarak Alia, Enver Hoca'nın komünist partisine kendi kendine yeterlilik ilkesini benimsettirdiğini ve bu siyasetin kendilerine birçok imkân sağlayacağını ifade etmiştir.

²⁵⁸ Kastriot Dervishi, *Historia E Shtetit Shqiptar(1912-2005)*, Tiran, 2006, s. 752.

²⁵⁹ Edwin E. Jacques, "a.g.e., s. 510.

²⁶⁰ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 42.

²⁶¹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 586.

Bir insanın hayal edebileceği her şey; sanayileşmiş ülke, yeterli ekmek, kendi arazisi, eğitim ve kültür ile modernleşmiş toplum; tüm bunlar Enver Hoca tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkenin geleceği için hayati olan sosyalist geçiş ve sanayileşmenin Enver Hoca'nın önceliklerinden ilklerini teşkil ettiğini de ilave etmiştir.²⁶² Aslında gerçek, Ramiz Alia'nın gül pembe gösterdiği gibi olmamıştır. Çünkü 1986'da Ramiz Alia'nın Enver Hoca aleyhindeki bir konuyu o dönemde tartışması hemen hemen imkânsız görülmüştür.

Söz konusu kongrede alınan karar bir rapor şeklinde yayımlanmıştır. Anılan kongrede ilk gündeme gelen konu 1986-1990 yıllarını kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) olmuştur. Ramiz Alia söz konusu planın amacını şu şekilde ifade etmiştir: *“Tamamen kendi güçlerimize dayanarak, ekonomi ve kültürün kesintisiz, sürekli gelişimini yüksek oranlarda sağlamak; her zaman sanayinin önceliğini koruyup, tarımı hızlı bir oranda geliştirerek ekonominin çok yönlü yapısını pekiştirmek ve daha da iyileştirmek; (...) üretim ve birikimin verimliliğini arttırmak; yaygınlaştırılmış sosyalist üretimin yeniden gelişmesi için uygun oranları garanti altına almak; sosyalist üretim ilişkilerini daha da ileri götürmek ve iyileştirmek; emekçi kitlelerin maddi refah ve kültürel düzeyini daha da yükseltmek ve Anayurdun savunma kapasitesini yükseltmektir.”*²⁶³

Kongrede bahsedilen ikinci konu ise gençlerle ilgilenmektedir. Gençliğin Arnavutluk'ta devrim ve sosyalizm bayrağını devralacak ve ileriye götürecek olan canlı ve etkin gücü olduğu ve olmaya devam edeceği belirtilmiştir. Gayretle, coşku ve yaratıcılıkla çalışmak, genç kuşağın siyasal ve ideolojik yönden yetişmesini sağlamak, partinin önderliğinde, gençliğin örgütü Emekçi Gençlik Birliğinin görevi olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁴

Kongrede değinilen diğer bir konu da kadınlar olmuştur. Kadınların ülke yaşantısının bütününde büyük ve sürekli artan bir role sahip olduğu belirtilmiştir. Arnavutluk'ta kadınların üretimde, okulda, siyasal ve toplumsal faaliyette ve her yerde aktif olması ve ayrıca kültürel ve özellikle de teknik-mesleki düzeyinin daha da yükseltilmesi aile ilişkilerinin sürekli demokratikleştirilmesi, çocukların sağlıklı bir

James S. O'donnell, a.g.e., s. 236.

²⁶³ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, İstanbul, 1989, s. 21.

²⁶⁴ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 61.

biçimde yetiştirilmesi ve eğitilmesi vb. gibi için daha fazla gayret gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca; Kadınlar Birliğinin oynayacağı rol hakkında bilgi verilmiştir.²⁶⁵

Kongrede ayrıca üzerinde durulan konu Demokratik Cephe (DC) olmuştur. Demokratik Cephe, halk arasında büyük otoriteye sahip olan bir örgüt olarak kitlelerin siyasal ve yurtsever eğitimi için geniş bir faaliyet alanına sahip olduğu belirtilmiştir.²⁶⁶

Kongrede eğitimle ilgili olarak Ramiz Alia *"Partinin istediği, ortaokuldan üniversiteye dek bütün bir Marksist-Leninist eğitim sistemiyle, parti okulunda ve parti içerisindeki yaygın eğitim ağında, çeşitli propaganda araçlarında, basında ve yayınlarda, Marksizm'in propagandası ve özümlemesi çalışmasının düzeyini yükseltmemizdir. Bu organizmaların görevi halka yalnızca bu teorinin temel ilkelerini öğretmek değil aynı zamanda onlarda Marksist düşüncüyü biçimlendirmek, olgu ve sorunları Marksist tarzda halletme yöntemlerini vermektir"* şeklinde açıklamada bulunmuştur.²⁶⁷ Bu kongrede eski bir eğitim bakanı olan devlet başkanı Ramiz Alia eğitime oldukça yer vermiştir.²⁶⁸

Kongrede ayrıca Marksist-Leninist Teorinin önemi de vurgulanmıştır. Bu kapsamda; Marksist-Leninist teorinin bilinmesi, derin bir ustalıkla kullanılması, onu yaşamla ve devrimci pratikle birleştirebilme yeteneği, bu sorunların başarıyla üstesinden gelinmesi ile yaratıcı bir biçimde çözülmesinde olanak sağlayacağı belirtilmiştir.²⁶⁹

Anılan kongrede en büyük tehdidin Amerikan emperyalizmi ve Sovyet Rusya olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁰ Amerikan emperyalistleri gibi, Sovyet sosyal-emperyalistlerinin de, dünya çapında egemenlik ve hegemonya hırslarını ve isteklerini bağrında taşıyan bir uluslar arası platformla açıkça ortaya çıktığı ifade edilmiştir.²⁷¹

9. Kongre'de; Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti, diğer devletlerle eşitliğe, egemenliğe saygıyı, içişlerine karışmamaya ve karşılıklı yarar ilkelerine dayalı iyi ilişkilerden yana olduğu ve olacağı açıklanmıştır. Pek çok ülkeyle siyasal, ticari, kültürel ve teknik-bilimsel alışveriş ve diğer alanlarda sürekli genişletilen ilişkilerin bunu gösterdiği, diğer ülkelerle ilişkilerde ise küçültücü şartlar öne sürülmediği,

²⁶⁵ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 61.

²⁶⁶ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 62.

²⁶⁷ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 73.

²⁶⁸ Ramiz ALİA, *Our Enver*, a.g.e., s. 170.

²⁶⁹ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 73.

²⁷⁰ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 101.

²⁷¹ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 102.

Arnavutluk'un yaşam biçimi ve düşünce tarzının dayatmaya çalışılmadığı vurgulanmıştır. Başka ülkelerin de benzer bir dayatmaya da müsaade edilmeyeceği ayrıca ifade edilmiştir.²⁷²

Anılan kongrede ticaret ve ekonomik ilişkilerden de bahsedilmiştir. Bu kapsamda; Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin, dünyanın değişik ülkeleriyle ticaretin ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinden yana olduğu belirtilmiş ve bu ilişkinin yalnızca bir karşılıklı ekonomik yarar aracı olarak değil, aynı zamanda, uluslar arası ilişkilerin normal bir tarzda gelişmesine değerli bir katkı olarak da görüldüğü vurgulanmıştır.²⁷³

Komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasının öncelikli yönlerinden birini oluşturduğu ve söz konusu ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerin sürekli güçlendirilmesinden yana olduğu ifade edilmiştir. Anılan ülkelerle ilişkilerde ticaret, iletişim, kültür, teknik, bilim ve diğer alanlardaki karşılıklı alışverişlerin, halklar arasındaki dostluğu, barışı ve ortak güvenliklerini güçlendirmeye hizmet etmesi gerektiği inancını rehberlik ettiği vurgulanmıştır.²⁷⁴

Arnavutluk'un Balkan Politikasının özünü "*Balkanların Balkan halklarına ait olması gerektiği*" görüşünün oluşturduğu ifade edilmiştir. Askeri bloklarda yer almak, süper devletlerin askeri güçlerine verilen üs ve tesislerin varlığı, emperyalist devletlerin politika ve çıkarlarına bağımlılığı ve bu blok bölgede güvenlik ve barışa karşı tehdidi artırdığı vurgulanmıştır.

Sosyalist Arnavutluk'un; Balkan halklarını bölen ve onları düşman ilan eden, özgürlüklerini ihlal eden ya da kısıtlayan hiçbir hareketi kabul etmeyeceği belirtilmiştir. Her halkın diğer devletlerin sınırları içerisinde etnik azınlıkları bulunduğu, kendilerine uygulanan muameleye karşı duyarlılıklarının büyük olduğu ancak büyük devletlerin, anlaşmazlık çıkarmak ve halkları birbirine düşürmek, onların içişlerine karışmak ve dışişlerini etkilemek için bu duygularla oynadığı açıklanmıştır.²⁷⁵

²⁷² Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 127.

²⁷³ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 127-128.

²⁷⁴ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 129.

²⁷⁵ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 129-130.

Azınlıkların bir sürtüşme ve bölünme kaynağı olarak değil, bu yarımada halkları arasında bir birlik ve dostluk köprüsü olarak görülmesinin Balkanlardaki barışa katkı da bulunacağı ifade edilmiştir.²⁷⁶

Bu kongrede; Arnavutluk-Yunanistan ilişkilerinde dostluğun önemli olduğu; Arnavutluk halkının Yunan halkına her zaman saygı duyduklarını ancak benzer saygıyı onlardan beklediklerini ifade etmişlerdir. Halen iki ülke arasında mevcut olan sorunların aşılması için gösterilen çabaların Balkanlarda barış, güvenlik ve ilerleme için şart olduğu vurgulanmıştır.²⁷⁷

Arnavutluk'la İtalya arasında normal ilişkilerin gelişiminin, yalnız iki ülke arasında iyi komşuluğa değil, bölgede ve daha geniş çapta barış ve istikrara hizmet ettiği belirtilmiştir. Ticaretin geliştirilmesinde, kültürel ve teknik-bilimsel ilişkilerde, iletişim, turizm ilişkilerinde gelecekte de ilerleme sağlamanın ihtiyaç olduğu ve dolayısıyla iki ülke arasında kuşku ve güvensizlik yaratacak her hareketin, ilişkilerin normal gelişimine engel olacağı ve zarar verebileceği vurgulanmıştır.²⁷⁸

Arnavutluk halkının ve Arnavutluk Emek Partisi'nin, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) önderliğindeki kahraman Filistin halkının anayurtlarını, topraklarını ve kendi devletlerini yeniden kazanmak için haklı mücadelesini sürekli desteklediği ve desteklemeye devam edeceği belirtilmiştir. Ayrıca Filistin sorunun çözülmeksizin, Orta Doğu'daki sorunların gerçek anlamda çözümünün mümkün olamayacağı ve kardeş Arap halklarının işgal altındaki topraklarından İsrail saldırganlarını kovmalarına ve özgürlük ve ulusal egemenliklerini savunmaların da destek olmalarının beklendiği vurgulanmıştır.²⁷⁹

Süper devletlerin Akdeniz'deki askeri varlığına, üs ve filolarına karşı çıkmanın daha da acil ve kaçınılmaz bir hal aldığı, ne Amerika Birleşik Devletlerinin, ne de Sovyetler Birliğinin Akdeniz'de savaşa yönelik bir harekette bulunmasına ve dolayısıyla bu havzanın kıyılarındaki ülkelerin barışçıl yaşamını, bağımsızlık ve ulusal egemenliğini tehdit etmesine izin verilmemesi gerektiği belirtilmiştir.²⁸⁰

Ramiz Alia'nın Kasım 1986'da yapılan Dokuzuncu Parti Kongresinde sunduğu raporun esası ekonomik konuları içermekteydi. Alia, 1980-1985 Beş Yıllık Planının başarısızlığını gizlemiyordu. Milli gelirdeki büyüme % 4,3'den % 3'e düşerken, genel

²⁷⁶ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 130.

²⁷⁷ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 131.

²⁷⁸ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 131-132.

²⁷⁹ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 136.

²⁸⁰ Ramiz Alia, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu(Çeviren Yaşar Devingen)*, s. 137.

olarak plan hedeflerinin ancak yarısına ulaşılmıştı. 1986-1990 planı da öncekinden daha ümit verici görünmüyordu.²⁸¹

1.2.3.10. 10. Kongre (1991)

Ramiz Alia'nın Arnavutluk İşçi Partisi'nin 1991 yılında yapılan kongresinde yaptığı konuşmada daha objektif hususlardan bahsetmiştir. Artık Enver Hoca zamanında yapılan olumlu faaliyetlerle birlikte olumsuz olanlar da söylenmeye başlanmıştır. Merkezi planlamadaki aşırılık, bürokrasideki karmaşıklık, yönetimdeki bozukluk ağır sanayi ile tarım arasındaki dengesizlikler; yanlışlıklar olarak belirtilmiştir. Özellikle kendi öz gücüne güvenme zorunluluğu Çin'den yardım kesildikten sonra Arnavutluk'u dış yardımdan mahrum bırakmış ve açık bir kapı bulunamamıştır. Bu durum dünyayı etkilememesine rağmen Arnavutluk'u derinden etkilemiştir. Sadece ekonomik hatalar bulunmamaktadır. Politik, sosyal, ideolojik ve kültürel hatalarda yapılmıştır. Bunların başında sınıf mücadelesi adı altında insan haklarına tecavüz, düşman çemberinin hep genişletilmesi ve bunlara ailelerin de katılması vb.leri bulunmaktadır.²⁸² Bunların sonucunda Arnavutluk Komünist Partisi(Emek/İşçi Partisi) Arnavutluk Parlamentosu tarafından alınan bir kararla; 16 Temmuz 1992'de kapatılmıştır.²⁸³

Enver Hoca'nın ve Arnavutluk Komünist Partisi/İşçi Partisinin 41 yıllık iktidarında bazı kurum ve derneklerin önemli yeri olmuştur. Bunlar; Demokratik Cephe, Arnavutluk Ticaret Birliği, Arnavutluk İşçi Gençlik Birliği, Arnavutluk Kadın Birliği, Arnavutluk Yazarlar ve Artistler Birliği'dir.

1.2.4. Demokratik Cephe

Arnavutluk'ta Enver Hoca döneminde "*Demokratik Cephe*"nin önemi büyüktü. Ülkedeki hemen hemen herkes bu kuruluşa bağlı idi.²⁸⁴ Demokratik Cephe; 16 Eylül 1942'de; Peza Konferansı'nda oluşturulan Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin bir devamıdır. Peza Konferansının önemli bir sonucu olan bu cephe ile birlik sağlanmış ve işgalcilere

²⁸¹ Arshi Pipa, "Arnavutluk'a Glasnost", (Çeviren: Tonguç ÇOBAN), *Doğu Avrupa Dosyası*, Sayı:7/3, Nisan 1990, İstanbul, s. 415-439.

²⁸² James S. O'donnell, a.g.e., s. 236.

²⁸³ *Newyork Times*, 17 Temmuz 1992, "Albania Bans Communist", s. 2.

²⁸⁴ James Pettifer and Miranda Vickers, *The Albanian Question -Reshaping the Balkans*, London, 2007, s. 34.

karşı topyekün savaş kararı alınmıştır. Bu birlik din, ırk, politik düşünce, sınıf ayrımı gözetmeksizin oluşturulmuştur.²⁸⁵

Komünistler Temmuz 1943'te, Ulusal Bağımsız Ordusu'nu kurarak işgalciler ile savaşta bir direniş hareketi gerçekleştirdiler. Demokratik Cephe; büyük kitleler üzerinde politik birleşme, savaşta bu kitleleri yönetme ve zaferi kazanma için bu kitleleri çalıştırma açısından Arnavutluk İşçi Partisi'nin elinde güçlü bir silah olarak bulunmaktaydı. Demokratik Cephe ile sınıflar arasında birleşme sağlanmıştır. Ayrıca Parti'nin proleteryan politikasını halk üzerinde uygulama imkânı bulunmuştur.²⁸⁶

Demokratik Cephe ülkenin en yaygın kuruluşu olup politik eğitimin verildiği bir okul olarak hizmet vermektedir. Demokratik Cephe yaşları 18'in üstünde olan her Arnavut vatandaşa açıktır. Amacı Parti'nin birliğini güçlendirmektir.²⁸⁷

Demokratik Cephe özgürlük, ulusal bağımsızlık, iç ve dış düşmanlara karşı mücadele etme hususunda birliğin ifadesiydi. Demokratik Cephe'de Markist-Leninist düşünce yapısındaydı. Ülkenin savunması bu cephenin en önemli görevleri arasındaydı. Bundan dolayı gerek eğitim ve gerekse politik olarak ülke savunmasına yönelik kitleleri yönlendirmek ve onları vatansever, kendisini ülkesine adanmış olarak yetiştirmeyi amaçlamaktaydı.²⁸⁸

Demokratik Cephe işçi sınıfının eğitimi ile de ilgilenmekteydi. Bürokrasi ile mücadele etmeyi bir çalınma alanı gören bu cephe, sosyal problemlerin çözümünde de önemli bir rol oynamaktaydı.²⁸⁹

Bir başka deyişle; Arnavutluk Emek Partisi tüm ülkede etkinliğini, oluşturduğu alt kuruluşlar ve bu kuruluşların bağlı olduğu "*Demokratik Cephe*" ile yürütmektedir. Demokratik Cephe'nin Arnavutluk için rolü ve önemini Enver Hoca 14 Eylül 1967 tarihinde Arnavutluk Demokratik Cephesinin IV. Kongresinde yapmış olduğu konuşmada belirtmiştir. Enver Hoca'ya göre Demokratik Cephe;

- Bütün dönemlerde Parti'nin güçlü bir silahı, geniş halk kitlelerine ulaşmanın ve sosyalizmi kurmanın ateşli savunucusudur.²⁹⁰

²⁸⁵ *Portrait Of Albania, The 8 Nentori Publishing House, a.g.e., s. 134; Elez Biberaj, Albania-A Socialist Maverick, s.18.*

²⁸⁶ *Portrait Of Albania, The 8 Nentori Publishing House, a.g.e., s. 137; Elez Biberaj, Albania-A Socialist Maverick, s. 18.*

²⁸⁷ *Elez Biberaj, Albania-A Socialist Maverick, s. 61.*

²⁸⁸ *Portrait Of Albania, The 8 Nentori Publishing House, s. 138.*

²⁸⁹ *Portrait Of Albania, The 8 Nentori Publishing House, a.g.e., s. 139.*

- Başlıca ve temel görevi; Arnavut halkının siyasi birliği ve bu birliğin sürekli olarak güçlenmesini sağlamaktır.²⁹¹

- Geniş halk kitlelerinin gönüllü siyasi birliği olarak kurulan, gelişen ve güçlenen “*Milli Kuruluş Cephesi*”nin²⁹² doğrudan doğruya bir devamıdır.²⁹³

- Demokratik Cephe nüfusun tüm tabakaları birleşmiştir. Söz konusu tabakalar Parti’nin direktifleri ve politikasının uygulanması için mücadele etmektedir.²⁹⁴

- Meslekler Birliği, Arnavutluk Emekçi Gençlik Birliği ve Kadınlar Birliği vb. olmak üzere diğer kitle örgütleri, Parti tarafından Demokratik Cephe’nin içinde yer almıştır. Diğer kitle örgütleri, nüfusun belirli bir tabakası ile ilgili iken Demokratik Cephe bütün halkın siyasi birliği ile ilgilidir.²⁹⁵

- Parti; Demokratik Cephe ve diğer kitle örgütlerine yol gösterir, onların çalışmalarını uyumluluk içinde yürütür.²⁹⁶

- Parti sürekli ve yoğun olarak yapacağı eğitim çalışmasıyla; ideolojik eğitim, Marksist-Leninist ideolojinin yaygınlık kazandırılması.²⁹⁷

- Vatan savunmasını yapmaktır. Bu Demokratik Cephe üyesinin güncel görevidir olmasıdır. Vatan aşkını aşlamak ve bu aşkı canlı tutmaktır.²⁹⁸

²⁹⁰ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 11.

²⁹¹ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 34.

²⁹² Parti’nin kurulmasından 10 ay sonra toplanan Peza Konferansı, Arnavutluk’ta Milli Kurtuluş Mücadelesinin platformunu hazırladı. Bu Cephe faşistlere karşı halkın birliğini amaçlamaktaydı. Cephe işçi sınıfıyla köylünün ittifakına dayanmaktaydı.(Bkz. Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s.17)

²⁹³ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s.11

²⁹⁴ Enver Hoca, ”Arnavutluk ‘ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor”, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran 1974, s.16

²⁹⁵ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 24.

²⁹⁶ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 25.

²⁹⁷ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 36.

²⁹⁸ Enver Hoca, *Arnavutluk’ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe’nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren:Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 37.

- Parti örgütlerinin yönetimindeki Cephe örgütleri, gençlik, kadın ve meslek örgütleriyle işbirliği yaparak, ülkenin bütün kazalarında geniş ve çok sayıda toplantılar düzenlemektedir.²⁹⁹

- Kadının kurtuluş ve gelişimi ve hakları için müadele etmektir.³⁰⁰

- Özellikle köylerdeki hayatın niteliğini iyileştirmek için büyük çaba sarf etmektir.³⁰¹

- Her yerde gelişme sağlamak, geri kalmışlığa karşı mücadele etmek, kültürü ve ideolojiyi yaymaktır.³⁰²

Parti liderleri ve aydınlar grubu sadece Enver Hoca'nın söylediklerini veya yazdıklarını tekrarlıyor veya yeniden ifade ediyorlardı. Bir bakıma Parti Enver Hoca demekti.³⁰³

Demokratik Cephe'nin onayı olmadan iş bulmak, karne-yiyecek vb. almak, hükümet dükkânlarından alışveriş yapmak mümkün değildi. Bu organizasyonun amacı Komünist Partiyi ayakta tutmaktı. Demokratik Cephe parlamentoyu organize etmekte, yerel hükümet seçimlerini yapmakta, Marksist-Leninist öğretiyi göstermektedir.³⁰⁴

1.2.5. Arnavutluk Ticaret Birliği

Arnavutluk Ticaret Birliği 11 Ocak 1945 'te kurulmuştur. Arnavut işçilerinin organize ettiği bu birlik ülke çapında yayılmış ve ülke hayatında politik ve sosyal bir güç olarak yerini almıştır. Bu birlik Arnavutluk işçi sınıfının birlik olma düşüncesi üzerine kurulmuştur. Arnavutluk Komünist Partisi'nin önemli kaldıracı; ve kolu olmuştur. Bu birlik devletle birlik işbirliği halindedir. Amacı da devlet gibi sosyalizmi getirmektir.

Arnavutluk Ticaret Birliği sadece işçi haklarını korumakla kalmayıp üretimin yönetiminde etkin görev almaktadır. İşçilerin ideolojik ve politik eğitimini yapar, Parti

²⁹⁹ Enver Hoca, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren: Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 43.

³⁰⁰ Enver Hoca, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren: Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 45.

³⁰¹ Enver Hoca, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren: Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 47.

³⁰² Enver Hoca, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, 8 Nentöri Basımevi(Günce Yayınları, İstanbul, Mart 1978, Çeviren: Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974, s. 75.

³⁰³ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Newyork, 1990, s. 85.

³⁰⁴ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 189.

direktiflerinin uygulanmasını sağlar. Diğer ülkelerin birliğinden farklı olarak Arnavutluk Ticaret Birliği işçi hakları yerine Parti politikası üzerinde daha ağırlıklı durmaktadır.³⁰⁵

Arnavutluk Ticaret Birliği;

- İş ve ücret konusunda hazırlanacak kanunların taslaklarına katılmaya,
- İş ve teknik emniyet hususunda denetleme yapmaya,
- Ev inşa planları ile evlerin bölüştürme faaliyetlerini kontrol etmeye,
- Ticari girişim ve halka yiyecek sağlama konusunu kontrol etmeye yetkilidir.³⁰⁶

1.2.6. Arnavutluk İşçi Gençlik Birliği

Arnavut gençlerinin organize ettiği Arnavutluk İşçi Gençlik Birliği; Komünist Partisi'nin kurulmasından birkaç gün sonra Komünist Gençlik adıyla; 23 Kasım 1941'de Tiran'da kurulmuştur. Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komite üyesi, genç Kemal Stafa bu örgütün siyasal sekreterlik görevine getirilmiştir.³⁰⁷ Ancak çok kısa bir zaman sonra; 5 Mayıs 1942'de; Komünist Gençlik Örgütünün Siyasal Sekreteri Kemal Stafa'nın Tiran'da bir çatışma sırasında öldürüldüğü belirtilmiştir.³⁰⁸

Bu birlik ülkenin ekonomik faaliyetlerinde işçi tugayları vasıtasıyla önemli bir görev yüklenerek ve birçok projede yer almaktadır. Bu kapsamda; Arnavutluk İşçi Gençlik Birliği'nin aktif rol aldığı birçok olay bulunmaktadır. Bunlar arasında; seksenbeş bin kişinin çalıştığı, Rrogozhina-Fier yol inşaatını belirtmek mümkün görülmektedir.

Bu birlik üyeleri benzer şekilde, geçtiği güzergâh dağlık ve çok sarp olan Elbasan-Prrenjas-Guri Kuq demiryolu inşaatında çalışmışlardır. Fier-Ballsh ile Laç-Lezha demiryolları da söz konusu gençlik birliğinin gayretleri sonucu yapılmıştır. Birçok genç gönüllü hidro elektrik enerji istasyonunun (Fierza) ve Elbasan'daki demir çelik fabrikasında çalışmışlardır.³⁰⁹ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-42.)

³⁰⁵ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, a.g.e., s. 140-141; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 62.

³⁰⁶ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, s. 144.

³⁰⁷ An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, s. 39; *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, a.g.e., s. 148; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 62.

³⁰⁸ An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, s. 40.

³⁰⁹ *Portrait Of Albani*, The 8 Nentori Publishing House, s. 149.

1.2.7. Arnavutluk Kadın Birliği

Arnavutluk Kadın Birliği, Arnavutluk'un Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında doğmuştur. Eylül 1942'de Peza'da yapılan 1'inci Ulusal Kurtuluş Konferansı'nda kurulmuştur. Birlik organizasyonel Kongresini Kasım 1944'te Berat'ta yapmıştır. İkinci kongre ise 1946'da yapılmış ve Nemciye Hoca Arnavut Kadınlar Birliğinin Başkanı seçilmiştir. Nemciye Hoca bu görevi 1955 yılında Vito Kapo'ya devretmiştir.³¹⁰ Nisan 1943'de; Tiran'da "*Arnavut Kadını*" adıyla bir dergi çıkarmışlardır. Birlik Mayıs 1944'teki Permet Konferansına da katılmıştır. Bu birlik ile Arnavut kadını aktif olarak ülkenin politik, ekonomik ve sosyal hayatına katılma imkânı bulmuştur.

Kadın Birliği genç neslin eğitimi üzerinde de durmuş, annelere sağlıklı çocuk yetiştirmelerinde yardımcı olmuşlardır. Kadınlara eşit hakların verilmesi hususunda da mücadele etmişlerdir.³¹¹ Arnavut Kadınlar Birliği Parti'nin kontrolü elinde tutmasında, kadınların sosyal ve politik faaliyetlerinde danışmanlık yapar.³¹²

1.2.8. Arnavutluk Yazarlar ve Artistler Birliği

Arnavut Yazarlar Birliği; 7 Ekim 1945'te; Sejfulla Maleshova önderliğinde kurulmuştur. Başlangıçta 17 üyeden oluşan bu birlik gazeteci ve akademisyenlerden teşekkül etmiştir. Artist Birliği ise 1949'da ressam, heykeltıraş ve bestecilerden oluşmuştur. Bu iki organizasyon birleşerek Arnavutluk Yazarlar ve Artistler Birliğini 1975 yılında oluşturmuştur. Komünist dönemde edebiyat ve kültürel faaliyetlerde yol gösterici olmuştur. Bugün hâlâ varlığını koruyan bu birliğin komünist dönemin bitmesi ile etkinliği giderek azalmıştır.³¹³

³¹⁰ Edwin E. Jacques, a.g.e., s.435.

³¹¹ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, s. 151-152.

³¹² Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 61.

³¹³ Robert Elsie, a.g.e., s. 426.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ENVER HOCA'NIN DİKTATÖRSEL YÖNETİMİ VE MUHALİFLERİNE KARŞI UYGULADIĞI POLİTİKA

2.1. Enver Hoca'nın Diktatörsel Yönetimi (1945-1985)

2.1.1. Enver Hoca'nın Diktatörsel Yönetimi ve İdeolojisi

Soğuk savaş döneminde birçok diktatör yetişmiştir. Bunlardan en ünlülerinden biri de Arnavutluk Komünist Partisi lideri Enver Hoca'dır. Enver Hoca'nın 40 yıllık dikta yönetiminin sır perdesi hâlâ güncelliğini sürdürmektedir. O'nun zekâsı ve akıllı ile ilgili çok şey söylenmiştir. Nitekim Ulrich Bröckling'in "*Disiplin*" adlı kitabında belirttiği gibi "*Her şeyi kendine boyun eğdirmek istiyorsan, kendin akla boyun eğ. Akıl seni yönetirse, sen de kitleleri yönetirsin*". Bu fikir Enver Hoca'nın kesintisiz yönetiminin sır perdesine en fazla yaklaşan fikir olduğu düşünülmektedir. Enver Hoca aklını kullanmıştır, akıl ile yönetmiştir.¹

Enver Hoca'nın 40 yıl iktidarda kalmasının birçok nedeni araştırılabilir. Bunlardan önem arz eden bir neden de; Arnavutların yaklaşık 500 yıl Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde yaşamasının ve bu birlikte yaşama alışkanlığını bir Cumhuriyet denemesi yerine Enver Hoca'nın diktatörlüğünde devam ettirmesinde aranmalıdır.²

Arnavutluk sosyalist yönetimi; 29 Kasım 1944'te ülkenin idaresinin Enver Hoca ve ekibine geçmesi ile gerçek anlamda uygulama alanı bulmuştur. Bu tarih; Enver Hoca'nın daha sonra yapacağı söylevlerinde ve kıyaslamalarında sıkça kullanılacak bir özgürlük tarihini teşkil etmiştir.³

Enver Hoca iktidara geldiğinde, Arnavutluk'un yeniden inşası için sıfırdan başlaması gerekiyordu. O dönemde birçok demokratik ülke ve modern monarşi rejimleri Arnavutluk'un temel ekonomik ve sosyal problemlerini sabır, inanç ve eğitimle çözülmesi yolunu araştırırken, Arnavutluk'ta ki yeni rejim sistematik ve kararlı bir

¹ Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 65.

² Raymond Hutchings, *Perspectives on Albania*, Newyork, 1992, s. 116.

³ Enver Hoca, *Twenty Years Of New Socialist Albania*, Tirana, 1964, s. 5.

şekilde zulüm ve baskı uygulayarak çözmek istemiştir.⁴ Bu ortam ise Enver Hoca'yı zamanın en katı diktatörlerinden birisi yapmıştır.

Enver Hoca diktatörsel yönetiminde her zaman ülkesi için bir dış tehdit oluşturmuştur. Amerikan emperyalizmi ile Sovyet sosyo-emperyalizmi; ülkesindeki sosyalizm, dünya sosyalizminin gelişmesi, özgürlük ve ulusal bağımsızlık, dünya barışı için bir tehdit olarak görmüş ve bu emperyalist güçlerle birlik olanlar ile de düşmanlıklarını sürdürmek istemiştir.⁵

Enver Hoca diktatörsel yönetiminde; iç ve dış tehdit yaratarak Arnavut halkının daima söz konusu tehdit ile birlikte yaşamasını istemiştir. Enver Hoca bu konuyu sloganlarında da yansıtmıştır. Nitekim Enver Hoca'nın iktidarda bulunduğu 40 yıl boyunca dilinden düşürmediği "*Sosyalizmi bir elinde kazma bir elinde silahla oluşturun*" sözü daima önem arz etmiştir. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-55.)

Enver Hoca iktidarda kaldığı süre boyunca ülkeyi yıkmaya çalışan iç ve dış düşmanlar ile ilgili söylemleri kullanarak, tüm yabancı ülkelere şüpheyle bakarak Arnavutluk'un dünyayla tüm bağlarını neredeyse koparmıştır. Bu yöntemle diktatörlük yönetimini perçinleştirmek için ülkeye ve topluma zararlı olduğunu düşündüğü rakiplerine veya muhaliflerine amansız savaş vermiş ve onların bir şekilde etkisiz kalmalarını sağlamıştır.⁶

Enver Hoca'da ülkesini tehdit eden güçlerin olduğuna dair aşırı kuşku (paranoia) bulunmaktaydı. Bunun Batı veya Doğu'dan olması önemli değildi. Eğer Amerika ülkesini işgal etmezse bu sefer Sovyet Rusya işgal eder kuşkusunu hep taşımaktaydı. Bu kuşku ve ayrıca Enver Hoca'nın yabancı düşmanlığı ve korkusu, O'na ülkede 700.000 civarında korunak (bunker) yaptırtmasına neden oldu.

Söz konusu korunaklar; Sovyetlerin Çekoslovakya'yı 1968'de işgal etmesinin ardından ilk defa 1970'de yapılmaya başlamıştır.⁷ Bu korunaklar Enver Hoca

⁴ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 438-439.

⁵ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, Tirana, 1982, s. 86.

⁶ Birgül Demirbaş Çoşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu", *ASAM* Ankara, 2001, s. 67; Enver Hoca, *Twenty Years Of New Socialist Albania*, s. 15.

⁷ Philip Shenon, "Tirana Journal; Dictator Liked Bunkers. My, They Mushroomed", *New York Times*, 13 Nisan 1996, s. 4.

döneminin korkusu, baskısı ve fakirliğinin hatırlatıcısı olarak hâlâ günümüzde yerini almaya devam etmiştir.⁸ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-56)

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde, Arnavut halkının yabancılarla görüşmesinden paranoyak seviyesinde çekinilmiştir.⁹ Yabancıların kendi siyasi düşüncelerini yayacağı korkusu bunu yaratmıştır. Bu yüzden 40 yıllık iktidar döneminde çok sınırlı turistin Arnavutluk'a gelmesine izin verilmiş ve bu insanlar da değişik şekillerde komünist idare tarafından kontrol edilmiştir.

Enver Hoca; Arnavut halkının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde hiçbir düşman tehdidinin kendilerinin gözünü korkutamayacağı, cesaretini kıramayacağını belirterek; halka yaptığı konuşmalarda sürekli bir veya birden fazla tehditi gündeme getirmiş ve bunu yaptığı tüm konuşmalarda ifade etmiştir.

Bu kapsamda; Arnavutluk İkinci Dünya Savaşından sonra egemenliğini elde edişinin (29 Kasım 1946) 20'nci Kuruluş Yıldönümünde yapmış olduğu konuşmada böyle bir endişesini belirtmiştir. Ağırlıklı olarak işgalci, vatan haini, katil, sabotaj, işbirlikçi kelimelerini kullanarak bunların vereceği zararın ve ülkeyi düşüreceği kötü durumun önlenmesi için kendi partisinin önemsenmesini ve takip edilmesini istemiştir. Enver Hoca bu propagandayı sürekli olarak yapmıştır.¹⁰ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-30.)

Enver Hoca diktatörsel yönetiminde ordusunu etkin olarak kullanmıştır. Enver Hoca ordusuna da çok hâkim bir lideri olmuştur. Nitekim yöneticiye ordusu üzerinde hâkimiyet ve denetim kurma imkânı veren asıl şeyin disiplin olduğunu bilmiştir.¹¹ O'na göre hareket edilmiştir.

Enver Hoca'nın şiddeti incelendiğinde; devletin elinde tuttuğu şiddet tekelinin iki yönü bulunduğu ve bunların politik ve sosyal düzeni, hem dış düşmana karşı hem de içerideki yasa çiğneyenlere ve asilere karşı güvence altına almaya yönelik olduğu görülmüştür.¹²

⁸ Nancy Wilkie, "Politics and the Past", *Archaeology*, Vol. 52, Issue 5, (Sep/Oct) 1999, P6,1p 1 Colour Photograph; Philip Shenon; "Tirana Journal; Dictator Liked Bunkers. My, They Mushroomed", *New York Times*, 13 Nisan 1996, s. 4.

⁹ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 5.

¹⁰ Enver Hoca, *Twenty Years Of New Socialist Albania*, s. 29.

¹¹ Ulrich Bröckling, a.g.e., s. 68.

¹² Ulrich Bröckling, a.g.e., s. 164.

Enver Hoca'nın dikta yönetiminde liderlik mümkün olan en sınırsız yetki ve yetiyi kapsamıştır.¹³ Arnavutluk'ta ne Sovyet desteği, ne doktrin ne de ideoloji komünizmi devam ettirmiştir. Bu güç silahlı kuvvetleri olmuştur.¹⁴

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra büyük devletler kendi sorunlarıyla uğraştığından Arnavutluk'a herhangi bir şey dayatmadılar. Arnavutluk'ta faşizm taraftarları dağlara veya İtalya ve Yunanistan'a kaçtılar. Enver Hoca'nın bölgesel hükümetinin karşısında hiçbir muhalif güç yoktu ve boşluğu çabucak doldurdu. Çoğu komünist olmayan liderler vatan haini olarak anıldıklarından ülkeyi terk ettiler. Bunun sonucu olarak 1945 yılının ilkbahar ve yaz aylarında birçok insan savaş suçlusunu veya işbirlikçi olarak tutuklandı. Tutuklananlardan birçoğu infaz edildi veya hapis yatırıldı. Büyük bir çoğunluğu ise çalışma kamplarına gönderildi. Üst sınıf ve aydınlar potansiyel muhalif olarak kabul edilerek benzer uygulamalar onlara da yapıldı, halkın refahı için mallarına ve işlerine el konuldu. Bu davranışların hepsinin nedeni komünist partisinin karşısına kimsenin çıkmamasını sağlamaktı.¹⁵

Enver Hoca kendisini iktidardan düşürmek için sürekli birilerinin uğraştığı düşüncesine sahipti. Bu çerçevede; aslında üç belirgin olay bulunmaktadır. Bunlardan ilk, Yugoslav lider Tito'nun Arnavutluk'u Yugoslavya'ya katmak için Enver Hoca'dan kurtulma girişimidir. İkincisi, 1949-1953 yılları arasında; İngiliz ve Amerikalıların müştereken Hoca'yı iktidardan uzaklaştırma çabalarıdır. Sonuncusu ise, 1960-61 yılları arasında Sovyet lideri Kuruşçev'in Enver Hoca'yı izole etme gayretleridir.¹⁶

Bir başka deyişle; Enver Hoca iktidara gelip komünist idare ile diktatörsel yönetime başladığında, başta İngiltere ve ABD olmak üzere onu iktidardan uzaklaştırmak için bazı girişimler olmuştur. Bunlardan en dikkat çekenlerinden biri Mayıs 1953'de; İngiliz-ABD müşterek bir hava indirme harekâtı girişiminde bulunmak istemişlerdir. Bu girişimde; iki taraflı ajan olan Kim Philby'nin söz konusu durumu Sovyetlere sızdırarak Arnavutluk'un konudan haberdar olmasını sağlamış ve böylece her iki devletin bu harekâtı Enver Hoca'nın aldığı tedbirlerle başarısız olmuştur. Anılan başarısızlık Enver Hoca'nın daha ilk yıllardan itibaren bir yandan İngiliz-Amerikan emperyalizm söylemini bir propaganda malzemesi yapması için kendine imkân sunarken bir yandan da kendisi ile işbirliği yapabilecek başka dostların da olduğunu

¹³ Ulrich Bröckling, a.g.e., s. 308.

¹⁴ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Newyork, 1990, s. 27.

¹⁵ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 432-433.

¹⁶ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, s. 186.

vurgulayarak benzer girişimlerin hem dışarıdan hem de içerden olmasının önüne ciddi bir engel konulmasını sağlamıştır.¹⁷

2.1.1.1. Dikta Yönetimi

Enver Hoca Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında içinde bulunduğu şartları göz önüne alarak kendisinin iktidarda kalmasına yönelik bir politika izlemiştir. Bu politika gereği önce İngilizlere, Yugoslavlara, Ruslara ve Çinlilere yaklaşmış, sonra savunucu milliyetçiliğin olanca gücüyle kendilerine sırt çevirmiştir. İstila korkusu Enver Hoca'nın hayatının bir parçası olmuş ve söz konusu istilayı önleyecek tek insanın kendisi olduğunu topluma inandırarak yönetimini diktatörlüğe doğru götürmüştür.

Sınır boylarında birkaç metrede bir korugan inşaatı, özel araba mülkiyeti yasağı, zorunlu sakal tıraşı ve hepsinin de üstünde Sovyet lideri Josef Stalin'in ve kendisinin diktatörlüğün belirtilerini taşıyan uygulamalar yapılmıştır. Enver Hoca'nın anısı, 1990'da yarım yüzyıllık bastırılmış bir öfkenin patlamasıyla, Arnavutluk parçalanıncaya kadar kutsal kalmıştır.¹⁸

Dünyada diktatör olmanın takip ettiği yollar birbirine çok benzemektedir. Özellikle ilk başvuru yöntem muhalifleri susturmak veya etkisiz hale getirmektir. Bu kapsamda; Enver Hoca, rejim gereği, muhalifleri yıldırım için de sistemli temizlik yoluna gittiği, eleştirenlerin işlerinden atıldığı, çalışma kamplarına gönderildiği, bu şahısların yurtdışına çıkışlarının da yasaklandığı veya öldürüldükleri bilinmektedir. Nitekim 1967'de dini kurumların resmen yasaklandığı ve tüm Müslüman ve Hıristiyanların ibadet yerleri kapatılıp, mal varlıklarına el konulduğu görülmektedir.¹⁹

Yine bu kapsamda; Enver Hoca iktidara geldiği ilk günden itibaren geçmiş döneme ait etkin kişi ve liderleri başta düşmanla işbirliği yapan bir hain olarak simgelemiş ve bu kimseleri ölüm cezası da dâhil olmak üzere en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bu çerçevede; 14 Şubat 1946'da; Roma Katolik ve Ortodoks Hıristiyan dini liderleri Anton Harapi ile Lef Nosi, eski başbakan Maliq Bey Bushati İtalya ve Almanya'ya ajanlık yaptıkları gerekçesi ile Tiran'da kurulan askeri

¹⁷ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, London, 2003, s. 99.

¹⁸ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 161.

¹⁹ Halil Akman, a.g.e., s. 161.

mahkemede ölüm cezasına çarptırılmışlardır.²⁰ Bu uygulamanın O'nu daha katı yaptığı ve hoşgörüyeye yönelik davranışlardan uzaklaştırdığı ve bir nevi paranoyak hale getirdiği düşünülmüştür.

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti üç temel esasa göre oluşturulmuştur. Bunlar; merkezi demokrasi, kendi kendine yeterlilik ve planlama olmuştur.²¹

Enver Hoca iktidara geldiğinde güçlü, bağımsız, kendi içinde birleşmiş ve ileri bir Arnavutluk kurmak istemiştir. Politik ve ekonomik bağımsızlık için her Arnavut'un aynı hedefte birleşmesi esas almıştır. Bu kapsamda Enver Hoca'ya göre ulusal hedefler:

- 2000 yıldır süregelen aç gözlü komşuları uzak tutmak,
- Arnavutluk kuzeyinde bulunan aşiret sistemini kaldırmak,
- Feodal sistemi kaldırmak ve toprakları fakir çiftçiye dağıtmak,
- Kamulaştırmak ve devlet kontrolünde üretim imkânı yaratmak,
- Geg-Tosk ayrımını kaldırmak,
- Dinin ayrımlaşmasını “*Albanianizm*” ile gidermek,
- Devletin merkezi kontrolünü sağlamak,
- Yugoslavya ile yakın işbirliği kurmak olarak belirlenmiştir.²²

Enver Hoca kendi rejimi ile ilgili her çeşit kararı alma ve onaylama veya onaylanmasını sağlama özgürlüğüne sahip kılınmıştır. Bu kapsamda; 17 Aralık 1946'da; Arnavutluk Parlamentosu geçirmiş olduğu bir kanunla 19-35 yaşlarında olan tüm genç Arnavutların mecburi, 35-55 yaşları arasında olanların ise yedek olarak çağrıldığında yapılmak üzere askeri hizmete tabii olmalarını ve kısa bir eğitimle onları yeni teçhizat ve askeri hareketlere uyum sağlayacaklarını belirtebilmiştir.²³

1946'da iktidarı ele geçiren ve kendi güçlerini yerleştiren bu kişiler, bugün olduğu gibi, komünizm dönemi boyunca Arnavutluk'ta kendi kimlik ve kültürlerini dayatmışlardır. Komünizm boyunca Arnavutluk'taki kültürel ve tarihi enstitüleri takip eden herkes, onların Ortodoks Hıristiyanlar ve güneyli Arnavutlar tarafından baskın bir şekilde elde tutulduğunu fark etmişlerdir. Arnavutluk'ta ki komünist yönetim, bu yolla

²⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, s. 13.

²¹ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, Tirana, 1982, s. 218.

²² Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 428-429.

²³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 128.

ülkenin kültürel çevresinde baskın olan İkinci Dünya Savaşı öncesi İtalyan ve Avusturyalı rahiplerin işbirliği ile dayatılan Katolik etkiyi de yıkmayı başarmışlardır. Sünni Müslümanları da, güneyden gelen komünistlerin baskısı altında ezilen, mazlum bir gruba dönüştürmüşlerdir.²⁴

Komünist Blok ülkeleri arasında Arnavutluk hayat standartı olarak savaş öncesi gibi en düşük ülke durumundaydı. Arnavutluk ordusunun tankları ve uçakları vardı ama Arnavut vatandaşın yeterli yiyeceği ve giyeceği bulunmamaktaydı. Arnavutluk bütçesinin büyük bir kısmı silahlanmaya ve diğer askeri harcamalara gitmekteydi. Böyle küçük bir ülke için bütçenin refah ve sağlık yerine silahlı kuvvetlere ayrılması çok büyüktü. Diğer bir mali yük ise oldukça abartılmış diplomatik ilişki kurma ve propaganda faaliyetlerine harcamanın yapılmasıydı.

Ulusal ekonomiye anılan dış siyaset politikası en büyük zararı vermekteydi. Arnavutluk ürettiği malları sadece Doğu Avrupa Komünist Blok ülkelerine satarak ekonomik olarak meydana gelen hesap açığını kapatmaya çalıştı. Bu ülkelerde Arnavutluk gibi tarım ülkesi idi. Arnavutluk'un ürettiklerine ihtiyacı yoktu. Hâlbuki Batı ülkelerinin bu ürünlere ihtiyacı vardı.²⁵

Enver Hoca ülkesinin gerçek durumunu çok iyi bilmesine rağmen sırf iktidarda kalma uğruna birçok gerçeği görmemezlikten gelmiş, sıkı uyguladığı sansür ile de halkın dış dünyaya bağlantısını keserek bu görmezliğe halkını da ilave etmiştir.

1947'te; İngiliz ve Amerikan gizli servisleri Enver Hoca rejimini yıkmak için karmaşık bir plan içerisinde olmuş, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler bölgede direniş güçlerini örgütlemiş ve böylece Balkan gerilla hareketleri konusunda tecrübe sahibi olmuştur. Daha sonra, Arnavutluk içerisinde komünizm karşıtı hareketleri ile kraliyetçileri destekleme planları geliştirilmiştir.

Arnavutluk'ta başarıyla sonuçlanabilecek böyle bir girişimin hızla diğer Sovyet bloğu ülkelerine yayılabileceği umulmuştur. Göçmen halkları ve mülteci kamplarında bu tür eylemleri gerçekleştirecek gönüllüleri bulmak pek de güç görülmemiştir. Bunlardan bir kısmı eğitilmiş ve Arnavutluk'a gönderilmiştir.²⁶

²⁴ <http://www.gaziantepyazarlar.com/News/Soylesi/05.01.2010/Arnavutluk-ve-Islamiyet.php>

²⁵ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 18

²⁶ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, İstanbul, 2006, s. 406.

Enver Hoca “*Emperyalist Batı*” ve “*Revizyonist Doğu*” suçlamaları altında, korkuya dayalı sıkı bir diktatör idare kurmuştur.²⁷ Arnavutluk Enver Hoca döneminde; önce İngilizlere, Yugoslavlara, Rus ve Çinlilere yanaşmış, sonra savunucu milliyetçiliğin olanca gücüyle kendilerine sırt çevirmiştir.²⁸

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde merkeziyetçilik hâkim idi. Söz konusu merkeziyetçilik ekonomiyi planlama ve yön vermede; politik, sosyal ve kültürel yaşamın kontrol edilmesine dayanmaktaydı.²⁹

Arnavutluk İşçi Partisi halkı izole ederek kontrol etmekteydi.³⁰(Bkz. EK-2 RESİMLER, RESİM-29 (Enver Hoca 1 Mayıs Kutlamalarında Halkı Selamlamakta, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha).)Enver Hoca'nın diktatörsel yönetimi halkı “*parti çizgisinde*” gitmeye veya kendilerini yok olmaya yöneltmekteydi. Hiçbir serbest düşünce hoşgörülmezdi.³¹

Arnavutluk komünist dikta yönetimini başlangıçtan itibaren güçlü bir ülkenin desteğini alarak yürütmeyi düşünmüştür. Bu kapsamda başlangıçta; 1948 yılında ülke Belgrad ile sıkı birliktelikten, Sovyetler Birliğine benzer bir bağımlılık ile bağlanmaya doğru bir kayma göstermiştir. Bu büyük gücün desteğinin kazanılması hükümetin siyasi anlamda hayatiyetini devam ettirme ve devletin bölünmez toprak bütünlüğünü sürdürebilme alanındaki korkularını bir miktar azaltmıştır. Ancak yine de eski tehlikelerin tam anlamıyla sona erdiğini söylemek mümkün olmamıştır.

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetimi öyle katı kurallar içerisinde yönetiliyordu ki buna yalnız karşı gelenler değil aynı zamanda o şahısların aileleri de toptan cezalandırılmaktaydı. Bu kapsamda birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri de akademisyen ve dil bilimcisi Kolec Topalli'dir. İşkodra 1938 doğumlu Topalli daha on yaşındayken ağabeyinin Arnavutluk dışına kaçması nedeniyle ailesi ile birlikte Enver Hoca yönetimi tarafından gözaltına alınmış ve ancak komünist yönetim düştükten sonra kendini bilime ve kitap basmaya adayabilmiştir.³²

²⁷ James Filippatos, ” Ethnic Identity and Political Stability in Albania: The Human Rights Status of the Grek Minority”, *Mediterranean Quarterly*, (Winter), 1999, s. 136

²⁸ Halil Akman, a.g.e., s. 161.

²⁹ Mario I. Blejer, Mauro Necagni, Ranta Sahay, Richard Hides, Barry Lohnton, Pirooska Nagy, Roy Pepper,” Albania: From Isolation Toward Reform”, *International Monetary Fund*, Washington/America, (Eylül), 1992, s. 5.

³⁰ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 527.

³¹ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 428.

³² Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*”, *European Historical Dictionaries*, No:42, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 416.

01 Ekim 1948’de; Enver Hoca’nın dikta yönetiminde kendi iktidarını korumak için gerektiğinde binlerce kişiye bile “*toplu kapatılma*” yapmıştır. Nitekim bunlardan ilki Arnavutluk-Yugoslavya ilişkileri bozulmaya başlayınca Enver Hoca 3000’den fazla Arnavut komünisti Mareşal Tito hayranı diye tutuklatmış ve çok zor şartlar içinde bıraktırmıştır. Enver Hoca kendisine rakip olan her çeşit karşı koymaya toplu kapatılma yaptırmıştır. Bunlar arasında Kral Zogu taraftarı olanlarda bulunmaktadır. Amaç Zogu’nun tekrar yönetime gelmemesidir. Toplu kapatılma Arnavut halkı üzerinde derin etki yaratmıştır. Korku ve mutlak itaat düşünceleri halkın farklı fikir üretme becerisini yitirmesine ve Enver Hoca’nın katı yönetimini tamamıyla uygulama imkânı vermesine neden olmuştur.

1949 yılında ise faaliyet iyice ciddi bir boyut kazanmıştır. Amerikan Haberalma Örgütü (CIA)’de işin içine girmiştir. Yunan iç savaşı neredeyse her tarafa yayılmış ve Tito’nun Stalin ile arası bozulmuştu. Arnavutluk, Sovyet tarafında olmasına rağmen yalıtılmış bir duruma düşmüştür. İngiliz ve Amerikan gizli servisleri Kral Zogu ile birlikte çalışmış ve onun koruması olan bazı kişileri kullanmışlardır.

1952’de; İtalya, Mısır ve Yunanistan’daki Arnavut mülteciler eğitim için toplanarak Kıbrıs’ta eğitilmişlerdir. Bu grupların ilki 1950 yılında, son grup ise 1952 yılında Arnavutluk’a gönderilmiştir. Ancak çabaların hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır: Gerillalar yakalanmış ya da öldürülmüştür.³³ Dış güçlerin söz konusu girişimleri Enver Hoca’nın diktatör olma sevdasını daha da arttırmıştır. Aldığı tedbirleri gereğinden fazla abartarak halka karşı katı tutum içerisine girmiştir.

Arnavutluk’ta diktatörsel yönetimin birçok açık belirtileri bulunmaktadır. Bunlardan en göze çarpanı ise seçimlerde halkın iktidardaki komünist partisine verdikleri oy oranıdır. Bu kapsamda; 1979 seçimlerinde halkoyların %100’nü, 1982 seçimlerinde ise % 99,9’nu söz konusu iktidar partisine vermiştir.³⁴ Dünyanın hiçbir demokratik ülkesinde benzer bir görüntüye rastlanmamıştır.

Mayıs 1954’de; Arnavutluk Ulusal Meclisi Seçimi yapıldı. Bu seçimde 137 aday seçildi. Seçilen hükümet raporlarına göre seçime % 99,92 katılım olmuş ve bunun %99,86’nı hükümet tarafı aldı.³⁵ Bu oranların ülkede diktatörsel yönetimin ne derecede uygulandığının en büyük göstergelerinden biri olduğu düşünülmektedir.

³³ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 406.

³⁴ Anthony Daniels, "In the Shadows", *National Review*, July 14, 1989, s. 24.

³⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, a.g.e., s. 490.

Enver Hoca dikta yönetimini ayakta tutabilmek için sürekli bir arayış içinde bulunmuştur. Bir yandan ülke içinde güvenliği ve hâkimiyeti sağlamak diğer yandan ekonomik olarak ilerlemek maksadıyla; hep bir güvenilecek güçlü bir devlet aramıştır. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bozulmasından sonra yeni arayış Çin Halk Cumhuriyetine doğru olmuştur. 7-13 Eylül 1956 tarihleri arasında Uzakdoğu ülkelerine yapmış olduğu ziyarette beraberinde Mehmet Şehu, Ramiz Alia ve Behar Shtylla olduğu halde Mongolia, Kore, Çin'i ziyaret etmiştir. Bu ülkeleri ziyaretiyle Enver Hoca'nın iyi bir gözlemci olarak dünya komünizmi hakkında oldukça fikir ve kültür sahibi olduğu görülmüştür.³⁶

Enver Hoca'nın diktatör yönetiminde; 1956 ile 1971 yılları arasında Politbüro'nun sadece bir üyesi, Kiri Belşova ve Merkezi Komite'nin beş üyesi politik nedenlerden dolayı uzaklaştırılmıştır. Benzer bir şekilde Batı Avrupa tecrübesi olan Mehmet Şehu³⁷ ile yakın çalışmıştır.³⁸

Enver Hoca'nın uzun süren iktidarlık döneminde dayandığı iki güç bulunmaktaydı. Biri silahlı kuvvetler diğeri ise "SIGURIMI" adlı gizli istihbarat ve polis örgütüdür. Sovyetler Birliğindeki KGB'yi örnek alarak oluşturduğu bu gizli polis örgütü; Arnavutluk Devlet Güvenlik Müdürlüğü(The Albanian Directorate of State Security), Arnavut halkının yaşamını etkilemekteydi. Çünkü Enver Hoca döneminde hemen hemen her üç kişiden biri bu gizli polis örgütüne bir şekilde sorgulanmaktaydı. Amacı halkı kontrol altında tutmaktı.³⁹

Enver Hoca döneminin istihbarat merkezli gizli polis örgütü SIGURIMI; 19 Mart 1943'te oluşturulmuş ve içişleri bakanının emir ve komutasına verilmiştir. Bu örgütün ilk amacı; komünist rejime karşı olanları/olabilecekleri ortaya çıkarmak, ayrıca normal cinayet, hırsızlık gibi hususları da araştırmaktır. Bu örgütün ne kadar başarılı çalıştığının ölçüsü ise Enver Hoca döneminde tüm muhaliflerin ortaya çıkartılmasında saklıdır. Bu örgüt; ancak 1991'de komünist idarenin bitmesi ile yasaklanmış ve yerine

³⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, a.g.e., s. 511.

³⁷ O da 1913 yılında Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tiran'daki Amerikan okuluna devam etti ve daha sonra bir İtalyan askeri kolejinde eğitim gördü. İkinci okulundan komünist aktiviteleri nedeniyle atılınca Arnavutluk'a geri döndü ve orada devlet memurluğu okuluna gitti. Ardından İspanyol iç savaşına katıldı. Bir dönem Fransız ve ardından İtalyan enterne kampında kaldıktan sonra, savaş sırasında Arnavutluk'a geri döndü ve direniş lideri oldu. 1945-1946 yıllarında Moskova'da ki askeri akademiye katıldı. (Bkz. Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, a.g.e., s. 407.)

³⁸ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 407.

³⁹ James O'Donnel, "Albania's Sigurimi: The Ultimate Agents of Social Control", *Problems of Post-Communism*, Vol. 42, Issue 6, (Nov/Dec), 1995, s. 18, s. 5

Ulusal İstihbat Servisi kurulmuştur. 30 Kasım 1995'te çıkartılan bir kanuna göre; SIGURIMI dosyaları 2025 yılına kadar kapalı kalacaktır.⁴⁰

Enver Hoca döneminde Arnavutluk hükümeti ülkede tam kontrolü sağlamak için birtakım yasaklar uygulamıştır. Bunların en başında da “*Bireysel Hürriyette Yasaklamalar*” gelmektedir. Örneğin yabancı mektuplara sansür getirilmiştir. Gizli polis SIGURIMI ve muhbirler insanların hareketlerine dostça yaklaşımlarına şüphe ile bakıp Parti'ye bağlılıklarını gözetlerlerdi. Yabancı ve dini gazete, dergi ve kitaplar yasaktı. Yabancı radyo ve televizyon programları önerilmezdi. Bir insan bir işten diğer işe kolaylıkla değişim yapamazdı. Ülke dışında seyahat yapmak kesinlikle yasaktı ve sonucu cezalandırmaktı. Hiç kimse şahsi ticaret, şahsi iş yapamazdı.⁴¹

Enver Hoca ölürken bir polis devleti bırakmıştır. Anayasa ve kanunlar çiğnenemez. Fakat devlete bağlı olmamanın cezası değişkendir. Örneğin Yugoslav televizyonu seyretmek, turistlerle irtibat kurmak, devlet otoritelerinin onaylamadığı bir kitabı okumak hapis yatmak için yeterli bir neden olmaktadır. Halk polisten ve özellikle de gizli polis SIGURIMI'den çok korkmaktadır. Rejime bağlılığından süphelenilenlerle kötü hareket yapanlar herhangi bir başvuruya meydan vermeksizin alıkonmaktadır.⁴²

Enver Hoca iktidarda kaldığı 40 yıl boyunca ülkede kontrolü her yerde teşkilatı bulunan Sigurimi gizli polis teşkilatı ile gerçekleştirmiştir.⁴³

Enver Hoca'nın uzun süren önderliği altında Arnavutluk çok kapalı bir ülke olarak kaldı; Anayasada seyahat özgürlüğü yer almıyordu ve resmi heyetler ile az sayıda öğrenci dışında Arnavutluk yurttaşlarının ülkeden ayrılmalarına asla izin verilmedi. Sınır bölgelerinde yaşayanlar sıkı gözetim altında tutuldu ve resmi izin olmadan ülke dışına çıkmaya çalışanlar ya sınır muhafızları tarafından vuruldular ya da uzun hapis cezalarına çarptırıldılar.⁴⁴

09 Nisan 1961'de; Arnavutluk Kralı Zogu yakalandığı kanser hastalığı sonucu Paris'te ölmüştür. 65 yaşında ölen Zogu 08 Nisan 1939'da sürgün edildiğinden bu yana ülkesini görmemiştir. Zogu'nun ölüm haberi Arnavut medyasında duyurulmamıştır.⁴⁵ Bu tamamı ile Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın sansürü nasıl uyguladığının en belirgin

⁴⁰ Robert Elsie, a.g.e., s. 390-391.

⁴¹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 538.

⁴² Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 526.

⁴³ Elizabeth Pond, *Endgame in the Balkans-Regime Change, European Style*, Washngiton, 2006, s. 95.

⁴⁴ Hugh Poulton, *Balkanlar –Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*,(Çeviren: Yavuz Alagon), İstanbul, 1993, s. 234-235.

⁴⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 593.

örneğini teşkil etmektedir. Kral'ın cenazesi Fransa'nın Orly şehrinin Thiais kısmında gömülmüştür. Törene oğlu Prens Leka İskender ile başta Abbas Kupi olmak üzere Arnavutluk'tan sürgün edilen diğer şahıslarda katılmışlardır.⁴⁶ Enver Hoca, Kral'ın Arnavutluk'ta varlığını hissetmeye yönelik her şeyi yasakladığından halk Zogu'nun ölümünü bile öğrenememiştir. Buna benzer davranışlar “*kralcıların*” girişimlerini hep cılız bırakmıştır.

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetimi boyunca; biri 1946'da diğeri ise 1976'da olmak üzere iki anayasa kabul edilmiş, 1950'de de, 1946 anayasası revize edilmiştir. Enver Hoca tarafından hazırlanan 1976 anayasasında Arnavutluk “*Halk Cumhuriyeti*” ismi “*Sosyalist Halk Cumhuriyeti*” olarak değişmiştir. Arnavutluk işçi sınıfının diktatörlüğündeki ülke olarak tanımlanmıştır. Diğer komünist ülkelerin anayasalarından farklı olarak Arnavutluk'ta Parti Sekreteri hem Genelkurmay Başkanı hem de Savunma Konseyi başıdır. Böylece silahlı kuvvetleri kontrolü altında tutmuş ve Arnavutluk İşçi Partisine karşı gelebilecek tehlikelerin önüne geçilmiştir. Anayasaya göre ülkenin savunulması en büyük görev ve onurdur. Anayasaya göre ayrıca yabancı askeri birliklerin bulunması veya oluşturulması Arnavutluk sınırları içinde yasaklanmıştır.⁴⁷

21 Ocak 1953'te; Enver Hoca diktatör yönetimini sağlamlaştırmak için herçeşit yönteme başvurmuştur. Bu kapsamda; ülkede sürekli bir iç tehdit ve bunu destekleyen dış tehdit oluşturmuş ve halkın söz konusu tehditlere karşı hazır olmasını sağlamak için 19-55 yaş grubunu zorunlu askerlik yapmaya kanunla mecbur etmiştir. Tehdit yaratmak ve var olan tehditi abartarak muhafaza etmek Enver Hoca paranoyaklığının en belirgin özelliği olmuş ve bu O'na 40 yıl iktidarda kalma yolunda önemli bir güç oluşturmuştur.

30 Ekim 1956'da; Enver Hoca'nın dikta yönetiminin uzun süreli olmasında bazı olayların oldukça önemli yeri olmuştur. Bunların başında gelen olay ise anti-Rus düşüncelerin patlak verdiği Macaristan'ı Sovyet Rusya'nın kanlı bir şekilde işgal etmesi teşkil etmiştir. Rus tanklarının Macar karşı devrimini devirmesinden Arnavut İşçi Partisi oldukça önemli dersler çıkarmıştır.

Bu kapsamda; Dışişleri Bakanlığı memurlarından iki kişinin Arnavutluk İşçi Partisi hakkında gizli bilgileri Sovyet Ataşesine iletmesi için tutuklandığı

⁴⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 594.

⁴⁷ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Francisco&Oxford, USA, 1990, s. 58.

belirtilmiştir.⁴⁸Diğer bir yöntemde toplumu bir fikir altında toplamak ve o fikrin her şeyden üstün olduğuna inandırarak onları yönlendirmektir. Nitekim Arnavutluk Devlet Başkanı Enver Hoca ülkesini yönettiği 40 yıl boyunca Marksist-Leninist Teoriyi esas alan ve dünya proletaryasına dayanan bir fikri benimsemiştir. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-15.) Dünyada Marksist-Leninist düşünceye bu kadar sahip çıkan başka bir lidere rastlamak pek kolay gözükmemektedir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu şartlarda zaman zaman bu fikrin yumuşatılması ortamı olmasına rağmen Enver Hoca gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışındaki ilişkilerini yani başka devletlerle ilişkilerini onların Marksist-Leninist düşüncesine bağlılığı ile orantılı olarak artırmış veya azaltmış ve hatta tamamen bitirmiştir. Bu fikir kendisine sadece iktidarda kalmayı sağlamamış aynı zamanda güçlü bir diktatör olmanın da fırsatını vermiştir.

Diktatörlüğünün kilit taşı bu düşünce ve bu düşünceye bağlılık oluşturmuştur. Bu düşünceden ayrılmak isteyenleri veya ayrılanları ya sistemden tamamıyla çıkarmış ya da cezalandırmıştır.⁴⁹ Bunun yanında Enver Hoca'nın söz konusu düşüncenin esiri olması ise O'nun "yalnızlık politikası" gütmesine sebep olmuştur. Bugün Enver Hoca dönemini eleştiren aydınların en dikkat çektiği hususların başında Arnavutluk'un yalnız ve dışa kapalı bir ülke olarak geçirdiği günlerdir.

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde "İşverme" önem arz etmiştir. Bu kapsamda devlet kadın veya erkek olsun, köyde veya şehirde yaşasın çalışma yeterliliği olan herkese iş imkânı sağlamaktaydı. İş garantiydi. Hiç işsiz yoktu. Bununla birlikte insanları işsiz bırakmamak uğruna bir makinenin yapacağı işi onlarca, yüzlerce insan el gücüyle yapardı. Aslında insanları işle meşgul etmek onlara gerçek anlamda moral

⁴⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 590.

⁴⁹ Enver Hoca'nın bir yaşam şekli olarak kabul ettiği Marksist-Leninist Teori özet olarak aşağıda sunulmuştur:

Karl Marx, toplumsal evrimin, devrimci dönüşümlerin ve toplumun alt düzeyde bir düzenden daha üst düzeyde bir düzene geçişinin yasalarını bulmuştur. O, üretim araçlarının özel mülkiyetini, kapitalist paylaşım biçimini ve kapitalistin el koyduğu artı değeri bilimsel olarak incelemiştir. O, sınıflar ve sınıf mücadelesine ilişkin bilimsel teoriyi yaratmış ve proletaryaya, burjuvaziye devirmek, kapitalist sistemi yıkmak, kendi diktatörlüğünü kurmak ve sosyalist toplumu inşa etmek için mücadele yollarını göstermiştir.

Lenin, Marksist teoriyi uygulayarak ve onu daha da geliştirerek; proletaryayı ve onun öncüsü Marksist-Leninist partiyi, emperyalizm ve proleter devrimleri şartlarında, bilimsel bir teoriyle donatmıştır. Lenin, Marksizm yalnız teoride değil, pratikte de geliştirmiştir. O, Karl Marks'ın doktrinini uygulayarak Bolşevik Devrimini yönetmiş ve zafere ulaştırmıştır. Lenin'in eseri Stalin tarafından ileriye götürülmüştür.(Bkz. Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çev: M.Murat), İstanbul, 1978, s. 12-13;16-18)

vermekte, ancak hayat seviyelerinin yükseltilmesinde verdiği moral kadar faydalı olmamaktaydı.

Dört veya beş kişilik bir ailede iki veya üç kişi evin dışında çalışmaktaydı. Ücretlere gelince durum tamamı ile devlet tarafından kontrol edilmekteydi. En yüksek yönetici ile en alt işçi arasındaki ücret farkı, bu hükümette bulunanlarda da aynı idi, ikiye bir oranında idi. Örneğin bir işçi ayda 80 \$ Amerikan doları, bir özel şoför 100\$ Amerikan doları, bir profesör 125 \$ Amerikan doları, bir bakan 150 veya 160 \$ Amerikan doları almaktaydı.

Ücretlerin alım gücüne gelince; basit bir bisiklet için bir insan yaklaşık 6 hafta, siyah –beyaz bir TV veya buzdolabı almak için 6 veya 7 hafta, aile reisinin eşi bir kilo et almak için bir gün, bir çift ayakkabı almak için bir hafta, bir süeter almak için ise üç hafta çalışmak zorundaydılar.⁵⁰

Enver Hoca diktatörsel yönetiminde, “*Kan Davası*” geleneğinden istifade ederek avantajlı duruma gelmek istemiştir. Savaştan önce durumu iyi olmayanları kapsayacak şekilde eski aşiret reislerini etkisiz hale getirmiş ve kan davası güdenleri ise infaz ettirmiştir. Kan davası konusu toprak ise devlet olarak söz konusu kan davası güdenlerin topraklarına kanunen el koymuştur. Uyguladığı yöntem her zaman “*gaddarca*” olmuştur. Enver Hoca söylemlerinde Arnavutluk’ta her şey parti içindir. Yalnız kendisi ve partinin kan davasının intikamını alma hakkı olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Enver Hoca rejiminin devamı için bir yandan tehdit yaratırken diğer taraftan da söz konusu tehditleri bertaraf etmeye direkt yardım edecek bir ülke aramıştır. Bu kapsamda başlangıçta Yugoslavya, daha sonra Sovyet Rusya ve Çin ile ilişkilerin kurulmasının esas gayesi bu olmuştur. Enver Hoca aslında bu davranışıyla bir bakıma “*tavşan kaç, tazı tut*” oyununda olduğu gibi davranmıştır. Bu davranış neticede kendisini ölünceye kadar iktidarda kalmayı sağlamıştır. Ancak Arnavutluk halkı gerek gördüğü zulüm, işkence, hapis ve çalışma kamp cezaları ve gerekse Batı’nın aynı dönemde elde ettiği modernleşme ve demokrasileşme değerlerinden uzak kalmıştır.

Enver Hoca diktatörsel yönetiminde kadınlara verdiği kıymetten yararlanmıştır. Kadın haklarının gündeme geldiği durumlarda gençliğin yeni Arnavutluk ve kendi iktidarının devamı için önemli olduğunu fark etmiş ve çalışmasını gençliği kazanmaya

⁵⁰ Edwin E Jacques, a.g.e., s. 538-539.

⁵¹ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*’C. London, 2006, s. 260.

ve onları etkin olarak her alanda kullanmaya başlamıştır. Hoca rejiminde gençlik de önem kazanmıştır.⁵²

Enver Hoca diktatörsel yönetiminin ilk belirtilerini daha iktidarı elde ettiği andan itibaren göstermiştir. Bu kapsamda; Enver Hoca ilk etapta Arnavut –Yugoslav ilişkilerinde en etkin olan Koçi Xoxe’yi Başbakan yardımcılığı İçişleri Bakanlığında Endüstri Bakanlığına görevlendirmiştir. İçişleri Bakanlığında ise Nesti Kerenxhi getirilmiştir.⁵³ Daha sonra ise Koçi Xoxe’nin kendi iktidarı için tehlikeli olduğunu hissedince derhal Koçi Xoxe’i Endüstri Bakanlığında ve O’nun yakın arkadaşı Nesti Kerenxhi’yi de İçişleri Bakanlığı görevinden almıştır. Amacı Koçi Xoxe’nin hükümet ve parti içindeki etkisini azaltmaktır.⁵⁴

Enver Hoca ’nın 40 yıllık dikta yönetiminde Arnavut halkını istediği yöne yöneltmede “*şartlandırma*” tekniğini oldukça sık kullandığı görülmüştür. Şartlandırma (hipnopedy) sayesinde herkes mutludur, herkes çalışır, herkes eğlenir ve herkes herkes içindir. Toplumlar şartlandırıldıklarında hedef doğrultusunda onları elektrik şokuna sokarak istenilen davranış özelliklerini göstermeleri sağlanır.⁵⁵

Enver Hoca Arnavut halkını iki konuda şartlandırmıştır: Bunlardan ilki kendisi ile birlikte ülkeyi İtalyanlar ve Almanlardan kurtaranlar yani kendisi ve yakın arkadaşları Arnavutluk için en doğrusunu yapmışlardır. Yani onlar “*milli kahramandırlar*”; ikincisi ise Arnavutluk’un bağımsızlığına göz diken her zaman bir tehdit vardır ve bu tehdidi bertaraf etmenin yegâne yolu ise Marksist-Leninist İdeolojinin tam olarak uygulamasıdır. Anılan düşünceler hemen hemen her ortamda Enver Hoca tarafından sözlü ve yazılı olarak beyan edilmiştir. Bu düşüncenin aksine hareket edenlerin çarptırıldığı cezalar ise halkı sindirmiş ve bahse konu şartlanmaların daha da güçlenmesine neden olmuştur. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-65, 66.)

Enver Hoca ’nın dikta yönetimini sürdürmesinde uyguladığı bir başka yöntemde “*dinsizlik*” yaklaşımıdır. Bu kapsamda; komünist dönemde Arnavutluk, dünyadaki tek “*ateist devlet*” olarak ilan edilmiştir. Din insanların günlük hayatında yer almamıştır. Kültürel olarak İslam Türklerin dini ve Hıristiyanlık ise Batı ile temas sağlamanın yolu olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, nihayetinde, Arnavutluk’un günlük hayatında

⁵² Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 262.

⁵³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 302-303.

⁵⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 305.

⁵⁵ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, (Çev: Ümit Tosun), İstanbul, 2010, s. 46-47.

dine var olma hakkı verilmemiştir.⁵⁶ Enver Hoca yönetiminde kendisine karşı bir eylem düzenlenmesinde kolayca taraftar toplayacağı bir olguyu yani dini ortadan kaldırarak riski en aza indirmeyi amaçlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Arnavutluk'un içinde bulunduğu durum ile kıyaslandığında Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde de eğitim, sağlık ve endüstri açısından gelişme sağlandığı görülmüştür. Ancak bu yapılırken oldukça hunharca davranılmıştır. Balkanlarda ve Doğu Avrupa ülkelerinde de söz konusu savaş sonrası gelişmeler olmuştur. Ama buradaki fark, insanlar yaşamlarından ve onurlarından taviz vermek zorunda kalmamıştır.⁵⁷

Enver Hoca'nın komünizmi bir ihtilal aracının yanında aynı zamanda kendi varlığının garantisi olarak da görmüş ve bu hususta fikirsel ve eylemsel dayanağını Marks ve Lenin'de bulmuştur. Enver Hoca Arnavutluk Komünist/Emek/İşçi Partisi'ni; Marksizm-Leninizm'e sonuna kadar sadık kalan ve onun ülkesini aydınlatan bir ışık olarak görmüştür.⁵⁸

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde gerek komünist kanunlara ve gerekse otoriteye uymayanlara verdiği cezaların başında “*çalışma kampına*” gönderme veya hapis etme bulunmaktadır. Söz konusu suçlar arasında; devletten buğday saklamak, vergi toplayıcıya homurdanmak, Stalin'in resmine küçümseyerek gülmek vb. bulunmaktadır.⁵⁹

Enver Hoca'nın Lenin'i örnek alması incelendiğinde; Bolşeviklerin (Lenin'e bağlı olup çoğunluk anlamına gelen)⁶⁰ iktidarı ele etmek ve komünizmi uygulamaya geçirme yöntemini beğenen Enver Hoca Lenin'in halkın içinden çıkması, halkın bütün dertlerini paylaşması, herkesin derdini dinlemeye hazır basit kişilik yapısı olmasını takdir etmiştir.⁶¹

Enver Hoca bu kapsamda; Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'yu devrim ve sosyalizm davasına zarar vermekle suçlamıştır. Enver Hoca aynı zamanda Sovyet Devlet Başkanı Kuruşev'i de Marksist-Leninist Teoriden uzak bulmuş ve O'nu da ihanetle; Çin'i ise halkların ve proletaryanın devrimci mücadelelerini sabote etmekle

⁵⁶ <http://www.gaziantepyazarlar.com/News/Soylesi/05.01.2010/Arnavutluk-ve-Islamiyet.php>

⁵⁷ James S.Torrens, "Albania, Never or Next", *America* Vol.164, No.8, March 2, 1991, s. 233.

⁵⁸ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çev: M.Murat), s. 17-18, 29.

⁵⁹ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 23.

⁶⁰ Arthur Rosenberg, *Bolşevik Tarihi*(Türkçesi Aydın Emeç), İstanbul, 1969, s. 61.

⁶¹ Arthur Rosenberg, *Bolşevik Tarihi*(Türkçesi Aydın Emeç), İstanbul, 1969, s. 196.

suçlamıştır. Ayrıca Enver Hoca; Çin'in Amerikan emperyalizminin ve uluslar arası büyük burjuvazinin en yakın müttefiki haline geldiğini ifade etmiştir.⁶²

Enver Hoca bu konuda Parti'nin kuruluş yıldönümü kutlamasında yapmış olduğu konuşmada; Arnavut İşçi Partisi'nin benzer bir tuzağa düşmeyeceğini, yanlış sloganlarla yönlendirilemeyeceğini, yumuşak demokrasi gibi temalara aldırış etmeyeceğini, Marksist-Leninist çizgilerinden vazgeçmeyeceklerini, bu fikrin güçlendirilmesi gerektiğini, Marksist-Leninist prensipler için savaşılması gerektiğini ve gerçek savaşın bunun olduğunu ifade etmiştir.⁶³

Enver Hoca Arnavut halkının nabzını her an kendi elinde tutmayı genel bir prensip ve iktidarının vazgeçilmez garantisi olarak görmekteydi. Bu kapsamda; bir yandan ülkenin başta ABD ve Sovyetler Birliği veya komşu ülkelerden bir veya birkaçı tarafından saldırıya uğrayacağını ve buna karşı her zaman uyanık olmaları gerektiğini ifade ederken, diğer yandan vergileri kaldırarak, sağlık ve eğitim hizmetlerini ücretsiz yaparak ve ayrıca halkın oturacağı evlerin kira bedellerini çalışan işçinin gelirin yaklaşık %2-3(bir işçinin iki günlük çalışmasının karşılığı olan miktar)'nü alarak onların elde ettikleri ücretleri daha serbest harcamasını sağlayarak yapmaktadır.⁶⁴

Enver Hoca zamanında Arnavutluk'a girmek çok zor olmuştur. Avrupa'nın en kapalı ülkesi olan Arnavutluk'a kendi özel aracı ile 10 günlük gezi yapma fırsatı bulan Milliyet Gazetesi yazarı Necati Karakaya "*Vize alıp girilse bile, şehirleri dolaşmak için yeni izinlere ihtiyaç vardır.*" diyerek söz konusu zorluğu ifade etmiştir.⁶⁵

Enver Hoca, "*insan hakları*" na önem vermeyen bir diktatör görüntüsü vermiştir. Bu kapsamda; mahkûmları çalışma kamplarında köle gibi çalıştırmıştır. Mahkûmlar, kazma ve kürekle demiryolu inşasında çalışmak, bataklıklarda kanalizasyon kazmak, ormandan ağaç tırpanlamak, birikitleme işleri ve arazi vb.gibi işlerde çalışmaya zorlanmıştır. Bunu yaparken de çok çalışma ve az yemek verilmiştir.⁶⁶

Enver Hoca dikta yönetimini sürdürmek için her çeşit yöntemi denemekten kaçınmamıştır. Bu kapsamda; iktidara aday olacak veya kendisini zorlayacak şahısları ilk önce düşünce suçlusu olarak yargılamak ve cezalandırmak istemiştir. Çünkü Arnavut halkının karakteri ve "*hain*" damgası ile suçlunun idamını sağlayacak suçun böyle bir

⁶² Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, s. 12-13;16-18.

⁶³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 512.

⁶⁴ *Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*, İstanbul, 1979, s. 21.

⁶⁵ *Milliyet Gazetesi*, 29.11.1973

⁶⁶ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 453.

düşünce suçunu kapsamı Enver Hoca'yı yapacağı eylemde hem güçlü kılmakta hem de başarı oranını artırmaktadır. Bu nedenle; Enver Hoca rakiplerini düşünce suçlusu olmaya itmeyi yaşam tarzı olarak benimsemiştir. George Orwell düşünce suçu ile ilgili “*Normal olarak düşünce suçu ölümü gerektirmez: Düşünce suçunun kendisi ölümdür*” demiştir. Enver Hoca'nın bu mantığı çok kullandığı düşünülmektedir.⁶⁷

Özellikle 1970'li yıllardan sonra Arnavutluk İşçi Partisinde büyük çaplı değişiklik yaşanmış, eski kadroların yerine partideki kariyerine bakılmaksızın Enver Hoca'ya minnet ve sadakat duyan genç kişiler yerleştirilmiştir. Benzer şekilde SIGURIMI ve devlet kurumları da Hoca tarafından göreve getirilen, dolayısıyla Hoca'ya bağlı, geçimini de var olan bürokratik yapıdan sağlayan kadrolarla donatılmıştır. Bu kadro reformu Arnavutluk İşçi Partisinin gücünü 1990'ların başına kadar korumasına olanak sağlamıştır.⁶⁸

Enver Hoca Macaristan'da meydana gelen olayların arkasında Yugoslavların olduğunu iddia etmiştir. Enver Hoca'nın bu konuda Sovyet Pravda gazetesine 08 Kasım 1956'da yazmış olduğu makalesi Tito'yu kızdırmış; Enver Hoca'nın Marksist-Leninist kelimesinden başka bir şey bilmediğini, başta kendileri olmak üzere Polonya ve Kuruşçev'e saldırdığını ve Enver Hoca'nın hâlâ Stalin sistemini sürdürmek istediğini belirterek tepkisini göstermiştir.⁶⁹

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde Marksist-Leninist ideoloji önemli yer tutmaktadır. Bu kapsamda; komünizmin teorisini yazan Marks'ın ve bunu Rusya'da uygulama imkânı bulan Lenin'in (soylu bir Rus memur ailesinden geliyordu⁷⁰) ihtilalci karakterleri Enver Hoca'yı her zaman cezpt etmiştir. Her türlü gösterişten kaçan Lenin'in hayatının büyük ihtirasla dolu olması; söz konusu ihtirasın esas amacının ise çarı devirmek olduğu göz önüne alındığında; Marks'ın doktrini, bu işi başarması için gerekli silahları onun eline verdiği düşünülmektedir. Lenin Rus ihtilalini geniş bir dünya ihtilali çerçevesinde görmüş, ama hayatının eserini Rus toprakları üzerinde meydana getirmiştir.⁷¹ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-16.)

⁶⁷ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, (Çeviren: Celal ÜSTER), İstanbul, 2011, s. 52.

⁶⁸ Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı –Çağdaş Balkanlar*, Cilt II, Çorum/Ankara, 2007, s. 344.

⁶⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, a.g.e., s. 513.

⁷⁰ Arthur Rosenberg, a.g.e., s. 57.

⁷¹ Arthur Rosenberg, a.g.e., s. 196-197.

Marksist-Leninist düşünce sisteminin Arnavutluk'u bir yandan komünist dünyada saygın bir yere taşıyacağı ve diğer yandan da sanayileşmeyi sağlayacağı düşünülmüştür. Gerek “*milli kahramanlara*” ve gerekse “*Markist-Leninist düşüncesine*” karşı çıkanlar hain ve hatta vatan hainidir. Bunların bertaraf edilmesi şarttır ve edilmişlerdir. Halkın bir kısmı Enver Hoca 'yı daima milli bir kahraman olarak görmüş ise de diğer bir kısmı ise gelişmenin, özgürlüğün önündeki en büyük engel olarak görmüşlerdir, fakat bu durumun önüne geçememişlerdir. Çünkü Enver Hoca böyle bir eylemi daha tasarı halinde iken tespit edecek ve önlem alacak teşkilatlanmayı iktidara gelişiyle birlikte oluşturmuş ve bunu sürekli güncel tutmuştur. Enver Hoca'nın istihbarat elde etme ve elde ettiği istihbarat çerçevesinde rakiplerini bertaraf etme hususunda oldukça başarılı olduğu görülmüştür.

Partiye karşı savaş açmak kendini ölmüş bilmek anlamına gelmektedir. Nitekim bir kez parti buyruğu altına girdiniz mi, ne hissettiğiniz ya da ne hissetmediğiniz, ne yaptığınız ya da ne yapmaktan kaçındığınız hiç fark etmemektedir.⁷²

Enver Hoca iktidarda bulunduğu süre içinde yerinin sağlamlaştırılmasını sağlayacak birçok tedbire başvurmuştur. Bunlardan uzun vadeye yayılan ve kalıcı olmasını sağlayan tedbir ise gençlerin önemsenmesi ve onlarla ilgili yapmış olduğu faaliyetler teşkil etmiştir. Bu kapsamda; Enver Hoca 28 Haziran 1968'de; Fradita'da Ragojina-Fier Demiryolu yapımında çalışan gençlerle yaptığı toplantıdaki konuşmasında; gençleri memleketin dört bir köşesinde ve her alanda, sosyalizm davası ve halkın çıkarları için kahramanlık, yüksek siyasi olgunluk ve Arnavutluk İşçi Partisi'ne sadakatinden dolayı övmüştür.⁷³

Sanatının, müziğinin, mimarisinin ve etkinlik ve rasyonelliğe verdiği önemin pek açık seçik bir biçimde teyid eylediği üzere Batı toplumunun genel akışı “*endüstriyel*” ve “*teknolojik*” tir. Enver Hoca iktidara geçtiği ilk andan itibaren ülkesinin endüstriyel ve teknolojik olarak kendi kendine yeterli bir ülke olma amacını gütmüştür. Bu durum bir yandan içinde bulunduğu komünist dünya ile düşman olduğu Batı arasındaki uygulamalarda tercihini tam olarak da komünist dünyadan almadığı izlenimi vermektedir.⁷⁴

⁷² George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 195.

⁷³ Enver Hoca, *Arnavut Emekçe Gençlik Birliği VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliği Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, İstanbul, 1977, s. 76.

⁷⁴ Anton C. Zijderveld, *Soyut Toplum*, (Çeviren: Cevdet Cerit), İstanbul, 2001, s. 124.

Enver Hoca döneminde bazı gelişmeler olmuştur. Endüstri ve tarımda gelişmeler, hastalıkların kontrol altına alınması, kadının sosyal statüsünün artırılması, cahilliğin hemen hemen ortadan kaldırılması söz konusu gelişmeler arasında kabul edilmiştir.⁷⁵

Enver Hoca döneminde Parti'nin onayı olmadan hiç kimse ülke dışına çıkamamıştır. Ülkeye girecek yabancılar turist de olsa hükümetin onayına tabi olmuştur. Söz konusu turistlerin sakallı, uzun saç, seksi elbiseler, mini etek, doğum kontrol hapı ve porno film vb. kullanmaları yasaklanmıştır.⁷⁶

Devlet örgütünün en üst organı, dört yılda bir seçilen ve yılda iki kez toplanan 250 üyeli Halk Meclisi'dir. Meclisin seçtiği devlet başkanı başbakan ve bakanlar kurulunu atamaktadır. 1966'da; Adalet Bakanlığı'nın kaldırılması ile yargı sistemi, yasama organına doğrudan sorumlu bir Yüksek Mahkeme ile köy ve fabrika düzeyinde örgütlenen yerel mahkemelerden oluşturulmuştur. Yerel yönetim ise kırsal kesimde tarım kooperatifleri temelinde örgütlenmiştir.⁷⁷

Enver Hoca 'nın başında bulunduğu hükümet, İkinci Dünya Savaşı sonunda bir şiddet kampanyasına girişmiş ve düşmanla işbirliği yapmakla suçladığı binlerce kişiyi idam etmiştir.⁷⁸

Enver Hoca Arnavut birliği vizyonunu müthiş bir yabancı korkusuyla desteklemiştir. Ülkeninin tecrit edilmiş durumu bir tür çılgınlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlar arasında; sınır boyunca birkaç metrede bir korugan inşaatı, özel araba mülkiyeti yasağı, zorunlu sakal tıraşı ve hepsinin de üstünde Stalin ile Enver Hoca'nın ilahlaştırılması vb konuları saymak mümkün görülmüştür. Enver Hoca'nın anısı, 1990'da yarım yüzyıllık bastırılmış öfkenin patlamasıyla Arnavutluk parçalanıncaya kadar kutsal kalmıştır.⁷⁹

Dünyanın en diktatör ve baskıcı rejimlerinden birisini uygulayan Enver Hoca, ülkesinde demokratik liderlerin ve düşünürlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Arnavutluk'ta sosyalizmi inşa etmek ve onu kendine yeten bir ülke haline getirebilmek için, dost görmediği emperyalist-değişimci kuşatmaya ve ülkesi içinde karşıtlarına karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmüştür. Mao ve Stalin'in baskı sistemlerinin en sert ve

⁷⁵ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, a.g.e., s. 122.

⁷⁶ John Burke, "Albania- Meseum of Marxism", *National Review*, Nowember 12, 1982, s. 1414.

⁷⁷ "Arnavutluk", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, s. 325.

⁷⁸ "Arnavutluk", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, s. 326.

⁷⁹ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*,(Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul, s. 449.

acımasızını felsefe olarak almasıyla, dini inanışları yasaklanmış, ülke dışına yapılan seyahatleri engellemiş, hukukun üstünlüğünü geçersiz saymış, muhalefeti acımasızca yasaklamış, halk arasında eşitsizliği uygulamıştır. Uygulanan rejim sonucu Arnavutluk kapılarını tüm dünyaya kapatmıştır. Enver Hoca ise tarihin en katı diktatörlerinden biri olmuştur.⁸⁰

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde 1976 yılında bizzat kendisinin başında bulunan bir komisyon tarafından hazırlanan anayasa özel bir önem kazanmıştır. Söz konusu anayasaya göre Marksist–Leninist ideolojiyi takip eden tek partili sistemin geçerli olması, Arnavutluk İşçi Partisi ile devletin birbirine geçmiş özellik kazanması; (Parti başında olan şahıs aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olacak ve Arnavutluk İşçi Partisine yönelecek tehditleri bertaraf edecek), din ile dış kredi ve yatırımın yasaklanması, ekonomide tek kesim olarak sosyalist kesimin bulunması uygun görülmüştür. Anılan anayasa her ne kadar sözel olarak vatandaşların kanun karşısında eşit olduğunu ve başta kanun, iş, sağlık konularında aynı hakları kullanabileceği, serbestçe konuşma yapma imkânı bulacağını belirtse de uygulamada bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.⁸¹

Enver Hoca'nın diktatöryel yönetimi çok katı olmuştur. Bu kapsamda; kendisine içişleri bakanlığı yapan yedi bakanın “*yabancı ajanı*” suçlamasıyla etkisiz hale getirildiği görülmüştür. Bu yönü ile Enver Hoca Osmanlı İmparatorluğu padişahlarından Sultan Selim'e benzetilmiştir. Sultan Selim'e sadrazam olmak oldukça zor bir olaydır. Çünkü Sultan Selim'in birçok sadrazamını öldürttüğü görülmüştür.⁸²

Enver Hoca ülkesini dünya devletlerinden tamamı ile ayırması ile bir ilki gerçekleştirmiştir. Ayrıca kendi yönetimi döneminde; gizli polis, kıyım, ispiyoncu, gece yarısı yakalama, bir çeşit cezalandırma şekli olan işçi çalışma kampları ve sürgün günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.⁸³

1945-1992 arası Arnavutluk halkı çok çile çekmiştir. Enver Hoca'nın kuşkulu ve baskılı yönetimi insanları hiç yalnız bırakmamıştır. Dağları döne döne dolaşa aşan

⁸⁰ Sokol Brahaj, “Enver Hoca Döneminde Arnavutluk (1944-1985)”, *Balkan Günlüğü*, 26 Ocak 2010, s. 7.

⁸¹ Mario I. Blejer, Mauro Necagni, Ranta Sahay, Richard Hides, Barry Lohnton, Piroška Nagy, Roy Pepper, “Albania: From Isolation Toward Reform”, *International Monetary Fund*, Washington/America, Eylül 1992, s. 7; Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı* Cilt:1 Arnavutluk, İstanbul, 1983, s. 35.

⁸² Bernd J. Fisher, *Balkan Strongmen –Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, s. 239.

⁸³ Bernd J. Fisher, *Balkan Strongmen –Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, s. 241.

yollar, bataklıkların kurutulması, ovaların, dağ yamaçlarındaki küçük küçük tarlaların kâğıt gibi düzleştirilmesi insan gücüyle yapılmıştır.⁸⁴ Enver Hoca'nın insan gücünü kullanmayı bir yandan onlara doycakları kadar bir yaşam şartı sağlamayı diğer taraftan ise kendisine mutlak itaat edecek kadar pasif bir kitle yaratmayı düşündüğü kıymetlendirilmiştir.

Enver Hoca'nın her türlü özgürlüğü kısıtlayan, devleti çelik bir koza içinde tutarak hemen yeryüzünün bütün ülkeleriyle ilişkisini kesen yönetimi, belli başlı yoksulluk, geri kalmışlık nedeni olarak görülmüştür.⁸⁵

Bazı Balkan diktatörleri yaşlanınca daha yumuşak bir tavır alırken, Enver Hoca onların aksine daha radikal ve daha paranoyak olmuştur.⁸⁶

Arnavutluk Cumhurbaşkanı Alfred Moisiu, Enver Hoca dönemini tanımlarken "*Arnavutluk'un Avrupa'nın en acımasız diktatörlüğü olduğu ve bunun 40 yıl sürdüğünü, diğer komünist ülkelerde az da olsa demokrasi kıvılcımının olduğunu ama Arnavutluk'ta demokrasi adına hiçbirşeyin olmadığı ve hatta bu seviyenin sıfırın altında olduğunu*" belirtmiştir.⁸⁷

Enver Hoca döneminde işçilerin ortalama ücreti 100 Leke olarak belirlenmiştir. Bu parayla ortalama bir galon süt, birbucuk pound et, yarım pound tereyağ, 10-15 yumurta ve 8-10 portakal alma zorunda kalınmıştır. Bu durumda işçinin karnını ekmek ile doyurması gerekmiştir. Bir işçinin ekmeğin üstüne bir soğan, bir domates koyduğu nadiren görülmüştür. Alınan ücret ile onun karşılığı olan yiyecekler çok az olduğu, elbiseye gelince işçinin bir, yöneticinin birin üstüne bir tane daha olacak şekilde elbisesi bulunması mümkün olmuştur. Üç elbise veya dört elbisesi olanın bayağı iyi durumda olduğu belirtilmiştir. Böyle bir yiyecek ve içecek şartında olan bir Arnavut'un komünizmi içten sevmesi pek kolay olmamıştır.⁸⁸

Enver Hoca'nın dikta yönetiminde; Arnavutluk işçisinin memnuniyetsizliğini ifade etme imkânı olmamıştır. Çünkü böyle bir girişim suç teşkil etmiş, grev yasaklanmıştır.⁸⁹

Enver Hoca'nın Arnavutluk'a yönelebilecek tehditler karşısında panik içerisinde olduğunun en anlamlı göstergesi tüm Arnavutluk boyunca yaptırmış olduğu 400.000

⁸⁴ Hasan Latif Saryüce, *Balkan Seyahatnamesi*, İzmir, 2003, s. 45.

⁸⁵ Hasan Latif Saryüce, a.g.e., s. 47.

⁸⁶ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 263.

⁸⁷ Elizabeth Pond, *Endgame in the Balkans-Regime Change, European Style*, Washngiton, 2006, s. 196.

⁸⁸ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 21-22.

⁸⁹ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 22.

civarındaki “*bunker*”’lardır.⁹⁰ “*Bunker*”; beton koruganlar diktatör Enver Hoca’nın beynini kemiren korkuyu atmak için kullandığı simgeler olarak görülmüştür.⁹¹

Enver Hoca’ya karşı kritik yapma söylentisi bile o şahsı hapse veya ölüme götürmüştür.⁹² Bunun yanında Arnavutluk hükümetini şikâyet etmekte uzun süreli hapis cezası ile cezalandırılmıştır.⁹³ Komünist idare Arnavutluk’u dış dünyadan izole etmiş, ekonomik olarak geri gitmiş, politik olarak da bozmuştur.⁹⁴

40 yıldır iktidarda kalan Enver Hoca, iç ve dış düşmanların ülkeyi yıkmak istediği söylemini kullanarak, Arnavutluk’un uluslar arası politikada iki süper güçten de bağımsız olabilmesi ve ekonomik olarak kendi kendine yeter hale gelmesi amacıyla ülkenin dünyayla olan neredeyse tüm bağlarını koparmıştı. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Arnavutluk dünyanın en baskıcı diktatör rejimlerinden biri tarafından yönetilmiştir.⁹⁵

Enver Hoca’nın diktatörsel yönetiminde iç politika ve uyguladığı prensipler özel önem taşımıştır. Enver Hoca Parti’sini dinden koruyacak oldukça sert bir iç politika izlemiştir. Politik ve ekonomik kurumların hatalı olduğu açıkça görülmesine rağmen, Enver Hoca Stalin merkezli sistemi terk etmeye karşı çıkan iç politikayı esas almıştır. Bunun yanında iç politikanın uygulanmasında büyük başarılar da elde etmiştir. Bir defa Arnavutluk tahıl, elektrik enerjisi, petrol ve diğer kimyasal ürünlerin üretiminde kendi kendine yeterli duruma gelmiş ve hatta enerji satan bir ülke olmuştur. İş garantisi ve fiyat sabitliği, vergilerin kaldırılması, ücret farklarının azaltılması yoluyla halkın nefesini elinde tutmuştur. Hoca ağır sanayi hususunda çok ısrarcı olmuştur.⁹⁶

⁹⁰ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995, s. 193.

⁹¹ Halit Güler, “Komünizmin Perişan Ettiği Arnavutluk”, *Diyanet*, Sayı:61, (Ocak), 1996, s. 40.

⁹² Meyer Miechal, “Stalinism's last stand”, *Newsweek*, 15 Nisan 1991, Vol. 117 Issue 15, p41, 1p, 2 Color Photographs

⁹³ Antonia Young, “Coming in from the cold”, *Geographical (Campion Interactive Publishing)*, Jan, 1994, Vol. 66 Issue 1, s. 38, 4p, 7 Color Photographs.

⁹⁴ David L. Phillips, “Albania”, *Albanian Foreign Policy Interest*, 27: Amerika, 2005, s. 313.

⁹⁵ Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN, “Arnavutluk’un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu”, *Balkan Diplomasisi*(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, No:21,Ankara 2001, s. 67.

⁹⁶Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick* , s. 29.

2.1.1.2. Enver Hoca İdeolojisi

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasında iki ana unsur etkili olmuştur: Bunlardan birincisi sosyalizmin maddi teknik temelini oluşturan sosyalist ekonominin kurulması ve geliştirilmesi; ikincisi ise komünist eğitimidir.⁹⁷

Enver Hoca'ya göre Arnavutluk'ta sosyalist devrimin bütün tecrübelerinin doğruladığı gerçek şudur: “*Sosyalist inşanın başarılı bir şekilde yürütülmesi, her şeyden önce Marksizm-Leninizm'e kararlılıkla sarılmaya, onun öğretilerini tavizsizce ve yaratıcı bir tarzda uygulamaya bağlıdır.*”⁹⁸

Enver Hoca; 20 Eylül 1978 tarihinde; Arnavutluk Demokratik Cephesi Genel Kurul Toplantısında yaptığı konuşmada; Arnavut toplumunun proletarya diktatörlüğünün ve sosyalist demokrasinin yasalarınca yönetildiğini belirtmiştir.⁹⁹ Yine aynı konuşmaya sömürü bir düzeni savunan ve ona dayanan bir toplumun ilerici ve demokratik olmadığını da ilave etmiştir.¹⁰⁰

Enver Hoca diktatör yönetiminde oluşturduğu prensiplerin kendisini yaşamı boyunca iktidarda tutacak ve ölümünden sonra da Marksist-Leninist düşüncenin devamına imkân verecek şekilde yeni bir anayasa çıkmasını sağlamıştır. Enver Hoca döneminde yapılan anayasa zaman zaman Enver Hoca'nın konuşmalarında referans olarak gösterilmiştir. Bu kapsamda; 20 Eylül 1978 tarihinde; Arnavutluk Cephesi Genel Kurul Toplantısında Enver Hoca; anayasalarının devleti tanımlarken; devlet: tüm ekonomik ve sosyal yaşamı tek bir genel plan aracılığıyla örgütler, yönetir ve geliştirir şeklinde olmuştur.

Enver Hoca ayrıca o planın bütün halklarda ve bütün göstergelerde uygulanmasını denetlemek devletin hakkı ve görevi olduğunu düşünmektedir. Proleter denetim biçimleri olan işçi ve köylü denetimini, devletin Parti ve kitle örgütlerinin denetimi aracılığı ile gerçekleştireceğine de değinmiştir.¹⁰¹ Enver Hoca aynı konuşmasında insanların proletarya diktatörlüğünün devletin yasalarına uymalarını sağlayan bir zorbalık olmadığını; tersine, yasalara uymalarını sağlayan ve toplumun yararına olduğu konusundaki tam inançları olduğunu belirtmiştir.¹⁰²

⁹⁷ *Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*, s. 8.

⁹⁸ *Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*, s. 10.

⁹⁹ Enver Hoca, *Proleter Demokrasisi Gerçek Demokrasidir*, İstanbul, 1978, s. 8.

¹⁰⁰ Enver Hoca, *Proleter Demokrasisi Gerçek Demokrasidir*, s. 16.

¹⁰¹ Enver Hoca, *Proleter Demokrasisi Gerçek Demokrasidir*, s. 20.

¹⁰² Enver Hoca, *Proleter Demokrasisi Gerçek Demokrasidir*, a.g.e., s. 25.

Türkler’de ki “*Turan*¹⁰³” ve “*Kızıllema*”¹⁰⁴ gibi Arnavutluk’ta Enver Hoca döneminde dünyadaki tüm Arnavutların birleşmesi ve Büyük Arnavutluk’u kurmak gibi bir “*Arnavut Turanı*” ve “*Kızılleması*” vb.gibi fikri hiçbir zaman yaşama geçmemiştir. Bir Tosk olan Enver Hoca ülke dışındaki Arnavutlar’ın çoğunlukla Geg olması nedeniyle böyle bir Arnavut ülküsünü gündeme getirmemeye gayret göstermiştir. Yugoslavya’nın bir özerk bölgesi olan ve halkının % 90’ı Arnavut olan Kosova’daki soydaşlarını sırf bu ülkü gerçekleşir diye yalnız bırakmıştır. Arnavutluk dışındaki Arnavutların birleşmesi bir anlamda yeni lider arayışı başlatabileceği ve bunun da bir Geg olma olası nedeniyle Enver Hoca tarafından engellendiği kıymetlendirilmiştir.

Enver Hoca’nın radikal Stalinistlik bakış açısına rağmen, milliyetçilik Enver Hoca’nın siyasetinin bel kemiğini oluşturmuştur.¹⁰⁵ Enver Hoca Stalinist yöntemi oldukça faydalı bulmuş ve gerek kendi durumunu iç ve dış düşmanlara karşı korumada ve gerekse komünist rejimi korumada söz konusu yöntemden istifade etmiştir.¹⁰⁶ (Ek-2 Resimler, Resim-4.)

Enver Hoca’nın diktatörsel yönetiminde başarılı sonuç alınmıştır. Bu sonuçlar özellikle sağlık, eğitim, kadın hakları ve kültürel alanlarda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Hoca’nın sabit ideolojik düşüncesi, uç noktaya varan kendi kendine yetme düşüncesi ve eylemlerinde teröre başvurması söz konusu başarıların daha fazla gelişmemesine neden olduğu görülmüştür.¹⁰⁷ Enver Hoca’nın yukarıda belirtilen katı tutumu o öldükten ve Arnavutluk’ta komünizmin 1991’de yıkılmasından sonra da Arnavutluk’un normal düzene geçmesini engelleyen bir etken olmuştur. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri çok çabuk yeni düzene ayak uydururken Arnavutluk bu konu da oldukça zorlanmıştır.¹⁰⁸

¹⁰³ **Turan:** Bütün bağımsız Türk ülkelerini, kendi bayrağı altında toplayacak olan büyük ve güçlü vatanın adı Turan’dır. Turan Türk ülkücülüğüne göre maddi bir inşa davası değil yalnız manevi bir ülküydü. Hiçbir zaman ulaşılamayacak hayali bir ülkünün adıydı. Bir başka deyişle bir “*Kızıllema*” idi. Türk ülkücülüğünde Kızıllema’nın ne olduğu belli değildi. Yüzyıllarca, ona herkes, kendi hayalinin dilediğine göre mana vermişti. Uzak bir ülke, bir ülkü diye bilinirdi.(Bkz. Şevket Süreyya Aydemir,“Suyu Arayan Adam” Remzi Kitapevi, İstanbul, Mart 2008,s.151-155)

¹⁰⁴ **Kızıllema:** Şevket Süreyya Aydemir Kızıllema’yı “*Turan ülküsü; bizim bu bahislerde işlenen gençlik yıllarımızın, gerçi itici gücüydü. Ama bu ülkü; ne eylemci, ne yön tayin edici önderini bulamadığı için, Turan davası, daha ziyade bir özlem, hayal ve heyecan kaynağı olarak kaldı. Ve soniyorum ki, en kapsayıcı ifadesini, Kızıllema sembolünde, yani bir belirsizlikte buldu*” demiştir.(Bkz. Şevket Süreyya Aydemir,“Suyu Arayan Adam” Remzi Kitapevi, İstanbul, Mart 2008,s.139)

¹⁰⁵ Ger Duijzings, *Albanian Identities –Myth and History-Editor: Stephanie Schwander-Sievers Bernd J. Fischer-Religion and Politics of Albanianism*, USA, 2002, s. 63.

¹⁰⁶ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe’s Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 106.

¹⁰⁷ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 266.

¹⁰⁸ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, a.g.e., s. 266-267.

Arnavutluk'u inceleyen birçok araştırmacı Enver Hoca'yı Arnavutluk milliyetçiliğinin şampiyonu olarak ilan etmiştir. Bu düşünceyi ifade ederken Enver Hoca'nın ülkenin menfaatine ters düşme ihtimaline karşın 1940'larda Yugoslavya, 1960'larda Sovyetler Birliğı ve 1970'lerde Çin Halk Cumhuriyeti ile bağlarının kopartılması ve kendi kendine yeterli hale gelmesini örnek vermişlerdir.¹⁰⁹

2.1.1.3. Enver Hoca'nın Mao Zedung Hakkındaki Düşüncesi

Enver Hoca Sovyetler Birliğı ile ilişkilerinin bozulması sürecinde Mao'yu komünist dünyanın Sovyetlerden sonraki lideri olarak görmüş ve Çin ile Sovyet Ruslarla kurduğı ilişkinin bir benzerini kurmaya çalışmıştır. Bununla birlikte zaman içerisinde Enver Hoca; Mao Zedung'un gerçek bir Marksist-Leninist parti oluşturmaya çalışmadığı, partisini gerçek anlamda tanımadığı, örgütsel yapısı, sınıfsal bileşimi, kuruluş tarzı ve ilham aldığı ideolojisi dikkate alındığında Çin Komünist Partisi'nin, Leninist bir parti niteliğinde olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca sözde kültür devrimi sırasında tüm gücü kendinde toplayıp orduyu işin başına geçirerek partiyi tümünden dağıttığı, Amerikan demokrasisini Çin için en iyi devlet ve toplumsal örgütlenme modeli olarak düşündüğü belirtilmiştir.¹¹⁰

2.1.1.4. Enver Hoca'nın Avrupa Komünistleri Hakkındaki Düşüncesi

Enver Hoca; Avrupa Komünistlerinin farklı olduğunu ve bunların ne Arnavutların, ne Sovyetler Birliğinin ne de eskiden sosyalist olan öteki ülkelerin düşüncelerini kabul etmediklerini ifade etmiştir. Avrupa Komünizminin “yeni” bir sosyalizm icat etmek istedikleri ancak Avrupa-Komünistlerinin yaptığı gibi, toplumda üretim araçlarının özel mülkiyetini kabul etmek ve aynı zamanda da insanın insanı sömürmesinin önlenebileceğini düşünmek ve “sosyalist dönüşümlerden”, “eşitlikten”, “adalet” vb. den söz etmek için sakat bir mantık sahibi olmak gerektiğı beyan edilmiştir. Üretim araçlarının özel mülkiyetini ve “özel girişimi” elde tutmak, yani “sermaye birikimi olanağını” elde tutmak, kapitalist sisteme hiç dokunmamakla aynı anlama geldiğı kabul edilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁹ Paulin KOLA, *The Search for Greater Albania*, s. XI.

¹¹⁰ Enver Hoca, *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, (Çeviren: Selçuk K1ş), Ankara, 1988, s. 31.

¹¹¹ Enver Hoca, *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, s. 103.

2.1.1.5. Enver Hoca'nın NATO Hakkındaki Düşüncesi

Enver Hoca 'ya göre; kuruluşundan sonra NATO; ne doğasını, ne amaçlarını, ne görüşlerini değiştirmiştir. Anlaşmalar 1949 yılındaki gibi kalmıştır. NATO, Avrupa ve Amerikan büyük sermayesinin, askeri ve siyasi müttefiki olarak kurulmuş ve ilk amacı da kapitalist sistemi ve Avrupa'daki var olan düzeni korumak, devrimin patlamasını engellemek, ilerlerse de şiddetle boğmak olmuştur. Bu karşı devrimci örgütü, yeni sömürgeciliğin ve emperyalist devletlerin nüfuz alanlarının silahlı bir koruyucusu, aynı zamanda da onların siyasal ve ekonomik yayılmaları için bir silah olarak kabul etmiştir. NATO'nun sadece anti-Sovyet işlevini söyleyip vurgulayarak, onun Batı Avrupa'daki devrime baskı işlevini göz ardı edip bu işlevi unutturmaya çalışarak işçileri yanıltmak ve onların gerçeği görmelerini engellemek amacı taşımıştır.¹¹²

2.1.1.6. Enver Hoca'ya Göre Karl Marks

Enver Hoca; Karl Marks'ta, toplumsal evrimin, devrimci dönüşümlerin ve toplumun alt düzeyde bir düzenden daha üst düzeyde bir düzene geçişinin yasalarını bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca, O'nun üretim araçlarının özel mülkiyetini, kapitalist paylaşım biçimini ve kapitalistin el koyduğu artı değerleri bilimsel olarak incelediğini, sınıflar ve sınıf mücadelesine ilişkin bilimsel teoriyi yaratarak proletaryaya, burjuvaziyi devirmek, kapitalist sistemi yıkmak, kendi diktatörlüğünü kurmak ve sosyalist toplumu inşa etmek için mücadele yollarını gösterdiğini de ifade etmiştir.¹¹³

2.1.1.7. Enver Hoca'ya Göre Lenin

Enver Hoca; Lenin'in Marksist teoriyi uygulayarak ve onu daha da geliştirerek; proletaryayı ve onun öncüsü Marksist-Leninist partiyi, emperyalizm ve proleter devrim şartlarında, bilimsel bir teoriyle donattığını; Marksizm'i yalnız teoride değil, pratiğe geçirdiğini, Karl Marks'ın doktrininin uygulayarak "*Bolşevik Devrimini*" yönettiğini ve zafere ulaştığını belirtmiştir.¹¹⁴

2.1.1.8. Enver Hoca'ya Göre Leninist Emperyalizm Teorisi

Enver Hoca 1978 yılında yapmış olduğu konuşmasında; çok uluslu şirketlerin dış görünümüyle birçok ülke kapitalistlerinin ortak mülkiyetiymiş gibi bir izlenim

¹¹² Enver Hoca, *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, s. 124-125.

¹¹³ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), İstanbul, 1979, s. 6.

¹¹⁴ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 7

uyandırdığını, gerçekte ise, ellerindeki sermaye ve uyguladıkları denetim göz önünde tutulduğunda çok uluslu şirketlerin, esas olarak tek bir ülkeye ait olduğunu; ancak birçok ülkede faaliyet gösterdiğini belirtmiştir. Çok uluslu şirketleri, emperyalizmin kaldıraçları ve onun yayılmacılığının başlıca biçimlerinden olduğunu bildiren Enver Hoca, onların yeni sömürgeciliğin dayandığı direkleri oluşturduğu ve faaliyet gösterdikleri ülkelerin ulusal egemenliğine ve bağımsızlığına el uzattıklarını da ifade etmiştir.¹¹⁵

Enver Hoca, dünyada en büyük sermaye ihracatçılarının, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Sovyetler Birliği, Federal Almanya Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa olduğunu açıklamıştır. İkinci dünya savaşından sonra Amerika'nın tek başına bir süper güç olacak şekilde sermaye ihracında ilk sırayı aldığını, Amerikan sermayesinin yatırımlar, krediler, borç para, ortak şirketlere katılma biçiminde ya da büyük sanayi şirketleri kurarak tüm ülkelere, hatta sanayileşmiş ülkelere ihraç eder şekilde oluşturulduğunu ifade etmiştir. Amerika'nın tekelci sermayesinin; gelişmemiş ve yoksul ülkelere yatırım yaptığını, çünkü buralarda üretim maliyetleri düşük, emekçilerin sömürülmesinin düzeyinin ise yüksek olduğunu; Amerikan emperyalizminin ham madde sağlamak, pazarlara tümüyle egemen olmak, kendi sanayi ürünlerini satmak için bu ülkelere yatırım yaptığını düşündüğünü belirtmiştir.

Lenin ayrıca tekellerin; iç pazarı ele geçirdikten sonra sanayi ürünlerinin ve hammaddelerin dünya pazarını yeniden paylaşmak ve ekonomik olarak ele geçirmek için mücadele ettiklerini vurgulamıştır. Enver Hoca; "*Lenin bize, emperyalizme karşı sonuna kadar mücadele etmeyi, onu kelimenin geniş anlamıyla eleştirmeyi ve ezilen sınıfları emperyalizmin siyasetine karşı burjuvaziye karşı harekete geçirmeyi öğretiyor*" demiştir.¹¹⁶

Enver Hoca; Marksizm-Leninizm'in proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin sürekli geliştiğini ve mutlaka proletarya ve müttefiklerinin zaferi ile taçlanacağını öğrettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte; bu mücadelenin başarıyla taçlanması için proletaryanın örgütlenmesini, öncü partisine sahip olmasını geniş halk kitlelerini devrimin gerekliliği konusunda bilinçlendirmesini ve devlet iktidarını alma,

¹¹⁵ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), İstanbul, 1978, s. 55, 58-61.

¹¹⁶ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), 55-96.

kendi diktatörlüğünü kurma, sosyalizmi ve komünizmi, sınıfsız toplumu inşa etme mücadelesinde geniş halk kitlelerine önderlik etmesini önermiştir.¹¹⁷

Arnavutluk Emek Partisi, devrim sorununu böyle Marksist-Leninist bir tavırla ele almıştır.¹¹⁸ Arnavutluk Emek Partisi, toplumun gelişmesinde belirleyici gücün, dünyanın devrimci dönüşümünde, sosyalist ve komünist toplumun inşasına önder gücün işçi sınıfı olduğunu belirten, Marksist-Leninist tezi kararlılıkla desteklemiştir.¹¹⁹

Enver Hoca tarafından; Marksizm-Leninizm, işçi sınıfının devrimci partisinin doğru siyasal çizgiyi oluşturmasını, amacını ve stratejik görevlerini açıkça tanımlamasını ve onları gerçekleştirecek devrimci yöntem ve taktikleri uygulamasını sağlayabilecek tek bilim olduğu düşünülmüştür.¹²⁰ Enver Hoca Marksizm-Leninizm'e yönelik düşüncesini aşağıdaki şekilde açıklamıştır: “ *Biz Arnavutlar, yiyecek bir lokma ekmeğimiz olmasa bile ilkeleri çiğnemez, Marksizm-Leninizm'e ihanet etmeyiz. Dost, düşman herkes bunu böyle bilsin.* ”¹²¹

2.1.1.9. Enver Hoca'ya Göre Marksizm-Leninizm

Enver Hoca; Marksizm-Leninizm'in, işçi sınıfının devrimci partisinin doğru siyasal çizgiyi oluşturmasını, amacını ve stratejik görevlerini açıkça tanımlamasını ve onları gerçekleştirecek devrimci yöntem ve taktikleri uygulamasını sağlayabilecek tek bilim olarak göze çarptığını, Marksist-Leninist partilerin amacının kapitalist düzeni yıkmak ve sosyalizmin zaferini sağlamak olduğunu belirtmiştir.¹²²

Enver Hoca'nın Marksist-Leninist düşünceye bağlılığı dünyanın hiçbir liderinde O'nun kadar etkin görülmemiştir. Hoca bu düşünceye paranoyak seviyede öncelik vermiştir. Zaman zaman bu düşünceye karşı olanları ister kişi veya isterse devlet olsun hep cezalandırma yoluna gitmiştir. Önyargılı hareket eden karakterinin en belirgin göstergesini Enver Hoca söz konusu düşünceye körü körüne bağlılığı ile ömür boyu göstermiştir.

¹¹⁷ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 105.

¹¹⁸ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 126.

¹¹⁹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 157.

¹²⁰ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 154.

¹²¹ *Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*, s. 77.

¹²² Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 151.

2.1.1.10. Enver Hoca'ya Göre Tito'culuk ve Stratejisi

Enver Hoca, Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşı'nda işgalcilerden kurtulmasında yaptığı yardım ve destekten dolayı gönülden bağlandığı Tito'yu; daha sonra en büyük düşman olarak görmüştür. Bunda iki temel neden yatmaktadır. Birincisi Tito'nun Arnavutluk'u 7'inci eyaleti olarak görmesi ve bunun gerçekleştirmek için uğraş vermesi; ikincisi ise kendi iktidarını tehlike sokabilecek şahıslarla işbirliği içinde olmasıdır. Bu nedenle Enver Hoca, Tito'cu burjuvazi olarak kabul etmiştir. Tito'nun Yugoslav kapitalist düzenini örtmek için “*yeni*” bir biçim aramış ve söz konusu biçimi “*özyönetim*” adı ile bulduğunu belirtmiştir.¹²³

Enver Hoca Titoculuğu, sosyalizm ve kurtuluş hareketlerine karşı mücadelede sermayenin eski bir temsilcisi, emperyalist burjuvazinin gözde silahı olduğunu düşünmüştür. Enver Hoca; İngiliz Haberalma Örgütü ile uzun süre gizlice çalışan Tito'nun başında bulunduğu Yugoslav değişimci yönetimi, kendini savaş boyunca III. Enternasyonal'in özelliklerini taşıyan bir parti gibi gösterdiğini ifade etmiştir. Oysa Hoca gerçekte bu yönetimin beslediği emelleri, Marksizm-Leninizm'in ve ülkede gerçekten sosyalist bir toplum inşa etmek isteyen Yugoslavya halklarının özelemlerinin karışığında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Titocular, sosyalizmin inşasına taraftar olmadığını ve proletarya diktatörlüğünü ret ettiklerini de açıklamıştır.

İngiliz emperyalizmi ve daha sonra Amerikan emperyalizminin uzun vadeli planların peşinde, Tito'ya salt Sovyetler Birliği'nden kopması için değil, ama Sovyetlere karşı baltalayıcı eylemlere girişmesi ve özellikle başka halk demokrasisi ülkelerini de sosyalist kamptan ayırmak amacıyla hareket etmesi için yardım ettiğini iddia etmiştir. Hedefin Sovyetler Birliği'ni bütün bu ülkelerden tecrit etmek ve bu ülkeleri batıya bağlamak olduğunu; bu, dünya kapitalizminin ve onun temsilcisi Titoculuğun siyaseti olarak kabul edildiğini açıklamıştır. Azgın anti-komünist Churchill'in, Tito ve grubunu kapitalizm hizmetine sokmak için doğrudan ve bizzat çalıştığını da ilave etmiştir.

Enver Hoca; Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve halk demokrasisi ülkelerinden bütünüyle kopmadan önce de emperyalistlerden özellikle de Amerikan emperyalizminden hatırı sayılır ekonomik, siyasal, ideolojik ve askeri yardım aldığını ifade etmiştir. Titocu yönetimin partiyi ABD'ye bağımlı hale getirdiği ve onun denetimi altına soktuğunu ilave etmiştir. Tito'nun savunduğu “*özyönetim*”in ilk defa ekonomik

¹²³ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 41.

bir sistem olarak ortaya çıktığını ve daha sonra devlet örgütlenmesi alanına ve ülkenin yaşamının tüm alanlarına yayılan Yugoslav "öz yönetim" teorisi ve pratiği, Marksizm-Leninizm'in öğretilerinin ve sosyalizmin inşasının genel yasalarının açıkça reddedilmesi olduğunu açıklamıştır.

Enver Hoca, Yugoslav değişimcilerin Leninizm'in açık düşmanı olduğunu, onların Ekim Devrimi'nde somutlanan ve Leninist devrim teorisinin belirttiği, sosyalist devrim yasalarının evrensel niteliğini herkesten daha büyük bir şiddetle yadsıdığını belirtmiştir. Enver Hoca ayrıca; Yugoslav değişimcileri kapitalist "özyönetim" sistemlerini gerçek sosyalizmin bir modeli olarak sunduğunu; hâlbuki bu sistemin hem "Stalinist" sosyalizmin "kötülüklerine" hem de kapitalizmin kötülüklerine araç olduğunu iddia edilmiştir.¹²⁴

Enver Hoca öncelikle Titoculuk, sonra Kruşçevcilik, Mao'culuk ve Avrupa Komünizm'i ile mücadele etmiş ve kendisini değişmez bir Marksist-Leninist kabul ederek ölümüne kadar söz konusu mücadelesini sürdürmüştür. Ancak, anılan mücadelenin aslında iktidarda kalmak için yapılan ve Arnavut halkını yalnız ve yalnız kendisinin yönetebileceğini gösteren bir uğraş olduğu düşünülmüştür.¹²⁵

2.1.1.11. Enver Hoca İdeolojisinde Josef Stalin'in Rolü

Arnavutluk Devlet Başkanı Enver Hoca, Arnavutluk'ta iktidarda kaldığı 40 yıl boyunca her zaman Marksist-Leninist İdeolojisinin en ateşli savunucusu olmuş ve söz konusu ideolojiyi yaptığı her söylemde ve eylemde ispatlamıştır. Enver Hoca'nın anılan ideolojiyi benimserken en çok etkilendiği insan ise Sovyet Rusya Lideri Josef Stalin olmuştur.

Arnavut lider, Josef Stalin'i Arnavut halkının sadık dostu, özgürlük, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm için mücadele veren tüm ezilmiş dünya halklarının lideri olarak görmüştür. Viladimir İliç, Lenin'in ölümünden sonra, Josef Stalin'in Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin savunulması ve zaferi için otuz yıl boyunca mücadeleyi yönettiği ve Marks, Engels ve Lenin'in düşüncelerini geliştirdiği ve uygulamaları ile Marksizm-Leninizm'in büyük klasikleri arasına girdiğine inanmıştır. Özellikle Josef

¹²⁴ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 120.

¹²⁵ Serap Tamzaralı, "Arnavutluk", *TBMM Enformasyon Merkezi Bilgi*, (Kasım) 92-(Mart) 1995, s. 50.

Stalin; göze batan yeteneği ve açık görüşlülüğü ile Enver Hoca'nın gözünde daha da büyümüştür.¹²⁶

Enver Hoca Arnavutluk'u 40 yıl baskı ve terörle yönetmiştir.¹²⁷ Enver Hoca, Josef Stalin¹²⁸,den daha fazla Stalinci idi. Doğu Avrupa'nın birçok ülkesinde Stalin'in resimleri, heykelleri kaldırıldığı halde Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın 1985'te ölümüne kadar kalmıştır. Çünkü Josef Stalin, Arnavutluk'ta Marx, Engels ve Lenin'den sonra gelen insandı. Arnavutluk'ta komünist idarenin sonuna kadar adeta tabu gibi kalmış, büst ve heykelleri hiç eksik olmamıştır. Hatta bir şehre ismi bile verilmiştir.¹²⁹

Türkiye'nin Arnavutluk Tiran Büyükelçisi Bilal Şimşir yazmış olduğu kitapta; Arnavutluk'un yeryüzünde Stalinci ülkelerin son örneği olduğunu ve bunu ülkenin birçok yerinde Stalin heykellerini dikerek açıkça gösterdiğini belirttiikten sonra O'nu Stalin'in manevi evladı olarak görmektedir. Yazar aynı zamanda O'dan sonra gelen liderlerin de O'nun izini takip ettiğini ifade etmektedir.¹³⁰

Bu düşünce tarzı Enver Hoca'nın tüm yaşamı boyunca hâkim olmuştur. Komünizmi kendi anlayışına göre yorumlamaktan ziyade Marksist-Leninist düşünceyi olduğu gibi alıp bu düşüncenin en güçlü savunucusu olmayı, gerçek komünizm olarak görmesidir. Dünyadaki komünist liderler arasında yalnızca Enver Hoca Marksist-Leninist düşünceye bu derecede sadık kalmak isteyen lider olmuştur.

İki lider arasında yapılan tüm görüşmelerde Josef Stalin'in Enver Hoca'ya karşı şahsen gösterdiği sıcak ilginin yanında Arnavutluk'un bir komünist ülke olarak kendi kendine yeterli olma yolunda attığı her adımı imkânlar ölçüsünde desteklediği ve vermiş olduğu öğütlerle de gerek Arnavut liderin kendisine gerekse Arnavut halkına hedef gösterdiği tespit edilmiştir. Arnavutluk'un gerek iç ve gerekse dış sorunlarının tüm detayları ile tartışıldığı bu toplantılarda Enver Hoca Stalin'i efsanevi bir insan ve akıl

¹²⁶ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, , Ankara, 1988, s. 5-6.

¹²⁷ McGOWAN James C., "Martyr For a Forgotten Country", *America* , (March 2),1991, s. 236-237.

¹²⁸ **STALIN: Joseph Vissarionovich Dzhughashvili:** 21 Aralık 1879'da Gürcistan'ın Gori şehrinde doğmuştur. Stalin 1924'de Yenin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin başına geçti ve 1953 yılına kadar, 29 yıl süreyle, iktidarda kaldı. Stalin döneminde, Sovyetler Birliği, bürokratik işleyişini ve parti mekanizmasını oluşturdu, ideolojisini şekillendirdi, sanayileşti. İkinci Dünya Savaşı'na girdi ve galip çıktı. Sürgünler, kıyımlar, infazlar, kamplar, açlık yaşandı. Milyonlarca insan öldü. Stalin dönemi; Sovyet kimliğinin yaratıldığı, bu kimliğin yaşandığı ve kurumsallaştığı bir dönem olmuştur.(Bkz. Emine Gürsüy-Naskali Liaisan Şahin, *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 7.)

¹²⁹ Robert Elsie, a.g.e., s. 401-402; McGOWAN James C. McGowan, "Martyr For a Forgotten Country" *America* March 2,1991, s. 236.

¹³⁰ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)* , Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları (ASAM Yayınları), Ankara, 2001, s. 134.

hocası olarak görmüş ve O'nun kendisine karşı ılımlı yaklaşımı ile yardımlarının sürekliliğini ülkesinde Stalin hayranı yaratmak için kullanmıştır.

Enver Hoca Temmuz 1947 ile Nisan 1951 yılları arası Josef Stalin ile beş kez Moskova'da yüz yüze görüşmüştür.¹³¹ Enver Hoca'nın Josef Stalin ile ilk görüşmesi; 14 Temmuz 1947'de; Halk Cumhuriyeti hükümetinin ve Arnavutluk Komünist Partisi'nin ilk resmi delegasyonunun başında Sovyetler Birliğine (Moskova'ya) bir dostluk ziyareti esnasında gerçekleşmiştir. Bu görüşmede; Josef Stalin'i yakından şahsen tanımanın yanı sıra Arnavutluk'a İtalyan ve Alman işgali sırasında Rusya'nın yapmış olduğu destek ile Arnavutluk'a Sovyet Rusya tarafından yapılan ve yapılması planlanan yardımlar görüşülmüştür. Ayrıca söz konusu görüşmede; Enver Hoca Stalin'in çok yakın davrandığını, sanki uzun yıllar tanıyormuş gibi hareket ettiğini, sakın, soğukkanlı davranarak sıcak bir ortam yaratarak kendisini rahatlattığını daha sonra yazdığı anılarında bahsetmiştir.¹³²

23 Temmuz 1947'de; Kremlin'de akşam yemeği vermiştir. Çok sıcak ve samimi geçen yemekte Enver Hoca Stalin'e İngiltere'nin Korfu Kanalında meydana gelen kazayı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürmelerini ve bunun Uluslararası Adalet Mahkemesince araştırıldığını söylemiştir.¹³³

Bu ilk görüşmede; özellikle Sazan Adası, Vlore ve Durres bölgelerinin güçlendirilmesi konusunda verilecek silahların Arnavutlar tarafından kullanılması için ihtiyaç duyulan miktarda Arnavut'un Sovyet Rusya'da eğitim görmeleri konusu da kararlaştırılmıştır.¹³⁴ Görüşmenin bir bölümünde ise Arnavutluk ekonomisi gündeme getirilmiş ve Arnavutluk'un ekonomik açıdan ihtiyaç duyacağı tüm yardımların Sovyet Rusya tarafından karşılanması sözü Josef Stalin tarafından verilmiştir. Yardımların düzenlenmesi ve eğitim maksadıyla Arnavutluk'a Sovyet uzmanların gelmesi de kararlaştırılmıştır.¹³⁵

İkinci görüşme ise 21 Mart-11Nisan 1949 tarihinde yine Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu görüşmede; Enver Hoca Arnavutluk'un Yugoslavya ile olan ilişkilerini ve Yugoslavların Arnavutluk'u egemenliği altına alma girişimleri konusunu

¹³¹ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, Ankara, 1988, s. 3.

¹³² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 198-199.

¹³³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 206.

¹³⁴ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 41.

¹³⁵ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 50-51.

dile getirmiştir. Ayrıca Josef Stalin'in Arnavutluk'un kalkınması için demiryollarının açılması, sosyalist endüstri sektörünün yaratılması ve üniversitelerin kurulması ile gelecek kadroların yetiştirilmesini hedef gösterdiği görülmüştür.¹³⁶

Enver Hoca görüşme sonunda yapmış olduğu açıklamada; Rusya'nın acil olarak yardım yapacağına garantisini aldığını ifade etmiştir. Sovyet Rusya başta petrol üretimi, demiryolu yapımı olmak üzere yiyecek ve tüketim maddeleri garantisi de vermiştir.¹³⁷ Ayrıca; Arnavutluk'un Fransa, Amerika ve Yunanistan ile olan ilişkileri de görüşülmüştür.¹³⁸

Enver Hoca Stalin ile üçüncü görüşmesini yapmak üzere yanında Mehmet Şehu olmak üzere 23 Kasım 1949'da; Tiran'dan Moskova'ya hareket etmiştir. Söz konusu yolculuk için Enver Hoca önce Macaristan Budapeşte'ye giderek Macar Komünist Parti Lideri Matyas Rakosi ile görüşmüştür. Enver Hoca daha sonra da Kiev/Ukrayna'da sıcak karşılanmıştır. Enver Hoca ve Josef Stalin Gürcüistan'ın Sukhumi kentinde bir araya gelmişlerdir.¹³⁹ Enver Hoca ile Stalin arasındaki üçüncü görüşme yine Moskova'da; 23 Kasım 1949 tarihinde gerçekleşmiştir.

Söz konusu görüşme konuları arasında; önceliği Arnavutluk-Yunanistan ilişkileri ile Kosova ve Yugoslavya'daki Arnavut nüfus teşkil etmiştir. Josef Stalin'in gerek Yunanistan'a ve gerekse Yugoslavya'ya karşı tutumu hep bir denge politikası çizgisinde olmuştur. Yugoslavya'nın Arnavutluk'u yıkma girişimine dahi temkinli davrandığı görülmüştür. Bu görüşmede de Stalin, Arnavutluk'un ekonomik gelişmesi ile yakından ilgilenmiş ve birtakım öğütler vermiştir.¹⁴⁰

Josef Stalin ve Enver Hoca arasında yapılan dördüncü görüşme ise yine Moskova'da 9 Ocak 1950 tarihinde gerçekleşmiştir. Enver Hoca ve Mehmet Şehu Moskova'dan Tiran'a dönüşünden çok kısa bir zaman sonra tekrar Yunanistan Komünist Parti lideri ile görüşmek ve Yunan sivil savaşının oluşumunu kapsayan

¹³⁶ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 68-69; Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 340-341.

¹³⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 340-341.

¹³⁸ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 76-77.

¹³⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 386.

¹⁴⁰ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 90, 92, 93, 97.

anlaşmazlıkların çözümü için Stalin'le görüşmek maksadıyla Moskova'ya gitmiştir. Söz konusu toplantı Kremlin de ki Stalin'in çalışma odasında gerçekleşmiştir.¹⁴¹

Bu görüşmenin esasını Arnavutluk-Yunanistan arasında meydana gelen ve ağırlıklı olarak Yunanistan'ın Vorio- Epire bölgesi üzerinde hak iddia etmesini kapsayan konular oluşturmuştur. Josef Stalin her iki ülkeye uzlaşmacı bir davranışla yaklaşmıştır.¹⁴²

İki lider arasında yapılan son görüşme 2 Nisan 1951'de; her zaman olduğu gibi yine Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu son görüşmede liderlere Molotof, Malenkov, Beria ve Bulganin gibi Sovyet Komünist Partisi'nin önde gelen şahısları da iştirak etmiştir. Anılan toplantıda; Arnavutluk'un iç sorunları ile ekonomik, tarım gibi konuların yanı sıra uluslar arası durumun değerlendirilmesi de görüşülmüştür.¹⁴³ Josef Stalin bahse konu toplantıda Arnavutluk'un tarıma daha fazla önem vermesini özellikle vurgulamış ve tarım olmadan endüstrinin geliştirilemeyeceğini beyan etmiştir görüşmüştür.¹⁴⁴

27 Ekim 1952'de; Enver Hoca Moskova'ya 6'ncı ziyaretini Arnavutluk İşçi Parti Başkanı olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi XIX. Toplantısına katılmak için yapmıştır. Ancak bu süre içinde Josef Stalin ile görüşme yapmamıştır. Josef Stalin son günlerde Arnavutluk ile olan ilişkilerin memnuniyetsizliğini göstermek için söz konusu görüşmenin yapılmadığı kıymetlendirilmiştir. Josef Stalin ayrıca Tiran'da ki orta elçisi Dimitriy Shuvakin'i geri çekmiş ve bir daha göndermemiştir.¹⁴⁵

Enver Hoca Josef Stalin'i her yönüyle kendine örnek almıştır. Josef Stalin'e katil ve terörist diyenlere karşı O'nu şiddetle savunmaktadır. Enver Hoca; Josef Stalin'in sosyalist devrimi korumak için devrime düşman olanları halk mahkemelerinde yargıladıktan sonra infaz ettirdiğini ve bunun devrimin geleceği için önemli olduğunu ifade etmiştir. Hoca bu yaklaşımı Arnavutluk'ta diktatörsel yönetime karşı gelen her anlayışa ve kişiye karşı uygulamış ve sıkça kendine karşı gelen insanları devrimin

¹⁴¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 395.

¹⁴² Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, Ankara, 1988, s. 133.

¹⁴³ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 134-135; Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 423-424.

¹⁴⁴ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 143.

¹⁴⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 449.

düşmanı, vatan haini, düşmanla işbirliği yapan ajan muamelesi ile en ağır cezanın verilmesine imkân verecek duruma düşürmüştür.¹⁴⁶

Haziran 1953'te Josef Stalin'in ölümünden üç ay sonra Enver Hoca, askeri malzemeler temin etmek maksadıyla yardım talebinde bulunmak üzere Moskova'ya gitmiştir.¹⁴⁷

Arnavutluk 1990'lı yılların sonuna kadar Stalinizme¹⁴⁸ bağlanmıştır.¹⁴⁹ Arnavutluk'ta güçlü bir komünist partisine sahip olmanın, Marksizm-Leninizm'e daima sadık kalmanın, tarımın kollektifleştirilmesininin, işçi sınıfı ile köylülerin bir araya gelmesinin ve özet olarak Arnavutluk'ta sosyalizmin kurulmasında ve ülkenin kurtuluşunda Stalin'in payının büyük olduğu ve O'nun yol gösterici olduğu kanaatine varılmıştır.¹⁵⁰

Neticede Enver Hoca'nın Marks, Engels, Lenin ve Stalin'e bakış açısı şu şekilde olmuştur: Marks ve Engels'in; bilimsel sosyalizmin ve devrimin proleter bilimini yarattığını, Birinci Enternasyonal adıyla tanınan Uluslararası İşçiler Birliği'ni kurduklarını ve bu ilk uluslararası işçi örgütünün temel ilkeleri, oluşturulan Manifestosunda belirttiklerini açıklamıştır.

Enver Hoca tam bir Stalin hayranı olmuştur. O'nun ölümünden sonra bile hiçbir ortamda Josef Stalin aleyhtarı konuşma yapılmasına ve düşüncelerde bulunulmasına kayıtsız kalmamış ve tepkisini göstermiştir. Bu kapsamda; 24 Haziran 1966 tarihinde; Arnavutluk'u ziyaret eden Çinli Çu En-lay ile yapmış olduğu konuşmada: "*Stalin*

¹⁴⁶ Enver Hoca, *Twenty Years Of New Socialist Albania*, s. 48.

¹⁴⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 458.

¹⁴⁸ **Stalin:** Gerçek adı Yosif Vissarionoviç Cugaşvili'dir. "*Çelik adam*" anlamına gelen Stalin, takma adıdır. Stalin(1879-1953) Gürcistan'da Gori kasabasında bir kunduracının oğlu olarak dünyaya geldi.1898'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesi oldu, daha sonra Bolşevik hareketinin içinde ve Lenin'in yanında yer aldı. Çarlık rejiminin devrilmesi üzerine Petersburg'a giden Stalin, 1917 yılındaki olaylarda ve Ekim İhtilalinde önemli rol oynadı. 1922'de Komünist partinin Merkez Komitesinin Genel Sekreteri görevine getirildi. Lenin'in ölümünü takiben bütün siyasi rakiplerini bertaraf etti ve 1927'den sonra ülkeyi mutlak söz sahibi olarak yönetmeye başladı. Stalin, Lenin'in fikirlerini 1924'te yayımlanan "*Leninizim İlkeleri*" eseriyle sistemleştirdi ve böylece Marksizm-Leninizm adıyla bilinen teoriyi uygulamaya koydu. II. Dünya Savaşı sonunda Stalin, Avrupa'a nüfuz alanlarının paylaşımında etkin rol oynadı ve Doğu Avrupa'da Sovyet egemenliğini yerleştirmede başarılı oldu. Stalin, 5 Mart 1953'te öldü. (Bkz. Emine Gürsoy-Naskali Liaisan Şahin, a.g.e., s. 349.)

Stalinizm: Özel mülkiyetin ve serbest ticaretin ortadan kaldırılması, tarım sektörünün kollektifleştirilmesi, planlı devlet ekonomisi ve hızlandırılmış endüstrileşme, "*sömürücü*" olarak damgalanan varlıklı sınıfların kitlelesel sürgün, hapse atma, kurşuna dizme gibi yöntemlerle ortadan kaldırılması, düşman olduğu ileri sürülenkişilere karşı yürütülen büyük ölçekli siyasi terör, Stalin'i tanrılaştıran kült ve Stalin'in ülke üzerinde hemen hemen mutlak olan hâkimiyetidir. (Bkz. Emine Gürsoy-Naskali Liaisan Şahin, a.g.e., s. 17.)

¹⁴⁹ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 126.

¹⁵⁰ Enver Hoca, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, s. 28-29.

*Marksist-Leninist ilkesel tutuma, büyük cesarete, soğukkanlılığa ve Marksist bir devrimcinin olgunluğu ve öngörülüğüne sahip bir Marksist-Leninist idi” demiştir.*¹⁵¹

Sonuç olarak; Enver Hoca Josef Stalin’in kurduğu rejimi daima kendine örnek almıştır. Bu rejimde totaliterlik olgusu esas alınmıştır. Totaliter kavramı, aslında Amerikan siyaset bilimi uzmanlarının 20.yüzyılda diktatör rejimlerini (Stalin, Hitler, Mussolini rejimleri) anlatmak için geliştirilen bir terim olarak kabul edilmiştir.

Enver Hoca’da ülkeyi söz konusu totaliter rejimle yönetmiştir. Bu rejimle hoca kendi diktatörlüğünü aşağıdaki vasıflarla doldurmuştu: Herkesin uyması beklenen bir ideoloji, hiyerarşik düzeni olan kitlesel bir parti ve bu partinin başında bütün devlet mekanizmasını tek elden yöneten bir adam, polis kontrolü, iletişim araçlarına devlet tekeli, silahlara ve silah teknolojisine devlet tekeli, devlet tarafından yönetilen ekonomi olarak belirtilebilir. Bu Stalin’in totaliter rejiminin aynısıdır.¹⁵²

2.1.1.12. Enver Hoca’ya Göre Bloksuz Dünya Teorisi

Enver Hoca’nın; “Bloksuz Dünya” (BD) teorisine şu görüşleri damgasını vurmuştur. *“Yugoslav değişimcileri bunu Marksist-Leninist teorisinin yerine geçecek olan evrensel bir teori gibi yüceltiyor. Onlara göre Marksist-Leninist Teori (MLT) eskimiştir ve güncel değildir. (...) Onlar Marksizm-Leninizm’i Carillo’nun yaptığı gibi açıkça inkâr etmiyorlar ama kendilerinin “bloksuz dünya” teorisini savunarak ona karşı mücadele ediyorlar. Buna karşılık, Marksizm-Leninizm’i savunanlar, Yugoslav değişimcilerin görüşlerine göre hep aynı “yanlış” tekrarlıyorlar, bu devrimci öğretinin ilkelerini ve kurallarını düzeltmeye çalışmıyor ve bu nedenle “sabıkalılar” şeklinde açıklamada bulunmuştur.*¹⁵³

2.1.1.13. Enver Hoca’ya Göre Bloksuz Dünya Teorisi Değerlendirmesi

Enver Hoca; Tito’nun “bloksuz dünya” teorisini “evrensel bir öğretiye” dönüştürmek istediğini, kendi teorisine göre “özgürlüğün” günümüzde “tümüyle” sağlanmış olmadığını, çünkü iki blok, NATO bloğu ve VARŞOVA bloğu bulunduğunu ifade etmiş ve Tito’un kendisini, bloklara karşı olma siyasetinin baş aktörü ve bayraktarı olarak gösterdiğini eklemiştir.

¹⁵¹ Enver Hoca, *Leninist Parti ve Kadroları* (Derleyen: Garbis Altınoğlu, Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz), İstanbul, 1990, s. 91.

¹⁵² Emine Gürsoy-Naskali Liaisan Şahin, a.g.e., s. 18.

¹⁵³ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 231.

Gerçekten de Tito'nun ülkesi, ne NATO ne de VARŞOVA Paktı'na dâhildir, fakat o birçok bağla bu askeri örgütlere bağlı olduğunu ve dolayısıyla Yugoslavya'nın ekonomisinin ve siyasetinin bağımsız olmadığı ifade edilmiştir. Bunların kapitalist ülkelerin, öncelikle Amerikan emperyalizminin kredilerine, yardımlarına ve borçlarına bağlı olduğu ve bu nedenle de daha çok bu emperyalizme dayandığı düşünülmektedir. Fakat Tito'nun, aynı zamanda Sovyet sosyal-emperyalizmine ve diğer kapitalist büyük devletlere de dayandığını iddia eden Enver Hoca; böylece kendini bloksuz olarak gösteren Yugoslavya'nın hukuken olmasa da pratik olarak süper devletlerin saldırgan örgütlerine bağlı olduğunu söylemiştir.¹⁵⁴

Enver Hoca ayrıca "*bloksuz dünya*"yı Amerikan emperyalizmi ve dünya-kapitalizmi tarafından Çinlilerin "*Üçüncü Dünyasından*" daha çok tutulduğunu, gelişmiş kapitalist ülkeler ve Amerikan emperyalizminin, Çinli "*üç dünya*" teorisini desteklemelerine karşın gene de belli bir çekinme ve belli bir tereddüt duyduklarını ifade etmiştir.

Hoca, Çin'in güçlenmesinin can sıkıcı durumlara yol açabileceğini ve bunun da Amerikalılar için tehlikeli olabileceğini açıklamıştır. Buna karşılık Tito'nun "*bloksuz dünya*"sı, ABD için hiç de tehlikeli olmadığını ve bu nedenle Carter'ın, Tito'nun ABD'ne son gezisi sırasında onun "*bloksuz dünyanın*" yaratılmasındaki rolünü yücelttiğini ve "*bloksuz ülkeler*" hareketini bugünkü dünyanın büyük sorunlarının çözümlenmesinde çok önemli bir unsur olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.¹⁵⁵

2.1.1.14. Enver Hoca'ya Göre Çin ve Çin'in Üç Dünya Teorisi

Enver Hoca; Çin yöneticileri tarafından uydurulan "Üç Dünya Teorisi(ÜDT)" ister Amerikan emperyalizmi olsun isterse Sovyet sosyal-emperyalizmi olsun; dünya emperyalizmine ve dünya kapitalizmine karşı mücadele etmek isteyen halklara, "üçüncü dünya"ya karşı, yalnızca Sovyet sosyal-emperyalizmine karşı birleşme çağrısı yapmaktadır. Ayrıca söz konusu teori Titocu bloksuz ülkeler teorisini de üç dünya teorisi kadar anti-Marksist olarak değerlendirmektedir. Enver Hoca; "*Üç Dünya Teorisi, Marks, Engels, Lenin ve Stalin'in teorisi ile çelişmektedir; (...) Fakat Lenin'in böylesine bir ayırım yapmadığı kesindir.(...) ÜDT'nin var olduğu ya da dünyanın üçe bölündüğü görüşü, dünya kapitalizminin ve gericiliğinin yarattığı ırkçı ve metafizik bir dünya*

¹⁵⁴ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 233-234.

¹⁵⁵ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 235.

görüşüne dayanmaktadır. Fakat ülkeleri üç basamağa ya da üç dünyaya ayıran ırkçı tez, yalnızca ten rengine dayanmamaktadır. O ülkelerin ekonomik gelişme düzeyini temel alan bir sınıflandırma yapılmaktadır.

Enver Hoca ayrıca; “Çinli ÜDT de statükodan yanadır. (...) Çin de, dünyaya egemen olabilecek bir süper devlet haline gelmek için “üçüncü dünya” aracılığıyla zenginleşmek, ekonomik ve askeri olarak güçlenmek istiyor. Her iki dünyanın da amaçları anti-Marksist’tir. Onlar sermayeden, Amerikan emperyalizminden yanadırlar.” şeklinde beyanda bulunmuştur.¹⁵⁶

Enver Hoca; Tito’cu bloksuz dünyanın amacının burjuva sınıfını daha zenginleştirmek ve iktidarda tutmak için Amerikan emperyalizminden ve diğer kapitalist ülkelerden kredi almak olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Enver Hoca Çin’in de, dünyaya egemen olabilecek bir süper devlet haline gelmek için “Üç dünya” aracılığıyla zenginleşmek, ekonomik ve askeri olarak güçlenmek istediği ilave etmiştir. Enver Hoca her iki “dünyanın” da amaçlarının anti-Markist olduğunu, onların sermayeden, Amerikan emperyalizminden yana olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁷

2.1.1.15. Enver Hoca’ya Göre Üç Dünya Teorisi Değerlendirmesi

Enver Hoca yazdığı Emperyalizm ve Devrim isimli kitabında Üç Dünya Teorisi’ni değerlendirmiştir. Bu kapsamda; Enver Hoca’nın değerlendirmeleri müteakip paragraflarda sunulmuştur.

Enver Hoca “Üç dünyanın var olduğu ya da dünyanın üçe bölündüğü görüşü, dünya kapitalizminin ve gericiliğinin yarattığı ırkçı ve metafizik bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Fakat ülkeleri üç basamağa ya da “üç dünya”ya ayıran ırkçı tez, yalnızca ten rengine dayanmamaktadır. (...) Çin değişimcileri “efendi ırkın” korunması gerektiği ve “paryaların ve pleblerin ırkının” bunlara uysalca ve özveriyle hizmet etmesi gerektiğini kabulleniyor ve öğütüyor”¹⁵⁸ demiştir.

Enver Hoca “(...) Emperyalistler ve kapitalistler “birinci dünyaya” ve “ikinci dünyaya” dâhil edildiğinde, o zaman şu soru ortaya çıkıyor: “Üçüncü Dünyayı” da ezen aynı zalimlere karşı, kurtuluş için kendileri de mücadele eden bu “iki dünyanın” halkları, nereye konulacak? Bu soruyu dünyayı üçe bölmenin mucitleri ve taraftarları cevaplandıramıyorlar; çünkü onlar anti-Marksist ve anti-Leninist görüşlerine sadık

¹⁵⁶ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 97, 178-179, 235.

¹⁵⁷ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 236.

¹⁵⁸ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 180.

kalarak emperyalistleri iktidardaki yöneticileri ve halkları tek bir bütün içinde kaynaştırıyorlar”.¹⁵⁹

Enver Hoca “Çin siyaseti batılı kapitalist ülkelerin ABD ile “kutsal ittifak”ını savunuyor. Hatta açıkça daha ileri gidiyor. BatıAvrupa ülkeleri proletaryasının, bu ülkelerin gerici burjuvazisiyle ittifakını savunuyor.”¹⁶⁰

Enver Hoca “Çin değişimcileri, ABD’nin “mevcut durum istediğini”, “çökmekte olduğu” nu ve Sovyet sosyal-emperyalizminin “daha tehlikeli, daha saldırgan, daha savaş kışkırtıcı” olduğunu vb. öne sürerek, ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı Çin’in müttefiki olabileceğini ve olması gerektiğini kanıtlamak istiyorlar. Bu ülke ile çok yönlü ilişkilerini geliştirmeleri, ABD’nin savaş bütçesinin artırılmasını ve daha fazla silahlanmasını açıkça desteklemeleri bunu doğruluyor”.¹⁶¹

Enver Hoca “(...) “Üç Dünya” teorinin Partimiz tarafından teşhir edilmesi Çin değişimcilerini zor durumda bıraktı, çünkü onlar, tezlerini çürütmemize ve teşhir etmemize teorik olarak yanıt verecek konumda değillerdir. Bunun nedeni, bizden korkmaları değil, kanıt yetersizliğinden korkmalarıdır. “Üç dünya” kavramını ilan eden ya da benimseyen Mao Zedun ve Deng Siao-ping teorik kanıtla destekleyecek durumda olmadıkları gibi, desteklemeye de kasıtlı olarak girişmediler. Niçin bundan kaçındılar? Onların bu “ihmalî” bir hilekârlıktır ve amacı, insanları aldatmak ve bu insanlara saçma bir tezi, tek neden olarak Mao Zedung tarafından formüle edilmiş olmasını öne sürerek, tartışmasız kabul ettirmektir. (...)”¹⁶²

Enver Hoca “Çinli “Üçüncü Dünya” ve Yugoslav “bloksuz dünya” hemen aynı şeylerdir. (...) Proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesini söndürmeyi teorik olarak haklı göstermek ve emperyalist ve kapitalist büyük devletlerin, burjuva baskı ve sömürü düzenini koruyup sürdürmelerine hizmet etmek.”¹⁶³

Enver Hoca “Her türlü teorik temelden yoksun, sahte, anti-Marksist bir teori olan “üç dünya” teorisi, Çin değişimcilerinin onun etrafında yarattıkları efsane, yalnızca “Üçüncü Dünya” ülkelerinin geniş proletarya kitleleri ve acı çeken halkları üzerinde değil, bu ülkelerin yöneticileri üzerinde dahi en ufak bir etkiye sahip değildir. (...). Çinli “üç dünya” teorisi belli bir dereceye dek ve ona zarar vermediği sürece Amerikan emperyalizminin yararınadır. Bu teori dünyada karışık durumların

¹⁵⁹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 189.

¹⁶⁰ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 205.

¹⁶¹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 208.

¹⁶² Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 230.

¹⁶³ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 230-231.

yaratılmasına destek oluyor. Bunlardan hem Amerikan emperyalizmi hem de Sovyet sosyal emperyalizmi kendi hegemonyasını yaygınlaştırmak, sözüm ona üçüncü dünyanın kapitalist ve latifundist burjuva elebaşları ile daha çok ve daha yoğun biçimde ittifaklar ve anlaşmalar yapmak ve hazırlamak için yararlanıyor. Bu durum Çin değişimcilerinin sosyal-emperyalist amaçlarına hizmet ediyor”¹⁶⁴

Enver Hoca “(...) Çinli değişimcilerin “Üçüncü Dünya”sı iyi tanımlanmış bir siyasal amaç gütmektedir. Bu, Çin’i en kısa sürede ve en hızlı biçimde bir süper devlete dönüştürmeyi amaçlayan stratejinin parçasıdır. Çin, yalnızca toplu potansiyelini artıracak büyük bir güç yaratmak için değil, iki süper devlet olan ABD ve Sovyetler Birliği’ne karşı koyma, pazarları ve etki alanlarını paylaşma pazarlıklarında ağır basma ve gerçek bir emperyalist süper devlet konumunu kazanma yolunda da “gelişmekte olan” ülkelerin tümünü kendi etrafında toplamaya çalışmaktadır. (...)”

Enver Hoca “(...) Çin, başlangıçta, sözüm ona Üçüncü Dünya üzerinde egemenlik kurmak, daha sonra ise kendi emperyalist çıkarları uğruna bu dünyayı kullanmak istemiştir. Çin, bunu şimdilik sosyalist devletüinvanı arkasında gizlemeye çalışmıştır. Böylece sosyalist bir ülkenin başkalarının burnuna kanca takma, şantaj yapma, başkalarına boyun eğdirme, ezme ve sömürme peşinde koşamayacağı gerçeği üzerinde vurgunculuk yapmaya çalışmıştır(...)”

Enver Hoca ”Bu sahte kimlikle gizlenen, “Üçüncü Dünya” terimi arkasına saklanan ve hiçbir sınıf kıstası ya da tanımlaması olmaksızın kendisini bu “dünya”ya dâhil eden Çin, stratejik amacını yani bu dünya üzerinde kendi hegemonyasını kurmayı böylelikle daha kolayca gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Sovyetler Birliği de kendi hesabına, diğer ülkelere karşı aynı aldatmacayı uygulamıştır. (...) Çinlilerin davranışlarıyla Sovyet soysal-emperyalizminin davranışları arasında hiçbir temel ayrılık olmadığı belirtilmiştir.”

Enver Hoca “Çin siyaseti ve davranışlarındaki tüm bu gelişme, pazarlar arayan ve dünyayı ele geçirmek ve dünya üzerinde kendi hegemonyasını kurmak için uğraşan mali sermayenin egemenliği olan emperyalizme ilişkin Marksist-Leninist tanımlamayı tümüyle doğrulamıştır. Çin de bu yolla “Üçüncü Dünya” ülkelerine sızmaya ve buralarda bir parça “toprak” elde etmeye çalışmıştır. Fakat bu bir parça “ toprağın” ancak büyük fedakârlıklar pahasına kazanılabileceği düşünülmüştür. “Üçüncü

¹⁶⁴ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 231.

*Dünya”ya sızmak, pazarlar ele geçirmek için sermaye gerekir. “Üçüncü Dünya” ülkelerinde iktidarda olan egemen sınıflar yatırım, kredi ve yardım istemiştir. Fakat Çin, onlara büyük çapta yardım verecek durumda değildir; çünkü gerekli ekonomik güce sahip değildir. Şimdi Çin tam da bu gücü Amerikan emperyalizminin yardımıyla yaratmaya çalışmaktadır. Bu şartlar altında “Üçüncü Dünya” ülkelerinde egemen olan burjuvazi, Çin’den ne ekonomik, ne teknolojik, ne de askeri açıdan şimdilik büyük bir kazanç sağlayamayacağını açıkça farkındadır. (...)*¹⁶⁵

Enver Hoca “Üçüncü Dünya” ülkelerine ekonomik ve askeri bakımdan sızmak için karşılaştığı güçlükleri bilen Çin, siyasal ve ideolojik etkisi aracılığıyla buralarda hegemonyasını kurabileceğini düşünmektedir. Çin, faaliyetini üç yönde yürüterek bu amaca varmayı düşünmektedir: Amerikan emperyalizmi ve kapitalist ülkelerdeki egemen kliklerle mücadele etmemek, tersine bu emperyalistler ve bu kliklerle ittifak yapmak; sınır komşusu olan sosyal-emperyalizmine karşı, onun Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki üslerini zayıflatmak ve parçalamak için mücadele etmek; bu kıtalardaki proleteriyayı ve acı çeken halkları sahte devrimci ve sahte sosyalist lâfazanlık ve manevra ile aldatmak ve böylece tüm devrimci kurtuluş hareketlerini yok etmek.¹⁶⁶

Enver Hoca “Çinli yöneticilerin ülkelerini en kısa zamanda bir süper devlet yapmak ve her yerde, özellikle de sözümlerine Üçüncü Dünya’da hegemonya kurmak için duydukları büyük sabırsızlık, onları, stratejilerini ve dış siyasetlerini emperyalistler arası savaş kışkırtıcılığına dayandırmaya itti. Onların en büyük isteği ABD ile Sovyetler Birliği’nin Avrupa’da karşı karşıya gelip çatışmasıdır.¹⁶⁷

2.1.1.16. Enver Hoca’ya Göre Dünya Emperyalizm Stratejisi

Enver Hoca emperyalizm ve kapitalizmin, artık halkları eski yöntemlerle sömüremeyecekleri sonucuna vardıklarını ve dolayısıyla düzenleri tehlikeye düşmedikçe, kitleleri boyunduruk altında tutmak için bazı önemsiz ödünler vermeleri gerektiğini belirtmiştir. Enver Hoca bunu da, kendi etkileri altındaki devletlere ve kliklere krediler vererek, yatırımlar yaparak veya silahla yani yöresel savaşlarla, ya doğrudan işe karışarak, ya da bir devleti diğerine karşı kışkırtarak sağlamaya çalışarak yaptıklarını ifade etmiştir.

¹⁶⁵ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 253-255.

¹⁶⁶ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 257.

¹⁶⁷ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 259.

Enver Hoca 1945'te ABD ve İngiltere'yi "emperyalist", 1948'de Yugoslavya'yı 1959'da Sovyet Rusya'yı, 1976'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni yalnız kendisi tarafından ifade edilen ve kökü Stalin dönemine uzanan "değişimci" olarak nitelendirmektedir. Söz konusu ülkelerin tamamı az veya çok Arnavutluk ile ilişkiye girmişler fakat hiçbir fayda elde edememişlerdir.¹⁶⁸

2.1.1.17. Enver Hoca'nın Diğer Düşünceleri

Enver Hoca "Amerikan emperyalizminin, Sovyet sosyal-emperyalizminin ve hangi türden olursa olsun diğer emperyalizmlerin, yani şimdiki konumunda emperyalizmin tümünün zayıflama ve çürüme aşamasında olduğunu; eski toplumun devrimle temellerinden yıkılacağını ve yerine yeni bir toplumun, sosyalist toplumun kurulacağını söyleyebiliriz.(...)Sosyalizm asla, tekelci devlet kapitalizmini, "kapitalizmin bağrında sosyalist unsurların ortaya çıkması" ile belirlenmiş aşaması, kapitalizmin sözde yeni ve özel bir aşaması olarak ilan eden bugünkü değişimci teorilere bağlanarak değil, Leninist emperyalizm ve proleter teorisine sadık kalarak zafere ulaşacaktır."

Enver Hoca "Bugün dünya tarihinin esas eğilimi, kapitalizmin ve emperyalizmin zayıflaması eğilimidir. (...). Emperyalizme karşı direnen devletlerin çabalarını birleştirmesi emperyalizmin zayıflamasına yol açar. Ama bu eğilim, gerekli ayrımlar yapılmaksızın, özel durumlar incelenmeksizin Çin'in yaptığı gibi mutlaklaştırılırsa doğru bir yol izlemez. Çin yöneticileri, Amerikan emperyalizminin çöküş içinde ve Sovyet sosyal-emperyalizminden daha zayıf olduğunu savunarak, "Üçüncü Dünya"yı çağımızın temel itici gücü ilan ederek, pratikte, burjuvaziye teslim olmayı ve ona boyun eğmeyi öğütlemektedirler."

Enver Hoca "(...) Marks, Engels, Lenin ve Stalin bize, bu önderliğin her ülkenin proletaryası olduğunu öğretiyor. Bununla birlikte, proletarya ve onun Marksist-Leninist partisi doğru siyasal, ekonomik ve askeri çözümler yapmalı, her şeyi iyi tartmalı, uygun kararlar almalı, uygun bir strateji ve taktik belirlemeli ve bunları yaparken devrimin hazırlanması ve sürdürülmesini sürekli hesaba katmalıdır. Eğer, Çinlilerin yaptığı gibi devrim hesaba katılmazsa, ne çözümler, ne eylemler, ne strateji ne de taktikler Marksist-Leninist, devrimci olabilir."

¹⁶⁸ David Binder, "Approaching Albania", *Mediterranean Quarterly*, (Winter), Newyork, 2008, s. 63.

Enver Hoca ”İster güçlü olsun, ister daha az güçlü; hangi türde olursa olsun emperyalizm hakkında hayale kapılamayız. Emperyalizmin doğası ekonomik ve siyasal yayılmanın, savaşların çıkmasının şartlarını yaratır; çünkü emperyalizmin niteliği temel olarak sömürücü ve saldırgandır. (...)”

Enver Hoca ” Lenin bize, emperyalizme karşı sonuna kadar mücadele etmeyi, onu kelimenin geniş anlamıyla eleştirmeyi ve ezilen sınıfları emperyalizmin siyasetine karşı, burjuvaziye karşı harekete geçirmeyi öğretiyor. Emperyalizmin bugünkü gelişmesinin Marksist-Leninist çözümlenmesi; Lenin’in emperyalizm üzerine, onun doğası ve özellikleri üzerine, devrim üzerine vardığı sonuçlarda ve çözümlenmede hiçbir şeyin değiştirilemeyeceğini açıkça göstermektedir. (...)”¹⁶⁹

Görüldüğü gibi Balkanlarda komünizmin birçok ortak yönleri bulunmaktadır. Arnavutluk da bu ortak özellikleri taşımaktadır. Örneğin, Arnavutluk da içinde başka ulusları barındırıyordu ve kırsallığın egemen olduğu bir toplumdur. Ancak, Arnavutluk’un Yugoslavya ile beraber diğer Balkan komünizmlerinden ayrılan bir yönü bulunmaktadır. O da, Kızıl Ordu'nun bu bölgelere girmemiş olmasıdır. Arnavutluk, sadece Sovyet askeri danışmanlarını ülkesinde barındırıyordu. Yani, görece olarak Arnavutluk, diğer sosyalist Balkan ülkelerinden şüphesiz daha az Sovyet bağımlıydı.

Enver Hoca, Bektaşi bir ailenin çocuğu olmasına rağmen daima, dine karşı bir düşünce içinde olmuştur. 23 Mart 1947’de Tiran’dan gelen haberlerde Arnavut Parlamentosu Bektaşi tarikatına mensup 2 kişi, din ihtilafları sebebiyle öldürülmüşlerdir. Bu şahıslar Albay Foya Martenşi ile Albay Dervis’tir.¹⁷⁰ Liri Gega isimli bir kadın Arnavutluk’un Çin Halk Cumhuriyeti ile gizli toplantılarını Sovyetler Birliğine söylemesi dolayısıyla öldürülmüştür. Gega öldüğünde hamile idi. Bunun bilinmesine rağmen öldürülmesi o dönemdeki iktidarın nasıl bir ruh halinde olduğunun göstermesi açısından önemli bulunmuştur.¹⁷¹ Enver Hoca’nın dikta yönetiminde Arnavut halkının dini gerçek anlamda ayırım unsuru yapmamasına rağmen yine de kendi iktidarının etkilenmemesi için daha ilk günden itibaren tüm dinlere saldırdığı ve bunu yaşamı boyunca devam ettirdiği görülmektedir. Bir başka deyişle; Hoca din düşmanlığını yine iktidarda kalmak için sürdürmesi gerektiğini düşünmüş ve uygulamalarında çok katı olmuştur.

¹⁶⁹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), s. 94-102.

¹⁷⁰ “Arnavutluk”, *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-31 Mart 1947, Sayı:160.

¹⁷¹ James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999, s. 49.

27 Ocak 1948 Tiran Yüksek Askeri Mahkemesi, devletin güvenliğini ihlal ve casusluk suçu ile biri albay 7 kişiyi ölüm ve 12 kişiyi de muhtelif cezalara mahkûm etmiştir. Arnavutluk Ajansının bildirdiğine göre, mahkûmların bugünkü rejimi yıkmak ve kraliyet rejimini tesis etmek ve Amerika ile İngiltere lehine casusluk yapmakta olan gizli teşkilatın kurulmasından suçlu buldukları belirtilmiştir.¹⁷²

Enver Hoca 'nın iktidarı elde tutmak ve dikta yönetimini sürdürmek için uyguladığı Stalinist yöntemlerden biri de suçluyu köyünden kovmaktı. Enver Hoca bunu yaparken sadece suçluyu değil aynı zamanda suçlunun akrabalarına da aynı eylemi yaparak onları bir eyleme suç ortaklığı yapmadan önce iki kez düşünmek zorunda bırakırdı. Örneğin köylerinden edilen mağdurların çoğu akrabaları, bir şekilde Yunanistan veya Yugoslavya'ya kaçmış insanlardı. Söz konusu kimselerin halkın düşmanı olarak dernekten çıkarıldığı bilinen bir gerçektir. Çocuklar bile anne-babalarının yaptıkları suçtan dolayı cezalandırılıyordu.¹⁷³

Çocukların cezalandırılmasına en canlı örneği Abas Kupi'nin torunu Valjeta Dosti'nin yaşadığı olay gösterilebilir. Torun Valjeta Dosti okulda ders görürken, öğretmeni; Abas Küpi Kupi'nin Arnavut halkının düşmanı olduğunu ve Valjeta'nın O'nun torunu olduğu için O'nun da Arnavutluk'un düşmanı olduğunu söylemiştir. Bunun çocuk üzerindeki olumsuz etkisini tartışmaya bile gerek olmadığı açıktır.¹⁷⁴

Enver Hoca 'nın verdiği cezalardan biri olan toplumdaki dışlama en etkili olandı. Bu durumda dışlanmış kimse ile Çingenerler hariç kimse konuşmazdı.¹⁷⁵ Özellikle oluşturulan gizli polis ve istihbarat örgütü SIGURUMI ile koydurduğu dışlamayı takip etme ve halkı bu yolla cezanın etkinliği hususunda korkutmaktaydı. Bu da cezanın etkisini daha fazla yapmaktaydı

Enver Hoca dikta yönetimini sağlamlaştırmak için her çeşit yöntemi denemiştir. 29 Kasım 1956 Belgrad kaynaklı bir haberde Arnavutluk Hükümetinin halkın üzerindeki baskıyı artırdığı ve memleketin her tarafında geniş ölçüde tevkif yapıldığı belirtilmiştir. Arnavutluk'ta yapılan bir merasimde hükümetten odun ve kömür talep eden işçilerle zabıta arasında bir çarpışma cereyan ettiği ve polisin halkın üzerine ateş açarak birkaç kişinin ölümüne sebep olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷² "Arnavutluk", *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-31 Ocak 1948, Sayı:170.

¹⁷³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 213.

¹⁷⁴ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 213-214.

¹⁷⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 214.

¹⁷⁶ "Arnavutluk", *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-30 Kasım 1956, Sayı:276.

Enver Hoca'nın dikta yönetiminin en etkin olduğu zamanlar; Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkilerinin kopma aşamasına geldiği ve koptuğu zamanlar ile onun hemen ertesi zamanlarda olmuştur. Bu kapsamda bağımsızlığını elde ettiği ilk yıllarda çok iyi ilişkiler içinde olduğu Yugoslavya ile Tito'nun Balkan Devletlerini kendi çatısı altında birleştirme düşüncesine tamamı ile karşı olan Enver Hoca, Yugoslavya ile ilişkilerini kopardığı zaman olmuştur.¹⁷⁷

Enver Hoca bundan dolayı katıldığı hemen hemen her toplantıda bir şekilde Amerikan emperyalizmi ve Sovyetler Birliğinin Marksist-Leninist olmayan sosyalizmini eleştirmekte ve özellikle Sovyetler Birliği'nden ipleri kopardığı 1961 yılından itibaren sıklıkla devam etmişti. Bu kapsamda; halk meclisine seçilen üyelerine yaptığı konuşmada her iki ülkeyi şiddetle eleştirmiş ve onları dünya egemenliği peşinde koşan emperyalist güçler olarak tanımlamış ve küçük ülke halklarının çok dikkatli olmalarını öğütlemişti.¹⁷⁸

Enver Hoca dikta yönetiminde istediği insanı “ *vatan haini* “ kabul ederek asılmasına veya mahkûm etme yoluna, bazılarını da af etme yoluna gitmiştir.¹⁷⁹ Enver Hoca Sovyetler Birliği'nin 1968 yılında Çekoslovakya'ya müdahale ederken Çeklerden gelen “ *müdahale isteğini* ” bir bahane olarak öne sürdüğünü hatırlatmıştır.¹⁸⁰ Yasayla diktatörlüğünü garanti altına almanın en bariz örneğini teşkil etmişti.

Enver Hoca için savunma fikri hayati öneme haizdi. 18 Eylül 1970'de yapmış olduğu konuşmasında; Enver Hoca, sosyalizminin inşasının ülke savunmasından ayırt edilemeyeceğini, her vatandaşın bir asker, her askerin de iyi bir vatandaş olduğunu, halkın bu yolda hızlı bir ilerleme kaydettiğini, her vatandaşın nasıl silah kullanacağını bilmesi ve hatta karış karış bilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸¹

Enver Hoca'nın ayakta kalması ve gücünü sürdürmesinin birçok nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Enver Hoca'nın Arnavutluk'un marjinal önemi ve izalasyonunu kendi lehine çevirmesidir. Hoca iktidarını kanla hatta Tito ve Milovan Djilas'nun akıttığı kandan daha fazla kanla pekiştirmiştir. Diğer ikisi yaptıkları yanlışları görürken Enver Hoca'nın aşırılığı ve şüpheciliği hiç eksilmemiştir. Arnavutlar

¹⁷⁷ “Arnavutluk”, *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-31 Ağustos 1948, Sayı:177.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, ” Enver Hoca Küçük Ülkeleri Uyardı”, 07 Kasım 1974, s. 3.

¹⁷⁹ “Arnavutluk”, *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-30 Eylül 1946, Sayı:166.

¹⁸⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk'un Yeni Anayasası Ülkeye Yabancı Birlik Çağrılmasını Yasaklıyor”, 30 Aralık 1976, s. 3.

¹⁸¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 217.

Enver Hoca'nın bu tutumunun cezasını ağır ödemişler ve O'nun iktidarı döneminde hiç rahatlama görmemişlerdir.¹⁸²

Yeni Anayasanın Kabulü: Enver Hoca'nın dikta yönetiminin içerisinde “*Anayasanın Kabulü*” oldukça farklı bulunmuştur. Bir yandan muhaliflerine karşı tipik bir komünist diktatörün yaptığı seri saf dışı bırakma yöntemleri, diğer taraftan ise Şubat 1977 tarihinde anayasanın kabul edilmesi, birbiriyle çelişen uygulamanın tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

Enver Hoca anayasanın kabulü dolayısıyla yapmış olduğu konuşmada; “*Arnavutluk içte ve dışta barışı savunan, barış içinde yaşamak isteyen bir ülkedir. Yeni anayasa içte vatandaşların tüm temel haklarını güvence altına almıştır, bu haklar arasında çalışma ve dinlenme hakları, emeklilik hakkı, yaşlı yurttaşların devlet tarafından bakılma hakkı, parasız sağlık hizmetinden yararlanma hakkı, toplumun ürünlerinden eşitçe yararlanma hakkı bulunmaktadır*” şeklinde ifade bulunmuştur.

Söz konusu anayasada ayrıca “*yabancı şirket ve tekellere iktisadi ödümler vermeyi kesinlikle yasaklar ve bu şirketlerin Arnavutluk'un iç işlerine karışmasına izin vermez*” şeklinde maddeler bulunmaktadır.¹⁸³

Enver Hoca yeni anayasada yabancı birliklerin Arnavutluk topraklarına girmesini, üstlenmesini ve Arnavutların kapitalist veya Sovyet Bloğu şirketleriyle ortak firmalar meydana getirmesini yasaklayan maddeleri içerecek şekilde taslak hazırlatmıştır. Arnavutluk Haber Ajansı ATA'nın verdiği habere göre; Enver Hoca yeni anayasaya göre Arnavut vatandaşların yabancı müdahale için çağrıda bulunmalarını yasakladığını belirtmiştir. Arnavut liderine göre bu yasak kararı, muhtemel saldırganlara, ülkeye müdahale için fırsat verilmesini önlemiştir.

Enver Hoca'nın dikta yönetimi her alanda kendini göstermiştir. Nitekim Arnavutluk'ta Kasım 1982 yılında yapılan Yasama Meclisi seçimleri yapılmış ve bu seçime halkın yüzde yüzü katılmış ve oylamaya katılan 1.627.000 lehte oya karşılık yalnız bir hayır oyu ile 8 geçersiz oy kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁸⁴ Bu sonuç bile Enver Hoca'nın son dönemlerinde ülkede ne kadar büyük bir baskı kurduğunun işareti olmaya yeter gözükmektedir.

¹⁸² Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 252.

¹⁸³ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk'ta Yeni Anayasa Kabul Edildi”, 22 Şubat 1977, s. 3.

¹⁸⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk'ta Yasama Meclisi Seçimlerinde Sadece Bir Hayır Oyu Çıktı”, 17 Kasım 1982, s. 3.

Enver Hoca'nın 21'inci yüzyıla girerken böyle bir dikta yönetimi ile 40 yıl iktidarda kalmasının sır perdesi hep açılmak istenmiştir. Aslında bunu araştırırken Enver Hoca'nın karakteri ile Arnavut halkının tarihi geçmişte yönetilme şekline bakmak gerekmektedir. Genelde yabancı ülkelerin egemenliği altında yaşamaları ve ayrıca ülke içinde en güçlü olanın kontrolünde, bir nevi aşiret kurallarına göre bir toplum oluşturmaları, Enver Hoca'nın diktatör olarak kabulünde çok büyük tepki gösterme eğiliminden kendilerini alıkoymuştur. Enver Hoca'nın bir de ülkenin kuşatılacağı fikrini halkın beynine sokması ve bunun işareti olarak ülkenin dört bir yerine bunkers (koruganlar) yapması halkı ister istemez verdiği kurallara uymaya yöneltmiştir. Aslında savunma açısından hiçbir faydası olmayacak bu koruganlara harcanan para ile Arnavutluk'a çok daha faydalı işler yapılabilirdi. Savunma harcamalarının en üste çıktığı zaman ise yalnızlık politikasının güdüldüğü 1980-1985 dönemi olmuştur.¹⁸⁵

2.1.1.18. Enver Hoca'ya Göre Halk Meclisi, Bakanlar Konseyi ve Yüksek Mahkeme

2.1.1.18.1. Halk Meclisi

Halk Meclisi, anayasaya göre hükümetin yasal kolu ve devletin en yüksek organıdır. Her 8.000 kişiye bir meclis üyesi seçilir. Meclis Presidium (daimi üye) seçer. 250 üyeden meydana gelen Halk Meclisi Demokratik Cephe'nin adayları arasında 4 yıllığına seçilmektedir. Meclis yılda iki defa toplanmaktadır.¹⁸⁶

2.1.1.18.2. Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi Halk Meclisi tarafından görevlendirilir ve hükümetin icra koludur. Başbakan, üç başbakan yardımcısı ve 13 (onüç) bakandan oluşur. Ülkenin sosyal, ekonomik, kültür faaliyetlerinden sorumludur. Üç yılda bir seçilir. Senede iki defa toplanır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s 215-216; Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 263.

¹⁸⁶ Elez Biberaj, *A Socialist Maverick*, s. 59; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 439.

¹⁸⁷ Elez Biberaj, *A Socialist Maverick*, s. 59 ; Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 439.

2.1.1.18.3. Yüksek Mahkeme

Yüksek Mahkeme ülkenin en yüksek yargı organıdır, üyeleri Halk Meclisi tarafından seçilir.¹⁸⁸ Enver Hoca, Avrupa'da en geri kalan ülke olarak anılan Arnavutluk'u endüstrileştirerek modern bir ülke haline getirmeyi iç politika olarak benimsemiştir. Ancak Hoca'nın ölümünden sonra ülkeyi ziyaret eden gezginlerin ifadeleri Arnavutluk'u hala bir 19.yy. ülkesi konumunda olduğu şeklindedir.¹⁸⁹ Bu izlenim Enver Hoca rejiminin ne kadar etkili olduğunun farklı bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

2.2. Enver Hoca'nın Muhaliflerine Karşı Uyguladığı Politika

Enver Hoca'nın Arnavutluk'ta 40 yıl süreyle iktidarda kalmasının sırası; başta Batılı düşünürler olmak üzere birçok ulus ve toplum tarafından hep merak edilmiştir. Enver Hoca'yı Arnavut halkı bir kahraman olarak mı yoksa zalim bir diktatör olarak mı algılamış ve bu algının sonucu nasıl bir yöntemle kendisine 40 yıl iktidar kapılarını açmıştır?

Konuya bütün olarak bakıldığında dünyadaki tüm diktatör yönetimlerinde izlenen yolun aslında Arnavutluk'ta da benzer şekilde izlendiği görülmektedir. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı'nda ülkenin yabancı işgalinden kurtarılması ve dolayısıyla "*Milli Kahraman*" kimliğinin Enver Hoca tarafından kazanılması ve müteakiben iktidarı ele geçirerek kendisine sadakatle bağlı olan kimselerin yönetimde kalmasının sağlanması; kendisine sadık olmayanların ise süratle tasfiye edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Enver Hoca'nın iktidara geldiği ilk günden ölümüne kadar geçen sürede muhaliflerini tesirsiz hale getirmek için uyguladığı en genel taktik, onları "*düşman hesabına çalışan ajan, yani hain*" olarak nitelendirmek ve bu suçu en ağır şekilde cezalandırmak olmuştur.

Enver Hoca iktidara geldiği günden itibaren gücünü muhafaza etmek için temizleme hareketine girmiştir. Enver Hoca; iktidarda bulunduğu 40 yıl 3 ay 12 gün boyunca; Yugoslavya, Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerinin sona ermesinin ardından söz konusu ülkeler ile ilişkilerini muhafaza eden ve Enver Hoca

¹⁸⁸ Elez Biberaj, *A Socialist Maverick*, s. 59.

¹⁸⁹ Wolfgang Saxon, "Enver Hoxha, Mastermind of Albania Isolation", *New York Times*, 4.12.1985, p. 10,op

tarafından kendi iktidarının sürmesi için tehdit oluşturan herkesi, en yakın arkadaşı veya Parti içinde önemli yeri olup olmamasına bakmaksızın bir şekilde temizlemiştir.

Enver Hoca döneminde; muhalefetin ortadan kaldırılması tüm komünist ülke toplumlarının genel özelliğiydi; muhalefetin göstermelik mahkemelerde yargılanmaları, binlerce gerçek ya da hayali devlet düşmanının hapse atılması, Arnavutluk dâhil bölgede komünist ülkelerde standart uygulamaydı.¹⁹⁰

Aşağıdaki çizelgede Arnavutluk Komünist Partisi'nin, Muhalifleri Temizlik Harekâtı'nın Çizelgesi sunulmuştur. Bu harekât süresince çok önemli şahsiyetler hayatlarını kaybetmiştir.¹⁹¹

¹⁹⁰ Andrew Baruch Watchel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul, 2009, s. 125-126.

¹⁹¹ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 77-79.

Arnavutluk'ta Komünist Partisinin Temizlik Harekâtı Çizelgesi

Dönem	Yıl	Birey, Gruplar	İdeolojik Yönelim
Yugoslavya Etkisinde (1941-1948)	1943	Sadık Premte, Anastas Lulo	Belirsiz
	1943	Ymer Dishnica,	Batı Yanlısı
	1944	Mustafa Gjinishi	Batı Yanlısı
	1946	Sejfulla Maleshova	Batı Yanlısı
	1947	Nako Spiru	Tarafsız
	1948	-----	-----
Sovyet Etkisinde (1949-1960)	1949	Koçi Xoxe, Pandi Kristo, netsi	Yugoslav Yanlısı
	1950	Kerenxhi, kristo Themelko	
	1950	Abedin Şehu, Niazi Islami	Yugoslav Yanlısı
	1951	Tuk Jakova, Theodar Ileba, Manol Konomi	Belirsiz
		Nexhip Vinçani	Bağımsız
	1952		
	1953-54	Tuk Jakova, Bedri Spahiu	Belirsiz
	1955	Tirana Section Grup	
	1956	Lira Gega, Dali Ndreu	
	1956	Panajot Plaku	Bağımsız
	1957	Teme Sejko, Tahir Demi	Karışık
	1959	Koço Tashko, Liri Belishova	Sovyet Yanlısı
1960	Maço Çomo	Yugoslav Yanlısı	
1961		Bağımsız	
			Sovyet Yanlısı
			Sovyet Yanlısı
Çin Etkisinde (1961-1978)	1962-1971		
	1973	Fadil paçrami, Todi Lubonja	Batı Yanlısı
	1974	Beqir Balluku, Petrit Dume, Hito Çako	Bağımsız
	1975	Abyl Kellezi, Koço Theodosi, Kiço Ngjela	Bağımsız
1975	Pirro Dobbiba, Thoma Deliana	Belirsiz	
Yalnızlık Politikası Uygulandığı Dönem(İzola Edilmiş) (1978-1985)	1977-1982		
	1982-1983	Mehmet Şehu, ¹⁹² Fiqret Şehu, Feçor Şehu, Kadri Hazbiu, Netsi Nase, Llambi Ziçishti	Bağımsız
	1983	Haxhi Lleshi	Bağımsız

¹⁹² Mehmet Şehu(1913-1981): Arnavutluk politik lideri ve başbakanı(1954-1981), İkinci Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk Komünist Parti üyesi ve aktif bir anti-faşist direnişçidir. 1944'te Arnavutluk Bölgesel Hükümet üyesi, Moskova'da ki askeri eğitimden sonra 1946'da Arnavutluk Genelkurmay Başkanı, daha sonra İçişleri Bakanı olmuştur. Mehmet Şehu aynı zamanda, gizli polis teşkilatı başkanı ve Başbakan Yardımcısı, 1954'te Başbakan, Sovyet Rusya ili ilişkilerinin kesilmesi ve Çin-Arnavut ilişkilerinin kurulmasının mimarıdır. Mehmet Şehu'nun belirgin özelliği Enver Hoxha'nın yalnızlık politikasına karşı olmasıdır (Bkz. Mehmet Şehu, Colombia Electronic Encyclopodia, 6th Edition,7.1.2010,P1-1,1P.)

Enver Hoca'nın diğer diktatörlerden farklı bir şekilde tasfiye yaptığı görülmüştür. Enver Hoca; Arnavutluk halkına; Arnavutluk'u tümüyle yok edeceği veya egemenliği altına alacağı düşünülen sürekli bir iç ve dış tehdit unsuru veya devleti olduğu yönünde sürekli açıklamalarda bulunmuştur. Enver Hoca'ya göre söz konusu tehdit unsuru veya devleti başlangıçta Yugoslavya, sonra Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinin başı çektiği "Batı" kapitalizminin ise daimi tehdit olduğu varsayımından hareket etmiştir.

Bir başka deyişle; Enver Hoca iktidarda olduğu ilk günden ölüncüye kadar Arnavut halkının hep bir tehdit altında olduğunu ifade etmiştir. Bu tehdit II. İkinci Dünya Savaşı yıllarında açıkça belli olmuştur. Bu tehditler İtalyan ve Almanlar'dı. Bu tehditlerin Arnavutluk'tan gönderilmesinden sonra, Enver Hoca bu sefer yeni tehditlere ihtiyaç duymuştur. Nitekim kapitalist olan Amerika'nın yanı sıra değişimci olan Sovyet Rusya ilk sıraları almıştır. Bununla birlikte ülkede komünist olmayanlar, komünist olupta Enver Hoca'nın fikirlerine tam olarak katılmayanlar da anılan tehditi oluşturmuştur.

Enver Hoca ayrıca, halkın benliğinde söz konusu tehditin sürekli kalmasını sağlamak için genel olarak komünist ülkelerin kullandığı "orak ve çekiç"¹⁹³ yerine "bir elde tüfek bir elde kürek" parolasını kullanmıştır. Enver Hoca bu düşüncesini ilköğretim öğrencilerine "Bizim insanımız tüfeği kitaptan, kılıcı kalemden, akli cesarettten, işi savaştan hiçbir zaman ayırmamıştır. Silah ve alfabe Arnavut insanının elinde bulunan iki ikiz gibidir" şeklinde beyanat vermiştir.¹⁹⁴ Enver Hoca ayrıca "orak ve çekiç" anlayışını ülkesinde farklı bir şekilde uygulamıştır. Enver Hoca düşmanlarını veya kendisine tehdit teşkil edecek herkesi çekiçle yere yıkmayı ve orakla da kesmeyi düşünmüş ve bu da O'na kanlı bir yol haritası sunmuştur.

Bu kapsamda; Enver Hoca her fırsatta bir yandan Yugoslavya, Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti (değişik zamanlarda) bir yandan ise ABD ve diğer Batı ülkelerin Arnavutluk'u yutmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca kendisine rakip olarak gördüklerinin de söz konusu devletlerin ya "ajanı" ya da "işbirlikçisi" olduğunu kamuoyuna yayarak anılan muhalefeti ya susturmuş ya da katledilmesine izin vermiştir.

¹⁹³ "Orak ve Çekiç": Komünist sistemde genel olarak çekiç sanayideki işçiyi, orak ise tarımdaki çiftçiyi kasıt etmektedir. Sistem emekçiyi işçi ve çiftinin/köylünün bir karışımı olarak tanımladığından bu simge kullanılmıştır. (Bkz. Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 438.)

¹⁹⁴ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 438.

1941’de kurulan Komünist Partisi’nin ilk büyük temizlik harekâtı; 1942’de başlamış ve Enver Hoca’nın şiddetli paranoyası ile beslenerek hiç kesilmeden kırk yıl devam etmiştir.

Enver Hoca yazdığı 40 kitap, konuşmaları, makaleleri, diğer eserlerinde Arnavutluk’un düşmanları üzerinde durmuştur. Enver Hoca halkının “*tüm ülke istila altında ve saldırılma korkusu*” içerisinde olduğu hissini vermeye gayret göstermiştir. Enver Hoca’ya göre düşman kimdir? Bu sorunun yanıtını bugün bile vermek çok güç olmuştur. Netice itibariyle; Enver Hoca rejiminin başladığı ilk günden son ana kadar bu yüzden genel düşünce “*bir elde kazma bir elde tüfek*” olmaya devam etmiştir.

İç ve dış tehdit konusunda; Enver Hoca radyo, televizyon ve basın vasıtasıyla hayli propaganda yapmıştır.¹⁹⁵ Bu kapsamda; 1944 yılında bir papazın, bir çocuğu vaftiz ettiğinden dolayı idam edildiği haberleri yayılmıştır. Her ne kadar Enver Hoca ve ekibi bunu yalanlamışsa da benzer akıbet birçok masum insanın başına gelmiştir.¹⁹⁶

Enver Hoca’nın muhalifleri ile mücadelede çok acımasız hareket ettiği görülmüştür. Nitekim komünist harekete ilk başladığı yıllarda kendisi ile birlikte yürüyen ve komünist hareketin liderlerinden olan Midhat Frasheri’yi rakip olarak görmüş ve kendisini daha ilk eylemlerinde Yugoslavya ile işbirliği yaptığı gerekçesi ile “*halk düşmanı*” ilan etmiştir.¹⁹⁷

Enver Hoca döneminde gerek Arnavutluk Komünist Partisi’nin kuruluşunda bulunan ve gerekse müteakip yıllarda hükümetin birçok üst düzey görevlerini yapan insanların büyük çoğunluğu “*düşman ajanı veya işbirlikçi veyahut da vatan haini*” damgalanması ile cezalandırılmıştır. Bu konuda çok az istisna bulunmaktadır. Bunlara bir örnek vermek gerekirse Gogo Nushi sayılabilir. Nushi İkinci Dünya Savaşı’nda ülkenin kurtuluşunda mücadele etmiş, Arnavutluk Komünist Partisi’nin kuruluşunu gerçekleştirenler arasında olmuş, savaştan sonra Endüstri Bakanlığı, 1948-49’da Ticaret Birliği Başkanlığı, 1949-1951 ve 1958-1970 Ticaret Bakanı vb. görevler yapmış ama normal şekilde ölmüştür.¹⁹⁸

Enver Hoca’nın muhaliflerine karşı uyguladığı temizlik harekâtında kullandığı diğer bir tema da “*Markist-Leninist İdeoloji*” ye karşı gelenlerin cezalandırılması şeklinde belirlenmiştir. Bilindiği gibi, Enver Hoca’nın ideolojik temelini “*Marks,*

¹⁹⁵ James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 201-202.

¹⁹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk’ta ki Papaz Casus Olduğu İçin İdam Edilmiş”, 15 Nisan 1973, s. 3.

¹⁹⁷ Nuray Bozboru, Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri, *Avrasya Dosyası*, Cilt 14, Sayı 1, s. 141.

¹⁹⁸ Robert Elsie, a.g.e., 317-318.

Engels, Lenin ve Stalin'in kişilikleri ile prensipleri “ oluşturmaktaydı. Bu şahısların komünizme bakış açıları Enver Hoca için vazgeçilmez olmuştur.

Bir yandan ülkesinin dış siyasetini belirlerken söz konusu şahısların prensiplerine aykırı anlayış içinde olan ülke, komünist bile olsa o ülke ile ilişki kurmaktan kaçınmakta; diğer yandan ise iç siyasette anılan dört şahıs hakkında olumsuz fikir bildirenlere karşı amansız bir temizleme harekâtına girmektedir.

Enver Hoca iktidarda bulunduğu 40 yıl boyunca bahse konu prensiplerden asla vazgeçmemiştir. Bunda kendisinin önyargılı karakterinin de etken olduğu hakkında görüşler ileri sürülmüştür.¹⁹⁹

Enver Hoca muhalifler ile mücadelede silahlı kuvvetlerin yanı sıra diğer güçlerden de istifade etmiştir. Bu kapsamda; Enver Hoca Sovyet Rusya’da KGB gibi “*SIGURIMI* “adında muhafız, toplum polisi ve yardımcı polislerden oluşan bir örgüt kurmuştur. Bu örgütün amacı parti ve hükümete muhalif olan herkesi safdışı bırakmak ve devrimi korumak olarak belirlenmiştir.

Sigurimi’nin özel politika ile ilgilenen bir binası, sansür kurulu, hapis ve işçi kampları, istihbarata karşı koyma ünitesi teşkil edilmiştir. Bu gizli polis örgütünün sayısı hakkında gerçek bilgiyi bilen olmamıştır. Bu sayının 13.000 civarında olduğunu ifade edenler olmuştur. Tüm ülke SIGURIMI ağı ile örülmüştür. Bu örgüt Arnavutların yabancılarla irtibatına müsaade etmemiştir.²⁰⁰

Enver Hoca’nın uyguladığı temizlik harekâtı; Arnavutluk Komünist Partisi’nin bireyleri ile muhaliflerini etkilemiştir. Toplu temizlikte ise hedef kitle isim yerine yaptığı eylemle anılmışlardır. Oportunistler, vatan hainleri, Titocular, Trokşular, Kuruşçev’ciler, parti düşmanları, düşmanlar, işbirlikçiler, emperyalizmin ajanları vb. gibi terimler bahse konu isimlerden bazılarını oluşturmuştur.

Enver Hoca’nın 40 yıllık diktatörlüğü döneminde en ilginç olan şey ise Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerini başlattığı yıllarda, Çin’in Arnavutluk Komünist Partisi’nin problemleriyle uğraşmaması, ilgi duymaması nedeni ile yaklaşık 11 yıl temizlik harekâtına girilmediği olmasıdır.

Enver Hoca’nın ülkesinde kendisine muhalefet edenlere veya rejimine karşı olanlara uyguladığı cezaların çeşitliliği oldukça fazla ve bir o kadar da ilginç olmuştur. Örneğin yurt dışına devletin izni olmadan çıkmak en ciddi cezalardan birini teşkil

¹⁹⁹ Enver HOCA, *Twenty Years Of New Socialist Albania*, s. 72.

²⁰⁰ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe’s Forgotten Survivors*, s. 192.

etmiştir. Asgari 10 yıl hapis veya ölüm cezasına çarptırılmak bir insana yapılacak en büyük zulüm olması gerektiği düşünülmüştür.²⁰¹

Arnavutluk'taki temizlik harekâtının dikkat çeken bir diğer yönü de; temizlik harekâtından sorumlu olan tüm İçişleri Bakanları; Lleshi (1944-45), Xoxe (1945-48), Kerenxhi (1949), Mehmet Şehu (1949-1950), Jakova (1950-51), Mehmet Şehu (1951-54), Hazbiu (1954-78), Feçor Şehu (1978-82); kendileri de hiç eksiksiz olarak temizlenmiş veya öldürülmüşlerdir.²⁰²

Arnavutluk Komünist Partisinin politikasına karşı olanlar veya devlet faaliyetlerine karşıt olarak karışmış olanlar devlet hapisanelerine ya da çalışma kamplarına kapatılmıştır. Bu konuda sağlıklı birbilgiye ulaşmak hiçte kolay olmamıştır. Bununla birlikte; Uluslararası Af Örgütü'nün 1985 yılında yayınlamış olduğu bir raporda Ballsh Çalışma Kampında 1.200 kişinin olduğu, benzer durumun Spac Çalışma Kampında da olduğu belirtilmektedir. Burrel hapisanesinde 300 mahkûmun bulunduğu da ilave olarak verilmiştir.²⁰³

Arnavutluk'ta Enver Hoca döneminde politik mahkûm edilenler için birçok çalışma kampları oluşturulmuştur. Bunlar arasında önem arz edenler; Spaç, Ballsh, Burrel, Tirana, Taroviç, Bulqiza, Lushnja sayılabilir. Spaç'ta mahkûm edilenler bakır maden ocaklarında çalışmaya zorlanmaktaydılar. Mahkûmların etrafı dikenli tellerle çevrili ve bekçi köpekleri ile silahlı muhafızlarla korunmaktaydı. Mahkûmlar günde sekiz veya daha fazla saat ve haftada 6 veya 7 gün çalıştırılıyordu. Oldukça soğuk, ısıtılmayan beton barakada, hasırdan döşekle zeminde uyuyorlar, yetersiz beslenme ile sürekli kilo kaybediyorlardı. Zor şartlar ve yetersiz beslenme birçok ruhsal problemlerin oluşmasına neden olmaktaydı.²⁰⁴

Neticede Enver Hoca komünist liderler arasında en okumuş ve dünya olaylarını en fazla değerlendirme imkânı olan bir lider kimliğine rağmen iktidarda kalma uğruna insanın aklına bile gelmeyecek derecede katliamlar yapmış veya yapılmasına izin vermiştir.

Enver Hoca'nın muhaliflerini temizlik harekâtında ne derecede olduğunun bir belgesini de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin Aralık 1955'te yayınlamış olduğu raporda görmek mümkün olmuştur. Söz konusu rapor; Arnavutluk'ta yaklaşık

²⁰¹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 527.

²⁰² Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 79.

²⁰³ Hafizullah Emadi, "The New World Order and Albania's Convolted Route to Transition in the Free Market Economy, *East European Quarterly*, XXXIV, No.3, September 2000, s. 368.

²⁰⁴ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 527.

80.000 çocuk, kadın ve erkeğin çalışma kamplarında olduğunu ve bunlardan en az 16.000 kişinin öldüğünü belirtmiştir. Çalışma kampında bulunan çocukların ise yaşlarının en küçüğü 12 yaşında oldukları görülmüştür.²⁰⁵

2.2.1. Halk Düşmanı, Halk Mahkemesi

2.2.1.1. Halk Düşmanı

Arnavut hükümetine göre kendilerine karşı gelen veya komünist programı desteklemekte başarısız olan, halkın rahatlığını engelleyen; Parti çizgisinde olmayan herkes hükümetin düşmanıdır. Bu kural 1990'lara kadar hüküm sürmüştür. Politik muhalif olarak bilinen insanlar, serbest tartışmayı ve bağımsız basını benimseyen belli radyo ve TV programlarını takip edenler huzur bozucu ve "*halk düşmanı*" olarak kabul edilmişlerdir.

Büyük toprak sahipleri, işadamları, rahipler, aydınlar otomatik olarak Marksist-Leninist programa bir tehdit olarak kabul edilmişlerdir. Onlara göre halkın refahı söz konusu insanların sahnede gözükmemesi olmuştur. Bu kapsamda söz konusu şahıslar ya infazla ya çalışma kampına gönderilerek cezalandırılmışlardır.²⁰⁶

Enver Hoca devlet başkanı olarak iktidara geldiğinde ilk yaptığı işlerden biri; Zogu taraftarı olanları halk düşmanı ilan etmesidir. Böylece kendisine muhalif olabilecek bir kitleyi daha başlangıçtan itibaren kendi siyasi alanına sokmamak ve Zogu taraftarlarını tutuklama veya etkisiz hale getirmek için önemli bir zemin hazırlamak istemiştir.

2.2.1.2. Halk Mahkemesi

Ocak 1945'de; Tiran'da büyük savaş suçluları için bir halk mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemede ne mahkeme başkanı ne de hâkimler yeterli adli tecrübe ve yasal hukuk eğitimine sahip olmamıştır. Yargılama boyunca seyirciler suç hakkında düşüncesini ikna etme ve verilecek uygun cezayı belirleme hususunda görüş bildirmeleri için teşvik edilmekteydi. Bu mahkemelerde büyük oranda suçlananlar ölüm cezası veya uzun dönemli mahkûmiyete çarptırılmaktaydı. Bazıları da özel çalışma kamplarına sürgün gönderilmekteydi.²⁰⁷

²⁰⁵ James C. McGowan, "Martyr For a Forgotten Country", *America* March 2,1991, s. 237.

²⁰⁶ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 437.

²⁰⁷ LOGORECI Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, s. 84-85.

Enver Hoca iktidarı ele geçirince ilk yaptığı işlerden birini de özel mahkemelerin kurulması teşkil etmiştir. Özellikle düşmanla işbirliği yapanların yargılanmasına yönelik bu mahkemeler aynı zamanda rejime muhalif olanları veya bir şekilde yeni rejime sempati duymayanları hep aynı suçlama altında tutmuştur. Bu suçlama “*savaş suçlusu*” veya “*halk düşmanı*” idi ve bunların yargılanmaları Tiran’da Ocak 1945’te kurulan “*Özel Halk Mahkemeleri*” nde yapılmıştır.

Mahkemeye başlangıçta İçişleri Bakanı Koçi Xoxe başkanlık etmiştir. Bu mahkemenin ne başkanı ve ne de üyeleri hiçbir hukuki eğitim almamış ve bu konuda tecrübeleri olmayan insanlardan teşkil edilmiştir. Yargılanmalarda genel eğilim sanıkların ceza almasına yönelik olmuştur. Bu durumda yargının bağımsızlığı söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla sanıkların büyük bir çoğunluğu başta ölüm cezası olmak üzere, uzun süreli hapis veya çalışma kamplarına gönderilmişlerdir.²⁰⁸

Enver Hoca’nın en büyük takıntısı gerek kendisine ve gerekse rejimine karşı bir yabancı düşmanın her zaman var olmasıydı. Bütün dünya Enver Hoca’ya suikast düzenlemek istiyor gibi geliyordu. Bunları; kapitalistler, emperyalistler, komşu Yugoslav değişimciler, uzak Pekin, Moskova değişimcileri, İtalyan ve İspanya Avrupa komünistleri ve diğerleri teşkil etmiştir. Gerçekten Enver Hoca için Arnavutluk’un dostu olan bir ülkeden bahsetmek çok zordu.

2.2.2. Yugoslavya Etkisinde Olduğu Dönemde(1941-1948)

Enver Hoca’nın muhaliflere ve oluşturduğu rejimi yıkmaya çalıştıklarını düşündükleri kişilere karşı aldığı tedbirler çok sert olmuştur. Bu kapsamda; 28 Eylül 1947’de; mevcut olan rejimi yıkmak maksadıyla İngiltere ve ABD lehine casusluk yaptıkları gerekçesiyle 16 Arnavut Yüksek Askeri Mahkemece ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bunlardan üçü asılarak, kalanı ise kurşuna dizilerek infaz edilmişlerdir. Dört kişi ömür boyu hapis cezası, üç yıldan yirmi yıla kadar hapis ve bir yıldan on beş yıla kadar hapis cezaları almışlardır. Mahkeme sonucunda birçok yakalamalar devam etmiştir. Özellikle ülke dışında bulunan ve hükümet karşıtı olan kimseler hedef alınmıştır.²⁰⁹

Enver Hoca iktidara gelirken kendisi ile kader birliği yapanları; daha sonra kendisine fikir ve eylem açısından ters düştiklerinde bir yolunu bulup o şahsı sistem

²⁰⁸ Lou Giaffo, a.g.e., s. 393-394.

²⁰⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 229-230.

dışı bırakmış ve hatta sonu ölümle biten cezalandırılmaya maruz bırakmıştır. Bu çerçevede 20 Kasım 1947'de; Tiran Radyosu Endüstri Bakanı, Devlet Planlama Komitesi Başkanı ve aynı zamanda Gençlik Organizasyonun Başkanı –kısaca Arnavutluk'un ekonomi şefi- Nako Spiru'²¹⁰nun tabancasını temizlerken kaza sonucu kendisini öldürdüğünü duyurması bir başka örneği oluşturmaktadır.

Enver Hoca'nın yabancı tehdidi gerçek ancak abartılı görülmüştür. Dış düşmanın böyle ortaya çıkarılmasının bir nedeni de iç düşmanı açığa çıkarmak olmuştur. İktidardaki hiçbir komünist parti Arnavut İşçi Partisi gibi temizlikle ayakta duramamıştır. Resmi kaynaklara göre Yugoslavya ile kopuşun ardından gelen ilk büyük temizlikte parti üyelerinin dörtte biri partiden atılmışlar veya tutuklanmışlardı.

Enver Hoca'nın liderliğine tehdit sadece Koçi Xoxe ile olmamıştır. Amerika ve İngiltere'de gizli örgütleri vasıtasıyla O'nu iktidardan indirmek maksadıyla Arnavutluk'taki anti-komünist oluşumları örgütlemek için bir grubu paraşütle indirmiştir.

İlk grup 1947'de; son grup ise 1952'de Arnavutluk'a gönderilmiştir. Yapılan bu girişim tam bir felaketle sonuçlanmış ve yaklaşık 300 kişinin etkisiz hale getirilmesi ile sonuçlanmıştır.

Enver Hoca'nın iktidardan uzaklaştırılması kapsamında son girişimde 1956'da gerçekleşmiştir. Josef Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya, Yugoslavya ile ilişkilerini yeniden düzeltme için yeni bir çaba harcamış ve böylece her iki devlet Enver Hoca'yı Koçi Xoxe'nin itabırını iade etmek hususunda baskı kurmuştur. Hoca bu durumda tehditi görmüş ve bir yandan Josef Stalin'i savunurken aslında kendi iktidarını da savunur olmuştur.

Enver Hoca süratle kendisine karşı olanları bir şekilde yönetiminden uzaklaştırmış ve yakın çevresinden seçtiklerini yönetime getirmiştir. Bu girişimin sonucunda 1950'lerin sonunda Merkez Komitenin yarısı bir biri ile akraba veya yakını olmuştur. 1956'da Enver Hoca'nın diktatörlüğü sağlamlaşmıştır. Her ne kadar

²¹⁰ Nako Spiru çok zeki bir lider olup, öğrenimini yurtdışında tamamlayarak profesör olmuş hem partide hem de devlet yönetiminde önemli görevleri üstlenmiştir. Enver Hoca'nın Korça Komünist Grubundan da arkadaşı olan Spiru, Enver Hoca'nın sağ kolu konumuna kadar yükselmiştir. Enver Hoca daha sonra yapmış olduğu açıklamada Nako Spiru'n tüm güçleri kendinde toplamak isteyen yapısını tehlikeli bulduğunu söylemiştir. Nako Spiru'nun ölümünün şüpheli bir ölüm olduğu, muhtemelen Enver Hoca'nın kendisine rakip olabilecek her sivrilmiş kişiye yaptığı gibi O'nun ölümünde bir şekilde parmağı olduğu düşünülmektedir. Enver Hoca'nın açıklamalarında Spiru'ya ait suçlamalardan bu sonucun olabileceği kanaati oluşmuştur. (Bkz. Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War (1946-1998)*, s. 238.)

1970'lerde Enver Hoca yine bir tehdite maruz kalsa da bu ve daha sonrakiler hiçbir zaman 1956'da maruz kaldığı tehdit kadar etkin olmamıştır.²¹¹

Enver Hoca döneminin belirgin özelliği temizlik harekâtında sürekliliğidir. Bu özellikle 1948'de Yugoslavya ile ilişkilerin bozulmasında Koçi Xoxe'nın temizlenmesiyle başlamış ve müteakip yıllarda diğer muhaliflerle devam etmiştir.²¹²

Enver Hoca muhaliflerini suçlarken başka ülkelere ajanlık yapmasını çoğu zaman ilk plana almış ve bu yolla infazı kolaylaştırmış veya sorgusuz infaz yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu düşüncesine örnek oldukça çoktur. Bunlardan birini de; Yugoslav gazetesi Tanjug'un 27 Ocak 1948 tarihli baskısında Arnavutluk'ta Yüksek Askeri Mahkemenin Tiran'da devlete karşı hainlikten insanlara ciddi cezalar verdiğini rapor edilmesi teşkil etmiştir. Bunlardan 7'si Anglo-Amerikan ajanlığından ölüm cezasına çarptırılmış ve uygulanmıştır. Söz konusu kimseler İngiliz ve ABD'nin, Arnavutluk'taki temsilcileri olarak görülmüş ve amaçlarının mevcut hükümeti yıkarak Kral Zogu getirmek oldukları belirtilmiştir. Diğer 12 kişi ile papaz, rahipler uzun süreli mahkûmiyete çarptırılmışlardır. Mahkeme gizli yapılmış ve bu insanların suçlandıkları konu hakkında da hiçbir bilgi verilmemiştir.²¹³

Sape'nin papazı Gjergj Volaj 03 Şubat 1948'de; halk düşmanı olarak suçlanmış ve mahkeme olmadan kurşunlanarak öldürülmüştür. Şubat 1948'de ayrıca 4 Roma Katolik papazı da infaz edilmiştir.²¹⁴

Enver Hoca'nın din adamlarına karşı olan tepkisi genel olarak olumsuz olmuş ve birçok defa bu insanların ölümle biten yargılanmalarına göz yummuştur. Enver Hoca iktidara geldiğinden ölünceye kadar "*dini toplumu uyuşturan bir afyon*" olarak görmüş ve bu konuda tolerans göstermemeye özen göstermiştir.

Bu çerçevede; din adamlarının infazlarına göz atıldığında burada da birçok örnek görülebilir. Enver Hoca komünizme karşı propaganda yapanları din ayrımı yapmaksızın tutuklatıp işkence yaparak infaz ettirmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden birini de; 08 Mart 1948 'de; 19 rahibin infazı teşkil etmektedir. Bu kapsamda; söz konusu infaz makineli tüfekle yapılmış ve daha önce hazırlanan toplu

²¹¹ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 254-255; Matthew Stevenson, "Love it Or", *The American Spectator*, (April), 2000, s. 32-35; JACQUES Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 473.

²¹² Valentina Duka, *Histori E Shqiperise (1912-2000)*, Tiran, 2007, s. 242.

²¹³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 261.

²¹⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 262.

mezara gömülmüştür. Anılan infazı yapılan kişilerden henüz ölmeyenler polis tarafından toplu mezara konarak diri diri üzerine toprak örtmüşlerdir.²¹⁵

2.2.3. Sovyet Etkisinde Olduğu Dönemde (1949-1960)

Enver Hoca'nın yabancı tehdidi gerçek ancak abartılı görülmüştür. Dış düşmanın böyle ortaya çıkarılmasının bir nedeni de iç düşmanı açığa çıkarmak olmuştur. Resmi kaynaklara göre Yugoslavya ile kopuşun ardından gelen ilk büyük temizlikte parti üyelerinin dörtte biri partiden atılmışlar veya tutuklanmışlardır.

Yugoslavya ile ilişkilerin kopmasından sonra Yugoslav taraftarı olan veya Koçi Xoxe'ye sempati duyanlara yönelik olarak birçok yargılama ve temizlik harekâtı yapılmıştır. Bu kapsamda; 1948-1952 yılları arasında Arnavutluk Komünist Partisi'nin %80 ve 4.000 kişi sürgün edilmiş/kovulmuştur. Bunlardan büyük oranı halk düşmanları ile işbirliği yaptıkları için anılan cezaya çarptırılmışlardır.²¹⁶

Enver Hoca'nın liderliğinde tehditte ilk akla gelen Koci Xoxe²¹⁷, dur. 1946 yılının baharında Halk Meclisi yeni kabineyi oluşturmuş ve Enver Hoca'yı Başbakan, Dışişleri ve Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı ve Parti Genel Sekreterliğine seçerken; Xoxe ise İçişleri Bakanı olmuştur. Yugoslavya ile ilişkilerinin kopması Tito'nun sadece Arnavutluk'u 7'inci eyaleti yapmak istemesi değil aynı zamanda Stalin'in öfkesine engel olamayıp Tito ile iplerinin kopması ile gerçekleşmiştir. Bu durumda; özellikle 1942 yılında gözle görülür bir temizleme olmuştur.

Koci Xoxe'in hedefinde Hoca'nın güçten düşmesi bulunmaktaydı. Bununla birlikte başta Yugoslav taraftarı olduğuna inandığı Koçi Xoxe ve O'nun destekçilerinin temizlenmesi Enver Hoca'nın ruh halini göstermesi ve bundan sonraki yaşamında rakiplerine karşı aşırı şüpheli bir davranışa girmesi açısından önem arz etmiştir. Söz konusu kuşku değişik seviyelerde hep var olmuştur.

²¹⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 272-273; Isa, Blumi, "The Politics of Culture and Power: The Root of Hoxha's Postwar State", *East European Quarterly* XXXI, No.3, (September), 1997, s. 379-398

²¹⁶ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, s. 104.

²¹⁷ **Koçi Xoxe:**1917'de Korça'da doğmuş, Makedon Slav tenekeci bir ailenin çocuğudur. En acımasız komünistlerden birdir. Enver Hoca ile Korça'daki komünist faaliyetleri esnasında tanışmıştır. Arnavutluk Komünist Partisinin kurucu üyelerindendir. 1943-48 yılları arasında Merkez Komitenin organizasyon sekreterliğini yapmıştır. 1946-48 arasında ise Başbakan Yardımcısı, İç İşleri Bakanı ve Devlet Kontrol Komisyonunda görevlidir. Tito-Hoca arasındaki anlaşmazlıkta Koçi Yugoslavları desteklemiştir. Bu durum ise Enver Hoca'nın güç mücadelesinde zararlı hale gelince Mayıs 1949'da Koçi Xoxe, Trotskyite ve Tioist faaliyetleri nedeniyle tutuklanmış ve daha sonra infaz edilmiştir.(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 455.)

Koçi Xoxe'nin Yugoslavya ile birleşmeye yönelik çıkışının ardında kendisinin daha sonra Arnavutluk'un başına geçme düşüncesi yattığı ve Tito tarafında Enver Hoca'ya göre daha uyumlu çalışacağına dair duyduğu kanaatti. Yugoslav Mugosa ve Popovic, Enver Hoca'ya tam olarak güvenmiyorlardı. Onun için Hoca yerine Koçi Xoxe'yi geçirmek istiyorlardı. Çünkü Xoxe kendi hedeflerine yönelik olarak kullanılabilir. Bu düşünce Koçi Xoxe'nin sonunun başlangıcı olmuştur.

Hoca'nın Josef Stalin'den ülkesi için gerekli yardım sözünü alması ile Koçi Xoxe için karar verme zamanı gelmişti. Koçi Xoxe 1944-1948 yılları arasındaki tüm ömrünü Yugoslavya ile birleşmeye adanmıştı. Bu da Xoxe'nin saf dışı bırakılmasına neden olmuştur.

10 Haziran 1949'da; eski Başbakan Yardımcısı ve birçok üst düzey görev sahibi Koçi Xoxe Yugoslavya'ya ajanlık yapmakla suçlu bulmuş ve 11 Haziran 1949'da; ölüm cezası infaz edilmiştir. Koçi Xoxe'nin temizlenmesi Hoca'nın bundan sonraki iktidarda kalma yolunda önemli bir sınav olduğu düşünülmüştür.²¹⁸

Enver Hoca iktidarda kaldığı 40 yıl boyunca; binlerce ülke içinde yerinden edilmiş insandan ve 60.000 siyasi mahkumdan söz edilmektedir. Nitekim daha 1947 yılı itibarıyla siyasi elit içerisindeki muhalifler susturulmuş, parti içerisinde Yugoslavya ile ilişkilerin kesildiği 1948 yılında başlatılan “büyük temizlik” ile parti üyelerinin dörtte biri “parti içi düşmanı” ilan edilerek partiden ihraç edilmiş veya tutuklanmıştır. Yurt dışı çıkış yasası ile pasaport almak zorlaştırıldığından bu muhaliflerin legal yollardan komşu ülkelere sığınması mümkün olmamıştır.²¹⁹

10 Haziran 1949'de; Tiran Radyosu Yüksek Askeri Mahkemenin eski İçişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tümgeneral Koçi Xoxe'yu Yugoslavya hesabına çalıştığı, Mareşal Tito ile işbirliği yaptığı, iktidarı ele geçirip kendi kurallarına göre yönetmek istediği suçlamasıyla ölüm cezasına çarptırıldığını söylemiş ve Koçi Xoxe'nin halk düşmanı Trotskyite grubunun şefi olduğunu da eklemiştir.

Ayrıca söz konusu mahkeme, eski Arnavutluk Politbüro şefi ve Devlet Planlama Komisyonu Başkanı Pandi Kristo'yu 20 yıl hapis ve çalışma kampı ile O'nun dört arkadaşı Nesti Kerenxhi, Kristo Themeljko, Vaske Koleci ve Zoi Themeli'yi 5 yıldan 15 yıla kadar hafif cezalarla cezalandırmıştır.

²¹⁸ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, a.g.e., s. 59; Lou Giaffo, a.g.e., s. 403,406; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s.18.

²¹⁹ Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ –Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı –Çağdaş Balkanlar*, Cilt II, Çorum/Ankara, 2007, s. 341.

Bu insanların suçları Belgrad adına çalışmak ve onların ajanı olmaktır. Koçi Xoxe, 11 Haziran 1949'da kurşuna dizilerek infaz edilmiştir. Enver Hoca tüm bu yargılamalar ve yapılan infazlardan çok memnun olmuştur. Neticede kendisine ciddi rakip olabilecek bir şahıs etkisiz hale getirilmiştir.²²⁰

Arnavutluk İstihbaratı Gizli Servisi (SIGURIMI) özellikle mevcut rejime karşı olan insanları kökeni gözetmeksizin "hain" olarak nitelendirmiş ve en ağır şekilde cezalandırmıştır. Bu kapsamda; Yunan Gizli Servis üyesi Grigorious STAVROU; Yunanistan'a bilgi sızdırıyor suçlaması ile 18 Ağustos 1953'te; SIGURIMI tarafından infaz edilmiştir.²²¹

Enver Hoca; 1950'lerde Tuk Jakova ve Bedri Spahiu²²²'yu, daha sonra Liri Belishova ve Koço Tashko'yu uyguladığı temizlik harekâtı ile etkisiz hale getirmiştir.

Enver Hoca'nın Arnavutluk'u destekleyen Yugoslavya, Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi destekleyen ülkelerden her kopuşta en yakın adamlarını, Merkez Komite ve Politbüro üyelerini gözünü kırpmadan harcadığı görülmüştür.

Bunlardan biri Sovyetler ile ilişkilerin kopması ile cezalandırılan Liri Belishova²²³'dir. Liri Belishova, Nikita Kruşçev yanlısı olduğu için 1960 yılında hapsedilmiş ve tam 31 yıl sonra 1991'de hapisten çıkabilmiştir. Diğeri ise Çin ile ilişkilerin kopması ile infaz edilen Abdyl Kellezi²²⁴ olmuştur.

²²⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 347.

²²¹ Nikolaos A. Stavrou, "Searching for a Brother Lost in Albania's Gulag", *Mediterranean Quarterly*, Duke University Press, USA, (Spring), 2008, s. 48.

²²² **Bedri Spahiu:** 1908 yılında Gjirokastra'da doğan Bedri Spahiu Arnavutluk ve İstanbul'da okula gitmiş ve eğitimin 1928-29'da İşkkodra'da devam etmiştir. Topçu Okulunu 1931'de; Tiran'da bitirmiştir. Komünistlerin yönetimi ele almasıyla öncelikle İnşa Bakanı, 1944-46'da Sosyal Yardım Bakanı, mahkeme üyeliği, Genelkurmay Başkan Yardımcılığı, Halk Meclis üyelikleri, 1951-55 Başbakan Yardımcılığı, 1951-53 Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Merkez Komite üyesi olan Bedri Spahiu aynı zamanda Politboro üyeliğini de 1948-55 yılları arasında yapmıştır. 17 Haziran 1955'te; Satilinleştirme eyleminde bulunması ve Yugoslav yanlısı olması nedeniyle tutuklanmış ve 10 Mayıs 1990 yılında salıverilene kadar mahkûm olmuştur.(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 398.)

²²³ **Liri Belishova:** Mallakastra'nın Belisova köyünde 1923 yılında doğmuştur. Queen Mother Pedagogical Institute/Tiran bitirdikten sonra hemşire olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında komünist harekete girmiş ve bir gözünü kayıp etmiştir. 1946-47 yılları arasında Halk Gençliği'nin başkanı olmuştur. Ramiz Alia ile birlikte Moskova'da Marksist-Leninist Enstitüsünde eğitim görmüş ve 1954-1960 yılları arasında parti sekreteryasında görev almıştır. Bu süre içinde Tarım Bakanı Maqo Çomo ile evlenmiştir. 1960'de Çin'den dönerken Sovyet Rusya'ya Kuruşev'e verdiği bilgiler nedeniyle tutuklanmış ve 31 yıl hapiste tutulmuştur.(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., 56.)

²²⁴ **Abdyl Kellezi:** 1919'da Tiran'da doğan Abdyl Kellezi İtalya'da Floransa Üniversitesinde işletme okumuştur. Roma'da askeri okula giden Kellezi İkinci Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk'ta ki direniş hareketine katılmıştır. Savaştan sonra 1945-1946 arası Devlet Bankasının başına geçmiş, 1948-1953'te Maliye Bakanı, 1954-1958 arasında Devlet Planlama Teşkilatı Komisyon Başkanı, Aralık 1968-1975'de ise Başbakan Yardımcısı vb. görevler yapmıştır. Aynı zamanda 1956-1975 arasında Merkez Komite üyesi ve 1971-1975 arasında ise Politbüronun tam üyesi olmuştur. Ancak Abdyl Kellezi Arnavutluk İşçi Partisi'nin 7.Kongresinde (26-29 Mayıs 1975) Endüstri ve Maden

Yugoslav taraftarı olduğuna inandığı ve temizlik harekâtına giriştiği şahsiyetler arasında Ymer Dishnica, Mustafa Gjinishi gibi Parti delegeleri, Lazar Fundo gibi Moskova'da KOMINTERN'de çalışmış sonra Arnavutluk'a dönünce faşist kampta çalışmış ancak²²⁵ Paris'e kaçmış ve oradada Partizanlar tarafında İngiliz ve fedoal düzenin ajanı olarak temizlenmiştir.²²⁶

Enver Hoca sadece diplomatları değil kendisine karşı olan herkesin cezalandırılmasını sağlamıştır. Katolik din adamı ve aynı zamanda yazar olan Frano İllia'da bunlardan birisidir. İşkodra'da Enver Hoca döneminde Vatikan'a casusluk yaptığı gerekçesi ile on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²²⁷

22 Ekim 1951'de; Tiran'da ki askeri mahkeme 4 ölüm cezası vermiştir. 14 Arnavut, ispiyon ve sabotaj düzenlemek ve batılılar tarafından eğitilen ve Arnavutluk'ta ki mevcut iktidarı devirmeye yönelik girişimlerde bulunmaktan dolayı suçlanmışlardır. Ölüm cezası verilenler arasında ilkini Seid Bylykbashi oluşturmuştur. Bu şahıs İtalyanlar tarafından eğitilen ve ancak İngiltere tarafından yönlendirilen birisidir. Vagel Dhimo ise ikinci idama mahkûm şahıs olup Yunan ve İngilizlerin kontrölünde eğitilip yönlendirilen bir kimsedir. Her iki şahısta kurşuna dizilerek infaz edilmişlerdir.²²⁸

Enver Hoca döneminin her karesinde muhalifler ile mücadele bulunmaktadır. Bu kapsamda; 14-19 Nisan 1956 tarihleri arasında Parti'nin 450 delege ile birçok Merkez Komite ve Politbüro üyelerinin katıldığı Tiran ve civarında bölgesel toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda; Enver Hoca-Mehmet Şehu muhalifi Savunma Bakanı Beqir Balluku, General Panajot Plaku, General Dali Ndreu ve eşi Liri Gega Enver Hoca'yı devirme fikrini açıkça ifade etmişlerdir.

Konuşmalarında Parti lideri ve politikası eleştirilmiştir. Parti liderinin iktidarda kalmak için demokratik olmayan yollara başvurduğu ifade edilmiştir. Söz konusu konuşmaların yapıldığı zamanda Vlora'da tatilde olan Enver Hoca 16 Nisan 1956'da; anılan toplantıya katılmıştır. Enver Hoca güçlkle kontrolü ele alabilmiştir. Daha sonra

Bakanı Koço Theodhosi ve Ticaret Bakanı Kiço Ngjela ile birlikte "revizyonist" hatta ve ekonomiyi sabote edilmekle suçlanarak önce görevlerinden el çektilmişler ve daha sonra Parti'den atılmayı müteakip yakalanıp infaz edilmişlerdir.(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 222.)

²²⁵ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork,1995, s. 168.

²²⁶ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, s. 56-58.

²²⁷ Robert Elsie, a.g.e., s. 191.

²²⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 436.

ilk gün Enver Hoca ve Mehmet Şehu aleyhine konuşanlar Yugoslav ajanı suçlaması ile çeşitli hapis cezalarına çarptırılarak mevcut görevlerinden uzaklaştırılmışlardır.²²⁹

23 Kasım 1956 'de; Enver Hoca 'nın Titocu ve halk düşmanı oldukları için ölüm emri verdiği Koçi Xoxe, Dali Ndreu ve eşi Liri Gega (öldürüldüğünde hamile olduğu tespit edilmiştir) hakkında Yugoslavya'dan tepki almıştır. Özellikle hem Yugoslav hem de Rus ajanı olarak suçlanan Liri Gega'nın hamilelik durumunun Sovyet lideri tarafından Arnavutlara bildirilmesine rağmen öldürülmesi, içinde bulunulan ortamı anlamaya yönelik önemli bir ipucu olduğu düşünülmüştür.²³⁰

29 Ocak 1958'de; Enver Hoca muhalif olarak yalnızca Parti'de kendi fikrinde olmayanları kastetmemiştir. Enver Hoca'nın fikirlerine ters düşen herkes girmiştir. Bu kapsamda; Reuter Ajansı Sidney Weiland'ın yazdığı şeyler hoşla gitmeyince Arnavutluk'u terk etmek zorunda bırakılmıştır.²³¹ Kupi ²³² Enver Hoca 'nın cezalandırmak isteyip bir fırsatını bulamadığı nadir insanlardan birini teşkil etmiştir

2.2.4. Çin Etkisinde Olduğu Dönemde (1961-1978)

Enver Hoca 'nın muhaliflerini sindirmeye veya etkisiz hale getirmeye yönelik uyguladığı bir diğer yöntem de Çin'den ithal ettiği "*kültür devrimi*" olmuştur. Nitekim Enver Hoca daha kültür devriminin transfer aşamasında bile "Sömürücü sınıfın son kalıntılarına karşı şiddetli bir mücadele açmak" tan bahsetmiş ve daha sonra bunu aynen Çin'de uygulandığı şekilde kendi ülkesinde uygulamaya çalıştığı öğrenilmiştir.²³³

Enver Hoca bu dönemde temizlik harekâtına devam etmiştir. Nitekim bu kapsamda; 1970'lerde Beqir Balluku, Koço Theodhosi, Abdyl Kellezi 'nin temizlendiği veya etkisiz hale getirildiği görülmüştür.²³⁴

²²⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 505-506.

²³⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 514.

²³¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*,s. 540.

²³² Ocak 1976 'da İkinci Dünya Savaşı sırasında kralcı hareketin lideri olan Albay Abas Kupi Newyork'ta Seksen beş yaş civarındayken öldü. Kruje'de doğan Kupi Faşist İtalya'nın Kutsal Cuma, 1939'da Arnavutluk'u işgal ederken Durres'da savunma yapmış, Kral Zog'un kaçışına yardım etmiş, bu durum ise Arnavutluk'ta kahraman olmasına sebep olmuştur. Abbas Kupi tamamıyla kendisini Kral Zog'un destekçisi olarak adanmış, bu durum ülkeden atıldıktan sonra da devam etmiştir. Nitekim Kral Zog'un Paris'te ki cenaze törenine 1961'de, Kral Leka'nın Ekim 1975'te Madrit'te evlenme törenine katılmıştır (Bkz. Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 633.)

²³³ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk'ta Pekin Tipi Kültür İhtilali Bekleniyor", 01 Kasım 1966, s. 3.

²³⁴ Elez Biberaj, *A Socialist Maverick*, s. 54.

Enver Hoca iktidarda bulunduğu dönemin her evresinde kendisine rakip olarak gördüğü herkesi öncelikle yıpratma ve daha sonra ise ölüme varan cezalandırma yoluna başvurmuştur. Rakiplerini suçlarken değişik metotlara başvuran Enver Hoca bazen onları düşmanla işbirliği yapan ajan bazen ise 1973 temizliğinin kurbanları olan “*radyo*” ve “*cangıl müzik*” gibi yabancı yaşam biçimlerinde ifadesini bulan “*liberalizm*” le suçlamıştır.²³⁵

Enver Hoca'nın muhaliflerine karşı en sert tepkilerden birini 1974-76 yıllarında gerçekleştirmiştir. 1974'te Enver Hoca'ya karşı bir cepheleme bulunmaktaydı. Bunların başında parti hiyerarşisinde dördüncü (yani önemli bir noktada) bulunan o zamanki Savunma Bakanı Bekir Balluku bulunuyordu. Genelkurmay Başkanı Petrit Duma ve Savunma Bakanlığı Siyasal İşler Başkanı Hito Cako onun yandaşı idi. Bu ekip savunma ve dışişleri konularında Enver Hoca'ya karşı muhalefete geçerken, ekonomik konularda da, Planlama Dairesi Başkanı Abdül Kallezi, Ticaret Bakanı Kico Ngjela, Ağır Sanayi Bakanı Koco Theodasi, muhalefet saflarında geçiyordu. Resmi ağızlara göre, bu önemli kişiler ve onları destekleyenler, Marksizm-Leninizm'den sapmışlar, dış değişimci çevrelerle işbirliği yapmışlar, Enver Hoca'ya karşı komplolar düzenleyerek partiye ve vatana ihanet etmişlerdi. Bu nedenle öncelikle görevlerinden sonra da Parti'den atılmışlar ve elimine edilmişlerdi. Bilgi sahibi çevreler Balluku dâhil, bütün bu önemli kişilerin (hatta yakınlarıyla birlikte) idam edildiklerini belirtmişlerdi. Kendilerini destekleyen daha alt düzeydeki pek çok memur ve uzman ise, görevlerinden atılmış ve fiziki çalışma kamplarına sevk edilmişti.

Muhalifler daha çok çete ve gerilla savaşına dayanan bugünkü savunma stratejisinin değiştirilmesini, ordudaki siyasal komiserlerin yetkilerinin daraltılmasını, ülkenin dış politikasını yumuşatıp dünyaya biraz daha fazla açılmasını, bu arada Sovyetlerle de ilişkilerin düzeltilmesini istiyorlardı. Enver Hoca kesinlikle karşı olduğu bu görüşler dışında Balluku'yu rejim iktidar için bir tehlike olarak görüp, ortadan kaldırmıştır.²³⁶

40 yıllık iktidarı boyunca irtibatını kestiği ülkelerin yandaşı kabul edilen kimselerin yanında kendisine farklı şekilde muhalif olan insanları da bu potanın içine sokarak adeta “*kurunun yanında yaş yanar misali*” muhalifleriyle mücadele ederken çok güçlü konuma gelmiştir. Bu konumda olan veya vatan hainliği ya da düşmanlarıyla

²³⁵ Arshi Pipa, *Arnavutluk'a Glasnost*, (Çeviren Tonguç ÇOBAN), s. 415-439.

²³⁶ *Milliyet Gazetesi*, 28.10.1978, s. 5

işbirliği yaptığını iddia ettikleri diğer insanlar arasında Koçi Xoxe, Kadri Hezbiu ve Feçor Şehu'da belirtilmiştir.²³⁷ Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti ile 1977 yıllarında ilişkilerin kopma noktasına geldiği dönemde Çin eğilimli binlerce vatandaşı hapse attırıştır.²³⁸

Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin bozulmasının ardından alışlagelen tasfiyeden ilki Arnavutluk'un yönetim kadrosunda bulunan Bekir Balluku'nun idamıdır. Bekir Balluku Moskova'da 81 komünist partisinin toplantısında; yani Sovyetlerle köprülerin atıldığı yıllarda; toplantıda bulunan Enver Hoca, Mehmet Şehu ve Hüsnü Kapu'un sağ ve salim olarak Arnavutluk'a gelmesinde Bekir Balluku'nun Ruslara tehditinin olduğu söylenmektedir. Eğer Ruslar söz konusu üç lideri sağ olarak geri göndermezlerse Bekir Balluku Arnavutluk'ta bulunan tüm Rus teknisyen ve danışmanları (yaklaşık sayıları 60 bin civarında) asacağını ifade etmiştir. Yani bir bakıma Enver Hoca'nın hayatını kurtarmıştır. Ancak iktidar mücadelesinde Enver Hoca Bekir Balluku'yu ²³⁹da öldürmüştür.²⁴⁰ Çin ile ilişkilerin bozulmasında; Kasım 1977'de; Maliye Bakanı Haki Toska'yı da saf dışı etmiştir.²⁴¹

2.2.5. Yalnızlık Politikası Uygulandığı Dönemde (1978-1985)

Enver Hoca'nın iktidarını kaybetme riskini en fazla taşıdığı ve kendi yerine geleceğinden korktuğu kişi uzun süre Arnavutluk Başbakanı olan ikinci adam Mehmet Şehu olmuştur. Arnavutluk'ta bağımsızlığı elde etmede ve ülkenin inşasında birlikte yola çıktığı arkadaşı Mehmet Şehu'da 1981'de suikasta uğramış, ancak Hoca tarafından daha sonra Yugoslavya, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinin ajanı olmakla suçlanmıştır.²⁴² (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-26)

²³⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 200-201.

²³⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk'ta Çin Eğilimli Binlerce Kişinin Enver Hoca'nın Emriyle Tutuklandığı Öne Sürülüyor", 09 Eylül 1977, s. 3 (Dış Haber Sayfası)

²³⁹ **Bekir Balluku:** Bekir Balluku 1917'de Tiran'da doğmuştur. American Vocational School'a gitmiş ancak buradaki resmi eğitimini tamamlayamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında birçok askeri tuğyın kurmay başkanı, birinci kolordunun politik komiseri olmuştur. Daha sonra "*savaş suçluları ve halk düşmanları*"na karşı oluşturulan mahkemelerde göreve almıştır. 1952-53 arasında Moskova'da eğitim görmeyi müteakip Arnavutluk ordusunun genelkurmay başkanı olmuştur. 1953-1974 arasında ise Arnavutluk Savunma Bakanlığı görevini yürütmüştür. Aynı zamanda 1957-74 arasında Halk Meclisi Başkanı görevini de yürütmüştür. Komünist Partisi ve Politbüro'nun üyeliğini 1948-74 arası yapmıştır. Ağustos 1974'te; diğer iki arkadaşı Petrit Dume ve Hito Çako ile birlikte mevcut yönetime karşı darbe organize etmekten tutuklanmış ve yargılama sonucu suçlu bulunarak 5 Kasım 1975'te idam edilmiştir. (Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 43.)

²⁴⁰ Özgür Atanur, "Bilmeyen Yönleri ile Enver Hoca'nın Arnavutluk'u" *Nokta Dergisi*, Yıl:17, Sayı:848, s. 63.

²⁴¹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 503.

²⁴² Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 512.

Enver Hoca ile Mehmet Şehu arasındaki ilişkilerde ilk çatırdama 06 Nisan 1951’de meydana gelmiştir. Bu çerçevede Mehmet Şehu’nun Devlet Denetleme Komisyonundan alınması batılı gözlemciler tarafından önemli görüşmüştür. Arnavutluk politikasının iki siması artık iyice belirlenmeye başlamıştır.²⁴³ (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-54)

18 Mayıs 1952’de; Arnavutluk İçişleri Bakanı Mehmet Şehu Arnavutluk İşçi Parti üyelerinden 5.000 kişiyi daha sahip oldukları işi muhafaza etmek maksadıyla “*sadece komünist gibi davranmaktan*” ihraç etmiştir. Göze batan bu şahısların yüzlercesi hem Mehmet Şehu’nun hemde Enver Hoca’nın yakın arkadaşlarıdır.²⁴⁴ Bu gelişme Mehmet Şehu’yu daha güçlü kılmıştır. Enver Hoca-Mehmet Şehu iktidar mücadelesinin her çeşit olaya gebe olduğunun en güzel göstergelerinden biri böylece oluşmuştur. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-27.)

Enver Hoca ile Mehmet Şehu arasında oluşan rekabetten istifade ederek Enver Hoca’nın devrilmesi konusu özellikle başta Mareşal Tito olmak üzere tüm Batılı ülke liderlerinin amaçları arasında bulunmaktaydı. Bu kapsamda İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden’in Eylül 1952’de; Yugoslavya’ya yapmış olduğu ziyarette Enver Hoca - Mehmet Şehu rekabeti konuşulmuş ve Enver Hoca’nın durumunun daha zayıfladığı ve Mehmet Şehu’nun gün geçtikçe güçlendiği belirtilmiştir.²⁴⁵

Arnavutluk Haber Ajansı tarafından yapılan açıklamada; 1981’de intihar eden başbakan Şehu’nun CIA, KGB ve Yugoslav UDB hesabına çalıştığı öne sürülmüştür. Mehmet Şehu’nun İkinci Dünya Savaşı öncesinde CIA ile ilişki kurduğunu ve savaş süresince bir “*paralı asker*” gibi çalıştığını öne süren ATA, eski başbakanın parti tarafından sürekli eleştirildiğini, ancak kendini gizlemeyi başardığını belirterek, bütün çabasına rağmen parti politikasını değiştiremediğini belirtmiştir. Devlet Başkanı ve Komünist Parti lideri Enver Hoca’nın 10.11.1982’de; yapmış olduğu konuşmada; Mehmet Şehu’yu en tehlikeli hain olarak niteleyip, bu olaydan Yugoslavya’yı sorumlu tuttuğunu vurgulamıştır. Enver Hoca’nın konuşmasında Yugoslavya’yı ateşle oynamakla suçlayarak gerekirse karşılık vereceklerini söylediği bildirilmiştir.²⁴⁶

²⁴³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 432.

²⁴⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 445.

²⁴⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 449.

²⁴⁶ *Milliyet Gazetesi*, 12.11.1982, s. 5.

Enver Hoca'nın sağlığı gün geçtikçe kötüleşmeye başlayınca kendi sistemini devam ettirecek ikinci adam arayışına başlandı. En güçlü aday Başbakanı ve kader arkadaşı Mehmet şehu idi. Ancak Mehmet şehu çok güçlü bir kişiliğe sahipti ve Hoca'ya göre sağlık olarakta iyi durumdaydı. (Bkz. Ek-2, Resimler, Resim-28.) Ayrıca özellikle ekonomi konusunda Hoca ile farklı düşünmekteydi. Hoca kendi sistemi olan kendi kendine güvenmenin devamını isterken; Mehmet şehu Batı'ya yönelmek niyetindeydi. Mehmet şehu, Enver Hoca ile Yalnızlık Politikası (izolasyon) konusunu tartışmış ve Arnavutluk'u derinden etkileyen Yalnızlık Politikası'nın (izolasyonun) bitirilmesini istemiştir. Enver Hoca'nın siyasetinde eşi Nemciye Hanım'ında önemli rolü bulunmaktaydı. Nemciye Hanım, Enver Hoca'dan sonra Arnavutluk Cumhurbaşkanı olacak Ramiz Aila'yı daha ılıman ve kendi kurdukları sistemin devam ettirecek ruh halinin olduğunu düşünüyordu. (Bkz. Ek-2, Resimler, Resim-63.)

Bu dřnceler²⁴⁷ Enver Hoca'da tedirginlik yaratmaya başlıyor ve o dönemde 12 Aralık 1981'de; gazetelerin ufak bir köşesinde Mehmet şehu'nun intihar haberi çıkıyordu. Bu kadar önemli bir ismin ölümünün bu Şekilde yansıtılması kafalardaki soru işaretlerini de beraberinde getiriyordu.²⁴⁸ (Ek-3 Gazeteler, Gazete-11.)

Enver Hoca'nın mücadelesi daima acımasız olmuştur. Enver Hoca Arnavutluk Komünist Partisi, kendisi ve düşüncelerine karşı olan her kimseye savaş açmış ve onları ya saf dışı bırakmış ya da katletmiştir.

Bu kapsamda; Enver Hoca'nın ölümüne yaklaştığı yıllarda en dikkat çekici olaylardan en önemlisi dava arkadaşı ve başbakanı olan Mehmet şehu'nun öldürülmesi olayı teşkil etmiştir. Mehmet şehu 17/18 Aralık 1981 günü intihar ettiği duyurulmuştur. şehu'nun gizemli ölümü karşısında önce suskun duran Enver Hoca, daha sonra söz konusu şahsın Arnavut düşmanı ülkeler ile işbirliği yaptđı ve bunun neticesinde öldürülmüş olabileceği düşüncesine sahip olmuştur.²⁴⁹

Enver Hoca 1982'de; Mehmet şehu'nun İngiltere, Yugoslavya, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Rusya'nın ajanı olduğunu ilan etmiştir.²⁵⁰ 10 Kasım

²⁴⁷ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995, s. 207; Edwin E. Jacques, s. 512.

²⁴⁸ zgr Atanur, " Bilnmeyen Yönleri ile Enver Hoca'nın Arnavutluk'u" Nokta Dergisi, Yıl:17, Sayı:848, s. 63.

²⁴⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, Albania, s. 256-257; "Arnavutluk", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* Cilt:2, İstanbul, s. 828.

²⁵⁰ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, a.g.e., s. 265; Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, a.g.e., s.166; Wolfgans Saxon,"Enver Hoxha,

1982'de; Enver Hoca ATA'da yine aynı şekilde; Mehmet Şehu'yu Amerikan, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya lehine casusluk yapmakla suçlamıştır.

Enver Hoca, Mehmet Şehu'nun Amerikan istihbaratı CIA tarafından kendisine suikast yapması için üç yol önerdiği; bunlardan ilkinin araba kazası, ikincisi uzak mesafeden tüfekle öldürme, üçüncüsü zehirleyerek öldürme; benzer önermenin Yugoslavya tarafından da yapıldığını ifade etmiş ve seçimi Mehmet Şehu'ya bıraktıklarını ifade etmiştir.²⁵¹

Mehmet Şehu'nun yerine geçen Başbakan Adil Karkani Arnavutluk'un bağımsızlığa kavuştuğu 28 Kasım 1982 yılı kutlamalarında; Mehmet Şehu'yu sert bir dille eleştirmiş ve yandaşlarının dikkatli olmalarını söyleyerek muhalefete gözdağı vermiştir. Yani Enver Hoca'nın rakiplerini ve muhalefeti yok etme planının en tepedeki uygulayıcısı konumunu bırakmadığı görülmüştür.²⁵²

Mehmet Şehu'nun ölümü üzerine birçok fikirler ileri sürülmüştür. Yugoslavlar Enver Hoca'nın üst düzeyde güç mücadelesinde Mehmet Şehu'yu bizzat kendisinin öldürdüğünü iddia etmektedir. Bu iddiayı Amerikalı köşe yazarlarında desteklemektedir. Time dergisine göre de; Enver Hoca'nın hiçbir politik muhalifliğe hoşgörü ile bakmadığını, onları en yakın arkadaşı bile olsa mutlaka saf dışı bıraktığını ifade etmiştir. Özellikle Mehmet Şehu'nun Batı ile olan yakın bağlarının saf dışı edilmesinde etken olduğu düşünülmektedir. Mehmet Şehu'nun ölümünün ardından kendisini destekleyen herkes hükümet tarafından kayıp edilmiştir.²⁵³

Mehmet Şehu'nun ölümü ile ilgili bir iddiada Arnavutluk'tan Ocak 1983'te; Yunanistan'a kaçan ve Yunan kökenli Kosta Moukas'tan gelmiştir. Moukas, Yunan gazetelerine verdiği demeçte; bir önceki Eylül ayında Ballsh çalışma kampında bulunduğu sırada; Enver Hoca'nın eski özel sekreterinin Hoca'nın Mehmet Şehu'yu bir askerine öldürttüğü ve daha sonra bunu intihar diye dünyaya duyurduğunu anlattığını söylemiştir.²⁵⁴

Mehmet Şehu'nun ölümü üzerine birçok yazılar yayımlanmıştır. Enver Hoca ile birlikte kurtuluş savaşına katılan ve O'nun en yakın yardımcısı ve arkadaşı olan bu şahıs

Mastermind of Albania Isolation", *New York Times*, 4.12.1985,p.10,op; David Binder," Approaching Albania", *Mediterranean Quarterly*, (Winter), 2008, s. 76-79; Robert Elsie, a.g.e., s. 16.

²⁵¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 200.

²⁵² *Cumhuriyet Gazetesi*,"Arnavutluk Başbakanı Karkani: Mehmet Şehu En Tehlikeli Düşmanımızdır", 30 Kasım 1982, s. 3; Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 641.

²⁵³ Edwin E. Jacques, a.g.e.,s. 511.

²⁵⁴ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 511.

zaman zaman Enver Hoca'nın yerine geçebilecek kişi olarak başta Sovyet Rusya olmak üzere iç ve dış çevreler tarafından kabul edilmiştir. Bu durum daha 1982 yıllarında bile mevcut olan bir durum idi. Ancak Mehmet Şehu'nun tesirsiz hale getirilmesi ileriki yıllara bırakılmıştır.²⁵⁵

Bu çerçevede; başlangıçta sessiz kalan Enver Hoca kendisinin yazdığı anılar kitabında ilk kez Mehmet Şehu olayına ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir. Enver Hoca'ya göre; Mehmet Şehu Yugoslavya gizli servisinden yapılacak politbüro toplantısında kendisini öldürmek için emir aldığını, ancak durum karşısında paniğe kapılan Mehmet Şehu'nun bunu yapamayacağını anlayınca intihar ettiğini belirtmiştir.

Mehmet Şehu'nun eşi ile iki eski bakanın planı bildiğini iddia eden Enver Hoca, Mehmet Şehu'nun kendisine karşı bir suikast planladığını resmen ilan etmiştir. Adları Fecor Şehu ve Kadri Hasbiyu olan iki eski bakanı derhal tutuklatan Enver Hoca, Yugoslavların Kosova'da çıkan olaylar ve Arnavutluk'un buna karşı aldığı önlemler ve sergilediği tavır nedeniyle kendisini öldürtüp Arnavutluk'ta karışıklık çıkararak esas mesele olan Kosova'da kendi istediği düzeni devam ettirmeyi düşündüklerini ifade etmiştir.²⁵⁶

Enver Hoca yayımlanmış olduğu "*Titoites*" adlı kitabında Mehmet Şehu'nun ölümünün Yugoslavya, Amerika ve İngiltere'nin Arnavutluk İşçi Parti Liderini gerektiğinde öldürerek, devirmek için yapılan girişimlerin doruk noktasını oluşturduğunu belirtmiştir.²⁵⁷ Mehmet Şehu'nun ölümü Enver Hoca'yı Kosova'da meydana gelen karışıklık ile ülkede oluşan ekonomik güçlüğü'nün meydana getireceği yıkımı savuşturmuştur.²⁵⁸

Enver Hoca'nın en güvenilir adamı ve Arnavutluk Halk Ordusunu kuran, SIGURIMI'yi Doğu Avrupa'nın en korkulan gizli polis örgütü yapan Mehmet Şehu 1981'de intihar etmesine değişik yorumlar getirilmiştir. Bunlardan biri de Enver Hoca, Mehmet Şehu'nun oğlunu savaş suçlusu bir ailenin kızı ile evlendirme planını açığa çıkarması iddiasıdır. Sözde, dünyaya kendisinin bu yaptığını kabullenemeyen Mehmet Şehu'nun canına kıydığı bildirilmiştir. Eski silah arkadaşı gömüldükten sonra Enver

²⁵⁵ "Arnavutluk", *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-31 Ağustos 1952, Sayı:225.

²⁵⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Enver Hoca: Mehmet Şehu Beni Öldürmeyi Tasarlıyordu", 22 Aralık 1982, s. 3.

²⁵⁷ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 165-166.

²⁵⁸ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 167.

Hoca korkunç gerçeği açıklayabilmiştir. Enver Hoca daha sonra bundan dolayı Mehmet Şehu'yu suçlamıştır.²⁵⁹

Enver Hoca kendisinden sonra Ramiz Alia²⁶⁰'nın gelmesi için 1948'den beri en yakın adamı ve başbakanı olan Mehmet Şehu'yu bir söylentiye göre politbüro toplantısında kendisinin öldürdüğü iddia edilmektedir.²⁶¹

Mehmet Şehu'nun ölümü ile ilgili olarak Şehu'nun Enver Hoca'nın içe kapanma düşüncesine karşı geldiği; Arnavutluk'un Batı'ya açılmasını savunduğu ve bu kapsamda Yugoslavya ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin yeniden kurulmasını istediği belirtilmiştir. Bu isteklere şiddetle karşı çıkan Hoca'nın Arnavutluk Komünist Partisi Merkezi Komite toplantısında Mehmet Şehu'nun tabanca ile savunduğu fikrinden dolayı öldürüldüğü iddia edilmektedir.

Enver Hoca ile Mehmet Şehu Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşı'nda işgalinden itibaren birlikte hareket etmişler ve adeta et ile tırnak gibi ayrılmaz olmuşlardı. Enver Hoca'nın uzun süren hastalığı nedeniyle, kendinden sonra kimin geleceği hususu gündeme geldiğinde birçok yönden en yakın aday Mehmet Şehu gözükmekteydi. Bununla birlikte Enver Hoca Arnavutluk'un 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1981-1985) hazırlıkları sırasında Mehmet Şehu'dan vazgeçmiştir.

Bunun uygulamaya konulmasında ise Hoca ve Şehu arasındaki görüş ayrılıkları oldukça yardımcı olmuştur. Öncelikle Şehu gerek iç politikada, ekonomide ve Batı ile olan ilişkilerde Enver Hoca'dan daha farklı düşünmekteydi. Mehmet Şehu ağır sanayi yerine Batı ile ekonomik uyumu savunmaktaydı. Enver Hoca'nın en büyük korkusu ise kendi kurduğu sistemin kendinden sonra da her ne şekilde olursa olsun yaşamasıydı. Bu kapsamda; Hoca Şehu'yu tehlikeli buldu ve Ramiz Alia'ya yöneldi. Bu yönelişte Şehu'nun yaşı, hastalığı, politik kurnazlıktan yoksun olması gibi diğer etkenlerin de Enver Hoca'yı dolaylı olarak etkiliyordu.²⁶²

²⁵⁹ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, İstanbul, s. 449-450.

²⁶⁰ **Ramiz Alia:** 1925 İşkodra doğumlu Ramiz Alia; Tiran'da ortaöğrenimini 1943'te tamamlamıştır. Önceden faşist gençlik örgütü üyesi iken daha sonra komünist partisine geçmiştir. 1944'te Yugoslavya'da Arnavutluk ordusu içinde işgalcilere karşı savaşmıştır. 1949'da Arnavutluk Antifaşist Gençlik Birliğinin birinci sekreteri olmuştur. 1954-1958 arası eğitim bakanı olarak görev yapmıştır. 1948-1991 arası Arnavutluk Komünist Partisinin Merkez Komite üyesi olan Alia, 1982-1991 arasında ise Parlamento'nun başkanı olmuş, Enver Hoca'nın 1985'te ölümünden sonra ise ülkenin başkanı olmuşve Arnavutluk İşçi Partisinin de başkanı olmuştur. Ülkeyi 1991 yılına kadar yönetmiştir.

(Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 29.)

²⁶¹ Richard Cavendish; "Death of Enver Hoxha", *History Today*; (Apr), 2010, Vol. 60 Issue 4, p. 8-8, 1p, 1 Black and White Photograph; R.J. Crampton, "Themes-Balkan Communist Leaders", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 6, Number 3, December 2004, p. 211-225

²⁶² Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 33-36.

Devlet Başkanı ve Komünist Parti lideri Enver Hoca'nın 10.11.1982'de; yapmış olduğu konuşmada; Mehmet Şehu'yu en tehlikeli hain olarak niteleyip, bu olaydan Yugoslavya'yı sorumlu tuttuğunu vurgulamıştır. Enver Hoca'nın konuşmasında Yugoslavya'yı ateşle oynamakla suçlayarak gerekirse karşılık vereceklerini söylediği bildirilmiştir.²⁶³

Enver Hoca; Mehmut Şehu'nun etkisiz hale getirilmesinden sonra gerek Fransız arkadaşlarına ve gerekse doktoru Paul Milliez'e "*başarı elde edildi artık huzur içinde ölebilirim*" demiştir.²⁶⁴

Diğer taraftan; Yugoslav Zagreb Daily Vjesnik'te bir uzmanın belirttiğine göre, Ramiz Alia'nın Enver Hoca'dan sonra yerine gelmesi ile ilgili olarak Hoca'nın eşinin Enver Hoca üzerinde etki yapmıştır. Bu etkinin sonucu Mehmet Şehu²⁶⁵'nin bir problem olmaktan çıkarılması ihtiyacını hisseden Enver Hoca'nın Şehu'nun arkasından soru bırakacak şekilde ölümüne sebep olduğu düşünülmüştür. Enver Hoca'nın eşi Necmiye Hoca; Ramiz Alia'nın tam bir "*Enverci*" olduğuna inanmıştır. Bu kapsamda; Necmiye Hoca Mehmet Şehu'nun Enver Hoca'dan sonra yerine geçmesine olumlu bakmamıştır. Dolayısıyla Necmiye Hoca'nın Enver Hoca'yı Mehmet Şehu aleyinde tavır olmaya yönelttiği kıymetlendirilmiştir.²⁶⁶

Enver Hoca ilk infazlarından Anastas Lula ile Koçi Xoxe'dan Mehmet Şehu'ya kadar kendisine karşı olan herkesi etkisiz hale getirmiştir. Amaç halk üzerinde mutlak kontrolü sağlamaktır. Bu kapsamda 22 ve 23 Kasım 1982'de; 16 üst düzey yöneticiyi değiştirmiştir.²⁶⁷

Enver Hoca döneminde hiç kimsenin hayatı garanti altında olmamıştır. Nitekim Arnavutluk'un düşmandan kurtuluşundan itibaren kendisinin en yakın arkadaşı ve 28 yıllık başbakanı Mehmet Şehu bile daha sonra kendisinin KGB, CIA ve Yugoslavya'nın

²⁶³ *Milliyet Gazetesi*, 12.11.1982, s. 5.

²⁶⁴ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 38.

²⁶⁵ **Mehmet Şehu:** Mehmet Şehu 1913'te Mallakstra'nın Çorrush köyünde doğmuştur, 1932'de Amerikan Vocational School'u bitirmiştir. Daha sonra bursla Napoli'de ki askeri ademiye geden Şehu, burada eğitimini komünist yanlısı faaliyetlerinden dolayı bitirememiş ve 1936'da Tiran'daki subay okuluna dönmüştür. 1938-1939 arasında İspanya Sivil Savaşında yer almış, İspanya Komünist Partisine de üye olan Mehmet Şehu Fransaya gitmiş ve oradada İtalyan Komünist Partisi üyesi olmuştur. Arnavutluk'a 1942'de döndüğünde partizan hareketine katılmıştır. En gaddar komünist liderlerden biri olarak bilenen Mehmet Şehu Merkez Komite'nin 1948-1953 yılları arasında üyeleği ve 1948'ten ölüncüye kadar ise Politbüro üyeliği yapmıştır. Parti'nin ve hükümetin iki numaralı insanı olmuştur. 20 Temmuz 1954'ten ölüncüye kadar Başbakan ve Beqir Balluku'un Ağustos 1974'te infazından sonra ise 1974-1980 arası içişleri bakanı olmuştur. (Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 385.)

²⁶⁶ David Binder, "Party Parley Due Albania Clues are Sought", *Newyork Times*, 10.12.1986, s.23, Op.

²⁶⁷ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 512.

gizli polislerinin ajanı suçlaması ile öldürülmüştür.²⁶⁸Bu ölümden sonra Enver Hoca'nın parmağı olduğu düşünülmektedir.

30 Ekim 1984'de; BBC televizyonu bir belgeselinde Anglo-Amerikan devirme operasyonu ile 1949-1953 yılları arası Enver Hoca'yı devirmeye teşebbüs edildiğini ancak başarılı olunamadığı belirtmiştir.²⁶⁹

1984'da sığınmacı olarak yurtdışında bulunan Arnavutlar; Arnavut hükümetinin 6 hapisane, 9 toplama kampı ve ülke içinde 14 adet sürgün bölgesi bulunmaktaydı. Bu durumu bazıları Arnavutluk için "*Toplama kamplarının ve sürgün yerlerin çok olduğu küçük ülke*" diye adlandırmaktaydı.²⁷⁰

Enver Hoca Mehmet Şehu'nun temizlenmesinden sonra kendi iktidarına tehdit olacak herkesi etkisiz hale getirmekteki kararlılığını sürdürmüştür. Bu kapsamda Kasım 1983'te; İçişleri Bakanı Sfecor Şehu, Sağlık Bakanı Zişishti, Savunma Bakanı Hasbiu'yu Yugoslav, Sovyet ve Amerikan ajanı olmakla suçlayarak infaz etmiştir.²⁷¹

Her zaman olduğu gibi Enver Hoca rakipsiz olarak iktidarda kalmak için en yakın dava arkadaşını dahi gözünü kırpmadan öldürülmesine izin verdiği değişik çevreler tarafından ifade edilmektedir. Mehmet Şehu'nun infazı olayı; başlangıçta çok iyi arkadaş olmalarına ve partinin yönetilmesi ile ülkenin problemlerinin çözümünde birçok alanda ortak fikirlere sahip olmalarına rağmen; yeri geldiğinde en yakın arkadaşlarının bile ya öldürdüğü ya da öldürülmesine izin verdiği bir örnektir.

Avrupa'da bulunan ve hem Atlantik Paktı'na hem de Sovyet Blokuna muhalif olan, aynı zamanda bağlantısız ülkeler grubuyla da ilişkiler kurmayan Enver Hoca'nın Arnavutluk'u kendine yeterlilik ilkesine bağlı kalarak fiilen tecrit olmuştu, Enver Hoca yalnızca Arnavutluk ekonomisini değil, Arnavutluk düşüncesini de ipotek altına almıştı. Bütün gerçek ya da potansiyel rakipleri ortadan kaldırarak, Arnavut Marksizm-Leninizm'ni onun tek teorisyeni sıfatıyla tekeline geçmişti.

Yaşamında Arnavutluk devletinin mimarı, onun ünlü diplomatı ve büyük ordu komutanı, yeniden doğan Arnavut ulusunun babası sıfatıyla yüceltilen Enver Hoca, ölümünden sonra bir süre tanrılaştırılmıştır. O, Arnavutluk'un Stalin'i, Arnavutluk'un

²⁶⁸ "Last Stalinist?", *Newyork Times*, 4.14.1985, s. 22,Op.

²⁶⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, a.g.e., s. 643.

²⁷⁰ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 527.

²⁷¹ Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 512.

Lenin’i olmuş, yazıları kutsal ayetlerle eş tutulmaya, fikirleri Arnavutluk politikasının ve yasalarının esas kaynağı olarak görülmeye başlanmıştı.²⁷²

Enver Hoca’nın katı yönetimi ve muhaliflerine karşı olan cezalandırma yöntemini en fazla hisseden grup aydınlar ve sanatçılar olmuştur. Bu kapsamda; onlarca ve hatta yüzlerce insan Enver Hoca’nın kurbanı olmuştur. Bunlardan bazıları: yazarlar Mitrush Kuteli, Ndre Zadeja, müzik bestekârı Dhora Leka, şair Lazer Shantoja, şair Bernardin Palaj, hikâye yazarı Anton Harapi, şair Gjergj Bubani kısa hikâye yazarı Mitrush Kuteli, romancı Petro Makro, şair Sejfulla Maleshova, kısa hikâye yazarı Musine Kokalari, şair ve akademisyen Arshi Pipa, Bektaşi şair İbrahim Hasnaj gösterilebilmiştir.²⁷³

Enver Hoca; kırk yıl üç ay oniki gün boyunca kendisini iktidara gelmesini sağlayan “*komünist parti*”nin zırhına sığınmıştır. Parti’yi her şeyin üstünde gören Josef Stalin’in uygulamalarını daima örnek almış ve iktidarda kalmak için her şeyi yapmıştır. Çünkü Parti iktidarda olmayı kendi çıkarı için istemiş, başkalarının iyiliği kendisinin umurunda olmamıştır. Servet, lüks, uzun, yaşamak yâ da mutluluk değil, yalnızca iktidar, salt iktidarda kalmak onun için bir anlam taşımıştır.

Enver Hoca için iktidar, bir araç değil bir amaçtı. İktidarda kalmanın gerektirdiği zulüm, işkence, hapis veya ölüm cezası vb. gibi ne varsa rakiplerine uygulamış veya uygulanmasına müsaade etmiştir.²⁷⁴

Enver Hoca döneminde; Arnavut halkı her şeyin tümüyle devletin kontrolünde olduğu, bellekten yoksun bırakılmış her türlü muhalefetin yok edildiği bir toplum olmuştur. Nitekim bunu George Orwell “*ÇiftDüşün*” olarak betimlemiş ve dünyada gerçekliğin denetim altında tutulabilmesi için, bellekten ve geçmişten yoksun bir toplumun yaratılmasının büyük önem kazandığını ifade etmiştir. İktidarı elinde tutanların sürekli hükmedebilmek için söz konusu çiftDüşünü yani gerçeklik denetimini yerine getirmek zorunda olduğunu da eklemiştir.²⁷⁵

Enver Hoca ’nın iktidarda bulunduğu dönem boyunca başta Yugoslavya, daha sonra Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurarken bu ülkelerle yakın irtibatı olan insanlardan yararlanmış; ama söz konusu ülkeler ile ilişkiler bozulunca

²⁷² Arshi Pipa, “Arnavutluk’a Glasnost”,(Çeviren Tonguç ÇOBAN), *Doğu Avrupa Dosyası*, Sayı 7/3, Nisan 1990 İstanbul, s. 424.

²⁷³ Robert Elsie, a.g.e., s. 246,267.

²⁷⁴ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 298.

²⁷⁵ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, 16

daha önce yararlandığı insanları ya tutuklamış, ya hapse attırmış ya da tesirsiz hale getirmiştir.

Neticede; Enver Hoca iktidarını sürdürmek için her çeşit yolu denemiştir. Kurduğu hükümeti devirmek isteyen şahıs veya düşünceye karşı cephe açmış, bu konuda hata yapanı en ağır şekilde cezalandırmıştır. Ülke basınında söz konusu cezalar sık sık yer almıştır. Bu kapsamda yapılan bir aylık özette; yabancı yardımlarıyla bir hükümet darbesi hazırlamaktan suçlu bulunan 27 Arnavut'tan dokuzu Tiran Yüksek Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildiği, diğerleri hapis cezasına çarptırıldığı ve aralarından ikisinin ise beraat ettiği yazılmıştır.²⁷⁶

Enver Hoca; ABD ve İngiltere'yi iktidara geldiği ilk günden itibaren hep Arnavutluk ulusunun ve komünist rejimin, kendi partisinin en büyük düşmanı olarak görmüş ve her fırsatta söz konusu iki devletin temsilcilerinin Arnavutluk'ta casusluk yaptığını ifade etmiştir. Bu konuda ellerinde vesikaların da olduğunu söyleyen Enver Hoca, halkına karşı ciddi bir tehdit yaratarak kendi iktidarının anılan tehdidi bertaraf edecek yegâne güç olarak gösterilmiştir.²⁷⁷

Enver Hoca'nın muhalifleri merhametsizce temizleme işlemi onun değişmez cezası olmuş, herhangi bir durumu kontrol etmede ve iktidarda kalmada çok etkili yöntemini teşkil etmiştir.

Bu konuda Josef Stalin'i örnek almıştı. Stalin'in merkezi yönetimi ve muhalifleri etkisiz hale getirme yöntemi Enver Hoca'nın tüm iktidarı boyunca yaptığı eylemlerin ilham kaynağı olmuştur.²⁷⁸

Enver Hoca 1985'de öldüğünde en çok saltanatlık süren diktatörlerden biriydi. Bunu yaparken de üç önemli tehdide göğüs germiştir. Bunlar Balkan aşiret hilesi/entrikası, Batı'nın (Anglo-Amerikan) tahrip edici saldırısı ve Kremlin'in komplocularıdır.²⁷⁹

Enver Hoca iktidarda bulunduğu dönemin her bir yılında kendisine karşı bir darbe yapacağı korkusu ile yaşamıştır. Bununla birlikte bu korku meydana gelen her olayı kendi lehine çevirmek için O'na aynı zamanda bazı fırsatlar vermiştir. Londra Observer Gazetesinin haberinde Arnavutluk'taki Sovyet Büyükelçiliğine yapılan

²⁷⁶ "Arnavutluk", *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1-31 Temmuz 1946, Sayı:152

²⁷⁷ "Arnavutluk", *Ayin Tarihi*, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1-30 Temmuz 1947, Sayı:164.

²⁷⁸ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 205.

²⁷⁹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 198.

saldırıda birkaç Sovyet diplomatın öldürülmesinin ardından yine hükümetin düşmesi ve Enver Hoca'nın iktidardan uzaklaştırılması gelmiştir.

Enver Hoca kendisine yönelik karşı hareketleri önlemek için her çeşit tedbiri almaktan ve muhalifleri tasfiye ve temizlemekten geri kalmamıştır. Bu tedbirlerden ilginç olanı komünist mahkemelerce verilecek kararların temziye gidemeyeceği olmuştur.²⁸⁰

Neticede Enver Hoca komünist liderler arasında en okumuş ve dünya olaylarını en fazla değerlendirme imkânı olan bir lider kimliğine rağmen iktidarda kalma uğruna akla bile gelmeyecek derecede halkına ve çevreye katliamlar yapmış veya yapılmasına izin vermiş bir diktatör olarak hafızalarda yer etmiştir.

²⁸⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 09 Mart 1951, s. 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ENVER HOCA DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK'UN KOMÜNİST ÜLKELER İLE İLİŞKİLERİ

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti; 11 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur.¹ Arnavutluk Halk Cumhuriyeti (AHC) Soğuk Savaş Dönemi'nde kendisi ile benzer özelliklerde olan diğer yedi Avrupa ülkesi (Alman Halk Cumhuriyeti(HC), Polonya HC, Çekoslovakya Sosyalist HC, Macaristan HC, Yugoslavya HC, Bulgaristan HC, Romanya HC) gibi bir “*Halk Cumhuriyeti*” yönetim şekli ile idare olunmuştur.²

Coğrafi bakımdan Batı Blok'u ile Sovyet Blok'u arasında bulunan bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı'nda düşman işgallerinden kurtulduktan sonra doktrin, menfaat ve hayat tarzı ortaklığıyla sıkı sıkıya Sovyet Blok'una bağlı bulunmaktadırlar. Kendi kendilerini “*Halk Demokrasileri*” diye adlandırmaktadır. Bu isim Sovyetler Birliği'nin adı değildir. Bu rejimler; burjuva ya da kapitalist diye adlandırdıkları ve kendi kendine liberal diye nitelendirilen demokrasiye karşıdır.³

Halk Demokrasilerinin hedefi ve temeli, insanın insan tarafından sömürülmesi diye niteledikleri rejimin yerine tüm halkın egemenliğini getirmek olarak belirtilmiştir. Liberal demokraside özgürlük; karşı halk demokrasisinde sosyal adalet ve eşitlik öne çıkmaktadır. Halk demokrasisi taraftarları adaletsiz özgürlüğün bir hayal olduğunu, sadece ekonomik olarak en güçlü olanlara yaradığını, ötekilerine ise sefalet ve eşitsizlik getirdiklerini ve eşitsizliğin her zaman fark olacağını iddia ederler.⁴

Halk demokrasisini temel alan Arnavut Sosyalist Halk Cumhuriyeti, dünyanın en küçük ve en fazla izole edilmiş küçük ülkesi olarak özellikle uluslar arası komünist sistem ve onun iç politikaya etkisini gözleyen Batılıların dikkatini çekmiştir. Bu kapsamda; dış politikaya göz atıldığında; Enver Hoca'nın liderliğinde; 1945-1985 yılları arasında; Arnavutluk'un oldukça bağımsız bir dış politika uyguladığı görülmüştür.⁵ Yine Enver Hoca döneminde; Arnavutluk dış siyasetinin hedefi; ülke bütünlüğü ile

¹ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)* , Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları (ASAM Yayınları), Ankara, 2001, s. 94.

² Pierre Paraf, *Halk Demokrasileri*(Çeviren: Zaven BİBERYAN), İstanbul, 1968, s. 9.

³ Pierre Paraf, *Halk Demokrasileri*, s. 5.

⁴ Pierre PARAF, *Halk Demokrasileri*, s. 6.

⁵ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Fransisco& Oxford, USA, 1990, s. 1.

bağımsızlığı olmuş ve Tiran'ın dış siyasetinde en önemli etkeni ise milliyetçilik olarak kabul edilmiştir.⁶

Enver Hoca'nın, kendi dönemindeki diğer liderlerle kıyaslandığında dış politikaya çok önem veren liderler arasına girdiği rahatlıkla görülmüştür. O, Balkanlarda var olma savaşı veren bir ülkenin lideri olarak hem ülkesini içinde bulunduğu şartlardan kısa sürede çıkarmak, ekonomik olarak gelişmesini sağlamak, hem de başta komşuları olmak üzere ülkesini tehdit eden unsurlarla mücadele etmek maksadıyla; dış politikanın etkin kullanılmasının vazgeçilmez bir ihtiyacı haline geldiğini düşünmüştür.

Bu kapsamda; Enver Hoca döneminde Arnavutluk; modernizasyon, ekonomik yardım alabilmek, güvenlik için askeri ve politik destek sağlamak maksatlarıyla; yüzünü komünist dünyaya dönmüştür.⁷

Enver Hoca'nın tüm dış siyasetinin temelini Sovyet lider Josef Stalin ile paylaştığı temel prensipler oluşturmuştur. Enver Hoca'nın dış siyasetinin temel prensiplerinden ilki, mutlak suretle "*Marksist-Leninist*" düşünceden sapmamaktır. İkincisi ise, "*kendi kendine yeterli*" olabilmektir. Bu yeterlilik hem güvenlik hem de ekonomik yeterliliği kapsamaktadır. Üçüncüsü ise "*sosyalizme sanayileşmiş bir toplum olarak erişebileceğine olan inançtır.*"

Bu prensipler; Enver Hoca'nın ülkeler ile olan ilişkilerini direkt etkilemiştir. Bununla birlikte; ülke içinde Batı yanlısı düşünceye sahip olan aydın kişilerin fikirlerini beyan etme ve değişim için harekete geçme heveslerini başlangıçtan itibaren yok eden önemli bir etken olmuştur.

Enver Hoca dış siyaset prensiplerini belirlerken kendi komşuları ile gelişmiş komünist ülkeleri yakından takip etmiştir. Yugoslavya, O'nun kurtuluş mücadelesinde en büyük desteği olmuştur. Ancak her iki ülkenin milli menfaatleri göz önüne alındığında Arnavutluk'un milli menfaatine ters bir durum olduğunda Yugoslavya ile kurulan ilişki kesilebilmiştir.⁸ Çünkü devletlerarasında uzun süreli dostane ilişkilerin olmadığı, devletlerarasında çıkar ilişkisinin bulunduğu, çıkarı çakışan her devletin birbiri ile ittifak kurabileceği ve hatta iyi ilişkiler içinde olabileceği şeklinde genel kabul gören anlayışın Enver Hoca tarafından da benimsendiği düşünülmüştür.

⁶ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 9.

⁷ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 160.

⁸ İsmail Bilgin, *Elveda Balkanlar-Unutulan Vatan*, İstanbul, 2009, s. 209.

Arnavutluk, tarihinde cesur kararlar alabilen bir millettir. Bu kapsamda; Arnavutluk 1924 yılında Sovyetler Birliğini tanıyan ilk Balkan ülkesi olmuştur. Bununla birlikte Arnavutluk, İkinci Dünya Savaşından önce sosyalist-komünist bir partiye sahip olmayan tek Balkan ülkesi olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı süresince, yabancı bir Komünist parti tarafından örgütlenen ve eğitilen bir Komünist Partisine sahip tek Avrupa ülkesi de Arnavutluk olmuştur. Buna rağmen Arnavutluk, 1960'da 81 komünist ve işçi partisinin katıldığı Moskova Konferansında Bolşevik Parti'nin ideolojik hegemonyasına meydan okuma cesareti gösterebilen tek komünist ülke olmuştur.

Arnavutluk Çin ile ittifak kuran tek Avrupa ülkesi olmuştur. Arnavutluk aynı zamanda Mao'nun ölümünden sonra dünyada tek gerçek Marksizm-Leninizm'i kurduğunu iddia eden ülke olmuştur. Yine Arnavutluk tarihsel dinleri baskı altına alan ve kendisini "ateist" olarak nitelendiren tarihteki tek ülke olarak da kendini göstermiştir.⁹

Bununla birlikte; Soğuk Savaş Döneminde Adriyatik Denizi'nin girişinde stratejik konumda bir devlet olmasına rağmen, bundan ekonomik olarak hiçbir avantaj elde edememiştir. Genellikle izole olmuş bir ülke konumunda kalmıştır.¹⁰

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti, Josef Stalinciliğe inançla sadık kalması ve uzak Çin'in uzlaşmazlığına sempati ile bakmasıyla diğer halk cumhuriyetleriyle doktriner ve diplomatik bakımdan kesin bir bozuşmayı göze alacak şekilde farklılık göstermiştir.¹¹

Enver Hoca'nın komünist ülkeler ile ilişkilerinde; Sovyet Rusya her zaman sıcak ilişki kurulma potansiyeline sahip bir ülke olarak kalmıştır. Çin ile münasebetlerinde Mao Ze Dung'un kişiliği ve komünist ülkeler arasındaki etkinliği önem kazanmıştır. İlave olarak; Arnavutluk'un içinde bulunduğu ekonomik ve güvenlik açısından siyasal yalnızlıktan kaynaklanan bir birliktelik ve işbirliği de Çin ile olan münasebetlerin gelişmesine neden olmuştur.

Enver Hoca'nın dış politikasında vazgeçemediği önemli bir prensip olarak bütün komşularının Arnavutluk'a saldıracağı kuşkusu olmuştur.¹² Bu kuşku Enver Hoca'yı iktidarda kaldığı 40 yılın üçte ikisinde hep kendisini koruyacak ve destek olacak büyük

⁹ Arshi Pipa, "Arnavutluk'a Glasnost", (Çeviren Tonguç ÇOBAN), *Doğu Avrupa Dosyası*, Sayı 7/3, İstanbul, (Nisan), 1990, s. 431.

¹⁰ Paolo Tripodi, "Alba: Italy's multinational intervention in Albania", *Contemporary Review*; (Oct)97, Vol. 271 Issue 1581, s. 178.

¹¹ Pierre Paraf, *Halk Demokrasileri*, s. 10-11.

¹² Hasan Latif Sarıyüce, *Balkan Seyahatnamesi*, İzmir, 2003, s. 44.

bir devlet arayışına sokmuştur. Bu devletin komünist olması ve özellikle de Marksist-Leninist çizgiden çıkmayan bir büyük devlet olmasına da özenle dikkat etmiştir.

Nitekim bu düşüncenin ışığında; Enver Hoca kendi döneminde Arnavutluk'un en iyi idare şeklinin sosyalizm olduğunu ve bunu ise Marksist-Leninist bir düşünce ile gerçekleştirebileceğini her fırsatta Arnavut halkına ifade etmiştir. Bu sistemin Arnavutluk'ta devam etmemesini sağlayıcı iç ve dış güçlerin varlığını ise Arnavut halkının sürekli hissetmelerini sağlamak için de özel gayret göstermiştir. Ülkede yapılan ve uygun gitmeyen en basit şey bile bu tehdide yorumlanmış ve halktan sosyalizme karşı daha sıkı sarılmaları istenmiştir.

Enver Hoca'nın bu şekilde bir strateji uygulaması sonuç itibarıyla diktatörlüğünün beklenilenin çok altında bir sorunla karşılaşmasına neden olmuş ve dolayısıyla bu durum O'na ölümüne kadar idareyi ele almasına imkân tanımıştır. Nitekim bu stratejik düşüncesini yine 15 Mart 1973'de; Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesinde "*emperyalist değişimcilerin ülkeyi nasıl kuşattıkları ve onlarla mücadele*" konulu bir konuşma yaparak da daha net ifade etmiştir.¹³

Enver Hoca dış politikada izlediği prensiplerden biri diğeri de "*bizzat yön vermek*" olmuştur. Bu kapsamda; Enver Hoca ülkesine yön vermek maksadıyla; yaşamının son anına kadar ülkesi ve partisi için çalışmıştır. Yaşlılık ve hastalığına rağmen çalışmasına ara vermemiş elinden gelen her şeyi yapmaya gayret göstermiştir. Önemli olaylara katılmaktan ve partiye liderlik yapmaktan bir an bile ayrılmamıştır.¹⁴

Dış politikanın Enver Hoca'sız planlanması bile mümkün olmamıştır. Enver Hoca dış politikaya yön verirken kendi becerilerini azami olarak kullanmaya çalışmıştır. Örneğin Enver Hoca'nın olağanüstü bir hafızası ve ezberleme yeteneği vardı. O çalışanlardan biri ile bir kez karşılaştığında aradan yıllar geçse de o şahsı bir kez daha gördüğünde hakkında birçok bilgiyi tekrarlayabilme özelliğine sahip bir insandı.¹⁵

Enver Hoca'nın teorik düşünce yapısı, politik ve sosyal faaliyetleri oldukça zengindir. Bu zenginliği çoğunlukla belirgin bir şekilde üstün olduğu konu olan, uluslararası ilişkilerde kullanmaktaydı. Arnavutluk ve Arnavut halkını uluslar arası ilişkilere de en iyi şekilde temsil edilmesi ve menfaatlerinin gözetiminde, Enver Hoca oldukça başarılıydı. Nitekim bunu selefi Ramiz Alia" *Enver Hoca ile ülkenin siyaseti,*

¹³ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, Albanian, s. 192.

¹⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 278,

¹⁵ Ramiz Alia," *Our Enver*, Tiran, Albania, 1988, s. 34.

uluslar arası politikadaki durumu ve Arnavutluk'un dış siyasetteki durumunun konuşulmadığı gün çok nadirdir" sözü açıkça belirtmektedir.¹⁶

Enver Hoca uluslararası ilişkiler ile ilgili birçok kitap okur, dış basını yakından takip eder, uluslar arası hukuk kurallarını bilir, politik radyo ve televizyon konuşmalarını takip eder, büyükelçiler ile mevcut siyasi durum hakkında irtibatını hep muhaza eder, uluslararası komünist hareketleri takip ederdi.¹⁷

Enver Hoca'nın dış politikada yer verdiği başka bir hususta "*Avrupa komünizmidir.*" Avrupa Komünizmi; komünist partilerle sosyalist partilerin işbirliğini öneren, başlarını İtalyan Komünist Partisinin başlattığı, daha sonra Fransız Komünist Partisi ile İspanyol Komünist Partilerinin katıldığı yeni akım Avrupa Komünizmi (Eurokomünizm); proletarya diktatörlüğünü reddetmekte, parlamenter sistemi, çoğulcu demokrasiyi, fikir ile düşüncü özgürlüklerini kabul etmektedir.

Moskova'nın önderliğini reddederek sosyalizmin bir ülkenin kendine özgü şartlarına göre gelişebileceğini savunan Euro-Komünistler, bu ilkeyi 1976'da toplanan Berlin Konferansında ifade etmişlerdir.¹⁸ Daha sonra ise üyelerinden Fransa'nın, Sovyet Rusya ile ilişkilerinin artması sonucu diğer üyelerden İtalya, İspanya ve Yugoslavya buna karşı çıkmış ve nihayetinde dört yıl sonra kapanmıştır. Bu akımın amaçlarından en önemlisi; ABD ve Sovyetler Birliğinin etkinliğine karşı Batı Avrupa'da geniş tabanlı bir siyasi cephe kurmak olmuştur.¹⁹

Enver Hoca ülkenin dış siyasetine çok önem vermiştir. Komünizmin dünyadaki gelişimini yakından takip eden Enver Hoca gerek kitap ve gerekse makaleleri ile komünizme yön vermek istemiştir. Dış temaslarında diplomatlar ile yaptığı görüşmelerde; Arnavutluk'un milli menfaatlerinin gözetilmesinde oldukça gayret göstermiştir. Enver Hoca, Avrupa komünizmini gerçek komünizm olarak görmemiştir. Enver Hoca Marksist-Leninist düşünce yapısından hiçbir zaman vazgeçmemiştir.²⁰

Bununla birlikte hemen yanı başında Yugoslavya başta olmak üzere Avrupa'daki birçok ülkenin; ekonomi, endüstri, tarım ve hayvancılık, eğitim ve kültürde ileri giderken, Markist-Leninist düşünceye körü körüne inanması ve bunun dışında olan tüm düşüncelere başlangıçtan itibaren set çekmesi nedeniyle, ülkesini arzu edilen

¹⁶ Ramiz Alia, *Our Enver*, Tiran-Albania, 1988, s. 219.

¹⁷ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 220.

¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Euro-Komünizm", 9 Şubat 1977, s. 3.

¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Euro komünizminin Sonu", 09 Nisan 1980, s. 3.

²⁰ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, Albania, s. 206-207.

gelişim seviyesine getirememesi; Enver Hoca'nın yukarıda bahsedilen gayretlerini kısır bir döngü içerisine sokmuştur.

Enver Hoca oldukça faal bir politikacı ve diplomat olarak uluslar arası ilişkilere katkısı O'nun sadece bir komünist lider olarak değil aynı zamanda devrimci olarak da karakterini yansıtmaktadır. Kurtuluşun 1960 yılına kadar birçok ülkeye resmi ziyaret gerçekleştirmiş uluslar arası konferans ve toplantılara katılmıştır. Birçok hükümet başkanı ve devlet yetkilileri ile görüşen Enver Hoca yaptığı çalışmaları ile Arnavutluk'un uluslar arası alanda güvenilirliğinin ve sempatisinin artırılmasına katkıda bulunmuştur.²¹

3.1. Arnavutluk'un Yugoslavya ile İlişkileri

3.1.1. Arnavutluk –Yugoslavya İlişkileri (1912-1944)

Güney Slav Uluslarının 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adıyla kurdukları devletin adı, 1929 yılında Yugoslavya olarak değiştirilmiştir. Bu ilk deneme olmuştur. Yugoslav devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş, savaşın galip devletlerinden biri olan Sırbistan'dan başka Yugoslavya'yı meydana getiren diğer bölgeler ise Hırvatistan, Bosna Hersek, Kosova, Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Voyvodina olarak teşkil edilmiştir.²²

1941 yılındaki Alman işgaline karşı sürecek olan dönem, Yugoslavya siyasal tarihinde “*Birinci Yugoslavya*” olarak adlandırılmıştır. Sosyalist temellere dayanan “*İkinci Yugoslavya*” ise, İkinci Dünya Savaşı sonunda Josip Broz Tito tarafından kurulmuştur. Josip Broz Tito aslen Hırvat olmakla birlikte, aldığı komünist eğitimin etkisiyle etnik ve dini özelliklerini göz ardı edebilen bir kişi olarak kabul edilmiştir.²³ (Ek-2 Resimler, Resim-21.)

Yugoslavya'nın²⁴ nüfusu 22 milyondur. Bu ülkeye “Yugoslavya” ismini Josip Broz Tito'nun verdiğini iddia edenler olmuştur.²⁵ Yugoslav Komünist Partisi'nin

²¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 128-129.

²² R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*(Çeviren: Emel Kurt), İstanbul, 2007, s. 10.

²³ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı*, Ankara, 2003, s. 15, 33.

²⁴ Yugoslavya etnik toplumların karışımı açısından, belki de dünyanın en karmaşık ülkesi konumunda olmuştur. Sırlar % 40, Hırvatlar %23, Slovenler%8,6, Makedonyalılar %5,6, Bosna Müslümanları %5, Arnavutlar %5, Karadağ Sırları %2, Macarlar %2, Türkler %1 başlıca etnik toplulukları oluşturmuştur. Devlet yapısı olarak federal cumhuriyet yapısı içinde bulunan Yugoslavya'yı altı federe cumhuriyeti; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ oluşturmuştur. Başkenti Belgrad olan Yugoslavya“ Başkanlık Sistemi “ ile yönetilmiştir. Yugoslavya iki sözcük ve bir bağlaçtan oluşur. YUG(Güney) O(bağlaç) SLAVYA(Slav toprağı). Tam Türkçe çevirisi Birleşik Güney Slav Toprakları; bir başka deyişle Güney Slavya. Bu isim ilk defa Monarşi

Sloven ve Hırvat kökenli partizan lideri Josip Broz bilinen adıyla Josip Broz Tito, aynı zamanda eski bir KOMINTERN temsilcisiydi. 1970'li yılların başında başkan Josip B. Tito'nun ölmesi veya görev yapamaz hale gelmesi durumunda, kendisinden sonra yönetimin üç kişiden oluşan bir "kolektif kurul" tarafından yürütülmesi ilkesi getirmiştir.

Slavların Arnavutluk'u kontrol altına alma düşüncesi Arnavutluk'un bağımsızlığını kazandığı 1912 yılından bu yana devam eden bir gerçek olarak görülmüştür. İlk yıllarda Slav gücünün Adriyatik'te olmasını istemeyen Avusturya-Macaristan Devleti bunu bir şekilde engellemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Amerikan Başkanı Wilson'un kuralları çerçevesinde davranıldığı için yine Arnavutluk üzerinde söz konusu Slav kontrolü gerçekleştirilmemiştir. Bu durumda; Yugoslavya Zogu'nun Arnavutluk'ta etkinliğini artırmak için herçeşit yardımı yapmıştır. Ancak Zogu'nun İtalya ile 1926'da "Dostluk ve Güvenlik Anlaşması" imzalaması ile bu yardımlaşma son bulmuştur. Josip Broz Tito bu sefer Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığından farklı olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk'u işgal yerine bir komünist partinin kurulmasına ve o partinin iktidarda olması vasıtasıyla ülkeyi kontrol etmeyi planlamıştır. Söz konusu parti Arnavutluk Komünist Partisi olmuştur.²⁶

3.1.2. Arnavutluk-Yugoslavya İlişkileri (1944-1948)

Enver Hoca döneminde Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerini anlamak Yugoslav lideri Josip Broz Tito'yu anlamaktan geçmektedir. (Ek-2 Resimler, Resim-17.)Slovenya ve Hırvatistan arasında bulunan Zagora'nın Kumrove kentinde 7 Mayıs 1892 yılında dünyaya gelen Josip Broz Tito, Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, Rusya'ya esir düşmüş, Rus Ekim Devrimi ile serbest bırakıldıktan sonra Bolşevik düşünceleri benimsemiştir. Ülkesine döndükten sonra metal işçisi olarak çalışan Josip Broz Tito partinin Zagreb bölümünde aktif görev almıştır. Söz konusu çalışmaları 1928-1934 yılları arasında Lepoglava'da mahkûm olarak bulunduğu dönemde ise Marksizm'i

tarafından verilmiştir Yugoslavya ismi Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıktı. Yugoslav kelimesi, Sırpça-Hırvatça dilinde "Güney Slavlar" anlamına gelmektedir. Yugoslavya ise "Güney Slavların Yurdu" demektir. Kelime ilk kez 1839 yılında Teodar Pavloviç adlı bir Sırp tarihçi tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte, bir devlet olarak "Yugoslavya"nın kullanımı, ancak XX. yy. ilk çeyreğinden sonra mümkün olmuştur. (Bkz. Teoman Alili, *Yugoslavya Derstleri*, İstanbul, 2010, s. 19-20.)

²⁵ Mustafa Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, İstanbul, 2003, s. 71.

²⁶ Skendi Stavro; "Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party", *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (January), 1948, s. 257-258.

öğrenmiştir. Josip Broz da Enver Hoca gibi ölene kadar (4 Mayıs 1980) iktidarda kalmıştır. 1934'te hapishaneden çıktıktan sonra parti çalışmalarına devam etmiş ve 1937 yılında gücü elde etmeyi başarmıştır.²⁷

Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin temelinde Yugoslav lideri Josip Broz'nun bir "*Balkan Federasyonu*" kurmaya yönelik ideali ile bu idealin Arnavutluk'u Yugoslavya'nın 7'inci ülkesi yapma düşüncesinin her iki devlet tarafından ele alınışı yatmaktadır. Sovyet Rusya Tito'nun kendisine Balkanların komüninistleştirilmesinde kendisine sorun çıkarmamasını istememekteydi. Bu yüzden Tito'nun bu düşüncesine başlangıçta olumlu yaklaşmıştır. İki lider arasındaki çatışmanın özü bölgesel politikalarla ilgili somut hususlardan çıkmaktaydı.²⁸ Enver Hoca ise Tito'nun söz konusu fikrini başlangıçta kabul edilebilir bir düşünce olarak bakmasına rağmen daha sonra bu hedefin Arnavutluk'u aslından koparacağı düşüncesi ile ret etmiştir. Bu ise Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerinin önce kopmasına daha sonra da normal yürümemesine neden olmuştur.²⁹ (Ek-2 Resimler, Resim-18.) Arnavutluk 1945-1948 yılları arasında, Yugoslavya ile çok yakın ilişkide bulunmuştur. Aralarındaki yakınlık çok farklı gelişmiştir. Yugoslavya Komünist Partisi Arnavutluk İşçi Partisinin kuruluşu esnasında özellikle 1941'de ve müteakiben de savaş yıllarında ve ardından Arnavutluk'ta iktidarı ele geçirmek isteyen diğer gruplara karşı mücadelede oldukça büyük bir yardımda bulunmuştur.³⁰

Arnavutluk'a komünist rejim İkinci Dünya Savaşı'nın son bölümünde gelmiştir. Arnavut komünistler, Yugoslav partizanlarla birlikte hareket ederek Almanların çekilmesinin ardından ülkeyi ele geçirmiştir. Yugoslavya bu dönemde Arnavutluk'un ekonomik ve politik hayatına hâkim olmuştur. Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'nden daha fazla bağımsız hareket etme eğilimi üzerine çıkan anlaşmazlıkta Balkanlar'da daha etken olmak maksadıyla Arnavutluk'u kendisine bağlamayı hedeflemiştir.³¹

Yıllar boyunca Josef Stalin, Yugoslavya komünistlerinin ilahı olmuştu. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda partizanlar başarı kazandıkça, kendilerine olan güvenleri artmış; artık düşüncelerinde Josef Stalin'e yer kalmamıştı. Bu durumda Josip Broz Tito, ülkesinin efendisi olmaya karar vermiş ve 1945-46'da Trieste yüzünden çıkan

²⁷ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, London, 2006, s. 272.

²⁸ Tony Judt, *Savaş Sonrası -1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, (Çeviren: Dilek Şendil), İstanbul, 2009, s. 182.

²⁹ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, London, 2003, s. 8.

³⁰ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, Usa, 1999, s. 158.

³¹ Robert Owen, *Freedman, Economic Warfare in the Communist Bloc*, Newyork, 1970, s. 63-64.

anlaşmazlığa, bir de ekonomik alandaki çatışma eklenince, artık Yugoslav komünistlerinin için Josef Stalin'den kopuş zamanının geldiği görülmüştür.³² Gerek Josip B. Tito ve gerekse O'nun ideolojistleri, özellikle de Kardelj ve Djilas, Stalinizmin ret etmelerinin ana nedenini olarak Stalinizmin yeni bir sınıf yarattığını ve bu sınıfın ise terörizmi kullanarak bürokrasi vasıtasıyla tüm toplumun ve işçi sınıfının kontrolünü ele geçirdiklerini belirtmişlerdir.³³

Alman işgaline karşı Yugoslavya'da ilk direniş Sırp milliyetçilerinin örgütü “Çetnikler” ile (Anavatan için Kurtuluş Ordusu) başlatılmıştır. Bu hareketin önderliğini subaylarla, muhafazakâr eğilimli entelektüeller yürütmüşlerdir. Londra'da bulunan Krallık hükümeti, Albay Draja Mihayloviç'i generalliğe terfi ettirmiş ve Savaş Bakanı olarak atamıştır. “Çetnik Hareketi”, ideolojisi ve mensupları bakımından Sırp milliyetçiliği temeline dayanmıştır. Bir anlamda eski rejimin devamını simgeleyen hareket, Sırlar tarafından benimsenmiştir. Yugoslavya'da krallığın yeniden kurulması için mücadele eden Çetnikler, müttefiklerden yana ve Alman karşıtı bir politika takip etmişlerdir.

İşgale karşı direnen ikinci örgüt, Josip Broz Tito önderliğindeki “Partizan” hareketi olmuştur. Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırısı, Yugoslavya Komünist Parti idarisindeki Partizanların, işgale karşı gerilla savaşı başlatmaları ile aynı zamana rastlamıştır. İşgale direniş bir boyutuyla da SSCB'ye yönelik Alman saldırısına tepki niteliği taşımıştır.

Partizanlara göre direniş, aynı zamanda bir iktidar mücadelesi şeklinde gerçekleşmiştir. Hareketin amblemi, eski Yugoslavya bayrağı üzerine kırmızı yıldız eklenmesiyle oluşmuştur. Partizan hareketinin ideolojisinde ulus üstü bir yaklaşım dikkat çekmiştir. Partizanların amacı sadece işgalcileri ülkeden çıkarmak değil, aynı zamanda “Komünist Parti öncülüğünde kitlelerin desteğini alan bir yönetim” kurmak olmuştur. Partizan hareketinin çekirdeğini, İspanya iç savaşına katılanlarla, Komünist Parti'nin illegal kolu oluşturmuştur.

Direniş örgütleri başlangıçta işgale karşı ortak hareket etmişlerdir. Ancak, ideolojik farklılık, uzun süreli birlikteliği mümkün kılmamıştır. Sırp milliyetçisi olan Çetnikler, eski rejimi yeniden tesis etme çabası içinde girmişlerdir. Partizanlar işgale karşı yürüttükleri mücadeleyi, aynı zamanda iktidarı ele geçirme savaşı olarak

³² M.Murat Taşar-Burhan Metin-Altan Ünaltay; *Bosna –Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, İstanbul, 1996, s. 73.

³³ Svetozar Stojanovic, *The Fall of Yugoslavia-Why Communism Failed*, USA, 1997, S. 38.

algılamışlardır. Alman işgalinden kurtarılan bölgeler, Josip Broz Tito'nun emriyle Partizanlar tarafından "kurtarılmış bölge" ilan edilmiştir.

Çetnikler, işgalin ardından Yugoslavya'da Sırp'ların hâkim olacağı bir yönetim kurulmasını savunmuştu. Partizanlar ise, savaş sonunda kurulacak Yugoslavya'da tüm ulusların yönetiminde temsil edilmesini zorunlu görmüştü. Etnik olarak Hırvat olan Josip Broz Tito'nun savaş sonu kurulacak düzenin ulus ötesi olacağını ve bu sistemin tüm uluslara temsil hakkı tanınacağını açıklaması, Sırp'ların dışında kalan Yugoslavya halkları tarafından sempati ile karşılanmıştı.³⁴ Nitekim Yugoslavya; 28 Nisan 1945'te Arnavutluk'u tanıyan ilk ülke olmuştur.³⁵

Arnavutluk ile Yugoslavya 1944-1948 yılları arasında çok yakın müttefik olmuştur. Bu yakınlıkta; Yugoslavya'nın savaş yıllarında Arnavutluk'a yaptığı yardımlar ile Arnavutluk'u ilk tanıyan ve onunla diplomatik ilişki kuran ilk ülke olmasının önemi büyük olmuştur. Yugoslavya tarafından Arnavutluk'a yapılan yardım iki ana alanda gerçekleşmiştir. Bunlardan ilkinin Edward Kardelej tarafından Ocak 1945'de yapılan Londra Konferansı'nda Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler tarafından tanınması çağrısı teşkil etmiştir. Burada Arnavutluk'un Avrupa'daki ilk faşist kurbanı ülke olmasını ve verdiği kurtuluş savaşı ile demokratik ülkelere örnek olduğunu belirtmiştir. Diğerini ise Paris Barış Konferansı'nda Yugoslav temsilcinin yapmış olduğu konuşma oluşturmuştur. Temsilci; Arnavutluk'un bir dost ülke olarak Birleşmiş Milletlere üye olması isteğini tekrarlamıştır.³⁶

1945 Yugoslavya'nın ilk yıllarda yaptığı dostluğu, Arnavut Tümgeneral Bedri Spahiu yapmış olduğu açıklamada; Mareşal Josip Broz Tito tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan kurtuluş savaşlarında Arnavut halkına yaptığı yardımlar, uluslar arası alanda yaptığı politik desteği, Arnavutluk'u tanınmasını, bağımsızlığını ele almasındaki destekleri hiç unutmadıklarını ve bunlardandır ki Josip Broz ismi Enver Hoca'nın ismi ile birlikte anıldığını ve Arnavut halkının Enver Hoca'nın resminin yanında Josip Broz Tito'nun resmini bulundurduğunu belirtmiştir.³⁷

Savaştan hemen sonra Arnavutluk, kuvvetli Yugoslav nüfuzu altına girmiştir. Temmuz 1946'da; iki ülke bir "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile bütünleşen bazı anlaşmalar imzalamışlardır. Buna benzer diğer anlaşmalar da

³⁴ İrfan Kaya Ülger, s. 46-48

³⁵ Paulin KOLA, *The Search for Greater Albania*, s. 71.

³⁶ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 17-18.

³⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 18.

Bulgaristan ile yapılmış; hatta üç devletin bir federasyon içinde birleşmesi bile tartışılmıştır. Yugoslavya ile ilişkiler başlangıçta çok iyi gitmiş fakat çok geçmeden, Arnavutlar, Yugoslavların da İtalyanlar gibi onları bir ekonomik koloni haline getirmek istediklerini görmüştür. Gerçekten Yugoslavlar, hammaddeleri çok ucuza satınalmak; ortak şirketler kurmak suretiyle ülkeyi ve kaynaklarını sömürmek ve maksatlı olarak Arnavutluk'un kalkınmasını engellemek istedikleri düşünülmüştür.³⁸

Yugoslavya'da Josip Broz Tito'nun Partizan faaliyetleri Arnavutlar tarafından da desteklenmiştir. Söz konusu destek iki ülke arasında ilişkilerin süratle gelişmesine katkıda bulunmuştur. Josip B. Tito'nun bir Balkan İmparatorluğu kurma fikri başlangıçta Rusya tarafından da desteklenmiştir. Nitekim bu konuda Türkiye'nin Londra Basın Ataşesi'nin Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 3 Aralık 1947 tarihli yazısında söz konusu fikre açıklık getirmiştir. Türk Basın Ataşesinin İngiliz Daliy Telegraf'ın diplomatik muhabirinin Balkanlar hakkında yayınladığı makeleye dayandırarak verdiği bilgiye göre Rusya ile Batı arasında bir tampon devlet rolünü oynayacak üzere birkaç ay içinde aralarında Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Arnavutluk'un da bulunduğu bir Balkan İmparatorluğu kurulacağını bildirmiştir.³⁹ Bu düşüncenin yerine getirilmesinde ise esas görev Yugoslav Devlet Başkanı Josep B. Tito'ya verilmiştir.

Bu çerçevede; Josip Broz Tito'nun Balkan Konfederasyonu kurma idealinin bir parçası olarak Arnavutluk'u kendi Yugoslavya'sı içinde görmek istemesi; iki ülke arasında mevcut olan dostluğu zedelemiştir. Bu durum Arnavutluk'un Yugoslavya ile olan ilişkileri en alt seviyeye indirerek Rusya ile olan ilişkilerinin artmasına neden olmuştur. Josip Broz Tito, Balkan Federasyonu kurmayı hayal etmiştir. Söz konusu Federasyonda Yugoslavya'dan başka Bulgaristan, Arnavutluk ve hatta Romanya'nın da yer almasını ve Balkan coğrafyasında barış ve istikrar hâkim olmasını ve bu barış sürecinin esas elamanının ise Yugoslavya olmasını istemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslav dış politikasının esasını içinde Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın olduğu Balkan Federasyonunu oluşturmak teşkil etmiştir.⁴⁰ Sovyet lideri Josef Stalin bu federasyona karşı çıkmıştır.⁴¹

³⁸ İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 153.

³⁹ BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No:101, Dosya No:625, Belge No:7.

⁴⁰ Miranda Vickers, *Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995, s. 170; İrfan Kaya Ülger, a.g.e., s. 57.

⁴¹ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995, s. 171.

Enver Hoca, Josip Broz Tito'nun birçok Arnavut Partizanlar üzerinde güçlü etkisi nedeniyle kendi ideolojik belirsizliğini hep Josip Broz Tito aleyhine kullanmıştır. Bunu yaparken de Tosk kökenli yapısıyla kurnazca ve şövenist / aşırı milliyetçi olarak yapmıştır.⁴²

Arnavutluk kendi komünist partilerini kurarken Yugoslavlar'dan yardım almıştır. Daha sonra Faşist ve Nazi işgalcilerine karşı gerilla savaşı yaparken bu yardımı almaya devam etmiştir. Arnavutluk'un yeni anayasasını hazırlarken ise yine Yugoslav anayasasından istifade etmişlerdir. Enver Hoca'nın iktidara geldiği 29 Kasım 1944'ten sonra ise özellikle özel mülkiyetin kamulaştırılması, endüstrinin millileştirilmesi, tarımın kolektifleştirilmesi, dini konularda halkın boyun eğmesinin sağlanması ile Batı demokrasilerinden izole edilmesi hususlarında da anılan yardımlar devam etmiştir. Yugoslav yardımları hep somut olmuştur. Bu kapsamda; örneğin 1946'da; 20 bin ton mısır ve buğdayı açlık yardımı, Ekim 1946'da; 1.14 milyon \$ ABD sel yardımı, Arnavutluk endüstrisini kurmak ve işçileri eğitmek için 597 kişilik teknik uzman malzemeleri ve projeleri ile birlikte yapılan yardımlar önemli görülmüştür. İki ülke; 9 Temmuz 1946'da, iki ülkenin ekonomik planlarını koordinesi, para sistemlerini standart hale getirilmesi maksatlarıyla; Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşmasını imzalamışlardır. Büyük bir oranda Yugoslav uzmanlar ve danışmanlar Arnavutluk'a gönderilmiştir. Bu kişilere silahlı kuvvetlerde ve hükümette önemli pozisyonlar verilmiştir. Müşterek şirketler kurarak ülkedeki petrol ve doğal kaynakların geliştirilmesi ve faydalanması sağlanmak istenmiştir.⁴³

25 Mayıs 1946'da; Arnavutluk–Yugoslavya ilişkilerinin başlangıçta ulaştığı seviyeyi sergilemek maksadıyla; Arnavutluk Yineden İnşa Bakanı Tümgeneral Medri Spahiu'nun 25 Mayıs 1946 tarihinde; Mareşal Josip Broz Tito'nun 54'üncü doğum günü kutlamasında yapmış olduğu konuşmada Arnavut halkının Mareşal Josip Broz Tito'nun kurtuluş savaşı boyunca yapmış olduğu yardımları, gerek ülkelerini siyasi olarak desteklemesini ve gerekse kendilerin ilk tanıyan ülkeler arasında olmalarını da hiçbir zaman unutmayacaklarını belirtmesi ve Yugoslavya'nın ülkelerinin bağımsızlıklarının garantisi olarak gördüklerini ifade etmesi örnek olarak kabul

⁴² Isa Blumi, "The Politics of Culture and Power: The Root of Hoxha's Postwar State", *East European Quarterly* XXXI, No.3, (September), 1997, s. 379-383.

⁴³ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 398.

edilmiştir. Bu yıllarda, Josip Broz Tito'nun ismi ve resmi Enver Hoca ile hep birlikte anılmıştır.⁴⁴

1946 Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerinde üstünlüğü bulunduğu dönemde; Josip Broz Tito Arnavutluk'a kendi kıt kaynaklarından ekonomik ve teknik yardım sağlamıştır. Temmuz 1946 tarihinde, iki ülke arasında aşağıdaki hususları içeren bir anlaşma imzalanmıştır: Söz konusu anlaşmada;

-İki ülke arasında ekonomik planları koordine etmek maksadıyla bir acente (teşekkül) kurulması,

-Arnavut leke ile Yugoslavya dinarının bire bir değerinde eşitlenmesi,

-Yugoslav fiyat sisteminin Arnavutluk tarafından benimsenmesi,

-İki ülke arasında tüm gümrük ve tarifelerin kaldırılması ve küçük bir alanda denetleme yapmak üzere müşterek Arnavut-Yugoslav Gümrük Komisyonunun kurulması⁴⁵ vb. gibi hususlar bulunmuştur.

Enver Hoca yanında hükümet üyelerinden bazıları ile yüksek seviyeli insanlardan oluşan toplam 14 kişilik bir grupla; 23 Haziran 1946'da; Yugoslavya'ya resmi bir ziyaret yapmıştır. Yugoslavya Başkanı Josip Broz Tito, Enver Hoca'yı memnun etmek için çok çaba sarf etmiştir.⁴⁶

Bununla birlikte iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonucunda 09 Temmuz 1946'da; iki ülke arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşması Tiran'da Enver Hoca ile Yugoslav Dışişleri Bakanı Stanoje Simic arasında imzalanmıştır. Anılan anlaşmada;

- Barış ve güvenliği tüm uluslar arası faaliyetlerde sağlamayı da kapsayacak şekilde toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak maksadıyla tüm gerekli tedbirleri her iki ülke alacak,
- Yugoslavya veya Arnavutluk'a üçüncü bir ülke tarafından korkutmak, esir etmek, herhangi bir toprak parçasını ilhak etmek maksadıyla taarruzda bulunulduğunda diğer ülke hiçbir mazeret ileri sürmeksizin diğerine elinde bulunan her türlü askeri ve diğer yardımları yapacak,
- İki ülkeden hiçbirisi diğerinin karşı olduğu bir koalisyona katılmayacak,
- Ortak problemler dostluk anlayışı içinde karşılıklı olarak çözümlenecek,

⁴⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, s. 37-38.

⁴⁵ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, a.g.e., s. 63-64.

⁴⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 44- 45.

- Ekonomik, kültürel ve diğer ilişkiler özel anlaşmaların konusunu teşkil edecektir.

İki ülke bu anlaşmanın ardından ekonomik anlaşma da imzalamışlardır. Ekonomik anlaşmada Yugoslav dinarı ile Arnavutluk leke eşit kabul edilecek, fiyatlar birleştirilecek, iki ülke arasında gümrük birliği oluşturulacak, her iki ülke kendi pazarlarında oluşan fiyattan mallarını satacaklardır. Ayrıca Yugoslavya Arnavutluk'a tüketim malları üretimi için ihtiyaç duyulan sanayiye oluşturmak maksadıyla alacağı makine ve diğer gereçleri almak için kredi verecektir. Yugoslavya Arnavutluk'a tarım ve endüstrinin tüm branşları için teknik asistan gönderecek, Arnavut işçilerin Yugoslavya'da eğitimi için imkân tanıyacaktır.

Ancak bu anlaşmanın Yugoslavya'nın Arnavutluk'u 7'inci cumhuriyeti olarak kendisine katmaya yönelik bir gayret olduğu dış gözlemciler tarafından ifade edilmiştir. Bahse konu anlaşmanın yapıldığı günlerde Yunanistan'ın Kuzey Epir bölgesini kendisine katması durumunda Yugoslavya'nın Arnavutluk'u savunması gündemde olmuştur. Nitekim Enver Hoca bu anlaşmayı Arnavutluk'un yeniden inşası ve güvenliğinin garantisi olarak gördüğünü ve iki ülke arasında hızlı gelişim ve dostça bir işbirliği oluşturacağını ifade etmiştir.⁴⁷

İki ülke arasında daha yakın ekonomik ilişki 28 Kasım 1946 yılında yapılan ticaret anlaşması ile artmıştır. Bu anlaşmanın kilit maddesi iki ülke arasında petrol, maden araştırma ve kullanma, elektrik, dış ticaret ve bankacılık konularını içeren müşterek bir stok şirketi oluşturmak teşkil etmiştir. Bu dönemde; Yugoslavya'nın Arnavutluk'a yaptığı kredi yardımı Arnavut ekonomisinin 1947 yılında % 57'sine, 1948 yılında ise %48'ine tekabül etmiştir.⁴⁸

Arnavutluk'ta bir yandan Arnavutluk Komünist Partisi Birinci Sekreteri Enver Hoca diğer taraftan içişleri bakanı Koci Xoxe ülkede hâkimiyeti eline geçirmeye çalışmışlardır. Enver Hoca, Yugoslavya'dan ayrı bir Arnavutluk'u düşünmüş; Koci Xoxe ise Yugoslavya yanlısı bir çözüm hedeflemiştir.

Yugoslavya'nın komünist bloktan çıkarılması, Arnavutluk'un gelişmesine doğrudan bir etki yapmıştır. Arnavutluk savaştan sonra çok etkili bir şekilde Yugoslavya kontrolü altında bulunmuştur. 1946 yılı Temmuz ayında iki devlet arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma diğer

⁴⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War (1946-1998)*, s. 52-53.

⁴⁸ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 64.

farklı alanlardaki yakınlaşmaları da beraberinde getirmiştir. Bulgaristan ile de benzer düzenlemeler yapılmıştır. Üç devletin federasyonu üzerine planlar konuşulmuştur. Bu arada Batı ülkeleri ile olan ilişkiler gittikçe kötüleşmiştir.⁴⁹

Batılı devletlerle olan ilişkilerin bu denli kötü olduğu ve Sovyetlerin Yugoslavya'nın kafa tutmalarını kabullendiği bu ortamda; Arnavut liderliğinin Belgrad ile işbirliği içerisine girmekten başka yolu olmamıştır. Son derece fakir bir ülke olan Arnavutluk umutsuzca dışarıdan gelecek yardıma muhtaç olmuştur. Başlangıçta dışarıdan 26 milyon dolarlık bir yardım almıştı; ancak ekonomik iyileşme ve gelişme için daha fazla yardıma ihtiyaç duymuştur.

Başlangıçta Yugoslavya ile olan ilişkiler sıcak kalmıştır. 1946 Arnavutluk anayasası Yugoslav anayasası ile benzerlik arz etmiş ve ülkeye çok sayıda Yugoslav danışman gelmiştir. Fakat kısa bir zaman içerisinde, benzer meseleler burada da çıkmaya başlamıştır. Birçok Arnavut'a göre, daha önce İtalya'nın yaptığı şekilde Yugoslavya'nın da kendilerini bir ekonomik koloniye dönüştürme eğiliminde olduğu düşünülmüştür. Eleştiriler, Yugoslavya'nın hammaddeler için çok düşük ücret ödediği, ortak şirket organizasyonları aracılığı ile ülkeyi sömürdüğü ve ülkenin ekonomik gelişmesini üzerinde düşünülmüş bir şekilde engellediği şeklinde olmuştur.

Enver Hoca; 08 Ağustos 1946'da; Arnavutluk Halk Meclisinde yapmış olduğu konuşmada Yugoslavya ile yapılan anlaşmanın Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümetinin uluslar arası alanda yapmış olduğu önemli anlaşmalardan biri olduğunu belirtmiştir. Enver Hoca ayrıca bu anlaşmanın her iki ülkenin, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığını sağladığını, kendilerini her zamankinden daha mutlu hissettirdiğini ifade ettikten sonra Yugoslavya'nın açık kalpli ve güçlü bir müttefik olduğunu sözlerine ilave etmiştir.⁵⁰

Arnavutlar tüketim maddeleri endüstrileri inşa edilmesi ve bir petrol rafinerisi kurulması için yardım isteğinde bulunurken, bunun yerine Yugoslavlar onlara tarımsal metotla iyileştirmeyi ve yer altı kaynaklarını geliştirmeyi önermesi oldukça manidar bulunmuştur. Yugoslav danışmanlara ve onların politikalarına karşı Arnavut suçlamaları, böylece Belgrad'ın benzer Sovyet ekonomik uygulamalarına karşı yaptığı

⁴⁹ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, İstanbul, 2006, s. 353.

⁵⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 60.

itirazlar ile yakından benzerlik göstermiştir. Arnavut görevliler Yugoslav uzman ve teknisyenlerin tutumlarına da içerlemiştir.⁵¹

Diğer komünist başkentlerinde olduğu gibi, Tiran'da ülkenin gelecekte tutacağı yol ile ilgili bazı görüş ayrılıkları olmuştur. Uyumlular olarak bilinen bir grup, Batı ile daha iyi ilişkilerin olduğu bağımsız bir gidişata taraftar olmuş, daha katı komünist önlemlerin, ülke daha yüksek bir ekonomik düzleme çıkana kadar uygulanmaması gerektiği görüşü hâkim olmuştur. Onlara karşı savaşçılar grubu ise, hem iç hem de dış politikada tamamıyla Yugoslavya modelinin izlenmesi gerektiğini düşünmüştür.

Başbakanlık, dışişleri bakanlığı, savunma bakanlığı ve genelkurmay başkanlığı görevlerindeki Enver Hoca, aynı zamanda parti genel sekreterliği de yapan en güçlü Arnavut lider olmuştur. İkinci kişi ise Koci Xoxe idi. O da içişleri bakanlığı görevinde bulunmuştur. 1945 yılı Aralık ayında Enver Hoca bütün desteğini savaşçılara vermiş ve ılımlılar bir sonraki Ekim ayında merkezi komiteden çıkarılmıştır.⁵²

Arnavutluk ile Yugoslavya arasında ilk anlaşma; Dostluk, Koordinasyon ve Karşılıklı İşbirliği Anlaşması; 9 Temmuz 1946'da; ekonomik konular ağırlıklı olarak imzalanmıştır. Dostluk ve Karşılıklı Yardım Anlaşması her iki ülkenin bağımsızlığı, sınır güvenliğini garanti etmekte, ülkelerine karşı yapılacak bir saldırıda müşterek hareket etme imkânı vermiş ve 20 yıllık bir süreyi kapsamıştır. Ayrıca bu anlaşma iki ülkenin ekonomik planlarını koordine etme, para sistemini standart hale getirme, gümrük birliği ve fiyatların birleştirilmesi hususlarını dikkate almıştır. Bu maksatla birçok Yugoslav uzman ve danışman Arnavutluk'a gitmiştir.

Yugoslavlara hükümet bölümlerinde ve silahlı kuvvetlerinde önemli görevler verilmiştir. Bu anlaşmadan sonra birçok politik, askeri ve ekonomik sistemleri bağlayan anlaşmalar da imzalanmıştır. Böylece daha önce İtalyanlara olduğu gibi şimdi de Yugoslavya'nın oldukça etkisinde kalacak bir durum yaratılmıştır.⁵³

İkinci anlaşma ise 27 Kasım 1946'da, Belgrat'ta imzalanmıştır. Bu anlaşma ekonomik konuları koordine ve gümrük ve para birliği konusunu kapsamıştır. Söz konusu anlaşma 30 yıllık bir süreyi kapsamaması ve iki ülkenin ekonomisini uyum içinde gelişmesini sağlayacak şekilde kararlaştırılmıştır. Müşterek kalkınma planları

⁵¹ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, a.g.e., s. 354.

⁵² Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 354.

⁵³ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 89; Elez Biberaç, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 20.

hazırlamak, fiyatların müşterek olmasını sağlamak, gümrükleri kaldırmak ve müşterek gümrük oluşturmak hususlarını içermiştir.⁵⁴

Bu durum Arnavutluk'u Yugoslavya'nın bir uydusu haline getirmeye yönelik bir bakış açısı yaratmıştır. Enver Hoca söz konusu anlaşmayı savunan Koçi Xoxe ile bu konuda mücadele etmiştir. Bu dönemde; Arnavutluk ile Yugoslavya arasında iki temel noktada anlaşmazlık olmuştur. Birincisi Arnavutluk gelirinin müşterek şirketlerde toplanan miktarının hesaplanması teşkil etmiştir. Arnavutluk ihraç edilen ham maddelerin değerinin çok altında paha biçilmesi ve bunun da elde edilen gelirin düşük olmasına neden olmasını göstermiştir. İkinci neden ise Arnavutluk Yugoslavya'dan kendi ekonomik alt yapısını kurmak için istemiştir. Yugoslavya ise kendisine ham madde olarak lazım olacak petrol ve tarım girdilerini sağlamaya yönelik konularda harcanmasını istemişlerdir.⁵⁵

Yugoslavya Arnavutluk'un kültür, ekonomik, askeri ve politik alanlarına hâkim olmuştur. Sırp ve Hırvatlar Arnavutluk liselerinde okutulmaya başlanmış, birçok Arnavut Yugoslavya'ya eğitim ve öğrenime gönderilmiştir. Yugoslav uzmanlarda Arnavutluk'a gelmiştir. Bu durumda; Arnavutluk; 1945-48 yılları arası bağımsız ülke karakterini yitirmiş olarak görülmüştür. Nihayetinde ise bağımsızlığını kazanmasından iki yıldan az bir süre sonra Arnavutluk bir bakıma büyük komşusunun yutacağı hale gelmiştir.⁵⁶

31 Mart 1947'de; Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Josip Broz Tito halk meclislerine gönderdiği raporda; Arnavutluk'u meydana gelen açlık tehlikesinden kurtarmak mecburiyetinde olduklarını ifade etmiştir. Arnavutluk ile müttefik olduklarını, çocuklarının birlikte savaşmış olduklarını, Batı'nın Arnavutluk'u zor durumda bıraktıklarını, bu durum karşısında kendilerinin pasif kalamayacaklarını ve sonuç olarak Arnavutluk'u mümkün oldukça desteklemeyi düşündüklerini belirtmiştir.⁵⁷

12 Haziran 1947'de; Yugoslavya Arnavutluk'a iki ülkenin ekonomik planlarını koordine etmek için gerekli ekonomik durumları sağlamaya yönelik faizsiz olarak 2,000 milyon dinar vermeyi garanti etmiştir. Bu kredi ekonominin yeniden inşası ve

⁵⁴ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, a.g.e., s. 77-78.

⁵⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 158-159.

⁵⁶ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, a.g.e., s. 89; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 20.

⁵⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 172.

Arnavutluk'un gelişimi için kullanılmıştır. Yugoslavya'nın garanti ettiği para Arnavut ekonomisinin % 57'sini oluşturmuştur.⁵⁸

22 Haziran 1947'de; Yugoslavya ile 1947 yılının sonuna kadar geçerli olan ticari anlaşma Arnavutluk'taki malların değişimini ayarlamış ve bu uygulama bugün başlamıştır. Bununla birlikte; Josip Broz Tito'nun Arnavutluk İşçi Partisi Başkanı Enver Hoca'nın ferdi olarak anti Marksist çizgiyle Yugoslavya'ya ve kendi ülkesine karşı hareket ettiğini ifade etmiştir. Enver Hoca'yı yönetimden uzaklaştırmaya yönelik olarak Arnavutluk İşçi Partisi Merkez Komitesine bir mektup dahi göndermiştir. Josip Broz Tito'nun suçlaması ret edilmiştir.⁵⁹

Bu arada Yugoslav etkisine karşı itirazlar artmaya başlamış, başta gelen itiraz, Devlet Planlama Komitesi Başkanı Nako Spiru tarafından yapılmıştır. Kendisi Yugoslav görevliler ile doğrudan temas içerisinde olduğundan onların istekleri ile uğraşmak zorunda kalmış, Yugoslavya'nın kendi ülkelerini geri bırakmak arzusu içerisinde olduğuna ve ülkeyi yakından kontrol etmek istediklerine kanaat getirmiştir. Bu dönemde Xoxe Yugoslavya ile olan bağı destekleyen en temel kişilik olmuştur. Ancak Enver Hoca'da en azından başlangıçta karşılıklı ilişkinin sağladığı ekonomik avantajları kabul etmiş; 1947 yılı Temmuz ayında hükümet, Belgrad'dan Arnavutluk toplam bütçesinin yüzde % 58'ni oluşturan 40 milyon dolarlık bir yardım almıştır.⁶⁰

Enver Hoca İtalya'ya öğrenim görmek amacıyla; Arnavut öğrencileri göndererek İtalyanlar ile ilişkilerini yeniden başlatmış ve böylece Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmıştır. Buna ilave olarak 1947 yılında; Enver Hoca, Moskova'ya ekonomik yardım araştırması amacıyla gitmiş ve böylece söz konusu Yugoslav etkisini azaltmayı pekiştirmiştir. Enver Hoca bu çabasında başarılı olmuş ve 27 Temmuz 1947 yılında Sovyet-Arnavut ortak bildirisinde Sovyet Rusya'nın Arnavutluk'a kredi, hafif sanayi teçhizatı ve tarım makineleri vereceğini bildirmiştir. Enver Hoca vakit geçirmeden 1 Temmuz 1948 yılında; Yugoslavya ile ilgili bağlarını ilk koparan ülke ünvanını almıştır.⁶¹

Londra Basın Ataşeliğinin 3 Aralık 1947 tarihli bir yazısında Daily Telegraph'a atıfta bulunarak; Rusya ile Batı arasında bir tampon devlet rolünü oynamak üzere yakın

⁵⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 189.

⁵⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 190.

⁶⁰ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 354.

⁶¹ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 59.

bir dönemde bir büyük Balkan İmparatorluğunun kurulacağı ve Sovyet kontrolü altında olacak bu imparatorlukta Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Arnavutluk'un bir federasyon içerisinde birleşeceğini, başkentinin Belgrad olacağını, nüfusunun 50 milyonu aşacağını, askeri kuvvet itibarıyla Avrupa'da Rusya'dan sonra ikinci büyük kuvvet olacağını, Kremlin kararlarına bağlı koordineli bir dış siyaset yürüteceğini belirtmiştir.⁶²

Josip Broz Tito 1945-1947 tarihleri arasında Arnavutluk'a, Yugoslavya'ya daha fazla bağlı olması hususunda baskı uygulamıştır.⁶³ Bu kapsamda Yugoslavya, Arnavutluk'a ordusunu teçhiz etmek maksadıyla; 1945-1948 yılları arasında toplam 704.791.000 dinar vermiştir.⁶⁴ Bununla birlikte; Enver Hoca Yugoslavya'nın amacının Arnavutluk'un endüstrisini geliştirmesini ve çalışan işçilerin ilerlemesini önlemek ve ömür boyu Yugoslavya'ya bağlı kalmasını sağlamak olduğunu düşünmektedir.⁶⁵ Enver Hoca Josip Broz Tito'nun Arnavutluk'u 7'inci Eyaleti yapma fikrinden asla vazgeçmeyeceğini, bunun için her çeşit hileye başvurduğunu ifade etmiştir.⁶⁶

31 Aralık 1947'de; Enver Hoca 1947/48 yılbaşı mesajı yayınlamıştır. Söz konusu mesajda Josip Broz Tito'nun Yugoslavya'sına sarsılmaz kardeşlik ve birlik ruhu içinde bağlandıklarını belirtmiştir. Enver Hoca Yugoslavya'nın kendilerinin özgürlük, bağımsızlık ve hükümlerlerinin garantisini olduklarını ve gelişmelerini sağlamada katkıları bulunacaklarını ifade etmiştir.⁶⁷

Sovyet Rusya Josip Broz Tito vasıtasıyla ana merkezden Yugoslavya'nın "*Balkan Federasyonunu*" oluşturmaya onay vermiştir. Mart 1948'de Sovyet Rusya askeri bir heyetle Yugoslavya'nın Arnavutluk'ta ne gibi bir askeri etkinlik içinde olduklarını görme imkânı bulmuşlardır. Ancak daha sonra Sovyet Rusya-Yugoslavya arasında 24 Haziran 1948'de; gerginlik baş göstermiş ve bu Arnavut-Yugoslav ilişkilerinin sonunun başlangıcı olmuştur.⁶⁸

Arnavutların Yugoslava uzmanlarından şikâyetleri, Belgrad'ın Moskova'dan şikâyetlerine benzemiştir. Öte yandan, ülkenin gelecekte izlemesi gereken çizgi

⁶² BCA, Dosya No:030 01,101,625,7

⁶³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 19.

⁶⁴ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 20.

⁶⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 20.

⁶⁶ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 21.

⁶⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 250.

⁶⁸ Ernest O. Hauser, "The Red Rape of Albania", *The Saturday Evening Post*, Bari, İtaly, (November 26), 1949, s. 116-118;Skendi Stavro; "Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party", *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (Jun., 1948), s. 269-273.

üzerinde de fikir ayrılığı meydana gelmiştir. İlimli bir grup, bağımsız bir yol seçilmesi ve Batı ile daha iyi ilişkiler kurulmasını istemiş ve aşırı olan komünist yöntemlerinin, daha yüksek bir kalkınma düzeyine erişilinceye kadar ilişkilerin ertelenmesinden yana olmuştur. Bunların karşısında, iç ve dış politikada Yugoslav modelini kopya etmek isteyen militanlar görülmüştür. Enver Hoca militanlara tam destek vermiştir. İlimliler, Ekim 1946'da; Parti Merkez Komitesi'nden ihraç edilmiştir. Bu arada, Yugoslavlar'a karşı duyulan kızgınlıkta giderek artmıştır. Arnavutluk'un politikasını değiştirmesi için mücadele eden Devlet Planlama Komisyonu Başkanı, bunu başaramayınca kendi canına kıymıştır. Bununla beraber, Yugoslav kontrolünü sınırlamak için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Enver Hoca Yugoslavya ile olan bağların korunmasını istemekle birlikte bir alternatif arayışının da içine girmiştir. Bu amaçla; 1947'de; Temmuz ayında Moskova'ya gitmiştir. Josef Stalin'in Yugoslav kontrolünü uygun görmesine karşın, Sovyet hükümeti, bazı endüstri projeleri ve genel ekonomik kalkınma için gerekli yardımı vaad etmiştir. Böyle olmakla beraber, Arnavutluk COMINFORM üyeliğinden çıkarılmamıştır. Ancak, Yugoslavya'nın 1948'de Haziran ayında COMINFORM'dan ihracından sonra durum değişmiştir. Temmuz 1948'de Yugoslavyalı danışmanlara Arnavutluk'u terk etmek için 48 saat süre verilmiştir. Ekonomik anlaşmalar fesh edilmiştir. Sovyetlerin yardım önerileri kabul edilmiştir. Josef Stalin, Arnavutluk'un kahramanı olmuştur. Enver Hoca "*ulusal lider*" ünvanını almıştır. Böylece Josip Broz Tito, müdahale ve tahakküm etme girişimlerinden ötürü Sovyetleri suçlarken Arnavutluk Başbakanı da aynı suçları Yugoslavya'ya atfen söylemiştir.⁶⁹

Yugoslavya'nın bu ilk yıllarda yaptığı yardımlar bazı projeleri hayata geçirmiştir. Bunlar Maliq'te şeker fabrikası (Korça'ya 7 mil mesafede), Vlora'da balık konserve fabrikası, Rrosgozhina'da keten ve kenevir fabrikası, Tiran'da Josef Stalin tekstil fabrikası sayılabilir.⁷⁰

Arnavut-Yugoslav ilişkilerinin ilk kurulduğu dönemlerde Yugoslavya, Arnavutluk'un birçok alanında ona yardımcı olmuştur. Arnavutluk'a gönderilen mühendis, teknik eleman, danışmanlar vasıtasıyla Arnavutlara yeni olan birçok husus öğretilmiştir. Arnavut ordusunun durumu iyileştirilmeye çalışılmış, parti

⁶⁹ İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, a.g.e.,s. 153-154; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 21.

⁷⁰ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 463-464.

organizasyonunun güçlendirilmesi sağlanmış, gizli polis kurulmuş ve hükümetin her biriminde yönlendirici bir koltuk sahibi olarak Arnavutlar ile işbirliği kurulmuştur.

Tüm bunları yaparken de Arnavutların ulusal onurunun incinmemesine dikkat edilmiştir. Bir konunun yapılması hususunda özellikle “*lütfe*” kelimesinin çok kullanıldığı görülmüştür. En çok ihtiyaç duyulan husus da ekonomik destek olmuştur. Bu kapsamda Arnavut Leke Yugoslav Dinarı ile değiştirilebilir kabul edilmiştir. Ticarete Yugoslavya Arnavutluk’un ürettiği petrol, kereste ve deri gibi ürünleri almaya başlamışlardır. O dönemde Yugoslavya’nın yaptığı yardımlar Arnavutluk ders kitaplarına bile konu olmuştur. Ofislerde Enver Hoca ile Josip Broz Tito’nun resimleri birlikte asılır olmuştur.⁷¹

3.1.3. Arnavutluk –Yugoslavya İlişkileri (1948-1985)

Arnavutluk’un Yugoslavya ile 1948 yılında ayrılması, Enver Hoca’ya hem ekonomik hem de siyasal avantajlar sağlamıştır. Bu kapsamda; Sovyetler Birliği Arnavutluk’a sınırsal güvenlik sağlamıştır. Ayrıca, küçük bir Balkan devleti olarak daha çok ekonomik yardım ve eğitilmiş teknisyen sağlayarak Yugoslavya’nın yaptığından daha fazlasını vermiştir. Sovyet Rusya ekonomik yardımını 1946 ve 1947 yıllarında tahıl gönderme, hafif endüstri makineleri ile tarımsal malzemeyi kredi vererek sağlama şeklinde gerçekleştirmiştir. Sovyet Rusya’nın Arnavutluk’a sağladığı bu imkân ile Arnavutluk tarım ülkesinden tarım endüstrisi ülkesi haline gelme yoluna girmeye çalışmıştır.⁷²

Alternatif bir destek kaynağı bulma girişiminde olan Enver Hoca aynı ay içerisinde Sovyetler Birliğine gitmiştir. Josef Stalin’in Yugoslav kontrolü konusunda uzlaşmasına rağmen, Sovyet hükümeti fabrikalar kurulması konusunda ve genel ekonomik kalkınma alanlarında yardımda bulunacaklarına dair söz vermiştir. Bununla birlikte Arnavutluk Eylül ayında düzenlenen KOMINFORM’a üye olması için davet edilmemiştir. Buna ek olarak, Josef Stalin Yugoslav temsilcilere ülkeyi “*yutmalarını*” öğütlemiştir.⁷³

Josip Broz Tito, ekonomik olarak teknik personel yetiştirmesi ve enerji ihtiyacını karşılaması durumunda Sovyet emperyalizminden kurtulacağına inanmıştır. Ayrıca Josip Broz Tito, Josef Stalin’den sonra komünist ülkeler arasında ikinci sırayı almak

⁷¹ Teoman Alili, a.g.e., s. 29.

⁷² Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 64.

⁷³ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 354-355.

istemiştir. Bu ise Josef Stalin'in arzu etmediği bir durum olmuş ve Yugoslavya KOMINFORM'dan atılmıştır. Bu durum Yugoslav Federal Halk Cumhuriyetinin KOMINFORM'dan çıkarılması ve Arnavutluk'un Sovyetler Birliği yanında yer alması ile birlikte Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti Arnavutluk üzerindeki nüfusu sona ermiştir. (Bkz. Ek-3 Gazeteler, Gazete-1.)

Josef Stalin ile Josip Broz Tito arasında soğuk savaş başlamıştır. Josef Stalin Yugoslavya içindeki güçlere çağrı yaparak Josip Broz Tito'nun liderliğinin düşmesini istemiştir. Hatta söz konusu güçlerden açıkça darbe yapmalarını da istemiştir.

Tüm komünist dünyasında Josip Broz Tito aleyhtarı karalama kampanyaları başlatmıştır. Ekonomik ambargo konulmuştur. Yugoslavya'nın Macaristan ve Romanya sınırlarında askeri tatbikat yapılmıştır.

Soğuk savaş sıcak savaşa dönüşmek üzere iken ABD Yugoslavya'ya bir saldırı olursa kendilerinin tarafsız kalmayacağını bildirmesi üzerine Josef Stalin geri adım atmış ve ilişkiler kopmuştur. Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti tarafından tehlikesinin ortadan kalkması Arnavutların tek bir devlet içinde komünist liderlik altında birleşme umudunu artırmıştır. Bu tarihten sonra Kosova bir anlamda kendi kaderine terk edilirken, ülke içinde güçlü bir ulusal kimlik ve özgüven duygusunu yaratmaya yönelik politikalara hız verilmiştir.⁷⁴

Yugoslavya'nın 1948 yılında, KOMINFORM'dan çıkarılmasından sonra durumda çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1948 yılı Temmuz ayında, Yugoslav danışmalara ülkeyi terk etmeleri için 48 saat verilmiş; ekonomik antlaşmalar iptal edilmiş ve şiddetli bir basın kampanyası başlatılmıştır. Sonra Sovyetler Birliği'ne ekonomik yardımda bulunması için başarılı başvurularda bulunulmuştur.

Yugoslavya ile olan federasyon planları ülkenin örtülü bir ilhakı ve önceki emperyalist planların yeniden bir canlanması olarak yorumlanmıştır. Josef Stalin Arnavutların kahramanı olmuştur. Enver Hoca ülkesini yabancı saldırısına karşı koruyan ulusal bir konum üstlenmiştir. Böylece Josip Broz Tito, Sovyetler Birliği'ne Yugoslavya üzerinde müdahale ve üstünlük kurma çabaları için suçlamalar yöneltirken, Arnavut başbakanı aynı suçlamaları Yugoslavya'ya karşı yöneltmiştir.⁷⁵

⁷⁴ M.Murat Taşar-Burhan Metin-Altan Ünaltay; a.g.e., s. 73-74; Nuray Bozbora, "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 14, Sayı 1, s.143-146.

⁷⁵ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 355.

Josip Broz Tito-Josef Stalin ekişmesi komünizmde bazı sonuçlara neden olmuştur. Bunlardan ilki dünya komünizmi tek merkezden, çok merkeze geçmiştir. Böylece Sovyetlerin etki alanı kırılmıştır. Diğer bir sonuç ise Josef Stalin'den kurtulup Batı'ya dönen Josip Broz Tito, Yugoslavya'nın Batı'lılar için vazgeçilmez stratejik öneme sahip olduğu tezini yaratması olmuştur. Bu tez karşılığında Batı'da Yugoslavya'ya askeri ve ekonomik yardım yapmıştır. Dünya Bankası Yugoslavya'ya büyük oranda kredi açmıştır. İngiltere, Almanya ve Fransa'dan yardımlar almıştır.⁷⁶

Enver Hoca, Josip Broz Tito'nun aksine Sovyetler ile yakınlaşma süreci başlatmıştır. Sovyetlere yanaşmak Arnavutluk'a bekleneni vermemiş ve Enver Hoca'nın iktidarının sonlarına doğru Yugoslavya, Batı ile ilişkilerini en st seviyeye çıkarırken Arnavutluk "yalnızlık politikası" uygulayarak içine kapanmış ve mevcut siyasi, ekonomik ve kültürel gelişimini adeta dondurmυřtur.⁷⁷

04 şubat 1948'de; Arnavutluk Maliye Bakanı Ramadan itaku, Halk Meclisinde vermiş olduğu raporda; Yugoslavya'nın Arnavutluk'un ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve ekonomik planlarının gerçekleştirilmesi için 3 milyon Leke vermiştir. Yugoslavya böylece anlaşmalarda belirttiği yardımı %100 gerçekleştirmiştir.⁷⁸

26 şubat 1948'de; Koçi Xoxe ve Pandi Kristo tarafından yönetilen Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesi 8'inci Birleşik Oturumu'nda, Arnavutluk'un Yugoslavya'nın 7'inci Cumhuriyeti olması yönünde oldukça gayret sarf edilmiştir. Koçi Xoxe özellikle bu fikre karşı olan Arnavutluk Genelkurmay Başkanı Mehmet şehu'yu söz konusu toplantıya katılmamasını sağlayarak ve Enver Hoca'nın Arnavutluk Komünist Partisi'nin yapmış olduğu hatalarda baş sorumlu göstererek etkinliğini düşürmeyi amaçlamıştır. Tüm bu çalışmalara rağmen Enver Hoca parti genel sekreterlik görevini kayıp etmemiştir. Koçi Xoxe Yunanistan'a karşı Sovyet Rusya birlikleri yerine Yugoslav tmenlerinin Arnavutluk'ta görevlendirilmesini talep etmiştir.⁷⁹

25 Mayıs 1948'de; Arnavutluk –Yugoslavya ilişkilerinin gün geçtikçe bozulmaya başlaması ve bu kapsamda Josip Broz Tito'nun Arnavutluk'u suçlayıcı bir

⁷⁶ M.Murat Taşar-Burhan Metin-Altan naltay, s. 76-77

⁷⁷ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, s. 269-270.

⁷⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 263.

⁷⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 267-268.

mektubu 22 Nisan 1948'de; Arnavutluk'a göndermesinin ardından Mareşal Josip Broz Tito'nun doğum gününde Enver Hoca katılmayarak ve hatta tebrik mesajı göndermeyerek karşılık vermiştir.⁸⁰

02 Temmuz 1948'de; Arnavutluk-Yugoslav ilişkilerinin bozulmasını gösteren bir diğer örnekte Yugoslav-Arnavutluk demiryolu inşasının Arnavutluk yetkilileri tarafından durdurulduğunun bildirilmesi olmuştur. Bu kapsamda, ayrıca petrol ihracatının durdurulması da önem arz etmiştir.⁸¹

03 Temmuz 1948'de; Arnavut-Yugoslav ilişkilerindeki bozulma her geçen gün kendini göstermekteydi. Bu kapsamda; Sovyet askeri temsilcilerinin Tiran'ı ziyareti öncesinde Enver Hoca - Josip Broz Tito beraberliğini simgeleyen isimler, sloganlar kaldırılmıştır.⁸² Yerine ise Enver Hoca-Josef Stalin adları geçmiştir. Bu Arnavutluk'un yeni dostunun Sovyetler Birliği olduğunun artık en belirgin göstergesi olmuştur.

Enver Hoca'nın Yugoslavya Komünist Partisi'nin başlangıçtan itibaren Markist-Leninist düşünce ve bu düşüncenin öğretileri temeli üzerinde kurulmadığını ifade etmiş,⁸³ Enver Hoca bu düşüncesiyle Josip Broz Tito ve Yugoslav Komünist Partisi'nden kopmuş ve yaşamı boyunca Yugoslavya ile ilişkilerinde hep mesafe koymuştur.

13 Eylül 1948'de; Enver Hoca Arnavutluk Komünist Partisi Merkez Komitesinin Berat'ta yapılan 11'ini Oturumunda dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşması hariç Yugoslavya ile tüm anlaşmaları iptal etmiştir. (Bkz. Ek-3 Gazeteler, Gazete-3.) Amaç; Josip Broz Tito'nun Arnavutluk Komünist Partisi üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak, temizlemek olmuştur.⁸⁴

Düzenlemedeki değişiklik Arnavutluk liderliğinde doğal olarak değişikliklere yol açmış, Ekim ayında, Xoxe içişleri bakanlığı görevini kaybetmiştir. Mehmet Şehu onun yerine geçmiş ve aynı zamanda genelkurmay başkanı olmuştur. 1948 yılı Kasım ayında gerçekleştirilen ilk Arnavut Komünist Partisi toplantısında, Enver Hoca Arnavutluk'un karşılaştığı en önemli sorunlardan Xoxe'yi ve Yugoslav hükümetini

⁸⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 283.

⁸¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 289.

⁸² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 291.

⁸³ Enver Hoca, *Yugoslav Özyönetimi Kapitalist Bir Teori ve Uygulamadır*, İzmir, 1979, s. 11.

⁸⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 300.

sorumlu tutmuştur. Mayıs 1949'da; Xoxe hapse atılmak üzere yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. Arnavutluk, KOMINFORM üyeleri ile birlikte tam anlamıyla Sovyet yanlısı ve Yugoslav karşıtı kampta yerini almıştır.⁸⁵

Arnavutluk -Yugoslavya arasındaki ilişkiler başlangıçta çok iyi seviyede gitmiştir. Ancak zamanla Arnavutluk, Yugoslavya'nın gerçek bir sanayi gelişimi için Arnavutluk'a yardım yerine tarım ve sanayiye ucuz hammadde sağlayan bir koloni aradığı endişesine kapılınca bozulmaya başlamıştır.⁸⁶

Arnavutluk–Yugoslavya arasındaki ilişkilerin kopması Arnavutluk'un Yugoslavya'nın yardımcı uyduluğundan Sovyetler Birliğinin tam uydusu haline getirmiştir. Ayrıca Josef Stalin'in Yugoslavya'yı izole etme ve baskı altına alma stratejisinde önemli bir rol oynamıştır. Bundan dolayı Tiran Sovyetler Birliği ile onun müttefiklerinden önemli ekonomik ve askeri yardım almıştır. Bu yardımlarla gelişmemiş bir tarım ülkesinden tarım –endüstri ülkesi olma hedefine yönelik planlama girişiminde gerçekleşmiştir.⁸⁷

Enver Hoca'nın 1948'de; Yugoslavya ile yollarını ayırmasının bir nedeni de Enver Hoca'nın Josip Broz Tito'yu çok ılımlı bulması olmuştur.⁸⁸ Arnavutluk'un Yugoslavya ile ilişkilerinin kopmasındaki anea neden Yugoslavya'nın, Arnavutluk'u 7'inci eyaleti yapmak istemesi ve bu konudaki girişimleri olmuştur.⁸⁹ 1948 yılında Yugoslavya ile Sovyet Rusya arasında ilişkiler kopmamış olsaydı, bugün Arnavutluk'un Yugoslavya'nın 7'inci eyaleti olacağı değerlendirilmiştir.⁹⁰

1948 yılına dek Arnavutluk ile Yugoslavya'nın ilişkileri son derece sıcak bir ortamda gerçekleşmiştir. Aynı yıl Yugoslavya Kominform'u terke zorlanınca, Arnavutluk Yugoslavya'dan uzaklaşmış ve katı Josef Stalinistlik bir politik çizgi izlemeye başlamıştır. Yugoslavya ise ABD'den ve İngiltere'den yardım almaya başlamıştır.

1953'te; NATO üyesi Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya arasında imzalanan Dostluk ve İşbiliği Antlaşması/Balkan Paketi, Yugoslavya'nın Batı ile olan bağı

⁸⁵ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 355.

⁸⁶ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, a.g.e., s. 466.

⁸⁷ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 21.

⁸⁸ Alfred S. Regnery, "Pilgrimage to Albania", *The Amerikan Spectator*, Amerika, (September), 2010, s. 58.

⁸⁹ Mario I. Blejer, Mauro Necagni, Ranta Sahay, Richard Hides, Barry Lohnston, Piroška Nagy, Roy Pepper," Albania: From Isolation Toward Reform", *International Monetary Fund*, Washington/Amerika, Eylül 1992, s. 5.

⁹⁰ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Newyork, 1990, s. 54.

sağlamlaştırmıştır. Josip Broz Tito'nun amacı, Sovyetler'den gelebilecek tehlikeye karşı kendini dolaylı yoldan güvenceye almak olmuştur. Bu bir yol sonra ortak savunma paktı olarak genişletilmişse de zamanla önemini yitirmiştir.⁹¹

Nikita Kruşçev, 1955 yılı sonbaharında Yugoslavya'yı ziyaret etmiş ve böylece Sovyet-Yugoslav ilişkilerini yeniden normalleştirmiştir. Josip Broz Tito Yugoslavyası aktif bir dış politika çizgisi izlemiş ve “*Bağlantısızlar*” diye adlandırılan bir gurup “*gelişmekte olan*” ülkenin lideri konumuna yükselmiştir. Buna karşın Arnavutluk ile Yugoslavya ilişkileri düzelmemiştir.⁹²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlardaki siyasi gelişmeleri etkileyen en önemli devlet Yugoslavya olmuştur. Nitekim bu dönemde hem Balkanlar'ın hem de Sovyet bloğunun geri kalan kısmının en popüler komünist kişiliği olarak Mareşal Josip Broz Tito ortaya çıkmıştır. Mareşal Josip Broz Tito ve Josef Stalin arasındaki kopmalar, Doğu Avrupa'daki tasfiyelere neden olmuştur. Bununla birlikte Kruşçev'in, Mareşal Josip Broz Tito'ya itibarını geri kazandırması da 1950'lerin ortalarında Doğu Avrupa'yı sarsan karmaşayı hızlandıran başka bir sebep olmuştur.

Yugoslavya'nın sosyalizme giden yolu-zorunlu olarak- kendisinin çizmesi gerektiği gerçeği, Balkanlar'ın 1950 ve 1980'lerin ortalarında uluslar arası gruplaşmasını belirleyen önemli bir faktör olmuştur. Arnavutluk, Yugoslav yayılmacılığından duyduğu korku sonucu, kendisini böyle bir tehlikeye karşı koruyacak dostlar aramaya başlamıştır.⁹³

Yugoslavya ile ilişkilerin kötü gittiği dönemden sonra bazen iki ülke arasında değişik konularda anlaşmalarda olmuştur. Bunlardan biri de; 29 Ağustos 1957; Belgrat'ta imzalanan; Arnavutluk ile Yugoslavya arasında posta, telgraf ve telefon anlaşmasıdır.⁹⁴

29 Haziran 1958'de; Arnavutluk'a resmi bir ziyaret için gelen Çekoslavakya hükümet delegesine verilen resmî kabulde Enver Hoca, Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Josip Broz Tito'yu hainlik, akıllanmaz saptırıcı, Sovyetlerin ve Marksist –

⁹¹ M.Murat Taşar-Burhan Metin-Altan Ünaltay, a.g.e., s. 77.

⁹² Yusuf Küpeli, *Tarih İzinde Balkanlar ve ABD* Ankara, 2000, s. 64.

⁹³ R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*(Çeviren: Emel Kurt), İstanbul, 2007, s. XVII.

⁹⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 527.

Leninist düşüncenin düşmanı ve Amerikan emperyalizminin kuvvetlendiricisi olarak ilan eden konuşma yapmıştır.⁹⁵

14 Mart 1959'da; Yugoslavya'nın Arnavutluk'ta bulunan ortaelçisi Arso Milatoviç Belgrad'a çağrılmış ve Yugoslav Dışişleri Bakanlığı'nda yeni bir göreve atanmıştır. Böylece Yugoslavya Arnavutluk'ta ki tüm temsilcilerini Tiran'dan çekmiş ve aralarındaki ilişkileri tamamen koparmıştır.⁹⁶

Arnavutluk'un Yugoslavya ile ilişkilerinin kopmasında bir diğer faktörde Josip Broz Tito'nun uyguladığı ve Yugoslavya'nın idari yapısında Josef Stalin'in ve geleneksel Sovyet Yönetiminin prensiplerinden farklı, kendince bir yönetim tarzı getirmiş olması teşkil etmiştir. Josip Broz Tito'nun sistemi üç ana yönetim ilkesi üzerine oturtulmuştur. Bunlar;

- Öz yönetim⁹⁷ anlayışı ile yerel özgürlüklerin sağlanması,
- Kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti yönetimi için etnik uyum kurulması,
- Dış politikada bağlantısızlık.⁹⁸

Josip Broz Tito'nun Sovyet modelini taklitten uzak yönetim sistemi, Sovyetlerin ülkedeki etkisini azaltarak, Batılılar'ın ülke sınırlarının bütünlüğünün korunması için destek vermelerine yol açmıştır. ABD ve Rusya, Yugoslavya'yı aralarında tampon bir devlet olarak görmeye başlamıştır. Böyle bir durum Yugoslavya için kendi stratejisini uygulama fırsatı yaratmıştır. Türkiye ve Yunanistan ile anlaşmalar imzalamıştır. Dünya

⁹⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 544.

⁹⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 552.

⁹⁷ **Özyönetim Sistemi:** Yugoslavya Komünist Partisi içinde bir grup, yeni bir sistem alternatif olarak sunulmazsa, Stalin'e yapılacak eleştirililerin inandırıcılığının olmayacağını savunarak Tito'yu ikna etmişlerdi. Böylece Yugoslavya Özyönetim Sistemi doğmuştur.(Bkz. M.Murat Taşar-Burhan Metin-Altan Ünaltay; *Bosna –Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, İstanbul, 1996, s. 78.); 1951-1990 yılları arasında Yugoslavya'da uygulanan bir sistemdir. Özyönetim bazı çevreler tarafından “*piyasa sosyalizmi*” olarak da tanımlanmaktadır. Bu sistemde firmaların mülkiyeti devlete aitti, fakat merkezi planlamanın sistem içindeki rolü oldukça küçüktü. Firmalar, kararlarını devletten bağımsız, özerk bir yapı içinde veriyorlardı. Sistemde piyasa mekanizması işletiliyor; özyönetim firmaları klasik kapitalist firmalar gibi birbirleriyle, hatta yabancı firmalarla rekabet ediyorlardı..(Bkz. Teoman Alili, *Yugoslavya Dersleri*, İstanbul , Aralık 2010, s. 38-39,45.)

⁹⁸ **Bağlantısızlar Hareketi:** Tito 196'de; Belgrat'ta yaptığı bir toplantıda Bağlantısızları tanımlarken herhangi bir paktın içinde olmamayı, kendi kendilerini yönetebilmeyi, Güneyi ve barışı temsil etmeyi, Araplar, Afrikalılar ve Güney Amerikalılar olarak hep birlikte yaşamayı öngördüğünü belirtti. Bu düşünce ile 100 üstünde ülke Bağlantısızlar Hareketine katıldı. Hareket kendi içinde ticaret yapan bir oluşum haline geldi. Yugoslavya kısa zamanda güçlendi ve harekete yaptığı liderlik sayesinde çok ucuza enerji buldu. Bu hareketin öncüleri; Tito, Nasır, Nehru ve Suharto idi.(Bkz. Teoman Alili, *Yugoslavya Dersleri*, İstanbul, 2010, s. 40-41.)

üzerindeki ikili kutuplaşmanın dışında kalarak; Hindistan, Mısır ile Endonezya'nın katıldığı “*Bağlantısızlar Bloğu*” Hareketi'nin öncülüğünü yapmıştır.⁹⁹

Yugoslavya'da 1974 yılında kabul edilen anayasayla, Kosova özerk bölge ilan edilmiş ve bu bölgede yaşayan Arnavutların kültürel ve sosyal bazı haklardan yararlanmalarına imkân tanınmıştı. 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Kosova'nın ekonomik durumun giderek bozulması, örneğin işsizlik oranınının 1971'de ki %18,6 oranından 1981'de 27,5'e yükselmesi Arnavutlar arasında birtakım huzursuzluklara yol açmış ve 1981'de Arnavutlar bölge satüsünün özerk cumhuriyet yapılması için gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. Bu sayede merkezi hükümetten bölgeye daha fazla kaynak aktarımı yapılacağını düşünmüşlerdir. Ancak bu taleplerine Belgrad'dan olumlu yanıt alamamışlardır. Arnavutluk yönetimi ise bu gösteriler sırasında kayıtsız kalmış ve Arnavutların Belgrad yönetimine karşı dile getirdikleri taleplerini desteklememişlerdir. Hatta bu dönemde sınırdan Arnavutluk'a kaçan Arnavut guruplar, Yugoslavya'ya geri gönderilmiştir.¹⁰⁰

Yugoslavya'daki sosyalizm uygulamasının bir başka benzeri görülmemiştir. Bir kısım endüstri kuruluşları, fabrikalar, işyerlerinde çalışanların ortak mülkü olmuştur. Bir başka deyişle; 1976 Josip Broz Tito'nun yönetim biçimi üzerinde oldukça durulan husus O'nun “*Özyönetim*” ismini verdiği uygulama olmuştur. Özyönetim; kabaca işçilerin iş yerinde doğrudan doğruya yönetime katıldıkları kârdan pay almaları anlamına gelmiştir.

Özyönetim uyarınca büyük özerklik tanınan işletmeler, merkezi hükümete vergi borcunu ödedikten sonra yapacakları yatırım, üretecekleri malın miktar ve cinsi ile kabul edilmiş asgari ücret tabanının altına düşmemek şartıyla işçiye ödeyecek ücreti kendileri karar verirler. Ancak “*özyönetimi*” sadece işletmelerin özerkliği ve işçilerin yönetime katılması biçiminde almak tam bir değerlendirme olmaz.

Özyönetimde baş gösterecek iki tehlike vardır: Birincisi, kendilerine özerklik tanınan işletmelerin kendilerini kâr getiren alanlara yöneltmesi ve ağır sanayinin ihmal edilmesidir. İkincisi ise daha karlı olan tüketim alanındaki işletmelerin aldıkları kârı işçiye daha fazla oranda vermesi nedeniyle ülkede gelir eşitliği açısından itirazlar

⁹⁹ Mustafa, Selver, a.g.e., s. 71-72.

¹⁰⁰ Birgül Demirtaş-Çoşkun, “Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu”, Balkan Diplomasisi(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, No:21, Ankara, 2001, s. 77.

olacaktır. Enver Hoca; Josip Broz Tito'nun özyönetim sistemine hep karşı çıkmıştır.¹⁰¹ Özyönetim, bir çeşit kapitalizm şekli olarak kabul edilmiştir.¹⁰²

Belgrad ve Tiran Moskova'yı ortak düşman olarak kabul ettikten sonra aralarındaki işbirliği yeniden başlamıştır. Bu kapsamda 1978'de; 28 milyon Amerikan dolarlık ticaret yapılmıştır. Bunu 1979'da 60 milyon\$, 1980'de ise 115 milyon \$ takip etmiştir.¹⁰³ Bu yıllarda Arnavutluk ile Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Avusturya arasında da ilişkiler genişlemiştir.

1980 Mareşal Josip Broz Tito, 87 yaşında, 4 Mayıs 1980 saat 17.05'de tedavi edilmekte olduğu Ljubljana hastanesinde ölmüştür.¹⁰⁴

Arnavutların tarihi emeli olarak; tüm Arnavutların birleşmesini öne süren fikirler görülmüştür. Bu kapsamda Kosova, Arnavutluk milliyetçiliğinin doğduğu ve etnik çoğunluğun olduğu bir yer olarak çok önemli kabul edilmiştir¹⁰⁵.

Yugoslavya'nın Kosova bölgesi 1981 yılında Arnavutluk azınlığın daha fazla özgürlük isteği ile başlattıkları ayaklanmaya sahne olmuş, olaylarda 8 kişi ölmüş 1.000 kişi hüküm giymişti. Arnavutların söz konusu talepleri hiçbir zaman dinmemiş ve devlete karşı örgütlü bir şekilde mücadeleler devam etmiştir. Bu kapsamda; Yugoslavya hükümeti kendi aleyhine hareket ettikleri gerekçesi ile 94 kişiyi tutuklamıştır.¹⁰⁶

Yugoslavya ile Arnavutluk arasında 1981 yılında Kosova'da çıkan olaylar nedeniyle tansiyon artmış ve birbirlerini her fırsatta birbirlerinin içişlerine karışmakla suçlamışlardır. Bu çerçevede bir suçlamada; Yugoslavya'dan gelmiştir. Yugoslavya, Arnavutluk'u toprak talep etmekle suçlayarak olaya yeni bir boyut getirmiştir.¹⁰⁷ Bununla birlikte; Enver Hoca önderliğindeki Arnavutluk, Kosova'da 1981'den sonra yapılan korkunç baskıyı kınamakla birlikte, Kosova sorunu karşısında aktif bir tutum almamıştı.¹⁰⁸

Enver Hoca 1981 yılında; meydana gelen öğrenci olayları sonucunda Kosova'nın Arnavutluk'a bağlanması hususu ortaya çıktığında; bu fikri gerçekte benimsememiştir. Çünkü Kosovalılar dinine bağlı Arnavutlardı ve anılan bağlanmada

¹⁰¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Özyönetim", 25 Mayıs 1976, s. 3.

¹⁰² Yusuf Küpeli, *Tarih İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara, 2000, s. 87.

¹⁰³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 176.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Mareşal Tito Öldü", 05 Mayıs 1980, s. 1.

¹⁰⁵ Predrag SIMIC, "Greater Albania Ahead", *Foreign Affairs*, Volume 78, No:1, January/February 1999, S. 136.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Yugoslavya'da 94 Arnavut Tutuklandı", 28 Aralık 1985, s. 3.

¹⁰⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Yugoslavya Arnavutluk'u Sert Bir Dille Suçladı", 17 Nisan 1981, s. 3.

¹⁰⁸ Hugh Poulton, a.g.e., s. 81.

Enver Hoca ateist yapısının ve kurduğu düzenin sarsılacağını düşünerek Kosovalılar'a yeşil ışık yakmamıştır.¹⁰⁹

1981 yılında; Yugoslavya ile Arnavutluk arasında siyasi yönden; Kosova'nın özerkliğine yönelik çıkan olayların sonucunda ilişkilerin kötüleşmesi diğer alanlarda da kendisini göstermiştir. Bu kapsamda; Tiran ile Belgrad arasında yapılması planlanan 64 km.lik demiryolu yapımına Yugoslavya'yı oluşturan devletlerden ikisi; Slovenya ve Hırvatistan karşı çıkmıştır.¹¹⁰

1981 Arnavutluk Komünist Partisi Birinci Sekreteri Enver Hoca, Yugoslavya'nın Kosova bölgesinde Arnavut asıllı halkla Sırlar arasında meydana gelen çatışmaların “*Sırp Şovenliği*” yüzünden patlak verdiğini ileri sürmüştür.¹¹¹

1981 Mart ve Nisan 1981'de Kosova'da daha fazla politik hak talebinde bulunan Kosovalı Arnavutlara, Sırp ağırlıklı Yugoslavlar'ın şiddetle karşılık vermesi sonucu birçok ölümler olmuş ve bu her iki ülkenin ticaretine de yansımıştır. Bu çerçevede ticaret hacmi 1981'de 134 milyon \$ doları iken 1984'de 88,3 milyon \$ dolarına düşmüştür.¹¹²

1982'de; Yugoslavya'da Kosova olaylarının birinci yıldönümünde; Etnik Arnavutlar'ın Kosova Eyaletinin başkenti Priştina'da geniş çaplı gösteriler yaptıkları bildirilmiştir. Yugoslav Resmi Ajansı Tanlug haberine göre gösteriler önce Priştina Üniversitesinin kampüsünde başlamıştır. Göstericiler polis tarafından dağıtılınca bu kez pedagoji enstitüsü yakınlarında yeniden toplanmışlar ve Kosova Cumhuriyetine bağımsız verilmesi yönünde bildiride bulunmuşlardır. Daha önce, Kosova eyaletinde meydana gelen olaylarda onlarca kişi ölmüş, birçok kişi tutuklanarak yargılandıktan sonra çeşitli ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır.¹¹³

1982'de; Yugoslav Komünist Partisi Kosova Bölgesi Başkanı Beli Deva önceki gün yaptığı bir açıklamada; Tiran yönetiminin Kosova'ya ve ülkesine yönelik “*olumsuz politikadan*” vazgeçmesi halinde Yugoslav-Arnavutluk ilişkilerinin düzeltilebileceğini söylemiştir. 1981 yılında Kosova Eyaletinde özerklik isteyen Arnavutların gösterileri sonucunda meydana gelen çatışmalarda en az 9 kişi ölmüş ve 200'den fazla

¹⁰⁹ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, a.g.e., s. 76.

¹¹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Yugoslavya Arnavutluk İlişkilerinde Yeni Bir Pürüz”, 12 Haziran 1981, s. 3.

¹¹¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1981, s. 3.

¹¹² James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 176-177.

¹¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Kosova'daki Arnavutlar Yeniden Gösterilere Başladı”, 14 Mart 1982, s. 3.

insanyaralanmıştı. Olay sonrası yüzlerce kişi de tutuklanmıştı. Bu durum iki ülke arasında ciddi gerginlik yaratmıştı.¹¹⁴

1982 yılında; Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Polit Büro üyesi Lenka Çuko, Sendikalar Birliği 9. Kongresinde yapmış olduğu konuşmada, Arnavutluk'un, Balkan ülkeleri ve öteki ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerinden yana olduğunu karşılıklı eşitlik ilkesine dayalı, her iki taraf için yararlı işbirliğinin gelişmesi için çaba gösterdiğini ve bu tutumunu ileride de sürdüreceğini belirtmişti. Konuşmada Yugoslavya ile ilişkilere de değinen Lenko Çuko “*Biz Arnavutlar öteki uluslarla hep dostluk ve barış içinde yaşamayı istemiştir ve istemekteyiz. Komşu Yugoslavya'ya karşı da aynı politikayı izledik ve izliyoruz. Ancak Yugoslavya'da kendi öz topraklarında yaşayan kardeşlerimize karşı insanlık dışı baskı politikaları izlendiğini gördüğümüzde elimiz kolumuz bağlı ve ağızımız kapalı oturamayız. Yugoslavya'da izlenen bu politika çok dar görüşlü karanlık bir politikadır ve en kısa zamanda terk edilmesi Yugoslavya halklarının yararına olacaktır*”¹¹⁵ şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Kosova olayları kapsamında; 1982'de Sovyetler Birliği'nin Arnavutluk ile yakınlaşma çalışmaları Yugoslavya'yı kaygılandırmıştır. Yugoslav resmi haber ajansı Tanjug Moskova'nın Arnavutluk ile ilişkilerini normalleştirmek istediğini dile getirirken “*hiçbir şart*” öne sürmediğini işaret etmiştir. Tanjug ayrıca, Sovyetler Birliği ile Arnavutluk arasındaki bağların kopmasına hangi güçlerin neden olduğuna ilişkin Sovyetler tarafından hiçbir açıklama yapılmadığına değinmişti.¹¹⁶

1982 yılında; Kosova'ya özerklik statüsü verilmesini desteklediklerini açıklayan Arnavutluk'a karşı Yugoslavya'da özellikle Sırp lar arasında aleyhte kampanya giderek artmıştır. Bir Yugoslav yetkilinin “*Arnavutluk rejimini yıkalım*” çağrısında bulunduğu, Arnavutluk'un Zeri i Popullit gazetesinin sert bir yorumla bu çağrıya yanıt verdiği belirtilmiştir. Arnavutluk resmi haber ajansı ATA ise “*Arnavutluk'u yıkacak herhangi bir büyük Sırp henüz doğmamıştır*” şeklinde yazı yazmıştır.¹¹⁷

¹¹⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Yugoslavya: Arnavutluk İle İlişkilerimizi Düzeltmek İstiyoruz”, 27 Nisan 1982, s. 3.

¹¹⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk Kosova İçin Belgrad'ı Uyardı”, 13 Haziran 1982, s. 3.

¹¹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Sovyetlerin Arnavutluk'la Yakınlaşma Çabaları Belgrad'ı Kaygılandırdı”, 02 Aralık 1982, s. 3.

¹¹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Yugoslavya ile Arnavutluk Arasındaki Söz Düellosu Sürüyor”, 23 Mayıs 1982, s. 3.

Nitekim 28 Kasım 1982 tarihinde; Rus Pravda gazetesi yayımladığı yazıda Moskova'nın Tiran ile ilişkilerini normalleştirmek istediklerini belirtmiştir. Sovyet Lideri Yuri Andrapov, Sovyetler Birliği - Arnavutluk ile olan ilişkilerini normalleştirmek istediklerini belirtmiştir. Bunu yaparken de eşitlik, hükümlanlık ve iç işlerine karışmama ilkesine saygı göstermiştir.¹¹⁸

1984 yılında; Arnavutların Kosova'nın bağımsızlığına yönelik girişimlerin yurtdışında bulunan Arnavutlar arasında daha fazla gündeme getirildiği görülmüştür. Bu kapsamda; 1.000 kadar Arnavut azınlığın İnsan Hakları Komisyonunun toplantı halinde olması sırasında, Cenevre'deki Birleşmiş Milletler binası önünde toplanarak Yugoslavya'dan ayrı bir Arnavut devleti kurulması isteği ile gösteri yapmışlardır.

Yugoslavya'nın Arnavut azınlığa yönelik baskısının sona erdirilmesini de isteyen göstericiler, İnsan Hakları Komisyonuna, Arnavut tutuklularına yapılan muamelenin soruşturulmasını isteyen bir bildiri vermişti. Söz konusu bildiriye Yugoslav gizli polisinin ayrılıkçı faaliyetlerinden dolayı son üç yılda 6.000'i aşkın Arnavut'u hapse attığı iddia edilmişti. Yugoslavya'daki Arnavut Cumhuriyeti Hareketince imzalanan bildiriye, Arnavut azınlığın yaşadığı Kosova bölgesinin Yugoslav hükümetince ekonomik açıdan istismar edildiği ve azınlığın kontrol altında tutulması için bölgede 100.000 askerin üslendiği iddia edilmişti.¹¹⁹

Sonuç itibariyle; Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerinin yönünü tarih boyunca Ruslar belirlemiştir. Nitekim Boşnaklar ve Arnavutlar'a yönelik zalimce davranışların başlangıç noktası Petrograd (Rusya) olmuştur. Bir Slav ve Yugoslavya'nın eyaletlerinden biri olan Karadağ her zaman bir Rus vilayeti gibi davranmış ve bunu da açıkça ortaya koymuştur.

Karadağ'ın siyasi felsefesi çok net olmuştur: "*Tanrıya dua et ve Rusya'nın yanında ol.*" Bu düşüncenin geçmişte olduğu gibi, bugünde gündemini koruduğu görülmüştür. Ancak Enver Hoca döneminde Yugoslavya'nın başında Josip Broz Tito bulunmuş ve Tito her ne kadar yukarıda bahsedilen Slav düşüncesinin dışına çıkmayı denemek istemiş olmasına rağmen arzu edilen başarıyı elde edememiştir.¹²⁰

Arnavutluk-Yugoslav ilişkilerinde Yugoslavya'nın KOMINFORM'dan çıkması ile farklı bir istikamet almıştır. Bu kapsamda; Enver Hoca Yugoslavya ile olan ihracat

¹¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk Başbakanı Karkani: Mehmet Şhehu En Tehlikeli Düşmanımızdır", 30 Kasım 1982, s. 3.

¹¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi* "Cenevre'de 1000 Arnavut Kosova'nın Bağımsızlığını İstedi", 4 Mart 1984, s. 3.

¹²⁰ Hayrı Kolaşinli, *Muhacirlerin İzinde-Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara, 2003, s. 17.

maddelerinin sevkini durdurarak, bazı Yugoslav konsolosluklarına giden yiyecek maddelerini alıkoyarak tepki göstermiştir.¹²¹

Yugoslav hükümeti 30 Ağustos 1948'de; Arnavutluk ve Bulgaristan ile daha önce imzalanmış olan dostluk anlaşmalarını iptal ettiğini açıklamıştır.¹²² Bu kapsamda; diğer peyk ülkelerinden Macaristan'da; Yugoslavya ile olan dostluk anlaşmasını fesh etmiştir.¹²³

Arnavutluk–Yugoslavya ilişkilerinin bozulmasından sonra zaman zaman başta Kosova Arnavutları olmak üzere Makedonya'da da hükümet karşıtı gösteriler olmaya devam etmiştir.¹²⁴ Ancak Enver Hoca'nın, iktidarının devamlılığına yönelik ön yargılı düşüncesinden dolayı Arnavutluk dışındaki Arnavutların hak ve hukukunu koruma konusunda pek hevesli olmadığı görülmüştür.

3.2. Arnavutluk'un Sovyet Rusya ile İlişkileri

3.2.1. Arnavutluk-Sovyet Rusya İlişkileri (1914-1945)

Komünizm insanlık tarihine Karl Marks ile çıkmıştır. Komünizm'in kısa tarihi incelendiğinde önceleri ülkeler arasında Enternasyonal toplantıların yapıldığı görülecektir. Bunlardan ilki, küçük komünist grupları bir araya getiren Birinci Enternasyonal olup; bu 1864'te Karl Marks tarafından örgütlenmiş ve 1876'ya kadar faaliyet göstermiştir. Sosyalist partilerin gevşek bağlarla birleştiği İkinci Enternasyonal ise 1889'da kurulmuş ve bütün sosyalist partilerin yurtsever bir tavır alarak kendi hükümetlerini destekledikleri Birinci Dünya Savaşı başında dağılmıştır.

Mart 1919'da; Sovyet hükümeti, KOMINTERN adıyla bilinecek bir Üçüncü Enternasyonal oluşturmak için girişimlerde bulunmuştur. Birinci konferans neredeyse istisnasız olarak Sovyet devletinde ikamet eden temsilcilerden meydana gelmiştir. Temmuz ve Ağustos 1920'de toplanan ikinci kongreye 41 ülkeden 200 delege katılmış; delegeler arasında en yaygın dil ve "*kurucular*" Karl Marks ve Friedrich Engels'in dili olduğundan Almanca konuşulmuştur. Bu konferansın en önemli başarısı, örgüte üyelik için temel şartları ortaya koyan Yirmi Bir Şart'ın kabul edilmesi olmuştur. Esasen Sovyet hükümetinin başında bulunan Vladimir İlyich Lenin'in eseri olan program, Sovyetler Birliği'nin hâkim ve denetleyici konumunu şiddetle vurgulamaktadır.

¹²¹ *Hürriyet Gazetesi*, 8 Temmuz 1948, s.1

¹²² *Hürriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1948, s. 1

¹²³ *Hürriyet Gazetesi*, 01 Ekim 1949, s. 1, 4

¹²⁴ *Ulus Gazetesi*, 25 Aralık 1968, s. 3.

Dünyadaki komünist partiler ideoloji, örgütlenme ve faaliyet yöntemlerinde Sovyetleri örnek almayı düşünmüşlerdir. Sovyet Rusya, tek komünist güç olduğundan, ilk olarak Sovyet menfaatlerine bağlılık göstermek her yerdeki komünist partilerin görevi kabul edilmiştir. Böyle bir programla, KOMINTERN doğal olarak diğer hükümetlerde büyük şüphe uyandırmıştır. Sovyet liderler; sürekli olarak KOMINTERN'in faaliyetlerinin sorumluluğunu reddederek bunun sadece rastlantı eseri Sovyet topraklarında toplanan bağımsız bir örgüt olduğunu beyan etmişlerdir.¹²⁵ Bununla birlikte; daha sonra Sovyet Rusya'nın komünizm adına komünist idare ile yönetilen tüm ülkeleri direkt veya dolaylı uydusu yapmak için uğraştığı açıkça görülmüştür.

Devrim dalgasının Avrupa'yı sarmayacağı anlaşılınca, Sovyet hükümeti diğer devletlerle düzenli ilişkiler kurma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Fransa, faşist rejiminin komünist karşıtı tavrına rağmen İtalya'nın yaptığı gibi, 1924'te Sovyet hükümetini tanımıştır.¹²⁶

İngiltere ve Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı daha ılımlı olmuş, fakat burada da bu devletlerin politikalarının devrimci doğasının sebep olduğu güçlüklerle karşılaşmıştır. Komünizm meselesi İngiliz iç politikasına girse de, normal ilişkiler 1924'te tesis edilmiş bir ara kopmuş ancak en sonunda 1929'da yeniden başlamıştır. Almanya'yla müzakereler daha önce sonuçlandırılmış ve çok daha yakın ilişkiler kurulmuştur. Sovyetler Birliği Almanya'nın sınaî ürünlerine ve teknik desteğine muhtaç olmuştur. İkisi de yeni Polonya devletine sıcak bakmamış ve her birinin bu devletin topraklarının bir bölümünü talep ettikleri görülmüştür.¹²⁷

Ocak 1924'te Vladimir İlyich Lenin ölmüş; bir iktidar mücadelesinden sonra, 1927'de yerine Josef Stalin geçmiştir. “*Devrim ihraç etmekten çok ekonomik kalkınmayla ilgilenen*” Josef Stalin, esasen ülkenin hızla sanayileşmesi üzerinde durmuştur. Çabaları esas olarak iç bayındırlık işlerine yönelik olan Sovyet hükümetinin dünya barışının korunmasında büyük menfaatleri bulunduğu görülmüştür. Josef Stalin; Kırım Savaşı'ndan sonra selefi çar gibi, bu hükümet de yararlanabilecek duruma gelene kadar hiçbir dış karışıklık istememiştir. Sonuç olarak Sovyet diplomasisi uluslar arası barışa odaklanmış, bu politikayı kendine hedef seçen Maksim Litvinov dışişleri bakanlığına getirilmiştir. Sovyet diplomatlar da artık daha yumuşak davranmaya

¹²⁵ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 205.

¹²⁶ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 205-206.

¹²⁷ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 206.

başlamışlardır. Büyük Buhran dönemi olmasına rağmen, Sovyet hükümeti yaygın huzursuzluk ve ekonomik sefaletten faydalanmaya çalışmamıştır.

1933'te ABD'yle düzenli diplomatik ilişkiler kurulmuş ve ertesi yıl Milletler Cemiyetine katılmıştır.¹²⁸ Aslında Enver Hoca'nın Josef Stalin'i takip etmesinin bir sırrı da burada yatmaktadır. Ekonomik olarak güçlü olan bir Arnavutluk dış politikada güçlü olacaktır. Ekonomik gücün ise belirgin bir siyasi düşünceye mutlak itaat (Marksist-Leninist düşünce) etmek ve kendi kendine yeterli olana kadar ekonomik olarak süper olan bir komünist ülkeden yardım alarak gerçekleşmektedir.

Diğer Balkan hükümetleri gibi Arnavutluk da Sovyet rejimini tanımaya çekinmiştir. Zogu ilk başkanlığı sırasında bu adımı atmaktan korkmuştur Arnavutluk-Sovyet Rusya ilişkileri aslında Aralık 1924'te, Fan Noli döneminde başlamıştır. Noli daha cesur davranmış; Haziran 1924'te hükümeti müzakereler yapmıştır. Aralık 1924'te; Moskova'dan bir heyet gelmiş, fakat Arnavutluk'un bir Sovyet komünist üssü olmasından endişe eden İngiltere ve Yugoslavya'dan şikâyet protestoları bildirilmiştir. Bu baskıdan dolayı, Noli, heyetin iki gün sonra ülkeden ayrılmasını istenmiştir. Zogu döneminde, Rusya ile hiçbir resmi ilişki olmamıştır. Fan Noli "*Bolşevizm*"'i tanıtmakla suçlanmıştır.¹²⁹

Buna karşılık Sovyetler Birliği ve KOMINTERN, Arnavutluk'un meseleleriyle ilgilenmiştir. 1927'de Noli, Sovyetler Birliğine bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ancak 1930'da; aktif siyasi hayattan çekilmiş ve ABD'ye dönerek dini görevine kaldığı yerden devam etmiştir. 1930'da KOMINTERN, Balkanlar'daki Arnavut bölgelerinde parti hücreleri kurmak üzere Ali Kelmendi'yi göndermiştir. Diğer yerlerde olduğu gibi, komünist liderlerle üyeler esasen entellektüel ve alt ve orta sınıflardan çıkmıştır. Arnavutluk'ta ise sadece çok küçük bir işçi sınıfı oluşmuş, özellikle de madenciler arasında, komünistlerin katıldığı bazı işçi örgütlenme faaliyetlere geçmişlerdir. 1939'da hükümetin, hareketi sindirerek liderleri tutuklamak için kararlı bir uğraş verdiği görülmüştür.¹³⁰

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya'nın Arnavutlar'a bir katkısı olmamış, yalnız bir takım kişileri Moskova'da komünist düşünceye yatkın olarak

¹²⁸ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 206.

¹²⁹ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, European Historical Dictionaries, No:42, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 364.

¹³⁰ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, s. 194.

eğitmiştir. Arnavutluk'ta komünist idare yönetimi ele geçirince iki ülke arasındaki ilişkiler ivme kazanmıştır. Sovyetlerle yeniden ilişki 10 Kasım 1945'te kurulmuştur.¹³¹

3.3.2. Arnavutluk–Sovyet Rusya İlişkileri (1945-1961)

Arnavutluk 1945-1961 yılları arasında; en çok Sovyetler Birliği ile dış ilişki içinde olmuştur. Başlangıçta 1945-1947 yılları arasında iki ülke arasında ilişkilerde bir gelişme kayıt edilmemiştir. Bunda Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerindeki etkisi rol oynamıştır.¹³² Ancak Josef Stalin döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler en üst seviyeye çıkmıştır. Bu dönem, Enver Hoca için temel prensiplerin oluştuğu ve siyasetin kavramlaştığı bir dönemi temsil etmiştir. Josef Stalin'i Marksist-Leninist düşüncenin gerçek savunucusu ve örnek uygulayıcısı olarak görmüştür. Enver Hoca ne Josef Stalin'i ne de Marksist-Leninist düşüncüyü hem dış siyasette hem de iç siyasette kullanmamazlık yapmamıştır.

Konu biraz daha detaylı incelendiğinde görülecektir ki, Arnavutluk ve Arnavutluk İşçi Partisi ile Sovyetler Birliği arasında tarihi bir bağ bulunmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nda ülkelerini işgal eden İtalya ve Almanlara karşı mücadelede diğer Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Arnavutluk, Sovyet Rusya'dan herhangi bir askeri destek almamıştır. Bir Slav ülkesi değildi. Ülkesinde Slav azınlık yoktur.

Enver Hoca şartları kendi lehine çevirebilen esrarengiz kabiliyete sahip kurnaz bir liderdi. Bu özelliği sayesinde Josef Stalin ve Josip Broz Tito'nun 1948'de Arnavutluk'u Yugoslavya'nın bir parçası yapma planını suya düşürmüştür. Enver Hoca hedefini gerçekleştirmek için her yolu deneyen ve her yolun denenmesini mubah olarak gören bir karaktere sahip kişi olarak kabul edilmiştir.¹³³

Josef Stalin ile Enver Hoca arasındaki ilişki incelendiğinde; bir yandan Josef Stalin; Enver Hoca'yı iktidardan atılmaktan kurtarmakta ve büyük olasılıkla Josip Broz tarafından öldürülmekten alıkoymak için Yugoslavya'yı COMECON'dan atacak kadar yakın, diğer taraftan ise Josip Broz Tito'nun Arnavutluk'u yutup kendi 7'inci devleti yapmasına izin verecek, başka bir deyişle; Dimitov ve Josip Broz Tito'ya Balkan Federasyonunu kurmaları ve Arnavutluk'u da kendilerine bağlamaları için yeşil ışık yakacak kadar uzak olmuştur. Buna rağmen

¹³¹Robert Elsie, a.g.e., s. 364.

¹³²*The History of the Socialist Construction of Albania(1944-1975)*, Tirana, 1988, s. 106.

¹³³James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 197.

Enver Hoca, Josef Stalin'e çok bağı kalmış ve O mükemmel bir “*Stalinistçi*” olarak yaşamıştır. (Ek-2 Resimler, Resim-19.)

Arnavutluk, İkinci Dünya Savaşı'nda İtalyan ve Alman işgalcilerinden kurtulduktan sonra Sovyet Rusya ile ilişkilerini artırmaya yönelik bir yol haritası izlemiştir. Bu kapsamda; sürdürülen irtibatlar sonuç vermiş ve 5 Nisan 1946'da; bir Rus Askeri Görev Kuvveti birçok Rus Kızılordu subayı ile birlikte Tiran hava alanına inmiş ve buradan doğruca daha önce belirlenmiş görev yeri olan Vlora'ya gitmişlerdir.¹³⁴

Arnavutluk-Sovyetler Birliği ilişkileri ilk beş yıl samimi ve dostça, birbirleriyle ilgilenerek geçmiştir. İlişkiler karşılıklı olarak faydalı olmuştur. Sovyetler Birliği, Arnavutluk'a; 1948-1960 yılları arasında yaklaşık 200 milyon Amerikan doları yardım etmiştir. İki ülke aralarında birçok proje ve ticari hususlar düzenlenmiş ve teknik uzmana ihtiyaç olanlar temin edilmiştir. Bunun yanında; Arnavutluk, Yugoslav etkisinden bu sefer Rus etkisine girmiştir. Bu etkilenmenin en önemli faydası ise Arnavutluk'un 22 Şubat 1949'da; Council for Mutual Economic Assistance (COMECON)'a girmesi olmuştur. Sovyet Rusya ise başta çok değerli maden yataklarına kavuşmuştur.¹³⁵

12 Ocak 1948'de; Yugoslavya Komünist Parti Politbüro Sekreteri Milovan Djilas Moskova'da Josef Stalin ile görüşmüştür. Söz konusu görüşmede Yugoslavya'nın eninde sonunda Arnavutluk'u yutacağını kendilerinin Yugoslavya'yı bu konuda serbest bıraktıklarını belirtmiştir.¹³⁶

10 Şubat 1948'de; Josef Stalin Moskova'da Yugoslav Komünist Partisi Merkez Komitesince görevlendirilen Edvard Kardelj ve Vlademir Bakaric ile yapmış oldukları görüşmelerde önce Yugoslavya ile Bulgaristan'ın birleşmesini daha sonra da aralarına Arnavutluk'u almalarının uygun olacağını belirtmiştir. Josef Stalin'e göre yeni oluşturulacak federal Balkan devletine yeni bir isimde verilmesi uygun görülmüştür.¹³⁷

Sovyet–Yugoslav ilişkilerinin 1948'de bozulmasından önce, Sovyetler Yugoslavya'nın Dubrovnik kenti yakınlarında Gruz'da bir denizaltı üssü oluşturmayı

¹³⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 26.

¹³⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 41.

¹³⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 256-257.

¹³⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 264-265.

planlamışlardı. Sovyetler Sazan Adasını ise Yugoslav seçeneği gerçekleşmediği zaman kullanmayı düşünmüşlerdir.

Sovyet Rusya Arnavutluk'un Yugoslavya ile ilişkilerinin bozulmasından sonra Arnavutluk'a silah sevkine başlamıştır. Daily Telegraf Gazetesinin Viyana muhabirinin haberinde Rusların bu davranışı ile Arnavutluk ordusunu diğer peyk memleketlerin modeline çekmek istendiği belirtilmiştir.¹³⁸

1950'lerin sonlarında Sovyet Rusya ile Arnavutluk arasındaki ilişkiler oldukça hassas bir duruma gelmiştir. Josef Stalin'in ölümünden sonra yerine geçen Nikita Sergeyevich Kuruşçev ile Enver Hoca farklı düşüncelere sahip olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler her geçen gün kötüleşmiştir. Enver Hoca Sovyet Rusya'da ki değişimleri dikkatlice izlemiştir. Enver Hoca yapmış olduğu inceleme ve gözlemlerde Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Marksist-Leninist düşüncenin düşmanı olduğu kanaatini edinmiştir. Sosyalizmin Arnavutluk'ta gerçekten devam etmesi için Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e karşı gelmiştir, onunla aynı fikirleri paylaşmamıştır.¹³⁹ Enver Hoca Nikita Kuruşçev'i özellikle Amerika'ya karşı aldığı yumuşak üslup ve barış için savunma politikasının doğru bulmamıştır.¹⁴⁰

İki ülke arasındaki ilişkiler Josef Vissarionovich Djughashvilli (JOSEF STALİN) ölünce bozulmaya başlamıştır. Josef Stalin'in ölümü Arnavutluk'u derinden etkilemiştir. Nitekim Enver Hoca Tiran'ın en büyük meydanında halkı toplamış ve Josef Stalin'in Arnavutluk'un sahip olduğu her şeyde katkısının olduğu, ona ebedi sadakat ve şükran ile bağlı kalacaklarına yemin ettiği bir konuşma yapmıştır.¹⁴¹ (Ek-2 Resimler, Resim-20.)

Enver Hoca bu özelliğini Josef Stalin'e fikirsel saldırıda bulunan Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e verdiği ve 7 Mart 1953'de; "*Zeri i Popullit*" 'de yayımlanan yazısında; Josef Stalin'in isminin kendi insanının her başarısında yer aldığını, sahip oldukları her şeyi Josef Stalin'e borçlu olduklarını, Josef Stalin'in kendilerine ışık, özgürlük ve yeni bir yaşam verdiğini belirterek göstermiştir.¹⁴²

¹³⁸ Hürriyet Gazetesi, 12 Ocak 1948,s.3

¹³⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 120.

¹⁴⁰ Enver Hoxha, *The Superpowers*, Tiran, 1986, s. 15.

¹⁴¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 38.

¹⁴² Arnavutluk dünyada Josef Stalin'in büyük heykelini başkentlerinin en ortasındaki büyük alana diken birkaç nadir ülkeden biridir. Bu heykel 1990 yılına kadar kalmıştır. Enver Hoca 'nın bu bağlılığına rağmen Josef Stalin Balkanların diğer ülkelerinde şüphe ile bakılmıştır (Bkz. James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 193-196.)

Josef Stalin'in yerine geçen Nikita Sergeyeovich Kuruşçev ilk önce Arnavutluk'a askeri ve politik ilgiyi azaltmıştır. Gerekçe olarak Arnavutluk'a yapılan yardımın kendilerinin stratejik menfaatlerini karşılamadığını göstermiştir. Ayrıca Nikita Sergeyeovich Kuruşçev, Josip Broz Tito ile irtibata geçmiş ve ilişkilerini düzeltmek istediğini dile getirmiştir. Bu iki köklü değişiklik Enver Hoca'yı derinden etkilemiştir.

Enver Hoca, Tito'nun Nikita Sergeyeovich Kuruşçev ile yakınlaşmasını sadece politik açıdan değil aynı zamanda Yugoslavya'ya yakınlığı ile bilinen ve daha sonra öldürülen Koçi Xoxe nedeniyle de istememiştir. Bunu bir onur meselesi yapmıştır. Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerinin düzelmesi için Belgrad, Arnavutluk'un Koçi Xoxe'nun itibarını geri vermesini istemiştir. İtibarın geri verilmesi Koçi Xoxe'nun siyasi suikasta gittiğini kabul etmek anlamına geldiğinden buna Enver Hoca şiddetle karşı çıkmıştır.¹⁴³

Sovyetler Birliği, Yugoslavya'ya ne kadar yaklaşmışsa o derecede Arnavutluk'tan uzaklaşmıştır. Ayrıca yeni Rus yönetiminde başta Nikita Sergeyeovich Kuruşçev olmak üzere hemen hemen herkesin Josef Stalin devrine şiddetle çatması ve hatta sıra dışı bir insan olduğunu, birçok tutuklamaların ve binlerce insanın mahkeme ve araştırma yapılmadan infazına neden olduğunu, kendisine karşı gelen herkesin yönetimden uzaklaştırıldığını ifade etmişlerdir. Nikita Sergeyeovich Kuruşçev daha da ileri giderek Josef Stalin'in herkesi düşman, ikiyüzlü ve ajan olarak gördüğünü belirtmiştir.¹⁴⁴

Nikita Sergeyeovich Kuruşçev, Josip Broz Tito konusundaki düşünceleri ile kalmamış ayrıca "*barış içinde bir arada yaşama*" adı altında yeni bir dış siyaset geliştirmiştir. Buna göre kapitalist ve sosyalist sistem barış içinde bir arada yaşamış ve bu siyaset Marksizm-Leninizm'in yaratıcı gelişmesi olarak görülmüştür. Nikita Sergeyeovich Kuruşçev'in nükleer silah tehdidinden bu yeni siyaset vasıtasıyla kurtulabileceğine inanmış ve tüm insanlardan buna inanmasını istemiştir. Sovyetlerin bu yeni siyaseti Lenin'in düşüncesi olan proletaryan enter-nasyonalizmden tamamıyla farklı olmuştur.¹⁴⁵

Benzer durum Nisan 1956'da; Arnavutluk Komünist Partisi'nin düzenlediği özel bir toplantıda da yer almıştır. 450 delegenin katıldığı bu toplantıya Savunma Bakanı Beqir Balluku yapmıştır. Delegeler 1949'dan bu yana anlamsız katledilmelerin

¹⁴³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 40.

¹⁴⁴ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 42.

¹⁴⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 43.

sebebinin açıklanmasını, Koçi Xoxe'nin durumu, Yugoslavya ile ilişkiler, parti demokrasisi, standart yaşam şartlarını konuştuğu ve hatta liderliği de eleştirilmiştir.¹⁴⁶ Ancak bu toplantı kendilerine Enver Hoca tarafından daha sonra pahalya ödettirilmiştir. Çoğu konuşmacı ya Parti'den atılmış ya da tutuklanmıştır. Ancak bu delege toplantısının en büyük etkisi ise bundan sonra Enver Hoca'nın karşısına fikirlerine ters düşen güçlü bir muhalefetin gelmemesi olmuş, Enver Hoca daha da güç kazanmıştır.¹⁴⁷

Enver Hoca döneminde, Arnavutluk-Sovyet Rusya ilişkileri Josef Stalin zamanında ideal bir seviyeye çıkmış ancak Josef Stalin'in ölümü ve yerine geçen gerek Nikita Sergeyevich Kuruşçev ve gerekse Brejnev dönemlerinde ise hep inişe geçmiş ve hatta kopma noktasına gelmiştir. Josef Stalin'den sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasında yeni Sovyet liderlerinin karakterlerinin yanı sıra dünya politikaları ve bu politikanın içinde Arnavutluk'a verilen önemde rol oynamıştır. Enver Hoca, Sovyet liderlerini hep Josef Stalin ile kıyaslamış; Josef Stalin'in hem bir devlet başkanı olarak ülkesine sağladığı imkânlar hem de kişisel olarak başta kendisi olmak üzere Arnavutlara verdiği önem çerçevesinde onları değerlendirmiştir.¹⁴⁸

Enver Hoca başlangıçta çok iyi ilişkileri olan Yugoslavya ile ipleri koparınca; Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerindeki etkisini azaltmak maksadıyla Sovyet Rusya ile ilişkilerini geliştirme yolunda büyük bir çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla; Arnavutluk esas itibariyle 1948-1960 yılları arasında Sovyetler Birliği ile yakın işbirliği yapmıştır.

Arnavutluk, Sovyetlerle işbirliği yapmasının kendisine birçok avantaj sağlayacağını düşünmüştür. Öncelikle Yugoslavya ile olan ilişkilerin kopmasından kaynaklanan kayıplar tamamlanmış ve Sovyet Rusya komşusu Yunanistan ve Batı'ya karşı kendisine askeri koruma sağlamıştır. Arnavutluk'un Sovyetler Birliği ile ortak bir sınırının olmaması bu işbirliğini kuvvetlendiren bir etken olmuştur. Bu birleşme ise aslında Arnavutluk'un daha ilk yıllarında Batı ile kopmasının başlangıcını oluşturmuştur.¹⁴⁹

Öncelikle; Moskova'ya 1948 yılında Moskova'ya, yardım istemek için bir heyet göndermiştir. Sovyet Rusya 28 Eylül 1948 yılında; Arnavutluk'a Yugoslavyaya verilmek üzere planlanan ürünleri vermeye ve Arnavutluk'un kendisine ihracat yapmasına izin vermiştir. Böylece; iki ülke arasındaki ilişki Eylül 1948'de; ilk müşterek

¹⁴⁶ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 43.

¹⁴⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 43-44.

¹⁴⁸ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, İstanbul, 1975, s. 23-24.

¹⁴⁹ ELSIE Robert Elsie, a.g.e., s. 12.

ekonomik işbirliği anlaşması sonuçlandığında başlamış ve Enver Hoca'nın 1949'da Moskova'ya ziyareti ile pekişmiştir. Şubat 1949'da; Arnavutluk Council for Economic Mutual Assistance üyesi olmuştur. Sovyet Rusya, Arnavutluk'a ihraç ederken normal fiyatın yarısı, Arnavutluk'tan ithal ederken ise normal fiyatın iki katı fiyata malları almayı garanti etmiştir. Ayrıca Yugoslavya'nın vermiş olduğu kredilerin tamamını vermeyi de taahhüt etmiştir.¹⁵⁰

Mart 1949'da; Enver Hoca'nın kendisi eğitilmiş işgücü ve endüstriden yoksun durumda olan ekonomisinin gelişmesine bir dayanak bulmak amacıyla; Moskova'ya ziyarette bulunmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Arnavutluk'ta sosyalizmi kurmak için bir seri fabrika kurma sözü vermiştir. Ayrıca Josef Stalin'in harekete geçirmesiyle Doğu Avrupa ülkeleri de Arnavutluk ile yardım anlaşmaları imzalamışlardır. 1951 yılında; Arnavutluk ticaretinin %57'sini garanti eden uzun dönemli bir anlaşma (ilk beş yıllık plan), başka bir kredi anlaşması ve teknik yardım anlaşması, Arnavutluk teknik ekibinin eğitimini kapsayan anlaşmalar imzalanmıştır. Josef Stalin hayatta kaldığı sürece Arnavutluk-Sovyet Rusya ilişkileri örnek bir şekilde devam etmiştir.¹⁵¹

Sovyetler genel olarak; Arnavutluk ordusunun teçhiz, destek ve eğitimini sağlamıştır. Ayrıca edebiyat, eğitim, tarım ve endüstride ilerleme dâhil tüm devlet dairelerinde Sovyet etkisi görülmüştür.¹⁵²

Josef Stalin'in Arnavutluk'a yardım etmesinin birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Enver Hoca'nın Josip Broz Tito karşıtı olması ve böylece Josip Broz Tito karşıtı hareket için iyi bir araç teşkil etmesidir. İkincisi Josef Stalin tarafından desteklenmesi sayesinde hızla gelişen bir Arnavut ekonomisinin Yugoslavya ile karşılaştırılmasından doğacak sonuçta Josef Stalin'in nemalanmak istemesidir.¹⁵³

Josef Stalin, komünizmin evvela Rusya sınırları içinde yerleştirilmesini, kuvvetlendirilmesini ve ancak bundan sonra dünyadaki Bolşevik İhtilali'nin hazırlanmasına gidilmesini müdafaa ediyordu. Bu sebeple de, ekonomik durumu çok kötü bulunan Rusya'da komünizme muhalif köylü sınıfını da, kapitalist memleketleri de

¹⁵⁰ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, s. 175.

¹⁵¹ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 60.

¹⁵² Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, s. 468; Robert Elsie, a.g.e., s. 12.

¹⁵³ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 60.

fazla kuşkulandırmayacak ılımlı bir komünizm tatbiki ile ilerlenmesini, ekonomik durum kuvvetlenince bu yoldan ayrılıp Markist sisteme dönülmesini istiyordu.¹⁵⁴

13 Ekim 1951’de Newyork Radyosu; Arnavutluk’un Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin artması sonucu Sovyet uzmanlar Arnavutluk’a gelmişlerdir şeklinde haber geçmiştir. Bunların yaptığı faaliyetleri ancak mülteciler vasıtasıyla öğrenilme imkânı bulmak mümkün olmuştur. 13 Ekim 1951 tarihli Newyork Radyo haberine göre; 3.800’ü bulan Sovyet uzmanları Arnavutluk’a gelmişler ve Arnavutluk’un ekonomik hayatını tamamı ile ellerine almışlardır. Mülteciler Arnavutluk’un totaliter zümre tarafından idare edildiğini, istenilen kimsenin derhal idam edilebildiğini veya ortadan kaldırılabildiğini anlatmışlardır. Bu nedenle Enver Hoca’nın Moskova’nın tam bir kölesi gibi hareket ettiği, Arnavutluk nüfusunun yüzde onunun tevkif veya sürgün edildiğini de ayrıca bildirmişlerdir.¹⁵⁵

Ancak Nikita Sergejevich Kuruşçev’in Sovyet Rusya’nın başına gelmesiyle Arnavutluk-Sovyet Rusya arasındaki durgun olan ekonomik ve politik ilişkileri sona ermiştir. Nikita Sergejevich Kuruşçev’in Arnavutluk’a ekonomik yardım konusunda ilgiyi tamamıyla azaltığı görülmüştür.¹⁵⁶

Arnavutluk Emek Partisi’nin günlük yayın organı ” *Zeri i Popullit* ” (Halkın Sesi) yeni Sovyet lideri Yuri Andrapov’un da eski Sovyet lideri Nikita Sergejevich Kuruşçev ve Brejnev’in izinden giderek dünya ve Sovyet halkları için ciddi bir tehlike oluşturduklarını ileri sürmüştür. Andrapov’un Sovyetler Birliğinin kuruluşunun 60. Yıldönümü nedeniyle yapmış olduğu konuşmadaki yorumunda Sovyet Rusya dünya nüfus alanının paylaşımı için ABD ile pazarlığı girişmekle suçlamıştır. Gazetenin yeni Sovyet lideri ile ABD Başkanı Ronald Reagon’ın “*futbol oynar*“ gibi dünya halklarının geleceği ile oynamakla suçlayan yorumda Avrupa’ya nükleer füzelerin yerleştirilmesi ile ilgili olarak Ronald Reagon’ın getirdiği “*sıfır çözüm*” tezi sahtekârlık olarak tanımlanırken Andrapov’un nükleer füzeler konusunda tıpkı ABD başkanı gibi sahte önerilerde bulunduğu öne sürülmüştür.¹⁵⁷

Bu dönemde; Sovyet-Arnavutluk ilişkilerinin tekrar yumuşatılması için değişik yöntemler uygulanmıştır. Bunlardan biri de Arnavutların çok önem verdikleri 28 Kasım tarihlerinde kutlanan “*ulusal kurtuluş bayramı*” esnasında yapılan konuşmalar ve

¹⁵⁴ Ömer Sami Coşar, *Troçki İstanbul’da*, İstanbul, 2010, s. 1

¹⁵⁵ “Arnavutluk”, *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-31 Ekim 1951, Sayı:215.

¹⁵⁶ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 61.

¹⁵⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk, Andrapov’u Kınadı”, 28 Aralık 1982, s. 3.

demeçlerdir. Bu kapsamda Rus resmi yayın organı Pravda'da zaman zaman yazılar çıkmaktadır. Pravda “*Moskova, Sovyet –Arnavutluk ilişkilerinin gerginliğini her zaman geçici bir olgu olarak görmüştür. Sovyet –Arnavut ilişkilerinin geliştirilmesi, iki ülke halklarının da yararına olacaktır*” demiştir.¹⁵⁸

Josef Stalin döneminde Arnavutluk'un iki nedenden dolayı önemi büyük olmuştur. Kısa vadeli neden olarak; o günlerde Yunanistan'da iç savaş olduğundan ve Sovyet Rusya komünistleri desteklemek için Yugoslavya ile ilişkilerini koparınca Arnavutluk'u kullanma ihtiyacı duymuş olması gösterilmiştir. Daha uzun vadeli nedeni ise Akdeniz'de Arnavutluk vasıtasıyla bir kale elde etmek olmuştur. Bu kale Vlorë olarak tespit edilmiştir.¹⁵⁹

Sovyetler, Yugoslavlardan daha farklı ve sert bir yönetim anlayışıyla Arnavutluk ile işbirliği yapmıştır. Yaklaşık 5.000 kişilik kadro ile (içlerinde teknisyen, öğretmen, mühendis, subay, erbaş ve uzman bulunmaktadır) Arnavutluk'a girmiş ve başta petrolü kontrol etmişler, daha sonra ekonominin tüm dallarında bu etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Bankacılık, maden, haberleşme dalları ile birlikte polis, Tiran Radyosu, bakanlıklar, parti karargâhı olmak üzere ekonomik ve politik alanlarda boy göstermişlerdir.¹⁶⁰

Josef Stalin, 05 Mart 1953 yılında ölmüştür.¹⁶¹ Yaşamı boyunca Josef Stalin'e büyük bir muhabbetle bağlı olan Enver Hoca, O'nun ölümünden hemen sonra Josef Stalin'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Marksist-Leninist birliği için tutarlılıkla savaştığını ve bu birliğin belirleyici etkenlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Herkesin Josef Stalin'e duyduğu güvenin onun adaletine ve Sovyetler Birliği'ni ve Leninizm'i savunma yeteneğine dayandığına gönülden inanan Enver Hoca; Josef Stalin'in sınıf mücadelesini doğru bir biçimde sürdürdüğünü belirtmiştir.

Josef Stalin'in, büyük cesareti ve soğukkanlılığı, bir Marksist devrimcinin olgunluğu ve uzak görüşlülüğü olan, seçkin bir Marksist-Leninist olduğunu belirten Enver Hoca, Sovyetler Birliği'ndeki iç ve dış düşmanların gücünü, giriştikleri oyunları ve sınırsız propagandaları, kullandıkları şeytani taktikleri göz önüne alınırsa, Sovyetler

¹⁵⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Moskova Arnavutluk'a Barış Çağrısında Bulundu”, 29 Kasım 1979, s. 3.

¹⁵⁹ Ernest O. Hauser”, *The Red Rape of Albania*”, *The Saturday Evening Post*, s. 116-118.

¹⁶⁰ Ernest O. Hauser”, *The Red Rape of Albania*”, *The Saturday Evening Post*, s. 117.

¹⁶¹ Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, Ankara, 1990, s. 10.

Birliği Komünist Partisi başındaki Josef Stalin'in ilkelerini ve doğru hareketlerini hakkıyla değerlendirmenin mümkün olacağını ifade etmiştir.¹⁶²

İki ÷lke arasındaki ilişkilerin iyi olduğu dönemde 3.000'in üzerinde Sovyet askeri ve ekonomik danışman Arnavutluk'a yardım etmek ve onları Sovyet Blok'a bağlamak için gönderilmiştir. 4 Ağustos 1953'de; iki ÷lke büyükelçik statüsünde ilişkilerini genişletmişlerdir.¹⁶³

Enver Hoca'da diğer Doğu Avrupa Komünist liderler gibi Josef Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin izleyeceği politika hakkında karanlıktaydı. Yeni dönemde tek adam sisteminden komite veya kolektif liderlik sistemine geçiş başlamıştı.

Enver Hoca bundan dolayı Başbakanlığı Mehmet şehu lehine bırakmış ve sadece Parti Genel Sekreteri olarak kalmıştır. Sovyetlerin değişimin ilk işareti ise Arnavutluk'a yapılan yardımların kısıtlanması olarak kendini göstermiştir. Esas değişim ise Nikita Sergejevich Kuruşçev'in Mayıs 1955'de; Josip Broz Tito'yu ziyaret için Yugoslavya'ya gitmesi ile gerçekleşmiştir. Amaç ise Josip Broz Tito ile olan ilişkileri yeniden düzeltmek olmuştur.¹⁶⁴

Böylece Arnavutluk lideri Enver Hoca Haziran 1954 yılında; Nikita Sergejevich Kuruşçev'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği görevine yükseltilmesinden birkaç ay sonra Hüsnü Kapo ile birlikte Sovyetler Birliği'ne ekonomik konuları görüşmek üzere gitmiştir.¹⁶⁵

Enver Hoca Marksist-Leninist fikri savunmadığı ve Nikita Sergejevich Kuruşçev'e karşı aleyhte bir ön yargısı bulunduğu için *hemen hemen her eylem ve söyleminde O'nun tepkisini çekecek bir önyargıya sahip olmuştu*. Nitekim bu kapsamda Enver Hoca "*Nikita Sergejevich Kuruşçev'in strateji ve taktiklerinin esas yönlerinden biri Sovyetler Birliği içinde politik ve ideolojik iktidarı bütünüyle ele geçirmek ve Sovyet ordusunu ve devlet güvenlik organını kendi hizmetine sokmaktı*. Nikita Sergejevich Kuruşçev grubu bu hedefe adım adım ulaşmaya çalışmaktaydı. Başlangıçta, Marksist-Leninizm'e, Sovyetler Birliği'nde sosyalizminin inşasına ve Josef Stalin'e cepheden saldırmayacaktı. Tersine, daha sonra sosyalist alt ve üst yapıyı yıkmak amacı güden bu

¹⁶² Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 12-13

¹⁶³ Robert Elsie, a.g.e., s. 364-365.

¹⁶⁴ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 115.

¹⁶⁵ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 19.

grup, kendine itibar sağlamak ve esneklik havası yaratmak için kazanılan başarılarla dayandı, bunları, olabildiğince övdü” demek suretiyle bunu ortaya koymuştur.¹⁶⁶

Enver Hoca ile Nikita Sergeyevich Kuruşçev arasındaki esas görüş ayrılığı gelecek ile ilgili takip edilecek yöntem farklılığından meydana gelmiştir. Nikita Sergeyevich Kuruşçev’in tüm stratejisi üç slogana dayanmıştır. Bunlar (bir arada barışçı yaşama, rekabet, sosyalizme giden barışçıl yol). Enver Hoca ısrarla Marksist-Leninist öğretinin parçalarını oluşturan savaş ve barış, devrim ve sınıf mücadelesi konularına dayanan bir anlayışa sahip olmuştur.¹⁶⁷ Ayrıca; Nikita Sergeyevich Kuruşçev’in Arnavutluk’a bakış açısı kendi politikasını etkileyecek bir ülke ve Enver Hoca’yı da bir zamanlar Josip Broz Tito’nun Josef Stalin’e benzer problem çıkartan bir şahıs olarak görmüştür. Bundan dolayı Tiran üzerine hep baskı yapmıştır.¹⁶⁸ (Ek-2 Resimler, Resim-25.)

Buna rağmen Enver Hoca, Josef Stalin’e karşı büyük bir güven duymuş ve O’nun yaptığı her şeyin doğru olduğunu düşünmüştür. Josef Stalin’in karşıtı olanların Josef Stalin hakkında söylediği her olumsuz söze karşı Enver Hoca’nın mutlaka bir savunması bulunmuştur. Bu kapsamda Josef Stalin’in yapmış olduğu hataları bile rakiplerinin O’nu kandırdığından dolayı olmuş olabileceğini düşünmesi ve Josef Stalin’e söz söyletmemesi her zaman dikkatlerden kaçmamıştır.¹⁶⁹

Sovyetler Birliği ve Sovyet Komünist Partisi’nin Lenin ve Josef Stalin önderliğinde kazandığı zaferlere sığınan Nikita Sergeyevich Kuruşçev; Sovyet halklarının ve Sovyet komünistlerinin hiç bir şeyin değişmediğini, bir büyük önder öldü ama “daha büyük” bir önderin yükseldiğini düşünmeleri için her şeyi yapmıştır. Önceki kadar, hatta daha ilkeli bir Leninist, ama liberal, popüler, güler yüzlü, baştan aşağı nükte ve şaka dolu olmaya çalışmıştır. Enver Hoca; Kuruşçev’in Josef Stalin’e karşı darbeyi sinsisi olarak vurmanın yollarını aradığını da düşünmüştür.¹⁷⁰

Enver Hoca’nın Nikita Sergeyevich Kuruşçev’e karşı olmasının esas nedeni, Nikita Sergeyevich Kuruşçev’in Arnavutluk’a yardım konusunda Josef Stalin gibi düşünmemesi yatmaktadır. Nikita Sergeyevich Kuruşçev yapılacak yardım konusunda Arnavutlar ile pazarlık yapmakta, Arnavutluk’un ağır sanayiye ihtiyacı olmadığını savunmakta, Arnavutluk’un ağır sanayi ihtiyaçlarının çok az ve basit olabileceğini

¹⁶⁶ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 24.

¹⁶⁷ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 251-252.

¹⁶⁸ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe’s Forgotten Survivors*, s. 121.

¹⁶⁹ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 28.

¹⁷⁰ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 29.

düşünerek ihtiyaçlarının Sovyet Rusya tarafından karşılanabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Arnavutluk'un ağır sanayi yerine daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşmasını istemektedir.¹⁷¹

Bu nedenle Enver Hoca, Nikita Sergejevich Kuruşçev'in de Josef Stalin çizgisinde kendileri ile ilişkilerini devam ettirilmesini arzulamaktaydı. Çünkü Enver Hoca öz eleştiride bulunarak doğru veya yanlışlarını görmek suretiyle ilişkilerde ters giden durumu şöyle açıklamıştı :” *Josef Stalin'in sağlığında başlayan, ekonomik sorunlarımız konusunda Sovyet önderliğiyle görüş alışverişinde bulunan ve onlardan yardım isteyen uygulamayı sürdürüp geliştirmeye kararlıydık. Halk iktidarının ilk 8-9 yılında, ülkenin ekonomik gelişmesinde bir dizi başarı elde etmiştik; sanayileşmede ve tarımın kolektifleştirilmesinde ilk adımlar atmış, bu doğrultuda belli bir temel yaratmış ve sosyalist ekonomimizi sürekli olarak geliştirmemize hizmet edecek belli bir deneyim kazanmıştık. Ama başardıklarımız ile burnumuz büyümedi; sorunlarımız, zaaflarımızı ve büyük zorluklarımızı gizlemedik. Bu nedenle dostlarımıza, her şeyden önce de Sovyetler Birliği Komünist Partisi önderlerine sürekli danışma ihtiyacı duyduk; (...) Josef Stalin'e gidip çekinmeden dertlerimizi dökerdik; o da bizi dinler, açık açık enternasyonalist bir komünistin yüreği ile konuşurdu. O günlerin havasından bir şeyler kopmuştu. Seleflerinde, her geçen gün biraz daha komünistler yerine tüccarlar görüyorduk.*”¹⁷²

Nitekim Nikita Sergejevich Kuruşçev ve yönetimi Arnavutluk'un sanayi ve kalkınma yolunda atmak istediği adımları ve bunlar için ihtiyaç duyduğu kredileri vermek istemiyordu. Çünkü aralarında büyük görüş farklılığı bulunmaktaydı. Nikita Sergejevich Kuruşçevciler Arnavutlara ”*Planlamada titiz değilsiniz. Hidroelektrik santral size çok çok pahalıya mal oluyor ve elektriği ne yapacağımızı bilmiyorsunuz. Aynı şekilde çelik, kereste işleme, kâğıt, cam, keten tohumu, ekmek vb. için gereksiz fabrikalar yapmayı planladınız. Bütün bu fabrikalar Arnavutluk'un neyine gerek? Rafineriyi neden inşa ediyorsunuz? Bunları yeniden gözden geçirin ve fazlaları çıkartın. Tarım sorunu çok endişe veriyor; bunun için sanayiye yatırımınızı azaltın ve tarımı güçlendirin.*” Demek suretiyle yardımı neden yapmadıklarını özetlemişti.¹⁷³

Arnavutluk lideri Enver Hoca ile Nikita Sergejevich Kuruşçev arasındaki ilk toplantı 08 Haziran 1954'te yapılmıştı. Söz konusu toplantıda; Enver Hoca başta petrol

¹⁷¹ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 388; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*” s. 22; Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*” Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 476.

¹⁷² Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 34-35.

¹⁷³ Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 39.

sanayi olmak üzere bazı diğer sanayi dallarını (metal, maden vb. gibi) geliştirmek istediklerini ifade etmiş ancak Nikita Sergeyeovich Kuruşçev buna tamamı ile karşı çıkarak, yukarıda belirtildiği gibi Arnavutluk'un küçük ve nüfusu az bir ülke olduğunu ve zor, zahmetli sanayi yatırımları için para, zaman ve sermaye harcamaması gerektiğini, ihtiyaçlarının Sovyet Rusya tarafından karşılanabileceğini açıklamıştı.

Enver Hoca ise ülkeye yönelik bir tehdit olduğunda, dost ülkelerin petrol verememesi durumunda petROLSÜZ kalabilecekleri ve bundan dolayı da ağır sanayinin bir şekilde kurulmasının şart olduğunu düşünmektedir. Enver Hoca ayrıca; *“Parti Merkez Komitesi ve hükümetimiz, tarımın yanı sıra sanayi de geliştirilmediği takdirde mevcut durumun düzeltilemeyeceğini düşünüyor, şimdi taşımak zorunda olduğumuz ithalatın ağır yükünden sanayi bizi adım adım kurtaracaktır”* demiştir.¹⁷⁴

Enver Hoca'nın Josef Stalin döneminde aldığı desteğin sürdürülmemesi eğilimlerinin başta kendisi olmak üzere tüm Arnavut halkına olumsuz psikolojik etki yapacağını düşünmüştür. İktidarını devam ettirmenin kolay yollarından birinin güçlü bir devlete her yönüyle dayanmak ve bu suretle uzun süre iktidarda kalma hesaplarının yapıldığı da değerlendirilmiştir. Ayrıca sosyalizmin mutlak suretle sanayileşmeden geçeceğine olan inancı ve kendi kendine yeterli olma ana düşüncesinin gerçekleştirilmesinde sanayileşmenin rolü Enver Hoca'nın Josef Stalin döneminde kendisine sağlanan desteğin dışındaki her çeşit teklife kapalı olacağı düşünülmüştür.

Nikita Sergeyeovich Kuruşçev, Arnavutlara verilen kredinin yerinde kullanılmaması konusunda da şikâyette bulunmuştur. Nitekim bu hususta Nikita Sergeyeovich Kuruşçev, Enver Hoca'ya *“Ekonomik kalkınma için verdiğimiz kredileri başka sektörlerde kullanıyorsunuz. Onlarla kitle tüketim malları alıyorsunuz”* demiştir. Enver Hoca ise *“Tüketim mallarına çok fazla ihtiyacımız vardı, hala da var, ama bu söylediğinizi bilmiyorum. Sanayi ya da tarımın geliştirilmesi için verilen kredilerin mal alımında kullanılmasına asla izin vermedik”* demek suretiyle karşı çıkabilmiştir. Ancak Sovyet Rusya'nın yukarıdaki şekilde belirtilen fikri doğrultusunda ilişkileri değişmeden Kasım 1960 yılına kadar sürmüştür.¹⁷⁵

Nikita Sergeyeovich Kuruşçev; Arnavutluk'un tarım ve hayvancılıkla uğraşması üzerinde hassasiyetle durmuş ve bu konuda nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini açık olarak belirtmiştir. Nikita Sergeyeovich Kuruşçev onlardan, tarımda pamuk ve turunçgil

¹⁷⁴ Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 45-46.

¹⁷⁵ Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 47.

yetiştirme, hayvancılıkta koyun besleme, ayrıca balıkçılık yapmalarını istemiştir.¹⁷⁶Aslında Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Arnavutluk'a sunduğu teklifin hiç de yabana atılacak bir teklif olmadığı değerlendirilmiştir.

O dönemde Arnavutluk'un güvenlik yönünden Sovyet Rusya ile işbirliği içinde olması onun en temel ihtiyacını karşılama imkânı vermiştir. Sanayi ve diğer alanlarda gelişmenin uzun ölçekli bir uğraş olduğu göz önüne alınarak hareket edilmesi gerektiği kıymetlendirilmiştir. Enver Hoca'nın sanayi ülkesi olma düşüncesinin gerçekte bir hayal olduğu düşünülmüştür. Bu hayalin sürdürülmesi ise Enver Hoca'yı hep güçlü bir devlet arayışına sürüklemiş ve bu sürükleyiş sonunda izole olmasına kadar gitmiştir.

08 Haziran 1954'de; Enver Hoca beraberinde Hysni Kapo olmak üzere Moskova'ya Sovyetlerin yeni lideri Nikita Sergeyevich Kuruşçev ile ilk toplantısını yapmıştır. Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in yanında ise Sovyet Başbakanı Malenkov ile Voroshilov, Mikoyan ve Suslov bulunmuştur. Ekonomik konuların dışında Nikita Sergeyevich Kuruşçev parti başkanlığı ile hükümet başkanlıklarının ayrılmasını isteyen fikri dayatmıştır. Enver Hoca bu düşünceyi hem Parti ve hem de hükümet başkanı olarak hatalı bulmuştur.¹⁷⁷ Bu farklılık iki lider arasındaki ayrışmaların ilk belirtileri olarak görülmüştür.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20'inci Kongresinde alınan kararlardan biri de milletlerarası münasebetlerde "*Barış İçinde Bir Arada Yaşama*" prensibinin kabulü olmuştur. Esasında bu prensip 20'inci Kongre'nin bir icadı olmamıştır. Daha önce, Temmuz 1954'de Hindini meselesi için Cenevre'de yapılan konferanstan dönen Çin Başbakanı Chou En -lai, Yeni Delhi'de Hindistan Başbakanı Nehru ile görüşmelerde bulunmuş ve iki başbakan, iki ülke arasındaki münasebetlere Beş Prensip'in hakim olmasına karar vermişlerdir. Bu Beş Prensip: "*Birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenliklerine karşılıklı saygı, saldırmazlık, birbirlerinin içişlerine karışmamama, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşama*" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷⁸

23 Mayıs 1955'de; Enver Hoca - Nikita Sergeyevich Kuruşçev ilişkilerinin önemli bir bölümünü Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Josip Broz Tito yanlısı tavrıyla

¹⁷⁶ Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 53-54.

¹⁷⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s.490.

¹⁷⁸ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s. 469-470.

Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerinin düzeltilmesi yönünde Enver Hoca'ya baskı yapmayı içermiştir.¹⁷⁹

Nikita Sergeyevech Kuruşçev'in, Josip Broz Tito arasındaki ilişkileri Nisan 1955 yılında Belgrad'a yaptığı resmi ziyaretle perçinlenmiştir.¹⁸⁰ Enver Hoca, Nikita Sergeyevech Kuruşçev – Josip Broz Tito beraberliğine hep karşı çıkmıştır. Çünkü Josip Broz Tito'nun başta Kosova'yı Arnavutluk'a vermemek için yaptığı oyunlar ve neticesinde Kosova'yı alması ve ardından da bütün Arnavutluk'u ele geçirip Yugoslavya'nın yedinci cumhuriyeti yapmaya çalışması Enver Hoca için kabul edilecek bir şey olarak görülmemiştir.¹⁸¹

Nikita Sergeyevech Kuruşçev'in Arnavutluk ile ilgilenmesinin ana nedenlerinden birini Arnavutluk'un stratejik durumu olmuştur. Ruslar, Arnavutluk'ta bir denizaltı ve su üssü kurarak bütün Akdeniz'i denetleme arzusu içinde olmuştur.¹⁸² Enver Hoca : *“Kuruşçevçiler kendi paylarına Varşova Paktı'nı güçlendirmeye, onu ülkelerimizi zincire vuran güçlü bir Sovyet aracı haline getirmeye çalıştılar. NATO'ya karşı savunma maskesi altında askeri işgale dönüştürmeyi başardılar”*¹⁸³ şeklinde beyanda bulunmak suretiyle Sovyetler Birliği'nin oyununu bozmasını bilmiştir.

Arnavutluk-Sovyetler Birliği ilişkilerinde dönüm noktalarından birisi Sovyetler Birliği 20'inci Parti Kongresi ve bu kongrede alınan kararlar olmuştur. Bu kongrede; Sovyet Lider Nikita Kuruşçev, Josef Stalin Put'unu kıracak şekilde tavır sergilemiştir. Çünkü Kuruşçev bu Put yıkılmadan Sovyetlerde köklü değişikliğe gidilemeyeceğinin farkında olmuştur.

14-25 Şubat 1956 tarihleri arasında yapılan 20'inci Kongre'de; Kuruşçev'in yapmış olduğu gizli oturumdaki konuşmasında Josef Stalin'i yerden yere vurmuş, Josef Stalin politikasının hatalarını dile getirmiş, rakiplerini bertaraf etmek için nasıl adam öldürttüğünü açıklamış, kısacası Josef Stalin'in Parti'ye ve ülkeye yaptığı kötülüklerden bahsederek O'nun kişisel diktatörlük kurduğunu fade etmiştir.¹⁸⁴

Barış içinde bir arada yaşama politikası, Josef Stalin'in sertlik politikasından milletlerarası politikada bir yumuşamaya doğru gidişin bir işaretini taşımıştır. Kuruşçev'i

¹⁷⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 454.

¹⁸⁰ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 63.

¹⁸¹ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 78.

¹⁸² Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 160

¹⁸³ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 168.

¹⁸⁴ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 468-469; Elez Bibera, *Albania-A Socialist Maverick*, s. .22

böyle bir politikaya iten en mühim sebep, ekonomi olmuştur. Sovyet Rusya'nın ekonomik kalkınmasını hızlandırmak arzusunu taşımıştır. Zira devamlı bir savaş psikozu, çabaların ekonomik kalkınmaya yönelmesini önleyeceği, hâlbuki Sovyet komünizmi ekonomik refahı gerçekleştirmedeki üstünlüğünü göstermek zorunda olduğu düşünülmüştür. Sovyet komünizminin ekonomik üstünlüğü gerçekleşecek olursa, bunun diğer ülkelere de tesir edebileceği; dolayısıyla, barış politikasında Sovyet Rusya'nın menfaati görülmüştür.¹⁸⁵

Sovyetler Birliğinin 20'nci Parti Kongresinden sonra Arnavutluk ile ilişkiler iyice bozulmuştur. Bunun sonrasında Rusya Arnavutluk'un 3'üncü Beş Yıllık Planı'nın desteklemekten vazgeçmiştir. Ayrıca Arnavutluk'ta olan uzmanları ile danışmanlarını çekmiş, Rusya'da ki Arnavut öğrencilerini ülkelerine göndermiştir. Rusya bununla da kalmamış, son olarak, Vlora yakınındaki Sazan Adasında bulunan denizaltıları ile savaş gemilerini, deniz personelini de çekmiştir. Buna ilave olarak; Sovyet Rusya; Arnavutluk'un Sivastopal'da onarım için bulunan gemilerine el koymuştur.¹⁸⁶

Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Arnavutluk'u sanayinin gelişmesi hususunda desteklememesinin esas nedeni Arnavutluk'un ticari açıdan ekonomik bulunmamasıydı. Ayrıca Nikita Sergeyevich Kuruşçev, her şeyi her ulusun yapmasının doğru olmadığını düşünüyordu.¹⁸⁷ Nikita Sergeyevich Kuruşçev Arnavutluk'un meyve yetiştiren bir sömürge olmasını istiyor, tıpkı Latin Amerika'da muz cumhuriyetleri ABD'ne nasıl hizmet ediyorsa, Arnavutluk da değişimci Sovyetler Birliği'ne öyle hizmet etmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁸⁸ Nikita Sergeyevich Kuruşçev ile Enver Hoca arasındaki temel görüş ayrılığı; Enver Hoca'nın her şeyi kendi ülkesinde yapılması yolunda gayret ve kredilenme ile Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in ekonomik olmayan hiçbir yatırımı güvenlik dâhil desteklememesi yatmaktadır.¹⁸⁹

Enver Hoca Sovyet Rusya ile ilişkilerinin bozulması ile yönünü Çin Halk Cumhuriyeti'ne çevirmiştir. 13 Eylül-3 Ekim 1956 tarihleri arasında bu ülkeye yüksek rütbeli temsilcilerin bulunduğu bir heyetle resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 470.

¹⁸⁶ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors* s. 129; Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present* , s, 478.

¹⁸⁷ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 193.

¹⁸⁸ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 194.

¹⁸⁹ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, Ankara, 1990, s. 208-209.

¹⁹⁰ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 44.

1956'da; Macaristan ve Polonya'da olan gelişmeler Enver Hoca'nın Kuruşçev'e karşı olan düşüncelerinin kuvvetlenmesine vesile olmuştur. Sovyet-Yugoslav yaklaşması ve Kuruşçev'in "*Stalinsizleşme*" kampanyası Enver Hoca ve hatta Enver Hoca'nın eşinin yerini tehdit etmiştir.

Enver Hoca, Josef Stalin'i savunurken aslında kendi iktidarını savunmuş ve Macaristan ve Polonya'da olanların kendi ülkesinde olmamasından şüphe edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Bunun için Enver Hoca süratle Josip Broz Tito aleyhine bir kampanya başlatmıştır. Josip Broz Tito'yu Doğu Avrupa'da değişimci fikirleri kışkırtmakla suçlamıştır. Neticede Enver Hoca yönünü Çin Halk Cumhuriyeti'ne çevirmiştir.¹⁹¹

Enver Hoca'nın Çin'e yönelmesi ile Nikita Sergeyevich Kuruşçev, Enver Hoca'yı iktidardan uzaklaştırmak için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda orduda bile aleyhinde kampanya başlatmıştır. Ancak Enver Enver Hoca'nın Sovyet yanlısı kişileri başta hükümetin en üst seviyede olanlardan başlamak üzere etkisiz hale getirmesi ile Sovyet girişimlerini boşa çıkartmıştır.¹⁹²

Ekim ve Kasım 1956'de Polonya ve Macaristan'da meydana gelen olaylar Enver Hoca'nın Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in düşüncelerinde ne kadar hatalı olduğunu ifade etme imkânı vermiştir. Enver Hoca Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in iki nedenden dolayı yanlış olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki Stalinizm'den uzaklaşmanın böyle sonuçlar verebileceğini ve bunun Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in hatası olduğunu, ikincisi ise Macaristan ve Polonya'nın serbest seçim ve tek partili sistem istemelerinin geçmişinde Yugoslavya'nın değişimci hareketi yatması olarak düşünülmüştür. Enver Hoca; ülkesinin benzer akıbete uğramaması için artık yönünü yeni bir ülkeye Çin Halk Cumhuriyeti'ne açmıştır.¹⁹³

Arnavutluk'un Çin Halk Cumhuriyeti ile ticaretini geliştirmesi ve yakın ilişki içine girmesi Sovyet Rusya'nın dikkatinden kaçmamıştır. Bunun önüne geçmek için Sovyet Rusya, Arnavutluk'a yardımını artırmıştır.

Balkanlarda Josip Broz Tito'nun güçlenmesi ise Arnavutluk için bir tehdit ve risk teşkil etmiştir. Dolayısıyla Nikita Sergeyevich Kuruşçev- Josip Broz Tito birlikteliğinin olmaması uzun sürmemesini arzulamıştır. 15 Nisan 1957'de Moskova'ya resmi ziyaret yapan Enver Hoca ve Mehmet Şehu, Nikita Sergeyevich Kuruşçev ile

¹⁹¹ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 22-23.

¹⁹² Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 23.

¹⁹³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 44-45.

görüşmüştür. Nikita Sergeyevich Kuruşçev, Enver Hoca'ya, Josip Broz Tito'ya karşı takındığı tavidan vazgeçmesini, ilişkilerini düzeltmesini, Josip Broz Tito'cu oldukları için yapılan temizlik hareketini durdurmasını isteyerek baskı yapmak istemiştir. Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in amacı Stalinist düşünceyi ortadan kaldırmak ve bu konuda kendisi ile benzer fikirde olan Josip Broz Tito'yu desteklemek olmuştur.

Enver Hoca bu konuda tatmin olmayıp kendi düşüncelerini açıklamak isteyince Nikita Sergeyevich Kuruşçev kızarak görüşülecek bir şey kalmadığını belirterek tepkisini göstermiştir. Bu görüşme iki ülke arasında ilişkilerin sürmesi açısından dönüm noktası olmuştur. Anılan ziyarette Enver Hoca ve Mehmet Şehu Yugoslavya ile ilişkilerini düzeltme yönünde gayret göstereceklerini ifade etselerde¹⁹⁴ gerçekte ilişkiler hiçbir zaman eskisi gibi olmamıştır.

18 Temmuz 1957'de; Moskova Tass Haber Ajansı Yugoslav Başkan Yardımcısı Edvard Kardelj ile Aleksandar Rankoviç, her ikisi de Josip Broz Tito'nun yüksek seviyeli yakın arkadaşı, Arnavutluk ve Bulgaristan Komünist Parti Başkanları Enver Hoca ile Todor Zhivkov'la Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in hazır bulunduğu bir ortamda bir araya gelmiştir. Başlangıçta iyi başlayan görüşme, Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Enver Hoca'yı Yugoslav liderlerle uzlaştırmaya yönelik faaliyet içinde olması nedeniyle yine kısa sürmüştür.¹⁹⁵

Enver Hoca; Nikita Sergeyevich Kuruşçev iktidarda iken Sovyet Rusya-Yugoslavya ilişkilerinin yakınlaşmasını her iki devletin liderinin Marksist-Leninist Sovyet Rusya'ya düşman olan iki şahsiyetin müşterek hareketi olarak görmektedir. Hâlbuki Arnavutluk'un Marksist-Leninist Sovyet Rusya'nın destekleyicisi olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁶

Enver Hoca Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Josip Broz Tito'yu ziyaretinin tatil yapmak için olmadığını ifade etmiş ve Josip Broz Tito'nun kişiliğinin yeniden kazanması, ABD ile yakınlaşmanın hedeflendiğini belirtmiştir.¹⁹⁷ Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in 24 Ağustos 1957'de; Split'te yapmış olduğu konuşmada uluslar arası sorunların çoğunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Yugoslavya'nın aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Bu iki ülkenin yakınlaşması Enver Hoca'nın Yugoslavya

¹⁹⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 524.

¹⁹⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 527.

¹⁹⁶ Enver Hoca, *Reflections On China (1962-1972)*, Volume:1, Tirana, 1979, s. 103.

¹⁹⁷ Enver Hoca, *Kuruşçev'in Tito Önünde Diz Çöküşü*, İstanbul, 1977, s. 5.

politikası nedeniyle Sovyetler Birliği ile zaten baş gösteren anlaşmazlıkların artmasına ve hatta daha sonraki dönemde kopmasına yol açmıştır.¹⁹⁸

Enver Hoca, Josip Broz Tito ve Nikita Sergeyevidh Kuruşçev'in Marksizm-Leninizm'e ihanet edenlerle ilişki içinde olmalarını kabul etmemektedir. Nikita Sergeyevidh Kuruşçev Yugoslavya'ya ekonomik olarak yardım edecek bir işbirliği yapmak istemiştir. Sovyet Rusya bu kapsamda; Yugoslavya'ya COMECON içinde gözlemci sıfatı vermiştir.

Nikita Sergeyevidh Kuruşçev'in Yugoslav "özyönetim sistemi" ni övmesi ise Enver Hoca tarafından tam bir ihanet olarak kabul edilmiştir. Enver Hoca, Josip Broz Tito'nun hiçbir taviz vermediğini, aksine Nikita Sergeyevidh Kuruşçev'den birçok tavizler kopardığını düşünmüştür.¹⁹⁹ Enver Hoca, Nikita Sergeyevidh Kuruşçev'in Josip Broz Tito ile ilişkiye girmesini yorumlarken; Yugoslavya değişimcileriyle ittifaka girmenin sosyalizmin düşmanlarıyla, emperyalizm ajanlarıyla ve diğer entrikacılarla birleşmek anlamına geldiği şeklinde algılanmıştır.²⁰⁰

Arnavut lideri Enver Hoca Yugoslavya'nın kendilerini bir eyalet gibi görmek istemesi ve buna göre hareket etmesi sonucu kopan ilişkilerinden dolayı başta Sovyet Rusya olmak üzere hiçbir komünist ülkenin Yugoslavya ve lideri Josip Broz Tito ile ilişkiye girmesini istememiştir. Nitekim bu kapsamda; iktidarı ele geçiren Nikita Sergeyevidh Kuruşçev, Josip Broz Tito ile irtibat kurmak isteyince en büyük tepki yine Enver Hoca'dan gelmiştir.

Nitekim Enver Hoca bu hususu özetle "*Özellikle Nikita Sergeyevidh Kuruşçev'in Josip Broz Tito ile flörtü hoşumuza gitmiyordu. Biz kendi payımıza, Titocu Yugoslav revizyonizmine karşı en sert mücadeleyi sürdürdük. Josef Stalin'in ve Enformasyon Bürosu'nun Yugoslavya değişimci önderlerine karşı doğru Marksist-Leninist tavırlarını savunduk. Yalnızca Josef Stalin'in sağlığında değil, Josef Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin yaşadığı geçiş döneminde de Nikita Sergeyevidh Kuruşçev'in darbesi başarıya ulaşıp Nikita Sergeyevidh Kuruşçev söz sahibi iken de, Kuruşçev devrildikten sonra da bunu yaptık. İdeolojik ve siyasal olarak yıkılma kadar Yugoslav revizyonizmine karşı her zaman alacağımız tavır bu olacaktı*" şeklinde vurgulamıştır.²⁰¹

¹⁹⁸ Enver Hoca, *Kuruşçev'in Tito Önünde Diz Çöküşü*, s. 6.

¹⁹⁹ Enver Hoca, *Kuruşçev'in Tito Önünde Diz Çöküşü*, s. 7-8,12.

²⁰⁰ Enver Hoca, *Kuruşçev'in Tito Önünde Diz Çöküşü*, s. 13.

²⁰¹ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 55-56.

Enver Hoca Yugoslavya ile ilişkilerin aracı kim olursa olsun yeniden kurulmasının kendisine başta iktidarda kalma konusunda ciddi risk meydana getireceği ve ayrıca Yugoslavya'nın 7'inci Cumhuriyeti olma hususunun tekrar gerçekleştirmek isteneceği düşüncesi ile hep karşı çıkmıştır. Bu konuda ısrarlı olan Nikita Sergeyevich Kuruşçev vb. gibi liderlerle gerektiğinde ilişkilerini soğutmuş veya tamamen koparmıştır.

Enver Hoca Sovyetlerin yeni lideri Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in iktidarı ele geçirdiği andan itibaren yaptığı uygulamaları yakından takip etmiş ve bu konuda derin görüş ayrılıkları olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Enver Hoca *“Bizce, Amerikan emperyalizmine ve Yugoslav Titoculuğuna karşı mücadele, Kuruşçev'in ve Kuruşçev'cilerin tavırlarını Marksist gözle değerlendirmede denek taşıydı. Gerçekten, Kuruşçev kapitalizme ve Amerikan emperyalizmine atıp tutuyordu; ama her türden Amerikan senatörü, milyarder ve işadamlarıyla her gün yapılan 3-4 toplantı ve resmikabullerden hoşlanmıyorduk. Kuruşçev, Sovyetler Birliği'nin saygınlığını düşürerek her gün akşama kadar gösteri yapan bir palyaço haline geldi.”* şeklinde bir beyanda bulunmuştur.²⁰²

Enver Hoca'nın yukarıdaki beyanına göre komünist ülkelerin lideri konumunda olan Sovyet Rusya'nın en güçlü komünist devlet olarak; komünizmi daha da ileri seviyeye götürmesini umut ederken Batı ile bile ilişkiye girme eğiliminde olması bardağı taşıran son nokta olmuştur.

Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e gelince; Josip Broz Tito ve Yugoslavya'ya bakış açısı Enver Hoca'dan tamamı ile farklıydı. Nikita Sergeyevich Kuruşçev gözlerini Yugoslavya önderliğine dikmişti; her ne pahasına olursa olsun, boyun eğdirmese de, onu yanına almak istiyordu. Elbette Josip Broz Tito'nun şahsında, *“büyük kardeş”* olarak kanatlarının altına alabileceği hem ideolojik bir müttefik hem de bir önder aramıştır. Başka bir deyişle, Josip Broz Tito, Nikita Sergeyevich Kuruşçev için çok değerli olmuştur. Çünkü Josef Stalin'e ilk saldıran ve Marksizm-Leninizm'i ilk reddeden Josip Broz Tito olmuştur. Bu doğrultuda tam uyum içinde bulunmuşlar ama Belgrad şefi açık açık hareket ederken, Nikita Sergeyevich Kuruşçev maskesini korumak istemiştir. Josip Broz Tito, uluslararası planda, Amerikan emperyalizmi ve dünya kapitalizmi için değerli komünisti haline gelmiştir.²⁰³

²⁰² Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 56

²⁰³ Enver Hoca, *Kuruşçevciler Anılar*, s. 57.

Josip Broz Tito ise hem Enver Hoca'dan hem de Nikita Sergeyeovich Kuruşçev'den farklı düşünmüştür. Josip Broz Tito kendi payına komünizm merkezinin Moskova'dan Belgrad'a taşınmasını arzulamış; Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da Moskova'nın yerini Belgrad'ın almasını çoktandır hayal etmiş, Josip Broz Tito'nun planını Josef Stalin bozmuştur. Josip Broz Tito, Nikita Sergeyeovich Kuruşçev ve ekibinin Lenin'in eserini yerle bir ettiğini görünce, Amerikalıların yardımıyla bu planı yeniden ortaya çıkarmıştır.²⁰⁴

22 Kasım 1957'de; Sovyetlerin Arnavutluk'a ekonomik ve teknik yardım yapacağı anlaşma Moskova'da Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu ile Sovyet Başbakan Yardımcısı Anastas Mikoyan arasında imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre Rusya 160 milyon \$ tutarındaki uzun vadeli borcu Rusya tarafından garanti etmiştir. Arnavutluk ulusal ekonomisinin gelişimine harcanacak olan bu para Arnavutluk'un İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planını (1957-1960) desteklemeyi öngörmüştür.

Resmi bir duyuru ile Moskova ve Tiran'da borcun özellikle bakir bölgelerdeki tarıma harcanması belirtilmiştir. Bu kapsamda; sulama kanalları yapılacaktır. Petrol, maden ve diğer endüstri kollarına da yardım edilecektir. Borcun nasıl geri ödeneceği belirtilmemiştir. Ancak bunun Arnavutluk ihracatıyla yapılacağı düşünülmüştür.²⁰⁵ 1958 yılında, Enver Hoca daha sonra Josip Broz Tito karşıtı olan Çin Komünist Partisi'ni kendisine müttefik olarak görmüş ve onunla ilişkilerini geliştirmek için yoğun bir gayret sarf etmiştir.²⁰⁶

25 Mayıs 1959'da; Sovyet lideri Nikita Sergeyeovich Kuruşçev beraberinde Savunma Bakanı Mareşal Rodin Malinovsky ile diğer Sovyet diplomatlar olmak üzere 12 günlük resmi bir ziyaret için Arnavutluk'a gelmişlerdir. Amacı NATO'nun Türkiye ve Yunanistan'da füze üsleri oluşturması ve bunun bir benzerinin de Arnavutluk'ta kendilerine yapılıp yapılmayacağını öğrenmek olmuştur.²⁰⁷ Burada 300 milyon ruble değerinde ekonomik anlaşma imzalanmıştır.²⁰⁸

²⁰⁴ Enver Hoca, *Kuruşçevçiler Anılar*, s. 57.

²⁰⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 531-532.

²⁰⁶ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 61-62.

²⁰⁷ VICKERS Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, s. 184.

²⁰⁸ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 365.

Söz konusu ziyarette; Sovyetlerin Akdeniz’de varlığını göstermek, Arnavutluk-Yugoslavya arasındaki anlaşmazlığı tartışmak ve Tiran’ın Moskova’ya bağlılığını korumak amaçlanmıştır. Nikita Sergeyevich Kuruşçev’i; Enver Hoca ile beraber Başbakanı Mehmet Şehu ile o günlerde tatilini Arnavutluk’ta geçirmekte olan Doğu Alman Başbakanı Otto Grotewhole havaalanında karşılamışlardır. Bu ziyaret öncesi Arnavutluk, Sovyetler Birliği’nden Yugoslavya’ya karşı ambargo konmasını istemiştir. Ancak anılan geziden önce Nikita Sergeyevich Kuruşçev yapmış olduğu açıklamada kendisinin Yugoslav konusuna değinmeyeceğini bildirmiştir.²⁰⁹

26 Mayıs 1959’da; Nikita Sergeyevich Kuruşçev, Tiran’daki Josef Stalin tekstil fabrikasında Arnavut işçilere bir konuşma yapmıştır. Bu fabrika Arnavutlar’a Sovyetler’in bir hediyesiydi. Söz konusu fabrika 4660 işçi çalışmakta ve her teknisyen ve yönetici kişi Rusya’da eğitim görmüştü. Nikita Sergeyevich Kuruşçev fabrikayı Enver Hoca ile birlikte gezmişti. Nikita Sergeyevich Kuruşçev daha sonra İşkodra’da bir toplantı düzenlemişti. Gerek Tiran ve gerekse İşkodra’da ve hatta daha sonra Korça’daki hitaplarında ABD’nin Yunanistan ve İtalya’ya uzun menzilli roket yerleştirmesi konusundaki tehlikelerden bahsetmiştir. Nikita Sergeyevich Kuruşçev, Arnavutluk’atan Yugoslavlar ile küs olmayı bırakmalarını istemiştir.²¹⁰ Sovyetler Birliği Arnavutluk’a askeri ve ekonomik yardıma başlamış ve donanması için burada bir deniz üssü kurmuştur.²¹¹

31 Mayıs 1959’da; Nikita Sergeyevich Kuruşçev’in Arnavutluk’u ziyaretinde öne çıkan diğer hususlar ise şu şekilde belirtilmiştir:

Sovyet Rusya’nın, Arnavutluk’un Yunanistan ile olan ilişkilerini normalleştirme yönünde tam destek verdiği, Balkan Pakti ‘nı yeniden diriltme veya yeni Akdeniz Pakti yaratma girişimlerini kınadıkları öğrenilmiştir..²¹²

04 Haziran 1959; Nikita Sergeyevich Kuruşçev Sarande’de Arnavutlara ülkelerini hızlı endüstri oluşturma yerine çiçek bahçesi yapmalarını önermiştir. Nikita Sergeyevich Kuruşçev, Enver Hoca’ya özellikle portakal ve limon yetiştirmelerini,

²⁰⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 553.

²¹⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 554-555.

²¹¹ Yusuf Küpeli, *Tarih İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara, 2000, s. 64.

²¹² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 555-556.

çünkü Sovyet Rusya'nın bunlara ihtiyacı olduğunu, Arnavutluk'un mevcut ikliminden en iyi yararlanma şeklinin bu olduğunu, kendilerinin Arnavutluk'u buğdayca destekleyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Sovyetlerin buğday üretiminin o kadar çok olduğunu sadece farelerin yediği buğdayın bile Arnavutluk'un ürettiği buğdaydan fazla olduğunu ifade etmiştir. Meyve ve üzüm yetiştirmelerini istemiştir. Arnavutluk'u sosyalist ülkelerin meyve bahçesi yapmak istediklerini ilave etmiştir.

Nikita Sergeyevich Kuruşçev son olarak Vlora'ya ziyaret gerçekleştirmiştir. Burada Vlora'nın güçlü bir deniz üssü olarak tüm Akdeniz'i kontrol etme imkânını ellerine vereceklerini görmüşlerdir. Enver Hoca Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in aksine Arnavutluk'u bir "*meyve bahçesi*" olarak görmüyor ne Vlora'yı ne de başka bir şehri de diğer ülkelerin işgali için çıkış noktası olarak kullanılmasını arzulamıyordu. Nikita Sergeyevich Kuruşçev Arnavutluk'a yaptığı ziyaretle küçük bir Balkan ülkesine verdiği önemi göstermiş ve bu ülkeyi kendisine daha fazla bağlamayı hedeflemiştir. Arnavut liderler söz konusu Nikita Sergeyevich Kuruşçev ziyaretini faydasız ve kendilerini öfkeliendiren bir ziyaret olarak kabul etmişlerdir.²¹³

Ancak 06 Haziran 1960'da; Arnavutluk'un Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerinin artması sonucu Sovyet Rusya ilk etapta 1952'den beri devam eden Sovyet–Arnavutluk öğrenci değişimini geri çekmiştir.²¹⁴

Haziran 1960'da; Bükreş toplantısından sonra Nikita Sergeyevich Kuruşçev sistematik olarak Arnavutluk üzerine baskı politikası uygulamıştır. Özellikle daha önce imzalanan anlaşmaları çiğneyerek, garanti ettiği kredileri askıya alarak, Arnavutluk'ta bulunan Sovyet danışmanları çekerek ve Sovyet Rusya'da bulunan öğrencileri Arnavutluk'a göndererek, tüm kültürel ve ticari ilişkileri askıya alarak, teknik yardımı durdurarak, askeri ilişkileri bozarak yapmıştır.²¹⁵

Daha sonra Nikita Sergeyevich Kuruşçev; Arnavutluk'a yaptığı yardımı kesmiş ve Arnavutluk Komünist Parti üyeleri içinde kendisi ile gizli işbirliği yaparak Enver Hoca'yı devirmek istemiştir. Bu amaç için Merkez Komite üyesi Liri Belishova ile Merkez Komite Denetim Şefi Koco Tashko görevlendirilmiştir.²¹⁶

²¹³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 556-557.

²¹⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 568.

²¹⁵ *On the Relations Between The People's Republic of Albania and the Sovyet Union-Documents*, "The note of the Ministry of Foreign Affairs of the P.R. of Albania addressed to the Embassy of the Sovyet Union in Tirana on December 9th, 1961, s. 27.

²¹⁶ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 48.

Sovyet Rusya ile Arnavutluk arasında aşağıdaki anlaşmalar 03 Temmuz 1959'da imzalanmıştır. Bu anlaşmanın önem arz eden maddeleri;

Sovyet halkından Arnavutluk halkına hediye olarak Arnavutluk'un başkentinde bir Kültür Sarayı inşa etmek,

Maden araştırması, petrol ve gaz hatları, güç aktarma hatları, güç istasyonları ile endüstriyel oluşum için teknik asistan sağlamak,

Arnavutluk işçi ve mühendislerini eğitmek ile projeler için Sovyet uzman ve teknisyenler sağlamak,

Endüstri ve diğer projeler için Arnavutluk'a uzun vadeli kredi vermeyi garanti etmek (27 milyon\$ tutarında)'dir.²¹⁷

22 Temmuz 1960'da; Bükreş'te yapılan Romanya Komünist Partisi'nin Üçüncü Kongresine Enver Hoca ve Mehmet Şehu yerine üçüncü adam Hysni Kapo'nun gönderilmesi ile kendini göstermiştir. Bu toplantıda, Nikita Sergeyevich Kuruşçev Mao Ze Dung'a çatmıştır. Arnavutluk hariç tüm ülkeler Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e destek vermiştir.

Ekim 1960'da; Sovyet Rusya, Sovyet Halkının Arnavut Halkına bir hediyesi olarak inşasını başlattığı kültür sarayındaki çalışmalarını birden bire durdurarak Moskova'ya dönmüşlerdir.²¹⁸

03 Kasım 1960'da; Enver Hoca, Mehmet Şehu, Hysni Kapo ve Ramiz Alia 81'inci Komünist Parti Kongresine katılmak üzere Moskova'ya gitmişlerdir. Konferansa katılmadan önce tüm delegelere Arnavutluk'la ilgili Rusya tarafından uzun bir doküman dağıtılmıştır. Nikita Sergeyevich Kuruşçev bu ziyarette; konferans öncesi Enver Hoca ile görüşülerek iki ülke arasındaki farklılıkları tartışmak istemiştir. Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in Arnavutluk'un Sovyetler hakkındaki düşüncesinden dolayı eleştirisi artınca söz konusu toplantı öncelikle yapılmamış, ancak daha sonra üç gün sonrasına yapılacağı ifade edilmiştir. Anılan konferans 10 Kasım 1960'da, Moskova'da yapılmıştır.²¹⁹

Arnavutluk–Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin tam kopma noktasına gelmesi 6-30 Kasım 1960 tarihleri arasında Moskova'da yapılan 81 Komünist Partisinin

²¹⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 558.

²¹⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 575.

²¹⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 576-577.

Konferansında olmuştur. Bu toplantıda Nikita Sergeyevich Kuruşçev, Arnavut lider Enver Hoca aleyhine bir dokümanı heyet üyelerine dağıtmış ve Çin'e yüklenmiştir. İlişkilerin gittikçe kötüleşmesi, Nikita Sergeyevich Kuruşçev'i Arnavutluk'u dize getirmek için başta ekonomik olmak üzere bir takım tedbirlere yöneltmiştir.²²⁰

16 Kasım 1960'da; Komünist Partilerin 81'inci Konferansının kapanışında Enver Hoca Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e karşı çok kötü birşekilde saldırgan bir konuşma yapmış O'nu Arnavutluk'a santaj yapmak ve boyun eğdirmek için açlığa yöneltmekle suçlamıştır.²²¹

Enver Hoca özellikle Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in bir yandan Sovyetlerin elindeki buğdaydan faraların yediğinin bile Arnavutluk'un ürettiğinden çok olduğunu söyleyerek üretim yapmasını istemezken bir yandan da söz verdiği buğdayı esirgemesi Enver Hoca'yı oldukça üzmüş ve kızdırmıştı.²²² Sonuçta Arnavutluk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerini koparmış ve Çin ile diplomatik ilişkiler kuvvetlendirilmiştir.²²³

Josef Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya'nın başına geçen Nikita Sergeyevich Kuruşçev; Arnavutluk ile olan ilişkilerinde farklı bir bakış açısına sahip olduğunu çok kısa zamanda göstermiştir. Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in gelişi ile Arnavutluğun, Sovyet Rusya ile yıllardır devam eden sıkı-fıkı dostluğu, bağlantıları artık çözülmeye başlamıştır. Hâlbuki Sovyet Ruslar'ın o zamana kadar Tiran'da veya başka şehirlerde nereye baksanız; yollar, okullar, modern binalar, fabrikalar yapmış olduğunu görülmüştür. Buna karşılık da Arnavutlar Rusların ve bunların yanında Lenin'in, Josef Stalin'in heykellerini dikmişlerdir. Ancak Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in yeni tutumu başta Arnavutluk lideri olmak üzere tüm Arnavutları şaşırtmıştır. Nitekim. Moskova'da Komünist Partileri toplantısında 1 numaralı liderleri Enver Hoca, Başbakan Mehmet Şehu, Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e şiddetle hücum ederek; Polonyalıları, Rumenleri, Bulgarları, Macarları Ruslara karşı koymaya, onun peyki olmamaya çağırmıştır. Bu çağrıyı tekrarlarlarken Rusların yaptıkları yardım karşılığı içişlerine karıştıklarını belirtmiştir. Bu durumun kabul edilmez olduğunu ifade eden Enver Hoca, Nikita Sergeyevich Kuruşçev ile yapılan görüşmede tüm düşündüklerini

²²⁰ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 49-51.

²²¹ Enver Hoca, *Reflections On China (1962-1972)* Volume:1 , a.g.e., s. 106.

²²² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 577-578.

²²³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 580.

ifade etmiştir. Nikita Sergeyeovich Kuruşçev de şiddetle Arnavut lider Enver Hoca'ya hücum etmiştir. Söz konusu skandaldan sonra ise Arnavutluk heyeti memleketlerine dönmeye karar vermişlerdir.²²⁴

Ekim 1961'de Moskova'da toplanan Komünist Partisi XXII. Kongresi, Arnavutluk ile SSCB arasında için için devam eden doktrin çatışmasının git gide keskinlik kazandığı aydır. Nikita Sergeyeovich Kuruşçev, kişinin putlaştırılmasına ve parti aleyhtarı gruba karşı savaşa girişiyordu. Arnavutluk hükümetini ve Komünist partisini, XX. Kongrenin gösterdiği yönü hiç dikkate almamakla, kişisel iktidara tapınmakla, Josef Stalinizmin caniyane hatalarını benimsemekle suçladı. Bütün diğer Avrupalı Halk Demokrasilerinin delegeleri kendilerini desteklediler, Çin ise ölçülü bir şekilde karşı çıktı. Josip Broz Tito'nun yaptığı gibi, Lenin'in en doğru uygulayıcısı olduğunu iddia etti. Sonra, eski öndere karşı saldırıya geçti. Tiran'da :“Baş eğmeyeceğiz, Kuruşçev'in antimarkist faaliyetini açığa çıkaracağız”. İsyân git gide büyüyordu. Çin Halk Cumhuriyeti de onu destekliyordu.²²⁵

1961 yılında; Sovyetler Birliği ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin ağır ağır bozulması üzerine, Tiran ve Moskova'da diplomatik misyonlar geri çağırılmıştır. SSCB hükümeti Arnavut diplomatların Moskova'da düşmanca propaganda yaptıklarını ve Sovyet diplomatlarının sayısında azaltma istenildiğini öne sürmüştür. Halk demokrasileri Sovyetler Birliğiyle birlikte hizaya girdiğinden, Arnavutluk Avrupa'daki eski dostlarından tecrit edilmiştir.²²⁶

3.2.3. Arnavutluk –Sovyet Rusya İlişkileri(1961-1985)

20 Ocak 1961'dae; Sovyetlerin Tiran'daki Büyükelçiliği Arnavutluk hükümetini Sovyetlerin tüm petrol uzmanlarını gelecek on gün içinde çekmeye karar verdiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Arnavutluk hükümeti 28 Ocak 1961'de; tüm Sovyet uzmanlara ofislerinin anahtarlarını, masa vb. malzemelerini Arnavut personeline devretmeleri istemiştir. Tiran merkezindeki Kültür Saray inşası durdurulmuştur.²²⁷

25 Nisan 1961'da; Moskova'dan Tiran'a bir not gönderilmiştir. Söz konusu notta Arnavutluk'ta çalışan tüm Sovyet uzmanların Arnavutluk'un dostça olmayan

²²⁴ Yılmaz Çetiner, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966, s. 4.

²²⁵ Pierre Paraf, *Halk Demokrasileri (Çeviren: Zaven BİBERYAN)*, s. 126-127.

²²⁶ Pierre Paraf, *Halk Demokrasileri(Çeviren: Zaven BİBERYAN)*, s. 127-128.

²²⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 585.

tutumlarından dolayı geri çekileceğini belirtmiştir. Anılan çekilmeye danışmanlar, teknisyenler ve yedek parça dâhil verilen malzemelerde bulunmuştur.²²⁸

Sovyetlerin Tiran Büyükelçisi Josif Shikin Moskova'ya gitmek üzere 19 Ağustos 1961'de ayrılmıştır. Yerine başka biri gelmemiş ve böylece O'nun ayrılmasıyla Arnavut-Rus ilişkileri tamamen kopmuştur.²²⁹

17 Ekim 1961'da; Sovyet lideri Nikita Sergeyevich Kuruşçev Sovyet Komünist Partisi'nin 22'inci Kongresine Arnavutluk'u çağırılmayarak iki ülke arasındaki çatlağı iyice açmıştır.²³⁰ Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Ekim 1961'de yaptığı 22'inci Kongresi'nde Arnavutluk'a ve dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı açıkça saldırmıştır. Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in bu atağını ve kongrede söylediklerini sadece Çin Halk Cumhuriyeti temsilcisi alkışlamamış ve söz konusu kongreden erken ayrılarak tepkisini göstermiştir.²³¹

Tiran Radyosunun 7 Kasım 1961'da ki yayınında Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in 22'nci Kongre'de Arnavutluk'a karşı saldırısını darbeci ve beklenmeyen bir taktik olarak yorumlamıştır. Nikita Sergeyevich Kuruşçev Çin Halk Cumhuriyeti'ne direkt saldırmaktansa O'nun en zayıf halkası olan Arnavutluk'a saldırarak Çin'e dolaylı bir saldırı yapmıştır.²³²

Enver Hoca Sovyetler ile ilişkilerinin bozulması üzerine Sovyet yanlısı olan birçok insanı tutuklatmıştır. Sovyet Komünist Partisinin 22. Kongresinde Arnavut liderinin terörle hükümlanlığın sürdürdüğü ilan edilmiş ve nihayet esas kopma Aralık 1961'de gerçekleşmiştir.

Sovyetleri diğer Doğu Avrupa ülkeleri takip etmiş ve Arnavutluk Varşova Pakti'nin pasif bir üyesi olarak Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgal ettiği 1968 yılına kadar devam etmiştir.²³³

07 Kasım 1961'de; Marksist-Leninist düşünce ve Josef Stalin'e sadakatın Nikita Kuruşçev tarafından oldukça olumsuz kabul edilmesi ve kendi düşünce yapısını bire bir

²²⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 596.

²²⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 602.

²³⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 604.

²³¹ Donald S. Zogoria, "Kuruşçev's Attack on Albania and Sino-Sovyet Relations", *The China Quarterly*, No. 8 (Oct. - Dec., 1961), s. 1.

²³² Donald S. Zagooria, "Kuruşçev's Attack on Albania and Sino-Sovyet Relations", *The China Quarterly*, No. 8 (Oct. - Dec., 1961), s. 2.

²³³ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 478

uygulamak istemesi üzerine Enver Hoca tepki göstermiş ve Josef Stalin'e sahip çıkarak Parti çizgilerini değiştirmeyeceklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla iki lider arasındaki kopuş komünist sistemin uygulanışındaki çok farklı görüşlerden meydana gelmiştir.²³⁴

Sovyetlerin Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını destekleme sözüne rağmen bundan vazgeçmesini oldukça sert şekilde eleştiren Enver Hoca, bu durumun kendilerini emperyalizme teslim etmeyi gerektirmediğini de belirtmiştir.²³⁵

Sovyetler Birliği ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin tamamen kopması Kasım 1961'de; Enver Hoca'nın dünyadaki 81 komünist parti delegelerinin Moskova'da bulunduğu toplantıda Nikita Sergeyeovich Kuruşçev'e "*fırsatçı, revizyonist ve Markist-Lennist karşıtı*" suçlamalarını şiddetli bir şekilde yapması ile Arnavutluk Merkez Komitesi'nin Nikita Sergeyeovich Kuruşçev'i Uluslar arası Komünist Hareketi bölmek ve Sovyet Halkının isteklerini yerine getirmemekle suçladığı bir bildiri ile olmuştur.²³⁶

09-10 Aralık 1961'de; Sovyetler Birliği resmi olarak Arnavutluk ile ilişkilerini kesmiş, tüm diplomatik ve ticari temsilcilerini Tiran'dan geri çağırılmış ve Arnavutluk'tan Moskova'daki elçiliklerini kapatmalarını istemişlerdir. Sovyet Rusya Tiran'daki büyükelçiliklerini 10 Aralık 1961'de kapatmışlardır.

Arnavutluk İşçi Partisinin 4'üncü Kongresi; 13-20 Şubat 1961 tarihleri arasında yapıldı. Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerinin katıldığı son Arnavutluk İşçi Partisinin son kez katıldığı bu toplantıda bir yandan Sovyet temsilcinin Arnavutluk'a saldırması diğer taraftan Çin Halk Cumhuriyeti temsilcisinin Arnavutluk'a yumuşak tavır sergilemesi dikkat çekmiştir.

Bu kongrede; Arnavutluk'un 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı gündeme gelmiştir. Buna göre Çin'in tavsiye ettiği endüstriye dayalı bir kalkınma planı kabul edilmiştir. Sovyet Rusya daima Arnavutluk'un tarıma dayalı bir gelişme planlamasını istemiştir. Gelişmeler Nikita Sergeyeovich Kuruşçev'i eyleme geçirmeye yöneltmiş ve Arnavutluk'un kendilerinin istediği şekle gelmesi söz konusu yardımları kesme tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca Arnavutluk'u 14 Mayıs 1955'de yapılan Varşova Paketi toplantısına çağırılmamıştır. Bunların da fayda etmediğini gören Sovyet Rusya daha sonra 25 Nisan 1961'de; tüm teknisyenlerini geri çekmiş, yardımları kesmiştir. Tüm

²³⁴ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present* Volume 2, s. 472.

²³⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 610.

²³⁶ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, a.g.e., s. 188; Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present* Volume 2, s. 477.

Arnavut öğrencileri de memleketlerine göndermiştir. Son olarak da Sazan'da bulunan tüm Sovyet denizaltılar geri çekilmiştir.²³⁷

Nihayet 11 Kasım 1961'de; Sovyetlerin büyükelçilerini çekmesi ile ilişkiler tamamen kopmuştur.²³⁸ Arnavutluk'a gayri resmi olarak davetiye gönderilmeyerek hem Varşova Paktı'ndan hem de COMECON'dan çıkarılmıştır. Bu noktadan itibaren artık Çin Halk Cumhuriyeti ile müttefik olmuştur.²³⁹

Arnavutluk'un Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne meydan okuması kendisine politik, ekonomik ve askeri açıdan çok pahalıya mal olmuştur. Ancak Enver Hoca yaptığı propaganda ile ülkesinin bağımsızlığını sağlayan bir kahraman olarak ortaya çıkmıştır.²⁴⁰

17 Temmuz 1967'de; Sovyetler Birliği Arnavutluk ile ticari ilişkilerini yeniden kurmak ve bu ülkenin şiddetle muhtaç olduğu makine ve yedek parçalarını göndermek için 1965 ve 1966 Şubatında mektuplar göndermiştir. Arnavutluk söz konusu mektupları cevapsız bırakmıştır. Haziran 1967'de bu sefer radyo ile Arnavut halkına seslenerek ilişki kurmak istediğini bildirmiştir. Moskova radyosu yorumcusu Nikolayev, Arnavutluk'un sanayi üretimi bakımından güçlüklerle karşılaşmasının, Rusya'da üzüntü yarattığını belirterek; ticari ilişkilerin kurulmasının önemi ve lüzumu üzerinde durmuştur.²⁴¹

Çekoslovakya'da; 1967'de; Aleksander Dubcek'in liderliğini yaptığı grup "*insancıl komünizm*" hareketini başlatmıştır. Bu hareketin özü ne Moskova'dan kopmayı, ne bağımsızlık politikası takibini ve nede Varşova Paktından çıkmayı amaçlamıştır. Tek amacı; komünist sistemin tatbikatını insan haysiyetine yaraşır bir şekle sokmak olmuştur. Dolayısıyla böyle bir tatbikatta insan hürriyetlerine de asgari bir yer verilmiş, Sovyetleri çileden çıkaran işte bu olmuştur.

Çek Komünist Partisinin kendi içinde bölünmesi ve iç mücadele neticesinde "*insancıl komünizm*" hareketinin altındaki zemini zayıflatmış ve sonuç başarısız olmuştur. Sovyetler Birliği bu hareketin reformcu görünmesine rağmen bir reformun çok ötesine gitmesi ve Çekoslovakya'da yepyeni bir sosyalist devlet modeli

²³⁷ James S. O'donnell, A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha, s. 52-53; Peter N. Stearn(General Editor), "Europe 1945-2000-Albania", *The Encyclopedia of World History: Ancient, Medieval and Modern. Six Edition.* 2001, s. 896-897; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 23-24.

²³⁸ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 57.

²³⁹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 58.

²⁴⁰ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 24.

²⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Sovyetler Arnavutluk ile İyi Münasebetler İstiyor", 11 Temmuz 1967, s. 3.

kurulmasının amaçlanmasını kendileri için stratejik açıdan tahammül edilmez bulmuştur. Bu sebeple Sovyetler Mayıs-Ağustos 1968’de yaptıkları baskılarla Çekoslovakya’yı gittikleri yoldan döndürmek istemişler ise de Çekoslovakya’lılar buna karşı çıkmışlardır. İşgal maksadını gizleyen Sovyetler 20-21 Ağustos’ta 250 bin kişi ile Çekoslovakya’yı işgale başlamıştır. İşgal sonucu Ocak 1968’de başlayan ve Ağustos 1968’de biten “Prag Baharı” dönemi sona ermişti. Bu işgal komünist dünyayı da bölmüştü.

Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk dâhil 18 komünist partisi işgalden ötürü Sovyet Rusya’yı mahkûm etmişlerdir. Arnavutluk Rusların Çekoslovakya’yı işgalinden çok etkilenmiştir ve Varşova Paktı üyeleri Arnavutluk’u işgal eder düşüncesiyle söz konusu Pakt’tan çıkmıştır.²⁴² Çekoslovakya işgali daha sonra “Breşnev Doktrinini” komünist ülkelere getirmiştir. Breşnev doktrini şöyle açıklamıştır: “Gayet iyi bilinmektedir ki, sosyalizmi inşa etmenin müşterek tabii kanunları vardır ve bu kanunlardan sapma, sosyalizmden de sapma neticesini verir. Ve sosyalizme karşı olan iç ve dış kuvvetler, belirli bir sosyalist ülkenin gelişmelerini, kapitalist sistemin tesisi istikametine döndürmeye çalışırsa, bir ülkede sosyalizm davasına yönelik bir tehlike ortaya çıkarsa-ki bu aynı zamanda bir bütün olarak sosyalist milletler topluluğunun güvenliğine de yönelik bir tehlikedir. Bu artık sadece o ülkenin bir meselesi değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir mesele olur” demiştir.

Görülüdüğü gibi Breşnev’e göre, bir sosyalist ülkenin iç gelişmeleri sadece o ülkeye ait bir mesele değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ve dolayısı ile diğer ülkelere müdahale hakkı veren bir mesele olarak görmüştür.²⁴³

Çekoslovakya’nın 1968’de Ruslarca işgali üzerine, aynı şeyin başına geleceğinden çekinen Enver Hoca, “bunkerlerin” yapımını emretmiştir. Bunkerler, birbirlerine yer altı tünelleri ve kanalları aracılığıyla bağlanmıştır. Rejim değişince bunkerlerin büyük bir kısmı ya sökülmiş, ya ihmal edilmiş; bazıları kümes veya evsiz insanlara barınak olmuştur. Durres’ta ki bunkerlerden bazıları balık restoranı olmuştur.²⁴⁴

Enver Hoca “Ortadoğu Üzerine Düşünceler” kitabında ABD ve Sovyetler Birliği ile ilgili görüşünü açıklamıştır. Buna göre: “İki süper devlet ABD ve değişimci

²⁴² Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, *European Historical Dictionaries*, No:42, s. 365.

²⁴³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 563-5711

²⁴⁴ Faik Bulut, “Arnavutluk Kartallar Ülkesi”, *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 122, (Mayıs), 2003, s. 76.

*Sovyetler Birliği, yalnızca dünyayı nüfuz alanlarına bölmekle kalmamakta ayn zamanda stratejik ve taktiklerini de birlikte ayarlamaktadır” demiştir.*²⁴⁵

1960’tan 1990’a kadar Sovyetler ile ilişkiler aslında hiç olmamıştır. Rusya her ne kadar Leonid Berezhnem zamanında 25 Ekim 1976’da; bir bildirge ile Arnavutluk ile ilişkiye girebileceklerini söylemiş ise de bu gerçekleşmemiştir. Sovyet Rusya, ABD ile birlikte Arnavutluk’a hiçbir vatandaşının girmesine izin verilmeyen ülke olarak kalmıştır.²⁴⁶

Arnavutluk –Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin dönüm noktalarından birini 21 Ağustos 1968’de; Varşova Paktı üyesi beş devlet (Sovyet Rusya, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan) askerleriyle Çekoslovakya’yı işgal etmesi teşkil etmiştir. İşgalci devletlerin lideri olan Sovyetler Birliği; “*Brejnev Doktrini*” adını verdikleri ve herhangi bir ülkede sosyalizmin tehlikeye düşmesi halinde öteki sosyalist ülkeler müdahalede bulunmaları gerektiği gerekçesi Enver Hoca’nın korkulu rüyası olmaya devam etmiştir. Arnavutluk’un Çin Halk Cumhuriyeti’ne yönelmesinin temelini de bu işgal ve Brejnev doktrini oluşturmuştur.²⁴⁷

Sovyet Rusya’nın Arnavutluk’ta askeri yardım yapmasının ana maksadı Arnavutluk’u silanlandırmak ve O’nu Rus peyklerinin Yugoslavya’ya taarruzu halinde Yugoslav ordusunun mühim bir kısmının kendi cephesine bağlayabilecek bir hale getirmek olmuştur. Bunun için başta Arnavutluk ordusunun mevcudunu 135.000 çıkarmayı hedeflemiştir.²⁴⁸

Sovyet Rusya Arnavutluk ile ilişkilerin kestiği 1962 yılından 20 yıl sonra tekrar Arnavutluk’a bir çağrı yaparak ilişkilerini her iki ülkenin “*iç işlerine karışmama ve eşitlik*” ilkeleri içinde yeniden kurmak istediğini belirtmiştir. Sovyetler Birliği lideri Andropov’un bu ilişkilerin gelişmesine önem verdiği açıklanmıştır.²⁴⁹

Sovyet Komünist Partisi’nin 22.Kongresinde Nikita Sergeyevich Kuruşçev’in Arnavutluk Komünist Partisi’ne açıkça saldırmasından sonra 1961’de Sovyetler Birliği ile Tiran ilişkileri resmen kesilmiştir.²⁵⁰

²⁴⁵ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*,(Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz), İstanbul, 1990, s. 65.

²⁴⁶ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 365.

²⁴⁷ *Ulus Gazetesi*, 22 Ağustos 1969, s. 3; *Ulus Gazetesi*, 16 Eylül 1969, s. 3.

²⁴⁸ *Milliyet Gazetesi*,13.8.1951, s. 2.

²⁴⁹ *Milliyet Gazetesi*, 30.11.1982, s. 5.

²⁵⁰ *Milliyet Gazetesi*, 25.10.1980, s. 3.

Şubat 1961’de; Arnavutluk Komünist Partisi’nin 4’üncü Kongresi yapılmıştır. Bu kongre Parti tarihinde önemli bir başlangıç ve Sosyalizmin ekonomik temellerinin atıldığı bir kongre olmuştur.²⁵¹ Sovyetler Birliği, Arnavutluk ile 1961 yılında kesilen ikili ilişkilerin yeniden kurulması için daha önce yapmış olduğu çağrısı yenilemiştir. Sovyetler Birliği hükümetinin resmi organı “*İzvestia*” gazetesinde Arnavutluk’un 28 Kasım 1983 yılı ulusal bayram kutlamaları nedeniyle yayımlanan bir yazıda, ikili ilişkilerin yeniden kurulmasının, her iki ülke ve dünya sosyalizmi ile dünya barışı açısından önemi vurgulanmıştır.²⁵²

Arnavutluk Komünist Partisi’nin 5’inci Kongresi 1-7 Kasım 1966’de Tiran’da yapılmıştır. Enver Hoca tarafından yayımlanan kongre raporunda Arnavutluk’un Sovyet Rusya’nın Nikita Sergeyevich Kuruşçev ile birlikte sosyalist devrimin içine düştüğü duruma düşmeyeceğini, ülkesinin ilerlemesi için Marksist-Leninist düşüncenin hâlâ geçerli olduğunu belirtmiştir.²⁵³

1960’ların sonları, Arnavutluk Komünist Partisi’nin 5’nci Kongresinden sonra Parti’nin ve toplumun güçlenmesi için çalıştığı yıllardır. Enver Hoca 1960’lar da siyaset yazarı olarak yoğun bir şekilde yaratıcı işler yapmıştır. Bu dönemde, birçok makale üretmiş ve yayımlamıştır. Sovyet Rusya ve karşı devrim teorileri, sosyalizm, devriminin genel prensipleri, filozofik ve tarihi konular, dünyada meydana gelen değişim ve gelişimler, dünyadaki Amerikan emperyalizmi ile Sovyet sosyal emperyalizmi, Güneydoğu Asya insanları, Araplara karşı İsrail’in tutumu, Afrika, Latin Amerika ve diğer yerlerde emperyalist faaliyetler, Çekoslovakya’ya yapılan saldırı söz konusu makalelerin konularından önem arz edenleri teşkil etmiştir.²⁵⁴

Enver Hoca 6 Şubat 1967’de Tiran’da parti üyelerine yaptığı konuşmada Partinin “Daha Sonraki Değişimi ve Halk Gücüne Dayılı Devlet” konusuna değinmiştir. Bu konuşma ülkede oldukça ses getirmiştir.²⁵⁵ 1967’lerde ekonomiye çok ciddi projeler eklenmiştir. Özellikle metal, enerji, madencilik alanlarında hızlı gelişmeler olmuştur.²⁵⁶

²⁵¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 135.

²⁵² *Cumhuriyet Gazetesi*, “SSCB-Arnavutluk”, 28 Kasım 1983, s. 3.

²⁵³ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 147.

²⁵⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 156-157.

²⁵⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 150-151.

²⁵⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 153.

Enver Hoca, Eylül 1968'de WVarşova Paktı'nın Sovyetler Birliği'nin emperyalist bir vasıtası olduğunu haber vermiş ve Pakt'ın kapatılmasını beyan etmiştir.²⁵⁷

Sovyet Komünist Partisi Birinci Sekreteri Brejnev'in Merkez Komite önünde yapmış olduğu konuşmada; her iki ülkeye karşı yumuşak bir dil kullanarak bu iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmek istediğini ifade etmiştir. Ayrıca Brejnev, Arnavutluk ile yakın ilişki kurmaya da hazır olduklarını belirtmiştir.²⁵⁸

Enver Hoca 1970'li yılları sosyalizmin teorik ve pratik olarak karşılaştığı problemler hakkında konuşmalar yaparak geçirdiği bir dönem olmuştur. Konuşmalarında ağırlıklı olarak Marksist-Leninist düşüncenin hâkim olduğu, kendi gücüne dayanan bir anlayışın daha da hâkim olduğu yıllar olarak görülmüştür.²⁵⁹

Enver Hoca Arnavutluk İşçi Partisi'nin temel mimarı ve ilham kaynağı olmuştur. Yeri geldiğinde Marksist-Leninist düşüncüyü değişimci Sovyet Rusya'ya karşı bile savunmuştur. Enver Hoca, Nikita Sergeyevich Kuruşçev'i iyi incelemiş ve O'nun izlediği yolun gerçek sosyalizm olmadığını iddia etmiştir. Çin ve Mao Zedung ile de ilişkilerini geliştiren Enver Hoca "*Emperyalizm ve Devrim*" ile "*Çin Üzerine Düşünceler*" adlı iki kitapta düşüncelerini ifade etmiştir.²⁶⁰

Enver Hoca Brejnev döneminde, Sovyet Rusya'nın dış politikasına karşı çıkmıştır. Nitekim Rusların dış siyasetini şoven siyaset olarak gören Enver Hoca, bu düşüncesini 1 Kasım 1971 tarihinde; Arnavutluk Emek Partisi'nin 6. Kongresinde yapmış olduğu konuşmada aşağıdaki şekilde açıklamıştır: "*Sovyet Rusya şoven siyasetinin halkları hâkimiyet altına alma çabalarının bütün gülünçlüğü, Sovyet değişimcilerinin bu siyaseti "teorik" yönden de temellendirmeye çalışmalarında ve bu siyaseti "proleter" hatta "Leninist" olarak adlandırmak istemelerinde yatmaktadır. Brejnev şu ünlü "sınırlı egemenlik" teorisini icat etti. Brejnev'in gayretli propagandacıları, Sovyetler Birliği'nin tanklarını Prag'a yollamadığına, aksine oraya "enternasyonalist yardım" için gittiğine, uydu ülkeleri azmedişine, aksine "sosyalist birliği kuvvetlendirdiğine, onları zayıflatmadığına ve aksine sosyalist bütünleşmeyi hızlandırdığına vb. bütün dünyayı inandırmaya çalışmaktadır. "Sınırlı egemenlik" teorisiyle daha kuvvetlinin zayıfı boğma, büyüğün küçüğü ilhak etme hakkını kanun*

²⁵⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 157.

²⁵⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Çin ve Arnavutluk İle İlişkilerini Düzeltmek İstedini Söyledi", 27 Ekim 1976, s. 3.

²⁵⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 216.

²⁶⁰ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 230.

*haline getirmek istiyorlar. Bu teori, emperyalist saldırıyı haklı çıkarma teorisidir.” demiştir.*²⁶¹

Sovyetler ile mücadele etmeyi bir ulusal hedef olarak gören Enver Hoca yine Arnavutluk Emek Partisi'nin 1 Kasım 1971 tarihinde yapmış olduğu konuşmada bu niyetini açıkça belirtmiştir. Enver Hoca Sovyet revizyonistlerinin “*proleter enternasyonalizmi*” dedikleri şeyin de gerici bir özü olduğunu, Kremlin'deki hükümdarlar, proleter enternasyonalizmi için esas ölçünün “*mihen taşı*” nın, Sovyetler Birliği'ne karşı tutum olduğu ve bütün mücadelelerin ve devrimci hareketlerin Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını ve onun politikasına tabi kılınması gerektiği yolunda, devrimi ve antiemperyalist güçleri yanlış fikirleri kabule zorlayarak spekülasyon yaptıklarını beyan etmiştir.²⁶²

Enver Hoca, ABD-Sovyet Rusya ilişkilerine hep uzak durmuş ve her ikisini de özellikle Josef Stalin döneminden sonra emperyalist olarak değerlendirmiş ve bunu konuşmalarında sık sık dile getirmiştir. Nitekim 1 Kasım 1971 tarihinde, Arnavutluk Emek Partisi'nin 6. Kongresinde halkların özgürlük ve sosyalizm için mücadelelerinde karşılarında duran en büyük karşı devrimci gücün Sovyet-Amerikan ittifakı olduğunu; iktisadi, siyasi ve askeri her alanda ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin emperyalist yolları birbirine gittikçe yaklaştığını belirtmiştir.²⁶³

Enver Hoca öldüğünde Arnavutluk-Sovyet Rusya ilişkileri düşünülen en alt seviyeye düşmüştü. Çünkü Enver Hoca'nın yapılacak cenaze törenine herhangi bir Rus yetkilisinin kabul edilmediği gibi, gönderecekleri taziye mesajlarında kabul görmeyeceği Arnavut yetkililerince belirtilmiştir.²⁶⁴

²⁶¹ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, s. 24-25.

²⁶² Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, s. 25.

²⁶³ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, s. 26-27.

²⁶⁴ “Moscow's Condolence Are Rejected by Albania”, *Newyork Times*, 13 Nisan 85, s. 5.

3.2.4. Sovyet Rusya'nın Arnavutluk Üzerine Baskısı ve Yardım Politikası

3.2.4.1. Rusya'nın Arnavutluk Üzerine Politik Baskısı

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) birçok politik baskı yöntemi olduğu görülmüştür. Bunlardan ilki ekonomik danışmanları ile teknisyenlerini hedef seçtiği ülkeden ani olarak çekmek olmuştur. Sovyet Rusya bu tür politik baskıyı 1948 yılında Yugoslavya'ya, 1960 yılında Çin Halk Cumhuriyetine ve 1961 yılında da Arnavutluk'a uygulamıştır.

Politik baskıların ikincisi; zaman zaman hedef ülkenin öğrenci ve işçilerini SSCB'den dışarı atmak şeklinde kendini göstermiştir. Bu konuda en bariz örnek Arnavut öğrenci ve işçilerinin SSCB'den gönderilmesi olmuştur. Nitekim Arnavutluk'un resmi gazetesi Zerri i Popullit bu hususta Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in 1961-1965 Üçüncü Beş Yıllık Planda olmasında rağmen Sovyet Rusya'nın bunu hiçe sayarak Arnavut öğrencilerinin kredi imkânı kesilerek Rusya'dan çıkmak zorunda bırakıldıklarını belirtmiştir. Bu durum öğrencilerini başka bir ülkeye gönderme imkânı olmayan Arnavutluk gibi ülkeler için oldukça zor olmuştur.²⁶⁵

3.2.4.2. Rusya'nın Arnavutluk Üzerine Ekonomik Baskısı

Sovyetlerin Arnavutluk üzerine yapmış olduğu ekonomik baskı birçok yönden 1948-1949 yıllarında Josef Stalin'in Yugoslavya üzerine yaptığı baskıyla örtüşmektedir. İkisi arasındaki en önemli fark; Josef Stalin Yugoslavya'ya ambargo uygulandığında bunun tüm Doğu Avrupa Komünist ülkeleri tarafından harfiyen uygulamasının isterken Nikita Sergeyevich Kuruşçev bu konuda Doğu Avrupa Komünist ülkelerini Arnavutluk için serbest bırakmıştır. Yani Sovyet Rusya'nın ekonomik baskısına rağmen Doğu Avrupa ülkeleri Arnavutluk'la ekonomik ilişkilerini sürdürebilmişlerdir. Ayrıca Yugoslavya Josef Stalin'in ekonomik ambargosu karşısında Batı ülkelerine yönelirken Arnavutluk Nikita Sergeyevich Kuruşçev'in ekonomik baskısı karşısında Çin'e yönelmiştir. Arnavutluk'un Çin'e yönelmesi Sovyet-Çin çatışmasının ilk basamaklarını da oluşturmuştur.²⁶⁶

1948-1949 yıllarında Yugoslavya durumunda olduğu gibi, Sovyet liderler Arnavutluk'a kendi isteklerini kabul ettirmek için bir seri ekonomik, politik ve askeri baskılar uygulamıştır. Sovyetlerin Arnavutluk'a ekonomik baskısı Mart 1960 yılında

²⁶⁵ En Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 10-11.

²⁶⁶ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 58.

başlamıştır. 16 Mart 1960 tarihinde, Varşova Komünist Bloğunun yaptığı toplantıya katılmamasına misilleme olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'de okuyan Arnavut öğrencilerin kredisini kesmiş ve masrafların Arnavutluk tarafından ödenmesini istemiştir. Ancak bu hareket Arnavutluk'u Çin'in kollarına atmıştır.²⁶⁷

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Rusya'nın, Arnavutluğun Tiran'daki Rus büyükelçiliğinin seviyesini düşürme teklifini ret etmesi ile 3 Aralık 1961 yılında kopmuştur. Bu kopuş aynı şekilde ticari alanda da olmuştur. Buna; Sovyet Rusya'nın Arnavutluk'u Komünist Bloğun ekonomik bölümünden de çıkarması izlemiştir.²⁶⁸

Sovyet Rusya Arnavutluk'u diplomatik ve ekonomik olarak baskı altına alma girişimlerinde Doğu Bloğu ülkeleri serbest bırakmıştır. Bu durum Josef Stalin'in Yugoslavya'ya yaptığı uygulamalarla tezat teşkil ettiği şeklinde değerlendirilmiştir.²⁶⁹

3.2.4.3. Sovyet Rusya'nın Yardım Politikası

Rusya'nın ekonomik baskı yapmasının ikincisini ekonomik yardım teşkil etmektedir. Bu baskıya maruz kalan ülkeler genel olarak az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Çünkü söz konusu ülkelerin temel para ve teknik yardım aldığı tek ülke Sovyet Rusya'dır. Ayrıca anılan az gelişmiş ülkeler "sosyalizm" kavramı ile endüstrileşmeyi bir tutmakta ve bunun ancak Sovyet Rusya'nın yapacağı yardımla mümkün olacağına inanmaktadırlar. Bundan dolayı bu ülkeler için Sovyet yardımı hayati önem taşımaktadır.²⁷⁰

Sovyet Rusya'nın ekonomik yardımı; para ve teknik yardım olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Para yardımı makine, teçhizat veya tam bir fabrika malzemesini bir hibe etme veya uzun vadeli ve düşük faiz oranlı kredi verme şeklinde gerçekleştirilmektedir. Sovyetlerin teknik yardımının ise birçok şekli bulunmaktadır.

Bunlardan en önemli olanı; Sovyet uzmanlarının fabrika kurmadaki danışmanlığı, yeni maden yataklarının keşfi ile o ülkenin ekonomisi için hayati önem kazanan alanların tespiti ve işletmeye açılmasıdır. Teknik yardımlar en az mali imkân sağlama kadar önem arz etmektedir. Teknik yardımlardan bir diğeri ise aday ülke öğrencileri ile işçilerinin Sovyet Rusya okul ve fabrikalarında eğitim almalarıdır. Hem

²⁶⁷ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 71.

²⁶⁸ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 79.

²⁶⁹ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 80.

²⁷⁰ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 9.

öğrenciler hem de işçiler aldıkları bu eğitimi kendi ülkelerinde kısa sürede uygulama imkânı bulmaktadır.²⁷¹

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) hedef ülkeler üzerinde en ciddi ekonomik baskı aracı vaat edilen borç ve kredilerin kesilmesidir. SSCB söz konusu yardım ve krediyi keserken de hep aynı gerekçeyi öne sürmektedir. “*SSCB yalnız dostlarına yardım eder*”. Bu anlayış 1948 yılında önce Yugoslavya'ya daha sonra ise 1961 yılında Arnavutluk'a uygulanmıştır.²⁷²

SSCB'nin hedef ülkeye yaptığı ekonomik ve teknik yardımı kesmesi o ülkenin ulusal ekonomisini direkt etkilemektedir. Endüstrileştirme planı ani olarak değiştirildiğinden ve fabrikalar bölüm bölüm bitirilmiş olduğundan geri kalan bölümü ya kendi ulusal imkânları ile karşılamak zorunda kalınacak ya da o plandan vazgeçilecektir. İlave olarak Sovyet hammaddeleri ve makine parçaları ihracatı kredi ile verildiğinden bu malzemeler içinde kaynak bulunmak zorunda kalınacaktır.²⁷³

3.3. Arnavutluk'un Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri

3.3.1. Arnavutluk – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1945-1961)

Ekim 1949'da; Çin milletlerarası sahneye çıktığı andan itibaren Amerika'nın şiddetli bir muhalefeti ile karşılaşmıştır. Zira komünist Çin'in ortaya çıkması Uzak Doğu ve Asya'daki kuvvetler dengesinde Amerika'nın aleyhine büyük bir değişiklik meydana getirmiştir. Bu iki bölgede milletlerarası komünizm büyük bir güç kazanmış olmaktadır. Amerika bu gücün tesirini azaltmak için, Çin Halk Cumhuriyeti'ni milletlerarası hayattan mümkün olduğu kadar uzak tutmaya çalışmış ve bunun için de Çin'in başka devletlerce tanınmasını önlemek için çaba harcamıştır. O kadar ki, Amerika, Çin'i tanıyan devletlere olan yardımını hemen kesmiştir. Tabiatıyla bu durum da, Çin'in Amerika'yı en büyük düşman olarak görmesine sebep olmuştur. O kadar ki, Nikita Sergeyevich Kuruşçev zamanında Sovyetlerin Amerika ile bir uzlaşmaya varmak istemeleri Moskova-Pekin çatışmasının başlıca konularından birini teşkil etmiştir.²⁷⁴ Arnavutluk'un Çin ile yakınlaşmasında Çin'in Amerika'ya bakış açısında önemli bir etken olduğu düşünülmüştür.

²⁷¹ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 9-10.

²⁷² Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 11.

²⁷³ Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, s. 13.

²⁷⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 582.

Arnavutluk-Çin ilişkileri aslında 1950’lerde başlamıştır. Geografik, kültürel, geleneksel, tarihsel, ırksal, dilsel ve tüm alanlarda Arnavutluk ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında hiçbir bağ bulunmamış, iki ülkeyi birleştiren tek hususun ise Stalinist İdeolojiye bağlı olmaları teşkil etmiştir. Üstelik 7.000 mil mesafeden dolayı Çin Arnavutluk’a bir tehdit oluşturmamıştır. Aslında Çin’in pek de verecek durumu olmamasına rağmen, Arnavutluk Çin Halk Cumhuriyeti’nden hatırı sayılır bir şekilde mali ve teknik yardım ile tahıl almıştır. Sovyetlerin aksine Çin, Arnavutluk’a ekonomik önceliklerinin belirlenmesi hususunun önemini belirtmiş ve bu önceliklerin gerçekleşmesinin ise iç ve dış kaynakların etkili ve rasyonel kullanımı ile olacağını göstermiştir.²⁷⁵ Arnavutluk-Çin Halk Cumhuriyeti arasında oluşan ilişkinin mimarı Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu olmuştur.²⁷⁶

Çin Halk Cumhuriyeti’nin “*Balkan Strateji*”nin özünde Sovyetleri izole etmek veya çevrelemeye imkân verecek, aynı zamanda geniş kapsamlı ilişki kurarak kendisine fayda ve Çin halkına rahatlık sağlayacak ülkeler ile irtibata geçmek ve ilişki kurmak teşkil etmiştir. Bu ülkeler ikinci veya üçüncü dünya ülkeleri de olabilmiştir

14 Ekim 1954’te; iki ülke arasında bilimsel ve teknolojik koordinasyon amaçlı bir anlaşma imzalanmış, 3 Aralık 1954’te ise Çin, Arnavutluk’a uzun dönemli borç vermeyi garanti etmiştir. Enver Hoca ve Mehmet Şehu Çin Halk Cumhuriyeti’ni ziyaret etmiştir.²⁷⁷

Enver Hoca, Nikita Kruşçev’in iktidarı devralmasından sonra Sovyet Rusya ile ilişkilerini bozmuş ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerini geliştirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda; “Çin Üzerine Düşünceler” adı altında tuttuğu günlüğünde; Nikita Sergeyevech Kruşçev’in başta Yugoslavya olmak üzere Çin dâhil diğer komünist ülkelerin birleşme ve ortak hareket etme hususundaki çağrısını hile dolu bir oyun olduğunu savunmuş ve konuda Çin Halk Cumhuriyeti’nin dikkatli olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁸

Arnavutluk lideri Enver Hoca Çin Halk Cumhuriyeti’nin ne 1956 da ne de 1960 yıllarında Marksizm-Leninizm konusunda samimi olmadığını düşünmüştür.²⁷⁹

²⁷⁵ Edwin E Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 479; Anton Logoreci, *The Albanians-Europe’s Forgotten Survivors*, s. 134.

²⁷⁶ “Mehmet Şehu”, *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th Edition; 7/1/2010, p1-1, 1p

²⁷⁷ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 89.

²⁷⁸ Enver Hoca, *Reflections On China (1962-1972)*, Volume:1, s. 18.

²⁷⁹ Enver Hoca, *Kruşçevçiler Anılar*, s. 129.

Çin’li yetkililer ilk kez Mao Ze Dung’un 1958 yılında başlattığı ” *ileri doğru büyük atılım* ” ile Çin’i hızla sanayileştirmeyi denemiş, ancak sonuçlar çok olumsuz olunca, dört yıl sonra bu programdan vazgeçilmiştir. Çin lideri ileriye doğru büyük atılım programı ile ülkede gerçek komünizmi kurmayı denemiş ve tüm özel çiftlikleri ortadan kaldırmaya teşebbüs etmiştir. Ancak bu girişim tarımsal ürünün büyük ölçüde düşmesine yol ve ülkede açlıktan 10 milyon kişinin ölmesine sebep olmuştur.²⁸⁰

Çin ile ilişkilerinin iyi olduğu dönemde Arnavutluk Mao Ze Dung’un tüm düşünce ve eylemlerini örnek aldığı ve benzer uygulamaları yaptığı göz önüne alındığında ileri doğru büyük atılım düşüncesinin Arnavutluk’ta uygulandığı zamanlarda da halkın ekonomik sıkıntı çektiği aşikâr olmuştur. Arnavutluk Pekin’e başvurarak Vietnam ile Kamboçya arasındaki sınır anlaşmazlığında arabuluculuk yapmak istediğini belirtmiştir.²⁸¹

01 Ocak 1960’da; Arnavutluk–Sovyet Rusya ilişkileri kötüleşmeye başlayınca, Arnavutluk kendisine Sovyetlerle araları açık bir müttefik bulmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk’un yeni müttefiki olarak Nikita Sergeyevich Kruşçev’in, Josef Stalin karşıtı düşüncesi ile birlikte barış içinde yaşama fikrini benimsememiş, Yugoslavya ile barıştırma düşüncesine karşı çıkmıştır. Rusya bu durumdan memnun olmamıştır.²⁸²

Arnavutluk, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini koparıncaya, meydana gelen boşluğu Mao Ze Dung’un Çin’i süratle doldurmuştur. Aslında Arnavutluk’un gönlünde yatan tam bir ” *yalıtma* ” olmuş, ancak henüz ekonomik yardıma ihtiyacı olması sebebiyle Çin’i seçmiştir. Bu kapsamda; Çin birtakım iç zorluklara rağmen Arnavutluk’a 1960’lı yıllarda önemli ölçüde ekonomik ve askeri yardımı faizsiz veya düşük faizli kredi veya da bağış şeklinde gerçekleştirmiştir. İki ülke birçok iç ve dış politika konularını paylaşmıştır.²⁸³

Arnavutluk ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında bazı önemli görüş ayrılıkları da vardı. Nitekim 1960’lı yılların ortalarında Çin, Sovyet Rusya ile tam olarak ilişkilerini kesmek istememiş ve uyum içinde olmaya yönelmiştir. Bununla birlikte iki müttefik

²⁸⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Mao’nun Atılımının Bedeli: 10 milyon ölü”, 16 Eylül 1984, s. 3.

²⁸¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “ Arnavutluk Kamboçya ile Vietnam Arasında Arabuluculuk Yapmak İstiyor”, 07 Ocak 1978, s. 3.

²⁸² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 564.

²⁸³ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 24; Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 478-479.

Sovyetleri “değişimci” ve “Marksist-Leninist düşünceden uzaklaşan” olarak suçlamışlardır. Sovyet Rusya ve O’nun Doğu Avurpalı müttefiklerinin kapılarını kapitalizme açtıklarını iddia etmişlerdir.²⁸⁴

3.3.2. Arnavutluk – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1961-1978)

08 Ocak 1961’de; yeni bir ticaret anlaşması görüşmesi yapmak için güçlü bir Arnavutluk ekonomik delegesi hava yolu ile Çin-Pekin’e gitmek üzere ayrılmıştır. Pekin’de yapılan görüşmelerde Çin Başbakanı Chou En -lai Arnavutluk’un Yugoslavya’ya karşı sergilediği tutum ile Arnavutluk İşçi Partisinin proleteryan enternasyonele bağlılığını övmüştür. Aynı şekilde Arnavutluk heyet başkanı Bakanlar Konseyinin Başkan Yardımcısı Spiro Koleka, Çin Komünist Partisini modern revizyonizm ile mücadelesi ve özellikle Belgrad’a karşı tutumuyla da yine övmüştür.²⁸⁵

10 Şubat 1961’de; Arnavutluk-Çin Dostluk Derneği’nin Tiran’da yapılan toplantısında Arnavutluk adına Abdyl Kellezi bir konuşma yapmıştır. Kellezi iki ülke arasındaki dostluğun büyük ve sarsılmaz olduğunu, Marksist-Leninist temele dayandığını, Amerika ve Yugoslavya ile mücadeleyi içerdiğini belirtmiştir. Çin adına ise Chiang Nan-hsiang konuşmuş ve O’da Enver Hoca tarafından idare edilen Arnavutluk İşçi Partisi’nin liderliğinde büyük devrimci bir geleneğe sahip olduklarını ve özellikle “*bir elde kazma bir elde tüfek*” parolası ile bir yandan savunurken bir yandan da güzel ülkeyi inşayı düşündüklerini ve Çin’in Arnavutluk’un başarısını büyük bir memnuniyetle takip ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca her iki ülkenin emperyalizme karşı beraber mücadele edeceklerini, sosyalizmin inşası, birbirlerini destekleme, cesaretleme ve omuz omuza mücadele edeceklerini ilave etmiştir.²⁸⁶

Arnavutluk ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında ilişkilerin ilk adımı Arnavutluk’un 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1961-1965) ihtiyacı olan yardımı üstlenmesi ile atılmıştır. Çin, Şubat 1961’de; Arnavutluk’a kimyasal, elektrik, metal tesisleri inşa etmek maksadıyla; borç para vereceğine söz vermiştir.²⁸⁷ 1961-1970 yılları

²⁸⁴ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 24.

²⁸⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 584-585.

²⁸⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 586-587.

²⁸⁷ James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 65.

arasında Çin Halk Cumhuriyeti Arnavutluk'a endüstrisini geliştirmek maksadıyla; yaklaşık olarak 594 milyon \$ Amerikan doları destek vermiştir.²⁸⁸

Çin'in Arnavutluk ekonomisine yaptığı katkıya rağmen, Arnavutluk için bir bağışta bulunan bir ülkeden diğerine geçmek hiçte kolay değildi. Nitekim Enver Hoca Arnavutluk İşçi Partisinin 5. Kongresinde bu duruma değinmiş ve "3. Beş Yıllık Kalkınma Planı bizim insanımız ve bizim partimiz için Ulusal Kurtuluş Savaşımızdan sonraki en zor testimiz olmuştur" diye duygularını ifade etmiştir.²⁸⁹

Arnavutluk'un Çin'den yardım alma aşamaları çok önemli bir ders olmuştur. Planlamayı düzgün yapmadan içine düşülen durumdan Arnavutlar bundan sonraki yaşamlarında sadece siyasi olarak değil aile bazında da ders almışlardır. Sovyet Rusya ile ilişkilerde en az %50 Rus yardımı alarak 12 sene birlikte geçirmişlerdi. Ancak yeni dönemde kendi kendine yetme fikri tüm halkı ve Arnavut siyasi kişilikleri sarmıştır.²⁹⁰ Bu konuda Enver Hoca; *Çin Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk için birçok yönden çekici bir müttefik olmuştur. Öncelikle büyük bir güç, kendisine uzak, topraklarında ve bağımsızlığında gözü olmayan ve kendisine tehdit teşkil etmeyecek bir güç olarak görülmüştür. Çünkü hem Yugoslavya hem de Sovyet Rusya'nın Arnavutluk'a karadan ulaşma imkânı çok daha fazla olmuştur. Çin de Arnavutluk gibi kendi gücüne dayanmayı ilke edinmiştir. Çin, Arnavutluk'a 3.Beş Yıllık Kalkınma Planında neler yapılması hususunda bir dikte de bulunmamıştı. (Khrushcev Arnavutluk'un sanayi yerine tarımla ilgilenmesini istemişti)*²⁹¹ şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Arnavutluk ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasında 1962 yılında yoğunlaşan ilişkiler genel olarak iki ülkenin birbirlerini tanıma ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini düzenleme gayretleri ile geçmiştir. Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurmak ve Arnavutluk'un siyasi görüşünü belirtmek amacıyla; Ramiz Alia ve Hysni Kapo'yu; Haziran 1962'de; Çin Halk Cumhuriyeti'ne göndermiştir. Mao heyeti iyi karşılamış ve onlara güzel sözler söylemiştir.²⁹²

Çin 1962'de; Arnavutluk ihracatının %65'ni kendisine yapıldığını ve Arnavutluk ithalatının ise % 29'nun kendisinden yapıldığını açıklamıştır. Söz konusu ihracat ve

²⁸⁸ Hafızullah Emadi," The New World Order and Albania's Convolted Route to Transition in the Free Market Economy, *East European Quarterly*, XXXIV, No.3,(September), 2000, s. 369.

²⁸⁹ James S. O'DONNELL, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 65.

²⁹⁰ James S. O'DONNELL, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 65.

²⁹¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 66.

²⁹² Enver Hoca, *Reflections On China (1962-1972)*, Volume:1, s. 19,25.

ithalat işleri 26 Aralık 1961'de kurulan özel Arnavut-Çin Gemi ile Taşıma Şirketi tarafından yapılmıştır.²⁹³

Arnavutluk Komünist Partisi Sovyet lideri Nikita Kuruşçev'in ABD ile yapmış olduğu silahsızlanma anlaşması ile ABD'ye fayda, ancak komünist ülkelere zarar verdiği konusunda bir görüşe sahip olmuştur. Bu nedenle de Nikita Sergejevich Kuruşçev ile ilişkilerini her geçen gün soğutmuştur.

Zira Arnavutluk; Nikita Sergejevich Kuruşçev'in izlemekte olduğu çizginin Amerikan emperyalistlerinin siyaseti ile uyduğunu ve bu siyasete hizmet ettiğini düşünmektedir. Bu kapsamda son günlerde imzalanmış bulunan “nükleer silahları yaymama” anlaşmasının Amerika tarafından tasarlandığını ve dikte ettirildiğini ve Nikita Sergejevich Kuruşçev tarafından ise hiç karşı çıkılmadan kabul edildiğini belirtmiştir. Bu durum ABD ve dostlarının silahlanması, Nikita Sergejevich Kuruşçev ve dostlarının ise silahsızlanması anlamına geldiği görülmüştür.²⁹⁴

Çin Halk Cumhuriyeti Arnavutluk'un ziyaretine iade olarak; 31 Ocak 1963'de; Çin Başbakanı Chou En-lai ve Dışişleri Bakanı Mareşal Chen Yi Arnavutluk'a bir haftalık resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Heyeti; 3.000 kişi havaalanında karşılamıştır. Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu konukları Tiran havaalanında karşılamış ve söz konusu ziyaretin kendileri için bir yeni yıl hediyesi olduğunu belirtmiştir.

9 Ocak 1964'te; Arnavutluk'tan ayrılan heyetin yaptığı görüşmelerde; iki ülke arasındaki dostluk pekiştirilmiştir. Arnavutluk'u ve sistemini yerinde gören Çin heyeti bundan sonraki ilişkilerin düzenlenmesinde söz konusu görüşmeden de istifade etmişlerdir.²⁹⁵

Arnavutluk Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyetlerle olan ilişkilerinde güttüğü politikadan rahatsızlık duymuştur. Arnavutluk; özellikle ÇHC'nin başta Romanya olmak üzere bazı komünist ülkelerin Rusya'dan toprak talep etme vb. gibi sorunlarla meşgul olmasının; esas mesele olan Nikita Sergejevich Kuruşçev ile mücadeleden uzaklaşmaları anlamına geldiğini ve bununda doğru olmadığını düşünmüştür.

Arnavutluk Komünist Partisi, Sovyetler Birliği'nin toprak bütünlüğü ile uğraşılması, tüm mücadelenin Kuruşçevcilerle uğraşmak olduğunu ÇHC'nin böyle

²⁹³ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, s. 89.*

²⁹⁴ Enver Hoca, *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967), s. 55-56.*

²⁹⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998), a.g.e., s. 620; Enver Hoca, Reflections On China (1962-1972), Volume:1, a.g.e., s. 60-64.*

davranmakla büyük hata yaptığı hususunda fikir birliği içinde olduğu görülmüştür. Toprak sorunun Sovyetler Birliği'nin Josef Stalin döneminde olduğu gibi Marksist-Leninist bir yapıya geçtikten sonra yapılabileceğini de değerlendirilmiştir.²⁹⁶

1964'te Arnavutluk Çin için iyi bir müttefikti. (Ek-2 Resimler, Resim-37.) Arnavutluk değişimci propaganda üretim yeri olmuş ve burada üretilen propaganda konuları Çin gazetelerinde ve radyolarında yayımlanmıştır. Arnavutluk Çin gazetelerinde Avrupa'da Çin ile birlikte Avrupa komünizmi ve Sovyet Rusya ile mücadelede mesafece uzak ama komşu bir ülke olarak belirtilmiştir. Ticaret açısından da Arnavutluk dikkate değer bulunmuştur.

Öncelikle zengin krom yatakları bulunması; o dönemde dünyadaki ikinci büyük krom üreticisi ülke konumunda olması önemini artıran bir faktör olmuştur. Arnavutluk Çin için Sovyet Rusya'ya karşı saldırı için önemli görülmüştür. Bu kapsamda; Arnavutluk'un stratejik olarak Adriyatik vasıtasıyla Akdeniz'e ulaştırma imkânı bulunması nedeniyle; ilişkiler bu çerçevede gelişerek Ocak 1964'de Çin Zhou Enlai'nin Arnavutluk'u ziyaret etmesiyle gelişmiştir. Bu ziyarette verilen ortak bildiride; Sosyalist ülkeler arasında yeni bir çıkış yaptıklarını, ilişkilerinin eşitlik çerçevesinde yapıldığını, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı, proletaryan enternasyonalizmi karşılıklı destekleyeceklerini ve birbirlerine yardım edeceklerini belirtmişlerdir.²⁹⁷ (Ek-2 Resimler, Resim-43 ve 44.)

Arnavutluk Lideri Enver Hoca tam bir Josef Stalin hayranı olduğunu zaman zaman vurgulanmıştı. Josef Stalin'in çalışmaları ile herkesin hatta Mao'nun bile O'na gösterdiği sevgi ve saygıyı hak ettiğini ve O'nun gerçek bir Marksist-Leninist savunucusu olduğunu belirtilmişti. Hoca Enver Hoca bunu yine "*Josef Stalin'in Mao'ya nasıl davrandığını bilmiyorum; ama ben Josef Stalin'le birçok kez bizzat görüştim. Bana, beni kendisi ile eşit gören bir yoldaşla karşı karşıya olduğum duygusunu vermek için özen gösteriyordu. Beni kendi evinde kabul etti, bana kendisi tabağını verdi, servis görevlisini gönderdi, kalktık, kendi evimizdeymişiz gibi birbirimize hizmet ettik. Josef Stalin koluma girdi, bahçede beraberce dolaştık, bana son derece nazik davrandı, hatta üşümemem için şapkamı giymemi öğütledi ve hatta gitmek isteyebilirim diye bana tuvaletlerin yerini bile gösterdi. Josef Stalin bana karşı proleterce yoldaş tutumu takındığına göre, Çin gibi büyük bir ülkenin Komünist Partisi'nin yöneticisi Mao'ya*

²⁹⁶ Enver Hoca , *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967)*, a.g.e., s. 75-77.

²⁹⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 67-68.

karşı göstermiş olacağı dostça tutumu gözünüzde canlandırın.” Sözleriyle vurgulamaya devam etmiştir.²⁹⁸

Bütün bu görüşlere rağmen 27 Mart 1965’de; Çin Başbakanı Chou En –lai bir kez daha Arnavutluk’a resmi ziyaret yapmıştır. Konuğu tüm Arnavutluk Politbüro ve Enver Hoca ile Başbakan Mehmet Şehu karşılamıştır. Arnavutluk gazetelerinde Çin ile olan sarsılmaz ilişkiler ile ilgili özel makaleler yayımlanmıştır.²⁹⁹ Çin Arnavutluk’un ekonomik gelişimi ve Sovyet Rusya’dan yarım kalan projelerin bitirilmesi için yaklaşık 6.000 kişiden oluşan uzmanları Arnavutluk’a göndermiştir. Arnavutluk’ta genç Arnavutları Çin’e okumak için göndermiştir.³⁰⁰

Daha sonra Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu Çin’e resmi bir ziyaret yapmış ve 1966 Çin –Arnavutluk Ortak Bildirisini 11 Mayıs 1966’da; Pekin’de imzalamıştır. İki ülkenin ortak amaçlarını yansıyan bu önemli doküman Marksizm’i savunan, Amerikan emperyalizm ile Rus revizyonizmine saldıran bir yapıya sahip olmuştur.³⁰¹

Çin’de de Arnavutluk gibi Sovyet revizyonizmine karşı savaşmak Amerikan emperyalizmine karşı savaşmak aynı anlama geldiğini düşünülmüştür. İki ülkeyi yaklaştıran bu düşünce Çin’in 180° farklı bir şekilde bu düşünceden ayrılması ile ilişkilerinin kopmasının ana nedeni olmuştur.³⁰²

Çin’den alınan yardım Arnavutluk ekonomisi için zorunlu olmuştur. Bununla birlikte, Arnavutlar hevesli endüstri gelişim hedeflerini küçük ölçüde yapılmaya zorlanmıştır. Üstelik Arnavutlar’ın Çin’den aldıkları yardım kalite açısından Sovyet Rusya’dan aldıkları yardımdan daha düşük seviyede olmuştur. Çin’in zayıf koordinasyonu ve ihtiyaç duyulan malzemelerin geç ulaşması birçok projenin tamamlanmasında problem yaratmıştır. Bu durum Arnavutluk’un ana hedeflerini gerçekleştirmede başarısızlığa neden olmuştur.³⁰³

Enver Hoca Amerikan Emperyalizmi ile Sovyet revizyonizmini aynı şekilde Marksist-Leninist düşünceye ve kendi Partisine ve yönetimine tehdit ve düşman olarak görmüş ve ölümüne kadar bu düşüncesi değişmemiştir.³⁰⁴

²⁹⁸ Enver Hoca, *Çin Üzerine Düşünceler (1962-1967)*, s. 86.

²⁹⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 621-622.

³⁰⁰ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, a.g.e., s. 89.*

³⁰¹ James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 68; ; Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 622.

³⁰² James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 68.

³⁰³ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 25.

³⁰⁴ James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*”, s. 66.

1965, 1966 ve 1967 yıllarını kapsayan dönemde Mao Zedung'un putlaştırılmasına yönelik olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin yoğun bir gayreti görülmüştür. Bu durum Enver Hoca ve Arnavutluk tarafından kabul edilmez bir durum olarak gündeme getirilmiştir. Buna karşı Çinlilerin, son aylarda özellikle bu sorunda yanlış ve anti-Marksist bir yola girdiklerini ifade etmiş ve bunu Marksistler için, çağdışı, izin verilemeyecek ve günümüz için kabul edilemeyecek bir şey olarak beyan etmiştir.³⁰⁵

Enver Hoca; Mao Ze Dung'un Çin devrimine olduğu kadar Çin'de sosyalizmin inşasında da büyük katkıları olduğunu, bir Marksist olarak büyük saygı duyduğunu ifade etmekte, ancak Çinlilerin O'nu putlaştırmak için yoğun propaganda yapmasını kabul edememektedir.³⁰⁶

ÇHC'de gerçekleştirilen kültür devriminin etkisi Arnavutluk'ta dâhil diğer komünist ülkelerde görülmeye başlamış ve bu kapsamda Arnavutluk mevcut durumdan rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Çin bu yıllarda kendisinin yaptığı her şeyin doğru olduğu diğerlerinin buna uymaları gerektiği şeklinde bir anlayışın yaygın olarak kabul gördüğü bir pozisyona gelmiştir. Arnavutluk'ta bulunan Çinliler de yoğun olarak "*Kültür Devrimini*", Mao Ze Dung ve Kızıl Muhafız üzerine ne düşündüklerini açıklıyorlar ve bunu yaparken de iki konuyu göz önüne alıyorlardı: İlki yaptıkları her şeyin Pekin basınında basılmasını sağlamak, ikincisi ise Arnavutları bu konular üzerinde konuşmaya zorlayıp Arnavut halkının duygularını değiştirmek olmuştur. Ama tüm bu gayretler tam olarak sonuç verememiştir. Bununla birlikte Çinliler çalışmalarını sürdürmüşlerdir.³⁰⁷

Mayıs 1966 tarihinden itibaren Çin Halk Cumhuriyetinde her şey Mao Ze Dung ile özdeşleştirilmiştir. Her şeyi Mao'nun yaptığı, Çin propagandasının O'nu bir "*tanrı*" , "*yanılmaz*" bir kişi ve her şeye rehberlik eden "*kutup yıldızı*" olarak görmüşlerdir; Çin içinde olduğu kadar dışında da yalnızca Mao Ze Dung ve O'nun düşüncesi geçerli kılınmaya çalışılmıştır. Mao partinin, Mao'nun düşüncesi ise Marksizm-Leninizm'in yerini almış olarak kabul edilmiştir. Hâlbuki Arnavutluk'un asla kabul edemeyeceği bu durum iki ülke arasında mevcut olan ilişkilerin gerilemesine ve müteakiben de en alt seviyeye inmesine neden olmuştur.³⁰⁸

³⁰⁵ Enver Hoca, *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967)*, s. 217.

³⁰⁶ Enver Hoca, *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967)*, s. 217.

³⁰⁷ Enver Hoca, *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967)*, s. 268.

³⁰⁸ Enver Hoca, *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967)*, s. 275.

Arnavutluk lideri kendi partisinin faaliyetlerini özet olarak; sosyalizmi doğru olarak inşa eden, sınıf mücadelesini yalnızca sözle değil, fiili olarak sürdüren, proleter devrimini başarıyla derinleştiren olduğunu belirtmiş ve böyle bir Marksist-Leninist partinin Çinlilerin savunduğu yolda ilerlemesinin mümkün olmadığını değerlendirmiştir. Çin'in gerçekten Marksist-Leninist yolda kararlılıkla ve uyanık olarak ilerlemesi durumunda hiçbir zaman bir kaza tehlikesi olmayacağını beyan etmiştir.³⁰⁹

Sovyet yönlendirmeli Varşova Paktı'nın Çekoslovakya'yı 1968'de işgali Arnavutluk-Çin ilişkilerine büyük ve uzun süreli etki yapmıştır. Kısa dönemde iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır. Çin, Sovyetlerin Arnavutluk'u işgal durumunda yardıma geleceğine ve Arnavutluk'un savunma kapasitesini yükseltici tedbirler alacağına dair söz vererek; Arnavutluk'un Varşova Pakti'ndan resmi çekilişine engel olmuştur.³¹⁰

1968 Varşova Paktı'ndan çıkması Çin ile olan ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Çünkü Varşova Paktı ülkelerinin Arnavutluk'a herhangi bir sebeple girme ihtimali ortadan kalkmıştı. Bu durumu Arnavutluk İşçi Partisinin üst düzey yöneticilerinden Hysni Kapo "*Eğer bize sorsalar kaç kişisiniz diye, yanıt 701 milyondur*" diyerek iki ülkeyi birlikte saymıştır.³¹¹ Çin Arnavutluk'a gönderdiği teknisyenleri Arnavutluk'un Yunanistan sınırını tahkimde kullanmış, sınır boylarındaki devriye faaliyetlerde Çinli askerlerde istifade edilmiştir. (Bkz. Ek-1 Gazeteler, Gazete-5.)

18 Ekim 1968'de; Çin Halk Cumhuriyeti Avrupa'da sınırlı da olsa gücünü gösterme imkânını Arnavutluk'a füze vererek sağlamaya çalıştığı görülmüştür. Arnavutluk'un Durres ve Vore liman kentlerine yerleştirilmesi beklenen füzelerin Sovyetlerin Akdeniz Filosuna karşı kullanılmasının planlandığı düşünülmüştür.³¹² Londra'da yayımlanan "*The Observer*" gazetesinin Yugoslav kaynaklarına dayanarak Arnavutluk'un Komünist Çin'e Adriyatik kıyılarında askeri deniz üssü verdiği belirtilmiştir. Observer gazetesi iki ülke arasında bu konudaki anlaşmanın Tiran'ı bir süre önce ziyaret eden Çin Genelkurmay Başkanı General Huang Yung Sen tarafından imzalandığı açıklanmıştır.³¹³ (Bkz.Ek-3 Gazeteler, Gazete-4) 1980'in sonlarına doğru

³⁰⁹ Enver Hoca , *Çin üzerine Düşünceler (1962-1967)*, s. 250.

³¹⁰ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 26.

³¹¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 69-70.

³¹² *Cumhuriyet Gazetesi*, "Çin Arnavutluk'a Füze Gücü Veriyor", 18 Ekim 1968, s. 3.

³¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk Adiyatik'te Kızıl Çin'e Üs Verdi", 08 Aralık 1968, s. 3.

Arnavutluk Çin Halk Cumhuriyeti'nden bağlarını kopardıktan sonraki ekonomisini düzeltmiştir³¹⁴

İki ülke arasındaki ayrılık işaretleri Çin'in 1969 yılından itibaren izolasyondan ekonomik ve siyasi ilişkilere girmek için dünyaya açılması ile başlamıştır. Bu durum Çin'in gözünde Arnavutluk'un değerinin azalmasına neden olmuştur.

16 Ekim 1970'de; Arnavutluk Devlet Planlama Komitesi Başkanının başkanlığında Arnavutluk hükümet delegasyonunun Çin'e yaptığı ziyaretin ardından iki ülke arasında Pekin'de birçok ekonomik anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmalar iki ülke arasında uzun dönemli faizsiz borç, ticari değişimler ve Arnavutluk'un Kalkınma Planının (1971-1975) desteklenmesi konularını kapsamıştır.³¹⁵

Çin'in "*Kültür Devrimi*" Çin-Amerika ilişkilerini yeni bir yola itmiştir. Çin uyguladığı "*sertlik politikası*"'ndan vazgeçmiştir. Çünkü bu politika Çin'e diğer ülkelerin yaklaşmasını önlemekte ve Çin'i yalnız bırakmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla; Çin, "*halktan halka münasebetler*" dediği başka ülke halklarını ihtilale kışkırtmaktan vazgeçerek, "*devletten devlete münasebetler*" dediği bir yumuşaklık politikasını benimseyerek ve dış politikasının alanının genişletmek sureti ile Sovyet Rusya'ya karşı çok alternatifli bir dış politika oluşturmaya karar vermiştir. Çin dış politikada yumuşamaya yönelten diğer bir neden de tanınma olmuştur.

Batılı ülkeler arasında Çin'i tanıyan ülke sayısı arttığı gibi Çin'in Birleşmiş Milletler üyeliği için oy sayısı her yıl artmıştır. Lakin Çin'in sertlik politikası bu gelişmenin önünde engel teşkil etmiştir. Çin için bir başka önemli neden ise Japonya olmuştur. Sovyet-Japon ilişkilerinin gün geçtikçe ilerlemesi Çin'i Amerika ile yakınlaşmaya itmiştir.³¹⁶

Ayrıca; tüm bu durumlar Enver Hoca'yı oldukça rahatsız etmiştir. Özellikle Kasım 1971'de; Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD ile Amerikalı politikacılar, gazeteciler, bilim adamları ve sporcular ile vize yasaklarını kaldırması daha önce Sovyetler Birliği'nin ABD ile benzer uygulamalar yapması nedeniyle tecrübe edilmiş ve ilişkilerin soğumaya başlamasının ilk belirtilerini oluşturmuştur.

Enver Hoca, Nikita Kruşçev'e duyduğu öfkenin bir benzerini bu sefer Mao Ze Dung'a duymaya başlamıştır. Sonuç olarak 6 Ağustos 1971'de; Arnavutluk İşçi

³¹⁴ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 176.

³¹⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 627.

³¹⁶ Fahir Akmaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 582-587.

Partisinin Merkez Komitesi, Çin Komünist Merkez Komitesine bir mektup yazarak durumu kınamıştır.³¹⁷ Dolayısıyla söz konusu gelişmeler; Arnavutluk'u Çin'den uzaklaştırmıştır. Arnavutluk kendisini yalnızlık politikasına doğru sürüklemiştir. Enver Hoca anılan ziyaretle ABD ile ittifakın başlatılması, aynı zamanda Çin yönetiminin gerçek sosyalist ülkeleri, Marksist-Leninist hareketi, devrimi ve halkların ulusal kurtuluş mücadelesini terk ettiğini düşünmüştür.³¹⁸

Amerika-Çin ilişkilerine Arnavutluk'un tepki göstermesi her iki ülkenin birden bire kendi ilişkilerini kopma noktasına getirmemiştir. Çünkü 1960'lı yıllarda neredeyse Arnavutluk'un dış ticaretinin üçte ikisi Çin ile yapılması teşkil etmiştir. Her ne kadar bu oran her geçen gün azalmaya başladıysa da Arnavutluk ekonomisi için yine de Çin en büyük yardım ve ticari elemanı olarak kalmıştır. Enver Hoca bu durumu kendi yazdığı "*Reflections on China*" (Çin Üzerine Düşünceler) kitabında belirtmiş ve Çin'in başlangıçtaki teşvik edici rolünün kayıp olduğunu ifade etmiştir.³¹⁹

1975 yılına gelindiğinde Çin, Arnavutluk'a yaptığı yardımı yüzde 25 civarına düşürmüştü. Bu durum Enver Hoca "*İstediğimiz her şeyin ancak yüzde yirmi beşini veriyorlar. Gerekçe olarak fakir olduklarını söylüyorlar. Hâlbuki beş yıl önce Çin daha fakirdi, ancak daha fazla yardım veriyorlardı. Bu çok anlamsız bir şeydir*" demiştir.³²⁰

Enver Hoca "*Emperyalizm ve Devrim*" kitabı ile dünya Marksist-Leninist hareketinin önüne, Çin Komünist Partisi'nin tarihi ve rolü ve Mao Ze Dung'un eserlerinin ve kişiliğinin değerlendirilmesi konularında bütünü ile yeni bir değerlendirme ileri sürmüştür. Bu değerlendirmeyi daha önce de belirtmiş, söz konusu değerlendirmeyi en son olarak da Arnavutluk Emek Partisi'nin 7. Kongresinde gündeme getirmiştir.³²¹

ABD Başkanı Richard Nixon'un Pekin'i ziyaretinin ardından artık Arnavutluk ile Çin arasında ortak hedef, strateji, taktik ve koordineli hareket hususlarında bir anlaşma olmamıştır. Enver Hoca, Çin'i birçok ana konuda suçlasada, ekonomik olarak Çin yardımına muhtaç olduğundan Pekin'i provake edecek hareketlerden kaçınmıştır.

³¹⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e., s. 70-71; Paulin Kola, "*The Search for Greater Albania*", s. 146.

³¹⁸ *Belgeler*, Partizan Yayınları No: 8(Zafer Matbaası basmıştır) , İstanbul, 1980, s. 97-99.

³¹⁹ James S. O'DONNELL, " A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha",Colombia University Press, 1999, USA,s.72

³²⁰ James S. O'DONNELL, " A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha",Colombia University Press, 1999, USA,s.72

³²¹ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 26.

Mao Ze Dung'nun 1976'da ölümünden önce, Enver Hoca Arnavutluk'un Çin ile olan müttefikliğinin öneminden bahsetmiştir. Ancak bir yandan da Çin'in Arnavutluk üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede; ticaretini, diplomatik, kültürel ilişkilerin Batı ülkeleri ile değiştirerek yapmaya çalışmıştır. Hükümet artık kendi kendine yeterlilik konusunu vurgulamaya başlamıştır. Bunların sonucunda ise Enver Hoca yeni anayasada yabancılardan yardım ve kredi almak ve yabancılarla ortak şirket kurmayı yasaklamıştır.³²²

9 Eylül 1976'da; Mao Ze Dung ölmüştür. O'nun ölümü Enver Hoca üzerinde endişe yaratmıştır. Buna rağmen Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti'ne taziye mesajı göndermiştir.³²³ Arnavutluk-Çin ilişkilerine temel yön veren olaylarından biri de Mao Ze Dung'un 9 Eylül 1976'da ölümü ve söz konusu ölümün ardından gelen yönetimin Arnavutluk ile olan ilişkilere daha soğuk bakması olmuştur.³²⁴

Arnavutluk Çin lideri Mao Ze Dung'un ölümünden sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nin uygulamış olduğu politikaya saldırınca Çin'de Arnavutluk ile ilişkilerini kesmiştir.³²⁵

Mao Ze Dung'nun ölümü ile Çin-Arnavutluk ilişkileri kötüden daha kötüye gitmiştir. Josip Broz Tito'nun Çin'e davet edilmesi ise durumu daha da kritik hale gelmiştir. Bu durum tamamen Enver Hoca'yı küçük düşürecek bir hareket olarak kabul edilmiştir.

1970'lerin sonunda Arnavutluk 1960'lardan beri Çin'den aldığı politik desteği durdurmuştur. 1978'de ise Çin, Arnavutluk ile tüm askeri, ekonomik ve kültürel anlaşmalarını iptal etmiştir. 513 kişiden oluşan danışmanları Pekin'e geri çağırılmış, 57 Arnavut öğrencide Arnavutluk'a dönmüştür. Çin ile ilişkilerin bitirilmesinden sonra Arnavutluk kendi kendine yeterlilik politikasını gütmeye başlamıştır. Çin yardımı aslında 142 projeyi kapsamış ve bunun 91'i tamamlanmış, 23'ü de tamamlanma aşamasında kalmıştır.³²⁶

³²² Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 28.

³²³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 72-73.

³²⁴ Enver Hoca, *Reflections On China (1973-1977)* Volume: II, Tirana, 1979, s. 279.

³²⁵ <http://www.enotes.com/topic/albania.>; Peter N. Stearn(General Editor), "Europe 1945-2000-Albania", *The Encyclopedia of World History: Ancient, Medieval and Modern*, Six Edition. 2001, s. 896-897.

³²⁶ Miranda Vickers, *The Albanians-A Modern History*, s. 202; Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present, Volume 2*, s. 503.

8 Haziran 1977'de; Arnavutluk'un Çin Büyükelçisi Çin'in orada bulunan Arnavut öğrencileri kendilerine casusluk yapmalarına yönelik baskı kurduğunu belirtmiştir.³²⁷

Temmuz 1977'de; Arnavutluk resmi ajansı tarafından da tam metin olarak yayımlanan yazıda, Çin'in "üç dünya" teorisi eleştirilmiş, bu teoriyi paravan yaparak Çin'in emperyalist batı Avrupa ülkeleri ile işbirliği yapmaya çalıştığı belirtilmişti. Bu şekilde tepki ise Çin-Arnavut ilişkilerinin bozulmasının en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.³²⁸

25-26 Temmuz 1977'de; Arnavutluk'un Sovyetler Birliği ile 1961'de ilişkilerinin kopuşundan bu yana Arnavutluk hükümetinin Arnavutluk'ta çeşitli endüstri projelerinde görev yapan uzman ve danışmanların oturma izni ile kontratlarını yenilemeyi reddettiği Belgrad'a gelen diplomatik kaynaklarda bildirilmiştir. Belgrad kaynaklarına göre, Çin'deki üniversitelerde öğrenim gören tüm Arnavutlar'ın ülkelerine dönmesi, aynı şekilde Arnavutluk'ta öğrenim gören Çinlilerin de Çin'e dönmesi istenmiştir. Pekin'deki Arnavutluk Büyükelçiliği ile Çin Dışişleri Bakanı Arnavutluk'tan Çin askeri ve ekonomik danışmanları çektiklerini inkâr etmişlerdir. Çin tüm ekonomik yardımları Arnavutluk'un Çin liderini eleştirdiği için askıya almıştır.³²⁹

Enver Hoca'nın Çin ile olan ilişkilerin düzeltilmesi kapsamında belirttiği iyi niyeti bir fayda sağlamamış ve Çin'de yönetimi devralanlar Arnavutluk'a Mao Ze Dung gibi kıymet vermemişler ve Arnavutluk ile olan ilişkileri en alt seviyeye düşürmüş ve sonrada kopma noktasına getirmişlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti 07 Temmuz 1978'de; resmi olarak Arnavutluk'a tüm yardımlarını durdurduğunu bildirmiştir.³³⁰ Çin bir ülkeye yardım yaparken bazı esaslar belirlemiştir. Öncelikle yardım yapacak ülke gelişmekte olan ülke statüsünde olacak ve o ülke ile bazı projelerin müşterek yapımı gerçekleştirilmiştir. Çin'in verdiği yardım çoğunlukla bağış veya faizsiz borç şeklinde verilmiştir. Nadir olarak faizli kredi verilmiştir. Çin yardım edeceği ülkeye uzman, teknisyen vb. göndermiş ve gönderdiği personelin uygulamakta olduğu proje süresince o ülke koşulları ile aynı standarta bir yaşam sürmelerini istemiştir. Çin yardımı

³²⁷ Enver Hoca, *Reflections On China (1973-1977)*, s. 524.

³²⁸ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 72

³²⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 635.

³³⁰ Richard F. Staar, *Communist Regimes In Eastern Europe*, USA, 1984, s. 2.

kesmekle kalmamış aynı zamanda uzmanlarını geri çağırması, ticaretini askıya almış, diplomatik ilişkilerini de kısa sürede koparmıştır.³³¹

3.3.3. Arnavutluk – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri (1978-1985)

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Arnavutluk ile mevcut ilişkisini kesmek istemesinin özünde Çinli Hua Guofeng ile Den Xiaoping tarafından geliştirilen “Yeni Çin toplumu” düşüncesinin gereği tarım, endüstri, ulusal savunma ve bilim-teknoloji den oluşan dört modernizasyon ile “üçüncü dünya teorisi” bulunduğu görülmüştür. (Birinci dünya süper güçleri; ABD ve Sovyet Rusya gibi, ikinci dünya endüstrilemiş ülkeleri; Japonya ve Avrupa ülkeleri gibi, üçüncü dünya ise gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır) Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu kapsamda; Yugoslavya ve Romanya ile ilişki kurmak istemesi ve bu hususta Arnavutluk'un da bu ülkelerle ilişkiye girmeleri konusunu zorlaması (o dönemde Arnavutluk her iki ülke ile iyi ilişki içinde değildi) dikkati çekmiştir.³³²

Çin Halk Cumhuriyeti Arnavutluk vasıtasıyla Balkan Stratejini uygulamaya başlayınca Balkanlar'ı daha iyi öğrenmeye başlamıştır. Bu kapsamda; Romanya ve Yugoslavya'nın Arnavutluk'a göre “Balkan Stratejisi”ni daha iyi sağlayacak ülke olduğunu değerlendirince; öncelikle Romanya hem Sovyet Rusya'ya sınır olması hem de geniş işbirliği imkânı sağlaması, Varşova Paketi'nin önemli üyelerinden biri olması, Yugoslavya ise hem Adriyatik ve hem de Akdenize açılan kapı olması, Sovyet Rusya-Akdeniz-Afrika arasında köprü kurma imkânı vermesi, ayrıca endüstri ürünleri üretim kapasitesi, sahil güvenlik botu ve bazı hafif silah üretme imkânı önemli kılmıştır. Bunların birçoğu Arnavutluk'ta tek başına olmayınca Çin Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk ile ilişkilerini kesme yoluna girmiş ve daha sonrada (1978) Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD başkanını ülkesine davet etmesi ile kopmuştur.³³³

7 Temmuz 1978'de; Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Pekin'deki Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ne resmi bir nota vererek, Çin Hükümeti'nin “Arnavutluk'a ekonomik ve askeri yardımını ve yardım ödemelerini

³³¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, a.g.e. s. 77; Gail A Eadie.-GRIZZELL M. Grizzell, “China's Foreign Aid(1975-1978); *The China Quarterly*, No. 77 (Mar., 1979), s. 217; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 28.

³³² David A Andelman, “China's Balkan Strategy”, *International Security*, Vol. 4, No. 3 (Winter, 1979-1980), s. 60-79

³³³ David A Andelman, “China's Balkan Strategy”, *International Security*, Vol. 4, No. 3 (Winter, 1979-1980), s. 60-64, 74-78.

*durdurma” ve o tarihe kadar Arnavutluk’ta çalışan ekonomi uzmanlarını ve askeri uzmanları geri çekme” kararını bildirmiştir.*³³⁴

Arnavutluk-Çin İlişkilerinin evrimi gözden geçirildiğinde; Arnavutluk İşçi Partisi ve iki ülke arasında ilişkiler, Çin’de devrimin zaferinden, Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra kurulmuştur. Özellikle Nikita Sergeyevech Kuruşçevci reviyonizme karşı açık mücadelenin başladığı 1960’tan sonra yakınlaşmış ve güçlenmiştir. Emperyalizme ve modern revizyonizme karşı mücadelede Çin’in farklı davranması ve bu mücadeleden uzaklaşmasıyla iki ülkenin yolları tamamı ile ayrılmıştır.³³⁵

Her büyük kapitalist ülke, dünya çapında büyük bir devlet olmak, diğer büyük devletlere yetişmek ve onları geçmek, dünyaya egemen olmak için onlarla rekabet amacını gütmüştür. Emperyalist güç haline gelmek için, büyük devletler, belirlenmiş tarihsel ve coğrafi şartlardan, üretici güçlerin gelişmesinden vb. etkilenen değişik yollar izlemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri’nin izlediği yol İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa’nın eski devletlerinin izledikleri yoldan farklı olmuştur. Bu devletler, sömürgeci fetihler temeli üzerinde oluşturmuşlardır.³³⁶

İkinci Dünya Savaşından sonra ABD; en büyük kapitalist devlet olarak kalmıştır. ABD, büyük ekonomik ve askeri gücüne dayanarak, yeni sömürgeciliğin gelişmesi ile birlikte bir emperyalist süper devlet olmuştur. Fakat çok geçmeden bu süper devlete bir yenisi daha eklenmiştir. Sovyetler Birliği kendini ortaya koymasını bimiştir bilmiştir.³³⁷

Enver Hoca diğer bir büyük bir devletin ise Çin olacağını düşünmüştür. Nitekim Çin’in bir süper devlet olmak için harcadığı çabaları göz önüne alındığında; Çin’in de kapitalizm yolunda hızla ilerlediği görülmüştür.³³⁸

Ancak Bbir süper devlet olmak için, mutlaka gelişmiş bir ekonomiye, atom bombasıyla donatılmış bir orduya sahip olmak gerektiği kabul edilmiştir. Pazarlar ve etki alanları sağlamak, dışarıya sermaye yatırımı yapmak vb. gerekmiştir. Çin, bu şartları en kısa zamanda gerçekleştirmeye çalışmış, yüzyılın sonundan önce güçlü ve

³³⁴ *Arnavutluk Emek Partisi M.K. ve Arnavutluk Hükümeti’nin Çin Komünist Partisi M.K. ve Çin Hükümetine Mektubu*(29 Temmuz 1978), Halkın Yolu Yayınları, Temmuz 1979, İstanbul, s. 5.

³³⁵ *Arnavutluk Emek Partisi M.K. ve Arnavutluk Hükümeti’nin Çin Komünist Partisi M.K. ve Çin Hükümetine Mektubu*, a.g.e. s. 27.

³³⁶ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 241-243.

³³⁷ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 241-243.

³³⁸ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 241-243.

modern bir ülke olacağı, ABD ve Sovyetler Birliği'ne yetişmek amacı güdeceği düşünülmüştür.³³⁹

07 Temmuz 1978'de; Çin hükümeti Arnavutluk'un Pekin'deki Büyükelçiliğine bir nota göndererek tek taraflı yapılan yardımların tümünün kesildiğini ve ülkeden Çin uzmanları geri çağrıldığını bildirmiştir. Notaya göre Çin toplam olarak 142 endüstri projesinin 91'ini tamamlamış, 23 tanesi yapım aşamasında, 17 tanesi de planlama aşamasındaydı. Çin ayrıca büyük oranda silah ve askeri destek maddeleri, çelik ürünler, hububat ve ayrıca 6.000 uzman gönderilmiş ve binlerce Arnavut eğitilmiştir.³⁴⁰

Çin –Arnavutluk ilişkileri Mao Ze Dung'un öldüğü 1976 yılı sonrasındaki dönemde bozulmuştu. Arnavutluk Çin'i "*kapitalist yolu*" seçtiği gerekçesiyle suçlamış, Çin ise askeri ve teknik uzmanlarını geri çağırmişti. İki ülke arasındaki gerginlik karşılıklı suçlamalar ile bir süre devam etmiş ve 1978'de ise tümüyle kopmuştu.³⁴¹

Arnavutluk–Çin ilişkilerinin kopmasının önemli nedeni ekonomi olmuştur. Çin gelişmekte olan bir ülke konumunda olduğundan Arnavutluk'u çok uzun süre devamlı destekleyecek ekonomik güçte olmamıştır. Kaldı ki iki ülke arasındaki ihracat-ithalat dengesi de Arnavutluk lehine olmuştur. Bu durumda Çin öncelikle uzun vadeli vermiş olduğu borçları istemeye başlamış ve ihracat–ithalatı düşürmüş ve 29 Temmuz 1978'de ise iki ülkenin karşılıklı mektuplaşması ile tamamen koparmıştır.³⁴²

Çin ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi Arnavutluk'u korumasız bir duruma sokmuş, yabancı bir koruyucusu veya dostu kalmamıştır. Ancak Arnavutlar ilk defa ülkelerini bağımsız hissetmiştir. Enver Hoca bu ayrılışın etkisini en aza indirmek için yöntemler geliştirmiştir. Enver Hoca Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin dünyadaki tek sosyalist ülke olduğuna inanmıştır. Ancak bu düşünce Arnavutluk'u komşularıyla, Batı Avrupa ile ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerin genişlemesine engel teşkil etmemiştir.³⁴³ Çin ili ilişkilerin kesilmesinin ardından Enver Hoca başka bir ülkeye politik bağlı olmamayı, kendi kendine yeterli olmayı kararlaştırmıştır.³⁴⁴

³³⁹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), s. 241-243.

³⁴⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 636; Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, a.g.e., s. 147-148; ANDELMAN David A. Andelman, "China's Balkan Strategy", *International Security*, Vol. 4, No. 3 (Winter, 1979-1980), s. 64-64 72; Gail A Eadie.-Denise M. Grizzell," China's Foreign Aid(1975-1978); *The China Quarterly*, No. 77 (Mar., 1979), s. 217, 233-234.

³⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Enver Enver Hoca Enver Hoca Çin'i Sosyalist Emperyalist Olarak Niteledi", 23 Haziran 1983, s. 3.

³⁴² Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*", *European Historical Dictionaries*, No:42, a.g.e.,s..90

³⁴³ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 28.

³⁴⁴ Elez Biberaj, *Albania – A Socialist Maverick*, s. 53.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Arnavutluk ile ilişkilerini zayıflatması, Sovyetlerin askeri olarak tehdit teşkil etmesi, Arnavutluk'u güvenlik açısından yeterli bir durumdan uzaklaştığını düşünmeye sevk etmiş ve böylece komşuları ve seçilmiş bazı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişki kurma arayışına yöneltmiştir. Arnavutluk ideolojik ve politik farkları olan güçlü bir komşu devlet ile müttefik olma hususuna ilgi duymamıştır.³⁴⁵

Arnavutluk, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Fransız Komünist Partisi aracılığıyla Sovyetler Birliği ile yakınlaşma sağlamaya çalıştığını öne sürmüştür.³⁴⁶

Çin Halk Cumhuriyeti Komünist Partisi Genel Sekreteri Hu Yao Bang, Sovyetler Birliği ve Arnavutlukla olan ilişkilerini normalleştirmek istediğini söylemiştir. Bang bu niyetini Yugoslavya'ya yaptığı resmi ziyaret esnasında belirtmiştir. Arnavutluk ile ilişkilerin bozulmasından ilişki duyduğunu ifade eden Hu Yao Bang daha önce ticari ilişkilerde kıpırdama olduğunu bunun siyasi ilişkilere de yansımaları gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁷

12 Temmuz 1978'de Pekin'deki diplomatik bir kaynağın verdiği bilgilere göre Çin Arnavutluk'a ekonomik yardımı tamamen kesmiş ve bu kararını Arnavutluk hükümetine 07 Temmuz 1978'de; bir nota ile duyurmuştur.³⁴⁸

18 Temmuz 1978'de Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığınca yapılan bir açıklamada, Çin'in Arnavutluk'a yardımı kesme kararının, bu ülkede öfkeden çok üzüntü yarattığı öne sürülmüştür. Açıklamada ayrıca Çin'in Arnavutluk'a bugüne dek yaptığı ekonomik ve askeri yardımların ayrıntılı bir dökümüne de yer vermiştir.

Söz konusu açıklamaya göre," *Çin Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk'a 142 projenin tamamlanmasını üzerine almış ve bunlardan 91'inin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. (...) Aynı süre içinde 6.000 Çinli teknisyen ve askeri danışman Arnavutluk'a gönderilmiş, Arnavutluk'tan gelen 2.000 den fazla gencin eğitimi ülkemizde tamamlanmıştır*" şeklinde ifadeye yer verilmiştir. Öte yandan Pekin hükümetinin Arnavutluk'a tüm yardımları kesme kararından sonra Çin'deki Arnavut öğrenciler ülkelerine dönmeye başlamışlardır. Çin'in resmi Hsin hua ajansının haberine göre, Arnavutluk'ta bulunan Çinli teknisyen ve uzmanlarda üç gün içinde bu ülkeyi terk

³⁴⁵ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, s. 26.

³⁴⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk'a Göre Çin Sovyetlere Yakınlaşmak İstiyor", 7 Nisan 1982, s. 3.

³⁴⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Çin Arnavutluk ve Sovyetlerle İlişkilerini Düzeltmek İstiyor", 13 Mayıs 1983, s. 3,

³⁴⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Çin Halk Cumhuriyeti Arnavutluk'a Yardımı Kesti", 12 Temmuz 1978, s. 3.

edecektir. Bilindiği gibi Çin Arnavutluk'un Pekin aleyhine hareketlerde bulunması nedeniyle yardımı kesmiştir.³⁴⁹

5 Ağustos 1978'de; Arnavutluk hükümeti ve iktidardaki Emek Partisi geçen ay bu ülkeye yapılan yardımları kesmeyi kararlaştırılan Çin Halk Cumhuriyeti yöneticilerini “*Arnavutluk halkını arkadan vurmakla*” suçlamış ve söz konusu kararı da “*gerici bir adım*” olarak nitelemiştir. Yazıda Çin ile Arnavutluk'un daha önce “*Marksist-Leninist çizgide*” birlikte mücadele verdikleri hatırlatılarak o dönemde Arnavutluk, Çin'den aldığı yardım ve kredileri sosyalist olarak adlandırılan bir ülkeden aldığını kabul ediyordu denmiştir. Arnavutluk hiçbir zaman ekonomik gelişmeyi ve yardımları Marksist-Leninist ilkelerden üstün tutmadığını belirterek yazıda şu görüşlere de yer vermiştir.

Siyasi gözlemciler, 1960 yılında ideolojik anlaşmazlık yüzünden Sovyetler Birliği ile ilişkilerine son veren ve 1968'de Varşova Paktı'ndan ayrılan Arnavutluk'un şimdi Çin yardımı kesilince, yeni bir dış politika uygulamak zorunda kalmıştır.³⁵⁰

Doğu Avrupa ülkeleri ile Arnavutluk arasında bir süredir bozuk olan ilişkilerin yakın bir gelecekte düzelebileceği belirtilmiştir. Doğu Almanya'da yayımlanan ve Dışişleri Bakanlığı'na yakınlığı ile bilinen “*Horizon*” dergisi son sayısında Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkileri bozulan Arnavutluk ile ilişkilerin düzelebileceğini belirtmiştir. Dergi “*Maoist düşünce ile ortaklık Arnavutluk'un kültürel ve ekonomik gelişimini sınırılıyordu*” demiştir. Yazıda daha sonra Arnavutluk'un anti-Sovyet tutumunu terk edip, sosyalist ülkelerle daha sıkı ilişkiler kurması halinde, şu anda içinde bulunduğu kalkınma sorunlarının daha çabuk çözüleceği öne sürülmüştür.³⁵¹

³⁴⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Çin'deki Arnavut Öğrenciler Ülkelerine Dönüyor”, 18 Temmuz 1978, s. 3.

³⁵⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Çin ve Arnavutluk”, 06 Ağustos 1978, s. 3.

³⁵¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Doğu Avrupa –Arnavutluk İlişkilerinin Düzelebileceği Belirtiliyor”, 27 Kasım 1978, s. 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ENVER HOCA DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK'UN BATILI DEVLETLER İLE İLİŞKİLERİ

Enver Hoca'nın Batılı devletler ile olan ilişkilerinde bazı temel prensipler zaman içinde oluşmuştur. Bu prensiplerden ilkinin bu ülkelerin demokrasi ile yönetilmesi ve kapitalist bir ekonomik sisteme sahip olması teşkil etmiştir. Gerek kendi yaşamını ve gerekse ülkesinin iç ve dış siyasetini "*Marksist-Leninist İdeoloji*" esaslarına dayandıran Enver Hoca: bu düşüncenin tamamı ile tersi olan bir yönetim şeklini uygulayan Batı'yı iktidarının daha ilk gününden itibaren ülkesine ve kendi iktidarına karşı sürekli var olan bir "*tehdit*" olarak görmüştür.

Bu kapsamda; Yugoslavya'nın başta ABD ve Batı ülkelerinin etkisi ile komünizmden ve Marksist Leninist İdeoloji'den sapması ve Batı güdümüne girmek istemesi Enver Hoca'nın Batı ile ilişkiler kurmak ve geliştirmek isteyen tüm iç girişimlerin de engellenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla; Enver Hoca döneminde Arnavutluk'ta; Batı yanlısı olan, kim olursa olsun, "*halk mahkemesi*"nde yargılanmış ve bir şekilde ya "*ajan*" ya "*vatan haini*" ya da "*işbirlikçi*" suçlamasıyla çalışma kamplarına gönderilmiş veya ölüm dâhil çeşitli cezalar vermek suretiyle cezalandırılmıştır.

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk ile Batı devletleriyle ilişkiler ilk günlerden itibaren komünist ülkeler ile kıyaslandığında oldukça zayıf ve hatta yok denecek bir şekilde oluşmuştur. Bunda Batı devletlerinin İkinci Dünya Savaşı'nın kendilerine yüklediği görev ve sorumluluklar ile söz konusu savaşın bıraktığı problemlerin etkin olduğu görülmüştür.

Nitekim Arnavutluk'un Batılı yakın komşusu olan İtalya, savaşın kendisine getirdiği problemlerin çözümü aşamasında, Arnavutluk'u adeta unutacak bir yaklaşım içine girmiştir. Arnavutluk'un diğer Batılı komşusu Yunanistan ise benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarının sarılması çabasını sürdürmeye çalışmış, ancak İtalya'dan farklı olarak "*azınlıklar*" konusunda Arnavutluk ile bazı problemlerin yaşanması hususu hariç gerçek anlamda köklü bir ilişkiye girmemiştir.

Batılı ülkeler kapsamında savaş yorgunu Almanya ile olan ilişkileri Batı ülkeleri içerisinde en az seviyede seyir eden bir görünüm arz etmiştir. Enver Hoca, Almanya'nın da diğer Batılı devletler gibi Arnavutluk'a bir tehdit unsuru olduğuna inanmıştır.

Dolayısıyla Enver Hoca iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin gelişimi yönünde ciddi bir gayret sarf etmemiştir.

ABD'nin Balkanları kendi dış siyaseti içinde yeterince önceliğe almaması ve kendisini dünyanın süper güçlerinden biri haline getirmek amacıyla; “*Truman Doktrini*” ve “*Marshall Planları*” ile dünyanın geniş coğrafyası içinde başka ülkeleri birinci plana alması Arnavutluk- ABD ilişkilerinin gelişmemesine neden olmuştur.

Enver Hoca'nın “*Marksist-Leninist İdeolojik*” yapısı; demokrasi ile yönetilen bir ülkenin Arnavutluk için bir tehdit oluşturacağı ön yargısına neden olmuş ve dolayısıyla söz konusu ilişkiler başlangıçtan itibaren çok zayıf bir şekilde ve hatta yok denecek bir seyirde devam etmiştir. Her ne kadar ABD, Arnavutluk'u Yugoslavya'ya yaptığı gibi kendisine çekmek ve komünist bloktan koparmak için yukarıda adı geçen Truman Doktrini ve Marshall Planı ile para yardımı yapmak istemiş ise de Arnavutluk lideri Enver Hoca'nın bu konudaki katı tutumu nedeniyle uygulama alanı bulamamıştır.

İngiltere'ye gelince; başlangıçta Arnavutluk'un işgal altından kurtulmasında değişik alanlarda yardımcı olacak şekilde hareket etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında Korfu Körfezi'nde meydana gelen ve İngiliz gemilerinden bazılarının batması ve mürettebatının ölümü nedeniyle, Arnavutluk ile olan ilişkileri beklenmedik şekilde olumsuz yöne gitmiş ve Enver Hoca döneminde bu kötü gidiş bir türlü normale dönmemiştir.

Bunun yanında; Arnavutluk'ta yapılan Aralık 1945 seçimleri de Arnavutluk ile Batı Güçleri arasındaki ilişkilerin çok çabuk olarak bozulmasına neden olan bir olay olarak karşımıza çıkmıştır. Söz konusu seçimde tek grup bulunmuş; kralcılar ve sosyal demokratlar kendi adayları ile seçime katılmamıştır. Çünkü bu adaylar yabancı ajan olarak damgalanmış ve seçime alınmamıştır.¹

Tek partili ve diktatörsel bir yönetim anlayışını iktidarının ilk gününden itibaren tesis eden Enver Hoca, iktidarının tamamına yakın bir bölümünde Batılı Devletleri kendinden ve ülkesinden uzak tutmak için ciddi bir uğraş içinde görülmüştür. Bu kapsamda; Arnavutluk'a turist olarak bile giriş-çıkışı Parti veya kendi kontrolü altında tutan Enver Hoca, adeta paranoyak derecede “*Batı düşmanlığı*” bir yaşam tarzı olarak görmüştür.

Bununla birlikte; kendi döneminin Batı görgüsü ve eğitimi almış en zeki, en okumuş diktatörlerinden biri olmasına rağmen; Enver Hoca'nın Batı ile olan bu ilişkisi

¹ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 89.

dengesizliğinin özünü “*mutlak suretle iktidarda kalma hırsının*” oluşturduğu düşünülmüştür.

Enver Hoca'nın Batılı devletler ile olan ilişkilerini geliştirmek istememesinin önündeki en büyük engellerden birini Arnavutluk'un kendini komünist ideolojik yapıda olan büyük bir devlete yaslanmak fikri teşkil etmiştir. Bu kapsamda; ilave olarak; Arnavutluk'un öncelikle Yugoslavya, Sovyet Rusya ve daha sonra Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkilerinde belirgin gelişmelerin ve aldığı askeri, ekonomik ve siyasi desteğin başka bir dost ülke arayışından uzak olmasına neden oluşu da diğer bir engeli oluşturmaktadır.

4.1. Arnavutluk'un İtalya İle İlişkileri

Arnavutluk'un Batılı ülkeler arasında hem siyasi hem de ekonomik anlamda en iyi ilişkilere sahip olduğu ülke İtalya olmuştur. Arnavutluk-İtalya ilişkileri tarih boyunca son derece yakın gerçekleşmiştir. Bunda; İtalya'nın Arnavutluk ile iyi ilişkiler kurmasının tarihi ve coğrafi nedenleri bulunmasının önemli rolü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'u işgal etme süreci sırasında (15.yy) dağlık bölgelerde bulunan çok sayıda Arnavut, güney İtalya'ya göç etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arnavutluk'u işgal eden yedi ülkeden biri de İtalyanlar olmuştur.

Türklerin Avrupa'da bıraktığı boşluğu doldurmada kendine pay çıkartan İtalyan ordusu Sazan ve Vlora'yı 1914 yılının sonbaharında ele geçirmişler ve 1920 yılına kadar bu işgallerini sürdürmüşlerdir.²

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesini müteakip başlayan ve 1939 yılına kadar devam eden süreçte, İtalya büyük devlet olarak Arnavutluk'un hamiliğini yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'nın ilk işgal ettiği bölge de Arnavutluk olmuştur.

Kral Zogu zamanında ise ilişkiler artan bir ivme ile gelişmiştir. Bu çerçevede; 27 Kasım 1926'de; “*Birinci Tiran Paktı*” ve 22 Kasım 1927'de ise “*İkinci Tiran Paktı*” iki ülke arasında imzalanmıştır. Amaç İtalya'nın Yugoslavya'nın genişlemesine set çekmek için başta askeri olmak üzere Arnavutluk üzerindeki etkisini artırmak olmuştur.³ Söz konusu Paktlar ile İtalya Arnavutluk'u tanımış ve O'nun toprak bütünlüğünü ve müttefiki olduğunu kabul etmiştir.

² Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 202.

³ Joseph Swire, *Shqiperia Ngritja E Nje Mbreterie*, Tiran , 2005, s. 278-280.

1930'lu yıllara gelince bu sefer İtalya sermayesinin Arnavutluk'a girişinin sonucu İngiltere ve ABD'lerin etkisi azalmaya başlamıştır.

1933 yılında Arnavutluk ile İtalya arasında yapılan görüşmeler hakkında Türkiye'nin Tiran Büyükelçisi yazılı basın ve Yugoslav Büyükelçisi ile yaptığı görüşmelere dayanarak bir değerlendirme yapmıştır. Söz konusu değerlendirmede; İtalya ile Arnavutluk arasında yapılması planlanan gümrük birliği tesisinin Arnavutluk'un İtalya tarafından ilhak manasına geldiği ifade edilmiştir.⁴

Nitekim Kral Zogu, İtalya ile ilişkilerini öyle ilerletmiştir ki, İkinci Dünya Savaşı arifesinde âdeta İtalya'nın uydu bir devleti haline gelmiştir. O dönemde, İngilizler de Arnavutluk'un İtalya'nın bir uydusu olmasına adeta göz yummuşlardır.⁵

Yine 1930'larda İtalya, Arnavutluk ekonomisi üzerinde geniş bir kontrol imkânı elde etmiştir. Bu kapsamda; 1931'de; İtalya Arnavutluk'a 10 milyon altın frank yatırım yapmıştır. 3 Mart 1933'te; Arnavutluk'taki petrol imtiyazını genişletmek maksadıyla; iki milyon pound sterlin kullanmıştır.⁶

Arnavutluk ile İtalya arasındaki coğrafi yakınlık ve iki ülke arasında azınlıklar gibi hassas problemlerin olmaması ikili ilişkilerin iyi yönde gelişmesinin temelini oluşturmuştur. Arnavutluk, 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Almanya'da Nazi partisinin iktidara gelmesi, İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar'da genişleme çabası ve Avrupa devletlerinin silahlanma yarışına girmesi nedeniyle dünya barışını tehdit etmesi sonucu imzalanan "*Balkan Antantı*"na her ne kadar zaman zaman İtalya'dan uzaklaşmak ve Balkan devletleriyle işbirliği yapmak arzusu taşısa da⁷; İtalya'nın etkisinden kurtulamadığı için katılmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk'un sırasıyla Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Çin ile başlayan tek ülkeye sıkı sıkıya bağlanma amacını güden dönemde bile; İtalya ile Arnavutluk arasındaki ilişkiler tam olarak kesintiye uğramamıştır.⁸

⁴ BCA, Fon Kodu:03010, Kutu No:220, Dosya No: 486, Belge No:3.

⁵ 1930-40 arasında İtalya etkinliğini genişletmeye devam etmiştir. 1937'de; Arnavut yabancı sermayenin %73 İtalya'dan sağlamıştır. Bu oran 1938'de; % 78'e çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı süresince Arnavutluk kendi sermayesini muhafaza edecek bir bankaya bile sahip olamamıştır. Tarım Bankası ise 1937'de; Napoli Bankasının kontrolü altında kurulmuş, ancak bu yabancı kontroller Arnavutluk halkı için bir felaket olmuştur.(Bkz. Gani Manelli, "Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle for Power, 1939-1944", *East European Quarterly* XL, No:3, (September), 2006, s. 334.)

⁶ Gani Manelli, "Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle for Power, 1939-1944", *East European Quarterly* XL, No:3, (September), 2006, s. 334.

⁷ BCA, Fon Kodu:03010, Kutu No: 233, Dosya No: 571, Belge No:18.

⁸ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 sonrası*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s. 61.

Bu duruma, tarihi geçmiş içinde iki ülke arasında kurulmuş olan ilişki ile İtalya'da bulunan Arnavut kökenli vatandaşların ve iki ülkenin milli çıkarlarının etkisinin olduğu düşünülmüştür.

İtalya'nın Almanya ile birlikte Rusya'ya saldırmasını milli menfaatlerinin önemli bir parçası sayan İngiltere, İtalya'nın 7 Nisan 1939 yılında; Arnavutluk'a saldırmasına adeta seyirci kalmıştır. Bu kararda, İngiltere hükümeti ve İtalya, İtalyan kuvvetlerinin İspanya'dan geri çekilmesi ve Yunanistan'ın bağımsızlığı için verilen bir garantiye karşılık olarak, İngiltere, Arnavutluk'un İtalya tarafından işgaline onay vermesinin yattığı kıymetlendirilmiştir.⁹

İki dünya savaşı döneminde; Arnavutluk-İtalyan ilişkilerinin esasını Arnavut Kralı Zogu ile İtalyan diktatör Mussolini'ni belirlemiştir. Bu çerçevede; iki ülke arasındaki başta ekonomik olmak üzere birçok alanda işbirliği ve yardım faaliyetleri İtalyan devletinin Arnavutluk üzerinde etkinliğini arttırmıştır. Kral Zogu'yu tamamıyla kontrol altına alan İtalyanlar 7 Nisan 1939'da; "*Kutsal Cuma*" günü Arnavutluk'u işgal etmişlerdir. İşgal 8 Eylül 1943'e kadar sürmüştür.¹⁰

İngilizler Adriyatik denizinin stratejik öneminden dolayı İtalyanların Arnavutluk'u işgalinden hiç de memnun olmamışlardır.¹¹ Bu sırada; Kral Zogu, eşi ve yeni doğmuş oğlu Leke ile birlikte ülkeden kaçarak bu dönem kapanmıştır.¹²

Böylece; Arnavutluk; 7 Nisan 1939'da; Mihver Devletlerden biri, Faşist İtalya, tarafından işgale uğrayan ilk Avrupa devleti olarak görülmüştür.¹³ Söz konusu işgalde İtalyanlar'a karşı savaşan tek politik lider Kruje'li bir Geg olan Abbas Küpi olmuştur. İtalyanlar çok az bir direnişle karşılaşmışlar ve üç gün içinde tüm ülkeyi işgal etmişlerdir.¹⁴ Anılan işgalde Almanya Hitler'in peş peşe kazandığı zaferlerin Mussolini'nin gururuna dokunması ve kendi gücünü göstermesi için işgale karar vermesinin yattığı düşünülmüştür.¹⁵

İtalya'da Arnavut azınlıkta bulunmaktadır. Bunlar İtalo-Albanians veya Arberesh diye adlandırılmakta ve İtalya'nın güneyinde yaşamaktadırlar. Söz konusu

⁹ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi*, (Çeviren: O. Dönmez), İstanbul, 1994, s 12-13.

¹⁰ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 202.

¹¹ Gani Manelli, "Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle for Power, 1939-1944", *East European Quarterly* XL, No:3,(September). 2006, s. 335-336.

¹² R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*(Çeviren: Emel Kurt), İstanbul, 2007, s. 38.

¹³ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*", London, 2003, s. 22.

¹⁴ Gani Manelli," Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle for Power, 1939-1944", *East European Quarterly* XL, No:3, s. 335.

¹⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s. 293.

Arnavutlar 1272, 1388 ve 1393 yıllarında Arnavutluk'tan İtalya'ya göç etmişler ve o zamandan bu yana İtalya'da yaşamaktadırlar. İtalya'da yaklaşık 90.000 kişi yedi değişik bölgede yaşamaktadır. Bu bölgeler; Abruzzi, Molise, Ampania, Apulia, Basilicata, Calabria ve Sicilya'dır. Arnavut dili İtalya'da hiçbir zaman can çekişmemiştir.¹⁶ İtalya'da bulunan bu Arnavut azınlıkların ülkeleriyle olan ilişkileri hiçbir zaman kopmamıştır.

İtalya Arnavutluk dâhil Arnavutça konuşanların bulunduğu Kosova, Plava, Gucia ve Ulqin/Karadağ işgal edince; 12 Ağustos 1941'de; "*Büyük Arnavutluk Projesi*" ortaya atılacak ve bu projeye göre Arnavutların tamamı birleşecektir. Arnavutlar ağırlıklı olarak Arnavutluk, Karadağ Kosova, Sırbistan, Makedonya ve Yunanistan'da bulunmaktadır. Aslında Arnavutlar "*Büyük Arnavutluk*" terimini kullanmadılar ve hiç sahip çıkmadılar. Bu terim son zamanlarda Sırp'lar tarafından "*Büyük Sırbistan*" kavramını ateşlemek için ortaya atılacaktır.¹⁷

Arnavutluk'un söz konusu Büyük Arnavutluk Projesine kayıtsız kalması özellikle Balkanlarda Arnavutluk'u uyuşma içinde olmayan ve barışın tesisinde sorun yumağı olarak göstermek isteyen ülkelerin daha sonraki dönemlerde de sıkça kullanmak istedikleri bir tema olmuştur. Ancak bugüne kadar Arnavutluk etnik ve milliyetçilik yapısı nedeniyle böyle bir kışkırtma ve yönlendirmenin sonucunda hareket etmiş bir ulus olarak görülmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı süresince; İtalyanlar Arnavutluk'u tümüyle elde etme yönündeki gayretlerinden asla vazgeçmemişlerdir. Bu kapsamda; Arnavutluk'ta komünistlerin dışında etkin olan diğer bir grup olan Bali Kombetar adında bir örgüt ile yakın temasa geçmişler ve onu Enver Hoca'ya karşı desteklemişlerdir. Dolayısıyla Enver Hoca, Arnavut'u düşman işgalinden kurtarmak için bir yandan İtalyan ve Alman işgalcilerle savaşırken bir yandan da Bali Kombetar üyeleriyle savaşmak zorunda kalmıştır.

Başlangıçta Bali Kombetar üyeleri "yurtsever" nitelikte ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra ise bu örgüt; sırtlarını, halka ve onun savaşıyla ortak hiçbir noktası bulunmayan, aksine halka karşı İtalyan faşistleriyle sıkı sıkıya bağlantı kurmuş olan beylere, ağalara ve kötü ahlaklı entelektüellere dayandırmıştır.¹⁸

¹⁶ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, *European Historical Dictionaries*, No:42, s. 201.

¹⁷ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, *European Historical Dictionaries*, No:42, s. 167.

¹⁸ Enver Hoca, *Devrim ve Demokrasi*, s. 21-32.

Arnavutluk'ta komünist dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde soğuma görülmüştür. Bu kapsamda 1946'da; Arnavutluk'ta bulunan tüm İtalyan şirketler millileştirilmiştir. Yeni rejim ayrıca tüm Katolik Kilise'nin enstitülerini kapatmış ve tüm İtalyan rahipleri ülkeden sınır dışı etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler 1980 yılına kadar bu seviyede gitmiştir. Ancak İtalyan televizyonun Arnavutluk'ta izlenmesi, Arnavutluk kültürü üzerinde İtalya'nın etkisinin artarak devam etmesine neden olmuştur.¹⁹

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk-İtalya ilişkilerinin Kral Zogu dönemiyle kıyaslanmayacak kadar az gelişmesinde Enver Hoca'nın birinci derecede etkisi olmuştur. Öncelikle Enver Hoca Arnavutluk'u İkinci Dünya Savaşı'nda işgalci olarak ülkesinde bulunan İtalya ve Almanlardan kurtarmıştır. Yani Enver Hoca'nın Arnavutluk Ulusu önünde "*milli kahraman*" olarak ilan edilmesinde İtalyan ve Almanlara karşı elde edilen başarı önemli bir etken olmuştur. Bu iki ülke ile daha iktidarının ilk yıllarında ikili ilişkileri geliştirmeyi; elde ettiği gücün muhafazası yönünde tehlikeli gören Enver Hoca; bu düşüncesini halkına göstermek amacıyla; yukarıda bahsedilen ve çoğunluğu İtalyanların elinde bulunan şirketleri millileştirme gayretine girmiştir.

Ayrıca gerek İtalya ve gerekse Almanya "*faşist*" bir ülke konumundadır. Enver Hoca'nın savunduğu "*Marksist-Leninist*" düşüncenin temel tehdit unsurlarının başında söz konusu faşist ülkeler ile diğer kapitalist ülkeler gelmektedir. Bu durumda; Enver Hoca'nın İtalya ve Almanya ile yakın ikili ilişki içine girmesi kabul görmeyeceğinden anılan ülkeler ile ilişkiler çok zayıf kalacaktır.

Bu bakış açısıyla olaylar değerlendirildiğinde; 4 Şubat 1946'da; İtalyan hükümetinin Arnavutluk'ta aylarca kalan 20 üyeli misyonun Arnavutluk hükümeti tarafından sınır dışı edilmesi çok anormal bir olay olarak görülmemiştir. Söz konusu Misyon; Arnavutluk'ta kalmış olan 30 İtalyan doktoru ile 20.000 İtalyan askerinin İtalya'ya dönüşünü görüşürken; Arnavutluk'un da İtalya'da benzer bir misyon bulundurma isteğine İtalya tarafından olumsuz yanıt verilmesi, anılan sınır dışı edilmenin sebebi olarak gösterilmiştir.²⁰

Enver Hoca döneminde; Arnavut-İtalyan ilişkileri zayıf bir şekilde gitmesine rağmen; yine de; 10 Şubat 1947'de; Arnavutluk ile İtalya arasında Paris'te resmi bir

¹⁹ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, s. 203.*

²⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998), s. 8.*

barış anlaşması imzalandığı görülmüştür. Söz konusu anlaşmanın dikkat çeken maddeleri aşağıda belirtilmiştir:

- İtalya Arnavutluk'un bağımsızlığına ve hükümranlılığına saygı gösterecektir.
- Sasan Adası Arnavutluk'a aittir.
- 7 Nisan 1939 ile 03 Eylül 1943 tarihleri arasında iki ülke arasında yapılan tüm anlaşmalar hiçe sayılmış ve hükümsüz kılınacaktır.
- İtalya Arnavutluk'a 5 milyon ABD doları yapmış olduğu zarar karşılığı ödeyecektir.²¹

Faşist İtalya'nın Arnavutluk'u 1939 yılının Kutsal Cuma günü işgal etmesi ile kopan Roma ile Tiran ilişkileri yeniden ancak 18 Ağustos 1949'de; başlatılmıştır.²²

14 Kasım 1953'de; İtalyan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Giuseppe Pella Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyarette; Ankara'daki basın toplantısında, İtalyan hükümetinin Arnavutluk'un özgürlük, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösterdiklerini; bunun Akdeniz Barışı için olmazsa olmaz olduğunu ifade etmiştir.²³

Arnavutluk ile İtalya arasında 27 Aralık 1954'de; Tiran'da ticari anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile toplam 1.250.000 Amerikan doları(\$) değerindeki değişim yapılması sağlanmıştır. Bu anlaşma 1939'dan bu yana Arnavutluk'un Batı ülkelerinden biriyle yaptığı ilk anlaşma olması bakımından dikkati çekmiştir.²⁴

22 Haziran 1957'de; İtalya'nın Şubat 1947 Paris Barış Antlaşması'nda belirtilen ve Arnavutluk'a yapması gereken tazminatın miktarının 5 milyon\$ dan 2,6 milyon Amerikan dolara (\$) düşüren mali bir anlaşma İtalya ve Arnavutluk arasında imzalanmıştır.²⁵

İtalya geçmişteki işgaline rağmen Arnavutluk ile en çok tercih edilen ülke olmuş ve Roma Enver Hoca için Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin çatlamasından sonra ilk müracaat edilen başkent olmuş ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi %50 artırılmıştır.²⁶

²¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 148.

²² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 360.

²³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 472.

²⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 485.

²⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 526.

²⁶ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 130.

15 Aralık 1961’de; Arnavutluk–İtalya ticaretini geliştirmeyi planlamak maksadıyla; Başbakan Yardımcısı Abdyl Kellezi ile Ticaret Bakanı Kiço Ngjela Roma’ya gitmişlerdir. Arnavutluk İtalya’ya pamuk, petrol ve krom ihraç etmek istemektedir. Söz konusu ticari anlaşmanın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Arnavutluk’un herhangi bir Batılı devletle yaptığı en büyük ticari anlaşma olduğu düşünülmektedir.²⁷

Aralık 1964’de Arnavutluk, İtalya ile ilave üç yıllık ticari anlaşmayı imzalamıştır. İtalya, Arnavutluk’un ikinci büyük ticari anlaşmasını yaptığı batı ülkesi olmuştur. İtalya Arnavutluk’a kimyasal ve ilaç ürünleri, makine, kâğıt vermiş, bunların karşılığında ise ham petrol, zift, maden ve kereste almıştır.²⁸

3 Ekim 1974 tarihinde, Tiran’ın 209 numaralı seçim bölgesinde seçmenlerine yaptığı konuşmada; İtalya ile olan ilişkilerine değinen Enver Hoca; İtalya ile iyi ve dostane ilişkiler içinde olmak istediklerini ancak bunun İtalya’daki faşist yönetim nedeniyle oldukça güç olduğunu, hatta kendilerine tehdit edercesine davranıldığını; eski Mussolini maceracılığını hortlatmaya çalışıldığını belirtmiştir. Dokunulmazlığı olan Roma’daki Arnavutluk büyükelçiliğine karşı faşist terör hareketlerine girişilmesinin çok üzücü olduğunu da ilave etmiştir.²⁹

1983 yılında; Arnavutluk ile İtalya arasında yapılan anlaşma ile Durres–İtalya arasında ulaşım sağlanmıştır. Bu anlaşmayı uzun dönemli bir ticaret anlaşması takip etmiş ve İtalya’nın Arnavutluk’un en fazla ticaret yaptığı ülke konumuna gelmesi hedeflenmiştir. İki ülke arasında geliştirilmeye çalışılan ilişki Arnavutluk’un Dışişleri Bakan Birinci Yardımcısı Sokrat Plaka’nın Aralık 1984’te; Roma’yı ziyareti ile artırılmış, buna Mayıs 1985’te İtalya Dışişleri Bakan Yardımcısı Bruno Corti’nin Arnavutluk’u ziyareti ile karşılık verilmiştir.³⁰

Arnavutluk 12 Aralık 1985’te; Tiran’da ki İtalyan Büyükelçiliğine sığınmış olan altı Arnavut konusunda uzlaşmaya yanaşmayacaklarını açıklamıştır. Arnavutluk resmi haber ajansı ATA’nın yayımladığı hükümet bildirisinde “*Arnavutluk halkı ve hükümeti*

²⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 615.

²⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 621.

²⁹ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, İstanbul, 1975, s. 119.

³⁰ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 14-15.

hiç kimseye ulusal bağımsızlık ve hükümranlılığına çiğneme izni vermemiştir, vermeyecektir.” demiştir.

İtalyan Büyükelçiliğine sığınanları “*vatan haini*” ilan eden Tiran yönetiminin bu kesin tavrının İtalya ile Arnavutluk arasında diplomatik bir sorun yaratacağı belirtilmiştir. Bu konuda açıklama yapan İtalya Başbakanı Bettino Craxi “*Sığınma olayı İtalya’da olsa idi iş kolaydı ama Arnavutluk’ta gerçekleştiği için sığınmalarını istesek bile bu mümkün olmayabilir*” demiştir. Arnavutluk hükümeti resmi bildiriye İtalya’ya da çatarak Roma’yı Tiran’da ki büyükelçiliğin dokunulmazlığını kötüye kullanmakla suçlamıştır.

ATA ajansının bildirdiğine göre bir aile olan altı kişinin yabancı bir devlet hesabına çalışan kimseler olduğu, babaları Mois Popa’nın İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman ve İtalyanlarla işbirliği yapmış olduğu, oğullardan birinin ise yurt dışında Arnavutluk aleyhine çalışan bir terörist olduğu açıklanmıştır.

Bu olay; Enver Hoca’nın sadece kendine rakip olanları değil istemediği herhangi bir şahsı veya aileyi düşmanla işbirliği yaptığı söylemi ile önce “*vatan haini*” suçlaması ve sonra o şahısların hapis veya başka bir ceza ile cezalandırılarak halka gözdağı verdiği örneklerden biri olarak değerlendirilmiştir.³¹

4.2. Arnavutluk’un Almanya İle İlişkileri

Arnavutluk—Almanya ilişkileri İskender Bey zamanına dayanmasına rağmen ilk kayıtlı ziyaret Alman şövalye Arnold von Harf Durres’i 1497’de ziyareti ile ilgili olmuştur. Söz konusu ilişki, Arnavutluk bağımsızlığını kazanmasından sonra Alman prens Wilhelm zu Wied’in Arnavutluk Kralı olması ile yeni bir boyut kazanmıştır. 1 Kasım 1913- Mart 1914 döneminde Arnavutluk Kralı olan Wied bu görevi bırakmak zorunda kalınca, İkinci Dünya Savaşı başlayana kadar bir ilişki yaşanmamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda; Arnavutluk’u işgal etmiş, bu işgal iki yıl sürdükten sonra 1944’te sona ermiştir.

Enver Hoca döneminde; Almanya ile ilk diplomatik ilişki 1949’da kurulmuştur. İki ülke arasında 4 Nisan 1951’de; bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca, 16 Şubat 1952’de teknik ve bilimsel işbirliği anlaşması da imzalanmıştır.

Enver Hoca döneminde; Almanya ile olan ilişkiler 1945-1978 yılları arasında normalin altında bir seyir izlemiştir. Bu kapsamda; 28 Mart 1951’de Doğu Almanya

³¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk ile İtalya Arasında Diplomatik Sürtüşme”, 23 Aralık 1985, s. 3.

haber ajansı Doğu Almanya ile Arnavutluk arasında 1955 yılına kadar sürecek olan bir ticaret anlaşması imzalandığını duyurmuştur. Buna göre iki ülke arasında malların değişimi yapılabilmesi öngörülmüştür. Bu konuda daha fazla bir ayrıntı verilmemiştir.³²

Arnavutluk yalnızlık politikasına çekilince; Almanya ile ilişkilerini geliştirme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu çerçevede; 27-28 Nisan 1984'te; Bonn'u Arnavut delegeler Sofoli Lazri başkanlığında bir heyet ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyarete Alman Dışişleri Bakanı Franz Joseph Strauss 18-20 Haziran 1984'te karşılık vermiştir. Daha sonra Arnavutluk Başbakanı Adil Çarçani 19-29 Mayıs 1986'da Almanya'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.³³

Bavarian lideri Franz Joseph Strauss Ağustos 1984'te; Tiran'a resmi bir ziyaret yapmıştır. Bunu Eylül 1984'te; Bavarian Ekonomi Bakanı Georg von Waldenfels'in ziyareti takip etmiştir. Bu ziyaretlerle ilişkiler başlatılmıştır.³⁴ Almanya söz konusu ilişkinin sonucunda Arnavutluk ile ticaret yapan ikinci büyük ülke olmayı hedeflemiştir.

Arnavutluk ile ticaret yapan ilk üç ülke olma yarışı İtalya, Almanya, Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşmiştir. Enver Hoca döneminde İtalyanlar bu yarışta ilk sırayı alırken diğer ülkeler zaman içerisinde değişkenlik gösteren bir sıralama sergilemişlerdir.

4.3. Arnavutluk'un ABD İle İlişkileri

Hissedilir sayıda Arnavut 20.yy'ın ilk zamanlarında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmişlerdir. Bunların birçoğu Ortodoks Arnavutlar olup genelde Korça bölgesinden gelmiş; Boston ve Newyork'a yerleşmişlerdir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaklaşık 10.000 Arnavut tekrar Amerika'dan ülkelerine dönmüşlerdir. Bu geri dönüş, Arnavutların ne kadar geleneksel bir millet olduklarının göstergeleridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise uygulanan komünist sistemin gereği göçler Kosova ve Karadağ'dan yapılanlar hariç oldukça düşük seviyede olmuştur. 1980'lerde Amerika'da yaklaşık 70.000 Arnavut bulunduğu tahmin edilmektedir.³⁵

Arnavutluk-ABD ilişkileri Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanması ile birlikte başlamıştır. Bunda ABD Başkanı Woodrow Wilson'un "*kendi kendini tanıma*" prensibinin de rol oynadığı düşünülmüştür.

³² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 423.

³³ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 157-158.

³⁴ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, s. 20.

³⁵ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 427.

ABD 1920'den sonra Arnavutluk'a yardım etmiş ve Amerikan Vocational School'u Harry T. Fultz yönetiminde, Tiran'da açmıştır. ABD, Kavaja'da ise Amerikan-Arnavutluk Tarım Okulu'nu açmıştır.³⁶

1922 Kral Zogu, 1922 Haziran ayında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Hükümetine yollanan ve ABD'ye “*en fazla ayrıcalık tanınan ülke*” statüsü veren ve pratikte bu ülkeye Arnavutluk'un kapılarını açan anahtar anlamını taşıyan mektuba, yasal onay vermiştir. Buna karşılık ABD hiçbir zaman “*en fazla ayrıcalık tanınan ülke*” statüsünü Arnavutluk'a vermemiştir. Bu çerçevede, Zogu, Newyork'lu Standart Oil Şirketi'ne iki yıllığı 30.000 dolardan 51.000 hektar alanı kiraya vermiştir. Ayrıca bu dönemde; Amerika'dan yapılan dışarıya uygulanan gümrük vergileri de indirilmiştir.

Kral Zogu, tüm bunlardan ayrı olarak da, misyoner kimliği ile gelen ve Amerikan İstihbarat Servisi'nin temsilcileri olan Kenddy ve Erikson ve Harry Fultz gibi yardımsever ve eğitimcilerle bütün kapılarını da açmıştır.³⁷

Kral Zogu'nun Nisan 1937'de; Macar-Amerikan Kontesi Geraldine Apponyi ile evlenmesi ayrı bir gelişme olmuştur. 1945'de Arnavutluk İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı kaynaklardan çok fazla yardım almıştır. Bu yardımlar arasında Birleşmiş Milletlerin 1945 ve 1946 yıllarında verdiği toplam 26,3 milyon Amerikan dolarından 20,4 milyon Amerikan doları Amerika Birleşik Devletleri tarafından temin edilmiştir.³⁸

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist rejimin başa geçmesi ile 10 Kasım 1945'te, iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden başlamıştır. 15 Kasım 1946'da; Amerika Arnavutluk'ta ki görev kuvvetini yeni Arnavut yönetimin eskiden yapılan anlaşmaları kabul etmemesi nedeniyle çekmiştir.³⁹

ABD'nin Arnavutluk'a “*Truman Doktrini*” kapsamında; “*Marshall Yardımı*” yapmak istemesi ve bunun Arnavutluk tarafından ihtiyacı olmasına rağmen ret edilmesinin özünde komünist ülkeler ile olan ilişkiler ve bu ilişkilerin kendisine sağladığı yardım ve desteğin geldiği görülmüştür. Ayrıca Enver Hoca; süper güç olan ABD'den gelecek her çeşit yardım ve desteğin kurmuş olduğu iktidarı zedeleyeceği ve ideolojik olarak asla kabul edemeyeceği kapitalist sistemin kölesi olacağı düşüncesi yattığı kıymetlendirilmiştir. Bu yüzden iktidarda bulunduğu 40 yıl boyunca; Arnavutluk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde ABD'nin tüm gayretlerine rağmen

³⁶ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, s. 428.*

³⁷ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi* s. 10-11.

³⁸ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha, USA, 1999, s. 158.*

³⁹ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, s. 428.*

Enver Hoca hiçbir zaman taraf olmamıştır. Aksine ABD yanlısı olan komünist parti üyelerine karşı saldırgan bir tavır sergilemiştir.

27 Şubat 1946'de; ABD, Arnavutluk ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iyi ilişkiler kurulmak kurmak istemiş ve bu kapsamda ticari olarak “*en fazla gözetilen ülke*” konumuna alınmasını talep etmiştir. Enver Hoca söz konusu talebin yerine getirilmesinin Arnavutluk anahtarını verme anlamına geldiğini ve bunun ise ülkenin bağımsızlığına yönelik en büyük tehlike olduğunu daha sonra yazmış olduğu “*anılar*” kitabında belirtmiştir.⁴⁰

Arnavutluk'ta 1946'da yeni hükümet kurulduktan sonra; Arnavutluk İkinci Dünya Savaşı öncesi iki ülke arasında yapılan iki taraflı anlaşmaları geçersiz saydığı için iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça karmaşık bir hal almıştır. Amerika; Arnavutluk'taki misyonunu geri çekmiştir.⁴¹

ABD Enver Hoca döneminin başlarında bu ülkeyi komünist idarenin dışında tutmak için çok çalışmıştır. Ancak Enver Hoca'nın kurmuş olduğu dikta yönetimin sürmesinde en büyük dayanak olan emperyalizme karşı olma fikrinin Arnavutluk-ABD ilişkilerini kökünden etkilediği kabul edilmiştir.

Arnavutluk-Amerika arasındaki ilişkilerde dini ve politik olmayan organizasyonlarında rol oynadığı görülmüştür. Bunlar arasında; Arnavutluk-Amerikan Ulusal Organizasyonu (Albanian-American National Organization) (AANO) da bulunmaktadır. 1946'ta kurulan AANO; Arnavut-Amerikan üniversite öğrencilerinin akademik çalışmalarını desteklemek görevi öncelikli idi. Amerika ve Kanada'da 9 dernek/bölüm olarak bulunmaktadır.⁴²

Buna ilave olarak 10 Temmuz 1947'de; yani Soğuk Savaşın ilk yıllarında; Arnavutluk ABD tarafından önerilen “*Marshall Yardımını*” geri çevirmiştir. Arnavutluk yiyecek sıkıntısı çektiği bir dönemde; ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın yaklaşık 850.000 Amerikan doları yardımını da geri çevirmişlerdir. Böylece iki ülke arasında komünist rejimin tamamlanmasına kadar çok az irtibat gerçekleştirilmiştir. Çünkü Arnavutluk hem Sovyetler Birliğini ve hem de Amerika Birleşik Devletlerini düşman olarak görmüş ve bu ülkelerin vatandaşlarının ülkeye girişine izin vermemiştir.

⁴⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 17-18.

⁴¹ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*”, San Fransisco& Oxford, USA, 1990, s. 19; ELSIE Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. XXX.

⁴² Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, a.g.e., s. 26.

11 Temmuz 1947'de; İngiltere ve Fransa'nın yönlendirilmesinde Amerika'nın onayında Avrupa için genel ekonomik plan için bir çalışma başlatmışlardır. Söz konusu çalışmalar nihai olarak Marshall Planı olarak sonuçlanmıştır. Arnavutluk anılan planın küçük Avrupa ülkelerini ve özellikle Arnavutluk'u hedef aldığını düşünmektedir. Arnavut hükümeti bahse konu planın Avrupa ülkelerinin bağımsızlığı ve hükümranlığını tehdit ederek Avrupa'da Amerikan ekonomik egemenliğini kuracağını düşünmektedir.⁴³ 10 Temmuz 1947'de; Arnavutluk Amerika tarafından teklif edilen Marshall Planı'nı ret etmiştir.⁴⁴

20 Temmuz 1947'de; Arnavutluk'tan politik olarak İtalya'ya sürgün edilenler Roma'da ABD Başkanı Truman'a ülkelerindeki halkın %80'nin karşıt olduğu, sırf muhalif oldukları için on binlerce insanın suçlu bulunarak cezalandırıldığı, açlık sınırına gelen, özel teşebbüsün olmadığı bu ülkede zalim diktatörün boyunduruğundan kendilerini kurtarmak için istekte bulunmuşlardır.⁴⁵

25 Ekim 1947'de; Arnavutluk'un Paris ortaelçisi Kahraman Ylli basın konferansında Arnavutluk hükümetinin Londra'da bulunan Savaş Suçluları Komisyonuna savaş suçlularını iadesi ile ilgili üç müracaatta bulunduğunu, ancak komisyon tarafından hiçbir cevap verilmediği belirtilmiştir. Ortaelçi İngiltere ve ABD'yi Arnavutluk Halk Cumhuriyetine yönetilmek için İtalya ve Yunanistan'da bulunan silahlı gücü oluşturacak savaş suçlularını organize etmekle suçlamıştır.⁴⁶

16 Aralık 1948'de; ABD Roma Büyükelçiliği yayınlamış olduğu bir raporda İtalya'da Arnavutluk'tan sürgün edilmiş 1000 ila 1300 civarında Arnavut bulunduğunu ve bunların aşağıdaki politik organizasyonların üyeleri oldukları belirtilmiştir:

- Midhat Frasheri ve Vasil Andoni liderliğinde Balli Kombetar(Ulusal Cephe)
- Ferid Dervishi ve Selim Damani tarafından yönetilen Kral Zogu taraftarı Legaliteti Grubu
- Eski başkanlardan Shefqet Verlaci'nin oğlu İsmail Verlaci emrinde Bağımsız Ulusal Blok

⁴³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 194.

⁴⁴ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. XXXI.

⁴⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 201.

⁴⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 236.

Toplam siyasi sürgün sayısı 950 idi.⁴⁷

Arnavutluk'a karadan, denizden ve havadan düzenlenen hiçbir müdahale görevinde; -sonuncusu Mayıs 1953'te olmuş-, başarı elde edilememiştir. Bunda İngilizlerin iki taraflı ajanı "Kim Philby"nin önemli rolü bulunduğu görülmüştür. Söz konusu operasyonların kalbinde bulunan bu şahıs yapılacak operasyon planlarını Sovyetler vasıtasıyla Enver Hoca'ya bildirmiştir. ABD'nin Sovyet güdümlü bir ülkenin elde edilmesine yönelik yapılan bu ilk ve tek yarı askeri operasyonu iyi bir ders vermiştir. En zayıf ülkenin bile yalnız yarı askeri operasyon ile saf dışı bırakılamayacağı bir kez daha görülmüştür.⁴⁸

23 Kasım 1954'de; Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO)'ya üyelik başvurusuna ABD temsilcisi Preston Hotchkis tarafından karşı çıkılmıştır. Gerekçe olarak da Arnavutluk'un UNESCO'nun şartlarına uygun olmadığı öne sürülmüştür. Başvuru iptal edilmiştir.⁴⁹

Arnavutluk Mart 1955'te; Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower'ın 850.000 \$ Amerikan dolarlık yiyecek yardımı hibesini ret etmiştir.⁵⁰

Yazar Yılmaz Çetiner; 1956'da Arnavutluk'un durumunu ifade etmiş ve Amerikan'ın Arnavutluk'a yardım konusundaki girişimlerine değinmiştir. Bu kapsamda Yılmaz Çetiner; 1956 yılında yaklaşık 1 milyon 625 bin nüfuslu Arnavutluk'un büyük bir iktisadi kriz içinde olduğunu, yiyecek ve giyecek malzemelerinin yetersiz olduğunu gözlemlemiştir. Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri'nin Arnavut milletine yardıma hazır olduğu, yiyecek, giyecek ve para verebileceğini belirtmelerine rağmen Arnavutların buna "hayır" yanıtını verdiklerini belirtmiştir.⁵¹

1957'de; Mehmet Şehu ile Newyork Times Gazetesinin yapmış olduğu bir söyleşide Şehu ABD ile diplomatik ilişki kurma için hazır olduklarını, ancak Washington'un Arnavutluk'un iç işlerine karışmasını durdurması gerekli olduğunu belirtmiştir. Şehu ayrıca iki ülke arasında ticari ilişkinin kurulabileceğini, yardım faaliyetlerinin ise Arnavut halkını yanlış yöne çekme riskine karşı kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Şehu İtalya, Fransa, Finlandiya, Avusturya, Hindistan, Mısır ve Sudan ile

⁴⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 324-325.

⁴⁸ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 99.

⁴⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 485.

⁵⁰ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, a.g.e., s. XXXIII.*

⁵¹ Yılmaz Çetiner, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966, s. 3.

iyi ilişkilerin kurulduğunu, İsviçre, Federal Almanya, İngiltere ve Belçika ile de kültürel ve ticari değişimlerin yapıldığını ifade etmiştir.⁵² Mehmet Şehu'nun gerek yapısı ve gerekse Batı ideoloji ve sistemlerine sıcak bakması Enver Hoca'nın dikkatinden hiç kaçmamıştır. Bu kapsamda; Arnavutluk içinde ve dışında Enver Hoca'yı iktidardan göndermek isteyenlerin ilk aklına getirdikleri şahıs Mehmet Şehu olmuştur. Bundan dolayı; Enver Hoca bir yandan Mehmet Şehu'ya önemli sorumluluklar verirken bir yandan da O'nu yakinen takip etmekten de vazgeçmemiştir. Nitekim Enver Hoca; Mehmet Şehu'nun kendisi için ciddi anlamda risk teşkil ettiğini hissettiği bir anda hiç çekinmeden O'nu etkisiz hale getirmekten kaçınmamıştır. Bu durum halkın üzerine önemli bir psikolojik etki yaratmıştır. Enver Hoca'nın en yakın arkadaşını ABD yanlısı olarak görmesinin sonucunda infaz edilmesi karşısında Arnavut halkı bu ülke veya ülkeler ile irtibata geçmekten daima kaçınmıştır.

1971'de; Enver Hoca komünist düşüncenin karşısında olan emperyalizmin en büyük savunucusu olarak ABD'yi görmüş ve gerek ABD ve gerekse onunla işbirliği yapan tüm devletleri suçlamıştır. Bu çerçevede; 1 Kasım 1971 tarihinde; Arnavutluk Emek Partisinin 6. Kongresinde yapmış olduğu konuşmada; Amerikan emperyalizmi halkların tek düşmanı olmadığını; ayrıca diğer ülkelerinde bulunduğunu belirtmiştir. Enver Hoca, Amerikan emperyalizmine karşı mücadele, eğer aynı zamanda Amerika'nın dostlarına ve müttefiklerine ve bütün emperyalist güçlere karşı yürütülmediği takdirde başarısız olacağını ifade etmiştir.⁵³

Enver Hoca kendi yönetiminin devamını sağlamak için tehdit olarak her zaman emperyalizmi görmüştür ve bununla mücadeleyi ulusal bir görev olarak Arnavut milletine aşlamaya çalışmıştır. Nitekim bu niyetini; 1 Kasım 1971 yılında Arnavutluk Emek Partisi'nin Altıncı Kongresinde yapmış olduğu konuşmada belirterek: "*Anti-emperyalist mücadele her yerde aynı genişlik ve yoğunluğa sahip değildir, olamaz da... Fakat önemli olan, halkların sadece emperyalizme kesin olarak son vermek için değil, yaşama süresini kısaltmak için de ona karşı kurtuluş mücadelesine girişmeleridir(...)*"⁵⁴ şeklinde ifade etmiştir.

Enver Hoca ABD ile ilişkileri ile ilgili başka bir hususu da; 3 Ekim 1974 tarihinde, Tiran'ın 209 numaralı seçim bölgesinde seçmenleriyle yapmış olduğu

⁵² Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 130.

⁵³ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, İstanbul, 1975, s. 22.

⁵⁴ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, s. 23.

konuşmada belirtmiş ve Enver Hoca bu konuşmasında; İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD ile birlikte Hitlere karşı savaştıktan sonra, Arnavutluk ABD ile diplomatik ilişki kurmak istediğini bildirmiş, ancak ABD'nin kendileriyle ilişki kurmaya yanaşmadıklarını beyan etmiştir.⁵⁵

Enver Hoca; Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu politikasına her zaman karşı çıkmıştır. Bu meyanda; Enver Hoca Arap halklarının haklı davasını her zaman, hiçbir ayırım gözetmeksizin kuvvetle desteklediklerini ve sonuna kadar da destekleyeceklerini ifade etmiştir. Bu desteği, özellikle Filistin halkına karşı sürdüreceğini de ilave etmiştir. İsrail'e gelince, O, zengin Arap petrol alanlarını ABD'nin büyük tekelci şirketleri hesabına savunma ve Çin değişimcilerinin deyimiyle, mevcut durumu koruma görevini yüklendiği görülmüştür.

ABD; 1946-1990 arasında Arnavutluk ile ilişki kurmak için hiçbir girişimde bulunmamıştır. Washington ile Tiran yönetimleri arasında tüm Soğuk Savaş döneminde kopuk olan diplomatik ilişkiler, Arnavutluk'un, Mart 1991'de dini özgürlüğü sağlaması, politik faaliyetler üzerindeki kısıntıyı kaldırması ve seyahat özgürlüğü vermesi ile yeniden kurulmuştur. Yeni dönemde, dış politikasının ana prensibini Batı dünyasının saygın bir üyesi haline gelmek olarak belirleyen Arnavutluk, en stratejik ortaklarından birini ABD ile kurmuştur.⁵⁶

İki ülke arasında Mart 1991 tarihinde yeniden başlayan diplomatik ilişkiler Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanının Arnavutluk ziyareti ile anlam kazanmaya başlamıştır. Aynı şekilde Sali Berisha'da Arnavutluk Cumhurbaşkanı olmasını takip eden günlerde yaptığı ilk dış gezilerinden birini Amerika Birleşik Devletleri'ne yapmıştır.⁵⁷

22 Haziran 1991'de ABD Dışişleri Bakanı James Baker 7 saatlik bir ziyaret için Tiran'a gelmiştir. Büyük bir kalabalıkla Rinas havaalanında karşılanan Baker adeta Arnavutların uzun süre arzuladığı özgürlük sembolü olarak algılanmıştır. Tahminen 200.000 kişilik halk topluluğunun İskender Bey Meydanı'nda James Baker'ı beklediği görülmüştür. James Baker yapmış olduğu konuşmada; hayatında bu kadar inanılmaz bir karşılama görmediğini belirtmiştir. Ayrıca gelen kalabalığın bir ülkenin özgürlüğünün

⁵⁵ Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, s. 115.

⁵⁶ Birgül Demirtaş-Çoşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu", *Balkan Diplomasisi(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, No:21)*, Ankara, 2001, s. 96.

⁵⁷ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 sonrası*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s. 63.

isteği olduğu, herkes için özgürlüğün esas olduğunu, artık kendi düşüncelerini düşünebileceklerini, serbestçe konuşup kendi liderlerini rahatlıkla seçebileceklerini ifade etmiştir.⁵⁸

Bir başka deyişle; James Baker'ın ziyaretine Arnavut halkının verdiği yanıt gerçek anlamda Enver Hoca döneminde Arnavutluk-ABD ilişkilerinin durumunu ve Arnavutluk'un Batı'ya olan açıklığının derecesini göstermesi bakımından önemli bulunmuştur.

Enver Hoca Ortadoğu'da Mısır konusunda da görüşlerini belirtmiştir. Enver Hoca; Başkan Sedat'ın ve hükümetinin geçmişte Sovyetler Birliği ile ittifak yapmış olmasından bağımsız olarak, Mısır halkının İsrail'in işgal ettiği toprakların geri alma mücadelesini desteklediklerini beyan etmiştir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin Mısır'daki emellerini ve genel olarak Ortadoğu'daki oyunların teşhir ettiklerini ve Sovyetler Birliği'nin Mısır için beslediği sömürgeci emeller karşısında bir an bile sessiz kalmadıklarını da ilave etmiştir.

Mısır halkını Amerikan emperyalizmine ve İsrail'e karşı mücadelesinde, aynı biçimde tutarlılıkla destekleyerek aynı tavrı takınmaya ve Arnavutluk Komünist Partisi ile Arnavut halkının Mısır'ın ve diğer Arap halklarının çıkarlarını desteklerken Amerikan emperyalizminin İsrail ile ortaklaşa yürüttüğü oyunları da açığa çıkardıklarını söylemiştir. Enver Hoca son olarak; Mısır halkının yararına olduğu bahanesiyle, İsrail saldırılarıyla tutulan hiçbir uzlaşma yolunu, çizgisini onaylamadıklarını da eklemiştir.⁵⁹

Enver Hoca rejiminin bulunduğu dönemde; yaklaşık 50 yıllık bir sürede; ABD vatandaşları seyahat amacıyla bile Arnavutluk'a girememişlerdir.⁶⁰

4.4. Arnavutluk'un İngiltere İle İlişkileri

Arnavutluk İngiltere ilişkilerinin iki dünya savaşı dönemi Kral Zogu'nun İngiltere ve Amerikan Birleşik Devletlerine karşı "açık kapı" politikası izleyerek, bu ülkeler ile anlaşma ve paktlar imzalayarak başlamıştır. Kral Zogu bu devletlere "en fazla ayrıcalık tanınan ülke" statüsünü vermiş ve Amerikan ve İngiliz sermayelerinin Arnavutluk'a girmesine büyük kolaylık sağlamıştır. Bu kapsamda; Kral Zogu Arnavutluk'ta petrol işletme tekelinin hemen hemen tamamını İngiliz-İran Petrol

⁵⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 654-655.

⁵⁹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), İstanbul, 1978, s. 218-219.

⁶⁰ Nancy C. Wilkie, "Politics and the Past", *Archaeology*, (Sep/Oct), 99, Vol. 52, Issue 5, P6, 1p 1 Colour Photograph.

Şirketi'ne vermiş ve İngiltere ile geçici bir ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma 1931 yılında yerini, “karşılıklı ticaret” ve “en fazla ayrıcalık tanınan ülke” olmayı garantileyen ticaret ve denizcilik anlaşmasına bırakmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Arnavutluk'a ait menfaatlerini gözetmek maksadıyla; General Davies'i görevlendirmiştir. General Davies ekibiyle birlikte Arnavutluk'a paraşütle gelen ilk İngiliz general olmuştur. General başlangıçta stratejik öneminden dolayı Biza Platosunu ikamet yeri olarak seçmiştir. İngiliz uçaklarının rahatlıkla inebileceği yer olan Biza Platosu aynı zamanda diğer bölgelere bağlantı noktasını da oluşturmaktaydı. General Davies; Arnavutluk'ta yapacağı faaliyetlerin esasını belirlemek maksadıyla; 31 Ekim 1943 yılında; Enver Hoca ile bir görüşme yapmıştır. Söz konusu görüşmede General Davies, İngiltere tarafından Arnavut halkının kurtuluş mücadelesinde yardım etmek için gönderildiğini belirtmiştir. İngiliz General Arnavutluk'ta bulunan tüm İngiliz askeri heyetine komutanlık yapmak ve Arnavut Partizanlarını örgütlemek için Arnavutluk'ta olduğunu da ifade etmiş ve Enver Hoca'dan kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Zira İngiliz Hükümetinin Arnavutluk'ta işgalcilere karşı yapılan savaşın gerçekte kimler tarafından (Kral Zogu taraftarları mı, Balli Kombetar mı yoksa Enver Hoca'nın Partizan Grubu) yapıldığını görmek ve buna göre hareket tarzını belirlemek istediği düşünülmüştür.

Başka bir açıdan anılan görevlendirmenin ve Enver Hoca ile irtibata geçişinin iki ana nedeni olduğu düşünülmüştür. Bunlardan birincisi, Enver Hoca'nın Arnavutluk'ta kurtuluş için savaşmakta olan en büyük ve gerçekte tek örgütlü politik ve ideolojik gücün lideri olması, ikincisi ise Enver Hoca Grubunun politik ve askeri örgütlenmelerini öğrenmek, kuvvetli ve zayıf taraflarını ortaya çıkarmak ve buna göre Arnavutluk'a karşı kendi ulusal politikasını belirlemek olmuştur. General, tüm bunları yaparken istenilen sonucu alamaz ise bu sefer Arnavutluk'a biraz silah, giysi ve altın vererek uzlaşma yoluna gitmek ve Arnavutluk'u kontrol etmek istemiştir.⁶¹

Enver Hoca ise bahse konu generalinin görevlendirilmesinin beş ana nedeninin olduğunu düşünmüştür:

Bunlardan birincisi; Balli Kombetar ile Zogu'cuların şefleriyle bağlantı kurmak ve onlar aracılığıyla işbirlikçilerle iletişim kurarak, yakın gelecekte Almanya'nın teslim olduğunda, Londra yaranına bir duruma hazır olmak için kendilerini nasıl örgütlemeleri

⁶¹ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi*, s. 51-74.

gerektiğini bildirmek ve İngiltere ve Amerika'nın tam desteğini her zaman alacaklarına onları inandırmak,

İkincisi; onlara hiçbir şekilde komünistlerin gelecekte yönetimi ele geçirmelerine izin vermemek zorunda oldukları talimatını vermek,

Üçüncüsü onlara kuvvetlerini "yasadışı" olarak nasıl örgütleneceklerini öğretmek ve bazı hileli eylemleri gerçekleştirmeleri emrini vermek,

Dördüncüsü; değişik reaksiyon şeflerinin durumlarını ve güçlerini incelemek, araziye keşfetmek, değişik grupların eğilimlerini, onlar arasındaki ittifak olasılığını ve onları, belirli şahıslar ya da İngiltere'nin yaptığı gibi uzlaşmanın düşük seviyede olduğu yeni bir grup etrafında toplayarak bu konular hakkındaki bilgiyi birinci elden almak,

Beşincisi ise; General Davies, Arnavutluk'un bütün misyonlarına yeni emirler vermek ve çalışmalarını kontrol etmek, eylem yapmak durum ve olasılıkları öğrenmek amacıyla Arnavutluk'a gelmişti.⁶²

General Davies, Enver Hoca'nın Partizanlarıyla birlikte bir süre Almanlara karşı yapılan savaşta birlikte yer almışsa da, daha sonra General Eylül 1944'te, Almanların eline esir düşünce, esir olmayı Arnavutlar ile birlikte Almanlara karşı savaşmaya tercih etmiştir. Zaten Arnavutluk'ta bulunduğu süre içinde Arnavutlara yeterli silah ve cephane yardımı yapmamış ve bu konuda gayretli olmamıştır. General Davies'in esir alınmasından iki yâda üç ay sonra, İngiltere, rütbesini binbaşılıktan albaylığı yükselttiği Palmer, İngiliz Misyonun başkanı olarak Arnavutluk'a gelmiştir.

28 Kasım 1944'de, Arnavutluk Demokratik Hükümeti bir enkaz yığına dönmüş olan kurtarılmış Tiran'a girmiştir. Hükümet, başkentin sokaklara dökülmüş halkı tarafından tarif edilmesi çok güç bir sevgi, şarkılar, danslar ve çiçeklerle karşılanmıştır. Bu; halkın bağrından, partizan tüfeğinin namlusundan ortaya çıkacak ilk hükümet olmuştur. Bununla birlikte, yapılan kurtuluş savaşının sonunda ülkenin durumu şu şekildeydi. Ekilmemiş tarım alanları, hayvancılık hemen hemen bitme noktasına gelmiş, köprülerin tamamı havaya uçurulmuş, karayolları, okullar, enerji santralleri, su şebekeleri, limanlar ve özellikle madenler kullanılmaz hale gelmişlerdi. Ticaret felce uğratılmış ve hazine tamamıyla boştu. En az savaş kadar zor bir mücadelenin Arnavut Halkını beklediği görülmüştür.⁶³

⁶² Enver Hoca, *Enver, Devrim ve Diploması*, s. 73-75.

⁶³ Enver Hoca, *Devrim ve Diploması*, s. 208-209.

İkinci Dünya Savaşı süresince Arnavutlar Enver Hoca başkanlığında Partizanlarla ulusal kurtuluş mücadelesi verirken, İngiliz ve Amerikalılar başta yardım malzemesi verme vaadiyle Arnavutluk'a değişik boyutta misyon göndererek Arnavutluk'ta kendi milli menfaatlerini gözetmek ve bu hususta Arnavutluk içinde bulunan tüm gruplarla işbirliği yaparak durumu hep kendi lehine çevirecek arayışlar içinde bulunmuşlardır.

Enver Hoca 29 Kasım 1944'te iktidara geldiğinde; Arnavutluk'ta bulunan İngiliz ve Amerikan Görev Kuvvetleri; yeni rejimin Batı aleyhinde düşüncesinden dolayı kendilerini bir anda rejim karşıtlarını kışkırtan ve onlara yardım eden ülke suçlaması ile karşı karşıya bırakmış ve bu da söz konusu görev kuvvetlerinin kendilerine yöneltilen işleri yapamaz duruma düşürmüştür. Bu koşullar altında çalışamayacağını gören İngiliz yetkililer anılan görev kuvvetlerini Nisan 1946'da; Amerikalılar ise bu tarihten 7 ay sonra ülkelerine çekmişlerdir.⁶⁴ Aslında söz konusu çekilmede Enver Hoca "*İngiliz Görev Kuvveti'nin başta Abbas Küpi ve diğer vatan hainleriyle Partizanlar aleyhine çalıştığı*" şeklinde düşüncesinden de kaynaklandığı görülmüştür.⁶⁵

Arnavutluk'un işgalcilerden kurtarılmasından sonra ise İngilizler Şubat-Mart 1945'te misyonunu genişleterek başına General Hodgson'u getirmiştir. Benzer şekilde Amerikalılarda Jacobs ve yardımcısı olarak da Harry Fultz'u getirmiştir. İngilizler, özellikle savaş sırasında yardım maskesi altında Arnavutluk'a girme teşebbüsleri birbiri ardına devam etmiş, istenilen başarıyı elde edememelerine karşın, asla vazgeçmemişler ve Arnavutluk'ta işgalci güçlerin atılmasından sonra da Military Liaison (Askeri İrtibat) adı altında birkaç yıl önce Balkan ülkelerine yardım amacıyla kurmuş oldukları örgüt aracılığıyla tekrar denemişlerdir.⁶⁶

1945 yılı baharında Amerika, Mayıs'ta İngiltere, Tiran'a görevliler göndermiş; ancak en ciddiisi İngiltere'ye yönelik olan bir dizi olaydan sonra görevliler geri çekilmiştir. Arnavutluk hükümeti Adriyatik Denizi'ndeki yetkisini sahilden itibaren üç mil daha genişlettiğini açıklamıştır. Bu özeldir Korfu Kanalı'nın durumunu etkileyen bir şart olmuştur. Arnavutluk'un iddiasına meydan okuyan İngiliz hükümeti bu sular yoluyla dört adet destroyeri bölgeye göndermiştir.

02 Nisan 1946'da; Arnavutluk-İngiltere ilişkileri komünist rejimin başladığı ilk günden itibaren hep sorunlu geçmiştir. Öncelikle Arnavutluk ülkede bulunan İngiliz

⁶⁴ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 400.

⁶⁵ Julian Amery, *Sons of the Eagle-A Study in Guerilla War*, Florida, USA, 2005, s. 265.

⁶⁶ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi*, s. 103, 177, 211,215.

Askeri Görev Biriminin çekilmesini istemiştir. Söz konusu birim 6 Nisan 1946'da; herhangi bir olay olmadan geri çekilmiştir.⁶⁷ İngiliz hükümeti Arnavutluk ile diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla bakan tayin edilmiş Thomas Cecil Rapp'i Tiran'a göndermek istemişse de Arnavutluk bu teklifi kabul etmediği gibi ayrıca İngiltere'de de Arnavutluk temsilcinin bulunmayacağı açıklanmıştır.⁶⁸

21 Mayıs 1946'da; Arnavutluk-İngiliz ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmemesinin ana nedenlerinden biri Korfu Körfezinde seyreden iki İngiliz kruvazörüne 15 Mayıs 1946'da⁶⁹ (*Orion ve Superb*) Arnavut topçu bataryaları tarafından ateş edilmesi ve söz konusu ateşle 40'ın üstünde İngiliz'in ölmesi, diğeri de yine aynı körfezde 22 Ekim 1946'da iki İngiliz gemisinin (*Saumarez ve Volage*) anılan körfeze daha önce döşenen mayınlara çarpması sonucu hasar görmesi⁷⁰ ve yine 39 İngiliz'in ölmesi (bu sayı daha sonra yaralı olanlardan ölenlerle birlikte 44'e ulaşmıştır⁷¹) ile 42 kişinin yaralanması⁷² teşkil etmiştir. İngilizler bu iki hadiseyi Arnavutluk'a mal ederek hemen hemen tüm uluslar arası ilişkilerde gündeme getirmişler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurarak konunun Uluslar arası Adalet Mahkemesine gidilmesinin kararını aldirtmışlardır.⁷³ Nihayet İngiltere 13 Mayıs 1947'de, Uluslararası Adalet Mahkemesine İkinci Korfu kazası ile ilgili olarak Arnavutluk'u suçlayıcı bir dilekçe vermiştir. Bu dilekçede;

- İster kendi döşesin ister başkası döşesin olaydan haberi olduğu,
- Kraliyet donanmasından iki savaş gemisinin ağır hasar gördüğü ve 44 personelin öldüğü,
- Ölüm ve hasarın Arnavutluk'un hatasından kaynaklandığı,

⁶⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 27.

⁶⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 25-26.

⁶⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 123.

⁷⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 106-107.

⁷¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 112.

⁷² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 108.

⁷³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 174.

- Arnavutluk hükümetinin zararı tamir etmesinin veya tazminat vermesinin mecbur olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

İngilizler bahse konu kazalar sonucunda tespit edilen hasarın tazmin edilmesi için yaklaşık 843.000 İngiliz sterlini ödemesini istemişlerdir. Arnavutlar ise ilk kazanın İngiliz kruvazörün kendini tanıtıcı işaret taşımadıkları ve bunun sonucu batarya komutanının kendisine düşeni yaptığını ifade etmiş, hatta bunun oluş şeklini Yugoslavya'ya 23 Temmuz 1946'da yapmış olduğu resmi bir ziyaret Enver Hoca aynı şekilde ifade etmiştir⁷⁵. İkincisinde ise İngiliz gemilerine hasar veren mayınların Arnavutluk hükümeti tarafından döşenmediğini, daha önce döşenen mayınlara çarptığını ve söz konusu gemilerin Arnavutluk'un hükümranlılığını tehdit edercesine davrandığını ifade ederek⁷⁶ İngilizler tarafından yapılan suçlamayı kabul etmemişlerdir. Dolayısıyla İngilizlerin her iki kazanın tanzimine yönelik tekliflerini hiçbir zaman ciddiye almamışlardır. İngilizler ise söz konusu Korfu kanalının uluslar arası kanal olduğunu ve zararsız geçişe açık olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁷ Sonuçta Arnavutluk hükümetinin tazminat ödememesine; Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere kabulüne karşı çıkmasıyla ve Birleşik Devletler Senatosu'nun Güney Arnavutluk'taki Yunan hak iddialarını desteklemesiyle daha da kötüleşmiştir⁷⁸

4 Kasım 1946'da; Arnavutluk'un İngiltere'nin kayıpları nedeniyle yapmış olduğu baskılara karşı Yugoslav Lideri Josip B. Tito Arnavutluk'a destek vererek Arnavutluk'un ortak düşmanlarına karşı birlikte mücadele ettiğini, kendilerinin Arnavutluk ile olan ilişkilerinin çok iyi olduğunu, halkının Arnavutlara ilgi duyduklarını ifade ederek anılan desteği açıkça belirtmiştir.⁷⁹

20 Ocak 1947'de; Arnavutların hiçbir suçlamayı kabul etmemesi ve gemilere ile ölen mürettebata istenen tazminatı ödememesi karşısında İngiliz hükümeti başta ABD'nin desteğini alarak konuyu Birleşmiş Milletlere taşımış ve kazanın nasıl olduğunu öğrenmek istediklerini belirtmişler ve belirtilen tehlikenin devamından endişe

⁷⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 182

⁷⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 47.

⁷⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 10.

⁷⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 110.

⁷⁸ Barbara Jevavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, İstanbul, 2006, s. 353.

⁷⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 112.

duydıklarını ve bir çözüm üretmelerini istemişlerdir. Birleşmiş Milletleri Güvenlik Konseyi Arnavutluk'tan oy hakkı olmaksızın bir temsilciyi bahse konu sorunun çözümü için yapılacak tartışmalara katılmaları için davet etmişlerdir. Bu davete Enver Hoca Dışişleri Bakan Yardımcısı Hysni Kapo'yu görevlendirmiştir.⁸⁰

Hysni Kapo 15 Şubat 1947'de; Newyork'a İngilizlerin şikâyetini dinlemek için gelmiştir.⁸¹ Kapo Güvenlik Konseyine yapmış olduğu konuşmada; günahsız insanların ölmesinden üzüntü duyduklarını ancak söz konusu kazanın İngilizlerin Arnavutluk makamlarından izin almama ve savaş durumunda, namlularını göstererek Korfu Kanalı geçmesi sonucu meydana geldiğini belirtmiştir. Hysni Kapo ayrıca Arnavutluk'un hiçbir zaman bu kanalı uluslar arası su olarak ilan etmediklerini ve anılan kanalın tüm gemilere Arnavutluk hükümeti tarafından verilen onay izninin dışında kapalı olduğunu söylemiştir. Hysni Kapo İngiltere ile ilişkilerini daima sürdürmek ve geliştirmek istediklerini belirtmiş, böyle bir gayretin içinde mayınlama hareketinin veya ateş açmanın bir anlamı olmadığını açıklamış ve İngiliz iddialarını kabul etmemiştir.⁸²

İngilizler, Arnavutluk'un sebep olduğunu iddia ettiği kazaların tanzim edilmesini esas prensip olarak almışlar ve bunun için her yola başvurmuşlardır. İngilizler anılan tazminat için İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan bankalarında bulunan ve savaş sırasında Almanlar tarafından yağmalanan Arnavut altınları; Alman işgali bitince Enver Hoca tarafından millileştirilmiştir. İtalya söz konusu millileştirmeyi uluslar arası hukuk kurallarına uygun olmadığı ve millileştirme esnasında Arnavutluk Merkez Bankasının hisselerinin %88,5'nin İtalyan hissesi olduğunu ifade edip bu altınları kendisine verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁸³

Bununla birlikte; İngiltere anılan altınları kaza tazminatı olarak kendilerine vermeyi de teklif etmiştir. Uluslar arası Adalet Mahkemesi Arnavutların görüşünü almak için bir telgraf göndermiştir.⁸⁴ Ancak bu istekte Arnavutluk hükümeti tarafından ret edilmiştir. İngilizler Arnavutluk'a yaptırım uygulamak için her çeşit çareye

⁸⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 142.

⁸¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 149.

⁸² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 154-155.

⁸³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 154-186.

⁸⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 187.

başvurmuşlardır. Ancak iki ülke arasında birbirine zorunlu bağıllık yaratan bir ticari anlaşmanın olmaması ve ekonomik yaptırım gerektiren bir ilişkinin bulunmaması İngiliz hükümetinin gayretlerini başlangıçta sonuçsuz bırakmıştır. İngiliz hükümeti karşılaşılan durum içerisinde kendi veto hakkını kullanarak ve ABD etkileyerek Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere kabulünü engelleme yoluna başvurmuştur.⁸⁵

İngiliz hükümeti Arnavutluk'a birbiri ardı sıra notalar vererek söz konusu kazanın Arnavutluk tarafından üstlenmesini ve ona göre hareket etmesini istemiştir. İngilizler Arnavutluk'un konuyla ilgili açıklamalarını eksik bulmuşlar ve Arnavutluk'un uluslar arası sularda seyir halinde olan kruvazörlerini vurduklarını yenilemekten geri kalmamışlardır.⁸⁶

Arnavutluk Hükümeti; Amerika ve İngiliz Hükümetlerine birer nota göndererek işgal esnasında yağma edilen Arnavut alacaklarının iadesi için İtalya Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmalarını istemiştir. Tiran Hükümetinin İtalya ile diplomatik münasebetlerde bulunmadığı için 11 Mart 1948'de; Yugoslavya'ya müracaat ederek bu talebin Roma'ya bildirilmesini istemiş ise de İtalyanların sulh antlaşmasında böyle bir meselenin tetkik edilmediği bahanesiyle bu talebi reddettikleri notada ilave olunmuştur.⁸⁷

09 Nisan 1949'da; Uluslar arası Adalet Mahkeme Başkanı Dr. Jose Guerrero (Salvador'dan) Hague'da 5'e karşı 11 oyla Arnavutluk'u 22 Ekim 1946'da; iki İngiliz gemisinin hasar görmesi ve İngiliz vatandaşlarının ölümü ile yaralanması olayında sorumlu tutarak suçlu bulmuştur. Gerekçesinde Arnavutluk'un söz konusu mayınları döşemese bile anılan mayınların döşendiğinden haberinin olması ve buradan geçenlere bilgi vermesi gerekliliği bir uluslar arası sorumluluk olarak kabul edilmiştir.

Mahkeme ikinci olarak 6'ya karşı 10 oyla meydana gelen hasarın Arnavutluk hükümeti tarafından tazmin edilmesine karar vermiştir. İngilizler 875.000 İngiliz poundu tazmin edilmesini istemiştir. Mahkeme 2'ye karşı 14 oyla İngilizlerin Arnavutluk'u kışkırtmadığı ve geçişin mahzun olduğunu kabul etmiştir. Sonuç olarak mahkeme geçişin mahzun olduğu kanaatine varmıştır.⁸⁸

⁸⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 37.

⁸⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 39.

⁸⁷ "Arnavutluk", *Ayın Tarihi*, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1-31 Mayıs 1948, Sayı:174.

⁸⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 338-339.

15 Aralık 1949'de; Uluslar arası Adalet Mahkemesi Korfu Kanalı'nda mayına basan gemilerin hasara uğraması ve mürettebatından bir kısmının ölümü ile ilgili olayı karara bağlamıştır. Buna göre İngilizlerin 875.000 İngiliz Poundu tazminatını 843.947 olarak kabul etmiştir. Arnavutluk haber ajansları bu durumu emperyalist güçlerin Arnavut Halk Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca bir eylemi olarak görmüştür. Enver Hoca yapmış olduğu konuşmada anılan tazminat hiçbir zaman ödemeyeceklerini söylemiştir.⁸⁹

18 Mart 1951de; İngiliz Muhafazakâr Parlamenti Mr. John A. Boyd Carpenter Halk Meclisi'ne (House of Commons) Korfu'da meydana gelen kazanın Arnavutluk tarafından tanzim edilmemesini kabul edilmez olarak belirtmiş ve hükümetten bu konuda çözüm üretmesini talep etmiştir. İngiliz Bakanı Yardımcısı Ernest Davies ise İngiltere ile Arnavutluk arasında herhangi bir ticari ilişkinin olmamasından dolayı konunun hiçte kolay olmadığını ifade etmiştir.⁹⁰

02 Mayıs 1951'de; Amerika İtalya ve Arnavutluk'un Uluslar arası Mahkemeye kendiliklerince müracaat etmedikçe hakemlerin altını (843.937 pound değerinde) Arnavutluk'a vermedikçe İngiltere'ye transfer olmasında bir sakınca görmemektedirler.⁹¹

29 Mayıs 1951'de; İngiltere ile Arnavutluk arasındaki diplomatik ilişkiler resmi olarak yeniden kurulmuştur. İngiltere Sir Patrick Fairweather Roma kaynaklı olarak Tiran Büyükelçisi atamış; buna karşılık Arnavutluk ise Pavli Qesku'yu Arnavutluk'un Londra Büyükelçisi olarak atamıştır.⁹²

Korfu Kanal Kazası sorunu; 29 Ekim 1996'da, iki taraf Londra'da Arnavutluk'un İngilizlere 2 milyon Amerikan doları tamirat parası vermesi ve karşılık olarak 18 milyon Amerikan doları almasında anlaşmasıyla bitmiştir (anlamadım).⁹³

Sonunda bu olay Arnavutluk'un başta İngiltere ve ABD olmak üzere Batı ile olan ilişkilerinden uzaklaşma nedenlerinin başında gelenlerinden biri olmuştur.⁹⁴ ABD ve İngiltere'nin Enver Hoca döneminde Arnavutluk ile ilişkilerinin kesmesi söz konusu

⁸⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 389-390.

⁹⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 421-422.

⁹¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 426.

⁹² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 654.

⁹³ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 426-427.

⁹⁴ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977,s. 92.

dönemle ilgili bilgilerin günümüze ulaşmasında da oldukça büyük bir boşluk yaratmaktadır.

4.5. Arnavutluk'un Yunanistan İle İlişkileri

Yunanistan-Arnavutluk ilişkileri, inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, fakat genel olarak gerginliklerle dolu olan ve düşmanlığın ağır bastığı bir çizgide yol almıştır. Bunda Yunanistan'ın “*Megali idea*” sının bir parçası olan Arnavutluk'un güneyindeki “*Kuzey Epir*” bölgesini kendisine bağlamayı hedefleyen tarihi planı, Arnavut yöneticilerin genel olarak Yunan azınlığa şüphe ile yaklaşımlarına neden olmuştur.⁹⁵

Arnavutluk'un Adriyatik Denizi'ni İyonya Denizi ve Akdeniz'e bağlayan Otranto Boğazı boyunca stratejik bir konumu olduğu görülmüştür. Bu konumu nedeniyle, Arnavutluk'un komşu ülkelerle ilişkileri tarih boyunca iyi olmamıştır. Özellikle yayılmacılık anlayışını benimseyen Yunanistan ile yaşanan sınır anlaşmazlıkları, iki ülkede yaşayan azınlıkların problemleri, yasadışı göçler ve Yunanistan'ın misyonerlik faaliyetleri Arnavutluk dış siyaseti için komşusu Yunanistan ile olan ilişkilerinde önem arz etmeye devam etmiştir.⁹⁶

Kötü propagandaların tesiri altında kalmadıkları, tahrik edilmedikleri zaman Balkan milletleri birbirlerine karşı anlayış ve sevgi hisleriyle dolu olmuşlardır. Balkanlarda, hükümetler değil, milletler arasında sıkı dostluğa engel olan tek nokta azınlıkların⁹⁷ komşu memleketlerde fena muamele gördüklerine şahit olmaktır.⁹⁸

⁹⁵ Erhan Türbedar, “Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, Aylık Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Sayı 91, (Kasım), 2007, s. 65.

⁹⁶ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk(1912 Sonrası)*,(Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s. 6.

⁹⁷ Bu meyanda; Arnavutluk –Yunanistan ilişkilerinin en önemli konularından birisini azınlıklar oluşturmaktadır. Güney Avrupa'da yaşayan Arnavutların sayısının 5.600.000 olduğu hesaplanmaktadır. Bunların 443.000'i Makedonya'da, 1.800.000 'i Kosova'da, 3.080.000'i Arnavutluk topraklarında; artan 130.000'i de eski Yugoslavya topraklarında yaşamaktadır. Bununla birlikte; Yunanistan'daki Arnavutların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Aslında 1913'te ki Londra Büyükelçiler Konferansı çok büyük miktarda bir Arnavut nüfusu kuzey Yunanistan sınırları içinde bırakmıştır. Savaşlara, Yunan hükümetlerinin burada yürüttüğü dramatik etnik temizlik harekâtlarına ve Yunan göçmenler ili bölgenin demografik yapısının değiştirilmesi çabalarına rağmen Yunanistan içerisinde hala önemli bir orana da bir Arnavut azınlık bulunmaktadır. Bugün Yunanistan'da yaşayan Arnavutlar üç başlık altında toplanabilir: Ortodoks Arnavutlar ya da Arvanidesler, Çamerya Arnavutları ve Arnavutluk'tan buraya çalışma amacıyla göç etmiş bulunan Arnavutluk vatandaşları Arnavutlardır (Bkz. Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 37.)

⁹⁸ Yaşar Nabi, *Yıllar Boyunca Değişen Dünyamız(Balkanlar ve Türklük)*, İstanbul, 1973, s. 268-269.

Bugün Yunanistan'da yaşayan Arnavutlar; “*Ortodoks Arnavutlar (Arvanidesler)*”, “*Çamaria Arnavutları*” ve çalışma amacıyla Yunanistan'da barınan “*göçmen Arnavutlar*” olarak üçe ayrılmaktadır.⁹⁹

Yunanistan'ın eğitimi ve dini kurumları kontrolü altında tutarak, “**Ortodoks Arnavutların**”¹⁰⁰ önemli ölçüde Helenleştirildiği de belirtilmektedir¹⁰¹

Yunan Ortodoks kilisesi ise bu azınlığın Helenleştirilmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Çamerya Arnavutları, Çamerya ya da Yunanlıların deyişiyle Thesproita, İyon Denizi kıyılarından doğudaki İyanya dağlarına ve güneyde Preveze Körfezine kadar uzanan araziye verilen addır. Buradaki Arnavut nüfus ataları olarak kabul ettikleri İlliryalılardan bu yana bu bölgenin yerlisidir. Arnavut topluluklar genelde Preveze Körfezine kadar uzanan sahil şeridinde yoğun bir biçimde yerleşmişlerdir. Birinci Dünya Savaşından önce buradaki nüfusun %93'ünü Arnavutlar oluşturmaktayken, bu oran savaş ertesinde %50'ye inmiştir. Çünkü Uluslar arası Sınır Komisyonu 1913'te Çamerya Yunanistan'a verilmiştir.¹⁰²

⁹⁹ Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 37; Erhan Türbedar, “Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, s. 66-72.

¹⁰⁰ *Yunanistan'daki Ortodoks Arnavutlar*: Ortodoks Arnavutları veya Arvanidesler yirminci yüzyılın başlarında Atina çevresinde yoğun olarak yaşamaktaydılar. Hatta başkent Atina bir zamanlar bir Arvanides kasabası olarak bilinmektedir. Bazı kaynaklara göre bu azınlığın sayısı 1.600.000 kadardır. Yunan hükümetleri bu yüzden Arvanideslerin etnik, kültürel hakları hiçbir şekilde tanınmamaktadır.. Arnavutluk ve Makedonya sınırına yakın yaşayan Arvanidesler kendilerini Arnavut olarak tanımlamaktadırlar. Bu yüzden Arnavutluk ve bu azınlık arasındaki bağları koparmak konusunda Atina oldukça endişelidir.(Bkz. Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, s. 37-38.)

¹⁰¹ Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, London, 1994, s. 226-227

¹⁰² *Yunanistan'da ki Çamerya Arnavutları*: Yaklaşık 60.000 Arnavut Çamerya vatandaşı fiziksel olarak veya göçe zorlanarak yerlerine Birinci Dünya Savaşından önce Yunanlılar yerleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşında da yine yaklaşık 25.000 Arnavut Çamerya'lılar Yunan mezalime maruz kalmış ve tıpkı Birinci Dünya Savaşından önceki olduğu gibi Arnavutluk'a göç etmeye zorlanmışlardır. Bir başka deyişle; Haziran 1944'te ise Müslüman Arnavutların çoğu bölgeyi terk etmek zorunda bırakılmış fakat Ortodoks nüfusa dokunulmamıştır. Ayrıca Müslüman Çamerya'lıların mülkleri de devletleştirilmiştir. Bu yüzden pek çok Müslüman Arnavut'un Hıristiyanlığa geçtiği sanılmaktadır. Türkiye bu göçten payını almış ve yaklaşık 85.000 Arnavut bu ülkeye yerleşmiştir. Buralara ise Anadolu'dan gelen Yunanlılar yerleştirilmiştir. Yunanlılar göç eden Arnavutların dönüşüne müsaade etmemişlerdir. İki savaş arasındaki dönemde; buradaki Arnavutlar Yunan hükümetlerinin baskısı altında kalmışlardır. 1941'de Çamerya Arnavutları lideri Davut Hoca Yunan polisi tarafından öldürülmüştür. Bununla birlikte daha büyük acıları İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşamışlardır. 27 Haziran 1944'te; başlayan Yunan saldırısı sonucunda sadece Paramiti kasabasında 1400 kişi öldürülmüştür. 1944 Haziran'ından 1945 Mart'ına kadar süren etnik temizlik harekâtında ayrıca Gumenika, Margelik, Parga ve Filat kasabaları da Paramiti'nin kaderini paylaşmışlardır. Bu saldırılar sırasında 2900 erkek, 214 kadın ve 96 çocuk öldürülmüştür. 745 kadına tecavüz edilmiş, 76 kadın kaçırılmıştır. 68 köy ve 5800 eve yakılmıştır. Bu harekât sonunda 35000 civarında Arnavut kuzey Arnavutluk'a kaçmıştır. Çamerya Arnavutları, yani Çamerya (Thesproita) bölgesinde yaşayan Arnavutların önemli bir bölümü Müslüman'dır. (Bkz. Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 212-213; Erhan Türbedar,” Tedirginlikten Dostluğa:

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Çamerya meselesi Paris Barış Konferansı'nın da gündemine girmiştir. Birleşmiş Milletler Uluslar arası Araştırma Komisyonu hazırlamış olduğu raporunda 1944-1945 arasındaki katliamı ve sürmekte olan baskıları teyit etmiştir. Bu durum bugüne kadar tartışmaları süren 35.000 kaçak Arnavut ve onların çocuklarının Yunanistan'a dönüşlerini ve mallarını değerlendirmelerine izin verilmesi ile ilgili probleme başlangıç teşkil etmiştir. Bugün yaklaşık 15.000 Çamerya Arnavut'unun Arnavutluk sınırları içinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Arnavut milliyetçilerin oldukça abartılı, milyonlara varan nüfus iddialarına rağmen, tahminen Yunanistan'da 100.000 Çamerya Arnavut yaşamaktadır ve bu rakam ihmal edilmeyecek kadar yüksektir.¹⁰³

Yunanlılar Arnavutluk'un güneyinde bulunan ve Yunanlılarca “*Kuzey Epir*” olarak isimlendirilen bölgeyi daima kendi toprakları olarak görmüş ve bugün de aynı görüşü muhafaza etmiştir. Enver Hoca döneminde de gerek Yunanistan'da ve gerekse Yunanistan dışında bu konuyu gündeme getirmekte ve “*mazlum bir millet*” sanıyla dünya ülkelerinin dikkatini kendine çekmek istemiştir. İstanbul'da Yunanistan Hükümeti üyeleri, siyasi parti başkanları, belediye başkanları ile kilise mensuplarından bir kısmı toplanarak Arnavutluk Hükümeti aleyhinde bir muhtıra tanzim etmişlerdir. 178 kişi tarafından imzalanan ve bir şikâyet –istek türünde olan bu muhtıra, gazetenin verdiği malumata göre, dünya devletleri başkanlarına, Birleşmiş Milletler Teşkilatına, Lahey Uluslar arası Yüksek Adalet Divanına ve aynı zamanda Dünya Kiliseler Birliği

Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, Aylık Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Sayı 91, Kasım 2007, s. 70-72.): Bugün Arnavutluk'ta yaşamlarını sürdürmekte olan Çamerya Arnavutları ya da onları çocukları Yunan iç savaşı sarısında Yunanistan'dan kaçmak zorunda olan Makedon ve çocuklarıyla aynı sorunu paylaşmaktadırlar. Yunan idaresi Arnavut işbirlikçilerine ne kendilerinin ne de çocuklarının Yunanistan'a sokulacağını ilan etmiştir. 1970' ler de Yunan asılı işbirlikçilerin ülkeye dönmelerine kapılar ardına kadar açılırken, aynı haklardan Çamerya Arnavutları, tıpkı Makedonlar gibi yararlanamamıştır. Yunan sınırları içinde bulunan Çamerya Arnavutları ise tıpkı Makedonlar ve Türkler gibi bir “yok” azınlıktır. Kalabalık nüfuslarına rağmen buradaki azınlığa kendi dillerinde eğitim imkânı sunulması bir yana, Yunanlı yetkililer Arnavut dilinin kullanılmasını her alanda yasaklamışlar ve sadece evlerde konuşulmaya mahkûm etmişlerdir. Arnavutluk'un zayıflığı ve uluslar arası kamuoyunun bilgisiz kalması bu konu üzerinde Yunanlıların tavrının değişmeden kalmasının ardındaki en büyük sebep olduğu düşünülmektedir (Bkz. Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 39.)

¹⁰³ Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 39.

Teşkilatına sunulmuştur. Yunanlı Politikacılar, bu muhtıra ile Arnavutluk'ta ki rejimle uğraşmakta ve “*Kuzey Epir*” in Arnavut komünist rejimden kurtarılması ve sonra da Yunanistan'a verilmesi hedef olarak seçilmiştir.¹⁰⁴ (Bkz. Ek-3 Gazeteler, Gazete-7.)

Aslında Epir bölgesi Yunan değil aksine bir Arnavut yurdu olduğuna dair görüşe rastlanmıştır. Tarih boyunca Epir hiçbir zaman Yunan hâkimiyeti altında bulunmamıştır. Kuzey Epir halkı, Yunan asıllı değil, özü ile ve her şeyi ile Arnavut'tur. Arnavutluk-Yunan sınırı 27 Ocak 1925'de; Floransa'da imzalanmış anlaşma ile kesin olarak belirlenmiştir.¹⁰⁵

Yunanistan'daki “*Arnavut Göçmenler*” konusuna baktığımız zaman 1990'larda Arnavutluk'taki 19-40 yaşındaki nüfusun yaklaşık %40'nın göç ettiği sanılmaktadır. Yunanistan'da da 300-400.000 Arnavut göçmen bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu rakamlar kesin değildir, çünkü göçmenlerin büyük bir bölümü göç ettikleri ülkelerde resmi izin olmadan kalmaktadırlar.

Arnavut göçmenlerin özellikle Yunanistan için stratejik önemi vardır, çünkü Yunanistan'ın remi söyleminde Güney Arnavutluk (Yunan tezine göre Kuzey Epirus) üzerinde bazı iddiaları bulunmaktadır. Komünist rejimin çöküşünden sonra oldukça yoğun bir ekonomik sıkıntı ile karşılaşan Arnavutlar çareyi komşu devletlere göç etmekte bulmuşlardır.¹⁰⁶

Arnavutluk'taki Yunan Azınlıklar: Bugün Yunanlı nüfusun yaşadığı bölge; 1913 Büyükelçiler Konferansı kararı ile Arnavutluk'a bırakılmıştır. 1917 Korfu Protokolünde, Arnavutluk devleti bu bölgede yaşayan Yunanlıların kendilerine ait bir idari ve hükümet sistemi olduğunu kabul etmiştir. 1925'teki Floransa Protokolü ile Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki sınırları nihai olarak düzenlenmiştir. Böylece Yunanlıların uzun bir süredir hak iddia ettiği ve **Kuzey Epir**¹⁰⁷ diye adlandırdıkları bölge Arnavutluk dâhilinde kalmıştır.

¹⁰⁴ Tahir Kolgin, *Arnavutluk ve Yunanistan Gerçekleri*, İstanbul, 1968, s.3

¹⁰⁵ Tahir Kolgin, *Arnavutluk ve Yunanistan Gerçekleri*, İstanbul, 1968, s.12, 27.

¹⁰⁶ Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara 2001, s. 39-40.

¹⁰⁷ Enver Hoca döneminde; Arnavutluk -Yunanistan arasındaki ilişkilerde öncelik Güney Arnavutluk meselesinde olmuştur. Yunanistan, **Kuzey Epir** (Vorio Epirus) olarak adlandırdığı Arnavutluğun güneyinde yaşayan Yunan azınlığın durumunu yakından ilgilenmiştir. Yunanlılar, bölgede yaşayan Yunan azınlığın bölgenin en eski yaşayan unsuru olarak dile getirip, tarihi açıdan bölgenin Yunan olduğu görüşünü savunmuştur. Arnavut kaynaklarında ise buna karşılık, tarihi açıdan bölgenin yerlileri Arnavutlar olarak gösterilmiş ve buradaki Yunanlıların Osmanlı döneminde çalışmak için getirilen Yunanlılardan ibaret olduğunu savunulmuştur. Arnavutluk, Yunan azınlık olarak sadece Ortodoks olanları değil, Yunanca konuşanlarını da ele almıştır. Hâlbuki Yunanistan, Ortodoks olan unsurları da bu nüfusa eklemektedir. Etnik grupların iki ülke ilişkilerinde belirleyici rol oynadığı

1955’de, Arnavutluk’un Birleşmiş milletlere üyelik başvurusu esnasında Yunanistan, sınırlarının ulusal azınlıkların durumu da dikkate alınarak yeniden düzenlenmesini istemiş ve Arnavutluk’un mevcut sınırlarla BM üyeliğine itiraz etmiştir. Bununla birlikte, Yunan itirazına rağmen Arnavutluk BM’ye üye olmuştur.

Enver Hoca yönetimi boyunca Yunanlı ya da diğer herhangi bir azınlık hiçbir şekilde siyasi olarak örgütlenme hakkına sahip olmamıştır. Bununla birlikte Yunanlı komünistler devlet kademelerinde önemli yerlere gelmişlerdir. Örneğin, Enver Hoca’nın en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Spiro Koleka bir etnik Yunanlıdır. Bununla birlikte 1960’lara doğru Yunanlı azınlık üzerindeki baskılar artmıştır. Pek çok Yunanlı tutuklanmış, Adaletsiz bir şekilde yargılanmış ve kuzeydeki madenler de çalıştırılmak üzere evinden ve ailesinden ayrılmıştır.¹⁰⁸

Arnavutluk’ta yaşayan Yunanlıların sayısı da iki ülke arasında ayrı bir anlaşmazlık konusunu meydana getirmiştir. Arnavutluk’ta diğer azınlıklarla karşılaştırıldığında Yunan azınlık en kalabalık azınlık grubunu teşkil etmiştir. Fakat politik boyuta çekilen nüfus oranı farklı şekilde kabul edile gelmiştir. Arnavutluk hükümeti 35.000-40.000 arası bir Yunan azınlık olduğunu belirtirken, Yunan hükümeti 100.000 Yunanlının yaşadığını belirtmiştir. Hatta bazı Yunan kurumları bu sayıyı 250.000’e kadar çıkartmıştır. 1989’daki nüfus sayımında ise yaklaşık 60.000 Yunanlı azınlığın mevcut olduğu açıklanmıştır. Politik nüfus verilerinin değişikliği aynı zamanda temel alınan verilerden de kaynaklanmıştır.¹⁰⁹

28 Kasım 1912’de de; bağımsızlığını ilan edip 1913’te uluslar arası topluluk tarafından tanınan Arnavutluk, 1914’te Birinci Dünya Savaşı sırasında komşu devletler tarafından işgale uğramıştır. Bu komşulardan Yunanistan Korça ve Gjirokaster kentleri de dâhil olmak üzere güney Arnavutluk’u işgal etmişlerdir.¹¹⁰

Mayıs 1914’de; bölge imzalanan “*Korfu anlaşmasıyla*” Yunanistan’a verilmiş ve Ekim 1914’te Yunan ordusunca işgal edilmiştir. Komünist yönetim altında Yunan azınlık din, eğitim, vatandaşlık ve insan hakları bakımından ihlallere uğramıştır. Bunun

görülmüştür. Yunanistan, Arnavutluğun, Yunan azınlığın hakların gözetmediği konusunda sürekli şikâyetçi olmuştur. Buna karşın Arnavutluk’ta Yunanistan’ı Yunan azınlığı kışkırtıp, ayrılıkçı örgütler oluşturmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur (Bkz. *Halil Akman, Paylaşılmayan Balkanlar*, Aralık 2006, s.207-208; Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, “*Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan’da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 45-46.)

¹⁰⁸ Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan’da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 45.

¹⁰⁹ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 208.

¹¹⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, Cilt 2*, İstanbul, 2006, s. 187-188.

yanında Komünist dönemde, son komünist Savunma Bakanı Simon Stefani, Arnavutluk İşçi Partisi Merkez Komite Üyesi Spiro Koleka gibi birçok Yunan orijinli kişinin de önemli mevkilere gelmiştir. Toplam 3,4 milyon nüfuslu Arnavutluk'ta bu azınlık sorunu özellikle Komünizm sonrasında odak nokta haline gelmiştir.¹¹¹

Nisan 1916'da; tek taraflı alınan bir kararla Arnavutluğun güneyi, Yunanistan'ın bir parçası olarak ilan edilmiştir. Bu girişimle açığa çıkan, Yunanistan'ın "*Kuzey Epir*" bölgesi adlandırdığı Arnavutluk'un güneyini kendisine bağlaması ile ilgili tarihi planı, her zaman Arnavutluk ve Yunanistan arasında problem olmuş ve Arnavut yöneticilerinin genel olarak Yunan azınlığa şüphe ile yaklaşımlarına neden olmuştur.¹¹² Fakat bu işgal fazla uzun ömürlü olamamış, Haziran 1917'de Kuzey Epir, İtalyan koruması altında Arnavutluk'a verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda, her iki ülke de İtalyan tehdidi altında bulunmuştur. Arnavutlar ve Yunanlıların büyük tehdiye karşı ortak hareket edememelerinin de başlıca sebebi Yunanistan'ın Arnavutluk'un güneyini kendisine bağlama fikrinden vazgeçmemesi olması teşkil etmiştir.¹¹³

İkinci Dünya Savaşı hiç şüphesiz bütün Balkanları olduğu kadar Yunanistan'ı da sarsmıştır; önce İtalyan, sonra Alman ve Bulgar işgallerine uğrayan Yunanistan aynı zamanda, büyük bir iç savaş yaşamıştır. İç Savaş'ta anti-komünist cepheyi oluşturan ve önce cumhuriyetçi sonra kralcı çizgide seyreden Hür Demokratik Yunan Ordusu (EDES) ve başındaki General Napolyon Zervas, bir taraftan komünist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EAMELAS) kuvvetlerine karşı savaşırken bir taraftan da Yunanlı olmayan unsurlara (Makedon ve Arnavutlar)- karşı temizlik hareketleri yürütmüştür. Bu saldırıların bir bölümü Epir bölgesine yönelmiş ve Çamerya'da yaşayan Arnavutlar hedef alınmıştır. Almanlarla işbirliğine giden Zervas, daha sonra İngilizler tarafından desteklenmiş ve 1944 Haziran ayında Çamerya'da geniş çaplı bir katliam ve etnik temizlik gerçekleştirmiştir.¹¹⁴

II. Dünya Savaşı bitiminden sonra savaş durumunda olan iki devlet savaşı bitiren anlaşma yapmadıklarından savaş durumu uzun süre devam etmiştir. Yunanistan-Arnavutluk ilişkilerine bakıldığında, iki ülke arasındaki savaş durumunun uzun süre

¹¹¹ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 208-209.

¹¹² Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 209-210.

¹¹³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, Cilt 2*, İstanbul, 2006, s. 289.

¹¹⁴ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 sonrası*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007, s. 47.

devam ettiği ve ilişkilerin düşük seviyede seyrettiği görülmektedir. Arnavutluk'un güneyindeki Yunan azınlık, temel anlaşmazlık konusunu teşkil etmiştir.¹¹⁵

Enver Hoca döneminde Arnavutluk –Yunanistan ilişkileri genel olarak problemlili geçmiştir. Özellikle Yunanistan'ın Kuzey Epir'i toprakları içinde görmek istemeleri ve bu yönde uluslar arası kuruluşlarda da konuyu sürekli gündeme getirerek Arnavutluk'u anlaşmaya varmayan ve sorun çıkartan ülke konumuna sokmak istemeleri dikkati çeken önemli bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

Bu çerçevede halen günümüze taşınan Çamaria bölgesi ve Çamaria Arnavutlarının durumu İkinci Dünya Savaşı yıllarında iki ülke arasında meydana gelen sorunların başında gelmektedir. Arnavutluk hükümeti 03 Haziran 1946'da; Birleşmiş Milletler Dışişleri Bakanlar Konseyinde vermiş oldukları muhtıra/yazıda Yunanistan'da bulunan Arnavut azınlıklığın Yunanlı yetkililer tarafından vahşice zulüm etmelerine dikkati çekmiştir.

Bu Muhtırada; Yunan General Napolyon Zervas tarafından Haziran 1944 - Mart 1945 arasında Çamaria Arnavutlarının toplu öldürülmeleri, Çamerya Arnavutlarının evlerinin yakılması, oldukça fazla miktarda yapılması için emir verildiği belirtilmiştir. Söz konusu operasyonlar sonucu 2.877 Çamaria Arnavut'unun öldürüldüğü, 5.800 evin yakıldığı, 69 köyün yağmalandığı, yakıldığı veya yıkıldığı ifade edilmiştir.

Enver Hoca bu durum karşısında Birleşmiş Milletler Dışişleri bakanlar konsey toplantısına göndermiş olduğu yazıda; Çamerya Arnavutların korunmasını talep etmiştir. Enver Hoca Arnavutça konuşan Çamerya bölgesinin 1913 yılında yapılan Londra Konferansında sınırları çizirken hiçbir neden yokken verildiği belirtilmiştir.¹¹⁶

Yunanistan, Arnavutluk'a karşı 1940'ta ilan ettiği savaş durumuna, ancak Ağustos 1987'de son verme kararı almıştır. Fakat Arnavutluk'tan beklenen herhangi bir karşılık alınamamaktan şikâyetle, iki ülke arası ilişkiler olumsuzluğunu devam ettirmiştir. Savaş durumuna son verilmiş olsa da, Yunanistan parlamentosunda halen Savaş Durumu Kanunu'nun kaldırılması kararıyla ilgili bir oylama yapılmamıştır. Bu sebeple, teknik olarak, Yunanistan'ın Arnavutluk'a karşı ilan ettiği savaş durumunun, halen bile devam etmekte olduğunu söylemek mümkün olabilmıştır.¹¹⁷

¹¹⁵ Erhan Türbedar , “Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, a.g.m., s. 65-67; 70-72.

¹¹⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War (1946-1998)*, s. 40.

¹¹⁷ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 210.

Yunanlar Enver Hoca döneminde; Arnavutluk'taki Yunan azınlığa asimilasyon politikası uygulandığını düşünmektedir. Ancak söz konusu uygulamalar kapalılıkla yapılmıştır ve kısmen gerçektir.¹¹⁸ Çünkü açığa çıktığında ya da Yunanistan'a zorla göç ettirilmede ülkede duyulması durumunda, bölgeyi dikkatli izleyen Yunanistan için bu durumun "savaş sebebi" sayacağı beklenmektedir.

18 Ağustos 1948'de Yunanistan, Arnavutluk'un Yunanlı gerillalara destek verdiğini iddia etmiş ve bu durumu Birleşmiş Milletlere şikâyet etmiştir. Birleşmiş Milletler Yunanlıların yapmış olduğu şikâyeti incelemiş ve vermiş oldukları sonuç raporunda Yunanlı gerillaların Yugoslav, Arnavut ve Bulgaristan tarafından desteklendiğini belirtmiştir. Bu durumun ise Yunanistan'ın ülke politikası karşısındaki bir tehdit oluşturduğuna ve dolayısıyla Balkan barış ve güvenliğine karşı tehlikeli yarattığına dair görüş bildirilmiştir.¹¹⁹(Ek-3 Gazeteler, Gazete-2.)

1965 yılında; Yunan Kralı Konstantin'in, Arnavutluk sınırında üzerinde "Yunan sınırı burada bitmez: Kuzey Epir" yazılı bir anıtın açılışını yapmasıyla, Kuzey Epir sorunu uzun vadeli bir proje olarak Yunan dış politikasına girmiştir.¹²⁰

1967 yılında Enver Hoca'nın ülkede dini yasak etmesinin ardından, tüm Arnavutlar gibi Yunanlı azınlık da dini özgürlüğünü yitirmiştir. Balkan devletleri, büyük devletlerin nüfuzuna tabi olduklarından, aralarında siyasî birlik teşkil etmeleri söz konusu değildir.¹²¹

Enver Hoca'nın 1967'de ülkede dini yasak etmesinin ardından, tüm Arnavutlar gibi Yunanlı azınlık da dini özgürlüğünü yitirmiştir. Gergin olan diplomatik ilişkiler ancak, 1971'de imzalanan bir ticaret anlaşması ile yeniden kurulduktan sonra 1985'te, 45 yıllık bir aradan sonra iki ülke arasındaki sınır kapıları açılabilmiştir.¹²²

20 Mayıs-10 Haziran 1970 tarihleri arasında Atina'daki ticari çevreler ile ilişki kurmak amacıyla; bir Arnavut heyeti ziyarette bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana iki ülke arasındaki ilişkilerin hemen hemen kopma noktasına gelmesinden 25 sene sonra böyle bir ilişki başlatılması iki ülke yakın tarihinde önemli

¹¹⁸ Erhan Türbedar, "Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri", *Stratejik Analiz*, s. 66-67.

¹¹⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 296.

¹²⁰ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 sonrası*,(Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s. 42.

¹²¹ *Cumhuriyet Senatosu*, Tutanak Dergisi, Cilt:3, Toplantı:11, 32'inci Birleşim, 08.02.1972, s. 128.

¹²² Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 210-211.

bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.¹²³ İki ülke arasındaki gelişmelerden bir diğerini ise Üsküp üzerinden ilk defa posta bağlantısının Ağustos 1970'de tesis edilmesi teşkil etmektedir.¹²⁴

02 Haziran 1970'de; Arnavutluk ile Yunanistan arasında Arnavutluk Ticari Heyetinin Yunanistan'a yaptığı 12 günlük ziyaretin ardından bir ticaret anlaşması yapılmıştır. 30 yıldır iki ülke arasındaki ilk resmi ilişkiyi oluşturan bu girişim her iki tarafa da yararlar sağlamıştır.¹²⁵

Arnavutluk-Yunanistan arasında 24 Haziran 1970'de imzalanan söz konusu ticaret anlaşmasının ardından 6 Mayıs 1971'de ilişkiler yeniden başlamıştır.

Albaylar cuntasının 1974'de düşüşünden sonra sosyalist ülkelerle ve özellikle sosyalist yönetimli komşu ülkelerle ilişkilerini artırmaya çalışan Yunanistan bu yoldaki faaliyetini ilk kez 1974-1980 yılları arasındaki dönemde Konstantin Karamanlis ile başlatmıştır.

18 Temmuz 1977'de; iki ülke arasında düzenli uçuşların yapılabilmesi için hava ulaşım anlaşması imzalanmıştır. 1980'lerde politik ilişkilerde bir düzenli gidiş olmuştur. Her ne kadar azınlıklardan dolayı iki ülke arasındaki tansiyon artsa da bu durum Enver Hoca döneminin sonuna kadar böyle gitmiştir.¹²⁶

Yunanlı parti yöneticilerinin komünist homojenleştirme politikalarına katkısı olmuştur. Bu amaç için Tiran'ın kullandığı metotlar zoraki göç ve sürgünler olmuştur. Soğuk Savaş yıllarında hiçbir komünist rejimin kontrolü Enver Hoca'nınki kadar sıkı olmamıştır. 1976 Anayasası insan haklarına yer vermesine karşın ifade, din, toplantı ve dernek kurma gibi birçok özgürlük devlet tarafından baskı altına alınmıştır. Bunlara ek olarak, insan hakları örgütlerinin bildirdiğine göre birçok keyfi tutuklamalar, hatta idamlar olmuştur. Hoca yönetiminin eğitim konusundaki atılımları da etnik Yunan azınlığı önemli ölçüde etkilemiştir. Yine de bunda etnik Yunan azınlığın özel bir hedef olduğunu söylemek doğru değildir. Tüm Arnavut halkı da bu azınlık mensupları kadar Hoca yönetiminin baskılarına dayanmak zorunda kalmışlardır.¹²⁷

¹²³ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Yunanistan Arnavutluk İlişkileri Düzeliyor", 07 Mayıs 1970, s. 3.

¹²⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Atina-Arnavutluk Arasında Posta Bağlantısı Kuruldu", 17 Ağustos 1970, s. 3.

¹²⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 627.

¹²⁶ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42*, s. 170-171.

¹²⁷ Nazif Mandacı-Birsan Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001, s. 46.

Arnavutluk ile Yunanistan arasında 1940 yılında savaş ilan edilmiş¹²⁸ ve bu durum 1980'lerin ortasında Yunanistan'ın Türkiye ile başta Kıbrıs ve diğer sorunlar olmak üzere ilişkilerinin istenmeyecek şekilde tırmanması sonucunda Yunanistan kendi arkasında Türkiye ile iyi ilişkileri olan bir Arnavutluk'u istemediği için son vermiştir.¹²⁹

1981 yılında; Pan Helenik Sosyalist Hareketi (PASOK) iktidara gelmesiyle bu yoldaki uğraşlara daha da ağırlık verilmiştir. Nitekim Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya ile yapılan anlaşmalar söz konusu girişimin başarısını göstermiştir. İkinci Dünya Savaşında savaştan Yunanistan ile Arnavutluk arasında barış anlaşması imzalanmamış ve dolayısıyla iki ülkenin savaş hali devam etmiştir. Bu nedenle Yunanistan ve Arnavutluk'u bağlayan karayolu ile İon Denizindeki deniz yolları geçtiğimiz ayın ortalarına kadar (Ocak 1985) karşılıklı geçişlere Yunanistan ile olan hudut kapıları 1956 yılından beri kapalı tutulmuştur.¹³⁰

1982 Yunanistan Arnavutluk'ta ki Yunan azınlığa baskı yapıldığını iddia ederek Avrupa Parlamentosuna başvurmuştur. Avrupa Parlamentosunun Yunanistan tarafından verilen karar tasarısında parlamentoda oluşturulacak bir heyetin bu konuda araştırma yapmak üzere Arnavutluk'a gönderilmesini önermiştir. Karar tasarısında ayrıca heyetin Arnavutluk'ta ki Yunan azınlığın yaşama şartlarının incelenmesi istemiştir. Siyasi gözlemciler Yunanistan'ın propaganda amacıyla böyle bir istekte bulunduğunu; Yunan önerisi Avrupa Parlamentosunca benimsense bile bu kuruluşa üye olmayan Arnavutluk'un böyle bir heyeti kabul etmeyeceği düşünülmüştür.¹³¹

1982 Arnavutluk ile Yunanistan ilişkileri daima inişli çıkışlı olmuştur. Bu kapsamda; Arnavutların gerek Yunanistan'da ve gerekse Arnavutluk'ta Yunanlılara karşı yaptığı en küçük bir eylem bile rahatsızlık nedeni olmuştur. Yunanistan'da bulunan Arnavut diplomatların Yunanistan'da bulunan Arnavut kökenli Yunan vatandaşlarının Arnavutça öğrenmesi için yapılan girişimleri Yunanlı yetkililer oldukça ters tepki ile karşılamışlar ve bu olayın Yunanistan içişlerine karışmak olarak nitelemişlerdir.¹³²

¹²⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 168.

¹²⁹ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 210.

¹³⁰ Yılmaz Çetiner, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966, s. 60-61.

¹³¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Yunanistan Arnavutluk'u Avrupa Parlamentosuna Şikâyet Etti", 22 Ocak 1982, s. 3.

¹³² *Cumhuriyet Gazetesi*, "Atina: Arnavut Diplomatlar Sorun Yarattı", 20 Kasım 1982, s. 3.

1984 Mayıs'ında Arnavutluk–Yunanistan ilişkilerinde oldukça iyi bir gelişme kayıt edilmiştir. Enver Hoca önce kendi Dış İşleri Bakanı'nı Yunanistan'a göndermiş ve daha sonra Yunanistan Dışişleri Bakanı Popoulias'ı Arnavutluk'a davet etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme yönünde Kakavija 'da bir sınır geçiş kapısı açılması düşünülmüştür. Kapının açılış törenine binlerce Arnavut ve Yunan vatandaşı katılmıştır.¹³³

1984 Yunanistan Başbakanı Andras Papandreou özel çabaları ile Atina'da toplanan Balkanların nükleer silahlardan arındırılmasına ilişkin uzmanlar konferansından somut bir sonuç veya eğilim elde edilemedi. Türkiye'nin gözlemci sıfatı ile katıldığı konferansta Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan yer aldı. Bulgaristan ve Romanya'nın bu plandan yana oldukları ancak Arnavutluk'un , *“Bölge ülkelerinin iki süper gücün denetiminde olan NATO ve VARŞOVA askeri bloklarında kaldığı sürece söz konusu planın gerçekleşmeyeceğini”* bildirerek konferansa katılmadığı belirtilmiştir. Türkiye'nin nükleer silahsızlaştırma anlaşmasından önce bölge ülkeleri arasında güven, işbirliği ve dayanışma ortamının oluşturması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Ankara'daki diplomatik kaynaklar Atina'daki uzmanlar konferansının bölge ülkelerinin kesin eğilimlerini ortaya koyması yanında Yunanistan Başbakanı'na da *“Önümüzdeki yıl yapılacak genel seçimlerinden önce nükleer silahlardan temizleyeceğiz propagandalarına kaynak sağlamış olması”* gibi bir yarar sağladığı belirtmişlerdir.¹³⁴ Öte yandan Türkiye ve Yugoslavya'nın yoğun baskısı üzerine Yunanistan'ın silahlardan arındırılmış bölge kurulması önerisinin alt sıralara konduğunu Anadolu Ajans'ı bildirmiştir.¹³⁵

1985 yılında; Yunanistan'da bulunan Arnavutlar, Yunanlılar tarafından zaman zaman kötü muameleye maruz kalmış ve bu durum iki ülke arasında bazen tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda Yunanistan'ın başkenti Atina'da bine yakın gösterici Arnavutluk Büyükelçiliği'nin önünde açlık grevini sürdüren iki Arnavut siyasi mülteciye polisin kötü davranmasını protesto etmek amacıyla yürüyüş düzenlemişlerdir. Göstericiler Arnavut lideri Enver Hoca ve Arnavutluk'ta yapılan uygulamalar aleyhine çeşitli sloganlar söylemişlerdir.¹³⁶

¹³³ Ramiz Alia, *Our Enver*, Tiran, Albania, 1988, s. 226-227.

¹³⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Balkan Konferansında Somut Bir Sonuç Alınmadı”, 22 Ocak 1984, s. 1.

¹³⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, ”Balkan İşbirliği Toplantısı Atina'da başladı”, 14 Şubat 1984, s. 3.

¹³⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Yunanistan'da Arnavutluk Karşıtı Yürüyüş”, 29 Mart 1985, s. 3.

1985'te, 45 yıllık bir aradan sonra iki ülke arasında sınır kapıları açılabilmiştir.¹³⁷ Oysa albaylar cuntası döneminde iki ülke arasında karşılıklı büyükelçilik teatisinde bulunularak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez diplomatik ilişkiler başlamış, ancak bütünüyle formalite düzeyinde kalmıştı. Buna rağmen Yunan Dışişleri Bakan Yardımcısı Karolos Papulias eşliğindeki diplomatik heyet makam arabalarıyla ilk kez Yunanistan–Arnavutluk karayolu üzerinden Tiran'a gitmişlerdir. Tiran'da imzalanan anlaşmalar ticaret, ekonomi, bilim, turizm alanlarındaki geniş kapsamlı işbirliği ve karşılıklı çıkarları öngörüyordu. İki ülke arasında “*azınlık sorunlarının*” da çözümünü öngören görüşmeler gerek Atina'da ve gerekse Tiran'da memnuniyetle karşılanmıştır.¹³⁸

1987 yılında savaş durumuna son verilmiş olsa da, Yunanistan Parlamentosu, Savaş Durumu Yasası'nın kaldırılması için gerekli oylamayı yapmamış¹³⁹ ayrıca Yunanistan, Arnavutluk'ta ki Yunan azınlık ile yakından ilgilenirken, kendi sınırları içindeki Arnavut azınlığın varlığını 1940'lardan beri sistematik bir şekilde reddetmeye devam etmiştir.¹⁴⁰

Sonuç olarak Arnavutluk tarihi, Yunanistan'la yaşanan gerginliklerle doludur. 1913'te Arnavutluk'un bugünkü sınırlarıyla tanınmış olması, Yunanistan'ın “*Kuzey Epir*” bölgesi olarak adlandırdığı güney Arnavutluk'u kendisine bağlama fikrini suya düşürmüştür. Birinci Dünya Savaşını fırsat bilen Yunanistan, Arnavutluk'un bu toprak parçasını geçici olarak kendisine bağlayabilmişse de, savaştan sonra geri çekilmek durumunda kalmıştır. O tarihten sonra, Yunanistan, Arnavutluk'un güneyini Helenleştirmeyi hedefleyen politikalar üretmiştir. Bu ise Arnavut yöneticilerinin ülkenin güneyindeki Yunan azınlığa şüpheyle yaklaşmalarına neden olmuştur.¹⁴¹

Vradini Gazetesi; başlarında eski Başbakan Kota olmak üzere Cavid Leskoviko ve Falios adında ve bütün Arnavut siyasi partilerini temsil eden dört Arnavut vatansesverinin, Almanlar kovulduktan sonra bir Yunan-Arnavutluk Federal Birliğinin

¹³⁷ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 209-210-211.

¹³⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Yunanistan'ın Balkan Hamlesi”, 8 Şubat 1985, s. 3.

¹³⁹ Erhan Türbedar, “Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, Aylık Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Sayı 91, 2007, s.65-72

¹⁴⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 648.

¹⁴¹ Erhan Türbedar, “Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, Aylık Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Sayı 91, Kasım 2007, s. 65-72,

kurulması yönünde 1944 Haziran'ında Yunanistan siyaset adamlarına teklifte bulunmuş olduklarını belirtmiştir.¹⁴²

Yunanistan, ülkesinden kaçan komünist çetecilerin Arnavutluk'a girmesi ve bunların kendilerine iade edilmemesini oldukça sert bir şekilde karşılamıştır. Arnavutluk'a yaklaşık 9.000 çetecinin girdiğini iddia eden Yunanistan, bu kimselerin Yunanistan'a girmeleri durumunda Yunan ordusunun müdahale edeceğini bildirmiştir. Yunanistan'ın Arnavutluk'u tehdidi üzerine Rusya Arnavutluk'u desteklemeye başlamıştır.¹⁴³

¹⁴² *Akşam Gazetesi*, 4 Mart 1945, s. 2.

¹⁴³ *Hürriyet Gazetesi*, 16 Eylül 1949, s. 1, *Hürriyet Gazetesi*, 14 Eylül 1949, s. 1.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ENVER HOCA'NIN ORTADOĞU ÜLKELERİ VE ARNAVUTLUK'UN ULUSLAR ARASI KURULUŞLARLA İLİŞKİLERİ İLE YALNIZLIK POLİTİKASI VE ENVER HOCA'NIN ÖLÜMÜ

5.1.1. Enver Hoca'nın Ortadoğu Ülkeleri Hakkında Düşünceleri

Enver Hoca Arap halklarını ve onların Amerikan emperyalizmine karşı mücadelelerini desteklemenin devlet politikaları açısından önemli olduğunu ve bu yüzden var olan rejimlere aldırmaksızın Arap halklarını desteklediklerini belirtmiştir. Araplara karşı olan politikalarında onların sadık dostu olduklarını ve olaylar Araplara karşı gelişse bile, Arapları tüm güçleriyle destekleyeceklerini de ayrıca bildirmiştir.¹

Enver Hoca'nın ABD başta olmak üzere kapitalist ülkelerin Ortadoğu politikasına maruz kalmış ülkelere uyguladığı siyaseti onaylamayan bir düşünce yapısına sahip olması; Arnavutluk'un bu ülkeler ile olan ilişkilerinde işbirliği içine girmeye yönelik bir ortamı başlangıçtan itibaren oluşturmuştur.

Enver Hoca; İsrail'i emperyalizm ve uluslar arası Siyonizm'in Yahudi diasporasını kullanarak yarattığı bir devlet olarak görmüştür.² İsrail'in Amerikan ve İngiltere desteğini yakinen takip eden Enver Hoca; bu ülkenin Araplara karşı uyguladığı politikayı hiçbir zaman desteklememiştir.

Bu kapsamda Enver Hoca; Arapların 1967'de İsrail'e yenilmelerinden sonra yapmış olduğu değerlendirmede; Ortadoğu'daki Arap devletleri arasındaki gerçek bir birlik eksikliği olduğunu, Arap olma ve Müslümanlığın onları birbirlerine bağlasa da, onların aralarındaki birliği oluşturmada yeterli olmadığını, Arap ülkeleri arasındaki dostluk ve ittifakların geçici, biçimsel ve münferit olduğu belirtmiştir.³ Enver Hoca'nın Araplar ile ilgili yukarıda öne sürdüğü değerlendirmesinin bugün bile devam ettiği düşünülürse; O'nun dünya siyasetini ne derecede ciddi takip ettiği kolayca anlaşılmıştır.

Enver Hoca'ya göre; Ortadoğu'daki krizlerin esas nedeni, kendi sömürgeci politik-ekonomik-askeri vb. gibi hâkimiyetlerini sürdürmek için mücadele eden

¹ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, (Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz), İstanbul, 1990, s. 31-32.

² Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 33.

³ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 49.

Amerikan emperyalizmi ve diğ er sömürgecilerin hâkimiyet ç abaları olmuştur.⁴ Enver Hoca'nın Amerika'nın Ortadoğ u politikasını yakından takip etmesi ve benzer politikanın Balkanlarda kendi ülkesine karşı da uygulayabileceğini göz önüne alması, doğal olarak bu ülkeye karşı iktidarı ele geç irdiğ i ilk günden itibaren srdrdğ u "en büyük kapitalist tehdit ülke imajını" gç lendirdiğ i kabul edilmiştir.

Bütün bu olumsuzluklara rağ men Enver Hoca; 6 Eylül 1977'de; yapmış olduğ u bir açıklamada ise; Arnavut halkının Arap halklarının haklı davasını her zaman desteklediklerini ve her durumda iyi veya kötü, kederli, sevinç ve zafer anlarında onların yanında olacaklarını beyan etmiştir.⁵ Bu beyan normal olarak söz konusu ülkelere uygulama açısından direkt bir etki yaratmamıştır. Ancak Enver Hoca'nın Ortadoğ u siyasetini destekleme yönündeki düşünceleri ABD ve İngiltere vb. gibi ülkelerin Arnavutluk ile yeniden ilişki kurma yönündeki gayretlerinin başlangıçtan itibaren kapanmasına yol açmıştır.

5.1.1. Mısır İle İlgili Düşünceleri

Enver Hoca; Mısır ile ilişkilerin iki devlet arasında ve iki halkın dolaysız ilişkileri olarak görmekte ve özellikle Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinin önemli olduğ u ve bunun üzerinde durulması gerektiğ ini belirtmektedir. Enver Hoca Arap halklarının işbirliğ inin dünyanın ilerlemesine hizmet edeceğ ini savunmaktadır.⁶

Enver Hoca Mısır ile ilişkilerinde; Mısır Devlet Başkanı Nasır'a, Josip B. Tito'nun ABD dostu ve Amerikan çıkarlarına hizmet ettiğ ini belirttiğ ini ve Mısır Başkanı Nasır'ın bunu doç rladđ ını ifade etmiştir.⁷

Enver Hoca; 21 şubat 1971'de; vermiş olduğ u beyanda; Ortadoğ u'da Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması hususunda fikirlerini açıklamıştır. Buna göre; Süveyş Kanalı'nın açılışının Mısır'dan ç ok ABD ve İsrail'in yararına olacağ ı, İsrail'e başka ödün verilmesinin yolunu açaacağ ını, Kanalı yeniden açılışının Avrupa'nın tüm ülkelerinin ekonomik ve askeri çıkarlarına olduğ unu; söz konusu Kanal'ın açılışının Mısır'ın çıkarları iç in değ il, fakat ABD ve Sovyetlerin şimdiki ve uzun dönemli çıkarları iç in oynanan bir oyununa dnştğ udr.⁸

⁴ Enver Hoca, *Ortadoğ u zerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 68.

⁵ Enver Hoca, *Ortadoğ u zerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 119.

⁶ Enver Hoca, *Ortadoğ u zerine Düşünceler (1958-1983)*, s.26.

⁷ Enver Hoca, *Ortadoğ u zerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 32.

⁸ Enver Hoca, *Ortadoğ u zerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 98-99.

Enver Hoca; İsrail ve emperyalizme karşı mücadelelerinde, Arap halklarına yardımı değil kısmak, tam tersine arttıracağını, 5 Ocak 1970’de beyan etmiştir.⁹

Enver Hoca ayrıca; ABD Ortadoğu’daki nüfuz alanlarına yönelik bir tehdit hissettiğinde hemen İsrail’i kışkırttığını ve İsrail’in de bazı toprakları işgal ederek Filistinlileri kendi ülkelerinden zorla sürerek diğer Arap ülkelerinde yaşamaya mahkûm ettiği bir dizi başarılı saldırılar başlattığını belirtmiştir.

Enver Hoca ayrıca söz konusu ülkelerin hedefi olan Mısır ve Suriye ise, İsrail’i yenmek için Sovyet sosyalist emperyalistlerinin desteğine bel bağladıklarını, bunun ise Sovyetler Birliği’nin çıkarlarına uygun olduğunu, çünkü onların gerçek amaçlarının Mısır ve Suriye vasıtasıyla Ortadoğu petrollerini kontrol altına alabilmek olduğunu da ilave etmiştir.¹⁰

Enver Hoca; ABD’nin Ortadoğu politikasında İsrail’in menfaatlerini gözeterek ve O’nu ön plana çıkararak üstünlük kazanma yolundaki çalışmalarını kavramış ve bu meyanda Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde ABD’nin nihai niyetinin Ortadoğu petrolleri olduğunu onlarla paylaşmıştır. Günümüzde “*Arap Baharı*” adı altında başlayan ve ABD’nin Ortadoğu ülkeleri üzerinde mutlak hâkimiyetine yönelik eylemleri göz önüne alındığında, Enver Hoca’nın ileriye gören bir lider olduğu düşünülmüştür.

5.1.3. İsrail İle İlgili Düşünceleri

Enver Hoca; İsrail ile ilgili düşüncesini, 06 Ocak 1969’da açıklamıştır. Enver Hoca’ya göre Ortadoğu krizinin esas nedeni İsrail devletinin varlığı teşkil etmemektedir. Enver Hoca; İsrail’in saldırgan, dinamik ve kapitalist bir devlet olarak kendini aktif bir şekilde dünya emperyalizminin köleleştirme planlarına ve özellikle de Amerikan emperyalizminin tüm Ortadoğu’yu boyunduruk altında tutmak amacına hizmet ettiği için tehlikeli bulmuştur.

Enver Hoca; İsrail’in Amerika’nın bir peyki olduğu, genel olarak ve bazı durumlarda İsrail’in “*kendi eylemleri* “ gibi görünse bile, Araplara karşı yapılan tüm eylemlerde büyük Siyonist sermayenin desteğinin ve ABD’deki Yahudi lobisinin etkin olduğu kabul edilmiştir.¹¹

⁹ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 75.

¹⁰ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 123.

¹¹ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 67-68.

Buna ilave olarak; Enver Hoca; 22 Eylül 1978'de yaptığı açıklamada; İsrail'in ABD'nin hizmetinde gerçek bir jandarma olduğunu ve bu jandarmanın Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün vb. gibi ülkelerde kanlı savaflara neden olduğunu belirtmiştir. Enver Hoca ayrıca, ABD'nin İsrail'e güçlü silahlar vererek desteklediğini ve Arap ülkeleriyle sorunlarında ve petrol fiyatlarının ayarlanmasında güçlüklerle karşılaştığında, İsrail vasıtasıyla savafla kadar giden olayları kışkırttığını belirtmiştir. Enver Hoca anılan kışkırtmalar sonucu çıkan savaflarda ise; Mısır, Suriye, Ürdün'e ait topraklarından (Sina, batı Sahil, Golon Tepeleri ve Gazze Şeridi) çıkmayacak şekilde işgal ettiklerini konuşmasına ilave etmiştir.¹² Bir başka deyişle; Enver Hoca Arap-İsrail savaflarının gerçek nedeninin ABD'nin Ortadoğu politikasında İsrail'i kullanması olduğunu düşünmüştür.

5.1.4. Filistin İle İlgili Düşünceleri

Enver Hoca; 29 Haziran 1970'de; yapmış olduğu açıklamada; Filistin halkına sevgi ve sempati duyduklarını, çünkü Filistinlilerin acı çeken fakat savaflan kahraman bir halk olduklarını belirtmiştir. Enver Hoca ayrıca; bazı Arap liderlerinin-Mısır ve Lübnan liderleri- yalnız konuştuklarını; konferans tertipleyerek uzlaşmalara hazırlanırken, Filistinlilerin tek başlarına İsrail'in tüm sınırları boyunca savaştıklarını belirtmiştir.¹³

Enver Hoca, 06 Eylül 1977'de; yapmış olduğu diğeri bir açıklamada ise; kahraman Filistin halkının Arap kardeşlerince verilen topraklarda dağılmış bir biçimde vatansız ve mutsuz olarak yaşadıkları, katliamlara uğramış ve dağılmış olsa da, bu ulusun yüksek bir savafl ruhuna ve savaflmak gerektiğinin bilincinde olduklarını, özgürlüklerini ve haklarını kazanmak ve vatanlarına tekrar kavuşmak için savaflmayı asla bırakmayacaklarını ifade etmiştir. Enver Hoca Arnavut halkının, uzun süredir acı çeken kahraman bu halka karşı büyük bir sevgi ve hayranlık beslediğini ve onların zaferine sarsılmaz bir güven duyduğunu da ilave etmiştir.¹⁴

5.1.5. İran İle ilgili Düşünceleri

Enver Hoca döneminde; İran'da genel olarak iktidarda bulunan Pehlevi ailesi ve Şah Rıza Pehlevi'nin, İran'ın en önemli zenginliğı, petrolü, ABD ve diğeri Batılı

¹² Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 134-135.

¹³ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 82.

¹⁴ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 118.

devletlerle paylaşımında, halkını oldukça mağdur bırakmasına karşı olmuştur. Enver Hoca; Şah'ın İran'ı ABD'nin bir peyki olduğu, Şah'ın petrolden elde edilen gelirleri halkıyla paylaşmak yerine Batı bankalarında muhafaza ettiği ve Batı devletlerinde mal ve mülk sahibi olduğunu ve Şah'ın bu şekilde davranmasının uygun olmadığını düşünmüştür.¹⁵

Enver Hoca; İran lideri Humeyni'nin 1979'da; Şah Rıza Pehlevi'ye karşı yapmış olduğu devrimi; burjuva demokratik karakterli ve anti-emperyalist bir halk devrimi olarak nitelendirmiştir.¹⁶

Enver Hoca; İran halkının Şah monarşisine karşı ayaklanmasının dünya çapında bir etkisinin olduğunu ve bu etkinin yalnızca ekonomik bakımdan değil, politik yönden de önem taşıdığını belirtmiştir. Enver Hoca ayrıca; bir özgürlük hareketi olarak bu ayaklanmanın, tüm Arap ve Afrika ülkelerinde elverişli bir durum yarattığını ve böylece halkların özgürlük mücadelesi için nasıl ayaklanacaklarının yeni bir örneğe kavuştuğunu ilave etmiştir.¹⁷

5.2. Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere, COMECON ve Varşova Paktı'na Giriş ve Çıkış

5.2.1. Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere Girişi

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti resmi olarak Birleşmiş Milletler üyeliği için 25 Ocak 1946'da; başvuruda bulunmuştur. Söz konusu müracaat mektubu Yugoslavya'nın Birleşmiş Milletler Temsilcisi Edvard Kardelj vasıtasıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Dönem Sekreteri Gladwyn Jebb'e iletilmiştir. Anılan şahıs bahse konu müracaatın gündeme konulması gerektiğini belirtmiştir.

Arnavutluk'un bu müracaatı Sovyet Rusya ve Polonyalı Dışişleri Bakan Yardımcıları Andrei Vyshinsky ve Zygmunt Modzelewski tarafından da desteklenmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Arnavutluk'un müracaatını gündeme konulup konulmaması hususunu görüşmüştür. Ancak ABD delegesi Edward Stettinius, yeni bir katılımın çok dikkatli düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. İngiliz delegesi Ernest Bevin'de ABD'li Edward Stettinius'u desteklemiştir.

¹⁵ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 141.

¹⁶ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 166.

¹⁷ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, s. 208.

Bununla birlikte; Ernest Bevin bu aşamada herhangi bir yeni üyeliği tartışmak istememesine rağmen kendisinin Arnavutluk'un müracaatına karşı itirazının olmadığını ifade etmiştir. Aslında; İngiltere ve ABD, Arnavutluk'ta küçük çaplı isyan çıkmasına kışkırttığı suçlaması karşısında onlarda, Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere giriş başvurusunu ret etmişlerdir. Her iki ülke Tiran'dan temsilcilerini çekmişlerdir.¹⁸ Sonuç olarak; Arnavutluk müracaatı gündeme alınmış ancak üyelere konuyu tamamıyla tartışmaları için süre vermiştir.¹⁹

Arnavutluk Başbakanı Enver Hoca, 05 Ağustos 1946; Tiran'da Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Soboljev'den ülkenin Birleşmiş Milletlere üyelik için müracaatını tartışmak için bir temsilci görevlendirmesini istediğine yönelik bir davet aldığını beyan etmiştir. Söz konusu göreve Tuk Jakova getirilmiştir. Arnavutluk'un müracaatını Sovyetler Birliği ve Polonya desteklemiş; ABD ile İngiltere ise karşı olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte İngiltere Arnavutluk'un barışsever bir ülke olup olmadığını sorgulanması gerektiğini açıklamıştır. Söz konusu açıklama ile İngiltere, Mayıs 1946 tarihinde İngiliz kruvazörlerine Arnavut sahil bataryalarının ateş açmasını kastetmiştir.

Korfu Körfezi'nde meydana gelen kazada Arnavutların sorumluluğu üstlenmemesi ve zararın tazminat konusunda duyarsız kalması, İngiltere'yi oldukça rahatsız etmiştir. O dönemde; Arnavut-İngiltere ilişkileri göz önüne alındığında; İngiltere'nin Arnavutluk'a ekonomik veya diğer konularda bir yaptırım uygulatacak bir ortak yönlerinin olmamasından dolayı, İngiltere ABD ile işbirliği yaparak Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere girişini engellemek veya geciktirmek için uğraştığı görülmüştür.

Hâlbuki İngilizler başlangıçta; Arnavutluk ile ilişkilerini geliştirecek şekilde hareket etmiştir. Bu kapsamda; Birleşmiş Milletler tarafından sağlanan yardımın dağıtılmasında Arnavutluk'ta bulunan İngiliz askerlerini görevlendirmek istemiş, ancak bu Enver Hoca tarafından kabul görmemiştir. Buna tepki olarak İngilizler, söz konusu yardımları başka yerlere yöneltmişlerdir. İki ülke arasındaki sürtüşme daha sonra komünist sisteme karşı gelen Balli Kombetar ve komünist olmayanların İngilizler'in marifetiyle ülke dışına çıkartılması ile devam etmiştir. Buna Korfu Kanalına meydana gelen kazanın yarattığı gerginlik eklenmiş, İngilizler tazminat olarak İkinci Dünya

¹⁸ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Fransisco & Oxford, USA, 1990, s. 20.

¹⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, s. 5-6.

Savaşı sırasında Arnavutluk'un önce İtalyan sonra Almanlar tarafından gasp edilen ve Londra'da bankada bulunan altınlarına el koyması ile artmıştır.

Arnavutluk, Korfu kazasında kendi suç veya kabahatlerinin olmadığını iddia etmekte ve söz konusu Londra bankalarında bulunan altınlarını istemektedir. Dolayısıyla içinde bulunan şartlar İngilizlerin Arnavutluk'u Birleşmiş Milletler üyeliğine evet oyu vermeye yöneltmemiştir. İngilizler de söz konusu üyeliğe karşı çıkmışlardır.²⁰

ABD'leri Arnavutluk'u İtalyanların işgalinden önce iki ülke arasında anlaşma yapılmasına yönelik isteklerine henüz cevap verilmemesinden; Yunanistan ise Güney Arnavutluk'ta ki azınlıkları millileştirmekle suçladığından ve bu kapsamda Arnavutların 24 defa sınır tecavüzünde bulunduğundan dolayı söz konusu müracaata karşı çıkmışlardır. Birleşmiş Milletler Üyelik Komitesi, Arnavutluk'un üyelik isteğinin gündeme gelmesinden önce Yunan iddialarının araştırılması için zamana ihtiyaç duyulduğuna karar vermiştir.²¹

Diğer bir görüşe göre; Amerika Birleşik Devletleri'nin; Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere üyeliğine karşı çıkmasında iki neden bulunmuştur. Bunlardan ilki, iki devlet arasında Kral Zogu zamanında imzalanmış olan üç anlaşmanın yürürlüğünün devam ettirilmesi; diğeri ise Arnavutluk'ta 2 Aralık 1945'te yapılan genel seçimin doğruya yansıtmadığı ve Enver Hoca'nın halk tarafından seçilmediği şeklinde belirtilmiştir.²²

06 Ağustos 1946'de İngiltere Delegatesi Paul Falla; Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere üyeliği konusunda hali hazırda uyguladığı rejimin politik özgürlüğü içermediği için kabul edilmemesi gerektiğini ve karşı olduklarını ifade etmişlerdir.²³

Bunun yanında; 10 Ağustos 1946'de; Çekoslovakya delegesesi Josef Korbel'de Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler üyeliğine yönelik müracaatını desteklemiştir.²⁴

Nihayet; 18 Ağustos 1946'da; Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere üyeliği konusundaki oylama sonuçlanmıştır. Buna göre üç ülke (Sovyet Rusya, Polonya ve

²⁰ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 462.

²¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, s. 59-60.

²² Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 461.

²³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 210.

²⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 66.

Suriye) lehinde, dört ülke karşı (ABD, İngiltere, Avustralya ve Belçika) aleyhinde, dört ülke de çekimser (Fransa, Çin, Brezilya ve Kolombiya) kalmıştır.²⁵

10 Ağustos 1946–20 Ağustos 1946’da Birleşmiş Milletlerinin Arnavutluk üyeliği için yapmış olduğu oylamaya katılmak için Paris’e giden Enver Hoca; söz konusu oylamanın olumsuz neticelenmesinin ardından Paris’te yapmış olduğu basın toplantısında; ne Paris Konferansının, ne Dört Büyük Ülkenin ne de herhangi bir konferansın ülkesinin sınırlarını belirlemeye yönelik bir tartışmaya girmelerine haklarının olmadığını, Yunanistan’ın sınırdan bir karış toprak alabilmesi için konferans yerine savaşması gerektiği ve tüm dünyanın Arnavutluk’un kendi sınır çizgilerinin nereler olması gerektiği konusunda tartışmasına izin vermediklerini belirtmiş; Paris Konferansı’nda alınan kararı protesto ettiğini ifade etmiştir.²⁶

Arnavutluk’un Birleşmiş Milletlere üyeliği ile ilgili oylama; 29 Ağustos 1946’de yapılmış ve sonuç itibarıyla beş üye (Brezilya, Fransa, Meksika, Polonya ve Sovyetler Birliği) olumlu, üç üye (İngiltere, Hollanda ve ABD) karşı, üç üye de çekimser (Avustralya, Çin ve Mısır) kalmışlar ve dolayısıyla oylama kaybedilmiş ve istek ret edilmiştir.²⁷

01 Eylül 1946’da; Birleşmiş Milletlerin Arnavutluk üyeliğini ret etmesi Tiran’da 30.000 kişinin katıldığı gösteri ile protesto edilmiştir. Söz konusu protestoda Yunanistan temsilcisinin Arnavutluk sınır tecavüzü ile ilgili şikâyetine önem vermesi ise ayrıca Arnavutluk hükümeti tarafından resmi olarak da protesto edilmiştir.²⁸

15 Eylül 1949’da; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince Arnavutluk’un üyeliği konusunda yeni bir oylama yapılmıştır. Söz konusu oylamada Sovyet Rusya ve Ukrayna kabul, Kanada ret ve 8 ülke de çekimser kalmış ve Arnavutluk’un isteği bir kez daha ret edilmiştir.²⁹

14 Kasım 1955’de; Birleşmiş Milletler Kanada delegesi Paul Martin içlerinde Arnavutluk’un da bulunduğu 18 ülkenin üyelik başvurusunun kabul edilmesi ile ilgili bir teklifte bulunmuştur. Söz konusu teklife ilk defa İngiltere, Mongolia ve

²⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 214.

²⁶ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 96.

²⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 82.

²⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 86.

²⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 373.

Arnavutluk'un yeterli niteliklerde olduğuna dair bazı şüpheleri olsa da rıza göstermiştir.³⁰

Oylama önce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde yapılmış ve Arnavutluk 7 evet, 4 çekimser oy almıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ise oylamayı 14 Aralık 1955'te tamamlamıştır. Arnavutluk 48'e karşı 3 karşı oyla (Küba, Yunanistan ve **Milli?? Çin**) ve 5 çekimser oyla oylamayı tamamlamıştır. Arnavutluk 1945 yılında; kurulan Birleşmiş Milletlere uzun uğraştan sonra ancak 15 Aralık 1955'te girebilmiştir.³¹

Arnavutluk Birleşmiş Milletlere üye olmak için bir ülkenin yapabileceği tüm gayretlerin ötesinde de çaba göstermiştir. Bu kapsamda; gerektiğinde Yunan sınırını asilere karşı kapatacak şekilde tedbirler alarak Birleşmiş Milletler ve uluslar arası kanunların ruhuna uygun olarak hareket ettiğini dünyaya ispat etmek istemiştir. Tüm önlemlere karşı Yunanistan'dan kaçan çetelerin silahları ellerinden alınmış ve bu insanlar toplama kamplarında emniyet altına alınmışlardır.³² Ağustos 1948'de Londra'da yayımlanan Time and Tide dergisine göre; alınan tüm bu tedbirlere rağmen başta İngiltere olmak üzere Arnavutluk üzerindeki baskıyı kaldırmadığı ve bu durumu Yunanistan'ın iş işlerine karışma olarak nitelendiğini belirtmiştir.³³

5.2.2. Arnavutluk'un COMECON (The East European Council For Mutual Economic Assistance)'A Girişi ve Ayrılışı

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı biter bitmez, bir yandan İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskıya geçmesi, diğer yandan da işgalleri altındaki Avrupa ülkelerinde komünist rejimleri baskı ve tehdit metotları ile kurmaları, bilhassa Birleşik Amerika'nın, Sovyet Rusya ile barışta da işbirliği yapabileceği hususundaki ümitlerinin çabucak kaybolmasına sebep olmuştur. Amerika, tekrar Monroe Doktrini'ne dönmek için Avrupa'dan çekilmek şöyle dursun, Sovyet Rusya'nın şimdi yaratmaya başladığı tehlike ve tehdidi gayet açık olarak görmeye başlamıştır. Bundan dolayı, 1947 Mart'ında; "*Truman Doktrini*" ve Haziran 1947'de; "*Marshall Planı*"nı ortaya atmıştır.

³⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 498-500.

³¹ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 472; Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 500.

³² *Hürriyet Gazetesi*, 10 Temmuz 1948, s. 3; *Hürriyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1948, s. 1, 4.

³³ *Hürriyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1948, s. 3.

Truman Doktrini, Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme kararını ve Marshall Planı da hür Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirme kararını ifade etmiştir.³⁴

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'nın tekrar kendi kabuğuna çekilerek meydanı Sovyetlere bırakacağına kesinlikle inanmış olan Moskova için, Amerika'nın bu yeni tutumu bir sürpriz olmuş ve Sovyetleri telaşlandırmıştır. Uydu ülkelerle Moskova arasındaki bağları daha da güçlendirmek ve aynı zamanda da milletlerarası komünist faaliyet ve hareketlerini bir merkezden idare etmek için yeni tedbirlere başvurmaya karar vermiştir. Bu kapsamda; Eylül 1947'de; Sovyet Rusya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin liderleri Polonya'nın Szklarska Poreba şehrinde toplanmışlar ve yayınladıkları belgelerle 5 Ekim 1947'de; COMINFORM'un (Comunnist Information Bureau) kurulduğunu ilan etmişlerdir. Gerek belgelerde, gerek verilen demeçler ve yapılan konuşmalarda, Birleşik Amerika'ya, Truman doktrinine ve Marshall Planına çatılması, COMINFORM'un kuruluş sebebini açıkça ortaya koymuştur.

Yayımlanan belgelere göre, kurulan bu milletlerarası komünizm teşkilatının amaçları şunlardır:

- İşçilerin yegâne vatani olarak Sovyetler Birliği'nin savunulması,
- Birleşik Amerika tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele edilmesi,
- Bütün dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulması.

1949 yılında; Doğu Avrupa ve Balkanlardaki komünist devletler, Marshall Planı'na bir karşı girişim olmak üzere, Sovyet Rusya ile birlikte, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) örgütünü kurmuşlardır. COMECON, 1960 yılına kadar üye devletlerin ekonomilerini koordine etmek ve aralarında daha iyi bir iş gücü bölümü ve işbirliği düzenlemek amacıyla birtakım planlar geliştirmiştir. Başka bir deyişle; COMECON, başlangıçta gerçek manada bir ekonomik işbirliği teşkilatı şeklinde çalışmıştır. Ayrıca, Amerika'nın Marshall Planı'nın belkemiğini teşkil etmesi gibi, Sovyet Rusya da gelişmiş endüstrisi ile sosyalist ülkelerin kalkınmalarında bir dayanak olmuştur.³⁵

³⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007 s. 436.

³⁵ İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 154-160; ARMAOĞLU Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s. 556.

COMECON, 1949'da; Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya'nın iştiraki ile kurulmuştur. Birkaç ay sonra söz konusu birliğe Arnavutluk, Demokratik Alman Cumhuriyeti katılarak üye sayısı 8'e çıkmıştır. Anılan birliğin amacı Doğu Avrupa Devletlerinin dış ekonomik ilişkilerine hükmetmektir. Ayrıca amaçları arasında Yugoslavya ve Josip B. Tito'ya ekonomik ambargo koymakta bulunmuştur.³⁶

1948-1961 yılları Arnavutluk'un Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin olduğu ve çok yararlı geçen bir dönem olmuştur. Ocak 1949'da, COMECON'un kuruluğu çalışmalarına katılmayan Arnavutluk direkt olarak 01 şubat 1949'da üyelik başvurusunda bulunmuştur.³⁷

Arnavutluk; 22 şubat 1949'da COMECON'a üye olarak kabul edilmiştir. Böylece bu topluluğa üye ülkeler Arnavutluk ekonomisini geliştirmek için destekte bulunmaya başlamışlar. Sovyetler Birliği, Arnavutluk'tan ithal edilen ürünlere iki kat fiyat verirken kendisinin Arnavutluk'a sattığı ürünlerde de yarı fiyatına satış yapmıştır. Sovyetler Birliği ayrıca Yugoslavya'nın daha önce Arnavutluk'a taahhüt ettiği tüm kredileri vereceğini yenilemiştir.³⁸ Bu dönemde özellikle 1949-1951 yılları arasında Sovyet Rusya ile dış ticaretinin yaklaşık % 50'ni gerçekteşirmiştir.³⁹

COMECON 1949'da kurulmasına rağmen, Josef Stalin'in ölüminden sonra komünist ülkeler arasında önemi artmıştır. Bu tarihten sonra; Sovyetler Birliği; COMECON'u; komünist ülkeler üzerinde etkinliğini artırmak için bir vasıta olarak kullanmaya başlamıştır. Bir başka deyişle Sovyet lideri Nikita S. Kuruşçev'in komünizmi geliştirmek için ekonomik araçları kullanmasıdır.⁴⁰

Sovyetler Birliği 1956 Polonya ve Macaristan hadiselerinden sonra COMECON'dan yararlanarak sosyalist ülkeleri Moskova'ya daha sıkı bir şekilde bağlamaya sevk etmiştir. Zira 27 Temmuz 1956 tarihli Pravda Gazetesi, "*Sovyetler Birliği ile Halk Demokrasilerinin milli ekonomik planlarının koordinasyonunun hızlandırılması, sosyalizmin kuvvetlendirilmesi için gereklidir*" derken, 1958 Ocak

³⁶ David D. Finley, "A Political Perspective of Economic Relations in the Communist Camp", *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 2 (Jun., 1964), s. 297-298; Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Fransisco& Oxford, USA, 1990, s. 21.

³⁷ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 332.

³⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 334.

³⁹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999, s. 159.

⁴⁰ David D. Finley, "A Political Perspective of Economic Relations in the Communist Camp", *The Western Political Quarterly*, s. 294.

ayında, COMECON'un Moskova'da yapılan toplantılarında da, Sosyalist Bloğun ekonomik bütünleşmesini hedef tutan planlar yapılmış ve bu planlar “uzlaşma” esasına dayandırılmıştı.

Yani, her sosyalist ülkeye belirli ekonomik faaliyet alanlarında belirli görevler verilmiştir. Bunun neticesi şu oluyordu ki, bir sosyalist ülkenin ekonomik faaliyeti ancak belirli bir alanda yoğunlaşacağından, diğer alanlarda faaliyette bulunamayacak ve dolayısıyla, ya Sovyet Rusya'ya veya diğer bir sosyalist ülkeye bağımlı kalacaktı. Sovyetler bilhassa bu işte karlı idiler. Çünkü Sovyet endüstrisi diğerlerine nazaran en gelişmiş idi. Sovyetlerin bu yola yönelmesinde Avrupa'da Ortak Pazar'ın kurulmasının önemli etkisi olduğu düşünülmüştür. COMECON'un Aralık 1958'deki Prag ve Mayıs 1959'deki Tiran toplantılarında “uzmanlaşma”nın daha da ayrıntılarına inilmiştir.⁴¹ Bu çerçevede Nikita Kruşçev Arnavutluk'tan sadece meyve, sebze üretmesini istemişti. Ağır sanayiye önemli bir hedef kabul eden Enver Hoca için Nikita Kruşçev'in bu teklifini kabul etmemiştir.

13-16 Mayıs 1959'de; Council For Mutual Economic Assistance (COMECON) toplantısı Tiran'da yapılmıştır. Toplantıda Doğu Avrupa ülkeleri arasında maliyeti düşürerek ve üretimi artırarak yapılacak çeşitli tipteki malzemenin üretiminin özelleştirmesi onaylanmıştır. Söz konusu toplantıda ayrıca güç sistemlerinin bağlantısı tartışılmıştır. Konsey ayrıca kömür ve kok kömür kaynaklarının genişlemesi hususunun demir, çelik ve kimyasal endüstrinin genişlemesini de tartışmışlardır.⁴²

Sovyetler Birliği'nin ekonomik olarak başarılı görünümünü COMECON vasıtasıyla komünist ülkeler üzerinde politik üstünlük sağlamaya borçlu olduğu belirtilmiştir. Bu konuda ki engellerden birini Arnavutluk ile olan ilişki teşkil etmiş, Arnavutluk Kruşçev'in belirttiklerini benimsemeyerek uygulamaktan kaçmış; bu durum diğer komünist ülkelere olumsuz etki yapmıştır.⁴³

5.2.3. Arnavutluk'un Varşova Pakti'na Girişi ve Ayrılışı

Varşova Pakti'nin çıkış noktasını ABD'nin Truman Doktrini⁴⁴ ile Marshall Planı/Yardımları⁴⁵ ve müteakiben oluşturulan NATO⁴⁶ teşkil etmektedir.

⁴¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 556.

⁴² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 553.

⁴³ David D. Finley, “A Political Perspective of Economic Relations in the Communist Camp”, *The Western Political Quarterly*, s. 314-316.

⁴⁴ **Truman Doktrini:**

Başkan Truman, 12 Mart 1947 tarihinde Kongreye kendi adıyla anılacak mesajını okudu. “Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklarca harcanan

Truman Doktrini'nin temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında buldukları korkusudur. Bu korku ise, savaştan sonra Avrupa'da ortaya çıkan olaylardan ve ABD'nin bu olayları yorumlayış biçiminden doğmuştur. Böylece, 1947 yılını izleyerek, Amerikan dış politikasının temel anlayışı komünizme karşı açılan savaş olmuştur ve bu savaşın çıkış noktasında da Truman Doktrini vardır. ABD İkinci Dünya Savaşından sonra zengin ve yeryüzünün en güçlü devleti olarak dünya önderliği rolünü almış ve savaş öncesinin yani 1930'ların düzenini en iyi biçimde korumayı amaçlamıştır. Başkan Truman'a göre, Sovyetler Birliği Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de denetimi altına alacak olursa, ABD ve Batı Avrupa için yaşamsal öneme sahip Ortadoğu Sovyet etki alanı içine girebilirdi. İşte bu koşullar altında Truman, 1947

çabalara(Yunanistan kastediliyor) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları(Türkiye kastediliyor) destekleme amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım” diyen Truman, Kongre'den hükümete, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapma yetkisinin verilmesini istemiştir. Bu istek kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Truman yardımı başlamıştır. Bu yardımın 300 milyonu Yunanistan'a, 100 milyonu ise Türkiye'ye verilmiştir. Truman Doktrini, bir yandan yeryüzünün iki bloğa ayrıldığını ve Sovyet –Amerikan mücadelesinin başladığını ilan edip 1990 'a kadar artıp azalan tempolarla sürecek olan soğuk savaşın ilk adımlarını oluştururken, öte yandan Doğu Avrupa ve Balkanlardaki bölünmeyi de çok daha kesin çizgileriyle ortaya koymuştur. (Bkz. Oral Sander, s.a.g.e., s 258-259.)

⁴⁵ **Marshall Planı:**

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın bir söylevinde ortaya attığı ve Avrupa'nın ekonomik kalkınmasıyla ilgili olan bu plan, soğuk savaşın çıkış noktası sayılabilecek Truman Doktrininden ayrı bir anlam taşımaktaydı. “*Marshall Planı*” adı verilen bu Avrupa Kalkınma Projesi'nin ilk hazırlandığı 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanan 16 devletin konferansıya başladı. Marshall Planı'nın çağrısı Doğu Avrupa ülkeleriyle Sovyetler Birliğini de içine almaktaydı, bu devletler katılmayı reddettiler. Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (CEEC) , ABD'ye gönderilecek raporun hazırlanmasına temel olacak bilgilerin derlenmesi, yani her devletin ne kadar yardıma ihtiyacı olduğunun ortaya çıkarılması için, söz konusu 16 Avrupa devletine soru cetvelleri göndermiş ve gelen bilgilerin ışığı altında genel bir rapor hazırlayarak ABD'ye yollamıştır. Böylece dört yılı kapsayan(1947-1951) Avrupa Kalkınma Projesi, yani Marshall Yardımı başlamıştır. Sovyetler Birliği ise Marshall Planı'nın Truman Doktrini'nden sonra ortaya çıkmasını bu doktrinin uygulanması biçiminde yorumlamış ve programa kendisi katılmadığı gibi diğer Doğu Avrupa ülkelerinin de katılmaması için baskı yapmıştır.⁴⁵ (Bkz. Oral Sander, a.g.e, s. 259-260.)

⁴⁶ **NATO'nun Kuruluşu:**

Kuzey Atlantik Antlaşması 04 Nisan 1949 tarihinde Washington'da Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD arasında imzalanarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, yani NATO kurulmuştur. (Bkz. Oral Sander, a.g.e., s. 265.)

NATO Antlaşması tüm üyeler için ortaklaşa savunma ilkesine dayanmıştır ve en önemli özelliği budur. Bu ortaklaşa savunma antlaşmasının 5.maddesinde şöyle bir anlatım bulunmaktadır.” Taraflar, içlerinden birine ya da birkaçına karşı Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması ve dolayısıyla taraflardan her birinin böyle bir saldırı durumunda, BM Antlaşmasının 51'inci maddesiyle tanınan tek tek ya da ortak NATO Antlaşmasının bu en önemli maddesinin dikkatli bir incelenmesinden anlaşılacağı gibi, NATO'da , “*otomatik yardım*” yani bir saldırı durumunda silahlı kuvvetlerin kullanımıyla hemen yardıma koşmak öngörülmemiştir. (Bkz. Oral Sander, a.g.e., s. 266.)

NATO'nun önemli özelliklerinden biri, ABD'nin barış zamanında Avrupa ülkeleriyle yaptığı ilk askeri ittifak olmasıdır. Sovyetler Birliği, 1955 yılında NATO'nun Doğu Bloğundaki karşılığı olan Varşova Paktını kurunca iki blok kesin çizgileri ile ortaya çıkacaktır. (Bkz. Oral Sander, a.g.e., s. 270)

yılından başlanarak, yalnız Yunanistan ile Türkiye'ye askeri yardım yapmakla kılmıyor, aynı zamanda Amerikan dış politikasına yeni bir unsur, “*Sovyetler birliğini Çevreleme Politikasını (Containment Policy)*” getirmiş oluyordu. Bu politika, Sovyet askeri tehdidi ya da bir komünist devlet tarafından desteklenen iç savaşların hüküm sürdüğü bütün devletlere yardım yapmak biçiminde özetlenebilir. ABD tarafından Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardım, yani Truman Doktrini, bu tutumun ilk belirtisidir.⁴⁷

NATO'nun kuruluşundan (04 Nisan 1949) altı yıl sonra, Federal Almanya'nın 1955'te silahlandırılması ve NATO'ya katılması sebep gösterilerek; 14 Mayıs 1955'de; yedi sosyalist ülke (Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk (1968'de üyelikten çekildi)) Varşova 'da bir savunma anlaşması imzaladılar.⁴⁸

Varşova Paktı; 14 Mart 1955 tarihinde; yirmi yıl süre için akdedilmiştir. Amacı halk demokrasisi ile yönetilen ülkelerin Sovyetler Birliği ile birleşmesini sağlamak olmuştur. Bu pakt evvela, tehditlere ve kuvvete başvurmaksızın her türlü anlaşmazlıkları görüşmelerle çözmeyi hedeflemiştir. Paktı imzalayan Devletler 3. Maddede, aralarından birisi saldırıya uğradığı takdirde derhal yardıma koşacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ayrıca birleşik bir komutanlık ihdas etmeyi, Pakt'la bağdaşmayan hiçbir koalisyona girmemeyi ve hiçbir anlaşmayı imzalamamayı kararlaştırmışlardır.⁴⁹

Varşova Paktı, Sovyetler, savunma olanaklarını Rusya toprakları dışında genişletmek; Sovyet silahlı kuvvetlerine müttefik kazandırmak ve Avusturya barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Macaristan ve Çekoslovakya'da Sovyet kuvvetlerini bulundurmak, fakat en önemlisi, 700 kilometre kadar Batıya kaydırılan Sovyet sınırına karşın bu sınırın ilerisinde Sovyetler Birliği ile Avrupa'da ki Halk Demokrasileri arasında yapılan savunma anlaşması, her ne kadar Sovyet yöneticilerinin anlatımıyla, “*bir NATO saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerini savunmak*” amacıyla kurulmuşsa da, asıl işlevi başka olmuştur. Ülke yönetimini Josef Stalin'in ölümünden sonra ele geçiren SBKP Genel Sekreteri Nikita Kruşçev, özellikle Josip B.Tito'nun Yugoslavya'daki ulusçu, bağımsız ve “*asi*” tutumunu, Doğu Avrupa'da genişlemesini engellemek amacıyla, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etki ve denetimini artırmak ve

⁴⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara 1989, s. 257-258.

⁴⁸ Oral Sander, a.g.e., s. 271-272; İhsan Gürkan, “İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar” *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 159-160,

⁴⁹ Pierre Paraf, *Halk Demokrasileri*, (Çeviren: Zaven BİBERYAN), İstanbul, 1968, s. 116.

yeni Josip B. Tito'ların çıkmasını önlemek istemesi üzerine Varşova Pakti kurulmuştur.⁵⁰

1955 yılında kurulan Varşova Pakti, Yugoslavya dışındaki Doğu Avrupa komünist ülkelerini ve Sovyetler Birliğini, NATO'nun karşıtı olan kuvvetli bir askeri ittifak içinde bir araya getirmiştir.⁵¹

Varşova Pakti imzalandıktan sonra, COMECON ile ortaya çıkan birçok mesele yeniden su üstüne çıkmıştır. Bütün üye devletler, askeri planlama işlerine katılmak istemişler, ayrıca, ulusal egemenliklerini korumaya kararlı olduklarını da açıkça belirtmişlerdir. Çünkü her şeyde ve her yerde açıkça görülen Sovyet hegemonyası onlarda kaygı uyandırmıştır.⁵²

Varşova Pakti'nin kuruluş antlaşması, üye ülkeler arasında birleşik bir askeri komutanlık kurulmasını ve Doğu Avrupa ülkelerinin topraklarında Sovyet ordu birliklerinin yerleşmesini öngörmüştür. Bu kapsamda; Leonid Brejnev döneminde Doğu Avrupa ülkelerine müdahale "*hukuki*" bir kılıf içine sokularak, Brejnev doktrini adı verilen ve "*dost ülkelerdeki yıkıcı faaliyetlere ortak müdahale*" ve "*sınırlı egemenlik*" anlaşmaları ile Varşova Pakti'nin varlık gerekçelerinden biri haline gelmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinde Varşova Pakti'nin bu niteliklerine karşı ortaya çıkan tepki yalnız Macar ve Çek ayaklanmalarının temel nedenlerinden biri olmamış, aynı zamanda bölgede Sovyet etkisinin 1989'da yıkılmasına da neden olmuştur.⁵³

İkinci Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk, Yugoslavya hegemonyası altına girmiştir. Başlangıçta iyi olan ilişkiler, Yugoslavya'nın Arnavutluk kaynaklarını sömürdüğü anlaşılınca, soğumaya başlamıştır. Arnavutluk, yeni bir müttefik arayışı içine girmiştir. Yugoslavya ile ittifak halinde olan Sovyetler ise Yugoslavya'nın yanında olmuştur. Ancak, Yugoslavya-Sovyetler Birliği anlaşmazlığı sonucunda Yugoslavya'nın 1948'de COMINFORM'dan çıkarılması ve ilişkilerin kesilmesinden sonra, Sovyetler ve Arnavutluk arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Arnavutluk, Yugoslavya ile ilişkilerini kesmesinden sonra Sovyet yardımlarına bağlı hale gelmiştir. Şubat

⁵⁰ Oral Sander, a.g.e., s. 272.

⁵¹ İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar" , *Balkanlar" Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, a.g.m. s., 160.

⁵² İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar" Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, s. 160.

⁵³ Oral Sander, a.g.e., s. 272.

1949'da; Arnavutluk COMECON'a katılıp, sonrasında Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır.⁵⁴

14 Mayıs 1955'de; Arnavutluk Varşova Paketi'nin imtiyazlı bir üyesi olmuş ve izolasyonun dışına çıkmıştır. Arnavutluk, 1955'te kurucu üyelerden biri olarak Varşova Paketine (VP) girmek sonucunda sınırlarını komünist devletler güvencesine almakla birlikte, Arnavutlar kendilerini Yugoslavya tehdidinden uzak görememiştir.⁵⁵

Arnavutluk Varşova Paketi'ne, 1955'te kurucu üye olarak girmesiyle sınırlarını komünist devletlerin güvencesine almış, ancak kendini hiçbir zaman Yugoslav tehdidinin uzağında görmemiştir.⁵⁶ Bununla birlikte; Varşova Paketi'nin güvenlik kuşağı teşkil eden bir tampon bölge yarattığı vb. gibi bir takım önemli stratejik yararlar sağladığı düşünülmüştür.⁵⁷

Arnavutluk; 1961 yılına kadar Sovyetler Birliği ile sıcak münasebetlerde bulunmuştur. Ancak, Sovyetler Birliği ile bağılıklarını keserek Çin ile anlaşmıştır. Böylece Çin ile ittifak kuran ilk Avrupa devleti Arnavutluk olmuştur. Ancak; Arnavutluk konusu, Sovyetlerle Çin arasında ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur.

Çin ve Yugoslavya Varşova Paketi'nin dışında kalmıştır. 1968'de "Prag Baharı" olarak bilinen olaylar üzerine Varşova Paketi'ne bağlı askerler Çekoslovakya'ya girmiştir. Sovyetlerin Çekoslovakya'ya Ağustos 1968'de girmesi Arnavutluk'u dış politikasını yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Her ne kadar 6 yıldır her hangi bir çalışmada yer almamasına rağmen Varşova Paketi'nden; 13 Eylül 1968'de çıkmıştır.⁵⁸

Sovyetler Birliği'nin 20 Ağustos 1968'de Çekoslovakya'yı işgali, Aleksander Dubcek'in reformları, Brejnev Doktrininin ilanı, Arnavutluk'un 5 Eylül 1968'de Varşova Paketi'nden resmi olarak çekilmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya müdahalesini protesto ederek kurucuları arasında bulunduğu Varşova Paketi'nden ayrılmıştır.⁵⁹

⁵⁴ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s.160.

⁵⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 454.

⁵⁶ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 162.

⁵⁷ İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar" Balkanlar, Ortadoğı ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, s.154-160.

⁵⁸ *Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Hark Akademileri Yayını, İstanbul, 1995, s. 24; Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 136; Yusuf Küpeli, *Tarih İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara, 2000, s. 62; Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 162; Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, *European Historical Dictionaries, No:42*, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. XXXIV.

⁵⁹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999, s. 70.

12 Eylül 1968'de Arnavutluk Haber Ajansı, Başbakan Mehmet Şehu'nun Arnavutluk Parlamentosuna Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgalinden dolayı çıkmayı teklif etmiştir. Aslında Arnavutluk Sovyet Rusya ile ilişkilerini kopardığı 1961 yılından bu yana Varşova Pakt'ından pratikte ayrılmıştı.⁶⁰

Arnavutluk'un Varşova Paktı'ndan çıkış nedenlerinden biri de diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmemiş olması ve ayrıca bu savaşta işgalci güçlere karşı kendi kaynak ve liderleriyle mücadelede üstünlük kazanmalarının yattığı düşünülmektedir.

Enver Hoca; Sovyetler Birliği'nin COMECON ülkelerine karşı tipik bir yeni sömürgeci siyaset güttüğünü düşünmüştür. Bu ülkelerin ekonomilerinin Sovyet ekonomisinin uzantıları haline dönüştürüldüğü kıymetlendirilmiştir. Sovyetler Birliği, bu ülkeleri boyunduruğu altında tutabilmek için, kendisine bu ülkelere, işgal ordularından hiçbir farkı olmayan, çok sayıda silahlı kuvvet yerleştirme olanağını sağlayan Varşova Paktını kullanmıştır. Enver Hoca, Varşova Paktı'nın Sovyet sosyal – emperyalizminin baskı, şantaj ve silahlı mücadele siyasetine yarayan saldırgan bir askeri pakt olduğu ifade edilmiştir.⁶¹

Arnavutluk Varşova Pakt'ında kalsaydı söz konusu Pakt üyeleri Arnavutluk'ta tatbikat yapmak isteyebilecek ve Çekoslovakya'nın başına gelen işler kendisinin başına gelmesi için uygun zemin meydana getirilmiş olacaktı. Pakttan çıkış Arnavutluk'a yaşları 6-18 arasında olan gençlerin savunma için eğitime yöneltmiştir. Kendi kendine yeterlilik burada da kendini göstermiştir. Ayrıca bu durum Arnavutluk'un 1971'de Yugoslavya ile 13 yıl aradan sonra ilişkiye girmesine sebep olmuştur. Bunu Yunanistan ile büyükelçi değişimlerini yapmak takip etmiştir.⁶²

1985'te; antlaşmanın süresinin 20 yıl daha uzatılmış olmasına rağmen, aynı yıl SBKP Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçov, iktidarının hemen başında Brejnev Doktrininin geçersizliğini ilan ederek hiç umulmadık gelişmelerin de kapısını aralamıştır. 1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde komünizmin çökmesi ve çok partili parlamenter rejime geçilmesi, Avrupa'nın iki bloklu yapısını hiç olmazsa siyasal bakımdan ortadan kaldırmıştır. Ekim 1989'de; üyeler birbirlerinin içişlerine karışmamama kararını alarak Brejnev Doktrini'ni resmen bitirmiştir. Varşova Paktı; 1

⁶⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 625.

⁶¹ Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: A.Fırat), İstanbul, 1979, s. 24.

⁶² Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 136.

Nisan 1991’de dağıtılmış ve böylece savaş sonrası Avrupa’sının iki kutuplu yapısı askeri bakımdan da tarihe karışmıştır.⁶³

Sonuç itibariyle, Arnavutluk, Rusların Çekoslovakya’yı işgali yüzünden Varşova Paktı’ndan çekileceğini 12.9.1968’de; açıklamıştır. Arnavutluk Haber Ajansı (ATA)’na göre, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu, Arnavutluk Halk Meclisine çağrıda bulunmuş ve Arnavutluk’un zaten uzun zamandan beri fiili olarak antlaşmanın dışında bırakıldığını, artık hukuki olarak da Varşova Paktı’ndan çıkma zamanının geldiğini bildirmiştir.⁶⁴

5.3. Arnavutluk’un Yalnızlık Politikası ve Enver Hoca’nın Ölümü

5.3.1. Enver Hoca’nın Yalnızlık Politikası ve Sonrası

Arnavutluk; soğuk savaş döneminde ekonomik olarak geri kalmışlık, askeri önemsizlik ve farklı politik görüş ile 45 yıl boyunca (1945-1989) Avrupalı komşularından uzak olarak kapalı kalmıştır.⁶⁵

Bu kapsamda; Enver Hoca’nın “*Yalnızlık Politikası*” eşine ender rastlanan bir siyasi düşüncenin Avrupa’da uygulanmasıdır. Her ne kadar Enver Hoca buna kendi kendine yeterlilik idealinin gerçekleştirilmesi olarak bakıp halkına böyle yansıtmak istese de; ciddi bir ekonomik sorunlarının olduğu bir ortamda böyle bir siyaset gütmesi O’na ölümünden sonra da tüm yaptığı iyi şeylerin bedelini yok etmeye mecbur bırakmıştır. Bugün bile Enver Hoca döneminde yaşamış ve Enver Hoca hayranı bir insanın “*yalnızlık politikası*” nı eleştirdiği görülmüştür.

Enver Hoca dönemi ile ilgili merak edilen hususların başında “*kendi kendine yeterli olma*” düşüncesinin yol açtığı yalnızlık politikası gelmektedir. Enver Hoca’nın söz konusu yalnızlık politikasının kökünü inandığı ve kendisine Sovyet liderler Lenin ve Josef Stalin’den kalan “*Marksist-Leninist İdeoloji*” de aramak gerekmektedir.

Bu çerçevede; ömrü boyunca dünyada hiçbir lider Enver Hoca kadar Marksist-Leninist olmamıştır. Lenin’in “*Devrimde ve sosyalizmin inşasında tayin edici etken, iç etkidir ve her faaliyette halk kendi çabalarına güvenmek zorundadır*”⁶⁶ prensibini Enver Hoca tüm iktidarı boyunca kendine rehber almıştır. Enver Hoca’nın gerek iç ve

⁶³ Oral Sander, *a.g.e.* s. 272-273.

⁶⁴ *Milliyet Gazetesi*, 13.9.1968, s. 1.

⁶⁵ Tayfun Atmaca, *Krallıktan Cumhuriyet’e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*, Ankara, 2007, s. 29.

⁶⁶ Enver Hoca, *Sosyalizm Yolunda Mücadele ve Zaferle Dolu Yirmi Beş Yıl*, Ankara, 1971, s. 45.

gerek dış siyaseti oluştururken vazgeçmediği prensip Lenin'den öğrendiği ve uygulamayı adeta bir görev saydığı söz konusu prensiptir.

Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşı'ndan kurtuluşu olan 29 Kasım 1944'ten sonra Enver Hoca sürekli olarak hiçbir yabancı ordunun yardımı olmadan ülkelerini kurtardıklarını ifade etmiştir. Enver Hoca halkına her zaman askeri ve ekonomik olarak ülkesinin hem kapitalist Batı hem de değişimci Doğu Bloğu tarafından kuşatılmak istendiğini, buna komşu ülkeleri de eklemiştir. Dışarıdan etki gelmemesi için tüm yabancı gazete dergi ve filmlerin gelmesini yasaklamıştır. Yurt dışına seyahat ile turistlerin Arnavutluk'a gelmesi yasaklanmıştır. Arnavutluk uzun süre Avrupa'nın Tibet'i olarak izole edilmiş olarak kalmıştır.⁶⁷

Enver Hoca'nın kuşatılma korkusundan kaynaklanan ve yukarıda adı geçen yasaklamalara uymayanlara uyguladığı yöntem komünist ülkelerin hiçbirinde gözükmeyecek kadar katı, acımasızdır. Adeta yargısız infazı içeren ve yalnız yasaklara uymayanları değil aynı zamanda o şahısların ailelerine de uygulanan bu cezalar ile halkın tamamen sinmesine neden olmuştur. Sinen Arnavut halkı muhalefet etmeye cesaret edememiş ve bu sonuç ise Enver Hoca'nın değişimden uzak, daha diktatör olmasına neden olmuştur.

Enver Hoca'nın kendi kendine yeterlilik adı altında başlayıp yalnızlık politikası gütmeye yönelten neden aslında Stalin'in ölmesi ile başlamıştır. Josef V. Stalin'in ölümünden sonra yerine geçen Nikita Kruşçev'in politik görüşü ile ters düşen Enver Hoca Sovyetler Birliği ile işbirliğinden ayrılınca diğer komünist devlet olan Çin Halk Cumhuriyeti'ne yanaşmıştır. Aslında bu ayrılış ilerde kendisini "*Yalnızlık Politikasına*" giden yolun başlangıcı olmuştur. Sovyetler Birliği'nden ayrılan her ülkenin benzer bir yalnızlığı yaşaması o dönemde olağan kabul edilmiştir.⁶⁸

Bu son aslında Sovyetler Birliğinin peyk ülkelerini başta ekonomik ve askeri olarak kendine bağımlı hale getirmesi ve bu bağımlılıktan kurtulmak isteyenlere acı sonu olacağını his etmesidir. Enver Hoca bu gerçeği görmesine rağmen iki nedenden dolayı Sovyet Rusya'dan kopma cesaretini göstermiştir. Bunlardan ilkini kendi hırs, ihtiras ve iktidarda kalma düşüncesini yansıtan sabit fikirliliği, diğeri ise Arnavut halkının kendi tahammül sınırları üstünde boyunduruk altında yaşamak istemeyişi teşkil etmiştir.

⁶⁷ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 528.

⁶⁸ Ramiz Alia, *Our Enver*, Tiran, Albania, 1988, s. 239.

Bununla birlikte; Yalnızlık Politikasını Çin politikasının bir ürünü olduğunu düşününler de bulunmaktadır. Söz konusu düşünceyi Arnavutluk için negatif bir sonuç olarak görmeyen; bir ülkenin kendi imkânlarına dayanması, başkasından yardım almamasının uyum sağlanabilecek bir düşünce olduğunu kabul etmektedirler.⁶⁹

Bir görüşe göre; Enver Hoca'nın yalnızlık politikasının iki ana bileşeni bulunmaktaydı. Bunlardan ilki halkın tüm enerjilerini bir tek amaca yönelttikleri zaman bu siyasi görüş gelişecek, ikincisi ise bu siyasi düşüncenin halkın sosyalist yaşamının her safhasına girmesi sağlanacaktı. Özet olarak halkın kendi varlıkları bu politikaya sıkı sıkıya bağlılığı, sadakatine dayanmaktaydı.⁷⁰ Ülke topraklarının %77'sini kaplayan dağlık ve tepelik alanlar, ülkenin gelen izolasyonunun başlıca nedenlerinden biri olduğu görüşünde olanlarda bulunmaktadır.⁷¹

Enver Hoca'nın Yalnızlık Politikası'nı en fazla eleştirenlerin başında ABD vatandaşları gelmektedir. Bu kapsamda; Soğuk Savaşın başladığı günden itibaren Arnavutluk'un paranoyak ve huysuz liderinin yönetiminde Arnavutluk'un dünya ile ilişkisinin kesmesi sonucu, bu dönem içinde hiçbir Amerikalı Arnavutluk'a ziyaret yapmadığını ve Arnavutların da dış dünyaya ziyaretleri yasaklandığını belirtmişlerdir.⁷²

Enver Hoca tamamı ile kontrol altına aldığı medya ile yaptığı propaganda sayesinde; halkın kendilerini Avrupa'nın en iyi ülkelerinden biri olduklarına inandırmıştır.⁷³ Bu inanışta en temel insan (ifade özgürlüğü, seyahat, adil yargılanma, dini özgürlük, mülk edinme vb gibi.) haklarının Enver Hoca tarafından göz ardı edilmesinin büyük bir rolü görülmüştür.

Enver Hoca'nın Yalnızlık Politikası'nı uyguladığı dönemde; üç temanın; kendi gücüne güvenme, tasarruf ve tutumlu olmak; öne çıktığı görülmüştür.⁷⁴ Arnavut halkı artık attığı her adımda tasarrufu düşünmüştür. Tutumlu olma hususunda yapılan gayretler Arnavut Leke'nin (parasının) diğer paralar karşısında değer kazanmasına neden olmuştur.⁷⁵ Yalnızlık Politikasının en büyük başarısı ise çok az bir dış borca sahip olunmasıdır. Örneğin The World Factbook verilerine göre; 1983 yılında

⁶⁹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 78.

⁷⁰ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 85.

⁷¹ Ebru Gürsoy, "Arnavutluk", *İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları (İGEME)*, Ankara, 2002, s. 1.

⁷² Richard W. Carlson, "Observing the Albanian Powder Keg", *American Spectator*; (Nov), 97, Vol. 30 Issue 11, p42, 6p, 3 Color Photographs.

⁷³ <http://www.marxists.org/glossary/people/h/o.htm#hoxha-enver>

⁷⁴ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 86.

⁷⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 87.

Arnavutluk dışarıya sattığı ürün miktarı 280 milyon ABD doları, dışarıdan aldığı ürün miktarı ise 290 milyon ABD dolarıdır; yani 10 milyon ABD doları dış borç vardır.⁷⁶

Enver Hoca Kuruşçev ilişkisinde ilk belirgin kopmalar; Enver Hoca'nın Arnavutluk Emek/İşçi Partisi heyeti ile Moskova'da Kremlin'de 12 Kasım 1960'da N.S. Kuruşçevi ile yaptığı görüşmede olmuştur. 81 komünist ve işçi partisi de söz konusu görüşmede bulunmuştur; Kuruşçev tarafından Enver Hoca'ya açık tehdit ve baskı uygulanmıştır. Bu durum karşısında Enver Hoca "Aç karın ve çıplak ayakla bile çarpıştık, ama hiç kimsenin önünde boyun eğmedik" demiştir.⁷⁷

Enver Hoca'ya göre kendi kaynaklarına güvenme (yalnızlık politikası) politik ve ekonomik özgürlük olarak görülmektedir. Bu prensiple tüm metaller, insan, bilimsel alanlar, insanların ihtiyaçlarını aktif hale getirmektedir. Ülkenin ekonomik ve politik bağımsızlığı ve ulusal güvenlik ve savunma tamamı ile bu prensibe dayanmaktaydı.⁷⁸

Enver Hoca Lenin'in kendi gücüne güvenme prensibini uyguladığı alanların başında sanayi gelmiştir. Bu kapsamda; 1972'de Elbasan Metalürji Kombinası'nın temellerini atarken "Elbasan, Arnavutluk'un ikinci kurtuluşudur"⁷⁹ diyerek Arnavutluk milli ekonomisinin kendine yeterli hale gelme mücadelesinin devam ettiğini vurgulamak istemiştir. Bir başka deyişle, Enver Hoca'yı yalnızlık politikasına yönelten sebepler aniden ortaya çıkmamıştır. Enver Hoca bu fikrini hep güncel tutarak halkın başta ABD ve Sovyet Rusya olmak üzere diğer kapitalist ve değişimci ülkelerle işbirliği yapma düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Halkın ancak kendi liderliğinde bir program dâhilinde hayatta kalacağına uyguladığı propaganda ve muhaliflere yaptığı türlü hapis ve çalışma kamplarına gönderme yöntemleriyle sağlamıştır.

Arnavutluk İşçi Partisi'nin Kasım 1976'da; yapmış olduğu 7'inci Kongrede konuşma yapan Enver Hoca; sosyalist toplumun oluşturulması için hayatın her alanında ve atılacak her adımda kendi kendine yeterli olmanın vazgeçilmez bir prensip olduğunu belirtmiştir. Bu prensibin yalnızca Marksist-Leninist düşüncenin devrimci bir prensibi olmayıp aynı zamanda Arnavutluk'un dış düşmanlara karşı savunmasında da önemli olduğunu da açıklamıştır.⁸⁰

Aslında Arnavutluk 1976 yılına kadar başta Yugoslavya, daha sonra Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yapılan yardım ve desteklerin karşılığı olan

⁷⁶ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 88.

⁷⁷ Enver Hoca, *Modern Revizyonizmle Mücadele*, İstanbul, 1976, s. 112-113.

⁷⁸ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 348.

⁷⁹ *Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*: İstanbul, 1979, s. 28.

⁸⁰ *Portrait Of Albania*, Tirana, 1982, s. 223.

siyasi düşünceyi kabul etmedikleri zaman zorlama tedbirleri olarak tüm yardımları kesip, uzmanlarını geri çekmiş ve Arnavutluk'u zor durumda bırakmışlardı. Bunların Enver Hoca'nın üzerinde derin etkisi olduğu görülmüştür. Nüfusunun az olması, halkına mutlak itaat ettirecek bir sistemi kurması ve muhaliflerini çok kolay bir şekilde saf dışı etme kabiliyeti de Enver Hoca'nın yalnızlık politikasını uygulama için daima cesaret verdiği düşünülmüştür.

1976 yılında yapılan anayasa Arnavutluk'un yalnızlaştırılmasına katkı sağlamıştır.⁸¹ Bu anayasanın 28'inci Md.ne göre "*Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyetinde; yabancı ticari ve mali şirketlerin ve başka kurumların kurulması ve bunlara imtiyazlar verilmesi, burjuva ve revizyonist tekeller ve devletlerle ortaklaşa girişimlerin kurulması ve bunlardan kredi alınması yasaktır*"⁸² açıklama bulunmaktadır.

Nihayet Enver Hoca Kasım 1978'de; Arnavutluk'un ilerlemesinin ve sosyalizmi kurmasının ancak kendi gücü ile olacağını beyan etmiştir.⁸³ Arnavutluk'un bu kararı verdiği yıllarda Çin'le yapılan ticaret, toplam ticaretin %35-40 civarında olmuştur. Dolayısıyla bu yeni politikayı yürütmek zorunda kalmışlardır.⁸⁴

Çin yanlısı komünist idare (1968-1978) Arnavutluk'u sadece Varşova Paketi'nden çıkmasına neden olmadı aynı zamanda Batı'dan izole olmasına da neden olmuştur.⁸⁵ Çin Halk Cumhuriyeti 1978'de Arnavutluk'tan çıkınca; Arnavutluk "*kendi kendine yeterli olma*" prensibine dayalı bir politikaya bağlanmak zorunda kalmıştır.⁸⁶

Enver Hoca Arnavutluk'ta hâkimiyet kurmaya çalışmakla suçladığı Çin ile ilişkilerini 1978'de keserek, ülkeyi mutlak bir yalnızlığa mahkûm etmiştir. Dışarıdan gelen ekonomik yardımlar reddedilmiş, ülkeden ayrılmaya çalışan yüzlerce kişi sınırdaki güvenlik güçleri tarafından vurularak öldürülmüştür.⁸⁷

Komünist rejimlerde ülke bağımsızlığı her şeyin önüne geçmiştir. Ekonomik olarak geri kalmışlık bile bunu engelleyememiştir. Nitekim Arnavutluk Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerini kopardığında ekonomik olarak oldukça zor durumda

⁸¹ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, London, 2003, s. 151.

⁸² *Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*, s. 14.

⁸³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 88.

⁸⁴ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 88.

⁸⁵ "A Major Milestone in the History of Albanian Kidney Transplant", *Pediatric Transplantation* 2008:12, s. 402-403.

⁸⁶ Per Sandström-Orjan Sjöberg, "Albanian Economic Performance: Stagnation in the 1980s", *Soviet Studies*, Vol. 43, No. 5 (1991), s. 931-932.

⁸⁷ Birgül Demirtaş-Çoşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu", *Balkan Diplomasisi(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları)*, No:21,Ankara 2001, s. 69-70.

kalmasına rağmen bağımsızlıktan ödün vermemiştir. Dış yardımı kabul etmeyen, ülkeye döviz giriş çıkışını yasaklayan yapı ile hareket etmiştir. Bu düşünce Arnavutluk'un dış siyasetinin ideolojik kısmını göstermesi açısından önem kazanmıştır.

Bir de Sovyet ve Amerika Birleşik Devletleri'nin eşit şekilde tehlikeli olduğu hususunda Enver Hoca'nın sürekli telkin ve propagandası ise Arnavutluk'u dışa açılmaya yönelik eylemlerde hep bir engel meydana getirmiştir. Bu kapsamda; 1975 yılında imzalanan Helsinki Bildirisinde imza koymayan tek Avrupa ülkesi Arnavutluk olmuştur.⁸⁸

Kasım 1979'da; Yugoslavya ile Arnavutluk arasında Sovyet Rusya'yı ortak düşman olarak görmeleri nedeniyle bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştır. Nitekim Yugoslavya Dışişleri Bakanı Milos Minic yaptığı konuşmada geçmişte ne olursa olsun Arnavutluk ile yakın ilişki kurmak istediklerini belirtmiştir.⁸⁹ Bu girişimden sonra iki ülke arasında ticaret gelişmiştir. Bu çerçevede 1978'de 28 milyon ABD doları olan ticaret hacmi, 1979'da 60 milyon ABD doları, 1980'de 115 milyon ABD doları olmuştur. Bu yıllarda Arnavutluk ayrıca Türkiye, Yunanistan ve Avusturya ile de ilişkilerini geliştirmiştir.⁹⁰

En ilginç olan husus; Arnavutluk'un "*yalnızlık politikası*" içinde olduğunu Enver Hoca'nın kendisinin bizzat kabul etmemesi olmuştur. Nitekim Hoca yapmış olduğu bir konuşmada kendilerinin izolasyonda olmadıklarını, kapılarının yalnız emperyalistler ile revizyonistlere kapalı olduğunu söylemiştir.⁹¹

Arnavutluk bir Balkan devleti olarak Balkan Konferanslarına katılma ile ilgili pek hevesli olmamıştır. Nitekim Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamalis'in teklifi ile oluşturulmak istenen Balkan Konferansına tepki göstermiş ve böyle bir konferans yerine Yunanistan ile direkt olarak görüşmeyi tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Bu gibi uygulamaların da Arnavutluk'un yalnızlığa itilmesinin ara basamakları olduğu düşünülmüştür.⁹²

Aslında Arnavutluk'un yakın tarihinde komşularından sürekli tehdit ve işgal görmüş olması ona işbirliği yapmanın bir şekilde ülkesine işgale zemin hazırlayabileceği düşüncesini vermiştir. Halkın kurulacak işbirlikleri ile diğer ülke vatandaşları ile temasa geçmesi ve Arnavutluk dışında olup bitenden haberdar olması

⁸⁸ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 10.

⁸⁹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 90.

⁹⁰ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 90.

⁹¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 90.

⁹² *Cumhuriyet Gazetesi*, "Arnavutluk Bir Balkan Konferansına Katılmak İstemiyor", 20 Eylül 1975, s. 3.

suskun ve sindirilmiş olan muhaliflerin çok daha güçlü olarak karşısına çıkacağı korkusu anılan işbirliği tekliflerinin tamamının ret edilmesine çanak hazırladığı şeklinde düşünülmüştür.

Tabi ki tüm Arnavutlar Enver Hoca gibi düşünmemiştir. Yalnızlık Politikasının Arnavutluk için vahim bir hata olduğunu kabul edenler de olmuştur. Çünkü Enver Hoca'nın kararı tüm yaşamlarını etkilemiştir. Buna en iyi örnek günlük öğün yemek dağıtımını teşkil etmiştir. Bir aile bir hafta için yalnız bir kilogram et, 250 gram tereyağı, 7 yumurta hakkına sahip olmuştur. Bu sahiplenmede ailenin büyüklüğü söz konusu tahsisi değiştirmemiştir.⁹³

Arnavutluk'un "*kendi kendine yeterli*" olma cesaretini nasıl aldığı daima merak konusu olmuştur. Yiyecek ve enerjide kendi kendine yetmesinin, tüketim mallarında ihtiyaçlarının sınırlı olmasının, madenlerini ihraç edip aldığı dövizle makine ve diğer birkaç kalem eşyayı getirebilmesinin ona bu rahatlığı ve cesareti verdiği düşünülmektedir.⁹⁴

Enver Hoca dışsattım-dışalım dengesini kurmak için toplumunu ihtiyaçlarını ve tüketimi sıkı bir şekilde kısmayı kendine hedef almıştır. Bu kapsamda; Enver Hoca döneminde; bırakın otomobili, buzdolabı, çamaşır makinesi, hatta televizyon dahi lüks sayılmıştır. Zaten halkın da, satın alma gücü alt düzeyde tutulmuştur. Hükümet zaman zaman başta yiyecek maddeleri olmak üzere bazı maddelerin fiyatını düşürmüş, böylece dolaylı şekilde maaşlara bir nevi "*zam*" yapmış gibi maaşlar öyle ayarlanmıştır. Üstelik sisteme uygun olsun diye bir fabrika işçisi ile bir mühendisin veya doktorun maaşları arasındaki fark da az olmuştur.⁹⁵

Tarihçi Profesör Arben Puto'ya göre Enver Hoca'nın tüm iktidarda bulunduğu dönemde en negatif kısmını Yalnızlık Politikası teşkil etmiştir. Arben Puto; Enver Hoca'nın anılan politikayı izlememesi durumunda Arnavutluk'un çok daha zengin bir ülke olacağını ifade etmiştir.⁹⁶

Kendine güvenme/yalnızlık politikası bir bakıma Enver Hoca'yı lider olarak dönemini tamamlama imkânı vermeyi amaçlamıştır. Uzun yıllar değişik müttefiklerden alınan yardımla artık Arnavutluk'un kendi kendine yeterli olduğuna inanan Enver Hoca bu politikayı gündeme koymuştur.

⁹³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999, s. 92.

⁹⁴ *Milliyet Gazetesi*, 30.10.1978, s. 5.

⁹⁵ *Milliyet Gazetesi*, 14.3.1983, s. 5.

⁹⁶ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 92.

Bu politikanın negatif ve pozitif tarafları tespit edilmiştir. Bu politika ile yerli mallarla düşük maliyet ve yüksek kalite elde edilmiştir. Ayrıca dış borcu kontrol altına almış, egemenliğini sağlamıştır. Böylece iç politika kolaylıkla kontrol altına alınmıştır. Enver Hoca'ya daha güçlü propaganda yapma imkânı vermiştir. Negatif yönleri arasında modern teknoloji alma, büyüme ve toplumun her alanında modernleşme konusunda izole olduğu görülmüştür.⁹⁷

Enver Hoca'ya göre; tarımda kendi kendine yeterli olmak öncelikle halkın ihtiyacını kendisinin karşılaması olarak kendini göstermiştir. Bunda da öncelik ekmek için buğdayın üretilmesine verilmiştir.⁹⁸

Netice olarak; Enver Hoca dönemindeki kendine güvenme/yalnızlık politikasının uygulandığı yıllar Arnavutluk tarihinin en olumsuz ve en tecrübesiz olduğu zamanı oluşturmuştur. Bu şartlar Enver Hoca'ya aktarıldığında; Enver Hoca sürekli yöneltilen yalnızlık politikasını savunmuştur. Bu kapsamda; 1983'te; Arnavutluk lideri Enver Hoca “*Arnavutluk'un hiçbir ülkenin uydusu olmadığını, “kapalı kutu” niteliğini de taşımadığını*” belirtmiştir. Yine bir konuşmasında Arnavutluk'un bir zamanlar Yugoslavya'nın, sonra Sovyetler Birliği'nin, ardından Çin'in uydusu olarak nitelendiğini hatırlatmış ve bunun doğru olmadığını, uydu nitelemesinin de suçlama amacıyla yapıldığını belirtmiştir.⁹⁹

Enver Hoca'nın yalnızlık politikası dünyanın birçok ülkesi tarafından izlenmiştir. Bu politikanın getirdiği açlık, yoksulluk, teknolojiden uzaklık ve gelirin artmayışı karşısında Türk kamuoyunda da kendi yaptıkları planlamanın kendi kendine yeterlilik düşüncesinin işlemeyeceği fikri hâkim olmuştur.¹⁰⁰ Bu ise dışa açılmayı teşvik etmiştir.

Enver Hoca'nın yalnızlık politikasına karşı çıkanlar Arnavutluk İşçi Partisi üyeleri de olmuştur. Bunların başında Başbakan Mehmet Şehu gelmiştir. Mehmet Şehu'nun Enver Hoca'nın “*yalnızlık politikası*” na karşı sergilediği tutum Enver Hoca'nın katı yönetimi altında kaybolmuştur.¹⁰¹

⁹⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 92-93.

⁹⁸ Reg Birch, “Speech of Reg Birch, Chairman of the Communist Party of Britain at the 7th Congress of the Party of Labour of Albania on November 1st, 1976”, *New Albanian Society Press*, London, 1976, s. 3-4.

⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, “Enver Hoca”, 7 Ekim 1983, s. 3.

¹⁰⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:7, Toplantı:2, Birleşim:10, 24.11.1978, s. 401.

¹⁰¹ Mehmet Shehu, *Colombia Electronic Encyclopaedia*, 6th Edition, 7/1/2010, P1-1, 1P.

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk hiçbir zaman kendi kendine yeterli ülke olamamıştır.¹⁰² Enver Hoca'nın ölümünden sonra yerine geçen Ramiz Alia'da "yalnızlık politikasını" uygulamaya devam etmiştir. Avrupa'da komünizmin yıkılmasına kadar söz konusu politika kötü ekonomik koşullara rağmen uygulanmıştır.¹⁰³

Milliyet Gazetesi Köşe Yazarı Sami Kohen; Kasım 1978'de Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Arnavutluk'un dışa kapalılığı konusunda Kohen "Tiran'ın dış dünya ile ilişkilerinin ne kadar kapalı olduğunun en büyük göstergelerinden biri ülkede 85 ülke ile diplomatik ilişki kurulmakla birlikte sadece bunların 15'inin büyükelçiliği bulunması. Diğer bir göstergesi ise ülkenin sahip olduğu ve ülkeye giriş verilen kara ve havayolu miktarıdır(...)" şeklinde Arnavutluk gezisi izlenimlerini ifade etmiştir.¹⁰⁴

"Biz kendimize yeteriz" felsefesinden hareket eden Enver Hoca ülke içinde sürekli gergin hava esmesini sağlamayı temel prensip kabul etmiş bir liderdi.¹⁰⁵ (Bkz. Ek-3 Gazeteler, Gazete-12.)

1985'te Enver Hoca'nın ölümü üzerine yönetimi devralan Ramiz Alia Arnavutluk'un genel siyasetinde sapmalar olmayacağını vurgulasa da ülkenin bulunduğu ekonomik krizden ve değişen durumların etkisiyle dış politik çizgisini pasif durumdan aktif hale getirmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda ilk girişimi; 1987'de komşu ülkeler ile ilişkilerin normalleştirilmesi olmuştur. Uzun zamandır yalnız kalan Arnavutluk artık insan hakları ile ilgili bütün yükümlülüklerini yerine getireceği vaadiyle; 15 Eylül 1990'da; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı(AGİK) katılmak için istekte bulunmuş ve bu yeni süreçle birlikte Ramiz Alia ilk defa olarak Birleşmiş Milletler toplantısına katılmıştır.¹⁰⁶

1960'lı 1970'li yıllar ile 1988'in başına kadar tüm bölgesel işbirliği girişimlerine katılmayı reddeden Arnavutluk'un, 1988 yılı Şubat ayında yapılan Balkan Dışişleri Bakanları Konferansına katılması geleneksel dış politikadan önemli bir sapmayı

¹⁰² Skendi Stavro; "Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party", *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (Jun., 1948), s. 272.

¹⁰³ Kamil Pikal-Premysl Vins,"Albania in Focus-Trials and Tribulations(A chronicle of Albania's Last Fifteen Years)", *The New Presence(The Prague Journal of Centre European Affairs)*, (Autumn) Prague, 2005, s. 34-36.

¹⁰⁴ Milliyet Gazetesi.02.11.1978, s. 5.

¹⁰⁵ Tercüman Gazetesi, 15 Nisan 1985, s. 2.

¹⁰⁶ Sokol Brahaj, "Ramiz Alia Döneminde Arnavutluk(1985-1992)", *Balkan Günlüğü*, 09 Şubat 2010, s. 7.

göstermiş ve yıllarca süren yalnızcılığa son verildiğinin ilk işaretlerinden birini teşkil etmiştir.¹⁰⁷

11-14 Mayıs 1990'da; Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar, ülkeyi ziyaret eden ilk uluslar arası üst seviyeli kişi olarak Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Cuellar Tiran Havaalanında Dışişleri Bakanı Reis Malile ve kalabalık bir halk topluluğu ile karşılanmıştır. Cuellar Cumhurbaşkanı Ramiz Alia ile görüşmesinin ağırlık noktasını insan haklarına ve diplomatik izalasyona vermiştir. Perez de Cuellar'ın ziyareti Arnavutluk Parlamentosu'nun politik ve ekonomik reformları ile içinde yurtdışına seyahat özgürlüğü, dini inanç serbestliği içeren insan hakları önlemleri ilanından iki gün sonra gerçekleşmiştir.¹⁰⁸

20 Şubat 1991'de; Tiran Üniversite öğrencileri açlık grevine gitmiş ve üniversite galeyana gelmiştir. Elli binden fazla öğrenci sosyal reform ve demokrasi isteğini sergilemek için Tiran varoşunda bulunan üniversite yerleşkesinde toplanmıştır. Kalabalık kendiliğinden organize olmamış bir vaziyette Tiran merkezindeki İskender Bey Meydanı'na doğru yürümeye başlamıştır. Kalabalık meydanı sarınca tansiyon yükselmiş ve polis kalabalığın üstüne ateş açarken, kalabalık tarafından polisler taş atılmıştır. Protesto edenler Enver Hoca heykelini devirmişler, Enver Hoca'nın raflarda olan kitaplarına hücum edip yakmışlardır.¹⁰⁹

3 Mart, 14 Nisan 1991 İlk çok partili seçimi yine Arnavutluk İşçi Partisinin yeni versiyonu olan Arnavutluk Sosyalist Partisi 250 sandalyeden üçte ikisini almasına rağmen Demokrat Parti'nin mağlubiyeti başta kuzeyde İşkodra'da olmak üzere komünist karşıtı isyanın patlamasına neden olmuştur. Binlerce insan Arnavutluk İşçi Partisinin karargâhına hücum etmiş, polisin açtığı ateş sonucu içlerinde yerel demokrat parti lideri Arben Broxhi olmak üzere 4 kişi ölmüştür. Demokrat Parti, halkı İşkodra'da ölenler için genel greve çağırmıştır. Ülkenin 700 bin işçisinin yarısı 20 günlük genel grev yapınca buna hükümet dayanamamış komünist sistem çökmeye başlamıştır. Böylece Doğu Avrupa'da en kısa dönemli hükümet görülmüştür. Başbakanlığa Ramiz Alia tarafından Fatos Nano atanmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 sonrası*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s. 28.

¹⁰⁸ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 652.

¹⁰⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 653.

¹¹⁰ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 654.

29 Mart 1992 genel seçimde; Demokrat Parti oyların % 62'sini alarak komünistleri devirmiştir. 12 Aralık 1990'da kurulan Demokrat Parti Halk Meclisinin 140 sandalyenin 92'sini kazanarak başarı elde etmiştir.¹¹¹

03 Nisan 1992'de Ramiz Alia Cumhurbaşkanlığından ayrılmış yerine Dr. Sali Berisha gelmiştir. Berisha Başbakan olarak da Aleksander Meksi'yi atamıştır.¹¹²

27 Ocak 1993 Enver Hoca'nın dul eşi Necmiye Hoca'nın 48.000 İngiliz Sterlini değerindeki bir parayı ülke açlıktan kıvrandırırken kendisinin dış seyahatler, batı tarzı lüks eşyalar almakla kullandığı için 9 yıl hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Necmiye Hoca mahkemenin eski rejimden intikam almak isteyen bir ruhla hareket ettiğini ve mahkemenin İtalya ve Almanya ile işbirliği içinde olduklarını ifade etmiştir. 08 Ocak 1993'de açılan mahkeme, beş gün içinde kararını vermiştir. Aralık 1991'den beri tutuklu bulunmuştur.¹¹³

02 Temmuz 1994'de; Arnavutluk'un son komünist başkanı Ramiz Alia iktidarda iken görevini kötüye kullanmaktan, 1951 yılında 22 kişinin yasal olmayan infazından mahkûm edilmiştir. Mahkeme Ramiz Alia'yı 9 yıl mahkûmiyetle cezalandırmıştır. Ramiz Alia mahkemenin tamamen siyasi bir nitelikli olduğunu ve şov yaptığını belirtmiştir. Mahkeme daha sonra cezayı 8 yıla düşürmüştür. Sonuç olarak ise Ramiz Alia 5 yıl hapis yatmıştır.¹¹⁴

08 Haziran 1995'de; Enver Hoca'nın büyük oğlu İtir Hoca; ulusal kını kışkırtmak, halkı intikama çağırarak huzuru bozmak suçlaması ile bir yıl evinde gözetim hapsine çarptırılmıştır. Bu ceza Arnavutluk'ta konuşma özgürlüğü hakkındaki şüpheyi gündeme getirmiştir.¹¹⁵

5.3.2. Enver Hoca'nın Ölümü

Enver Hoca; 29 Kasım 1944 tarihi ile 11 Nisan 1985 tarihleri arasında 40 yıldan fazla bir süre tek başına iktidar olduktan sonra; 11 Nisan 1985 saat 02.00'de; hayata gözlerini yummuştur. (Ek-2 Resimler, Resim-69.)

¹¹¹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 655.

¹¹² Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 655.

¹¹³ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 656.

¹¹⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 657-658.

¹¹⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 659.

Enver Hoca'nın komünist idaresine bir bütün olarak bakıldığında birçok başarıların da elde edildiği görülmüştür. Enver Hoca ülkesini yarı feodal sistemden 17 yıl içinde kolektif sisteme geçirmeyi başarmıştır. Ülkesinin tüm topraklarından yararlanmak ve modernize etmek için işçi toplumu oluşturmuştur. Bu konuda oldukça ileri gidilmiştir. 1960'larda ülkenin el değmemiş hiçbir toprağı kalmamış ancak bedel olarak insanlar çok zahmet çekmiştir.¹¹⁶

Enver Hoca döneminde elde edilen başarıların diğer biri ise tarım alanında olmuştur. Bu kapsamda; komünist idare iktidara geldiğinde genel olarak Balkanlarda geçim için yeterli kabul edilen 5 hektarlık toprağı topraksız çiftçiye dağıtarak toprak reformunu yapmıştır. Savaş sırasında çiftçilere bu miktarın daha fazlası söz verilerek onların komünist tarafta bulunmaları teşvik edilmiştir.

Daha sonra komünist idare 1960'lara geldiğinde toprakların yaklaşık %85'inin bölgesel kooperatiflerin eline geçmesine neden olmuştur. Kooperatiflerin dışında işçilerin çalışmalarının karşılığı ücret ödendiği "devlet çiftlikleri" oluşturulmuştur. Tarımda gelişmeyi sağlamak için bataklıkların kurutulması ve ekilebilir arazi kazanma faaliyetlerine girişilmiştir. Bunlardan en önemlisi 1947'de Korça civarında bulunan ve geniş bir göl olan Lake Maliqi'nin kurutulmasındaki başarı olmuştur. Kurutulan alanlarda şeker üretimi gerçekleştirilmiş ve bunlar Küba ile değiştirilerek Arnavutluk için ihtiyaç olan ve Küba'nın ürettiği mallar alınmıştır.

Tüm bu gelişmelere rağmen ülkenin yeterli buğday ve diğer ürünleri üretmede yeterli olmadığı görülmüştür. Bu açık; başta Sovyet Rusya ve daha sonra Çin Halk Cumhuriyeti vasıtasıyla kapatılmak istenmiştir. Ülkede genellikle ana ürün olarak mısır, biraz buğday ve pirinç, patates, meyve ve sebze üretilmiştir. Güney bölgelerde; Vlora'dan Sarande'ye kadar olan ve Riviera olarak bilinen bölgede çoğunlukla portakal, limon, zeytin üretilmiştir.

Alçak bölgelerde büyük baş hayvancılık alçak bölgelerde keçi, koyun gibi küçükbaş hayvancılık ile taşımada kullanılmak üzere at, eşek, katır gibi hayvanlarda yetiştirilmiştir. Balık ihtiyacını ise Yunan Denizi ile Adriyatik Denizi, İşkodra Gölü, Pogradec Gölü ile Drin ve Mat vb. nehirlerden karşılamıştır.¹¹⁷

Enver Hoca diktatörsel yönetiminde en çok başarıyı endüstride elde etmek istemiştir. Bu meyanda; endüstri dalında komünistler daha iyi iş yapmışlardır. Yüzlerce

¹¹⁶ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 412.

¹¹⁷ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, s. 412-413.

fabrika kurulmuştur. Söz konusu fabrikalar daha ziyade Tiran, Durres, Elbasan, İşkodra, Korça ve Vlora gibi büyük yerleşim yerlerine kurulmuştur. (Ek-2 Resimler, Resim-48 ve 49.)

Tiran'da; 1000 işçi kapasiteli Josif Pashko Mobilya Fabrikası, Otomobil Yedek Parçaları Üreten Fabrika, Tekstil Fabrikası, İlaç Fabrikasını saymak mümkün görülmüştür. Elbasan'da büyük demir çelik fabrikası, Berat'ta tekstil fabrikası, İşkodra'da tütün ve sigara fabrikası, çimento ve bakır fabrikaları, Korça'da şeker, tekstil fabrikaları, bira fabrikası, Gjirokastra'da tekstil, ayakkabı, yiyecek fabrikaları kurulmuştur.¹¹⁸ (Ek-2 Resimler, Resim-47.)

Enver Hoca Arnavutluk'un özellikle akarsularının kıymetlendirilmesi hususunda oldukça teşvik edici olmuş ve bu konuda da elektrik üretimine özel bir önem vermiştir. Bu bağlamda; Arnavutluk'ta ülkenin en ücra köyü bile elektriğe kavuşmuştur. Öncelikle Dajti Hidro-elektrik İstasyonu; "*Lenin*" diye adlandırılmıştır. Buradan; Tiran ve çevresine elektrik verilmiştir. En büyük hidroelektrik üretim istasyonu ise "*Karl Marks*" ismi ile "*Mati*" da oluşturulmuştur. 1970 ve 1980'lerde Fierza ve Koman hidroelektrik istasyonları kurulmuştur. Drin Nehri üzerinde kurulan bu hidro-elektrik santralleri Çin yardımı ile yapılmıştır. Koman hidroelektrik santrali 1978'de Çin ile ilişkiler kopunca yapımı durmuş bir İsveç firması yapımı sonlandırmayı önermiştir. Bu iki santral tamamlanmıştır ancak %30-50 kapasitenin üzerinde elektrik üretmemiştir. Zamanla güncelliğini yitiren bu tesislerden dolayı bugün Arnavutluk güç ihtiyacını Yunanistan ve diğer komşu ülkelerdeki enerji kaynaklarından temin edilmesi mümkün olmuştur.¹¹⁹

Enver Hoca ulaşımına da önem vermiştir. Komünist rejim ülkenin ulaşım sistemini büyük ölçüde geliştirmiştir. Ülkenin demiryolu ağı bir baştan bir başa uzanmıştır. Bu kapsamda; batı bölümünde Merkezi Demiryolu Hattı Tiran-Durres; Tiran-Elbasan, kuzey hattı ise Tiran-Lezhe-İşkodra arasında; güney hattı da Tiran-Lushnje-Vlora ve Doğu hattı; Tiran-Pogradec arasında kurulmuştur. Ülkede bir tek havaalanı Rinnas-Tiran'da inşa edilmiştir. En büyük limanı ise Durres ve Vlora'da olup bunlar geliştirilmiştir.¹²⁰ (Ek-2 Resimler, Resim-57.)

Enver Hoca ülkede yaptığı her çalışmayı bir plan dâhilinde yürütmeye özel önem vermiştir. Bu kapsamda genelde her beş yılda bir yapılan "*Beşer Yıllık Kalkınma*

¹¹⁸ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, s. 414-415.

¹¹⁹ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, s. 415.

¹²⁰ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, s. 415-416.

Planı” uygulamasını yürütmüştür. Bu çerçevede; Arnavutluk ilk 17 yıl içinde mali, teknolojik ve malzeme yardımı ile “*beşer yıllık kalkınma planlarını*” başarı ile gerçekleştirmiştir. 1960’a kadar ilk iki planının uygulama imkânı bulunduğu dönemde Sovyet Rusya’nın etkisi bulunmuş, 1978-1990 arasında ise kendi kendine yeterlilik dönemindeki planlamalar gerçekleştirilmiştir.¹²¹

Enver Hoca döneminde en dikkat çeken hususlardan birini ise kadın hakları oluşturmaktadır. (Ek-2 Resimler, Resim-32.) Bu kapsamda; Arnavutluk’ta Enver Hoca döneminden önce kadın “*saçı uzun aklı kısa*” nitelemesine sahipken Anayasa ile kadına bir takım haklar verilmiştir. Arnavutluk Anayasasının 15. maddesine göre; kadınlar hayatın tüm alanlarında erkeklerle eşit kabul edilmiştir. Aynı işi yapan kadın ve erkek aynı ücreti almıştır. Kadınların da erkekler gibi ülkenin sosyal güvenliğinin sağlanmasında haklarının bulunduğu kabul edilmiştir. Kadınlar da parasız tıbbi bakımdan yararlanmış, doğum ve doğumdan sonra izin haklarına kavuşmuşlardır. Ayrıca eğitim kadınlara da serbest olmuştur. Arnavutluk resmi kaynaklara göre 1938’de 700 Arnavut kadını ev dışında çalışırken bu durum 1950’de 11 bine, 1960’da ise 46 bine çıkmıştır. 1960’da tekstil sanayinin %50’si kadın işçiden teşekkül etmiştir.¹²² (Ek-2 Resimler, Resim-47.) Enver Hoca’nın birçok bakımdan olumlu yönünü gündeme getiren şahsiyetler bulunmaktadır. Bunların başında Ramiz Alia gelmektedir. Ramiz Alia, Enver Hoca’yı Arnavutluğun dünyaya getirdiği en büyük insan olarak tanımlarken, Kosovalı akademisyen ve diplomat Ramadan Marmullaku ise Hoca için “*dünya çapında tek Arnavut kişilik, Arnavut insanının ruhu, zeki politikacı*” diye tanımlamıştır. (Ek-2 Resimler, Resim-59.) Arnavutluk’u uzun bir süre gözlemleyen Peter R. Prifti ise Hoca’yı “*teşkilatçılığı ve çok yönlü politikacı olmasının yanı sıra, milliyetçi ve doktrin sahibi bir komünist olarak*” tanımlamıştır. Bunun yanında; Enver Hoca’nın politik danışmanları ise onu Arnavutluk tarihinde tartışmasız bir diktatör olarak göstermişlerdir.¹²³

Enver Hoca’yı şahıs olarak birçok özelliğe sahip bir diktatör olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda; Enver Hoca’nın kibar, insan üzerinde olumlu etki yaratabilen, kültürlü, batı düşünceli bir insan olduğu,¹²⁴ iyi bir politikacı, rakiplerini mağlup edene

¹²¹ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, s.416.

¹²² Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, s. 419.

¹²³ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Fransisco& Oxford, USA, 1990, s. 15-16.

¹²⁴ James S. O’donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 194.

kadar fikrinden vazgeçmeyen bir kişilik taşıdığı görülmüştür. Enver Hoca'nın bu özelliklerinin O'na iktidarda kalmak için önemli bir avantaj sağladığı düşünülmüştür.

Arnavutların ünlü şairi İsmail Kadere, Enver Hoca'nın güzel giyindiğini, zarif bir insan olduğunu, hâlbuki Fransız komünistlerin bile kaba davrandığını, Enver Hoca'nın gerçek bir elit insan olduğunu söylemişlerdir.¹²⁵

Enver Hoca'nın oğullarından “*İlir Hoxha*” babası ile ilgili görüşünde; O'nun ailesine düşkün örnek bir baba, dede, hayatını Arnavutluk ve Arnavut halkına adanmış bir lider olduğunu belirtmiştir(Ek-2 Resimler, Resim-31.)Yine babasının asla bir diktatör olmadığını da ifade etmekten kaçınmamıştır.¹²⁶ (Ek-2 Resimler, Resim-58,61 ve 62.) Enver Hoca propagandaya oldukça önem vermiştir. İlk yıllarında oldukça ilgi çeken bir sloganla propaganda yapmıştır: “*Herkese daha çok ekmek ve daha çok kültür*”.¹²⁷ Enver Hoca kitap okumayı çok seven bir lider olmuştur. Evinde çok zengin bir kütüphanesi, kitaplarının değişik konuları içerdiği, bilimsel ve tarihi kitapların yanı sıra değişik ansiklopediler ve bibliyografilerin de bulunduğu görülmüştür. Günlük kitap okuma alışkanlığı olan bir liderdi.¹²⁸ (Ek-2 Resimler, Resim-38.)Doğu Avrupa'daki komünist liderlerden Macar Matyas Rakosi dışında tek aydın kimse idi.¹²⁹

Enver Hoca'nın yaşadığı dönemde Arnavut halkının büyük bir kısmı O'nun Arnavutluk için çok çalışkan dürüst bir insan olarak bilmekteydi. Ölümünde değişimin ülkeleri için iyi olmayacağını düşünüyorlardı. Aslında halkın böyle düşünmesi normaldi, çünkü halk Enver Hoca'dan başka bir lider tanıma imkânı bulamamıştı. Ancak zaman geçtikçe bu düşünce yerini muhafaza edemedi. (Ek-2 Resimler, Resim-50,51,52 ve 54.) Bunun yanında Enver Hoca'yı hala bir kahraman görenlerin sayısında ülke nüfusunun %20'lere kadar ulaştığı dönem olmuştur. Buna mukabil birçok Arnavut, Enver Hoca'nın zalim ve merhametsiz olduğunu ancak yinede O'nun zamanında daha fazla özgürlük elde ettiklerini belirtmişlerdir.¹³⁰

İlave olarak, Enver Hoca'nın en büyük mirasının; Arnavutluk'u sağlam bağımsız ve egemen bir devlet olarak yaşatması olduğunu söylemeleri olmuştur.¹³¹ (Ek-2 Resimler, Resim-33,34 ve 35.)Enver Hoca'nın yukarıda arz edilen başarılarının yanında

¹²⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 194.

¹²⁶ <http://www.oneparty.co.uk/compass/compass/com13604.html>.

¹²⁷ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 25.

¹²⁸ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 201-202.

¹²⁹ Richard Cavendish, “Death of Enver Hoxha.”: *History Today*; Apr2010, Vol. 60 Issue 4, p8-8, 1p, 1 Black and White Photograph.

¹³⁰ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 208.

¹³¹ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 4.

göz ardı edilemeyecek temel başarısızlıkları da olmuştur. Bunlardan en önemlisi Arnavut halkını en temel haklardan mahrum bırakacak şekilde bir diktatörsel idareyi çok katı uygulaması ve uygulamanın sonucunda Arnavutluk'u tüm dünyadan soyutlaması olmuştur. Muhaliflerine karşı uygulattığı acımasız yargısız infazlar ile halen kabul görmeyen hatalar olarak sıradan Arnavut vatandaşlar tarafından bile ifade edilmiştir.

Enver Hoca zamanında özel araba sahibi olmak yasaklanmıştı. Ülke bu dönemde Hoca tarafından yaratılan korku ile yönetilmiştir. Yoksulluk oranı Avrupa'nın en yükseğidir. Enver Hoca ülkesine hep bir tehdidin olduğunu söylemiş ama bunau halkına bir türlü gösterememiştir. Bununla birlikte söz konusu tehdidi bertaraf etmek için binlerce dolar değerinde korunaklar “*bunker*” yaptırmıştır.¹³²

Enver Hoca'nın negatif yönleri çok değişkenlik göstermiştir. Bunların başında yalnızlık politikasının uygulanması gelmiştir. Bu gerçekten Arnavutluk'u derinden etkilemiştir. Enver Hoca'nın negatif yönlerinden bir diğerini ise dine saldırı yapılması teşkil etmiştir.¹³³

Enver Hoca uzun boylu, kibar bir insandı. Resmi her yere asıldı. Herhangi bir resmi evrakta ismi defalarca görülürdü. Arnavutluk parasında resmi bulunmaktaydı. Kimilerine göre profesör ile talancı arasında bir birleşimdi. Başkalarına göre ise salon beyefendisi ile Balkan çetecisi birleşimiydi. Arnavutluk'un seçkin akademisyeni Peter Prifti ise O'nu “*milliyetçi, komünist doktrine sahip aydın*” olarak tanımlamıştır.¹³⁴

Enver Hoca büyük ve adaleli görünüşlü bir Arnavut idi. Yine iyi görünür gerilla tipli idi. El sıkışı yumuşaktı. Enver Hoca'yı Stalinci olmak ve kanlı cinayetlerle ananlar da olmuştur.¹³⁵

Enver Hoca aile yaşamında çok iyi bir baba olmuştur. Enver Hoca bir konuşmasında; “*Annesini ve babasını sevmeyenler, devlet ve memleketi de sevmezler. Ve bir aileyi idare etmesini bilmeyenler, devlet yönetiminde de sorumlu görev alamazlar, muvaffak olamazlar*” demiştir.¹³⁶ (Ek-2 Resimler, Resim-39.)

¹³² Jan Drabek, “Albania in Focus-Report From Albania-A Former Ambassador Finds Both Hope and Despair in Albania”, *New Presence(The Prague Journal of Central Europe Affairs)*, Prague, (Autumn), 2005, s. 37.

¹³³ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 239.

¹³⁴ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 430.

¹³⁵ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 645.

¹³⁶ Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, Ankara, 1975, s. 55.

Enver Hoca döneminin egemenlik ve bağımsızlığın elde edilmesinden daha az önemli olan bir pozitif yön ise eğitim sisteminin geliştirilmesi ve cahilliğin ortadan kaldırılması için çalışmaları olmuştur.

Bir başka pozitif yön ilk defa Arnavutluk'un kendini bu kadar yakın bir millet kavramı içinde bulmasıdır. Arnavutlar kendilerinin Arnavut olduklarından dolayı övünmeye başlamışlardır.¹³⁷ (Ek-2 Resimler, Resim-40 ve 41.)

Enver Hoca kendisinden sonra gelecek halefi konusunda ise rahatsızlığının artması üzerine ölümünden 3 sene önce birçok yetkisini kendisinden sonra ülkeyi yönetmesini istediği Ramiz Alia'ya devretmiştir.¹³⁸

Başta batılı insanların sorduğu en önemli soru "*Enver Hoca'nın nasıl olurda 40 yıl boyunca ülke içinde ciddi bir tepki görmeden iktidarda kalması ve bunun dış devletler tarafından müsaade edilmesidir*". Bu sorunun cevabını vermek kolay olmayacaktır. Bununla birlikte; Enver Hoca'nın o dönemdeki komünist liderler arasında en okumuş ve dünya uzak görüşlülüğüne sahip olan bir lider olmasının önemli bir rol olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Ayrıca Enver Hoca zeki, idealist, metotlu çalışan, prensip sahibi, cesur, mücadeleci, partisine ve halkına bağlı, ülkesinin gelenek ve göreneklerine sadık, sosyalizmi bir hayat tarzı olarak benimsemiş, liderlik ve öğretmenlik yönü güçlü bir insandır.¹³⁹ (Ek-2 Resimler, Resim-36.)

Enver Hoca tıbbi tedavi almak için 1983'te; Fransa'ya gitmiştir. Felç olduğu konusundaki dedikoduları soran gazetecilere gerçeği söylemişti. Enver Hoca nadir olarak halkın karşısına çıkmıştır. Gazetelere eskiden çekilmiş fotoğraflar konulmuştur.

Enver Hoca yıllardır şeker hastalığı ile mücadele etmiştir. Bu mücadelesinde 1973 yılında ciddi bir kalp krizi geçirmiş, alınan tedavi ve kendinin yaşama arzusu bu tehlikeyi 1982 yılına kadar kontrollü geçirmesini sağlamıştır. Bu yıl tekrar kalp rahatsızlıkları artmış ve 1984 yılında ise böbrek yetmezliği de ilave olunca hastalıkla

¹³⁷ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 240.

¹³⁸ 18 Ekim 1925'te; doğan Ramiz Alia, aslen Kosova'da doğduğu ve daha sonra İşkodra'ya ailesi ile birlikte göç ettiği iddia edilmiştir. 1930 sonlarına doğru Tiran'da ki bir Fransız okulunu bitirmiştir. Arnavutluk'un kurtuluş savaşı sırasında o da partizanlara katılmıştır. Kendisine savaştan sonra İşçi Gençlik Grubunun liderliği verilmiştir. Bu görevi 1948'de Parti'nin propagandası ile uğraşırken ara vermiş, ama 1955 yılına kadar bu görevine devam etmiştir.1955'te Eğitim Bakanı olmuş, üç sene sonra da tam olarak Arnavutluk Komünist Partisi'nin resmi üyesi olmuştur. 1956'da daha 30 yaşında iken Komünist Partisi Politbürosunun üyesi olmuştur. 1960'da; Politbüro'nun devamlı üyesi olmuştur. 1982'de;Enver Hoca'nın birçok görevlerini devir almıştır. Bir Ortodoks olan Semramis Xhuvani ile evlenmiştir. Alia bir Geg'tir. Hâlbuki Enver Hoca bir Tosk olup iktidardaki personelin tamamına yakını Tosk'tur.(Bkz. Man in the News; New Albanian Leader: Ramiz Alia'',*Newyork Times*, 4/14/1985, s. 18,Op.)

¹³⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 272.

mücadelesi gün geçtikçe daha zor bir durum almıştır. Hastalığının en kötü durumunda bile mümkün olduğu kadar parti üyelerini telaşa kaptırmadan çalışmasına devam eden Enver Hoca'nın Mart 1985 başında artık rahatsızlığının kontrolü gittikçe zorlaştığı görülmüştür.¹⁴⁰

Enver Hoca, 9 Nisan 1985 sabahı kalp krizi geçirmiş ancak yaşam mücadelesini 11 Nisan 1985 saat 02.00 de kaybetmiştir.¹⁴¹ 77 yaşında ölen savaş kuşağından kalan son lider olan Enver Hoca'nın uzun süredir kalbinden rahatsız olduğu ve son iki gündür suni olarak yaşatıldığı açıklanmış,¹⁴² ölümü Arnavutluk Haber Ajansı (ATA) tarafından dünya medyasına duyurulmuştur. Ölümünü resmi gazete Zeri i Poppolit "Tüm Arnavut halkı ve Parti için büyük acı. Sevgili liderimiz yoldaş Enver Hoca öldü" şeklinde vermiştir.¹⁴³ Cenazesi 15 Nisan 1985 tarihinde yapılan sade bir törenle Tiran'daki Ulusal Mezarlığa defnedilmiştir.¹⁴⁴ (Ek-2 Resimler, Resim-70,71,72 ve 73.) Enver Hoca'nın ölümü ile ilgili Arnavut gazetelerinde birçok övgü dolu sözler belirtilmiştir. "Yoldaş Enver Hoca sonsuza kadar yaşayacak, tüm insanlarımızın ve komünistlerin kalplerinde olacaktır. Parti Enver Hoca'nın istediği gibi devam edecektir"¹⁴⁵ şeklinde açıklamalara sıkça rastlanmıştır.

Hükümet Enver Hoca'nın öldüğü sabah tüm ülkede bayrakları yarıya indirmiştir. Tüm sinema, tiyatro, konser, kültür ve spor karşılaşmalarının ertelendiğini açıklanmıştır. Beş dakikalığına iş bırakma ve fabrikalarda, trenlerde, gemilerde siren çalınmıştır. Aynı zamanda 21 pare top atışı yapılmıştır. Hoca'nın cenazesin Halk Meclisine getireceği ve resmi uğurlamanın burada yapılacağını da ilave edilmiştir. Cenaze töreni 15 Nisan 1985 saat 15.00'te İskender Bey Meydanı'nda yapılmıştır. Hoca'nın ölümü ile ilgili dış ülkelere birçok taziye mesajı gelmiştir. Ancak bunlardan Sovyetler Birliği'nden gelen kabul edilmeyip geri gönderilmiştir. Tiran Üniversitesi'nin adı "Enver Hoca Tiran Üniversitesi" olmuştur. (Ek-2 Resimler, Resim-60.) Durres'taki

¹⁴⁰ Ramiz Alia, *Our Enver*, s. 447.

¹⁴¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 284.

¹⁴² *Cumhuriyet Gazetesi*, "Enver Hoca Öldü", 12 Nisan 1985, s. 1.

¹⁴³ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 520.

¹⁴⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 290.

¹⁴⁵ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 520-521.

limana da “*Enver Hoca Limanı*” denilmiştir. Birçok önemli tesise O’nun adı verilmiştir.¹⁴⁶

Enver Hoca’nın öldüğü gün Tiran’da gördüklerini şöyle aktarmaktadır:” *Tiran’da parkta bir grup erkek bir radyo etrafında oturuyordu. Biri aniden deli gibi koşmaya ve kendini çayıra atmaya başladı, kol ve bacaklarını bilinçsizce salladı. Diğerleri hıçkırarak ve bağırarak ağlıyordu. Hoca’nın öldüğünü öğrenmişlerdi. Etraftaki herkes ağlıyordu. Liderlerinin öldüğünü belirtiyor ve her şeylerini Hoca’ya borçlu olduklarını (...) belirtiyorlardı.*”¹⁴⁷

Enver Hoca’nın ölümü üzerine yerine geçen “Ramiz Alia” O’nun için “(...). *40 yıl boyunca Arnavutluk’u yöneten Enver Hoca yeni Arnavutluk’un gerçek mimarıdır, lideridir, ülkeyi ileriye götüren her şeyin organizatörüdür*” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹⁴⁸ (Ek-2 Resimler, Resim-74,75,76 ve 77.)

Enver Hoca ’nın ölümünden sonra ülkede bir haftalık yas ilan edilmiştir. Enver Hoca’nın ölümü dolayısıyla Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Arnavutluk Devlet Başkanı Ramiz Alia’ya; Başbakan Turgut Özal Arnavutluk Başbakanı Adil Carcani’ye, Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ise Arnavutluk Dışişleri Bakanı Reis Malili’ye birer başsağlığı mesajı ilettiler.

Kenan Evren mesajında “*Enver Hoca uzun yıllar ülkesi ve halkının refah ve mutluluğu için çalışmış, Türk –Arnavutluk dostluğuna önem vermiş ve büyük katkılarda bulunmuş, bütün dünyanın takdir ettiği değerli bir devlet adamıydı. Bu elim kayıp dolayısıyla şahsım ve Türk Milleti adına Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Halk Meclisi Prezidyumuna, Arnavut halkına ve Enver Hoca ’nın değerli ailesine taziyelerimi sunarım*” demiştir.¹⁴⁹

Enver Hoca’nın ölümü dünyada birçok medya tarafından duyurulmuştur. Bunlardan biri de Chicago Tribune’dür. Chicago Tribune; 12 Nisan 1985 günkü yazısında; haberi; “*Arnavut Komünist Partisinin uzun süreli lideri; Enver Hoca, 11 Nisan 1985’te erken saatlerde öldü. Hoca; ülkesine tanıttığı optoliptos ağacının*

¹⁴⁶ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 521.

¹⁴⁷ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, s. 520.

¹⁴⁸ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 293.

¹⁴⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Arnavutluk’ta Ulusal Yas”, 13 Nisan 1985, s. 3.

altına gömülecektir” diyerek vermiştir.¹⁵⁰ Bu haberde Hoca'nın bataklık kurutmak için ne kadar gayret gösterdiğinin ince bir hatırlatması olduğu düşünülmektedir. İki gün sonra Ramiz Alia Arnavutluk İşçi Partisi'nin Genel Sekreterliğine seçilmiştir. Yerine Ramiz Alia geçmiş ve O'da Enver Hoca'nın yolunda gidileceğini ve izalasyona devam edileceğini açıklamıştır.¹⁵¹

Enver Hoca Arnavutluk tarihinde kendisine ihtiyaç olduğu bir dönemde görünmüştür. Enver Hoca'nın tek bir ideali vardı; Arnavutluk'u kendi düşüncesine göre modern hale getirmek ve ülkesinin egemenliğini korumaktı.¹⁵² Ancak uygulamalarında hiç dikkate almadığı husus ise Arnavutluk halkının en temel hakkı olan insan hakları ve özgürlükleri olmuştur.

Enver Hoca'nın Nisan 1985'te ölümü Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti için ciddi bir olay olmuştur. (Bkz. Ek-3 Gazeteler, Gazete-9.) Balkanlar gibi değişkenlik geçiren bir bölgede 40 yıllık iktidar Büyük Güçler için çok cazip gelmiştir. Hoca'nın etkin kalan izi kendisinin belirttiği rejimden başka Arnavutların başka bir rejim tanımaya fırsat bulamamış olmalarıdır. Tamamı ile Stalinist bir politik yapı ile iç ve dış politikasını belirlemiştir. Bunu yaparken de en fazla da gizli polis olan SIGURIMI'ye güvenmiştir. Bu örgüt ile kendisine karşı muhalif olanları temizlemiş, sosyal yapı üzerinde etki kurmuş, genellikle sosyal yapı üzerinde etkin olmuştur. Ülkesinin hem içerden hem de dışarıdan tehdit altında olduğunu ifade etmiş ve Enver Hoca gerektiğinde terör uygulamaktan kaçınmamıştır.¹⁵³

15 Nisan 1985'te Martyrs Mezarlığına/Tiran gömülmüştür. Enver Hoca'nın ölümü Stalin kalıntısının sonu olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁴ 15 Nisan 1985'te yapılacak Enver Hoca'nın cenaze törenine hiçbir yabancı katılmayacağı Arnavut hükümeti tarafından beyan edilmiştir.¹⁵⁵ Bununla birlikte, Enver Hoca'nın ölümü üzerine

¹⁵⁰Albanian Communist Leader Dies”, *Chicago Tribune*, 12 Nisan 1985, Haberler Bölümü (http://articles.chicagotribune.com/1985-04-12/news/8501210242_1_albanian-diplomats-enver-hoxha-place-as-party-leader)

¹⁵¹ Around the World:Isolation of Albania Goes on ,New Ruler Says;*Newyork Times* , 4/16/1985,p.11,Op

¹⁵² James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, s. 241.

¹⁵³ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, s. 1.

¹⁵⁴ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, s. 645.

¹⁵⁵ Henry Giniger, Milt Freudenheim, Richard Levine, ”An Opening For Albania”, *Newyork Times*, 4/14/1985, p.2,Op; ”Moscow's Condolence Are Rejeccted by Albania”, *Newyork Times*, 4/13/1985,p.5,Op.

Sovyetler Birliği başsağlığı mesajı göndermiş ancak bu Arnavutluk tarafından ret edilmiştir.¹⁵⁶ (Ek-3 Gazeteler, Gazete-10.)

Enver Hoca'nın ölümünden sonra eşi Nemciye Hoca devlet kaynaklarını zimmetine geçirmek suçlaması ile mahkeme önüne çıkmıştı. Suçlu bulunduğu takdirde ölüm cezasına çarptırılabilirdi. Mevcut kanunlara göre zimmete para geçirmenin azami cezası ölüm asgarisi ise 8 yıldır.¹⁵⁷

Yapılan yargılamada mahkeme Nemciye Hoca'yı suçlu bularak devlet kaynaklarından 95,000\$'lık lüks tüketim malzemelerine harcaması nedeniyle 9 yıl hapse mahkûm etmiştir.¹⁵⁸ Aslında Necmiye Hoca fikir sabitliği ve eşi benzeri olmayan merhametsizliği yüzünden Arnavut halkı tarafından "Kara Panter" lakabı ile anılmış, Arnavutluk'un içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için bir gayret sarf etmediği, aksine çoğu durumlarda kendisinin Enver Hoca'dan daha gaddar olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁹ Nemciye Hanım 1988'de cezalandırıldığı çalışma kampında ölmüştür.¹⁶⁰

Enver Hoca iktidarı ele geçirdiğinde; Arnavutluk geri, felakete uğramış, büyük oranda cahil, hiç endüstrinin, demiryolunun, üniversitenin ve 20.000'den kalabalık hiçbir şehrin olmadığı bir ülkeydi. Tamamıyla İtalyanlara bağlı bir Zogu rejimi bulunmaktaydı.¹⁶¹

Enver Hoca öldüğünde ise; Arnavut ulusu bitmiş, aydınlar ya pasifsiz edilmiş ya da susturulmuş, ekonomi ise batma noktasına gelmişti.¹⁶²

Enver Hoca'nın ölümü Türk gazetelerinde geniş ölçüde yer almıştır. Bu kapsamda Tercüman Gazetesinin 12 Nisan 1985 tarihli yazısında Enver Hoca'nın ölümünü verdiği görülmüştür. Gazete; "(...) *Enver Hoca'yı 76 yaşında kayıp etti. Mahalli saatte 02.15'te kalp krizi sonucu hayata gözlerini yuman Hoca, 1948'den itibaren şeker hastası idi. Tiran Radyosu, şeker hastalığının zaman içerisinde dolaşım sisteminde, kalbinde, böbreğinde ve diğer organlarında arızalar meydana getirdiğini belirtmiştir(...)*¹⁶³ şeklinde yayımlanmıştır.

¹⁵⁶ *Tercüman Gazetesi*, 13 Nisan 1985, s. 4.

¹⁵⁷ Albania Puts Hoxha's Widow on Trail for Misuse of Funds, *Newyork Times*, 1/9/1993, s. 2 ,Op.

¹⁵⁸ "Albanian Justice" *Maclean's*, 2/8/93, Vol.106, Issue 6, s.31,1/9 P.

¹⁵⁹ Fahri Balliu, *Komünist Enver'in Faşist Karısı-Şeytan Kadın*, (Çeviren: Fahri Ali), İstanbul, 2011, s. 9.

¹⁶⁰ Richard, Cavendish "Death of Enver Hoxha" *History Today*, (Apr), 2010;60,4,Research Library, pg 8

¹⁶¹ Richard Cavendish "Death of Enver Hoxha" *History Today*, (Apr).2010;60,4,Research Library, pg 8

¹⁶² Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albani*, *European Historical Dictionaries*, No:42, a.g.e., s. 188.

¹⁶³ *Tercüman Gazetesi*, 12 Nisan 1985, s.1, 10.

İskender Bey'in ölümünden 500 sene sonra Arnavutluk'un ilk defa ayaklarının üstüne kalkmasını Enver Hoca'ya borçlu olduğu düşünülmüş ve O'nun bu efsanevi durumu ise iktidarının daha uzun olmasını kolaylaştırdığı kıymetlendirilmiştir.¹⁶⁴

Arnavut gençleri için Enver Hoca sadece insanların ve partinin sevilen bir lideri değil aynı zamanda yakın arkadaşı, babası ve öğretmeni olarak görmüşlerdir. Enver Hoca için gençlik çok önemli bulunmuş ve bundan dolayı da gençliğin eğitimi üzerinde çok durmuştur.¹⁶⁵

Enver Hoca yüksek tarih bilgisi ve tecrübesi ile kendisini Arnavutluk sanatına, gerçek değerlere adanmış geniş kültür uzak görüşlülüğüne sahip bir insandı. Sanatla yakından ilgilenen Enver Hoca Parti'nin temel görevlerinden biri olarak sanatı da ele almıştır. Sosyalizmin sanatsız olamayacağını vurgulamıştır.¹⁶⁶

Arnavutluk azınlıkları için Enver Hoca hep sevilen bir lider ve öğretmen olmuştur. Enver Hoca azınlıkları muhabbet ile sevmiş onlara eşit davranmaya gayret göstermiştir.¹⁶⁷

Enver Hoca Arnavutluk milli tarihine de çok önem vermiştir. Yalnız geçmiş dönem tarihi değil aynı zamanda yakın dönem tarihi ile de ilgilenen Enver Hoca önemli olayları, ülkenin varlığı için mücadele eden insanları hep önemsemiştir. Bu kapsamda 1878 Prizren Birliğinin Enver Hoca açısından önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁸

Yurt dışında yaşayan Arnavutlar Enver Hoca'yı ulusal kahraman, ülkelerini en iyi yöneten lider ve istikrarlı ve başarılı bir lider olarak görmüşlerdir. Ekonomik nedenlerle yurtlarını terk eden bu insanlar Arnavutluk'taki her yeni gelişmeyi memnuniyetle karşılamışlardır. Enver Hoca söz konusu Arnavutlarla yakından ilgilenmeye gayret göstermiştir.¹⁶⁹

Enver Hoca göze çarpan bir Marksist-Leninist düşünce adamı olarak kabul görmüştür. Arnavutluk'u 40 yöneten Enver Hoca, kendini Marksist-Leninist ideolojiye ve Stalin'e adanmış, modernleşmek isteyen bir lider olmuştur.¹⁷⁰

Enver Hoca uluslararası komünizmin sıra dışı insanlarından birisi olmuştur. Teori ile birlikte pratikte birleştirebilen bir lider tipi sergilemiştir. Teori olarak her

¹⁶⁴ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 165.

¹⁶⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 167.

¹⁶⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 258.

¹⁶⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 226-227.

¹⁶⁸ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 232.

¹⁶⁹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 234

¹⁷⁰ Richard Cavendish; "Death of Enver Hoxha." *History Today*; (Apr), 2010, Vol. 60 Issue 4, s. 8-8, 1p, 1 Black and White Photograph.

zaman Marksist-Leninist düşünceyi temel rehber olarak almıştır. Dünya komünistleriyle Marksist-Leninist düşüncenin uygulamada nasıl olacağı konusunda düşüncelerini sürekli paylaşmıştır.¹⁷¹

¹⁷¹ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, s. 262-263.

ALTINCI BÖLÜM

6. ENVER HOCA DÖNEMİ ARNAVUTLUK –TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

6.1. Arnavutluk-Türkiye Arasında Siyasi-Askeri- Sosyal-Ekonomik ve Kültürel İlişkiler

Bağımsızlığını kazandığı 1912 yılından bu yana Arnavutluk, Batılı devletler tarafından ülkesini ve dolayısıyla Hıristiyanlığı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı koruyan ve Osmanlı'ya boyun eğmeyen bir lider olarak Gjergj Kastrioti'yi(İskender Bey) görmüşler ve Arnavut tarihinden bahsederken bir şekilde Gjergj Kastrioti'nin Hıristiyanlık yönünü öne çıkarmışlardır.

Batı'nın Osmanlı'nın eline geçmesini önlemede O'nun rolünü ve dolayısıyla Arnavutluk'un bu dünyada yaşama hakkının olduğunu savunmuşlardır. Bir başka deyişle; Türklere ve İslamiyet'e karşı olan yönü ile Arnavutluk gündeme getirilmeye çalışılmıştır.¹ Enver Hoca'nın da zaman zaman bu anlayışı benimsediği ve bundan dolayı Arnavutluk –Türkiye ilişkilerinde arzu edilen gelişmenin gösterilmesinde yeterli girişimi yapmadığı görülmüştür. Bununla birlikte; Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde Birleşmiş Milletler oylamasında Enver Hoca, Türkiye'ye olumlu oy vermesi ile Türk halkını şaşırtmış ve memnun etmiştir.

Arnavutluk'un içinde bulunduğu Balkanlar, Türkiye açısından son derece önemli bir coğrafi bölgedir. Altı yüz yıllık Osmanlı Devleti'nin egemenliği ve Türk kültürünün yoğrulduğu bu topraklarda, bugün üç milyon Türk ve on üç milyon diğer Müslüman unsurlar yaşamaktadır. Türkler dışında kalan diğer Müslüman unsurlarda tarihi ve kültürel açıdan bağlarının olduğu Türkiye'yi ümit kapısı olarak görmektedir.²

Başta Batılı ve yanlı Hıristiyan yazarlar ve aydınlar; maksatlı olarak; Arnavutluk'ta yaygın olarak geri kalmışlığın nedenini yüzyıllardır Türk egemenliğinde kalmalarına bağlamışlardır.³ Nitekim bazı Kosovalı aydınlarda bu düşünce tuzağına düşmüş ve şu iddiada bulunmuşlardır: *“Osmanlı gelmeseydi, Arnavutlar zirveye yükselen Arnavut milliyetçiliği yüzünden, bazı Arnavutlar, Müslümanlıklarını inkâr edip Katolik olacaklardı ve bir Katolik toplumu olarak Batı'dan büyük destek görecekerdi.*

¹ *Portrait Of Albania*, The 8 Nentori Publishing House, Tirana, 1982, s. 5.

² Atike Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye Bosna –Hersek İlişkileri*, Ankara, 2008, s. 1.

³ “Blame it on the Turks”, *Global Agenda*; 6/23/2007, s. 1.

Bunun sonucunda da Arnavutlar, günümüzün gelişmiş Avrupa devletleri seviyesinde bir devlete sahip olacaklardı.” Bu görüşler çerçevesinde bütün bölgedeki Müslümanlar için bir baskı unsuru olarak kullanılmaya devam etmektedir. Müslümanlık veya Türklük, iktisadi geriliğin ve Batı tarafından yalnız bırakılmanın temel nedeni olarak bir suçmuş gibi gösterilmek istenmektedir.⁴

Genellikle Batı kaynaklı bu önyargılı ve maksatlı propagandanın gerçeği yansıtmadığı bilinmektedir. Türklerle birlikte olan Arnavutlar, Osmanlı Devleti’nin en seçkin görevlerinde (vezirler, sadrazamlar) bulunmuşlar ve adeta kendi ırklarının devamı ve yurtlarının refahı için çalışmışlardır.

Arnavutlar Türklerle bu kadar kaynaşmasaydı belki bugün Dünya tarih sayfalarından silinmiş milletlerden biri olacaktı. Bu şekilde propagandanın Balkanlarda Türk etkisini ve izlerini görmek istemeyen çevrelerin maksatlı olarak ürettikleri ve bunu her fırsatta gündeme getirdikleri görülmektedir.

Bu sebeple Arnavutluk’un 1912’de istiklaline kavuşmasından sonra geçirdiği evreler ve üstelik komünizm gibi Türkiye’de kabul görmeyen bir ideolojinin Arnavutluk’ta egemen olması iki ülke arasındaki ilişkilerin arzu edilmeyen seviyeye düşmesine neden olmuştur. Bir başka deyişle; Arnavutluk-Türkiye ilişkileri komünizmin Arnavutluk’ta hâkim olması ve Enver Hoca önderliğinde komünist bir devletin kurulmasıyla adeta kopma noktasına gelmiştir. Bu durumda Arnavutluk ve Türkiye iki rakip bloğun üyesi durumunda kalmışlardır. Türkiye yönünü Batı’ya dönerek, Batı ile ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. İki ülke, farklı kutupta olmalarına rağmen, bloklar arası sürtüşmelerde ilişkiler daha kötüye gitmemiştir. Her zamanki olağan konumunu devam ettirmiştir. Bunun sebebi, ortak tarih ve kültür geçmişinin halklar üzerinde etkisine bağlanmaktadır. Zaman zaman ilişkilerin gerildiği görülse de hiçbir zaman koparıma noktasında görülmemektedir.⁵

Komünizmin etkisinde olan Arnavutluk’un Türkiye ile olan ilişkilerinin mesafeli olması 1980 yılına kadar devam etmiştir. 1980 yılında ticaret ve işbirliği anlaşmalarının imzalanması ile bu ilişkiler artmıştır.⁶ Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Arnavutluk

⁴ Şenol Alpaslan, *Bosna’da Türk Kültürünün İzleri*, Ankara, 2008, s. 150-151.

⁵ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 284-285.

⁶ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, a.g.e., s. 285.

farklı kutuplarda yer almalarına rağmen iyi denilebilecek bir düzeyde ilişkilerini yürütmüşlerdir.⁷

6.1.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye-Arnavutluk ile olan ilişkileri 600 yıldır kesintisiz bir şekilde sürmektedir. İki kardeş halk siyasetin ötesinde birbirlerine sevgi ve saygı ile bağlıdırlar.⁸

6.1.1.1. Osmanlı Devleti Dönemindeki İlişkileri

Uzun ve dostane ilişkileri olan iki milletin ilişkileri 1383'te bölgeye doğru akınlar yapan Türk akıncılarının harekâtlarıyla başlamıştır. 1383'te Türk akıncıları tarafından sıkıştırılan Valona (Avlonya) prensi, Venedik Cumhuriyeti himayesine girmeye mecbur olmuştu. Bunun akabinde Osmanlıların Arnavutluk üzerindeki ikinci harekâtı, 1385'te Şarl Topia ile II. Balsa arasındaki mücadele sırasında gerçekleşmiştir. Avlonya, Berat, Kanina tarafına sahip olan Balşalar, Şarl Topia'yı Draç şehrine kıştırınca; Şarl Topai'de Türkler'den yardım istemiştir. Draç prensi Şarl Topia, Arnavutluğun en kuvvetli prensi II. Balşa'ya karşı savaşında kendisine yardım etmek üzere Venedikliler'e güvenmeyerek Türk ordusunu yardıma çağırması.

Osmanlı Devletinden Hayrettin Paşa, Prens Topia'nın davetini fırsat bilerek hemen Elbasan (Bassania) dağlarını aşip Belşa ile karşılaşmak üzere güneye dönmüş, Güney Arnavutluk'taki Devol (Voyussa) nehrinin sol sahilinde Belşa ile karşılaşmış ve yapılan savaşı kazanmıştır. II. Draç Prensi de bu sayede memleketine tekrar sahip olmuştur. Osmanlı tarihlerinde bu sefer "*Karlı-İli Hareketi*" diye tanımlanmıştır. Bu seferden sonra Osmanlılar, Narda körfezine kadar sokulmuş ve hatta geçici bir müddet için Selanik de almıştır.⁹

1389'da; Kroya ile İskenderiye (İşkodra) Türklerin eline geçmişti. Daha sonra ise Osmanlı Devleti; Avrupalılar uğraşırken büyük deniz gücü olan Venedik Cumhuriyetini provoke etmemek için bu şehirleri tekrar Venediklilere bırakmıştır. Arnavutluğun feodal hali ve mücadelesi Türk fethini kolaylaştırmış ve Türkler, bunlar arasındaki husumet ve mücadelelerden yararlanmışlardır. Bundan başka, Osmanlı fethi

⁷ Birgül Demirtaş-Çoşkun" Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu", Balkan Diplomasisi (Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları), No:21,Ankara 2001, s. 87.

⁸ Erhan Türbedar, "Türkiye Arnavutluk İçin Beklemede", *Stratejik Analiz*, Sayı 65, (Eylül), 2005, s. 10.

⁹ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, a.g.e., s. 279.

sırasında dışarıdan da buralara yardım ihtimali çok zor olmuştur. Çünkü Venedikliler, siyasi menfaatlerinden dolayı Osmanlılarla bozuşmak istememişti.

1432’de; Orta Arnavutluk’ta, Topia ailesinden Andre Topia, Arnavutluğun ortalarında yerleşmiş olan Türklere hücum ederek geçici bir galibiyet yaşadıkdan sonra mücadele devam etmiş, ardından da uzun seneler İskender Bey’le uğraşılmıştır. Böylece 1383’de başlayan müdahale ve sonra fetih hareketi nihayet 1467 senesinde tamamlanabilmişti.¹⁰

Önceleri direnen ve 1517 yılına kadar çete savaşlarını sürdüren Arnavutlar 1517’den 1912 yılına kadar uzun süre Osmanlı İmparatorluğu’nda barış içinde ve en sorunsuz şekilde yaşamışlardır.

Türk-Arnavut ilişkilerinin Osmanlı Dönemine genel olarak bakıldığında dikkati çeken ilk şeyin Osmanlıların yönetim kademelerinin en üstü sayılabilecek sadrazamlık makamında bile Arnavut kökenli devşirmelerin olduğu gerçeğidir. 1300’lerin ortalarında kurulan bu sistemle zeki Hıristiyan çocuklar alınıp, Müslüman yapıyor ve kabiliyetleri oranında hukuk, yabancı dil, bilim, yönetim teknikleri, spor alanlarında çok iyi eğitilip, yalnızca orduda değil devletin değişik kademelerinde de görev veriliyordu. Daha az kabiliyetli olanlar da orduya “*yeniçeri askeri*” olarak alınıyordu.

Bu kapsamda; Osmanlı ordusunda yerli Hıristiyan askerlerin sayısı o kadar fazla olunca, Moğol hükümdarı Timur, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid’i suçlamak için “*Sen Müslümanlara karşı kâfir askerleriyle karşı çıkıyorsun*” diyebilmiştir. Stavrianos’un belirttiğine göre 1453-1623 yılları arasındaki 47 sadrazamdan 37’si Hıristiyan kökenliydi ve devşirmeydi. Bunlardan 17’si Arnavut’tu. Genel olarak Osmanlı Sadrazamlarına bakılınca da; 215 Osmanlı sadrazamından 62’si yani %30’u Balkan ve Hıristiyan kökenliydi. Bu durumun milletlere göre sınıflandırılması yapıldığında; Arnavut 33, Boşnak 12, Hersekli 1, Dalmaçyalı 1, Rum 7, Hırvat 5, Bulgar, Pomak ve Sırp birer adet sadrazam şeklinde gerçekleşmiştir.¹¹

6.1.1.2. Arnavutluk’un Bağımsızlığı ve Bağımsızlık Sonrası İlişkiler

1910’lu yıllarda cereyan eden Arnavut ayaklanmasında ve 1912 Nisan’ında Kuzey Arnavutluk’ta başlayan isyan Mayıs ve Haziran aylarında Yakova ve Priştine’ye sıçramıştı. Ağustos 1912’de Arnavutlar Üsküp’ü işgal ederek hapishanede tutuklu

¹⁰ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, a.g.e., s. 280.

¹¹ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, a.g.e., s. 53-54.

bulunan mahkûmları salıvermişti. Memleketlerine yakın olan bölgelerdeki redif depolarını yağmalayınca; taviz vermek durumunda kalan Jöntürkler, Arnavutların on iki büyük isteğini kabul ederek genel bir af çıkarmak zorunda kalmıştı.

Balkanları elde tutabilmek için dini ikinci plana atıp Türkleştirme politikası uygulamaları Arnavutların isyanının en önemli sebeplerinden birini teşkil etmişti. Bu durum Türklerin Slavlara karşı olan üstünlüklerinde en önemli yardımcıları olan Arnavutları kaybetmelerine sebep olmuştu. Ayrıca bu yenilgi Makedonya'daki diğer Hıristiyanların isyan ve özgürlük ateşinin daha çok parlamasına sebep olmuş ve Balkan Harbinin çıkma sebeplerinden birini teşkil etmişti.¹²

Kesin yenilgiye uğradığımız Balkan Savaşı'nda bizim için yegâne teselli, üç adet kalemizin şanlı savunması olmuştur. Bunlar; Edirne'de Şükrü Paşa, Yanya'da Esat Paşa, İşkodra'da ise Hasan Rıza Paşa'dır. Bu kapsamda; Arnavutluk'ta; Hasan Rıza Paşa Balkan Savaşı'nda İşkodra Kalesini uzun süren birçok mahrumiyette katlanarak erzak ve cephanesi tükendiği halde bir avuç kahramanla müdafaa eden Türk komutanı olmuştur. Hasan Rıza Paşa sadece Sırp, Yunanlılarla değil Arnavutluk'ta idareyi almak isteyen Arnavut Bey ve Paşalar ile de uğraşmış ancak bunlardan biri tarafından, Esat Paşa Toptani tarafından, 1913 yılında, Esat Paşa'nın adamlarına öldürttüğü söylenmişti.

Hasan Rıza Paşa, Osmanlı Ordusunun çok âlim, kudretli, basiretli ve fedakâr bir kumandanı olarak, Balkan Harbi'nin Osmanlılar aleyhinde neticeleneceğini anlar anlamaz, Arnavutluk devletinin yardımına koşmayı bir vazife saymıştır. Ancak, Esat Paşa Toptani, Hasan Rıza Paşa'nın rekabetinden korkmuş olması nedeniyle; Hasan Paşa aleyhinde her şeyi yapmaktan çekinmemiştir. Arnavut halkı Hasan Rıza Paşa'yı onu kahraman olarak kabul etmiş ve ona bir mezar inşa etmiş, oysa Esat Paşa Toptani'yi ise daima vatan haini olarak görmekten tereddüt göstermemiştir.¹³

1913 Londra Konferansıyla Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınarak sınırları tespit edilmiştir. Burada bulunan 6 Avrupa devletinin kararıyla Yunanistan, işgal ettiği Arnavut topraklarından çekilmesinin karşılığı olarak Limni, Midilli, Sakız, Sisam gibi Ege adalarını topraklarına katmıştır. Osmanlı, Arnavutluk'un bağımsızlığı için Anadolu'nun dibindeki adalardan feragat etmiştir. Arnavutlar da Balan Savaşları döneminde, Sırpların kışkırtmalarına ve Osmanlı'ya karşı savaşa davet edilmelerine rağmen, bu çağrılara olumsuz cevap vermiş, hatta Balkan ülkeleri karşısında Osmanlı

¹² H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, İstanbul, 2001, s. 46-47.

¹³ Yılmaz Çetiner, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966, s 96-112.

ile omuz omuza savaşmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti daha kurulmadan tarihi ve kültürel bağların getirdiği duygusal bağlar kurulmuştur.¹⁴

1912’de; Arnavutluk’un Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsız olması iki ülke arasındaki asırlarca süren dostluğun kesilmesi anlamına gelmemiştir. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Osmanlı Devleti Arnavutluk’tan çok fazla haber alamamış, ancak 1920’li yıllarda Arnavutluk ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler uygun ve gerekli şartlar temelinde kurulmuştur. Diplomatik ilişkileri geliştirmek amacıyla Arnavutluk- Türkiye görüşmeleri, Arnavutluk tarafının ifade ettiği dilekten ve Türk hükümetinin davetinden sonra başlamıştır.¹⁵

Arnavutluk, bağımsızlığını ilan ettiği 1912 yılından itibaren, yaklaşık 10 yıl içinde karışıklık ve dışarıda da tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı devleti için de kritik olan bu yıllarda Arnavutluğa gerekli yardım yapılamamış, Arnavutluk’ta bir Osmanlı elçiliği kurulup, diplomatik ilişkilere başlanamamıştır. Türkiye ile Arnavutluk arasındaki diplomatik ilişkiler, Mustafa Kemal Atatürk zamanında kurulmuştur. Komşularıyla ve bilhassa Yunanlılarla sınır ve toprak sorunu olan Tiran Hükümetine, Türkiye’nin Ulusal Kahramanı Gazi M. Kemal Paşa, Yeni Arnavutluk’un ordusunu kurup eğitmek için 1920’de Kurmay Albay Sabahattin Bey idaresinde yirmi beş kişilik bir subay heyeti göndermiştir. Bu heyet Arnavutluk’ta; sekiz ay görev yapmıştır. Atatürk’ün emriyle Arnavutluk uyuşmasına giren Kurmay Albay Sabahattin Saip Şkoza mebus olmuştur. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı da yapmıştır.¹⁶ Arnavutluk 1920 Milli Ankara Hükümeti’ni ilk tanıyan devlet olmuş ve Türkiye ile hemen siyasal, kültürel ilişkiler kurulmuştur.¹⁷

Türkiye ile Arnavutluk arasında diplomatik ilişkiler Atatürk zamanında kurulmuştur. Mustafa Kemal daha genç iken Arnavutluk’ta olaylar hakkında bilgiye sahip olmuştu. Arnavut sorunuyla yakından ilgilenmişti. Selanik doğumlu Atatürk; Arnavutlar ve Türklerin yakın temaslarda buldukları ve evlilikler aracılığıyla birbirleriyle kaynaştıkları bir ortamda büyümüştür. Bununla birlikte Mustafa Kemal’in

¹⁴ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 281.

¹⁵ Anıla Polat, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, Bahar 2005/33, Mart 2005, Ankara, s. 168.

¹⁶ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 282; Necip P. Alpan, “ Arnavutluk ve Arnavutlar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 133, Ocak 1998, s. 34.

¹⁷ Necip P. Alpan, “ Arnavutluk ve Arnavutlar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, s. 34.

Arnavut sorunuyla ilgilenmesi, genellikle Balkan sorunuyla ilgilenmesinden kopuk olmamıştır.¹⁸

Daha sonra Arnavutluk'ta birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Bu kapsamda; Mati beylerinden Ahmet Zogu (1895-1962), akrabası Esat Toptani Paşa'yı öldürmüş olan Avni Rüstem'i vurdurarak Arnavutluk'un başına geçmiş ve Türkiye'ye karşı yakınlaşmaya yönelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ilk defa Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine, o zaman Başbakan olan Ahmet Zogu, 31 Ekim 1923 günü Türkiye Başbakanına hararetli bir kutlama ve telgraf göndermiştir. Arnavut Hükümeti adına Mustafa Kemal'i tebrik etmiş ve Türkiye ile dostluk içinde yaşamak istediklerini belirtmiştir. Telgrafa başvekil İsmet Paşa cevap vermişti.¹⁹

Mustafa Kemal; 1 Mart 1922 tarihinde; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü oturumu açılışında yaptığı konuşmada; Arnavutluk halkının özgürlük ve demokrasi mücadelesi ile ilgili Türk halkının tutumunu belirterek, Arnavutluk'un güçleneceği ümidiyle, Arnavutluk ile ilişkilerini düzeltme isteğini dile getirmiştir. Bu konuşma, henüz Cumhuriyet'in ilan edilmediği Kurtuluş Savaşı'nın yeni sona erdiği bir dönemde gerçekleşmiştir.²⁰

6.1.1.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dönemindeki İlişkileri:

6.1.1.3.1. Türkiye-Arnavut Siyasi İlişkileri (1923-1945)

Uzun tarihi geçmişi ve dostluğu bulunan Balkan ülkeleri ve Türkiye'nin iyi ilişkileri önemlidir. Özellikle de duygusal ve din bağları olan Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova ve Arnavutluk'la ilişkiler hem halklar arasında hem de devletlerarasında daha bir önem taşımaktadır. Bölgeye açılmak isteyen Türkiye için kültürel ve tarihi bağları olan, Osmanlı geçmişi olan Arnavutluk'la iyi ilişkiler kurulması öncelik teşkil etmiştir. Türkiye ile Arnavutluk arasında bu bağların yanı sıra, ikili ilişkilerde problemlerinin olmaması nedeniyle, iki ülke doğal müttefikler olarak kabul edilmiştir.

¹⁸ Gazmend Shipuza, "Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması(1923-1926)", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, I.Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirileri*(Prizren 12-14 Aralık 1998), s. 115.

¹⁹ Bilal N. Şimşir, *Türkiye -Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları (ASAM Yayınları), Ankara, 2001, s. 16-17.

²⁰ Anila Polat, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938)", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 169.

Türk siyasetinde tüm hükümetler, Balkanlar ve Balkanlar'daki Türk ve Müslüman toplumun korunması ve kollanması yönünde fikir birliği içindedirler. Balkanlar'da önemli bir güç olma çabasında ki Türkiye için %70'i Müslüman olan Arnavutluk çok önemlidir. Bu açıdan gerek Arnavutluk'la olan ilişkiler, gerekse diğer Balkan ülkeleriyle olan ilişkiler Türkiye'nin Arnavutluğa ve bölgeye verdiği stratejik önemin ürünüdür.

Türkiye'nin Arnavutluk ilişkilerine önem vermesinin diğer sebeplerinden biri, ülkenin bunalım dönemlerinde, bölge istikrarı ve düzeni için kritik öneme sahip olduğunun görülmesidir. Bölgenin güvenliği ile yakından ilgilenen Türkiye için Arnavutluk'un istikrarlı olması, ekonomik ve her bakımdan gelişmesi, Balkanlardaki istikrarın sağlanması yönünde önem arz etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle bağımsızlığını ilan eden Arnavutlar, Türkiye ile bağlarını kopartmamışlar, muhabbetlerini devam ettirmişlerdir. Bunun bir göstergesi olarak 15 Aralık 1923'te iki ülke arasında "*Ebedi Dostluk ve İşbirliği*" antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile beş asırdır süregelen dostluk ve iyi ilişkilerin devamının istendiği belirtilmiştir. Bu tarihten itibaren Arnavutluk-Türkiye ilişkileri ilginç bir şekilde devam etmiştir.²¹

Türkiye Cumhuriyeti, yeni ilişki kurduğu her devlete ilk önce bir dostluk antlaşması yapma ilkesini benimsemiş ve 1923-1937 yılları arasında 30 kadar devlete dostluk antlaşmaları imzalamıştır. Bu dostluk antlaşmaları serisinin ilki Lozan'da, 23 Temmuz 1923 günü Polonya ile yapılmıştı. İkinci dostluk antlaşması 15 Aralık 1923'de; Ankara'da Arnavutluk ile yapılmıştı. Aynı gün yine Ankara'da, Türkiye-Arnavutluk İkamet Sözleşmesi ile Tabiiyet Sözleşmesi imzalanmıştı. Böylece Türkiye-Arnavutluk siyasi ilişkileri normal hukuki çerçeveye oturtulmuştur.²²

1923'de uzun süren görüşmelerin sonunda Arnavutluk-Türkiye diplomatik ilişkileri kuruldu. 1923 Aralık başında İstanbul'da üç anlaşma imzalandı. "*Dostluk Anlaşması*" diye adlandırılan Diplomatik İlişkiler Kurma Anlaşması, Konsolosluk Anlaşması ve Yurttaşlık Anlaşması. Ama son anlaşma Türkiye'de oturan Arnavutların yurttaşlığı sorununa ilişkin ortaya çıkan görüş ayrılıkları sebebi ile daha büyük sorunlara yol açmamak için iptal edildi. Neticede bütün bu gelişmeler İstanbul'da

²¹ Gazmend Shpuza, "1936 Yılı'nın Başlangıcında Arnavutluk-Türkiye İlişkileri", Atatürk Kültür, Dil ve tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi*(8-12 Aralık 2003 Ankara) C.I, s. 379-380.

²² Bilal N. Şimşir, *Türkiye -Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, a.g.e., s. 17.

“Paqja” (Barış) ve “E drejta” (Doğruluk) gazeteleri sayesinde geniş halk kitlelerine bildirildi.²³

Bir başka deyişle; Atatürk döneminde 15 Aralık 1923'te Ankara'da imzalanan Türkiye-Arnavutluk Dostluk Anlaşması iki ülke arasındaki yakınlaşmanın ilk göstergesini teşkil etmiştir. Bunu 1926'da; karşılıklı olarak büyükelçi atanması takip etmiş ve Arnavutluk'a ilk defa elçi olarak Tahir Lütfi Tokay gitmiş ve Arnavutluk'un Ankara Büyükelçiliğine ise Rauf Fisto atanmıştır.²⁴

Kral Zogu zamanında Cumhuriyetçi Arnavutların en çok beğendikleri ve halka model olarak sunmaya çalıştıkları inkılâp “laiklik” olmuştur. Arnavutların büyük bölümü Müslüman ve Katolik olduğu için, iki din mensubunun bir arada barış içinde yaşayabilmesi, ancak kendi ülkelerinde de laikliğin uygulanması ile mümkün olabilecektir.²⁵

Arnavutluk'ta 1924 yılında demokratik devrimin başlatılmasıyla yapılan Arnavutluk-Türkiye anlaşmaları, Ahmet Zogu 1 Şubat 1925 tarihinde Cumhurbaşkanı olarak seçildikten sonra da onaylanmıştır.²⁶

1925 yılında cumhurbaşkanı olan Zogu, Mustafa Kemal'e Türkçe olarak dostluk mesajı yollamıştır. Atatürk; bu sıcak kutlamaya aynı sıcaklıkta dostluk mesajı yüklü mektubuyla cevap vermiştir. Arnavutluk'un Avlonya şehrinde; 24 Temmuz 1925 tarihinde; Türkiye konsolosluğu açılmıştır. Sonrasında 1926 yılında ise Tiran'da bir Elçilik açılmıştır. Elçi Tahir Lüfi, Atatürk'ün güven mektubunu Zogu'ya; akabinde ise 13 Mart 1926'da ilk Arnavutluk Ankara Elçisi Rauf Fisto güven mektubunu Atatürk'e sunmuştur.²⁷

Arnavutluk-Türkiye arasında imzalanan Dostluk Antlaşması ile İkamet ve Tabiiyet Sözleşmeleri 1925 yılında yürürlüğe girmiştir. Ahmet Zogu, 1923 yılında başbakanı, 1925 yılında ise Arnavutluk cumhurbaşkanı seçilmişti. Antlaşmaları yürürlüğe girerken, cumhurbaşkanı sıfatıyla Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e bir dostluk mektubu yollamış ve iki ulusun ortak tarihini anmış ve gelecek için

²³ Anila Polat, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 169.

²⁴ Selma Yel , “Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'ta ki Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Cilt XIX, Ankara, (Mart), 2003, Sayı: 55, s. 109.

²⁵ Selma Yel , “Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'ta ki Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Cilt XIX, (Mart), 2003, Sayı: 55, s. 120.

²⁶ Anila Polat, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 170.

²⁷ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 281-282.

beslediği umutlarını dile getirmiştir. Atatürk’de sıcak bir mektupla Zogu’ya cevap vermiştir. Hem onun Arnavutluk Cumhurbaşkanı seçilmesini kutlamış, hem de Türk – Arnavut dostluğunu vurgulamıştı. Atatürk ile Zogu arasında ilişkiler böyle dostça başlamıştı.²⁸

24 Temmuz 1925 tarihinde; Arnavutluk liman şehri Avlonya’da(Vlora) Türkiye Konsoloslugu açılmış ve konsolos olarak Abdullah Bey(Akşin) atanmıştı. Elçilik ise 1926 yılında açılmıştı. 31 Mart 1926 tarihinde ise Arnavutluk Cumhuriyeti’nin ilk Ankara Elçisi Rauf Fitso güven mektubunu Atatürk’e sunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan Milletler Cemiyeti’nin savaşları ne kadar engelleyebileceği tartışmalıydı. Devletler ise güvenliklerini bölgesel ittifaklarla sağlama yoluna gitmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında iki blok ortaya çıkmıştı. Büyük savaş sonucu oluşturulan düzenle huzursuz olan değişimci gurubu Almanya, İtalya ve Bulgaristan oluşturmuştu. Yeni sistemden memnun olan anti-değişimci grubu da Fransa başta olmak üzere Yugoslavya, Romanya, Çekoslovakya, Yunanistan teşkil etmişti.

Düzenini yeniden kuran Almanya dışa açılma istemişti. Bu kapsamda; Almanya’nın batı sınırları 1925 Locarno Antlaşmasıyla güvence altına alınmıştı ancak doğu sınırı açık kalmıştı. Doğu sınırına yönelmek ihtiyacı doğmuştu.

İtalya’nın ise Balkanlar’la ilgisi her zaman mevcuttu. Bu endişeler içinde Balkan devletleri bir savunma ve işbirliği ihtiyacı duymuşlardır. Türkiye, İtalyan tehdidi dururken, Balkanlarda istikrarın korunması ve en azından yeni bir tehdidin çıkmamasını arzulamıştır. Türkiye’nin Balkanlar’da işbirliği ve istikrar çabalarına karşın İtalya ve Almanya, Balkan Paketi’nin kurulmaması yönünde faaliyetlerini artırmışlardır. Türkiye ile Balkan devletleri arasında ilişkilerin artması ve iyi ilişkiler kurulması, Türkiye’nin bölgeye yönelik iyi niyetini ortaya koyduğu gibi, varlığını ve güvenliğini sağlamaya yönelik çabalarının da başarısını ifade etmiştir.

13 Mart 1926’da Atatürk, Ankara’daki ilk Arnavutluk Büyükelçisini kabul etmiştir. 1 Kasım 1926’da ise Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci yasama dönemi dördüncü oturumunda yaptığı konuşmada, bu iki halkın iletişiminin gelişmesi gerektiğini ve karşılıklı olarak destek sağlanmasının önemini belirtmiştir.²⁹

11 Temmuz 1927 tarihinde Tiran’da Türkiye–Arnavutluk Konsolosluk Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye adına Tiran Elçimiz Tahir Lütfi Bey’in imzaladığı

²⁸ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, a.g.e., s. 17.

²⁹ Anila Polat, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 171.

bu anlaşmaya göre iki devlet, birbirlerinin topraklarında konsolosluklar açma konusunda anlaşmışlardır. Ancak beklenmedik bir şekilde Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, 1 Eylül 1928 yılında krallığını ilan edince, yani Tiran’da rejim değişikliği olunca, Türk–Arnavut ilişkileri askıya alınmaya başlamıştır.

Arnavutluk’un cumhurbaşkanı olan Ahmet Zogu’nun izlediği politika ile 22 Kasım 1927’de İtalya ile karşılıklı güven antlaşması yapıldığı ve kısa bir süre sonra anlaşmanın siyasi ittifak şekline dönüştürüldüğü görülmüştür. Daha sonra bu anlaşmaya dayanarak ve dış politikanın etkisiyle 1 Eylül 1928 tarihinde Ahmet Zogu kendisini kral ilan etmiştir. Arnavutluk, kralın yanı sıra bir meclisin de bulunduğu meşrutiyet rejimi ile yönetilmeye başlanmıştı. Mussolini’nin bu değişikliği diğer uluslara tanıtmak amacıyla yaptığı yoğun çalışmalar sayesinde İtalya dâhil olmak üzere birçok ülke yeni meşrutiyeti ve kralı tanımıştı. Bütün Avrupa ülkeleri meşrutiyeti tanırken aksine Mustafa Kemal Türkiye’si bunu tanımamıştı.³⁰

Mustafa Kemal, Arnavutluk’ta yeni rejimi asla tanımayacağını kararlılıkla açıklamış ve bu rejimi Ahmet Zogu’nun Arnavutluk ulusuna ihaneti olarak değerlendirmiştir. Türk basını da Mustafa Kemal’in tutumunu desteklemiştir. İlave olarak; Türk basını Zogu’yu kral olarak tanımayıp Ahmet Bey diye nitelemeye devam etmiş ve bu yüzden Zogu hükümeti, Türk gazetecilerinin Arnavutluk’a girmesini yasaklamıştır.³¹

Ahmet Zogu, Mustafa Kemal’in kendisini kral olarak tanımamakta ısrar etmesiyle karşı karşıya kalınca, Ankara’daki Büyükelçisini geri çağırması ve neden olarak da mali güçlükleri göstermiştir. Arnavutluk Büyükelçiliğini, daha sonra da İstanbul’daki konsolosluğu kapatmıştır.

Arnavutluk’un tepkisi birçok alanda kendini göstermiştir. Bu çerçevede Tiran Büyükelçisinin Türkiye’ye gönderdiği Eylül 1928 tarihli raporda Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve bazı Türk büyüklerinin fotoğraflarının Arnavutluk hükümetince toplatıldığı bildirilmiştir.³²

³⁰ Anila Polat, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 171.

³¹ Anila Polat, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 172.

³² BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 223, Dosya No:570, Belge No:11.

Netice itibariyle; Zogu bir tepki olarak; Türkiye'deki Arnavut vatandaşların hak ve çıkarlarının korunmasını İtalya devletine emanet etmiştir.³³ Söz konusu gerginlik Arnavut basınına da yansımıştır. Daha sonra ise Arnavutlar da Kralı destekleyenler ve Cumhuriyeti destekleyenler olarak iki gruba ayrılmıştır.³⁴

Bu gelişmeler üzerine Tiran Elçimiz Tahir Bey, Ankara'ya çağrılmış ve Büyükelçinin yerine uzun süre başka elçi atanmamıştır. Türkiye, Arnavutluk'la ilişkilerini dondurmıştır. Arnavut hükümeti de bütçe gerekçesini ileri sürerek, Ankara'daki Elçiliğini kapatmıştır. Türk gazetecilerinin Arnavutluk'a sokulması yasaklanmıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye, Tiran'da ki Türk Elçiliğini kapatmamış, ama Arnavutlar Türk işgüderiyle resmi ilişkilerini kesmişlerdir. 1928-1934 yılları arasında dört işgüder Tiran'da görev yapmıştır.³⁵

İki ülke arasında baş gösteren bu soğuma Balkan Antantı çalışmaları kapsamında yeniden başlama ortamı yaratmıştır. Söz konusu Balkan Antantı düşüncesinin ilk girişimi, Milletlerarası Barış Bürosu'nun 1929 Ekim'inde Atina'da yaptığı toplantıda yapılmıştır. Kongre başkanı ve eski Yunan başbakanlarından Aleksandr Papanastasiu, devamlı bir Balkan birliği kurulması fikrini ortaya atmış ve bütün Balkanlı delegasyonlar bu fikri kabul ederek, gayri resmi konferanslar yapmıştır.

Konferansa Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya katılmıştır. Daha sonra bu konferanslar Atina, İstanbul, Bükreş ve Selanik olmak üzere her yıl tekrarlanarak, Balkan milletleri arasında bir işbirliği kurulmuştur. Bu konferanslar sonucunda Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Tıp Federasyonu, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçular Komisyonu gibi kuruluşlar oluşturulmuştur. Fakat askeri ve siyasi alanda bir işbirliği tesisi mümkün olamamıştır. Bulgaristan ise 3. Balkan Konferansı'nda azınlıklarla ilgili bir konuda anlaşma sağlanamaması üzerine toplantıyı terk etmiştir.

20 Ekim 1931'de; İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'na katılan delegeler arasında Arnavut delegesi de bulunmuştur. Daha sonra Ankara'ya giden delegeleri kabul eden Atatürk, tüm delegelerin devlet başkanlarına olduğu gibi Arnavut kralı Zogu'ya da bir telgraf göndermiştir. Akabinde iki ülke arasında buzlar erimiştir.

³³ Anila Polat, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 173.

³⁴ Anila Polat, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 174.

³⁵ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 21.

Fakat karşılıklı geri çekilen elçilerin yerlerine gönderilmesi zaman almıştır. Türk ve Arnavut yaklaşımları biraz da uluslararası durumdan kaynaklanmıştır.

1931’de Türk–Arnavut ilişkileri kopma noktasına gelip dayandığı bir anda Atatürk’ün devreye girip ilişkileri yeniden normale çevirmesinden sonra; 20 Ekim 1931 günü İstanbul’da İkinci Balkan Konferansı toplanmıştır. Arnavutluk da konferansa katılmıştır. Delegeler son oturum için Ankara’ya gitmişler ve 26 Ekim 1931 günü Atatürk tarafından kabul edilmişlerdir. Aynı gün Atatürk, konferansa aralarında Arnavutluk Kralı Zogu’nun da bulunduğu, katılan bütün Balkan Devletleri Devlet Başkanlarına birer telgraf çekmiştir. Atatürk’ün bu telgrafi Arnavutluk’ta büyük sevinç yaratmış ve iki ülke arasındaki buzların erimesine neden olmuştur. Böylece; Türkiye ile Arnavutluk arasında üç yıldır süren “soğuk savaş” dönemi bir çırpıda kapanmıştır.³⁶

1931 yılında Türkiye ile Arnavutluk arasında yeniden dostluk dönemi başlamış, üç yıl önce geri çekilmiş olan elçilerin yerine yeni elçiler hemen atanmamış, ancak Tiran’da yalnız bir işgüderimiz kalmış, buna karşılık Ankara’daki Arnavut Elçiliği ise tekrar açılmamıştır.

Arnavutların Türk İnkılâbına bakış açısı bu yıllarda çok değişkenlik göstermiştir. Nitekim bu husus Arnavutluk’ta Ergeri şehrinde yayımlanan “Demokrasiya” adlı gazetenin 22 Mart 1932 ‘de yayınladığı bir makalede kendini göstermiştir. Söz konusu makalede; özetle genç Türkiye Cumhuriyetinin yapmış olduğu devrimler övülmüş ve Türkiye ‘ye adeta tapılacak şekilde bakıldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte hala bazı Arnavutların gerçek Türkiye’yi tanımamaları ise yadırganmıştır.³⁷

1931 yılında; Faşist diplomasinin ve şahsen Mussolini’in Türk hükümetinin Kral Zogu’yu tanıması için yaptıkları girişimleri bile, Mustafa Kemal’in kararlı tutumu karşısında başarısızlığa uğramıştır. 20 Ekim 1931’de yapılan İstanbul’daki İkinci Balkan Konferansı’na Arnavutluk’tan bir heyet katılmıştır. Arnavutluk heyeti Türk yetkilileri tarafından kabul edilmiş; ilişkileri düzeltme olanakları görüşülmüştür. Konferans nedeniyle Mustafa Kemal, Zogu dâhil olmak üzere bütün Balkan devlet başkanlarına kutlama telgrafları yollamıştır. Zogu’ya da kral sıfatıyla hitap edilmiştir.

³⁶ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 21-22.

³⁷ BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 233, Dosya No:570, Belge No:19.

Zogu hükümeti de bundan memnun olup bunu kralcı rejimi ve Kral Zogu'nun tanınması olarak kabul etmiştir.³⁸

Türk-Arnavut ilişkileri 1932-1933 yıllarında maslahatgüzarı seviyesinde sürdürülmüştür. Türkiye'nin Tiran Maslahatgüzarlığı'nın 8 Şubat 1933 tarihli yazısında Arnavutluk'un Türkiye'ye karşı olan dostluğu ve Türkiye'nin gelişmesinin Arnavutluk için örnek teşkil ettiği belirtilmiştir.³⁹

Bu gelişmeler sonucunda; 1933 baharında; Ankara'ya Cavit Leskoviku adında yeni bir Arnavut Elçisi atanmıştır. 1934 yılında ise Atatürk kendi genel sekreteri olan Ruşen Eşref (Ünaydın)'i altı yıldır boş olan Türkiye'nin Tiran Elçiliğine atamıştır.⁴⁰

Cumhuriyetçi Arnavut aydınlardan birisi olan İsmet Toto, Zogu aleyhine mücadele eden muhaliflerin en meşhurlarından birisidir. “*Gazi Mustafa Kemal Atatürk*” adıyla 200 sayfalık bir kitap yayımlamıştır. Kitabında Atatürk'ün hayatı, inkılâpları ve düşünceleri ile dünyanın sayılı liderleri arasında mukayeseler yapmakta ve Türkiye'deki gelişmelere yer vermektedir. Faaliyetleri ile tehlikeli görüldüğü içindir ki İsmet Toto, monarşist güçler tarafından daha sonra öldürülmüştür.⁴¹

1933 yıllarda Lozan Antlaşması çözülemeyen ve ertelenen birçok sorunun çözümü ve yaklaşan muhtemel savaştan kaçınma Türkiye için dış politikanın öncelikli konusu olmuştu. Dolayısıyla Ankara'daki Arnavutluk elçiliği açılmış ve Arnavutluk hükümeti tarafından öğrenimini Türkiye'de yapmış, Türk ordusunda görev almış Cavit Leskoviku elçi olarak atanmıştır. Mustafa Kemal'in 14 Mayıs 1933 günü Çankaya'da yeni Arnavutluk Büyükelçisini kabul ederek Arnavutluk'la ilişkilerin tekrar geliştirmesi gerektiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Atatürk kendisini 29 Ekim 1933'te Cumhuriyet Bayramı'nda kutlayan Zogu'ya Arnavutluk'un bağımsızlık günü olan 28 Kasım 1933'te kutlama mesajı göndererek ilişkilerin sıcaklaştırılmasını sağlamıştır.⁴²

1934 yılında Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinde görülen bu ikinci dostluk dönemi beş yıl kadar sürmüş (1934-1939) ve İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle noktalanmıştır. Bu dönemde söz konusu dostluğun derecesi gazete köşelerine de yansımıştır. Bu çerçevede; Tiran'da haftalık olarak yayımlanan “*İllyris*” isimli

³⁸ Anıla Polat, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 174.

³⁹ BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 233, Dosya No:571, Belge No:4

⁴⁰ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 23.

⁴¹ Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, Ankara, 1975, s.114, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İstanbul, 2006, s. 69.

⁴² Anıla Polat, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 174.

gazetenin 25 Mart 1934 tarihli “ *Kemalist Türkler niçin terakki ediyorlar*” başlıklı makalesinde Türk inkılabına duyulan hayranlık dile getirildiği görülmüştür.⁴³

Bu beş yıllık dönemde Tiran’da dört Türk elçisi görev yapmıştır. Bunlar; Ruşen Eşref Ünaydın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ali Türkgeldi ve Hulusi Fuad Tugay’dır.⁴⁴

Arnavutluk-Türkiye ilişkileri Atatürk döneminde arzu edildiği gibi olmamıştır. Çünkü Arnavutluk belli bir süre için “*krallıkla*”, Türkiye ise “*cumhuriyet*” ile yönetilme şeklini seçmiştir. Bu süreç içerisinde ülkesinde krallığını ilan eden Ahmet Zogu’nun siyasetine karşı Atatürk’ün takındığı doğru ve ilkel tutum nedeniyle Türkiye –Arnavutluk ilişkileri gelişmemiştir.

Atatürk döneminde zaman zaman kesintiye uğramasının sebebi iki ülkenin ulusal çıkarları olmamıştır. Atatürk’ün de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ifade ettiği gibi iki ülkenin ulusal çıkarları birbirleriyle işbirliğine dayanmıştır. Ancak Türkiye Devleti yeni bir cumhuriyet olduğundan Atatürk, Cumhuriyet fikrinin halk arasında yaygınlaşmasının ve benimsenmesini istemiştir. Bununla birlikte; Arnavutluk’ta Cumhuriyetten krallığa geçiş karşısında kendi siyasal tutumunu belirlemek durumunda kalmıştır. Türk ve Arnavut halkları arasında yüzlerce yıllık beraberlik sebebiyle iki ülkede ortaya çıkan gelişmeler birbirini doğal olarak etkilemiştir.

Cumhuriyet fikrinin Arnavutluk’ta çok fazla taraftarının bulunması da Krallık için siyasi bir tehdit olarak algılanmıştır. İlişkilerin gerginleşmesinin sebebi yalnızca, ülkelerin siyasi yapılarındaki farklılıklardan kaynaklanmıştır. Arnavutluk’ta kraliyet rejiminin ilan edilmesi sürecinde, bu gelişmelerin Mustafa Kemal tarafından tasvip edilmemiş olması, bazı kralcı çevrelerin iddia ettiği gibi onun Arnavut aleyhtarı bir tutum takındığını göstermemiştir. Aksine, bu tutum rejimin değişimini kabul etmeyerek, krallık iktidarına karşı savaşmaya devam eden Arnavut milletini destekleyen bir tutum olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal’in takındığı bu kararlı ve temel tutum krallık devrinde bütün Arnavut milletinin istek ve duygularını ifade eden ve Arnavutluk’un dışında yaşayan Arnavut halkı tarafından tamamen onaylanan bir tutum olarak görülmüştür.⁴⁵

Bir başka deyişle; Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinin Atatürk-Ahmet Zogu’nun döneminde gelişmemesinin ana nedeni her iki liderin kendi iç ve dış siyasette

⁴³ BCA, Fon Kodu: 03010 Kutu No: 233, Dosya No:572, Belge No:7.

⁴⁴ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 25.

⁴⁵ Tayfun Atmaca, *Krallıktan Cumhuriyet’e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*, Ankara, 2007, s. 16-17.

uyguladığı prensiplerin uyuşmamasından kaynaklanmıştır. Nitekim her iki lider Türk–Arnavut ilişkilerini kendi sözleri ile aşağıdaki gibi açıklamışlardır:

Atatürk 1934 yılında söylediği sözleri ile “*Biz Arnavut milletini severiz, kardeş tanırız, kendimizden uzak görmeyiz. Devlet ve millet olarak kuvvetlenmesini ve terakki etmesini ve Balkanlar’da layık olduğu mevki kuvvetle, bilhassa müstakil, emniyetli bir surette almasını ciddi ve kat’ı olarak isteriz(...)*”⁴⁶ iki ülke arasındaki ilişkinin kardeşlik boyutunu yansıtmış,

Kral Ahmet ZOGU ise bu sözlere karşılık olarak_“*Beş asır Arnavut milletinin vahdetini (birliğini) Türkiye muhafaza etmiştir. Türkiye olmasaydı Arnavutluk kendisini ne Slav istilasından kurtarabilirdi, ne de Latinlerin Arnavutluk’u harita-i cihandan silmelerinin önüne geçebilirdi. Varlığımızın esasını Türkiye’ye medyunuz (borçluyuz)*” sözleri iki ülkenin insanların tarihi bağlarını ortaya koymuşlardır.⁴⁷

1936 yılında Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu, İtalya’ya karşı olan yüklü borçlar yüzünden ister istemez bu ülkenin siyaset çizgisini takip etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye ile olan ilişkiler çok fazla gelişmemiştir. Ancak 1936 yılında Zogu’nun kız kardeşi Prenses Saniye’nin Sultan II. Abdülhamit’in oğlu Prens Abide ile evlenmesi, iç ve dış kamuoyuna ansızın gelen bu evliliğin, Arnavutluk-Türkiye ilişkilerin iyileşmesi yönünden faydası pek görülmemiştir. Büyükelçiliğinin evlilik ile ilgili davranışı Türk kamuoyuna duyurulmamıştır. Zogu hükümetinin dışişleri bakanı ise Büyükelçinin Tiran’dan ayrılışının Arnavutluk hakkında çok kötü bir izlenim uyandırdığını belirtmiştir. Bu durum karşısında; 1936’da Zogu rejimi mali güçlükleri neden göstererek bir kere daha Ankara Büyükelçiliğini kapatmıştır.⁴⁸

Diğer yandan Arnavutluk Kralı’nın Mussolini ile iyi ilişkileri, aynı yıllarda Mussolini ile Atatürk arasındaki gerginlik de bu ilişkilerin zaman zaman kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Çünkü bilindiği gibi Mussolini aynı yıllarda Türkiye’den toprak talebinde bulunan konuşmalar yapmış ve Türkiye Mussolini’yi protesto etmişti.⁴⁹

1936’da Habeşistan meselesinin, İtalya ile Batı devletlerini biri birine düşürdüğü sıralarda, Kral Zogu, meydanı boş bulup, içeride kendisine düşman bildiği kimselere karşı geniş bir “temizleme” ameliyesine girişmiştir. Nice beyleri, sorgusuz, yargısız

⁴⁶ Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 3.

⁴⁷ Tayfun Atmaca, a.g.e., s. 3.

⁴⁸ Anıla Polat, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 175.

⁴⁹ Anıla Polat, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, s. 176.

ölüm cezalarına çarptırmış, zindanlara attırmıştır. Ayrıca, bunlarla yakından uzaktan münasebeti olan yüzlerce masumu tevkif ettirmiştir.⁵⁰

Bu hususta Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Arnavutluk-Türk ilişkilerini tespiti yönelik izlenimleri özel yer almaktadır. Karaosmanoğlu; "*Zaten, ilk vazifeye başladığım günlerden beri ben, burada, kendimi bir elçi değil, bir vali gibi hissetmekte idim. Böyle bir hisse nasıl kapılmayabilirdim ki (...)*" diyerek açıklamıştır.⁵¹

Yakup Kadri; Kral Zogu'nun çok geçmeden kız kardeşlerinden birini Abdülhamit'in oğullarından birine nişanlamasını, Osmanlı Hanedanının Balkanlar'da tekrar hüküm sürmesi neticesini doğurabileceği şeklinde yorumlamıştır. Ancak, yirmi dört saat geçmeden Tiran'daki Yugoslavya, Romanya, Yunanistan elçileri ya hemen Tiran'ı terk etmek yahut herhangi bir diplomatik özürle düğünde bulunmamak emrini almışlardır. Yakup Kadri Arnavutluk'tan ayrılmıştır.

7 Nisan 1939'da Arnavutluk, İtalyan kuvvetlerince işgal edilmiş, bu durumda Arnavutluk'la ilişkiler en alt seviyede kalmıştır. Arnavutluk'un işgali Türkiye için güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur.⁵²

Arnavutluk Nisan 1939 yılında İtalya tarafından işgal edilince, Kral Ahmet Zogu işgal sabahı Tiran'dan Elbasan'a kaçmış ve oradan önce Yunanistan'a sonra ise 3 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Amacı Türkiye'den sonra Fransa ve İngiltere'ye gitmek olmuştu. Arnavutluk'un bağımsızlığı sona erince Türkiye Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'da Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye Tiran büyükelçiliği Haziran 1939'da kapanmış ve ondan sonra 20 yıl boyunca kapalı kalmıştır.⁵³

İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar işleyen Balkan Paktı, büyük devletlerin Balkan politikaları ve bölgeye ilgileri sonucu, İkinci Dünya Savaşı öncesi yetersiz kılınmış ve ikili anlaşmalara gidilmek zorunda kalınmıştır. Balkan Paktı, 1941'de Balkanların tümünün Almanya denetimi altına girmesinden dolayı fiilen işlevini yitirmiştir.⁵⁴

1943 yılında; Tiran'da İtalyan işgali dolayısıyla kapanan elçiliğimizin yerine Türkiye Konsoloslugu açılmıştır. Üç yıldır Tiran Elçiliğimiz Konsolosluk şubesini yürütmekte olan Muzaffer Kamil Bayur, yeni açılan konsoloslugin başına getirilmiş ve bütün İkinci Dünya Savaşı boyunca da bu göreve devam etmiştir. İtalyan makamları

⁵⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 85.

⁵¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 86-87.

⁵² Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, s. 284.

⁵³ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 26-28.

⁵⁴ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, a.g.e., s. 99-102.

Tiran'a bir Türk Konsoloslunun faaliyet göstermesine engel olamamışlardır. Bu yıllarda İstanbul'da da Arnavut Krallığı'nın Başkonsolosluğu bulunmuştur.

Arnavutlar İtalyan işgalinden sonra 1943 yılında Alman işgaline uğrayınca; bu sefer İtalyanların yerini Almanlar almıştır. Tiran Konsolosluğumuz Alman işgali altında da açık kalmış ve çalışmalarını sürdürmüştür. Alman işgali altındaki Yugoslavya'da olduğu gibi Arnavutluk'ta da işgalcilere karşı gerilla hareketi başlamış ve Müttefiklerin lojistik desteği ile hareket yaygınlaşmıştır.

O dönemde Arnavutluk'ta üç ayrı gerilla grubu oluşmuştur. Başlı Binbaşı Abbas Kupi'nin çektiği Meşruiyet Hareketi Kral Zogu taraftarı; Ulusal Cephe (Balli Kombetar) ise Arnavut Milliyetçilerin tarafı; üçüncü grup olarak Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin başında olan Enver Hoca ise üçüncü grubu temsil etmiş ve sonuç olarak Enver Hoca'nın Ulusal Kurtuluş Hareketi diğer iki hareketi tasfiye ederek bütün ülkeye hâkim olmuşlardır.⁵⁵

6.1.1.3.2. Türkiye-Arnavut Siyasi İlişkileri (1945-1985)

Arnavutluk'ta Eylül 1944'te komünist idare kurulmuştur.⁵⁶ Enver Hoca'nın yaptığı ilk işlerden biri Tiran'daki Türk Konsolosluğunu kapatmak olmuştur. Konsolosluk görevlileri Türkiye'ye gönderilmiştir. Türkiye ile Arnavutluk arasındaki bu son bağ da koparılmış iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen kesilmiştir.

1945 yılında Tiran'da ki Türk temsilciliğin kapanması ile Türkiye'de Arnavutluk'ta ki yeni rejimi tanımamış, tanımak için veya Tiran'da yeniden temsilcilik açmak için herhangi bir girişimde de bulunmamıştır. Türk Hükümeti, Yalta Antlaşması ile komünist blok içinde kalmış olan ve Moskova'nın bir uydusu gibi görünen Arnavutluk Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurma gereğini duymamış ve Arnavutluk, Türkiye'nin defterinden adeta silinmişti.⁵⁷

Enver Hoca'nın iktidara gelir gelmez Türkiye ile olan ilişkilerini kopma noktasına getirmesi iki ülke arasında birden bire gelişen bir olay olmamıştır. Nitekim mevcudiyetini "*Marksist-Leninist İdeolojisi*"ne bağlayan ve komünist bir yönetim nedeniyle iktidarda bulunan Enver Hoca'nın kuruluşundan itibaren demokratik idarelerin en gelişmişlerinden birini yani cumhuriyeti benimseyerek aralıksız

⁵⁵ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 28-29, 32.

⁵⁶ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, s. 105.

⁵⁷ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 33, 35.

uygulaması; ister istemez Enver Hoca'nın böyle bir karar almasına neden olduğu düşünülmüştür.

Bunun yanında; Cumhuriyetin kurucu M. Kemal Atatürk ve İkinci Adam İsmet İnönü'nün komünizm ile yönetilen idarelere hep soğuk bakmaları; bu çerçevede; Arnavutluk ile ilişkileri kurarken daima dikkatli olmaları da söz konusu ilişkinin gelişmesine başka bir etken olarak karşımıza çıkmıştır.

Bir başka deyişle; Enver Hoca dönemi Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinin tarihi geçmiş göz önüne alınarak istenilen seviyede gitmemesinin birçok nedeni sıralanmıştır. Bunlardan ilk sırayı iki ülkenin farklı ideolojik yönetime sahip olmaları gelmiştir. Nitekim komünist olanların hususi mahkemelerde yargılanması, milli eğitime giren komünist düşünceli öğretmenlerin tavsiyesi ve diğer tedbirlerle komünizmin Türkiye'de taban bulması önlenmeye çalışılmıştır. Marksist-Leninist düşüncüyü her şeyin üstünde tutan bir lider olarak Enver Hoca'nın bu durumda Türkiye'yi kendine yakın işbirliği yapacak ülke olarak görmesi mümkün görülmemiştir.⁵⁸

Soğuk Savaş'tan ekonomisi en zayıf çıkan Avrupa devleti Arnavutluk olmuştur. Komünizmin ifası ile sosyalizmden, demokrasiye geçiş çabaları sancılı olmuştur. Ekonomisi zaten zayıf olan ülkede siyasi ve ekonomik sorunlar önemli noktaya ulaşmıştır. Aynı zamanda Kosova sorunu, Makedonya'daki Arnavut azınlığın durumu, Yunanistan'la yaşanan Kuzey Epir sorunu ve Arnavutluk'tan Yunanistan'a gerçekleşen yasadışı göçler, ülkenin uluslar arası alanda sıkıntıları olmuştur.

Arnavutluk'un gerek iç ve gerekse komşu ülkeler ile ilgili sorunlarına bir de dünya siyasetinin ideolojik savaşları eklenince Enver Hoca iktidarını sürdürmek için yönünü tamamen komünist bloğa çevirmiş ve bu kapsamda sırasıyla Yugoslavya, Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ikili ilişkilere önem vermiştir.

Enver Hoca döneminin ilk yıllarında Arnavutluk'un Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istememesinin nedeni savunduğu ideolojik düşünce olmuştur. Demokratik bir idare ile yönetilen Türkiye aynı zamanda NATO üyesi olunca Enver Hoca; iktidarının en önemli tehditlerinden biri olarak gördüğü ABD ve NATO'yu Türklerle aynı fotoğraf içinde görünce doğal olarak geçmişte var olan ilişkisini de oldukça zayıflatmıştır. Bununla birlikte; Arnavutluk-Türkiye ilişkisi tam olarak kesilmemiştir.

⁵⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1950, s. 1.

Bu kapsamda; 27 Ekim 1958'de; Arnavutluk ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler kurulduğu görülmüştür.⁵⁹

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti ilişkilerini geliştirmeye yönelik olarak Arnavutluk'un Ankara Büyükelçisi olarak Bekir Isufi'yi görevlendirmek üzere Türk yetkililerine talepte bulunmuştur. Söz konusu talep Türk Dışişleri Bakanlığınca derhal işleme konularak Arnavutluk'un bu konudaki isteklerine cevap verilmiştir.⁶⁰

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki siyasi ilişkilerde Kıbrıs'ta Yunanistan'ın Megali İdea'ları doğrultusunda ilhak etmek istedikleri Kıbrıs konusunda Arnavutluk liderleri Türkiye'ye tam bir destek vermişlerdir. Bu kapsamda;1964 yılında Yunanlıların Kıbrıs'ta Türkler aleyhine çıkardığı anlaşmazlıkta Türkiye'yi tam olarak desteklediklerine dair Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye 18 Ocak 1964 tarihli bir mektup yazmıştır. Mehmet Şehu mektubunda Arnavut Halk Cumhuriyeti'nin Kıbrıs konusunda meselenin hakkaniyete uygun olarak çözümünü desteklediklerini belirtmiştir.⁶¹

Yunanistan'la sorunlu ilişkileri olan Türkiye için de Arnavutluk doğal bir müttefik olmasına rağmen mevcut rejim farklılıklarından dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler arzu edilmeyecek bir seviyede mesafeli olarak 1980 yılına kadar devam etmiştir.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin komünist rejimin yönetimini uygulayan Enver Hoca vasıtasıyla kopma noktasına gelmesinin bir nedeni de; İtalya, Yunanistan, Rusya, Sırbistan vb. gibi devletlerin Türklerin Balkanlardaki varlıklarını yok etmek ve Balkan ülkeleri ile ilişkilerini koparmak amacıyla Türk-Arnavutluk ilişkilerine ve söz konusu ilişkileri geliştirmeye hep olumsuz baktıkları görülmüştür. Bu kapsamda, anılan devletlerin işlediği başlıca tema ise “*Sizi geri bıraktıran ve fakir bir ülke olmanıza neden olan Osmanlı İmparatorluğu ve onun devamı Türkiye Cumhuriyeti ile İslam Dini*” olmuştur fikriyle kendilerini haklı gösterme çabalarını sarf etmişlerdir.

Bununla birlikte iki ülke arasında değişik konularda anlaşmalarda yapılmıştır. Bu meyanda; Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti arasında 30.12.1962 tarihinde; Tiran'da; “sağlık anlaşması” imzalanmasına dair Türk hükümeti

⁵⁹ Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, s. 547.

⁶⁰ BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No:64, Dosya No:394, Belge No:21.

⁶¹ BCA, Fon Kodu:03001, Kutu No: 38, Dosya No: 228, Belge No: 4.

adına Tiran Büyükelçisi Mustafa Kenanoğlu'nun görevlendirildiği Türk Dışişleri Bakanlığınca bildirildiği görülmüştür.⁶²

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikasında güvenlik endişeleri hâkim olmuştur. Türkiye bu endişelerini gidermek için Batı güvenlik sistemi içinde kendine yer aramıştır. Dolayısıyla buna yönelik uluslar arası organizasyonlara üye olmuştur⁶³. Arnavutluk ise Doğu Bloğu düşüncesine sahip ve Türkiye'nin tam tersi bir ideolojik fikri esas almıştır. Enver Hoca döneminde ilişkilerin arzu edilen şekilde gitmemesinin diğer bir önemli nedeni ise bu farklı ideolojik görüş ve işbirliği yaptıkları ülkelerin seçimleri olduğu düşünülmüştür.

Her ne kadar iki ülke iki farklı ideolojinin savunulduğu kutuplarda olsalar da karşılıklı ilişkilerde bir kötüleşme gözlenmemiştir. Farklı kutuplardaki ülkeler arasında görülen gerginlikler, Türk-Arnavutluk ilişkilerinde oluşmamış ve Soğuk Savaş Dönemi sonuna dek ilişkiler her zamanki düzeyde devam etmiştir. Bunun en önemli ve belirgin sebeplerinden biri ülke halklarının ortak bir coğrafyada ortak bir kültürü ve ortak bir tarih süreci içinde yaşamış olmaları ile Türkiye'nin Arnavutluk'u ve Balkanları dış ilişkilerinin yaşamsal bir parçası olarak görmeleri teşkil etmiştir. Dolayısıyla; iki ülkenin soğuma noktasına gelen ilişkileri, hiçbir sebeple kopma noktasına gelmemiştir.⁶⁴

Enver Hoca döneminde Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinde olumlu gelişmeler de gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, Arnavutlarda Türkiye aleyhine çalışan bazı Batılı düşüncelerin aksine Enver Hoca döneminde bir yandan Türkiye Arnavutluk'un Birleşmiş Milletlere girmesine destek vermiş, diğer yandan da Arnavutluk'ta Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezini desteklemiştir. Bu örnek bir kardeşlik ilişkisinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Türkiye lehine oy kullanan pek az devletten biri ve oyunu bu biçimde kullanan tek sosyalist devlet Arnavutluk olmuştur.

Arnavutluk'un bu biçimde oy kullanması, Arnavutluk'un Balkanlardaki ve hatta Avrupa'daki yalnızlığını bir ölçüde gidermek istemesi ve komşusu Yunanistan ile olan bazı itilafları yüzünden olmuştur. Arnavutluk oyunu hangi nedenle Türkiye'nin lehine kullanmış olursa olsun, bu davranışı ile Türkiye'de kendi lehine bir hava yaratmıştır. Türk basını İkinci Dünya savaşıdan beri belki de ilk kez ve daha sık olarak

⁶² BCA, Fon Kodu: 030180101, Kutu No: 173, Dosya No:51, Belge No:15.

⁶³ Mehmet Yılmaz, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi), Ankara, 2001, s. 102.

⁶⁴ Mehmet Yılmaz, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi), Ankara, 2001, s. 103.

Arnavutluk'tan söz etmeye başlamış ve bunun sonucu olarak da iki devlet arasında karşılıklı resmi ziyaretler başlamıştır.⁶⁵

Arnavutluk 1965 yılının Aralık ayında Kıbrıs ile ilgili olarak yapılan bir oylamada, Birleşmiş Milletlerde Türkiye lehine oy kullanan pek az devletten biri ve tek sosyalist devlet olarak Türk delegasyonunun ilgisini çekebilmiştir. Bundan dolayı Arnavutluk Türkiye'de kendi lehine bir hava oluşturmaya başarırken, nihayet Türk yetkilileri de Arnavutluk'la olan tarihi ve kültürel bağlarını hatırlayabilmiştir. Bu davranış Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış, ilişkilerde yumuşama havasına girilmiştir.⁶⁶

Bu sürecin sonucu olarak 4-11 Eylül 1968 tarihinde; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyle başkanlığındaki bir heyet Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. 6-12 Mart 1969 tarihinde ise Arnavutluk Halk Meclisi Başkanlığı'ndan bir parlamento heyeti de iade-i ziyarete bulunmuşlardır; yapılan kültürel ve iktisadi antlaşmalara rağmen, tarafların dostluk kardeşlik mesajlarıyla dolu açıklamaları bile Türkiye-Arnavutluk münasebetlerine arzu edilen hızı kazandıramamıştır. Bunun sebebi ise, Arnavutluk'un içe dönük ve dışa kapalı bir siyaset izlemesi olmuştur.⁶⁷ Bir başka deyişle; Enver Hoca'nın iktidarda kalmak için Arnavut halkını açık bir cezaevinde yaşamaya mahkûm etmesi etken olmuştur.⁶⁸ (Bkz. Ek-3 Gazeteler, Gazete-6.)

Enver Hoca döneminde Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinde Kosovalı Arnavutların da önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda, Arnavutluk-Yugoslavya ilişkileri bozulunca Kosova'da çıkan olaylar sonucu Yugoslavya'nın, Kosovalı Arnavutların Türkiye'ye göçü ile ilgili zorlama yapması sonucu, bu kapsamda söz konusu Kosovalılar kendilerini Türk gibi kabul ederek 1948 yılında 1.315 kişi 1953'te ise 34.583 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bugün bu göçten Türkiye'de kalanlar ile Arnavutluk'taki akrabaların görüşmeleri mümkün kılınmıştır.⁶⁹

Sırların baskısı ile Kosova'dan 1953 ve 1966 yıllarında yaklaşık 412.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Söz konusu göçte gerçek anlamda çok az Slav ve etnik Türk

⁶⁵ Necip P. Alpan, "Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklal Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 1994, s. 2897-2903; Mehmet Yılmaz, "Türk Dış Politikasında Arnavutluk", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi), Ankara, 2001, s. 104.

⁶⁶ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, s. 285; Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, s. 7.

⁶⁷ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, s. 285; Necla Atalay, "Arnavutlar ve Türk-Arnavutluk Münasebetleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 125, s. 49-50;

⁶⁸ *Ulus Gazetesi*, 20 Nisan 1969, s. 1.

⁶⁹ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, London, 2003, s. 105.

görülmüştür. Anılan kişiler Kosovalı Arnavutlar olmuştur.⁷⁰ Bu Arnavutlar Türkiye’de yerleştirildiği yerlerde Türk halkı ile süratle kaynaşmış hem Türkiye’nin ekonomisine bir katkı sağlayacak şekilde çalışkanlıklarını göstermişler hem de Balkan kültürünün Türkiye’de kökleşmesine önemli katkılar sağlamışlar ve sağlamaya da devam etmişlerdir.

Enver Hoca iktidarı boyunca komünist blok ülkeleriyle ilişkilerini inişli çıkışlı sürdürürken Türkiye ile olan ilişkilerinin durumunu zaman zaman halkına açıklama ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda Enver Hoca 1-7 Kasım 1976’da Arnavutluk İşçi Partisi’nin 7. Kongresinde yapmış olduğu konuşmada; Arnavutluk ve Türkiye Cumhuriyeti arasında iyi ilişkiler bulunduğunu, kültür ve ticaret alışverişinin normal bir şekilde geliştiğini, iki halkın her zaman dost kalmasını ve birbirleriyle iyi komşuluk ilişkileri içerisinde yaşamaları için hiçbir engelin olmadığını belirterek Türkiye hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.⁷¹

Enver Hoca, Türkiye-Arnavutluk ilişkileri konusunda 11.11.1982’de bir açıklama yapmıştır. Enver Hoca yaptığı açıklamada ayrıca Türkiye ile Arnavutluk’un iki dost ülke olduklarını ve yönetim farklılıklarının iki ülke arasındaki bağları etkilemediğini belirtmiştir. Komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmak amacıyla olduklarını ve Türkiye’yi de “*komşu ülke*” saydıklarını vurgulayan Enver Hoca, ilişkilerin eşitlik, iç işlerine karışmama, ulusal egemenlik haklarına saygı, toprak bütünlüğünü ihlal etmeme ve karşılıklı çıkar ilkelerine dayandığını belirtmiştir.

Türk ve Arnavut halklarının birbirlerine sevgi beslediklerini ve bunun “*diplomatik sevgi*” olmadığını anlatan Enver Hoca, bu bağın hiç sarsılmadığından söz ederek, Türk halkının büyük önderi Mustafa Kemal Atatürk’e kendilerinin de büyük saygı duyduğunu da belirtmiş ve Atatürk’ten herkesin ders almasını istemiştir. Enver Hoca iki ülke arasındaki ilişkilerin her alanda yayılması ve gelişmesi arzusunda olduğunu da sözlerine eklemiştir. Konuşmasında, Balkan Yarımadasında barış ve güvenliğin sürekli kılınması için ortak tavır alınması gereğinden söz eden Enver Hoca, süper güçlerin yarımadaya sokulmaması için Balkan ülkelerinin çaba harcamasını zorunlu saymıştır. “*Balkan ülkeleri geçmişte yeteri kadar acı çektiler*” diyen Hoca,

⁷⁰ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, s. 105.

⁷¹ *Belgeler*, Partizan Yayınları No: 8(Zafer Matbaası basmıştır) , İstanbul, Şubat 1980, s. 87.

yarımadaanın siyasal haritasının hiçbir süper güç yararına değiştirilmeyeceğini söylemiştir.⁷²

Enver Hoca'nın yukarıda belirttiği bu görüş aslında iki ülke arasında 500 yılı aşkın dostluğun yeniden ifadesini teşkil etmiştir. Enver Hoca; Türkiye'nin dostluğuna ve desteğine her zaman ihtiyaç olduğunu görebilen bir insan olarak Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmeye yönelik katı tutumundan vazgeçme eğilimini göstermiştir. Bunun neticesinde ise iki ülke arasında yeni anlaşmalar imzalanmıştır. Nitekim 1980 yılında ticaret ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

Komünizmin iflas edişi ve demokrasiye geçişle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler daha da hız kazanmıştır. Sali Berisha, batıya açılma kararında olduklarını ve bu açılımda ABD, İslam dünyası ve özellikle Türkiye'nin yardımına güvendiklerini açıklamıştır.

Arnavutluk, Yunanistan ile olan ilişkilerini düzeltmek için girişimde bulunmuştur. Bu kapsamda; Haziran 1984'de; Atina'ya resmi bir ziyaret yapan Arnavutluk Dışişleri Bakan Yardımcısı Kapllani, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tek taraflı bir hareket olduğu ve bunu Kıbrıs Cumhuriyetinin toprak bütünlüğünü çiğnediğini ifade edecek şekilde beyanlarda bulunmuştur. Kıbrıs halkının kendi sorunlarını kendilerinin çözümü hususuna da değinen Kapllani prensip olarak Yunanistan ile ekonomik ve ticari ortak olmayı arzuladıklarını da ilave etmiştir.

Yapılan uzun müzakerelerden sonra Aralık 1984'te Arnavutluk–Yunanistan arasında uzun dönemli ekonomik anlaşma ile birlikte yol yapımı, kültür, bilim, teknoloji, telekomünikasyon, posta servisi ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar ile iki ülke siyasi hayatında yeni bir sayfa açılmıştır. Nihayet Ocak 1985'te, Gjirokaster bölgesinde Kakavija sınırı açılarak 1945'ten beri kapalı olan sınır açılmıştır.⁷³

1985 yılından itibaren Arnavutluk'un başına geçen Ramiz Alia ülkenin kalkınması için Türkiye'ye yaklaşmış, Türkiye de gerekli yardım için hemen harekete geçmiştir. Komünizmin yıkılması ve Yugoslavya'nın parçalanması iki ülkenin stratejik çıkarları arasındaki uyuşmayı ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda iki ülke arasında önemli bir sorunun bulunmayışı da ilişkilerin gelişmesine hız kazandırmıştır.⁷⁴

⁷² *Milliyet Gazetesi*, 12.11.1982, s. 5.

⁷³ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 15-16.

⁷⁴ Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, s.283-286 .

1985 yılında Enver Hoca'nın ölümünden sonra yerine geçen Ramiz Alia döneminde Türkiye ile ticaret ve işbirliği anlaşmaları imzalanarak ilişkiler yeniden başlamıştır. Arnavutluk'un demokrasiye geçişi ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler daha da hızla ilerlemiştir. Türkiye ile olan ilişkilere büyük önem verilmiş, Türkiye de bu ilgiye aynı derecede karşılık vermiştir.

Bu tarihlerde Türkiye ile Arnavutluk arasındaki yakın dostluk, siyasi tercihlerin ötesinde, paylaşılan ortak tarih, insani ve kültürel mirastan kaynaklanmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, iki ülke arasındaki ilişkiler mükemmel düzeyde seyretmektedir. Yoğun gündemine rağmen ilişkilerde hiçbir siyasi sorun bulunmamaktadır. Türkiye, Arnavutluk'un Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme sürecinde kaydettiği ilerlemeden memnuniyet duymaktadır. Türkiye'nin, Arnavutluk'un bu hedefe yönelik çabalarına destek vermeyi sürdürmeye devam etmesinden şüphe duyulmamaktadır.⁷⁵

Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinde, Batılı devletlerin ve ABD'nin Balkan politikası da yakından takip edilmelidir. Mesela, soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye-Arnavutluk yakınlaşması desteklenmiştir. Laik demokratik Türkiye'nin genç Arnavutluk için iyi bir örnek olduğu savunulmuştur. ABD görüşüne göre Türkiye'nin coğrafi konumu ve tarihi bağları, Türk tesiri için kolaylaştırıcı rol oynamıştır.

Yunanistan ve Arnavutluk arasındaki gerginlikte Arnavutluk, Türkiye'ye daha da ihtiyaç duymuş ve iki ülke daha da yakınlaşmıştır. Arnavutluk ve Türkiye'nin ittifakından Yunanistan rahatsızlık duymaya başlamıştır. Bu durumda, iki ülke toprakları arasında kalacak olan Yunanistan kendisini kısıkaç altında hissetmiştir. Yunanistan, özellikle 1994 yılının ortalarında Yunanistan-Arnavutluk ilişkilerinin gerginleşmesi ile yönünü daha çok Türkiye'ye dönen Arnavutluk'un durumundan rahatsızlığını dile getirmiştir.

Arnavutluk, Türkiye'nin Balkan politikalarında önemli temel bir unsur, vazgeçilmez bir müttefik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk-Arnavut ilişkileri, dalgalanmalara rağmen güçlü bir temel üzerindedir. Tarihsel, duygusal ve kültürel bağları çok kuvvetli olan iki ülke sadece bu bağlardan dolayı müttefik değildir. Aynı zamanda stratejik olarak ortak kaygıları, iki ülkenin ileride de müttefikliğinin devam edeceğinin göstergesidir.

Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinde, diğer bir önemli etken de, Yunanistan'ın durumudur. Arnavutluk konusunda Türkiye'nin, Yunanistan ile rekabet etmesi

⁷⁵ <http://www.nuveforum.net/746-balkanlarin-tarihi/19037-balkanlar/>

gerekmektedir. İki ülke ilişkilerinin geleceği açısından Arnavutluk azınlığın durumu önemli olacaktır.⁷⁶

Bugün; Avrupa'nın ortasında, nüfusunun neredeyse %80'i Müslüman olan Arnavutluk, Türkiye'yle yoğun akrabalık bağları olan dost ve kardeş bir ülkedir. İki ülke arasında hiçbir sorun yoktur. Bilakis ilişkiler gün geçtikçe gelişmektedir.

6.1.2. Askeri İlişkiler

Enver Hoca döneminin Türk–Arnavut ilişkilerinin en zayıf halkasını askeri ilişkileri oluşturmuştur. Bunda her iki ülkenin bir birini tehdit olarak gören iki ayrı blokta olması bulunması etken olduğu görülmüştür. Arnavutluk Sovyetler Birliği güdümlü Varşova Paktı'na (1955-1968) üye iken Türkiye'de NATO üyesi (1952-devam ediyor) olmuş ve dolayısıyla bu alanda işbirliği ortamı kendiliğinden yok olmuştur. Her ne kadar Arnavutluk 1968'den sonra Varşova Paktı'ndan çıksa da bu sefer iki ülkenin idare şekli söz konusu askeri ilişki kurulmasında önemli bir engelleyici sebep olmuştur. Arnavutluk komünist rejimle idare edilirken Türkiye demokrasi ile idare edilmiş; bu iki zıt idare şekli etrafları tarihi düşmanlarla çevrili her iki ülkenin karşı kutuptan ülkeler ile ilişkiye girmeye neden olacak bir ortam sağlamamıştır. Bu nedenle Enver Hoca dönemi iki ülke arasında gerçekleşmiş, tespit edilen bir askeri ilişki gerçekleşmemiştir.

Bir başka deyişle, Türk-Arnavut ilişkilerinin askeri yönden en etkin olduğu dönem Soğuk Savaş Döneminin bitimini müteakip 1997 yılında meydana gelen krizden sonra başlamış ve oldukça süratle bir şekilde gelişmiştir. Bunun böyle olmasında askeri açıdan birbirini tehdit olarak gören iki uluslar arası askeri kurumun; NATO ve VARŞOVA Paktı içinde olmalarında aramak gerektiği düşünülmüştür.

Türkiye bir NATO ülkesi iken Arnavutluk bir süre VARŞOVA Paktı ülkesi olmuş, bu Pakttan çıkmasından sonra da yine NATO'yu Batı emperyalist güçlerinin silahlı gücü olarak görmesinden dolayı NATO'ya karşı hep düşmanca bakmıştır.

Anılan bakış açısı Enver Hoca döneminde birbirine tarihi bağlarla bağlı iki dost ve kardeş ülkenin 40 yılı aşkın bir sürede askeri açıdan ilişkilerinin hemen hemen hiç olmadığı bir süre geçirmelerine neden olmuştur.

Bugün ise Türk-Arnavut ilişkilerinde Türkiye'nin Arnavutluk'un NATO üyeliğine destek vermesi ve NATO üyeliğini kazanması önemli bir adım olmuştur.

⁷⁶ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, a.g.e., s. 290-292.

NATO'nun önemli ve etkin bir üyesi olarak Türkiye'nin Arnavutluk'un yanında olması yine geçmişte var olan ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından 1985 yılına kadar arzu edilen seviyede gitmeyen ikili ilişkilerimizin gelişmesine direkt etkisinin olacağı kıymetlendirilmiştir.⁷⁷

1990'ların ortalarında başlayan Türkiye ile Arnavutluk arasındaki askeri ilişkiler gerçekten de bugün yüksek bir düzeye erişmiştir. Bugün; askeri ilişkiler; Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin en kapsamlı ve somut yönünü oluşturmuş ve Türkiye'nin Arnavutluk Ordusuna verdiği destek eğitim ve lojistik faaliyet alanındaki katkıları görülmüştür. Bu kapsamda; Arnavutluk'a yapılan askeri yardımlar diğer taraftan da Arnavut subaylarının düzenli şekilde askeri okullarımızda okutulması ve Arnavutluk'un en seçkin birliklerinin Türk subayları tarafından eğitilmesi şeklinde düşünülmüştür.

Eğitim kapsamında yapılan bu yardımlar; Arnavutluk Silahlı Kuvvetleri subay ve astsubaylarının bir kısmının Türk Askeri Okullarında okutulması ve Arnavutluk'ta görev yapmalarının sağlanması ile söz konusu subay ve astsubaylarının mesleki gelişimleri kapsamında ilave eğitimlerinin de yine Türkiye'de yapılması şeklinde kendini göstermiştir. Anılan eğitimin Arnavutluk kısmında ise bizzat Türk subay ve astsubaylarının gerek lider personellerine ve gerekse erbaş ve erlerine Türk Ordusunun eğitim ve disiplinini vermek suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Arnavutluk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'den askeri alanda ilk ilişkiye girdiği 1997 yılından bugüne kadar geçen sürede büyük miktarda eğitim, araç, silah ve gereç yardımı almıştır. Alınan tüm yardımlar en modern ve en örnek gösterilecek yardımlardır. Şöyle ki; Arnavutluk'un uluslararası birlik görevlendirmelerinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eğittiği Arnavut subay ve astsubay ile Türkiye'nin askeri yardım maksadıyla verdiği araç, silah ve teçhizat kullanılmaktadır.

Lojistik bakımından yapılan yardımlar ise kara, deniz, hava ve özel kuvvetler olmak üzere çeşitlendirilebilir. Bunlardan kara kuvvetleri yardımı kapsamında taktik tekerlekli araçların sağlanması ile Arnavutluk'ta atıl durumda bulunan dikimevi, cephane fabrikalarının aktif hale getirilmesi sayılabilir. Deniz Kuvvetleri bir yandan Vlora'da Arnavutluk Deniz Sınıf Okulu'nun eğitim ve malzeme desteğini yaparken, diğer yandan da Paşa Limanı/Vlora'da deniz üssünde Arnavut Deniz Kuvvetlerinin Deniz Üssünün modernleştirilmesine çalışmaktadır. Hava Kuvvetlerinin en önemli

⁷⁷ http://www.bilimarastirmavakfi.org/Turkiye_ve_Balkanlar/Turkiye_ve_Balkanlar_04.html.

faaliyeti ise Arnavutluk'un Kuçove Hava Meydan ve Üssü'nün modernleştirilmesi faaliyetinin müştereken yapılmasıdır.

Böylece gerek Paşa Limanı/Vlora deniz üssü ve gerekse de Kuçove Hava üsleri vasıtasıyla Türkiye hem Yunanistan'ın gerisine hem de Sırbistan ve İtalya'nın menzil mesafesine kolaylıkla kullanabileceği bir üs imkânı sağlamış olmaktadır.

Bu durum Türkiye'nin güvenliği için son derece önem taşımaktadır. Ayrıca Arnavutluk ile böyle bir dostluk ve işbirliğinin Yunanistan, Sırbistan ve İtalya'ya korku vereceği gibi bizimle tarihi geçmişi ve dostluğu olan Balkan ülkelerine de güven vermektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Arnavutluk'ta icra ettiği faaliyetlerden birisi de sağlık alanındadır. Arnavutluk Silahlı Kuvvetlerinin; mensuplarının bir kısmını Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve Hastanesinde tedavi ettirmesidir. Her yıl iki ülke arasında kararlaştırılan bir protokole eklenen miktar üzerinden hastalara bu imkân tanınmaktadır. Türkiye'nin sunduğu bu üst düzeydeki sağlık hizmeti Arnavutluk'un her köşesinde ciddi bir şekilde etki yapmakta ve yıllardır Sırp, Yunan ve İtalyanların yaratmak istediği kötü imajı adeta bir çırpıda silmektedir.

Sağlık hizmetinin Arnavut halkı üzerindeki memnuniyeti incelendiğinde aslında bunun Enver Hoca dönemine kadar uzandığı kolaylıkla görülmüştür. İki ülke arasında yapılan sağlık anlaşmasına göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Arnavutluk'a sağladığı sağlık hizmetinin kalitesi ve sunuş şekli yeni dönemde de iki ülke arasında yapılacak anlaşmalarda öncelik verilebilecek bir çalışma alanı haline gelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte; anılan sağlık yardım ve işbirliğinin gelecekte askeri alan dışında da yapılmasının uygun olacağı düşünülmeye başlanmıştır.

NATO ve AB'ye katılmak için yeniden yapılandırma faaliyetlerine hız veren Arnavutluk hibe şeklinde birçok ülkeden harp silah araç ve gereçleri şeklindeki yardımları almasına karşılık; her yıl için milli bütçeden sağlık ve eğitim giderleri ile birlikte Savunma bütçesine ayrılan miktarı arttırmayı planlamaktadır. Ancak bu artırımın hiçbir zaman Arnavutluk'u kısa bir sürede ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceği düşünülmektedir.

Bu bakımdan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yardım ve desteği hala önemini muhafaza etmektedir. Yapılan yardımlar göz önüne alındığında Türkiye, ABD'lerinden daha fazla Arnavutluk'a yardım yapmıştır. Bunu İtalya ve Yunanistan takip etmektedir. Arnavutluk'ta herhangi bir askeri konuda işbirliği gündeme geldiğinde başta ABD

olmak üzere Türkiye, Yunanistan, İtalya hep mücadele halinde olmuşlardır. Amaç Balkanlarda daha fazla güç elde etmek ve Arnavutlar vasıtasıyla Balkanlarda etkinliği artırmaktır. Bu çerçevede söz konusu mücadelenin önümüzdeki günlerde de devam edeceği beklenmektedir.

6.1.3. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

6.1.3.1. Sosyal İlişkiler

Arnavutluk-Türkiye sosyal ilişkileri Atatürk döneminde de gelişme göstermiştir. Atatürk'ün kadınlara verdiği önemi Arnavut halkı da yakından takip etmiştir. Bu çerçevede; Tiran'da 8.7.1937 tarihinde "Shtypi" adlı Arnavut gazetede Türk Kadın tayyareci Sabiha Gökçen hakkında övgü dolu bir haber yayımlanmıştır. Gazete haberinde, Sabiha Gökçen'in güzel ve cesur bir bayan olarak hava teşkilatında görev yaptığını, bunun takdire değer olduğunu belirtmiştir. Haberde ayrıca Türkiye'nin bu şekilde kadınlara önem verdiği takdirde Rusya'dan sonra en fazla kadın pilot yetiştiren ülke konumuna geleceğini eklemiştir. Sabiha Gökçen'in yeni Türk kadını temsil ettiğini açıklayarak duydukları hayranlığı dile getirmiştir.⁷⁸

Türk –Arnavut ilişkilerinin ne denli köklü ve samimi olduğunun en güzel örneği Tiran Büyükelçiliği'nin 10 Mayıs 1938 tarihinde; Hariciye Vekâletine gönderdiği yazının aşağıdaki bölümünde kendini göstermektedir: "*Tiran'a geleli ancak iki gün olduğu halde tesadüf ettiğim bazı kimselerle doğrudan doğru veya biri vasıta tanışık çıktığımdan derin bir memnuniyet his ettiğimi ve yabancı bir muhitte bulunmadığımdan mesut olduğumu söyleyince*" *Nasıl yabancı olursunuz, bir Türk Arnavutluk'a, bir Arnavut Türkiye'de yabancı olur mu?* " diyerek yeniden aile veya şahsımdan bahis ile Hükümetimizin şahsımı Tiran Elçiliğine tayininden dolayı pek memnun olduklarımı bir iltifat eseri olarak beyan etmişlerdir.⁷⁹

Çeşitli iniş-çıkışlara rağmen komünizm döneminde de Türk-Arnavut ilişkileri sosyal yönden de devam etmiştir. Balkanlar'daki potansiyel bunalım noktalarının ortasındaki coğrafi konumu, Arnavutluk'u Balkanlar'daki önemli aktörler arasına yerleştirmiştir. Kökü tarihi bağlarla bağlanan sosyal ilişkilerimizde bu dönemde de önem arz eden gelişmeler olmuştur. Sosyal ilişkilerimizin içinde Balkanlar'da bulunan

⁷⁸ BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No:59, Dosya No:399, Belge No:5.

⁷⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 233, Dosya No: 573, Belge No:16.

Arnavutların ardı ardına gelen savaşlardan sonra Türkiye'ye göç etmeleri ve bu göçün iki ülke arasında oluşturduğu sosyal ilişkiler önemli yer tutmuştur. Bu kapsamda göçlerle ilgili tarihi sürece yer verilmiştir.

6.1.3.1.1. Göçler

Rumeli'den Göçler Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Viyana kapılarına kadar büyümesinden sonra yapılan Viyana Kuşatması'nın başarısızlığa uğraması aynı zamanda bir dönemin sonu da olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk olarak muhacir meselesi⁸⁰ ile tanışması başarısızlıklarla biten 1683 Viyana Kuşatması'nın sonrasında; 1683-1699 yılları arasında Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında, serhat boylarındaki Müslümanların geri çekilmeleri süreciyle başlamıştır. Devam eden Osmanlı-Avusturya savaşları neticesinde Balkanlar'daki önemli şehir merkezleri de zarar görmüş ve buradaki halk muhacir konumuna düşmüştür. Bu merkezlerden en önemlisi zamanında 60.000 nüfusu ile Edirne'den sonra Müslümanların ikinci önemli merkezi olan Üsküp şehri olmuştur.

Osmanlı'nın Avrupa'dan geri çekilmesiyle göç süreci hızlanmış ve 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra Kırım'ın kaybedilmesiyle 1800'lere kadar devam eden zamanda 500.000'e yakın insanın Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yerlerine göç etmesiyle sonuçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de karşılaştığı en büyük yenilgi 1877-1878 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus Harbi neticesidir. Bu savaş büyük çapta bir Müslüman kıyımına sebep olmuş ve işgal altına giren bölgelerin halkından birçok insanın da muhacir konumuna düşmesiyle neticelenmiştir.⁸¹ McCarty bu miktarı

⁸⁰ Muhacir-Mülteci arasındaki fark ile vatandaşlığa kabul siyasetinin nasıl olduğu konusuna gelince; Sözlüklerde geçen muhacir ve mülteci kelimeleri farklı anlamlar taşımaktadır. Kamus-ı Türkî'de "*Ailece yerleşmek üzere diyar-ı ahara giden adam*"; Mülteci ise "*Bir yere ya da bir adama kaçıp himaye talep eden*" olarak geçmektedir. Keza belgelerde de muhacir ve mülteci ayrımı geçmektedir. Muhacirler birtakım yardımlardan istifade ederlerken, mültecilere bu hak tanınmıyordu. Bunda mültecilerin eski memleketleriyle alakalarını tamamen kesmeyip geri döndüklerinin görülmesinin ve hazinenin bu suretle zarara düşmesinin rolü büyüktür. 29 Haziran 1913 tarihli bir belgede, muhacir olarak kabul edilmek, muafiyet ve yardımlardan istifade etmek için gerekli şartlar şu şekilde sıralanıyordu:

Muhacirler gelmeden önce vatandaşlığında bulunduğu ülkelerden ilişkilerini kestiklerine dair bir belge vermek zorundaydılar. Bu beyannamede muhacirlerin tamamen kendi arzu ve istekleriyle göç ettikleri, ileride hiçbir şekilde ecnebilik iddiasında bulunmayacakları, Osmanlı kanun ve nizamlarına uyacakları, aksi halde Osmanlı memleketinden ve vatandaşlığından çıkarılmayı kabul ettiklerine dair ifadeler bulunmaktaydı (Bkz. H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 31.)

⁸¹ H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 31-33.

1.253.500 olarak göstermiştir.⁸² Bu konuda diğerk önemli bir araştırma olan Nedim İpek'in eserinde de açıklık, hastalık ve katliamdan kendini kurtarıp göç etmek zorunda kalan 1.230.000 kişinin muhacir konumuna düştüğü belirtilmiştir.⁸³

Balkan Harbi (1912-1913)'den sonra Balkanlarda Türk bölgelerine yapılan göç diğerk önemli göçlerden birini teşkil etmektedir. 1911 yılında Balkanlarda 2.315.293 kişi bulunmakta iken savaş sonrası bu mevcut 870.114 düşmüştür. Aradaki farkın ne kadarının katliam sonucu öldürüldüğü ne kadarının göç ettiği bilinmemektedir. Bununla birlikte bu sayının 450.000'den aşağıda olmadığı belirtilmektedir.⁸⁴

İmparatorluğun Rumeli'den göç nedeniyle, Edirne ve İstanbul bölgelerinde yığılarak Anadolu'ya yerleştirilen göçmenlerin yerleşim yoğunluğu, genelde İmparatorluğun Anadolu'daki çekirdek ana bölgelerini oluşturan sınırlarını pek fazla aşmamıştır. Edirne, İstanbul, Aydın, Ankara, Kastamonu ve Bursa vilayetleri ile genel bir ifadeyle Trakya, Marmara, kuzey-batı ve batı Anadolu bölgeleri Rumeli göçmenlerinin kitlesel yerleşim alanları oldu. Diğerk bölgeler ise uzaklık ve iklimin elvermemesi sebebiyle asgari düzeyde kalmıştır.⁸⁵

6.1.3.1.2. Göçlerde Arnavut Unsurunun İskânı

Devletin Arnavut muhacirlere karşı uyguladığı iskân siyasetinde birtakım tedbirlere başvurduğunu görüyoruz. Devlet, Arnavutların bazı şehirlere iskânını yasaklamış, Arnavut ve Boşnak muhacirlerin, yerleştirilmesi esnasında dağıtılarak iskân edilmelerini uygun görmüştür. Böylelikle bu unsurların kısa zamanda, Türk örf ve adetlerine kolaylıkla uymalarını sağlamak istemiştir. Bununla birlikte Arnavut muhacirlerin yerleştirildikleri yerlerdeki yerli halkla da bir takım uyumsuzluklar içinde oldukları görülmüştür.

Nitekim Arnavut muhacirler yerleştirildikleri yerlerde durmayıp büyük şehirlere göç etmişlerdir. Bu yüzden İzmir ve İstanbul, Hükümetçe Arnavutlara yasak mahal olarak addedilmiştir. Devletin büyük şehirlere Arnavut yerleştirmemesinin iki sebebi olmuştur. Bunlardan birincisi, Arnavutların ulaşım açısından, Balkanlara uzak bölgelere yerleştirilmesinin daha az problem çıkaracağı siyaseti takip etmesi, ikinci ise büyük

⁸² H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 33.

⁸³ H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 33.

⁸⁴ H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 94-95.

⁸⁵ H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 38.

ihtimalle yeni problemlerin çıkma ihtimalini önleyip büyük şehirlerin güçlüklerine yeni güçlükler eklemek istememeleri gösterilmiştir.

Devlet muhacir olarak gelen Arnavutların yerleştirildikleri yerlerde kısa zamanda kolay uyum sağlamaları için dağıtılarak yerleştirme politikası uygulamıştır. Bu maksatla Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Konya, Maraş, Ankara, Adana, Bafra, Ereğli gibi Anadolu şehirlerine Arnavutlar gönderilmiştir.

Gerek Balkan Harpleri gerekse İstiklal Harbi'nden sonra ve hatta günümüzde dahi devletin Arnavut ve Boşnakların Türkiye'ye yerleştirilmesinde çok seçici davranmadığı ve bu unsurları kabul ettiği görülmüştür. Özellikle Birinci Dünya Harbi esnasında ve İstiklal Harbi sonrasında, devletin ihtiyaç hissettiği potansiyel insan gücünün sağlanmasında, dağıtılarak yerleştirilen ve bu sayede Türkiye şartlarına kolaylıkla uyum gösteren bu Balkan göçmeni insanların önemli bir katkısı olduğu düşünülmüştür.

Nitekim göç eden Arnavut ve Boşnak unsurlar da, Osmanlı zamanından beri devam eden alışkanlık ve kız alıp verme gibi akrabalık ilişkileri sayesinde kendilerini Türk kabul edip, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en sadık bağlıları arasında yer almışlar ve herhangi bir bölücü ve ayrılıkçı hareketin içinde yer almamışlardır.⁸⁶

6.1.4. Kültürel İlişkiler

Özellikle Müslüman halkın yoğun olarak yaşadığı Balkan ülkelerinden biri olan Arnavutluk, Türkiye için çok önem arz etmiştir. Arnavutluk, Türkiye'den sonra Avrupa'da nüfusun yoğunluğu Müslüman olan ikinci ülke konumunda olmuştur. Şüphesiz ki Türkiye ile olan bu bağ Arnavutluk'la kültürel ilişki kurmada önemli bir köprü olmuştur. 3.500.000'a yakın bir nüfusa sahip olmakla birlikte, sınır ülkelerinde 3 milyonu aşkın bir Arnavut nüfusunun yaşaması, Arnavutluk'u önemli kılan başka bir unsur olmuştur.

Türkiye'nin Arnavutluk ile ilişkilerinin geliştirilmesi, Arnavutluk nüfusunun yoğun olduğu ülkelerle diyalogun daha çabuk kurulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Arnavutluk ise Türkiye ile daha sistemli bir işbirliğine gitmek istemektedir. Bu sebeplerle Arnavutluk-Türkiye işbirliğinin daha kapsamlı ve sağlam temellere oturmasında iki ülkenin kültürel, tarihi ve insani bağlara sahip olduğu durum Arnavutluk'la karşılıklı güvene dayanan dostluk ilişkileri ile artırılmalıdır. Elbette ki

⁸⁶ H.Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, s. 112-118.

Osmanlı'dan günümüze kültürel ve sosyal hususlar akademik ve aktüel olarak işlenmeli ve bu bağlar iki ülke için kaynaştırıcı unsur olmalıdır.

Bu kapsamda en karanlık dönem olan Enver Hoca dönemindeki kültürel ilişkilerin ise detaylı incelenmesinin önemi aşikârdır. Şüphesiz işin kültürel boyutlarının ortaya konulmasında yılmadan kültürel birliklerimiz ve ortak yönlerimiz araştırılarak ortaya konulmalı, sağlam zemine oturtulmalıdır.

Enver Hoca zamanında Arnavutluk ile kültürel ilişkilerin her iki ülkenin 500 senelik ortak geçmişi göz önüne alındığında arzu edilen düzeyde gelişmediği düşünülmektedir. Aslında Türklerin Arnavutların güvenilirliği ve kendilerini ait olduğu toplumun bir parçası olarak yüksek sorumluluk alma özellikleri Türklerin en çok beğendikleri karakteristikleri olmasına rağmen bu dönemde söz konusu ilişki geliştirilememiştir. Bunda Enver Hoca'nın gerek kendi şahsiyeti ve gerekse başta dinlere bakış açısı ve seçtiği komünist rejim (komünizmde dinsizlik esas alınmaktadır) zorlamaları iki ülkenin özellikle din ve ahlak kültürü olmak üzere değişik kültür alanlarını paylaşmada hevesli olmamalarına neden olmuştur.

Bununla birlikte bu dönemde iki ülke arasında bazen kültür mübadele protokollerinin de imzalandığı görülmüştür. Bu kapsamda; Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti arasında 1966 yılında Kültür Mübadelelerine Ait Protokol taslak olarak hazırlanmış ve daha sonra onaylanmıştır. 1966 yılında yapılacak Kültür Mübadelesi Protokolünde; iki ilim adamı ile iki opera sanatçısının Türk tarafından, iki ilim adamı, bir opera sanatçısı ve bir virtüözün Arnavutluk tarafından kabulü ile iki tarafın mikrofilm mübadelesi ve arşivlerdeki vesikaları incelemesinin kolaylaştırılması ve iki taraf halk müziği alanında radyo yayınları için gereken malzemenin mübadelesi vb. gibi önemli maddelerin bulunduğu görülmüştür.⁸⁷

Enver Hoca'nın Arnavutluk İşçi Partisi'nin 1981'de yapılan 8. Kongresinde Türkiye ve Atatürk hakkında bazı tespitler yapmıştır. Buna göre; Enver Hoca *“Ülkemizin Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkileri gelişmiştir ve dostluk ve işbirliği ile gelişmeye devam etmektedir. Halklarımız ve ülkelerimiz arasında var olan ve gelişen iyi niyete saygı, bu ilişkilerin ileride de gelişmesi ve sağlamlaştırılması için iyi bir temel oluşturmaktadır”* demiştir.

Enver Hoca *“Arnavutluk halkı, mükemmel bir kişilik; mükemmel bir devlet adamı olan ve ilerici demokratik düşüncelerinden ilham alarak Türkiye'yi ve onun yiğit*

⁸⁷ BCA, Fon Kodu: 030180102, Kutu No:199, Dosya No:68, Belge No:2.

halkını, sultanların imparatorluğundaki diğer halklar karşısında duyulan köleleştirici kompleksten kurtaran, Türk Milletinin gerçek bağımsızlığını ve birliğini sağlamlaştıran ve Türkiye'yi demokrasi ve ilerleme yoluna sokan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı özel bir saygı ve hayranlık duymaktadır” demiştir.⁸⁸

6.1.4.1. Akrabalık Bağları

Türk ve Arnavut toplumları arasındaki akrabalık bağları, Arnavut toplumunda ülkemize karşı güveni pekiştirmektedir. Söz konusu akrabalık bağları beş yüz yıl birlikte paylaşılan değerlerin bir birikiminin sonucu gerçekleşmiştir.

Arnavutları, kıyafet, dış görünüş, gelenekler, aile yapıları ve diğer pek çok yönden Türklerden ayırt etmek güçtür. Arnavutların ataerkil aile yapıları, erkek çocuğa verilen önem, ayrıca aşirete dayalı toplum yapısı ve kan davaları vb. gibi konularda Türklerde paralellik göstermektedir.⁸⁹ Balkan ulusları arasında Arnavutlar aynı zamanda; Türklerin evlenme, komşuluk vb. nedenlerle en çok karıştıkları etnik unsurlardır. Bu karışma o dereceye varmıştır ki, bazen birinin Türk mü Arnavut mu olduğunu söylemek oldukça güçtür.⁹⁰ Adalet ve otorite, Balkanların yabancıları olmadıkları kavramlardır, ne var ki bu ikisinin bir araya getirilmesi her zaman kolay ve herkesin becerebileceği bir iş değildir.⁹¹

6.1.4.2. Ortak Kullanılan Kelimeler

Arnavutlukla olan tarihi geçmişimizin en kalıcı yönlerinden birini ortak kültürümüzün bizlere sağladığı günlük yaşamın vazgeçilmez öğeleri olan dilin kullanımı olmuştur. Bugün hala Arnavutça da 4000 civarında Türkçe kelimenin var olduğu sanılmaktadır. Hele tarımla, kırsal yaşamla ilgili kelimelerin önemli bir bölümü dilimizden Arnavutçaya geçmiş ve hala kullanılmaktadır. Nitekim ahır, afyon, bahçe, bahçıvan, bereket, bıçak, bina, bolluk, boş, boşluk, bostan, budala, budalalık, çayır, çiftlik, haşhaş, hasır, hazır, hava, hayvan, heybe, hendek elbette , kazan, kazma, kismet, mısır, koçan, kolay, konak, koltuk, kum, kumar, kumarcı, kurbet, kurbetçi, vs.

Türkçeden alınan kelimelerin Arnavutçaya geçmesi, doğrudan doğruya iki toplumun teması ile bağlantılıdır. Osmanlıların Balkanlara geçtiği XIV. Yüzyıl ve

⁸⁸ K. Demirkapı, *Arnavutluk Emek Partisi Değerlendirmesi*, İstanbul, 1991, s. 131.

⁸⁹ Gürbüz Bahadır, *Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, Konya, 2002, s. 131.

⁹⁰ Gürbüz Bahadır, *Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, s. 134.

⁹¹ Gürbüz Bahadır, *Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, s. 191.

Arnavutluk'un bağımsızlığının ilan edildiği 1912 yılı, bu ödünçleme süresinin en erken ve en son uç tarihleri olarak kabul edilmiştir. Doğal olarak Arnavutluk Devletinin siyasi sınırlarının belirlenmesiyle beraber iki toplum arasındaki ilişkiler kesilmiş ve söz konusu tarihten itibaren bu güne kadar Türkçeden herhangi bir kelime Arnavutçaya sokulmamıştır. Bu yüzden söz konusu olay sözü edilen tarihten sonra dondurulmuştur.⁹²

6.1.4.3. Yayınlarda Türk Düşmanlığı

Türk-Arnavut kardeşliği ve dostluğunu gerek kendi milli menfaatleri ve gerekse müttefiki olduğu ülkelerin menfaatleri açısından bir tehdit olarak gören ülkeler bu ilişkinin zayıflaması hatta kopması için Arnavutça yapılan yayınlar başta olmak üzere birçok yayında açıkça Türk düşmanlığı yaptıkları veya yapılmasına mali destek sağladıkları görülmüştür. Nitekim bu kapsamda Arnavutluk'u ziyaret eden yazar Necip Alpan'ın tespiti önem arz etmektedir.

Birçok Balkan ülkesinde Türk imajı, büyük bir imparatorluktan kopup egemenliğini kazanmış olmanın psikolojisi içinde yok edilmek veya farklı gösterilmek istenmiştir. Bu tavır hiç kuşkusuz kültür varlıklarını da etkilemiş ve sonuç olarak onların ya yok edilmelerine ya da eritilmelerine neden olmuştur.⁹³

Enver Hoca döneminde birde dinsizlik kavramı esas alınınca Türklüğü ve Müslümanlığı hatırlatan eserlerin yok edilme veya yok sayılması daha da artmıştır.

Bilal Şimşir, eski Tiran Büyükelçisi, araştırmacı tarih yazarı "*Avlonya'da aynı otelde kaldığımız Arnavut Yazarlar ve Sanatkârlar Birliği Başkanı şair ve milletvekili Dritero Agolli ile ayrıca konuşma fırsatı buldum. Arnavut asıllı vatandaşımız Necip Alpan'ın da hazır bulunduğu dostça bir konuşma yaptık. Bu görüşmemizde bazı Arnavut yayınlarına Agolli'nin tekrar dikkatini çektim. Somut örnekler de verdim: Bir Arnavut yazarının Fatih Sultan Mehmet'i akıl almaz derecede kanlı bir padişah olarak gösterdiğini hatırlattım. Fatih güya, "atımın eğerine kadar Arnavut kanı isterim" demiş imiş ve padişahın bu buyruğuna uyularak, çoluk çocuk demeden Arnavutları kılıçtan geçirmiş imişiz(...). Dostluğumuzu pekiştirmek için bu gibi yayınlardan kaçınmak gerektiğini belirttim. Türkiye'de Arnavutlar aleyhinde bir tek satır yayınlanmadığını da söyledim. Başkanlığını yaptığı Birlikte 2000 yazar ve sanatkâr bulunduğunu söyleyen*

⁹² Genciana Abazi -Egro, "Arnavutluk'ta Türkoloji Çalışmaları", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bilgi, Sayı 21, (Bahar), 2002, s. 3.

⁹³ Atike Kaptan, a.g.e., s. 1.

Dritero Agolli, anlattıklarımı inkâr edemedi.” (...) ⁹⁴ şeklinde ifade de bulunmuştur. Açıklık getirmeye çalışmıştır.

Bununla birlikte diğer bir görüşe göre ise Arnavut beyleriyle okuryazarlarının bu Türk düşmanlığının, bütün Osmanlı tarihi boyunca türlü türlü şekiller alarak kendini gösterdiği ve Balkanlar'daki Tuna boylarındaki nice bozgunlarımızın sebebi olduğu, hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu içinden çökerten amillerin en başında, ordu kumandanlıklarına, vezirliklere, yüksek idare amirliklerine geçirdiğimiz Arnavutların sabotajlarının, hainliklerinin sayılabileceği iddia edilmektedir. Bir vakitler, dış politikamızı, ellerine teslim ettiğimiz Fener Rumların bile bu yolda bize, Arnavut dindaşlarımız kadar kötülük etmediklerini savunanlar da bulunmaktadır. ⁹⁵

25 Temmuz 1966 tarihinde Tiran'da Türkiye ile Arnavutluk arasında Kültür Antlaşması imzalanmıştır. ⁹⁶

21 Kasım 1978'de; Arnavut Komünist Partisi lideri Enver Hoca başkent Tiran'da seçmenlerine karşı yaptığı konuşmada, Türkiye ile ülkesi arasında ticaret ve kültürel ilişkilerinin memnuniyet verici bir biçimde geliştiğini söylemiştir. ⁹⁷

6.1.5. Ekonomik İlişkiler

Enver Hoca döneminde iki ülke arasında yapılan bir ticaret antlaşmasının gereği dışında ekonomik olarak önemli bir gelişme olmadığı görülmüştür. Her iki ülkenin yönetim şekilleri birbirlerine yakınlaşmayı ekonomik alanda da engellemiştir.

Enver Hoca döneminde Arnavutluk–Türkiye arasında ticari ilişkiler istenilen seviyede olmamıştır. Bunda komünist sistemin özel sektörü yasaklaması ve yabancı yatırımların güvenliği hususunda Arnavutluk'un yeterli güvenceyi vermemesi yatmaktadır. ⁹⁸

⁹⁴ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 336-337.

⁹⁵: Bu acı hakikatlerin pek çok misalini gördüğümüz gibi, yukarıda bahsi geçen kitapta okuduğumuz yüzlerce tarihi vakalardan da öğrenmiş bulunuyoruz. Kitabın yazarı, bunları iftiharla söyler ve :”Eğer,”der, “İskender Bey, ordusuyla düşman tarafına geçmeseydi, Türklerin ilk Avrupa'dan sökülüş hadisesini idrak medeniyet alemine nasip olamazdı. Eğer, Tepedelenli Ali Paşa yardım etmeseydi, Yunanlılar istiklallerine kavuşamazdı. Eğer, Arnavut vatanseverleri, silaha sarılıp Osmanlı ordusunun merkezi kuvvetlerini arkadan vurmasaydı, Balkan harbi Türklerin zaferiyle neticelenebilirdi. Vs.” (Bkz. Gürbüz Bahadır, *Batıdan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, s. 48.)

⁹⁶ Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, s. 90.

⁹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Enver Hoca : Türkiye İle İlişkilerimiz Çok Olumlu”, 21 Kasım 1978, s. 3.

⁹⁸ Ebru Gülsoy, “Arnavutluk”, *İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları (İGEME)*, Ankara, (Haziran) 2002, s. 10.

1960'lı yıllarda iki ülke arasında yapılan ticari anlaşmalar ilişkileri artırmıştır.⁹⁹ Bu kapsamda; Türkiye ile Arnavutluk arasında imzalanan ilk Ticaret Anlaşması serbest döviz esasına dayalı olup, 19 Nisan 1967 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.¹⁰⁰ Daha sonra bu anlaşma feshedilerek 23 Aralık 1968 tarihinde Tiran'da Kliring esasına dayalı Ticaret ve Ödeme Antlaşması imzalanmıştır.¹⁰¹

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla, hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların ülkelerine sirayetini önlemek ve hayvan ve hayvani menşeli mamullerin transit geçişini kolaylaştırmak amacıyla bir veteriner sözleşmesi akdine karar verilmiş ve bu maksatla 29 Ocak 1969 tarihinde anlaşmaya varılmıştır.¹⁰²

Arnavutluk ile ticari ilişkilerimiz 1979 yılına kadar yukarıda değinilen Ticaret Antlaşması çerçevesinde her yıl düzenlenen ticari protokoller ile yürütülmüştür. 26 Mart 1979 tarihinde Tiran'da imzalanan yeni bir Ticaret ve Ödeme Antlaşması 1969 yılında imzalanan antlaşmayı yürürlükten kaldırmış, iki ülke arasında mübadele edilecek mallar, her yıl sırasıyla Ankara ve Tiran'da imzalanan ticari protokoller ile kliring esasına dayalı olarak belirlenmiştir.

Daha sonra 15 Kasım 1982 tarihinde Tiran'da imzalanan ticaret Antlaşması ve Ödemelerinde Kliring sisteminden serbest döviz sistemine geçilmesine dair Protokol ile iki ülke arasındaki ticari mübadeleler 1.1.1983 tarihinden itibaren serbest döviz esası üzerinden yürütülmeye başlamıştır.¹⁰³

1960 yılında Türkiye Cumhuriyeti yeni pazarlar bulma maksadıyla; Irak, Habeşistan, Ürdün, Finlândiya, Arnavutluk, Cezayir, Tunus ile serbest döviz esasına dayanarak ticaret anlaşmaları yapmıştır.¹⁰⁴

Bu anlaşmalardan önem arz edenlere bakıldığında; 19 Nisan 1967 tarihinde Ankara'da Türkiye-Arnavutluk Ticaret Anlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁵

⁹⁹ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 285; Mehmet Yılmaz, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi), Ankara, 2001, s. 104.

¹⁰⁰ BCA, Fon Kodu: 0301801, Kutu No: 207, Dosya No: 41, Belge No:12.

¹⁰¹ BCA, Fon Kodu:030180102, Kutu No: 228, Dosya No:89, Belge No:7.

¹⁰² BCA, Fon Kodu: 030180102, Kutu No:230, Dosya No:9, Belge No:18.

¹⁰³ *Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Hark Akademileri Yayını, İstanbul Nisan 1995, s. 35-36; Mehmet Yılmaz, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi), Ankara, 2001, s. 104-105.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt:47, Toplantı:7,62'inci Birleşim, 01.10.1968, s. 467.

¹⁰⁵ Necip P. Alpan, *Tarih Işığında Arnavutluk*, s. 90.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyet arasındaki 23 Aralık 1968 tarihli Ticaret Anlaşması, Ödeme Anlaşması ve 17 Mayıs 1971 tarihli Ek Protokolü yapılmıştır. Bu antlaşmanın önem arz eden maddeleri aşağıda sunulmuştur:¹⁰⁶

Türkiye Cumhuriyeti; T.C. Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki 23 Aralık 1968 tarihli ticaret anlaşmasına ek Protokol'e göre Arnavutluk'tan ham petrol almıştır.¹⁰⁷

Arnavutluk Dış Ticaret Bakanı Nedim Bey Enver Hoca'nın davetlisi olarak 7 - 9 Ağustos 1979 günleri arasında Bakanlığı ile ilgili konularda görüşmelerde bulunmak üzere Arnavutluk'a Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler'i ziyarete gitmiştir.¹⁰⁸

Arnavutluk Tarım Bakanı'nın vaki daveti üzerine, tarım alanında işbirliği imkânlarını görüşmek üzere, 7 - 10 Mayıs 1984 tarihleri arasında Arnavutluk'a gitmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹ Söz konusu ziyaretin iki ülke arasında ekonomik alanda diğer ilişkilere de örnek teşkil etmesi açısından önemli bulunmuştur.

1984'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında 13 Şubat 1984 tarihinde Türkiye adına Tiran Büyükelçisi Selçuk N. TOKER, Arnavutluk adına Ulaştırma Bakanı Llambi LEKE tarafından Sivil Hava Ulaştırılması Antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁰

Türkiye ile Arnavutluk arasında gelişmekte olan ilişkilere katkıda bulunmak gayesiyle imzalanan bu Anlaşma, hava trafiği ile ilgili millî kanun ve nizamlara uyulmak şartı ile iki ülke arasında hava seferlerinin yapılmasını öngörmektedir. Bu Anlaşma, iki ülke arasındaki ekonomik, kültürel ve turizm alanlarındaki işbirliğinin daha ileri bir düzeye getirilmesini sağlamak bakımından faydalı bulunmaktadır.

¹⁰⁶ Her iki memlekette yürürlükte bulunan umumi ithalat ve ihracat rejimleri çerçevesinde iki memleket arasındaki ticari mübadelelerin gelişmesini kolaylaştırmak üzere karşılıklı olarak ithal ve ihraç müsaade ve lisanslarını vereceklerdir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti arasında mübadeleye konu olacak malların listeleri yıllık protokollerle tespit edilecektir.

İki memleket arasında ticari mübadeleleri kolaylaştırmak maksadıyla, Akit Taraflar temsilcilerinden mürekkep bir karma komisyon kurulacaktır.

İşbu Anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti hükümetleri arasında 19 Nisan 1967 tarihinde Ankara'da imza edilen Ticaret Anlaşması yerine kaim olacaktır (Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşması, Ödeme Anlaşması ve 17 Mayıs 1971 Tarihli Ek Protokol, sayfa 1.)

¹⁰⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 41, Toplantı: 18, 32'inci Birleşim, 2.2.1979, s. C/79.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 46, Toplantı: 19, 3'üncü Birleşim, 13.11.1979, s. 35.

¹⁰⁹ *T.B.B.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 17, Cilt: 13, Yasama Yılı: 1, Birleşim: 64, 10.05.1984, s. 571.

¹¹⁰ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 17, Cilt: 14, Yasama Yılı: 2, Birleşim: 75, 20.03.1985, s. 186.

13 Şubat 1984'de; Tiran'da imzalanan bu anlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti hükümeti adına Tiran Büyükelçisi Selçuk N. TOKER, Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti adına Ulaştırma Bakan Yardımcısı Llambi LEKE imzalamıştır.

Türkiye - Arnavutluk Ekonomik İşbirliği Karma Komisyonu 1'inci Dönem toplantısına katılmak üzere, 18 Aralık 1988'de Arnavutluk'a Devlet Bakanı Mehmet Yazar gitmiştir.¹¹¹

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa'yı ve çağdaş basını yakından tanımak maksadıyla dış ülkelere eğitim görmek ve lisan öğrenmek maksadıyla kişiler göndermiştir. Bu kapsamda; 101 kişi İngiltere'ye, 51 kişi Amerika'ya, 9 kişi Fransa'ya, 4 kişi Almanya'ya, 1 kişi Sovyetler Birliği'ne, 2 kişi de Arnavutluk'a gitmiştir.¹¹²

Türkiye ile Arnavutluk arasında 19-24- Şubat 1985 tarihlerinde Tiran'da yapılacak olan 1985 yılına ait Ticaret Protokolü görüşmelerine katılmak üzere, Arnavutluk'a gitmesi için T.B.M.M. Başkanlığına teskere gönderilmiştir.¹¹³

Günümüzde Türkiye'nin Arnavutluk ile olan ilişkilerinden en zayıf halkası hala ekonomik ilişkilerdir. Bugün Arnavutluk'un ihracat ve ithalatında ilk sırayı İtalya, ikinci sırayı Yunanistan, üçüncü sırayı ise Türkiye almaktadır. Almanya bu konuda dördüncü durumdadır. Ancak Türkiye'nin ticaret oranı ancak %10'lardadır.

Arnavut Sanayi Bakanlığı temsilcileri ve işadamlarından oluşan Arnavut heyeti Eylül 1978'de Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaret sonucunda Türkiye'den ateşli tuğla, ferrokrom, arpa, kimyasal madde, ilaç, çelik boru, otobüs, tıraş bıçağı ve bisiklet lastiği almayı; kendilerinin de Türkiye'ye benzin, motorin, PVC, sülfürik asit satmayı kararlaştırmışlardır.¹¹⁴

Türkiye-Arnavutluk ticaret heyetleri arasında görüşmeler 31 Mayıs 1978'de; Arnavutluk Dış Ticaret Bakan Yardımcısı Mazafer Ahmeti başkanlığındaki ticaret heyetinin Türk Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler tarafından kabul edilmesi ile başlamıştır. Arnavutluk ile 15 milyon dolarlık ihracat yapılması planlanan bu görüşmelerde Türkiye'nin Arnavutluk'a özellikle mercimek, fasulye, tekstil, elektrikli ev aletleri, pamuk ve sentetik iplik satacağı bildirilmiştir.¹¹⁵

Arnavutluk'un demokrasiye geçmesi ile ticari ilişkilerimizi artırmak için gerekli anlaşma ve protokoller yapılmışsa da bu ancak kâğıt üzerinde ve siyasi ilişkiler ile

¹¹¹ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem:18, Cilt:20, Yasama Yılı:2, Birleşim:45, 17.12.1988, s. 841.

¹¹² T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem:18, Cilt:34, Yasama Yılı:3, Birleşim:38, 28.11.1989, s. 171.

¹¹³ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem:17, Cilt: 13, Yasama Yılı:2, Birleşim:62, 19.02.1985, S. 54.

¹¹⁴ *Milliyet Gazetesi*, 22.9.1979, s. 4.

¹¹⁵ *Milliyet Gazetesi*, 01.06.1978, s. 11.

kıyaslayınca hep geride kalmaktadır Bunun nedenlerinden ilki gerek Kral Zogu ve gerekse Enver Hoca döneminde Arnavutluk ile ekonomik ilişkilerin arzu edilen seviyede yapılmamış olmasında aranmalıdır. Bugün geliştirilmek istenen söz konusu ilişkiye bir de özellikle Türk işadamlarının kalitesiz ürünleri başlangıçta bu ülkeye satmak istemeleri ve kötü bir ün ile Arnavut pazarına girmeleri eklenince durumun içinden çıkılmaz bir hal alabileceği düşünülmektedir.

Bugün Arnavutluk'ta Türk Malı denince oldukça kalitesiz mallar akla gelmektedir. Türkiye dünyaya başta tekstil olmak üzere en kaliteli ürünleri satmaktadır. Öncelikle Türkiye olarak yapılacak ilk iş; söz konusu bütün konularda Türkiye'nin yarattığı kötü imajı bir an önce silmek için yeni bir anlayış ile ticari ilişki kurmak gerekmektedir.

Bugün Arnavutluk ile yapılan ticaretimizin büyük bir kısmı yine bavul ticareti şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak bu ticaret yönteminde bile ticaret yapanların bürokratik engeller ve yüksek taşıma giderleri dolayısıyla istedikleri kazancı sağlayamadıkları belirtilmektedir. Özellikle ilişkilerimizi geliştirmek istediğimiz başta Arnavutluk olmak üzere bu gibi ülkelere gerekli kolaylıkların yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Bir Akdeniz ülkesi olarak Arnavutluk'la tarım ve meyve yönünden işbirliğine gidilmeli bilhassa zengin bir zeytin ülkesi olması sebebiyle Arnavutluk ile bu konuda işbirliğine gidilmesi büyük önem arz etmektedir.

Arnavutluk'un dikkat çeken özelliklerinden birisi de hala hâlâ alt yapı çalışmalarının tamamlanmamış ve ciddi bir konut sorununun olduğudur. Türk inşaat sektörünün uzun bir süre çalışabileceği bir ülke olması açısından ekonomik ilişkilerimizin geliştirilmesinde göz önüne alınması gereken önemli bir konu olmalıdır.

Serbest piyasa ekonomisine geçtikten sonra Arnavutluk dış ticareti oldukça liberal hale gelmiştir. Türk firmaları bu fırsattan yararlanarak Arnavutluk'un dış ticareti içinde gittikçe artan bir paya sahip olmaktadır. Türkiye, Arnavutluk'un ithalat yaptığı ülkeler arasında 3'üncü ihracat yaptığı ülkeler arasında 6. sırada yer almaktadır.

Türkiye'nin Arnavutluk'a gerçekleştirdiği ihracatın % 98'i sanayi ürünleri olup ihraç ürünleri arasında demir-çelik, demir-çelik ürünleri, un ve un türevleri, temizlik malzemeleri ile alüminyum ürünleri öne çıkmaktadır. İthalatımızda en yüksek paya sahip olan hurda demir, işlenmiş deri, bitkisel/yağlı tohumlar, kereste ve baharat izlemektedir.

Türkiye-Arnavutluk Serbest Ticaret Anlaşması Aralık 2006'da imzalanmıştır. Anlaşma yürürlüğe girdiğinde, ticaret hacmi, yatırımlar ve ortak girişimlerde önemli bir artış beklenmektedir. Halen tekstil, enerji, inşaat ve inşaat malzemeleri (yol, baraj, konut, çimento ve kireç) sağlık, ulaşım, turizm, tarım (biyo-tarım, balıkçılık) alanları başta olmak üzere, Arnavutluk pek çok sektörde işadamlarına fırsatlar sunmaktadır.

Arnavutluk'un ana ihraç ürünleri elektrik enerjisi, maden, tekstil ve tarım ürünleridir. Bunların, bugün için Türkiye'ye ihraç edilme şansı zayıftır. Arnavutların tutumları da elastikiyetten uzaktır. Dostluk ayrı, ticaret ayrı diye düşünmüyorlar. Sanki ticaret değil, lütuf istiyor gibidirler. *“İhtiyacınız olmazsa da, dışarı satamasanız da bizim mallarımızı alın; bizim için vergi ve resimleri düşürün, hatta kaldırın; bize özel muamele yapın, biz sizin dostunuz değil miyiz?”* havasındalar. Müzakerelerde bu tutumlarını sürdürebilecek gibi görünüyorlar. Serbest dövizle ticaret yapmaktan ürküyorlar. Ticaret yaparken hiç risk almak istemiyorlar. *“Biz küçük devletiz, zarar edemeyiz”* düşüncesindedirler. Bu bakımdan Arnavutluk'la ticaretimizi arttırmak kolay gözüküyor.¹¹⁶

¹¹⁶ Bilal N. Şimşir, *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, s. 217.

SONUÇ

Enver Hoca, Soğuk Savaş Dönemi'nde Balkanlar'ın en geri kalmış ülkesini ileriye götürmek ve O'nu bulunduğu coğrafyanın şartlarına uyum sağlayacak bir ülke yapmak için çalışmıştır. İktidara geldiği ilk günden itibaren yaptığı her planda aldığı her kararda Arnavut halkı ve Arnavutluk'un çağdaş ve medeni bir ülke ve toplum olmasına yönelik çalışma içinde olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte içinde bulunulan yüzyılda Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesi oturmduğundan Arnavutluk kendisini güvende bulacağı bir komşu veya dost ülke aramış ancak bunda başarılı olamamıştır. Neticede hem devleti ve hem de milleti yalnızlık içinde kalmıştır.

Aslında Enver Hoca Arnavutluk toplumunun “*güçlü lider*” beklentilerinin kahramanı olmak için İskender Bey'i kendisine model almış bunda da oldukça başarı kazanmıştır. Arnavut halkının bu hassasiyetini etkin bir şekilde kullanan Hoca, Arnavutluk Anayasalarında belirtmesine rağmen, halkın birçok haktan mahrum edilmesine yönelik uygulamalarında iktidarını terk etmek zorunda kalacak bir tepki ile karşılaşmamıştır. Bu sebeple Batı, Enver Hoca'nın bu tutumu karşısında bir yandan ondan koparken bir yandan da O'na yapmayı planladığı desteği esirgemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın gerek Balkan ve Avrupa ülkelerini ve gerekse ABD ve Rusya'yı savaşın getirdiği problemleri çözmeye yönelik bir uğraş içine sokmaları ve dolayısıyla bu ülkelerin Arnavutluk'u öncelikli ilgi alanlarına almamalarının Enver Hoca'nın iktidara gelişinde önemli bir etkisi olmuştur. Böylece; Enver Hoca'nın iktidara geliş yolunun yalnız Arnavutluk içinde gücü elde etmek amacıyla değil, birbiriyle çatışan grupların mücadelelerine de son verip Arnavutluk'un geleceğini güvence altına almak olmuştur.

Bir diğer durum ise Enver Hoca, Arnavutluk Komünist Partisi lideri olarak yapmış olduğu mücadele; İngiltere etkisi altında kalan Abas Kupi tarafından idare edilen Legality Hareketi (Legality Movement (Legaliteti)) ile Fan Noli tarafından yönetilen Balli Kombetar (The National Front) gruplarıyla olmuştur.

Enver Hoca başlangıçta; ülkenin kurtulması için bu gruplarla işbirliğine yönelik birtakım konferanslar yapmış, ancak anılan grupların kendisinin kabul edemeyeceği düşünce farklılıklarından dolayı onlarla yollarını daha sonra ayırmıştır. Bu kapsamda;

Enver Hoca'nın iktidara gelirken halkın nabzını tutmada İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde yapmış olduğu konferansların oldukça önemli katkısı olmuştur.

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde ve iktidara çıkışında Arnavutluk Komünist Partisi (Arnavutluk Emek/İşçi Partisi)'nin oldukça önemli yeri olmuştur. Bu ikili adeta her zaman birlikte anılmıştır. Nitekim Enver Hoca dönemini yaşamış herhangi bir Arnavut'a sorulduğunda "*Parti Enver, Enver Parti*" simgesi ile ifade ettiği ve O'nun iktidarda bulunduğu kırk yıl boyunca kendisi ile birlikte anılmasına vesile olmuştur.

Enver Hoca Arnavutluk Komünist/Emek/İşçi Partisi'nin kontrol ve etkinliğini iktidarı boyunca yaptığı kongreler ile artırmıştır. Söz konusu kongreler ile başta kendisinin ve Arnavutluk Komünist Partisi'nin propagandasını yapmış ve uyguladığı katı sansürle de dış etkinden arındırılan Arnavutluk'ta tartışmasız güçlü bir lider imajını daima korumuştur. Parti'yi daima yanında hisseden Enver Hoca, dikta yönetiminde kontrolü her zaman elinde tutmuş uygulamaları başlangıçtan itibaren başarı ile sağlamıştır.

Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde en belirgin özelliklerden birini hoşgörüsüzlük almıştır. Enver Hoca hiçbir serbest düşüncüyü hoş görmemiş, bu düşüncelerden yönetimine karşı olanları ise aydın olsun olmasın saf dışı bırakmakla kalmamış aynı zamanda o şahısların ailelerine topluca ceza vermiştir. Bu cezalandırma şekli halkın tamamıyla sindirilmesine ve böylece Enver Hoca'nın gücü tamamıyla ele geçirmesine neden olmuştur.

Enver Hoca iç politikada kendisine karşı gelenlerin tasfiyesinde birçok yöntem uygulamıştır. En çok kullandığı yöntem ise muhaliflerin Marksist-Leninist düşünceden saptıkları şeklinde suçlamaları olmuştur. Çünkü Enver Hoca, Arnavutluk Komünist Partisinin kuruluşundan ölümüne kadar Marksist-Leninist düşüncenin en ateşli savunucusu olmuştur. Bu düşüncüyü gerek iç politikada ve gerekse dış politikada vazgeçilmez prensip olarak ele almış ve bu konuda muhalif olan her insana her devlete karşı mücadele etmiştir. O dönemde yaşamış diğer diktatörlerden hiçbirisi Enver Hoca kadar Markist-Leninist düşüncenin kalkanına sığınmamıştır.

Birçok komünist yönetimde olduğu gibi Enver Hoca'nın diktatörsel yönetiminde de kurumsal mekanizma kurulamamıştır. Mehmet Şehu (1913-1981) gibi açık görüşlü bir başbakana rağmen anılan düzen kurulamayınca bu sefer Enver Hoca kendisinden sonra yerine geçecek kişiyi seçmeye karar verdiğinde hissi davranmıştır. Bu çerçevede;

kendi yönetimine en sadık olan insanı seçmek için yıllardır birlikte çalıştığı en yakın arkadaşını bile intihar maskesi altında etkisiz hale getirmiştir. Yerine ise 60 yaşlarında, parti içinden gelen, daha az tanınmış, normal yetenekte biri olan Ramiz Alia'nın gelmesini sağlamıştır.¹

Doğu Avrupa ülkeleri demokrasiye yönelirken, Arnavutluk Nicholas C.Pano'nun tanımladığı gibi "*Stalin'in son kalesi*" olarak kalmıştır. Enver Hoca'nın tüm yaşamı boyunca asla vazgeçmediği "*Stalinist*" sistem gerçek anlamda Arnavutluk'a oldukça pahalıya mal olmuştur. Bu sistem Arnavut insanın özgürlüğünü, politik gelişimini engellemiş, bireysel girişimlerini tıkamış, ekonomiyi bozmuştur.² Stalinist model diğer komünist ülkelerce ret edilmesine rağmen Arnavutluk rejimi Stalin'i putlaştırmıştır.³ Hoca'nın Stalin'i putlaştırmasının altında kendi iktidarını ömür boyu yapmak için ülke şartlarını tam olarak kendi elinde olmasını istemek yattığı görülmüştür.

Enver Hoca'yı kendi zamanının diktatörlerinden ayırt eden bu özelliği "*Stalinistlik*" rejimini hayatı boyunca uygulamak istemesi ve bunun sonucu olarak ülkesini dünya ülkelerinden uzaklaştırarak ekonomik ve siyasal olarak yalnızlığa itmesi olmuştur. Enver Hoca Arnavutluk'ta komünizmi tamamıyla kabul görmesi için uzun vadeli planlamada yapmıştır. Bu kapsamda; gençleri hedef kitle olarak gören Enver Hoca daha iktidarın ilk yıllarından itibaren gençlerin kendi rejimine ve Arnavutluk İşçi Partisine bağlılığını sağlayacak teşkilatlanma kurmuştur. Arnavutluk İşçi Gençlik Birliği'ni kurdurmuş ve yönetime en güvendiği insanları getirmiştir. Neticede Enver Hoca kendi rejiminin sağlamaştırılması için gençleri önemsemiş ve onlarla yola devam etmek istemişti; ancak Enver Hoca'nın ölümünden sonra yine gençlerden Enver Hoca'nın rejiminin yıkılmasına önderlik edenler olmuştur.⁴

Enver Hoca her fırsatta Komünist Partisi'nin faaliyetlerini toplumla paylaşmıştır. Bu maksatla ülkenin kuzeyine, güneyine ve birçok şehre gitmiş, halkın arasına karışmayı başarmıştır. Partinin ekonomi, kültür ve ideoloji üzerinde fikirlerini halkla paylaşmıştır. Enver Hoca'nın konuları arasında ülkeyi tehdit eden hususlar, Parti'nin programı, ülkenin her türlü problemi olmuştur.⁵ Ancak Enver Hoca halkın kendi düşüncesinin dışında bir fikir veya yaklaşım içinde olduğu durumlarda söz konusu

¹ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, London, 1986, s. 2.

² Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Fransisco& Oxford, USA, 1990, s. 52.

³ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 51-52.

⁴ James C. McGowan, "Martyr For a Forgotten Country", *America*, (March 2), 199, s. 248.

⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, Albania, s. 159.

paylaşım ne kadar üst seviyede de olsa halkın görüşünü daima göz ardı ederek kendi kurallarının uygulanması hususunda ısrarcı ve hatta çok katı bir anlayış içinde bulunmuştur.

Arnavutluk–Sovyet Rusya ilişkilerinde Josef Stalin’in Sovyet Rusya’nın başında olduğu dönemde en üst seviyeye ulaşılmış; Josef Stalin’den sonra Sovyet Rusya’nın idaresini ele alan Nikita Kruşçev döneminde ise söz konusu ilişkiler kısa sürede azalmış ve kopmuştur.

Her ne kadar Sovyet Rusya Arnavutluk ile ilişkilerin yeniden kurulması için zaman zaman girişimlerde bulunmuş olsa da Enver Hoca bu konudaki katı tutumunu Sovyet Rusya’nın artık “*Markist-Leninist İdeoloji*”den koptukları düşüncesi ile geri çevirmiştir. Çünkü Enver Hoca idealinde yarattığı Arnavutluk’a ancak adeta tanrılaştırdığı Josef Stalin’in yöntemleriyle ulaşacağına inanmıştır. Gerek Nikita Kruşçev ve gerekse Brejnev, Enver Hoca’nın bu idealini görememişler veya görmemezlikten gelmişlerdir. Bundan dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerin Enver Hoca döneminin tamamı göz önüne alındığında, Josef Stalin dönemi hariç arzulanan seviyede gerçekleşmemiştir.

Enver Hoca döneminde Arnavutluk–Çin Halk Cumhuriyeti ilişkileri Çin lideri Mao döneminde en üst seviye çıkmıştır. Enver Hoca’nın tıpkı Sovyetler ile ilişkilerinde “Stalin”e karşı duyduğu güven ve hayranlığı benzer şekilde “Mao” ya karşı duyduğu görülmüştür. Her iki liderin ölümünden sonra yerine geçenlerin Enver Hoca için olmaz ise olmaz kabul edilen “Marksist-Leninist İdeoloji”den uzaklaştığı düşünüldüğünden Arnavutluk-Sovyet Rusya ve Arnavutluk–Çin Halk Cumhuriyeti ilişkileri önce zayıflamış ve daha sonra ise tamamen kopmuştur. Söz konusu kopuşlar ise Enver Hoca’yı “*yalnızlık politikasına*” itmiştir.

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk–Yugoslavya ilişkileri; başlangıçta kurtuluş mücadelesi heyecanı ile et ile turnak gibi birbirinden ayrılmayan bir beraberlikten, birbirlerini en büyük düşmanı görece kadar uzaklaşmaya götürecek seviyede değişken bir yol izlemiştir. Söz konusu değişkenlikte her iki liderin; yani Enver Hoca ile Mareşal Tito’nun; birinci derecede sorumlulukları bulunmuştur.

Tito’nun bir Balkan Federasyonu kurma hayali ile Enver Hoca’nın başka bir ülke tarafından yutulmaması gerektiği düşüncesi iki lider arasında sürekli çatışma ortamı meydana getirmiştir. İki lider birbirlerini devamlı olarak suçlamış ve kendi iktidar güçlerinin pekiştirilmelerinde karşı tarafı tehdit olarak algılamışlardır. İki liderin

ülkelerinin dış siyasetlerinin oluşturulmasında farklı düşünce yapılarında olmalarının da anılan düşmanlığa katkı sağladığı görülmüştür. Tüm bunların yanında; yine de Enver Hoca Avurpa’da Josef Stalin’den sonra en güçlü komünist liderin Tito olduğunun bilincinde olarak davranışlarını ayarlamış ve Yugoslav rejimi aleyhine toplum önünde kritik yapma riskini almamıştır. Bunun yanında Tito ise Enver Hoca’ya hiçbir zaman güvenmediği anlaşılmıştır.⁶

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk ile Batı devletleriyle ilişkiler komünist ülkeler ile ilişkileriyle karşılaştırıldığında oldukça zayıf ve geliştirilmesi yönünde girişimlerde bulunmaktan uzak bir anlayışta gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı’ndan çıkan Batı devletleri savaşın sorunlarıyla yoğun bir şekilde uğraştığı bir ortamda bulduklarından Arnavutluk ile arzu edilen seviyede ilişki kurmaya yönelik bir politika izlememişlerdir.

Ayrıca Arnavutluk’un komünist bir dikta idaresinde yönetilmesi, “Marksist-Leninist İdeoloji”nin dışında bir düşüncenin mevcut idare için ciddi bir tehdit oluşturacağı fikrinin Arnavutluk lideri Enver Hoca tarafından; tüm medya vasıtaları kullanılarak her fırsatta ifade edilmiştir. Bundan dolayı Arnavutluk-Batı ülkeleri arasında oluşturulacak ilişki daha başlangıç noktasında engellenmiştir.

Batı devletlerinden ABD ve İngiltere, Arnavutluk ile diğerlerinden daha fazla ilişkiye girmek için gayret göstermiştir. Bu kapsamda; dünyanın süper güçlerinden biri haline gelen ABD ; “*Truman Doktrini*” ve “*Marshall Planları*” ile dünyanın geniş coğrafyası içinde başka ülkeleri birinci plana almak istemesi nedeniyle; Arnavutluk-ABD ilişkilerinin gelişmesine uygun bir zemin oluşmuştur. Ancak söz konusu zeminin en büyük engelini yine Arnavutluk lideri Enver Hoca’nın kapitalist ülkeleri kendi rejiminin düşmanı olarak görmesi teşkil etmiştir. Bu kapsamda; her ne kadar ABD Yugoslavya’ya yaptığı gibi Arnavutluk’u komünist bloktan koparmak için yukarıda adı geçen Truman Doktrini ve Marshall Planı ile para yardımı yapmak istemiş ise de Arnavutluk lideri Enver Hoca’nı bu konuda önyargısından oluşan katı tutumu nedeniyle uygulama alanı bulamamıştır.

15 Mayıs 1946’da; meydana gelen Korfu Kanal kazası ve 22 Ekim 1946’da iki İngiliz gemisinin mayına basması sonucu meydana gelen kayıp ve zararlar Enver Hoca döneminde Arnavutluk-İngiltere ilişkilerini belirleyen temel olaylar olmuştur. Arnavutluk söz konusu olaylarda kendisinin haklı olduğunu belirtirken İngilizler

⁶ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe’s Forgotten Survivors*, London, 1977, s. 102.

durumu Birleşmiş Milletlere taşımış ve Arnavutluk'un suçlu bulunmasına kadar götürmüştür. Uluslararası Adalet Mahkemesi iki geminin kaybının sorumluluğunu Arnavutluk'a vermiş ve onu 15 Aralık 1949'da; 843.947 İngiliz Sterlini cezaya çarptırmıştır. Bu olay Enver Hoca döneminde; Arnavut-İngiliz ilişkilerinin uzun bir süre kopmasına neden olmuş ve hiçbir zaman da arzu edilen seviyeye gelmemiştir.

Arnavutluk'un Batı ülkeleriyle ilişkilerinde Yunanistan'da özel bir yere sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda ortak düşmana sahip olmalarına ve benzer acıları çekmelerine rağmen birbirlerinin yardımlarına koşmadıkları gibi söz konusu savaştan sonra da başta azınlık sorunları olmak üzere (Çameriya Bölgesi), sınır güvenliği vb. konularda anlaşmazlıklara düşmüş ve ilişkilerini geliştirmekten uzak bir anlayış Enver Hoca döneminin tamamına yakınına yayılmasına zemin hazırlamıştır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin genel olarak gerginliklerle dolu ve düşmanca bir çizgide gitmesinin ana nedenlerinden biri; aslında Yunanistan'ın "*Megali İdea*"sının bir parçası olan ve yukarıda adı geçen Arnavutluk'un güneyindeki "*Kuzey Epir*" bölgesinin kendilerine bağlama isteği Arnavut liderler tarafından Yunanistan'a ve Yunan azınlığa her zaman şüphe ile bakılmasına neden olmuştur. Bu durumdan dolayı da Arnavutluk-Yunanistan ilişkileri istenilen seviyede gelişmekten uzak bir seyir izlemiştir.

Enver Hoca'nın Ortadoğu ülkeleri üzerinde düşüncelerinin özünde Arap halklarını ve onların Amerikan emperyalizmine karşı mücadelelerini desteklemesi yer almıştır. Bu kapsamda; Arapları tüm güçleriyle destekleyeceklerini⁷ ABD başta olmak üzere kapitalist ülkelerin Ortadoğu politikasına maruz kalmış ülkelere uyguladığı siyaseti onaylamayan bir düşünce yapısında olan Enver Hoca'nın; Arnavutluk'un bu ülkeler ile olan ilişkilerinde işbirliği içine girmeye yönelik bir ortamı başlangıçtan itibaren savunduğu görülmüştür.

Arnavutluk 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlere uzun uğraştan sonra ancak 15 Aralık 1955'te girebilmiştir.⁸ Bunda özellikle ABD ve İngiltere'nin kendi milli çıkarları doğrultusunda Arnavutluk ile olan ilişkilerinin istenilen seviyeye getirilmesinde Enver Hoca'nın tutumunun önemli olduğu kıymetlendirilmiştir.

1949 yılında; Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki komünist devletler, Marshall Planı'na bir karşı girişim olmak üzere, Sovyet Rusya ile birlikte, Karşılıklı Ekonomik

⁷ Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, (Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz), İstanbul, 1990, s. 31-32.

⁸ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 472; Owen Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006, s. 500.

Yardımlaşma Konseyi (COMECON) örgütünü kurmuşlardır. Ekonomik işbirliği teşkilatı şeklinde çalışan bu örgüt, Amerika'nın Marshall Planı'nın belkemiğini teşkil etmesi gibi, Sovyet Rusya'nın gelişmiş endüstrisi ile sosyalist ülkelerin kalkınmalarında bir dayanak olarak bu örgütü ele almıştır.⁹

Arnavutluk Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON)'ne; 22 Şubat 1949'de girmiştir.

COMECON 1949'da kurulmasına rağmen, Stalin'in ölümünden sonra komünist ülkeler arasında önemi artmıştır. Bu tarihten sonra Sovyetler Birliği COMECON'u; komünist ülkeler üzerinde etkinliğini artırmak için bir vasıta olarak kullanmaya başlamıştır. Nikita Kruşçev Arnavutluk'tan sadece meyve, sebze üretmesini istemiştir. Ağır sanayiye önemli bir hedef kabul eden Enver Hoca, Kruşev'in bu teklifini kabul etmemiştir. Sovyetler Birliği'nin ekonomik olarak başarılı görünümünü COMECON vasıtasıyla komünist ülkeler üzerinde politik üstünlük sağlamaya borçlu olduğu belirtilmiştir. Bu konudaki engellerden birini Arnavutluk ile olan ilişki teşkil etmiş, Arnavutluk Kruşçev'in belirttiklerini benimsemeyerek uygulamaktan kaçmış; bu durum diğer komünist ülkelere olumsuz etki yapmıştır.

NATO'nun kuruluşundan (04 Nisan 1949) altı yıl sonra, Federal Almanya'nın 1955'te silahlandırılması ve NATO'ya katılması sebep gösterilerek 14 Mayıs 1955'de yedi sosyalist ülke (Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk) Varşova'da; ABD'nin Truman Doktrini ile Marshall Planı/Yardımları ve müteakiben oluşturulan NATO'ya karşı olmak üzere bir savunma anlaşması imzalamışlardır.

Arnavutluk söz konusu Paktı'nın kurucu üyesi olarak 1968 yılına kadar Varşova Paktı'nda kalmıştır. 1955 yılında 20 yıl süre için akdedilen bu Pakt'a Çin ve Yugoslavya girmemiştir. 1968'de Prag Baharı olarak bilinen olaylar üzerine Varşova Paktı'na bağlı askerler Çekoslovakya'ya girmiştir. Sovyetlerin Çekoslovakya'ya Ağustos 1968'de girmesi; Arnavutluk'u, dış politikasını yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Her ne kadar 6 yıldır her hangi bir çalışmasında yer almamasına rağmen Varşova Paktı'ndan 13 Eylül 1968'de çıkmıştır.

Enver Hoca, Arnavutluk'un Varşova Paktı'nda kalması halinde Çekoslovakya'nın başına gelen işler kendisinin başına gelme ihtimali çok yüksek

⁹ İhsan Gürkan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", Balkanlar " *Balkanlar, Ortadoğru ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 160; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s. 556.

olduğunu düşünmüştür. Bundan dolayı, Varşova Pakt'tından çıkış Arnavutluk'u yaşları 6-18 arasında olan gençlerin savunma için eğitimine yöneltmiştir. Kendi kendine yeterlilik burada da kendini göstermiştir. Ayrıca bu durum Arnavutluk'un 1971'de Yugoslavya ile 13 yıl aradan sonra ilişkiye girmesine sebep olmuştur. Bunu Yunanistan ile büyükelçi değişimlerini yapmak takip etmiştir.¹⁰

Bu kapsamda; Enver Hoca'nın "*Yalnızlık Politikası*" eşine ender rastlanan bir siyasi düşüncenin Avrupa'da uygulanması olmuştur. Her ne kadar Enver Hoca buna kendi kendine yeterlilik idealinin gerçekleştirilmesi olarak bakıp halkına böyle yansıtmak istese de; ciddi bir ekonomik sorunlarının olduğu bir ortamda böyle bir siyaset gütmesi O'na ölümünden sonra da tüm yaptığı iyi şeylerin bedelini yok etmeye mecbur bırakmıştır. Bugün bile Enver Hoca döneminde yaşamış ve Enver Hoca hayranı bir insanın "*yalnızlık politikası*" nı eleştirdiği görülmüştür.

Bunun yanında Enver Hoca döneminde başta insanların en temel haklarının (ifade özgürlüğü, adil yargılanma vb.) hiçe sayılması ve halkın dikta ile yönetilmesi O'nun başarısız olduğu alanların başında gelenler olarak kabul edilmiştir.

Enver Hoca döneminde; Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinin tarihi geçmiş, örf – adet, gelenek, dinsel ve kültürel birliktelik göz önüne alındığında arzu edilen seviyede seyretmediği görülmüştür. Bunda başta iki ülkeden birinin "Markist-Leninist İdeoloji" yi içeren komünist idare ile yönetilirken birinin ise cumhuriyet ile yönetilen bir idare şeklinin olmasının önemli bir yeri olduğu değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurucusu M. Kemal Atatürk'ün komünistlere ve komünist idareye başlangıçtan itibaren sıcak bakmaması ve yaklaşımın müteakip Türk liderler tarafından takip edilmesi iki ülke arasında oluşabilecek ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu engellere bir de Enver Hoca'nın dinsiz ve paranoyak ruh hali eklenince doğal olarak adeta iki ülke ikili ilişki içerisine girmekten kaçmıştır. Hâlbuki iki ülke Balkanların barış ve güvenliği için önem arz eden ülkeler olup işbirlikleri vazgeçilmezdir. Hal böyle iken Enver Hoca dönemi Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinin (Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler nezdinde oylamada Arnavutluk tarafından desteklenmesi dışında) arzu edilmeyen bir şekilde geçmiş olması genel kabul gören bir gerçek olarak kabul edilmiştir.

Şüphesiz Enver Hoca bölgenin en büyük diktatörlerinden birisi olmuş, ülkede fakirlik gittikçe artmış, ekonomisi borç batağına saplanmış ve bu yalnızlık kendi

¹⁰ Anton Logoreci, *The Albanians-Europe's Forgotten Survivors*, a.g.e., s. 136.

döneminin tüm iyi yönlerine rağmen bu durum Enver Hoca'yı Arnavutluk'ta kısa sürede hatırlanmak istenmeyen bir lider olarak yer etmesine engel olamamıştır.¹¹

Enver Hoca dönemini tanımlarken Arnavutluk'u yasaklar ve sansürler dönemi olarak tanımlamakta mümkündür. Enver Hoca'nın ve Arnavutluk İşçi Partisi'nin kontrolünden geçmeyen hiçbir medya kuruluşu yayın yapamamıştır. Enver Hoca-Parti birlikteliği yasakların her alanda genişlemesine neden olmuştur. Bu kapsamda; pek çok örnekler verilebilir. En bariz olanı ise Enver Hoca dönemi Arnavutların yurt dışına çıkışının hükümet iznine bağlı kalması teşkil etmiştir.¹²

Enver Hoca iktidarının her döneminde devlet kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştır. Bunu başarması ise; O'nun 40 yıllık diktatörlüğünün göstergesi olmuştur. Diğer bir gösterge ise Nisan 1986'da yapılan seçimlerde, seçmen sayısı 1.796.948 idi. Bunun %100'ü seçime katılmış ve bunlardan %99,9 oyunu Parti'ye vermiştir. Bu Enver Hoca'nın öldükten sonra tamamıyla devlet kontrolünde olan bir ülkenin en belirgin özelliklerinden birini teşkil etmiştir.¹³

Enver Hoca iktidarda bulunduğu süre içerisinde kendisini büyük kahramanları İskender Bey yerine koymuş ve O'na özentisi hep sürmüştür. İskender Bey'in başta Batı toplumu tarafından Müslümanlara karşı çıkan ve bu konuda başarılı olan bir lider olmasını yüzyıllardır işleyen anlayışı Enver Hoca'nın din ayrımı yapmaksızın kiliselere de yasak koyması ve Parti'nin belirttiği şekilde davranmayan din adamlarını cezalandırması oldukça şaşkınlık yaratmıştır.

Enver Hoca'nın başarılı olup olmadığı hususu araştırmacıların öncelikli olarak devamlı merak ettikleri hususu teşkil etmiştir. Bu kapsamda; bazı düşünürlere göre Enver Hoca'nın yönetimi altında önemli ekonomik ve sosyal başarılar elde edilmiş, öncelikle dış bağımsızlık elde edilmiş, modern tarihinde tam olarak bağımsız ve egemen olmuştur. Söz konusu başarının yanında oldukça insan gücü ve sosyal maliyeti olmuştur. Enver Hoca halefine parti hizipçiliği, bir dizi ekonomik, sosyal ve politik problemle, teknolojik geriye gitme ile izole edilmişlik ve dış dünyadan korkma hissi bırakmıştır.¹⁴

¹¹ Ahmet Kavas, "Arnavutluk", *Diyanet Aylık Dergisi*, Sayı 197, (Mayıs), 2007, s. 60.

¹² Richard W. Carston, "Observing the Albanian Powder Keg", *American Spectator*; Nov 97, Vol. 30 Issue 11, s. 42, 6p, 3 Color Photographs.

¹³ Edwin E. Jacques, *The Albanians-An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 524.

¹⁴ Elez, Biberaj, "Albania Between East and West", a.g.e., s. 1.

Enver Hoca devrimci eğitim, halkın ve işçi sınıfının seferber edilmesine, tıpkı ülkenin Anti-faşist işgalcilerden kurtarılması gibi, halkın arasında, halkı birleştirmek ve Arnavutluk'u yeniden inşa etmek için kendini adamıştır.¹⁵

Bununla birlikte; ömür boyu iktidarda kalmak için en az kendisi kadar Arnavutluk'un yeniden inşasına katkı sağlamış en yakın çalışma arkadaşlarını kendisinden farklı düşüncelerinden dolayı "*halk düşmanı*", "*vatan haini*", "*ajan*" suçlamalarıyla etkisizleştirme konusunda asla tereddüt göstermemiştir.

Enver Hoca her zaman halka yakın olmak istemiştir. Onların arasına girmiş, gençlerle konuşmuştur.¹⁶ Boş zamanlarında, Pazar ve tatil günlerinde, kırlarda, yakın arkadaşlarının arasında ve ailesi ile zaman geçirmekten hoşlanmıştır. Bu boş zamanlar Enver Hoca'nın günlük işlerden, toplantılardan, resmi görevlerden uzaklaştığı anları oluşturmuş, ama hiçbir zaman ülkesinin ve insanların problemlerinden uzaklaşmamıştır. Tasarlamış, çalışmış, yazmış ve hiçbir zaman büyük görevini ve işgal öncesi günlerini unutmamıştır.¹⁷ Ancak bunları yaparken kişinin en temel haklarını (fikirini özgürce ifade etme, adil yargılanma, seyahat, ibadet, çalışma vb. gibi) göz ardı ederek kararlar almış ve aldığı kararları dikta yönetiminde çok katı bir şekilde uygulamıştır.

Enver Hoca'nın diktatörel yönetiminin kilit taşlarını yaşamı boyunca benimsediği "*Marksist-Leninist İdeoloji*" ile "*Stalin'den daha Stalinci*" olması oluşturmuştur. Bu kapsamda; hiçbir Doğu Avrupalı ülke, politik, sosyal ve ekonomik problemlerini çözmek için Stalin'in politik modelini, keyfi olarak uyguladığı politik baskı rejimini, terörü, askeri güç ile gizli polisi kullanarak sistemi ve halkı kontrol etmemiştir.¹⁸

Nitekim Gazeteci yazar Mustafa Balbay, Balkanlara yaptığı bir gezide Tiran'da Türk-Arnavut İşadamları Derneği Başkanı Gazmend Spuza'ya Enver Hoca dönemine ait değerlendirmesini sorduğunda; Spuza'nın "*aslında çok çaba harcadığını, ama olmadığını; çünkü ideoloji parti, devlet parti, her şey parti*" olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Enver Hoca ayrıca ülkesini dünyada ilk dinsiz devlet olarak ilan etmiş ve kendi dinlerinin "*Albanizm*" olduğunu savunmuştur. İktidarda kalmak için birçok muhalifi

¹⁵ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, Albania, s. 90.

¹⁶ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, a.g.e., s. 140.

¹⁷ Ramiz Alia, *Enver Hoxha(1908-1985)*, a.g.e., s. 143.

¹⁸ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 51.

¹⁹ Mustafa Balbay, *Balkanlar*, İstanbul, 2003, s. 193.

veya muhalif düşünceye sahip insanları ya hapishane ya da çalışma kamplarına göndermiştir.²⁰

Enver Hoca'nın rejimi ülkeyi yaklaşık yarım yüz yıl dünyadan izole etmiş, dini ibadetleri yasaklamış, başta sahil bölgeler olmak üzere 700.000'den fazla "bunker" lar inşa etmiştir. Enver Hoca'nın rejimini 1978'te modernliğe eğilimden dolayı 8 yıl hapis yatan muhalif eski politikacı Maks Velo "Bu rejim Avrupa'da en anlamsız rejimlerden birini teşkil etmiştir" diyerek belirtmiştir.²¹

Rejimin kendi içinde tutarsızlığının en önemli kanıtlarını da o dönemde ait 1946 ve 1976 yıllarında çıkarılan Anayasalar içermektedir. Söz konusu anayasalar incelendiğinde halkın birçok alanda özgür olduğu belirtilmesine rağmen uygulamada temel insan haklarından konuşma ve fikir beyan etme, seyahat, çalışma, adil yargılanma vb. olmak üzere birçok hakkın mevcut rejim tarafından gasp edildiği görülmektedir. Bu durum Arnavutluk'un ileride demokratikleşme ve dünyanın ileri ülkeleriyle işbirliği yapma hususundaki çalışmalarının geciktirici sebebinin teşkil etmiştir. Sonuç olarak; Enver Hoca'nın komünist rejimi 40 yıl sürmüş ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamamışlardır.²²

Enver Hoca döneminde Türk-Arnavut ilişkileri tarihi geçmiş ve birlikte yaşanmış ortak değerler ve kardeşlik duyguları göz önüne alındığında arzu edilen seviyede gelişmemiştir. Bununla birlikte; Balkanlarda iyi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde kilit ülkelere birinin Arnavutluk olduğu ve bu ülkenin ileride de yine aynı rolü oynamaya devam edeceği unutulmamalıdır. Çünkü Arnavutluk; coğrafi ve stratejik konumu ile Türkiye'ye düşman olarak davranmayı milli hedefi haline getiren Yunanistan'ın arkasında ve onu her an etkileyebilecek bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca; Arnavutluk; Sırbistan ve Hırvatistan ile de Kosova yoluyla; Karadağ ile kendisi direkt komşu olması nedeniyle de söz konusu ülkelerin Türkiye'ye karşı uygulayacakları herhangi bir oyunu bozabilecek coğrafi ve stratejik konumunu devam ettirmektedir.

Arnavutluk ile ikili ilişkilerde kültürel faktörlerin de ihmal edilmemesi gerektiği büyük önem arz etmektedir. Çünkü beş yüz yılı aşan ortak kültürümüzü bugün Arnavutluk'un en ücra yerlerinde bile görmek mümkündür. Halen Arnavutçada 4.000 civarında Türkçe kelime bulunmaktadır. Mutfak kültürümüz hala benzerlik gösterip,

²⁰ Wolfgang Saxon, "Enver Hoxha, Mastermind of Albania Isolation", *New York Times*, 4/12/1985, p.10, op

²¹ Besar Likmeta, "Arguing Over Ghost", *Transitions Online*, 10/27/2008 p1-1, 1p.

²² Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, a.g.e., s. 2.

düğün, nişan, ölüm, sünnet törenleri vb. gibi kültürel konular Türkiye’de devam ettiği Arnavutluk’ta da uygulanmaktadır.

Arnavutluk; Türkiye’nin tarih, kültür ve din birliği yanında, Balkanlarda hareket edebileceği sağlam zemin olması açısından da önemli bulunmuştur.²³ Şüphesiz Cumhuriyet dönemimizin başlangıcından bu yana başta İtalya, Yunanistan, Sırbistan, İngiltere ve Fransa olmak üzere bazı Balkan ve Batılı devletlerin; Balkanlardaki milli çıkarları ve hedefleri doğrultusunda Arnavutluk’un Türkiye ile ilişki kurmasını önlemeye gayret gösterdiği görülmüştür. Ayrıca; Arnavutluk’un bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra yönetime gelen Kral Zogu ile İkinci Dünya Savaşı sonrası yönetimi ele geçiren Enver Hoca dönemlerinde yıllarca söz konusu Batılı Devletlerin Türkiye aleyhine olumsuz propaganda yapmasına sadece göz yumdukları ve hatta onları destekledikleri de görülmüştür.

Diğer önemli bir tespit ise, tarihi süreç içinde bir kısım ülkelerce hâlâ devam ettirilen Türk düşmanlığından dolayı; Türklere ve Müslümanlara karşı girişilen her türlü baskı, asimilasyon ve zulüm hareketinin en acımasız örneklerinin yine Balkanlarda yaşanabileceği hiç akıllardan çıkarılmamalıdır. Bu kapsamda özellikle Rusların başta Sırp, Karadağ ve Yunanlıları kışkırtarak geçmişte yaptıkları gibi gelecekte de benzer vahşet ve katliamları yapabilecekleri ve bunu yaparken de kendilerine ortak olarak diğer Balkan ülkelerinden bir veya birkaçını da yanlarına alacakları beklenmelidir.

Anılan devletlerin aleyhimize yaymak istedikleri düşünce; her zaman “*Osmanlı ve Türk düşmanlığı*” fikri olgusudur. Bu fikrin doğru olmadığını kanıtlamak için Arnavutluk ile ilişkilerimizi sadece siyasal ve ekonomik değil kültürel ve sosyal alanda da yapmak ve geliştirmek gerektiği düşünülmelidir.

Tüm bunların yanında Balkan ülkelerinde Türklere düşman olan veya düşmanca davranmayı ulusal menfaatlerinin bir parçası olarak gören başta Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan olmak üzere bu ülkelerle ayrı bir devlet ve millet politikası oluşturup bu düşmanlığın giderilmesine yardımcı olacak her türlü barışçıl hareketlerin ikili ilişkilerle anlatılmasına çalışılmasının ülkeler arası barışa büyük yardımı olacağı yönüyle önem vermek gerekmektedir. Bununla birlikte, hâlâ bizlerle olan ilişkilerde tarihten kalan iyi dostluk münasebetlerini sürdürmek ve hatta geliştirmek isteyen başta Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Bosna-Hersek vb. gibi

²³ Necla Atalay, “ Arnavutlar ve Türk-Arnavut Münasebetleri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:125 (Mayıs), 1997, s. 46.

ülkelere de ayrı bir politika ile yaklaşmanın yine bölge barışında apayrı bir önem arz ettiğini bilmek gerekmektedir. Zira söz konusu dost ve kardeş devletler bizim Balkanlardaki önemli irtibat noktalarımızı teşkil etmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz bütün öneriler ve uygulanacak kurallardan her iki ülkenin fayda göreceği bilinmelidir. Elde edilmiş olan sonuç güzel olduğu takdirde yalnız iki ülke değil bölgenin de böyle bir örnekten istifade etmek isteyecekleri ve bölge barışına hizmet edecekleri muhakkaktır.

Balkanlarda barış ve güven ortamının sağlanabilmesi için, bölgesel işbirliğinin tüm Balkan ülkeleri için artık vazgeçilmez bir unsur olduğu görülmelidir. Zira Balkanlarda, yıllara dayanan komitecilik ve milliyetçilik akımları şu günlerde üstüne kul dökülmüş bir ateşe benzeyecek şekilde unutulmuş gibi gözükmekte, ancak çok az bir kıskırtma ile yakın dönemlerde de benzer katliamların farklı şekillerde ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

Enver Hoca dönemini bir bütün olarak değerlendirmede kendinden sonra gelen liderlerin söylem ve değerlendirmeleri önemli bir kanıtı oluşturmuştur. Bu kapsamda; Ramiz Alia'nın Enver Hoca dönemindeki ekonomik yapının modernizasyondan uzak olduğunu ve bir an önce modernleşmek gerektiğini Eylül 1985'te ifade etmesi önem arz etmektedir.²⁴

Enver Hoca iktidarda kalmasının olmazsa olmaz şartlarından birisi Arnavutluk ekonomisinin mevcut durumunun düzeltilmesi ve en azından Balkan coğrafyasında bulunan diğer ülkelerin seviyesine gelmesi teşkil etmiştir. Ağırlıklı olarak başta Yugoslavya, Sovyet Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere Balkanlarda söz konusu ülkelerin konumunu güçlendirmeye dayalı ideallerinin karşılığı olarak yardım ekonomisine sarılmıştır. Elde edilen yardımları ise çoğunlukla etkin kullanmaktan uzak kalmış ve ülke arzu edilen ekonomik gelişmeyi bir türlü gerçekleştirememiştir. Bundan dolayı Soğuk Savaş sonrası ekonomisi en bozuk çıkan ülke Arnavutluk olmuştur.²⁵ Bir başka deyişle; Enver Hoca'nın yönetimindeki Arnavutluk Avrupa'nın ekonomik olarak en az gelişen ve en fazla izole edilen ülkesi olmuştur.²⁶

Enver Hoca başta eğitim olmak üzere, endüstri, hidro-elektrik, inşaat, sanat, kültürel gelişme hususlarında başarılar elde edilmesini sağlasa da; insan haklarını hiçe sayan, ülkeyi sınırlardan itibaren bir hapisane şekline büründüren, insanların

²⁴ Elez Biberaj, *Albania Between East and West*, a.g.e., s. 7.

²⁵ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s. 285.

²⁶ Biography; Enver Hoxha, *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th Edition; 7/1/2010, p1-1, 1p,

tutuklanma, cezalandırma ve hatta öldürülme korkuları ile yaşadıkları göz önüne alındığında Arnavutluk'ta bu dönemde neyin kazanç neyin kayıp olduğunu açıkça görmenin mümkün olacağı düşünülmektedir.²⁷

Arnavutluk Türkiye ilişkilerine bakıldığında; Arnavutluk'un Balkanlarda öneminin devam etmesi öncelikle demokrasi sisteminin yerleşmesi ve ekonomik durumunun düzelmesine bağlı olduğu düşüncesiyle Türkiye'nin bu konudaki tecrübesinden istifade edilebilmesi için parlamentolar arası ilişkileri artırmak ve demokratik sistemden uzak bir yönetim ve kötü ekonomik şartlar içerisinde olan Arnavutluk'un bu hususta bilgilendirilmesine yardımcı olmak büyük önem arz etmektedir. Bir başka deyişle Arnavutluk bir daha "*kapalı kutu*" olma kaderini yaşamamalıdır.

Balkan ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde diğer önemli bir husus da manevi açıdan Müslümanlık dininin paylaşılması olmuştur. Çünkü Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk vb. gibi ülkeleri başta olmak üzere ile Balkan devletleriyle ilişkilerin temelinde din, yani İslam dini esas faktörlerden birini teşkil etmiştir. Gelecekte de dinin Balkan ulusları ile olan ilişkilerimizin geliştirilmesi ve daha iyi kaynaşmamızı sağlamada önemli bir rol oynayacağı muhakkaktır. Zira Türkler; İslamiyet'i kabul ettikten sonra bir yandan ulusal Türklük karakterini devam ettirmiş, bir yandan da Müslümanlığı bir dünya dini haline getirmek için gayret göstermiş ve bu dini sonradan kabul edenler için de hep örnek teşkil etmiştir.

Balkanlarda dengenin sağlanabilmesi, Balkanlarda bulunan Türk, Müslüman azınlıkların varlıklarını sürdürebilmelerinde yardımcı olunabilmesi için Türkiye, Arnavutluk ile daha iyi ilişkiler kurmak ve daha aktif olarak dış politikalar uygulamak zorundadır. Bu bilinçle; Türkiye'nin Arnavutluk ile ilişkilerini geliştirirken yalnız yalın olarak Arnavutluk'u değil tüm Balkanları düşünmesi daha uygun olacaktır.

Diğer taraftan; Bosna-Hersek'te ve Kosova'da yaşanan insanlık dışı katliamlara tarihsel açıdan bakıldığında; Sırp'ların 600 yıl önce aldıkları Kosova mağlubiyetinin acısını çıkartmaya çalıştıkları bilinmektedir. Çünkü Sırp'lar, Kosova'daki Müslüman Arnavutları "*Osmanlı'nın devamı*" olarak gördükleri için asimilasyon uygulamışlardır. Ayrıca Sırp'ların, Osmanlı'dan kalan tüm izleri yok etmeye, tüm söylemlerinde Osmanlı'yı hedef almaya devam ettikleri, ilave olarak, Sırp'ların yaptıkları saldırıların hiçbir zaman insanlarla sınırlı kalmayıp bunun yanında Osmanlı'yı hatırlatacak

²⁷ Lou Giaffo, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999, s. 48.

camilere, binalara, çeşmelere, köprülere, yönelerek kin ve nefretlerini Türk izinin Balkanlardan tamamıyla yok edecek şekilde hareket etmelerini haklı görme isteği ile bu düşmanlığa devam edecekleri düşünülmelidir.²⁸

Dünyada ve Balkanlar'da Türkiye ve Türk insanı, Türk ve İslam kimliği ile tanınmıştır. Geçmişte Türkiye'ye ve Türk insanına bağlı olan ve Türk ve İslam kimliğimizi benimseyen ve büyük bir çoğunlukla Müslüman dinini seçen ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesinde bu kimliğe sahip çıkmak ve onu yaşatmak için işbirliğine gidilmesi ön planda düşünülmelidir. Bu kapsamda hâlâ Arnavutluk'ta Müslüman nüfus oranının %70 olduğu unutulmamalıdır.

Şüphesiz bunlara ilave olarak; Türkiye'nin Arnavutluk ile ilişkilerinin geliştirilmesinin önemli bir noktası da Yunanistan-Arnavutluk ilişkileri teşkil etmektedir. Çünkü Türkiye'nin Yunanistan ile mevcut sorunlarının birçoğunu Arnavutluk'ta Yunanistan arasında yaşamaktadır. Bu nedenle, Arnavutluk -Yunanistan ilişkilerindeki mevcut gerginlik ve Yunanistan'ın toprak talebi devam ettiği sürece, Arnavutluk'un Türkiye'ye ihtiyacı süreceği düşünülmektedir. Yunanistan'ın Türkiye ile Arnavutluk arasında kalması ise Türkiye açısından Arnavutluk'un önemini daha da artıracığı görülmektedir.²⁹

Arnavutluk-Türkiye arasında ortak payda da bulaşacağımız pek çok önemli konuların her iki ülkenin insanlarına aktarılması, hatırlatılmasında ve öğretilmesinde eğitimin önemi bilinmektedir. Bu nedenle; eğitim ve kültür alanında müşterek okullar, üniversiteler ve özel okullar açılmak suretiyle, öğrenci değişim programları ile iki ülke arasındaki dostluğun ve işbirliğinin artırılması faydalı olacaktır.

Neticede Türkiye, Balkanlarda ağırlığını hissettirebilmek için Arnavutluk'a muhtaçtır. Arnavutluk Türkiye için Balkanların kilit ülkesidir. Arnavut halkının Türkiye'ye sevgisi, itimadı, inancı ve güveni çok önem kazanmaktadır. Arnavutluk Avrupa'nın en zayıf ekonomisine sahiptir. Türkiye'nin söz konusu güveni pekiştirmesi için öncelikle Arnavutluk'un ekonomik sıkıntılarından kurtulmasında yardım, destek ve işbirliği yapması kaçınılmaz bir gerçek olarak görülmektedir.³⁰

Bugün başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Türk düşmanlığını hala devam ettirmek isteyen ülkeler bulunmaktadır. Özellikle Balkanlarda çok derin tarihi geçmişi

²⁸ http://harunyahya.org/kitap/hy_makaleler3/makaleler3_7.html 10.01.2009

²⁹ Hasan Latif Sarıyüce, "Balkan Seyahatnamesi", İzmir, 2003, s. 60.

³⁰ Mustafa Necati Özfatura, "Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekler", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Temmuz-Ağustos 1997, Yıl 3, Sayı 16, s. 1858.

olan uluslarla her hangi bir alanda (siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik) yapılacak işbirliğinin; söz konusu Türk düşmanlığını ortadan kaldıracığı gibi geçmişte yaratılan ve hala bir kısım ülkelerce yaşatılmak istenen yüce ortak değerleri de artıracığı bilinmektedir.

Bu nedenle Balkanlarda; Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış" prensibini paylaşmanın ve bölgede daha önce denenip kısmen de olsa başarılı olduğu düşünülen Balkan Antantı vb. gibi yine bir bölgesel işbirliği çalışmalarının gündeme getirilmesinin bölgede barış ve istikrarın devamlılığı açısından faydalı olacağı unutulmamalıdır.

Ulusumuza karşı oynanan oyuna gelmemek ve tarihimizin en önemli köklerinden olan Balkan geçmişimizi ve bu geçmişte birlikte birçok şeyi paylaştığımız ulusları kucaklamanın ve onlarla her ne pahasına olursa olsun çok iyi ilişki kurmanın ve var olan ilişkimizi de en üst seviyeye getirmeye çalışmanın uygun olacağı düşüncesiyle, Türkiye gerek Ortadoğu veya Kafkaslarda ve gerekse Karadeniz ve bilhassa Balkanlarda dostlarıyla birlikte bölgesel bir güç olmadıkça söz konusu Türk düşmanlıklarının hedefi olmaya devam edeceği mütalaa edilmektedir. Arnavutluk Türkiye'nin Balkanlardaki en önemli dostudur.

Sonuçta, Enver Hoca; 11 Nisan 1985 saat 02.00'de ölmüştür. Enver Hoca'nın 40 yıllık komünist idaresine bir bütün olarak bakıldığında birçok başarıların da elde edildiği gibi bazı başarısızlıkların da olduğu görülmüştür. Başarıları arasında; kolektif sistem uygulaması, tarımda gelişme, endüstri, elektrik üretimi, ulaşım ile sosyal haklardan kadın hakları, sağlık, eğitim ve kültür alanında elde edilen gelişmelerin sayılması mümkün sağlanmıştır. (Bkz. Ek-2 Resimler, Resim-46.)

Enver Hoca'nın Türk-Arnavut ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini en güzel şekilde Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1934 yılında şöyle ifade etmiştir: "*Biz Arnavut milletini severiz, kardeş tanırız, kendimizden uzak görmeyiz, Devlet ve millet olarak kuvvetlenmesini ve terakki etmesini ve Balkanlarda, layık olduğu mevki kuvvetle, bilhassa müstakil, emniyetli bir surette almasını ciddi ve kati olarak isteriz.*" Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk Milletinin Atatürk'ün bu düşüncesine bağlı kalarak kardeş ülke Arnavutluk ile ilişkilerini daha da geliştirmelidir.³¹

³¹ Bilal N. Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları(1985-1988)*, Ankara, 2001, s.14.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)

- BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No: 101, Dosya No: 625, Belge No:7.
BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 233, Dosya No: 573, Belge No:16.
BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No: 38, Dosya No: 228, Belge No: 4.
BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No:101, Dosya No:625, Belge No:7.
BCA, Fon Kodu: 03001, Kutu No:64, Dosya No:394, Belge No:21.
BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No:59, Dosya No:399, Belge No:5.
BCA, Fon Kodu:03010, Kutu No:220, Dosya No: 486, Belge No:3.
BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 223, Dosya No:570, Belge No:11.
BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 233, Dosya No:570, Belge No:19.
BCA, Fon Kodu: 03010, Kutu No: 233, Dosya No:571, Belge No:4
BCA, Fon Kodu:03010, Kutu No: 233, Dosya No: 571, Belge No:18.
BCA, Fon Kodu: 03010 Kutu No: 233, Dosya No:572, Belge No:7.
BCA, Fon Kodu: 030180101, Kutu No: 173, Dosya No:51, Belge No:15.
BCA, Fon Kodu: 030180102, Kutu No:199, Dosya No:68, Belge No:2.
BCA, Fon Kodu: 0301801, Kutu No: 207, Dosya No: 41, Belge No:12.
BCA, Fon Kodu:030180102, Kutu No: 228, Dosya No:89, Belge No:7.
BCA, Fon Kodu: 030180102, Kutu No:230, Dosya No:9, Belge No:18.

II. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDELERİ

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 41, Toplantı:18, 32'inci Birleşim,
2.2.1979.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 46, Toplantı:19, 3'üncü Birleşim,
13.11.1979.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt:47, Toplantı:7, 62'inci Birleşim,
01.10.1968.
- Cumhuriyet Senatosu, Tutanak Dergisi, Cilt:3, Toplantı:11, 32'inci Birleşim,
08.02.1972.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:7, Toplantı:2, Birleşim:10,
24.11.1978.

T.B.B.M. Tutanak Dergisi, Dönem:17,Cilt:13, Yasama Yılı:1,
Birleşim:64,10.05.1984.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:18, Cilt:20, Yasama Yılı:2, Birleşim:45,
17.12.1988.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:17, Cilt: 13, Yasama Yılı:2, Birleşim:62,
19.02.1985.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:17, Cilt:14, Yasama Yılı:2,
Birleşim:75,20.03.1985.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:18, Cilt:34, Yasama Yılı:3, Birleşim:38,
28.11.1989.

III. RESMİ YAYINLAR

Ayin Tarihi, Sayı:174, Ankara, (1-31 Mayıs),1948.

Ayin Tarihi, Sayı:164, Ankara, (1-30) Temmuz 1947.

Ayin Tarihi, Sayı:276, Ankara, (1-30) Kasım 1956.

Ayin Tarihi, Sayı:170, Ankara, (1-31) Ocak 1948.

Ayin Tarihi, Sayı:177, Ankara, (1-31) Ağustos 1948.

Ayin Tarihi, Sayı:225, Ankara, (1-31) Ağustos 1952.

Ayin Tarihi, Sayı:215, Ankara, (1-31) Ekim 1951.

Ayin Tarihi, Sayı:166, Ankara, (1-30) Eylül 1946.

Ayin Tarihi, Sayı:144, Ankara, (1-30) Kasım 1945.

Ayin Tarihi, Sayı:160, Ankara, (1-31) Mart 1947.

Ayin Tarihi, Sayı:152, Ankara,(1-31) Temmuz 1946.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyet Arasındaki 23 Aralık 1968 Tarihli Ticaret Anlaşması, Ödeme Anlaşması ve 17 Mayıs 1971 Tarihli Ek Protokol, Sayfa 1.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, İstanbul, 2007.

IV. GAZETELER

1. Akşam Gazetesi

Akşam Gazetesi, 4 Mart 1945.

2. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi 23 Haziran 1983.

Cumhuriyet Gazetesi, 05 Mayıs 1980.

Cumhuriyet Gazetesi, 07 Mayıs 1970.

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Haziran 1979.

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Haziran 1981.

Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1982.

Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mayıs 1983.

Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1981.

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1982.

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mayıs 1976.

Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1882.

Cumhuriyet Gazetesi, 01 Kasım 1966.

Cumhuriyet Gazetesi, 03 Kasım 1966.

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Temmuz 1967.

Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ekim 1968.

Cumhuriyet Gazetesi, 08 Aralık 1968.

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ağustos 1970.

Cumhuriyet Gazetesi, 15 Nisan 1973.

Cumhuriyet Gazetesi, 07 Kasım 1974.

Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 1975.

Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mart 1976.

Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ekim 1976.

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1976.

Cumhuriyet Gazetesi, 03 Kasım 1976.

Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1976.

Cumhuriyet Gazetesi, 9 Şubat 1977.

Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1977.

Cumhuriyet Gazetesi, 09 Eylül 1977.

Cumhuriyet Gazetesi, 07 Ocak 1978.

- Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1978.
Cumhuriyet Gazetesi, 18 Temmuz 1978.
Cumhuriyet Gazetesi, 06 Ağustos 1978.
Cumhuriyet Gazetesi, 21 Kasım 1978.
Cumhuriyet Gazetesi, 27 Kasım 1978.
Cumhuriyet Gazetesi, 29 Kasım 1979.
Cumhuriyet Gazetesi, 09 Nisan 1980.
Cumhuriyet Gazetesi, 17 Nisan 1981.
Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ekim 1981.
Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ocak 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mart 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 7 Nisan 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 27 Nisan 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 17 Kasım 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 02 Aralık 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1982.
Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1983.
Cumhuriyet Gazetesi, 28 Kasım 1983.
Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ocak 1984.
Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1984.
Cumhuriyet Gazetesi, 4 Mart 1984.
Cumhuriyet Gazetesi, 16 Eylül 1984.
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Şubat 1985.
Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mart 1985.
Cumhuriyet Gazetesi, 12 Nisan 1985.
Cumhuriyet Gazetesi, 13 Nisan 1985.
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Aralık 1985.
Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1985.

3. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi, 01 Ekim 1949.

Hürriyet Gazetesi, 09 Mart 1951.

Hürriyet Gazetesi, 10 Temmuz 1948.

Hürriyet Gazetesi, 12 Ağustos 1948.

Hürriyet Gazetesi, 13 Ağustos 1950.

Hürriyet Gazetesi, 14 Eylül 1949.

Hürriyet Gazetesi, 16 Eylül 1949.

Hürriyet Gazetesi, 24 Ağustos 1948.

Hürriyet Gazetesi, 30 Ağustos 1948.

Hürriyet Gazetesi, 8 Temmuz 1948.

4. Milliyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi, 29.11.1973.

Milliyet Gazetesi, 01.06.1978.

Milliyet Gazetesi, 12.11.1982.

Milliyet Gazetesi, 12.11.1982.

Milliyet Gazetesi, 12.11.1982.

Milliyet Gazetesi, 13.9.1968.

Milliyet Gazetesi, 14.03.1983.

Milliyet Gazetesi, 14.3.1983.

Milliyet Gazetesi, 22.9.1979.

Milliyet Gazetesi, 25.10.1980.

Milliyet Gazetesi, 28.10.1978.

Milliyet Gazetesi, 30.10.1978.

Milliyet Gazetesi, 30.11.1982.

Milliyet Gazetesi, 13.8.1951.

Milliyet Gazetesi, 02.11.1978.

5. Newyork Times Gazetesi

Newyork Times, 13 Nisan 1996.

Newyork Times, 13 Nisan 1985.

Newyork Times, 17 Temmuz 1992.

Newyork Times, 4.13.1985.

Newyork Times, 4.14.1985.

Newyork Times, 4.14.1985.

Newyork Times, 4.16.1985.

Newyork Times, 1.9.1993.

Newyork Times, 10.12.1986.

6. Newsweek Gazetesi

Newsweek, 15 Nisan 1991.

7. Tercüman Gazetesi

Tercüman Gazetesi, 13 Nisan 1985.

Tercüman Gazetesi, 15 Nisan 1985.

8. Ulus Gazetesi

Ulus Gazetesi, 16 Eylül 1969.

Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1969.

Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1969.

Ulus Gazetesi, 25 Aralık 1968.

V. HATIRALAR

ALIA, Ramiz, *Enver Hoxha (1908-1985)*, Albania.

ALIA, Ramiz, *Our Enver*, Tiran, Albania, 1988.

AVLONYALI Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)*, İstanbul, 2009.

AVLONYALI, Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar(1885-1912)*, İstanbul, 2006.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, İstanbul, 2008.

HOCA, Enver, *40 Years of Socialist Albania*, Tirana, 1984.

HOCA, Enver, *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir*, (Çeviren: Selçuk Kış), Ankara, 1988.

HOCA, Enver, *Devrim ve Diploması*, (Çeviren: O. Dönmez), İstanbul, 1994.

HOCA, Enver, *Emperyalizm ve Devrim*, (Çeviren: M.Murat), İstanbul, 1978.

HOCA, Enver, *Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor*, , Ankara, 1988.

HOCA, Enver, *Kuruşçevciler Anılar*, Ankara, 1990.

HOCA, Enver, *Leninist Parti ve Kadroları* (Derleyen: Garbis Altınoğlu, Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz), İstanbul, 1990.

HOCA, Enver, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, (Çeviren: Hasan Asgar Gürgöz), İstanbul, 1990.

- HOCA, Enver, *Proleter Demokrasisi Gerçek Demokrasidir*, İstanbul, 1978.
- HOCA, Enver, *Reflections On China (1962-1972)*, Volume:1, Tirana, 1979.
- HOCA, Enver, *Reflections On China (1973-1977)* Volume: II, Tirana, 1979.
- HOCA, Enver, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye, Marksizm-Leninizm Zafere Götürür*, İstanbul, 1975.
- HOCA, Enver, *Sosyalizm Yolunda Mücadele ve Zaferle Dolu Yirmibeş Yıl*, Ankara, 1971.
- HOCA, Enver, *Twenty Years Of New Socialist Albania*, Tirana, 1964.
- HOXHA, Enver, *Laying The Foundation of the New Albania*, Tiran, 1984.
- HOXHA, Enver, *The Anglo-Amerikan Threat to Albania*, Tiran, 1982.
- HOXHA, Enver, *The Superpowers*, Tiran, 1986.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İstanbul, 2006.

VI. TETKİK ESERLER

- ABAZİ-EGRO, Genciana, “ Arnavutluk’ta Türkoloji Çalışmaları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Bilig*, Sayı 21, (Bahar), 2002, s.1-26.
- AĞANOĞLU, H.Yıldırım, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makus Talihi Göç*, İstanbul, 2001.
- AJAZI, Beqir, *Kush Ishte Enver Hoxha*, Tiran, 2007.
- AKMAN, Halil, *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul, 2006.
- AKŞİN, Sina–FIRAT, Melek, ”İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar” *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 97-125.
- AKYOL, Gürkan, *Balkan Politikasında Arnavutluk 1912 Sonrası*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s. 13.
- ALIA, Ramiz, *Arnavutluk Emek Partisi 9. Kongre Raporu*, (Çeviren: Yaşar Devingen), İstanbul, 1989.
- ALILI, Teoman, *Yugoslavya Dersleri*, İstanbul, 2010.
- ALPAN, Necip P., *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara, 1978.
- ALPAN, Necip P., “ Arnavutluk ve Arnavutlar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 133, Ocak 1998, s. 31-35.
- ALPAN, Necip P., *Tarih Işığında Arnavutluk*, Ankara, 1975.

- ALPASLAN, Şenol, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, Ankara, 2008, s. 150-151.
- AMERY, Julian, *Sons of the Eagle-A Study in Guerilla War*, St. Petersburg, Florida, USA, 2005.
- An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, İstanbul, 1979.
- Ana Britannica Anatomi Atlası Ansiklopedisi*, "Arnavutluk", İstanbul, 1992, s. 323-330
- ANDELMAN, David A., "China's Balkan Strategy", *International Security*, Vol. 4, No. 3 (Winter, 1979-1980), s. 60-79.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007.
- ARMSTRONG, Captain Duncan Heaton, *The Six Month Kingdom Albania 1914*, London, 2005.
- Arnavutluk Emek Partisi M.K. ve Arnavutluk Hükümeti'nin Çin Komünist Partisi M.K. ve Çin Hükümetine Mektubu*(29 Temmuz 1978), Halkın Yolu Yayınları, İstanbul, Temmuz 1979.
- Arnavutluk Emek Partisinin İnşası ve Parti Yaşantısı*, (Çeviren: Fatma Karcan), İstanbul, 1977.
- ATALAY, Necla "Arnavutlar ve Türk-Arnavutluk Münasebetleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 125, s. 46-51.
- ATANUR, Özgür, "Bilmeyen Yönleri ile Enver Hoca'nın Arnavutluk'u" *Nokta Dergisi*, Yıl:17, Sayı:848, s. 60-63.
- ATMACA, Tayfun, *Krallıktan Cumhuriyet'e Tarihte İz Bırakan Dostluğun Mimarları Zogu ve Atatürk*, Ankara, 2007.
- AUSTIN, Robert, "What Albania Adds to the Balkan Stew" *Orbis* Vol.37, Issue 2, (Spring), 1993, s. 259.
- BALLIU, Fahri, *Komünist Enver'in Faşist Karısı-Şeytan Kadın*,(Çeviren: Fahri Ali), İstanbul, 2011.
- BARTL, Peter, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları(1878-1912)*, (Çeviren: Ali Taner), İstanbul, 1998.
- BAŞDOĞAN, Ferhat, "Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri", *Stratejik Etütler Bülteni*, (Ankara), Yıl 25, Sayı: 86, (Eylül) 1991, s. 62-74.
- BEILMANN, Georgia E., *Albania: Religion, Identity and Solidarity*, USA, 2005.

- Belgeler*, Partizan Yayınları No: 8(Zafer Matbaası basmıştır.) , İstanbul, (Şubat), 1980.
- BIBERAJ, Elez, *Albania Between East and West*, London, 1986.
- BIBERAJ, Elez, *Albania-A Socialist Maverick*, San Francisco&Oxford, USA, 1990.
- BINDER, David, "Approaching Albania", *Mediterranean Quarterly*, (Winter), Newyork, 2008, s. 63-79.
- BIRCH, Reg, "Speech of Reg Birch, Chairman of the Communist Party of Britain at the 7th Congress of the Party of Labour of Albania on Nowember 1st, 1976", *New Albanian Society Press*, , London, 1976, s. 3-4.
- BİLGE, Mustafa L., "Arnavutluk", *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt III, İstanbul, 1991, s. 384-385.
- BİLGİN, İsmail, *Elveda Balkanlar-Unutulan Vatan*, İstanbul, 2009.
- Biography; Enver Hoxha, Columbia Electronic Encyclopedia, 6th Edition; 7/1/2010, p1-1, 1p.
- BLEJER, Mario I., Mauro MECAGNİ, Mauro, SAHAY, Ratna, HİDES, Richard, Barry JOHNSTON, Barry, Piroska NAGY, Piroska, PEPPER, Roy, *Albania: From Isolation Toward Reform*, Washington/Amerika, 1992.
- BOZBORA, Nuray, "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 14, Sayı 1, s. 111-158.
- BOZBORA, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk-Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul, 1997.
- BRAHAJ, Sokol, "Enver Hoca Döneminde Arnavutluk (1944-1985)", *Balkan Günlüğü*, 26 Ocak 2010, s. 7.
- BRAHAJ, Sokol, "Ramiz Alia Döneminde Arnavutluk(1985-1992)", *Balkan Günlüğü*, 09 Şubat 2010, s. 7.
- BRÖCKLING, Ulrich, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İstanbul, 2008.
- BULUMI, Isa, "The Politics of Culture and Power: The Root of Hoxha's Postwar State", *East European Quarterly* XXXI, No.3, (September), 1997, s. 379-398.

- BULUT, Faik, “Arnavutluk Bektaşileri”, *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 128, (Kasım), İstanbul, 2003, s. 41-60.
- BULUT, Faik, “Arnavutluk Kartallar Ülkesi”, *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 122, İstanbul, (Mayıs), 2003, s. 56-82.
- BURKE, John , “Albania- Meseum of Marxism”, *National Review*, Nowember 12, 1982, s. 1414.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* Cilt:2, İstanbul, 1991, s. 827.
- CAVENDISH, Richard, “Death of Enver Hoxha.”: *History Today*; Apr2010, Vol. 60 Issue 4, s. 8-8.
- CEBECİ, Ahmet-KIRPIK, Güray, ” Tahrir Defterlerine Göre Osmanlı Fethinden Sonra Arnavutluk’ta Hıristiyan ve Müslüman Nüfus Değişmeleri”, *Balkanlarda İslam Medeniyetleri II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Tiran, Arnavutluk(4-7 Aralık 2003), İstanbul 2006, s. 291-297.
- Chicago Tribune, “Albanian Communist Leader Dies”12 Nisan 1985, Haberler Bölümü (http://articles.chicagotribune.com/1985-04-12/news/8501210242_1_albanian-diplomats-enver-hoxha-place-as-party-leader.)
- Columbia Electronic Encyclopedia*, “Mehmet Şehu”, 6th Edition; 7/1/2010, p1-1, 1p.
- CRAMPTON, R. J., “Themes-Balkan Communist Leaders”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 6, Number 3, (December), 2004.
- CRAMPTON, R. J., *İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar*(Çeviren Emel Kurt), İstanbul, 2007.
- ÇELİK, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar. II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, İstanbul, 2004.
- ÇETİNER, Yılmaz, *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul, 1966.
- ÇOŞAR, Ömer Sami, *Troçki İstanbul’da*, İstanbul, 2010.
- DANIELS, Anthony, ”In the Shadows”, *National Review*, July 14, 1989, s. 24-25.
- DEMİRKAPI, K., *Arnavutluk Emek Partisi Değerlendirmesi*, İstanbul, 1991.

- DEMİRTAŞ ÇOŞKUN, Birgül, “Arnavutluk’un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavutluk Sorunu”, Balkan Diplomasisi(Derleyenler: Ömer E LÜTEM, Birgül DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN), *ASAM(Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları)* No:21, Ankara, 2001, s. 67-101.
- DERİNSU(DAYI), Esin S., ”Atatürk’ün Balkanlar Politikası”, Gnkur Başkanlığı, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildiriler I*,(22-24 Ekim 2003), Ankara, 2005, s. 621-636.
- DERVISHI, Kastriot, *Historia E Shtetit Shqiptar(1912-2005)*, Tiran, 2006.
- DERVISHI, Kastriot, *Sherbimi Sekret Shqiptar*, Tirana, 2007
- DOJA, Albert, ”A Political History of Bektashism in Albania”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, No.1, İrlanda, (March), 2006, s. 83-107.
- Donald S. Zogoria, “Kuruşçev’s Attack on Albania and Sino-Sovyet Relations”, *The China Quarterly*, No. 8 (Oct. - Dec., 1961), s. 1-19.
- DRABEK, Jan , ”Albania in Focus-Report From Albania-A Former Ambassador Finds Both Hope and Despair in Albania”, *New Presence(The Prague Journal of Central Europe Affairs)*, Prague, (Autumn), 2005, s. 37.
- DRABEK, Jan, ”Albania in Focus-Report From Albania-A Former Ambassador Finds Both Hope and Despair in Albania”, *New Presence(The Prague Journal of Central Europe Affairs)*, Prag-Çekoslovakya, (Autum), 2005, s. 37.
- DUIJZINGS, Ger, *Albanian Identities –Myth and History-Editor: Stephanie Schwander-Sievers Bernd J. Fischer-Religion and Politics of Albanianism*, USA, 2002.
- DUKA, Valentina, *Histori E Shqiperise (1912-2000)*, Tiran, 2007.
- EADIE, Gail A., GRIZZELL, Denie M.,” China’s Foreign Aid(1975-1978); *The China Quarterly*, No. 77 (Mar., 1979), s. 217-234.
- EGRO, Dritan, “Arnavutluk Yoksulluk Kıskaçında”, *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, İstanbul, (Mart) 1997, s. 22-24.
- ELSIE, Robert, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries*, No:42, Lanham, Maryland and Oxford, 2004.

- EMADI, Hafizzullah, "The New World Order and Albania's Convolted Route to Transition in the Free Market Economy, *East European Quarterly*, XXXIV, No.3, September 2000, s. 361-379.
- EMADI, Hafizzullah, "Albania's Transition to Capitalism", *Contemporary Review*, Vol.274, No.1600, Washington-USA, (May), 1999.
- ERASLAN, Cezmi, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Arnavutluk İlişkilerine Bir Bakış", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri/*, (Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003), İstanbul, 2006.
- FILIPPATOS, James, "Ethnic Identity and Political Stability in Albania: The Human Rights Status of the Grek Minority", *Mediterranean Quarterly*, (Winter), 1999, s. 132-156.
- FINLEY, David D., "A Political Perspective of Economic Relations in the Communist Camp", *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 2 (Jun., 1964), s. 294-316.
- FISCHER, Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen, Dictators and Authoritarian Rulers of Southeast Europe*, London, 2006.
- FISCHER, Bernd J., *Albanian Identities –Myth and History* (Editor: Stephanie Schwander-Sievers Bernd J. Fischer), USA, 2002.
- FISCHER, Bernd Jürgen, *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*, Newyork, 1984.
- GIAFFO, Lou, *Albania: Eye of the Balkan Vortex*, USA, 1999.
- GLENNY, Misha, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler* (Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul.
- Global Agenda*; "Blame it on the Turks", 6/23/2007, s. 1.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1923-1938)*, Ankara, 1990.
- GÜLER Halit, "Komünizmin Perişan Ettiği Arnavutluk", *Diyanet*, Sayı:61, (Ocak), 1996, s. 40.
- GÜLSOY, Ebru, "Arnavutluk" , *İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları (İGEME)*, Ankara, (Haziran), 2002, s. 1-26.
- GÜMÜŞOĞLU, Durmuş - Rıza YILDIRIM, Rıza, *Bektaşî Erkannamesi*, İstanbul, 2006.

- GÜNDOĞAN, Kadir, "Balkan Antantı ve Türk Dış Siyaseti Açısından Değerlendirilmesi", Gnkur. Başkanlığı, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildiriler I*, (22-24 Ekim 2003), Ankara, 2005, s. 453-466.
- GÜRKAN, İhsan, "İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değın Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 127-178.
- GÜRSOY, Emine – ŞAHİN Naskali Liaisan, *Stalin ve Türk Dünyası*, İstanbul, 2007, s. 7.
- HAUSER, Ernest O., "The Red Rape of Albania", *The Saturday Evening Post*, Bari, İtaly, Nowember 26, 1949, s.116-118.
- Hayrı Kolaşınli, *Muhacirlerin İzinde-Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara, 2003, s. 17.
- HOCA, Enver, *Arnavutluk Emek Partisi Cilt I*, İstanbul, 1975.
- HOCA, Enver, *Arnavut Emekçe Gençlik Birliği VI. Kongresi-Arnavutluk Gençliği Emek Partisinin Devrimci Yolunda İlerliyor*, (Çeviren: Ahmet Kılıç), İstanbul, 1977.
- HOCA, Enver, *Arnavutluk Emek Partisi VII. Kongre Raporu*, İstanbul, 1976.
- HOCA, Enver, *Arnavutluk'ta Sosyalizmin Tam Zaferi İçin Demokratik Cephe'nin Rolü ve Görevleri Üzerine Rapor*, (Çeviren: Ahmet KILIÇ), Tiran, 1974.
- HOCA, Enver, *Kuruşçev'in Tito Önünde Diz Çöküşü*, İstanbul, 1977.
- HOCA, Enver, *Speeches (1961-1962)*, Tiran, 1977.
- HOCA, Enver, *Yugoslav Özyönetimi Kapitalist Bir Teori ve Uygulamadır*", İzmir, 1979.
- http://harunyahya.org/kitap/hy_makaleler3/makaleler3_7.html 10.01.2009.
- <http://www.balkanturkleri.org.tr/habersite/nisan09/haber1.htm>.
- http://www.bilimarastirmavakfi.org/Turkiye_ve_Balkanlar/Turkiye_ve_Balkanlar_04.html.
- <http://www.enotes.com/topic/albania>.
- <http://www.gaziantepyazarlar.com/News/Soylesi/05.01.2010/Arnavutluk-ve-Islamiyet.php>.
- <http://www.marxists.org/glossary/people/h/o.htm#hoxha-enver>.
- <http://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/1944.10.23.htm>.

<http://www.nuveforum.net/746-balkanlarin-tarihi/19037-balkanlar/>

<http://www.oneparty.co.uk/compass/compass/com13604.html>.

HUTCHINGS, Raymond, *Perpectives on Albania*, Newyork, 1992.

HUXLEY, Aldous, *Cesur Yeni Dünya*, (Çeviren: Ümit Tosun), İstanbul, 2010.

İNALCIK, Halil, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih İstanbul Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, İstanbul, (Temmuz),1953, s. 153-175.

J. SWİRE, J, *Albania-The Rise of A King*, London, 1971.

JACQUES, Edwing E., *The Albanians-An Ethnic History From Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009.

JEVAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul, 2006.

JEVAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.

JUDT, Tony, *Savaş Sonrası -1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, (Çeviren: Dilek Şendil), İstanbul, 2009, s. 182.

KALAYCIOĞLU, Ersin, "Balkanlarda Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam:1918-1939", *Murat Sarıca Adına Sempozyum* (30-31 Ocak 1993), İstanbul, 1994, s. 49-67.

KAPTAN, Atike, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye Bosna -Hersek İlişkileri*, Ankara, 2008, s. 1.

KARATAY, Osman - GÖKDAĞ, Bilgeham A.- PARS, Melahat, *Balkanlar El Kitabı-Dil ve Edebiyat*, Cilt III, Çorum/Ankara, 2007.

KARATAY, Osman - GÖKDAĞ, Bilgehan A -PARS, Melahat Pars, *Balkanlar El Kitabı -Çağdaş Balkanlar* Cilt II, Çorum/Ankara, 2007.

KARATAY, Osman-GÖKDAĞ, Bilgehan A., *Balkanlar El Kitabı* Cilt I, Çorum/Ankara, 2006.

KAVAS, Ahmet, "Arnavutluk", *Diyanet Aylık Dergisi*, Sayı 197, (Mayıs), 2007, s. 58-61.

KIEL, Machiel, "Bektaşî Ocağının Arnavutluk Kurtuluş Tarihine Dair Bir Not", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.13, Ankara, (Bahar), 2000, s. 37-42.

KOCABAŞ, Süleyman, *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi(1912-1913)*, İstanbul, 2000.

KOLA, Paulin, *The Search for Greater Albania*, London, 2003.

- KOLGİN, Tahir, *Arnavutluk ve Yunanistan Gerçekleri*, İstanbul, 1968.
- KOTLE, Taner, “Arnavutluk-Balkanlarda Bektaşılık”, *Balkanlarda Türk Kültürü, Kültür, Tarih, Aktüalite Dergisi*, Bursa, Mayıs-Haziran 2010, Sayı:81, s. 8-11.
- KUTLU, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007.
- KUYUCUKLU, Nazif, *Balkan Ülkeleri İktisadı Cilt:1 Arnavutluk*, İstanbul, 1983.
- KÜPELİ, Yusuf, *Tarih İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara, 2000.
- LIKMETA, Besar, ”Arguing Over Ghost”, *Transitions Online*, 10.27. 2008 s. 1-1.
- LOGORECI, Anton, *The Albanians-Europe’s Forgotten Survivors*, London, 1977.
- Maclean’s*,” Albanian Justice”, 2/8/93, Vol.106, Issue 6, s. 31.
- Man in the News; New Albanian Leader: Ramiz Alia”,*Newyork Times*, 4/14/1985, s. 18.
- MANDACI, Nazif-ERDOĞAN, Birsen, *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan’da ki Azınlıklara Bir Bakış*, Ankara, 2001.
- MANELLI, Gani, ” Partisan Politics in World War II Albania: The Struggle for Power, 1939-1944”, *East European Quarterly* XL, No:3, (September), 2006, s. 333-348.
- MARANKİ, Ahmet, *Balkan Mezalimi*, İstanbul, 1993.
- McGOWAN James C., “Martyr For a Forgotten Country”, *America* , (March 2),1991, s. 236-248.
- Mehmet Shehu, *Colombia Electronic Encyclopedia*, 6th Edition,7/1/2010,P1-1,1P.
- Mehmet Şehu, *Colombia Electronic Encyclopedia*, 6th Edition,7.1.2010,P1-1,1P.
- NABİ, Yaşar, *Yıllar Boyunca Değişen Dünyamız(Balkanlar ve Türklük)*, İstanbul, 1973.
- NEZA, Agim, *Albania*,Tirana, 2003.

- O'DONNELL, James, "Albania's Sigurimi: The Ultimate Agents of Social Control", *Problems of Post-Communism*, Vol. 42, Issue 6, (Nov/Dec), 1995, s. 18, s. 5.
- O'DONNELL, James S., *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, USA, 1999.
- OCAK, Yaşar A., *Sarı Saltık-Popüler İslam'ı Balkanlardaki Destanî Öncüsü 2*, Ankara, 2002.
- On the Relations Between The People's Republic of Albania and the Sovyet Union-Documents*, "The note of the Ministry of Foreign Affairs of the P.R. of Albania addressed to the Embassy of the Sovyet Union in Tirana on December 9th, 1961.
- ORWELL, George, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, (Çeviren: Celal ÜSTER), İstanbul, 2011.
- OWEN, Robert, *Freedman, Economic Warfare in the Communist Bloc*, Newyork, 1970.
- ÖZFATURA, Mustafa Necati, "Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekler", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, S. 16, Yıl 3, Ankara, (Temmuz-Ağustos), 1997, s. 1853-1858.
- ÖZTOPRAK, Fahrettin, "Arnavutlar ve Müslümanlık; Keza Hıristiyanlık", *Türk Dünyası Dergisi*, İstanbul, (Mart) 1993, Sayı: 75, s. 54-58.
- PARAF, Pierre, *Halk Demokrasileri* (Çeviren: Zaven BİBERYAN), İstanbul, 1968.
- PEARSON, Owen, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*, London, 2004.
- PEARSON, Owen, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, London, 2005.
- PEARSON, Owen, *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998)*, London, 2006.
- Pediater Transplantation "A Major Milestone in the History of Albanian Kidney Transplant"*, 2008.12, s. 402-406.
- PETTIFER, James Pettifer- VICKERS, Miranda, *The Albanian Question - Reshaping the Balkans*, London, 2007.

- PHILLIPS, David L., "Albania", *Albanian Foreign Policy Interest*, 27: Amerika, 2005, s. 309-330.
- PIPA, Arshi, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Newyork, 1990.
- PIPA, Arshi, "Arnavutluk'a Glasnost", (Çeviren Tonguç ÇOBAN), *Doğu Avrupa Dosyası*, Sayı 7/3, İstanbul, (Nisan), 1990, s. 415-439.
- PİKAL, Kamil-VINS, Premysl, "Albania in Focus-Trials and Tribulations(A chronicle of Albania's Last Fifteen Years)", *The New Presence(The Prague Journal of Centre European Affairs)*, (Autumn) Prague, 2005, s. 34-36.
- PLASARI, Ndreçi, MALLTEZİ, Luan, *Enver Hoxha Dhe Kater Ditet E Beratit*(23-27 Nentor 1944), Tiran, s. 3.
- POLAT, Anila, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920-1938), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Arnavutluk Özel Dosyası-II*, Bahar 2005/33, Mart 2005, Ankara, s. 167-176.
- POLLO, Stefanaq- PUTO, Arben PUTO, *The History of Albania-from Its Origins To The Present Day*, London, 1981.
- POND, Elizabeth, *Endgame in the Balkans-Regime Change, European Style*, Washgniton, 2006.
- Portrait Of Albania*, Tirana, 1982.
- POULTON, Hugh, *Balkanlar –Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler* (Çeviren: Yavuz Alagon), İstanbul, 1993.
- POULTON, Hugh, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, London, 1994.
- ROSENBERG, Arthur, *Bolşevik Tarihi*(Çeviren: Aydın Emeç), İstanbul, 1969.
- ROUCEK, Joseph S., "The Geopolitics of the Adriatic", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 11, No. 2, (January), 1952, s. 171-178.
- ROUCEK, Joseph S., The Sovietization of Albanian Education, *The Slavic and East European Journal*, Vol. 2, No. 1, (Spring) , 1958, s. 48-72.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara, 1989.
- SARIYÜCE, Hasan Latif, *Balkan Seyahatnamesi*, İzmir, 2003.
- SAXON, Wolfgans, "Enver Hoxha, Mastermind of Albania Isolation", *New York Times*, 4/12/1985, s. 10.

- SCHWARTZ, Stephen, “Enverists’ and ‘Titoists’ – Communism and İslam in Albania and Kosova, 1941–99: From the Partisan Movement of the Second World War to the Kosova Liberation” *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.25, No.1, Washington- USA, March 2009, s. 48-72.
- SELYER, Mustafa, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, İstanbul, 2003.
- SHIPUZA, Gazmend, “ 1936 Yılıının Başlangıcında Arnavutluk-Türkiye İlişkileri”, Atatürk Kültür, Dil ve tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi*(8-12 Aralık 2003 Ankara) C.I, s. 379-382.
- SHIPUZA, Gazmend, “ Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması(1923-1926)”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, I.Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirileri*(Prizren 12-14 Aralık 1998) , s. 115-123.
- SHMMITT, Oliver Jens, *Skenderbeu*, Tiran, 2009.
- SIMIC, Predrag, “Greater Albania Ahead”, *Foreign Affairs*, Volume 78,No:1, January/February 1999, S. 136-137.
- SLOANE, William M., *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, İstanbul, 2008.
- SMIRNOVA, Nina, *Historia E Shpiperise Pergjate Shekullit XX*, Tiran, 2004.
- Sosyalizmin Sarsılmaz Kalesi: Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti*, İstanbul, 1979.
- SÖNMEZ, Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul, 2007.
- STAAR, Richard F., *Communist Regimes In Eastern Europe*, USA, 1984.
- STAVRIANOS, L. S., *The Balkans Since 1453*, Newyork-USA, 1958.
- STAVRO, Skendi, “Albania within the Slav Orbit: Advent to Power of the Communist Party”, *Political Science Quarterly*, Vol. 63, No. 2 (Jun., 1948), s. 257-274.
- STEVENSON, Matthew, ”Love it Or”,*The American Spectator*, (April), 2000, s. 31-35.
- STAVROU, Nikolaos A., ”Searching for a Brother Lost in Albania’s Gulag”, *Mediterranean Quarterly*, USA, (Spring), 2008, s. 47-81.
- STOJANOVIC, Svetozar, *The Fall of Yugoslavia-Why Communism Failed*, USA, 1997.

- SÜSSHEİM, K., “Arnavutluk”, *İslam Ansiklopedisi* Cilt I, M.E. B, İstanbul, 1978, C.I, s. 583.
- SWIRE, Joseph, *Shqiperia Ngritja E Nje Mbreterie*, Tiran, 2005.
- ŞEMSI, Müfid, *El –Hakku Ya’lu Vela Yu’la Aleyh*(Şemsi Paşa, Arnavutluk, *İttihad ve Terakki*), İstanbul, 2007.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Türkiye –Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, Ankara, 2001.
- TAMZARALI, Serap , “Arnavutluk”, *TBMM Enformasyon Merkezi Bilgi*”, Ankara, (Kasım)92-(Mart)1995, s. 46-53.
- TAŞAR, M.Murat- METİN, Burhan- ÜNALTAY, Altan, *Bosna –Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, İstanbul, 1996.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Balkanlarda İzlerimiz*, Ankara, 2010.
- TORRENS, James S., ”Albania, Never or Next”, *America* Vol.164, No.8, March 2, 1991, s. 232-235.
- TRIPODI, Paolo,”Alba': Italy's Multinational Intervention In Albania”, *Contemporary Review*; (Oct)97, Vol. 271 Issue 1581, s. 178.
- TURAN, Betül, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Ankara, 2009.
- TÜRBEDAR, Erhan, “Türkiye Arnavutluk İçin Beklemede”, *Stratejik Analiz*, Sayı 65, (Eylül), 2005, s. 9-10.
- TÜRBEDAR, Erhan, “Tedirginlikten Dostluğa: Yunanistan –Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, Aylık Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Sayı 91, (Kasım), 2007, s. 65-72.
- Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarın*, Hark Akademileri Yayını, İstanbul, (Nisan), 1995.
- Türkiye Arnavutluk İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Hark Akademileri Yayını, İstanbul, 1995.
- ÜLGER, İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı*, Ankara, 2003.
- VICKERS, Miranda, *The Albanians-A Modern History*, London-Newyork, 1995.
- WACHTEL, Andrew Baruch, *Dünya Tarihinde Balkanlar* (Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul, 2009.

- WILKIE, Nancy C., "Politics and the Past", *Archaeology*, Vol. 52, Issue 5, (Sep/Oct) 1999, P6,1p 1 Colour Photograph.
- WINROW, Gareth M., "Uluslar arası Politikalarda Balkanlar: İki Dünya Arası Dönemin İncelenmesi", *Murat Sarıca Adına Sempozyum* (30-31 Ocak 1993), İstanbul, 1994, s. 97-98.
- YEL, Selma, "Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'ta ki Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Cilt XIX, Ankara, (Mart), 2003, Sayı: 55, s. 105-123.
- YEL, Selma, "Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'ta ki Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XIX, (Mart), 2003, S. 55, Ankara, (Mart), 2003, s. 107-123.
- YILMAZ, Mehmet, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk-Mastar Tezi*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2001, s. 44.
- YOUNG, Antonia, "Coming in from the cold", *Geographical (Campion Interactive Publishing)*; Jan1994, Vol. 66 Issue 1, s. 38.
- ZIJDERVELD, Anton C., *Soyut Toplum*, (Çeviren: Cevdet Cerit), İstanbul, 2001.

EKLER

EK-1 HARİTALAR

HARİTA-1(ARNAVUTLUK) (<http://maps.google.com/>)

HARİTA-2 (ARNAVUTLUK) ([http://google.com/ Görseller/Arnavutluk](http://google.com/Görseller/Arnavutluk))

HARİTA-3(ARNAVUTLUK) ([http://google.com/ Görseller/Arnavutluk](http://google.com/Görseller/Arnavutluk))

HARİTA-4 (ARNAVUTLUK)(<http://maps.google.com/>)

HARİTA-5(ARNAVUTLUK)(ARNAVUTLUK ASKERİ COĞRAFİ
ENSTİTÜSÜNDEN TEMİN EDİLMİŞTİR)

EK-2 RESİMLER

RESİM-1(Arnavutluk'un Günümüzdeki Bayrağı,
[http://google.com.tr/Görseller/Albanian Flag](http://google.com.tr/Görseller/Albanian%20Flag))

RESİM-2(Arnavutluk'un Enver Hoca Dönemindeki Bayrağı,
http://flagspot.net/flags/al_r1946.html)

RESİM-3(Enver Hoca, Enver Hoxha, *Hrushovianet*, Tirana, 1982, s. 1.)

RESİM-4(Enver Hoca Çalışma Odasında, Josef Stalin Resmi ile ,
[http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha) .)

RESİM-5(Enver Hoca'nın Gjirokastra'da Doğduğu ve Çocukluğunu Geçirdiği Ev,
[http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha) .)

RESİM-6(Enver Hoca'nın Gjirokastra'da Doğduğu ve Çocukluğunu Geçirdiği Ev,
[http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha) .)

RESİM-7(Enver Hoca 18 Yaşında, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha) .)

RESİM-8 (Enver Hoca 30 Yaşında, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha) .)

RESİM-9(Enver Hoca Partizan Harekâtında, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha).)

RESİM-10(Enver Hoca Partizan Harekâtında, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha).)

RESİM-11(Enver Hoca Partizan Harekâtında, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha).)

RESİM-12(Enver Hoca Partizan Harekâtında, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver%20Hoxha).)

RESİM-13(Enver Hoca Partizan Harekâtında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 96.)

- RESİM-14(Enver Hoca Partizan Harekâtında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 96.)
- RESİM-15(Enver Hoca İdeolojisinin Ana Şahsiyetleri, Marks, Engels, Lenin ve Stalin, <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha>.)
- RESİM-16(Enver Hoca İdeolojisinin Ana Şahsiyetleri ve Enver Hoca, Marks, Engels, Lenin ve Stalin, <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha>.)
- RESİM-17(Enver Hoca, Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Josip B. Tito ile, <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha>.)
- RESİM-18(Enver Hoca, Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Josip B. Tito ile, <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha>.)
- RESİM-19(Enver Hoca, Stalin, Offizier ve Molotow ile birlikte; <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha>.)
- RESİM-20(Enver Hoca Sovyet Lider Josef Stalin ile Birlikte; Enver Hoca, *Me Stalinin*, Tirana 1982, s. Kapak.)
- RESİM-21(Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Josip B. Tito [http://google.com.tr/Görseller/ Josip B. Tito](http://google.com.tr/Görseller/Josip B. Tito).)
- RESİM-22(Çin Devlet Başkanı Mao Ze Dong, [http://google.com.tr/Görseller/ Mao Zedong](http://google.com.tr/Görseller/Mao Zedong).)
- RESİM-23(Sovyet Rusy a Devlet Başkanı Nikita S. Kuruşçev, [http://google.com.tr/Görseller/ Nikita S. Kuruşçev](http://google.com.tr/Görseller/Nikita S. Kuruşçev).)
- RESİM-24(Sovyet Rusy a Devlet Başkanı Nikita S. Kuruşçev, [http://google.com.tr/Görseller/ Nikita S. Kuruşçev](http://google.com.tr/Görseller/Nikita S. Kuruşçev).)
- RESİM-25(Enver Hoca, Sovyet Lider Nikita S. Kuruşçev ve Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu ile Birlikte, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha).)
- RESİM-26(Enver Hoca, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu ile Birlikte, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha).)
- RESİM-27(Enver Hoca, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu İle Halkın Arasında, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha).)
- RESİM-28(Enver Hoca, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu İle Halkın Arasında, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha).) RESİM-1()
- RESİM-29(Enver Hoca 1 Mayıs Kutlamalarında Halkı Selamlamakta, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha).)

- RESİM-30(Arnavutluk'un Kurtuluş Yıldönümü Kutlamaları, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-31(Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 96.)
- RESİM-32(Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 96.)
- RESİM-33(Enver Hoca Resmi Törende, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-34(Enver Hoca Resmi Törende, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-35(Enver Hoca Resmi Törende, *Historia E Shqiperise*, Cilt IV, Tiran 1983, s.42)
- RESİM-36(Enver Hoca Halka Hitap Etmekte, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-37(1964 Yılında Enver Hoca, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-38(1970 Yılında Enver Hoca, Enver Hoca, *Titistet*, Tirana, 1982, s. Kapak)
- RESİM-39(Enver Hoca Eşi Necmiye Hoca ve Arkadaşlarıyla, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-40(Enver Hoca Halk Arasında, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-41(Enver Hoca Halk Arasında, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-42(Enver Hoca Gençlerle, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-43(Enver Hoca Çinli Yetkililer İle , [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-44(Enver Hoca Çinli Yetkililer İle , [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-45(Enver Hoca Arnavutluk Komünist Partisi Kongresi'nde Sesleniyor, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-46(Enver Hoca Sanayi Tesislerini İncelemekte, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-47(Enver Hoca Döneminde Fabrika'da Çalışan Kadınlar, *Historia E Shqiperise*, Cilt IV, Tiran 1983, s. 286.)
- RESİM-48(Fier'de Sanayi Tesisleri, *Historia E Shqiperise*, Cilt IV, Tiran 1983, s. 380.)
- (RESİM-49(Rubik'de Sanayi Tesisleri, *Historia E Shqiperise*, Cilt IV, Tiran 1983, s. 152)

- RESİM-50(Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 96.)
- RESİM-51(Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 272)
- RESİM-52(Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 272.)
- RESİM-53(Enver Hoca Düğün Merasiminde, *Dy Popuj Miq*, Tiran 1985, s. 272.)
- RESİM-54(Enver Hoca Mehmet Şehu ve Arkadaşlarıyla Birlikte, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-55(Tiran Merkezinde Bulanan Müzedeki Resim” Bir Elde Kazma, Bir Elde Tüfek” Simgesini Taşımakta, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-56(Enver Hoca'nun Savunma Maksudlu Koruganları(Bunker, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-57(Enver Hoca Döneminde Yol Çalışması, *Historia E Shqiperise*, Cilt IV, Tiran 1983, s. 120.)
- RESİM-58(Enver Hoca Çocukları, İtir, Sokol Ve Pranvere İle, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-59(Enver Hoca Ramiz Alia İle Birlikte Halkı Selamlıyor. [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-60(Enver Hoca Döneminde Tiran Üniversitesi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-61(Enver Hoca'nın Başkent Tiran'da Yaşadığı Ev, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-62(Enver Hoca'nın Başkent Tiran'da Yaşadığı Ev, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-63(Ramiz Alia, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-64(Ramiz Alia, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-65(Binalarda Enver Hoca Resmi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-66 (Binalarda Enver Hoca Resmi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-67(Kral Zogu, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))
- RESİM-68(Kral Zogu, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-69(Enver Hoca 11 Nisan 1985 Saat İkide Vefat Etmiştir ,
[http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-70(Enver Hoca Ölümü Üzerine 15 Nisan 1985 ‘Te İskenderbey
[,http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-71(Enver Hoca’nın Ölümü Üzerine Düzenlenen Cenaze Töreni,
[http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM- 72(Enver Hoca’nın 11 Nisan 1985’te Ölümü Üzerine Arnavut Halkının
 Göstermiş Olduğu Sevgi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM- 73(Enver Hoca’nın 11 Nisan 1985’te Ölümü Üzerine Arnavut Halkının
 Göstermiş Olduğu Sevgi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-74(Enver Hoca’yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-75(Enver Hoca’yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-76(Enver Hoca’yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

RESİM-77(Enver Hoca’yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

EK-3 GAZETELER

GAZETE-1(Arnavut-Yugoslav Sınırında Tedbirler: HÜRRİYET, 8 Temmuz 1948, s.
 1.)

GAZETE-2(Balkanlarda Kaynaşma Gün Geçtikçe Artıyor, HÜRRİYET, 16 Eylül 1949,
 s. 1.)

GAZETE-3(Yugoslavya Arnavutluk İle Dostluk Anlaşmasını Fes etti. Hürriyet, 13
 Kasım 1949, s.1.)

GAZETE-4(Arnavutluk Kıta Çin’ine Kıyılarından Üs Verdi, Ulus, 9 Aralık 1968, s. 3.)

GAZETE-5(Arnavutluk’ta ki Çinli Teknisyenler Yunan Sınırında Çalışıyor, Ulus, 19
 Aralık 1968, s. 3.)

GAZETE-6(Arnavutluk Parlamento Heyeti Geliyor, Ulus, 20 Nisan 1969, s. 1.)

GAZETE-7(Yunanistan Arnavutluk’tan Şimali Epir’i İstiyor, Akşam, 07 Mayıs 1945, s.
 1.)

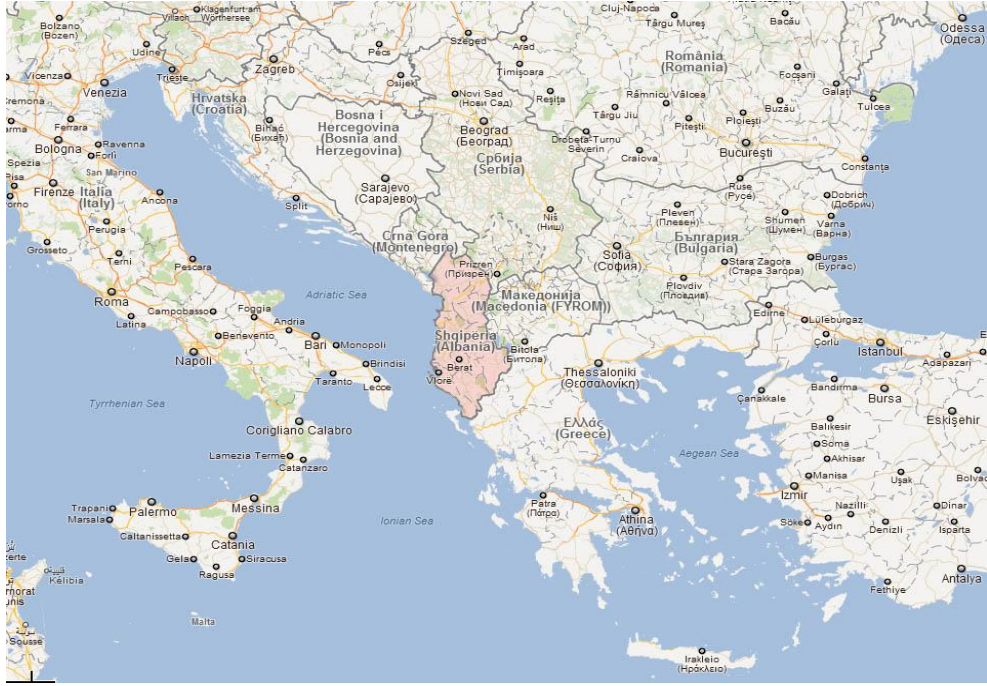
GAZETE-8(Müttefikler Arnavutluk Hükümetini Tanıdılar, Akşam, 11 Kasım 1945, s.
 2.)

GAZETE-9(Enver Hoca Öldü, Tercüman, 12 Nisan 1985, s. 1.)

GAZETE-10(Enver Hoca’nın Arnavutluk’u, Tercüman, 13 Nisan 1985, s. 1, 4.)

GAZETE-11(Enver Hoca’nın Arnavutluk’u, Tercüman, 14 Nisan 1985, s. 2.)

GAZETE-12(Enver Hoca’nın Arnavutluk’u, Tercüman, 15 Nisan 1985, s. 2.)

EK-1 HARİTALAR, HARİTA-1(ARNAVUTLUK) (<http://maps.google.com/>)

EK-1 HARİTALAR, HARİTA-2 (ARNAVUTLUK)

(<http://google.com/görseller/Arnavutluk>)

EK-1 HARİTALAR, HARİTA-3(ARNAVUTLUK)

(<http://google.com/görseller/Arnavutluk>)

EK-1 HARİTALAR, HARİTA-4 (ARNAVUTLUK)(<http://maps.google.com/>)

EK-1 HARİTALAR, HARİTA-5(ARNAVUTLUK)(ARNAVUTLUK ASKERİ
COĞRAFİ ENSTİTÜSÜNDEN TEMİN EDİLMİŞTİR)

Resim 1. (Arnavutluk'un Günümüzdeki Bayrağı,
[http://google.com.tr/Görseller/Albanian Flag](http://google.com.tr/Görseller/Albanian%20Flag))

Resim 2. (Arnavutluk'un Enver Hoca Dönemindeki Bayrağı,
http://flagspot.net/flags/al_r1946.html)

Resim 3. (Enver Hoca, Enver Hoxha, Hrushovianet, Tirana, 1982, s. 1.)

Resim 4. (Enver Hoca Çalışma Odasında, Josef Stalin Resmi ile,
<http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha>.)

Resim 5. (Enver Hoca'nın Gjirokastra'da Doğduğu ve Çocukluğunu Geçirdiği Ev, <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha> .)

Resim 6. (Enver Hoca'nın Gjirokastra'da Doğduğu ve Çocukluğunu Geçirdiği Ev, <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha> .)

Resim 7. Enver Hoca 18 Yaşında, <http://google.com.tr./Gorseller/Enver Hoxha>

Resim 8. Enver Hoca 30 Yaşında, <http://google.com.tr./Gorseller/Enver Hoxha>

Resim 9. (Enver Hoca Partizan Harekâtında,
<http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 10. (Enver Hoca Partizan Harekâtında,
<http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 11. (Enver Hoca Partizan Harekâtında,
<http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 12. (Enver Hoca Partizan Harekâtında,
<http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 13. (Enver Hoca Partizan Harekâtında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran 1985, s. 96.)

Resim 14. (Enver Hoca Partizan Harekâtında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran 1985, s. 96.)

Resim 15. (Enver Hoca İdeolojisinin Ana Şahsiyetleri, Marks, Engels, Lenin ve Stalin, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha))

Resim 16. (Enver Hoca İdeolojisinin Ana Şahsiyetleri, Marks, Engels, Lenin ve Stalin, [http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha))

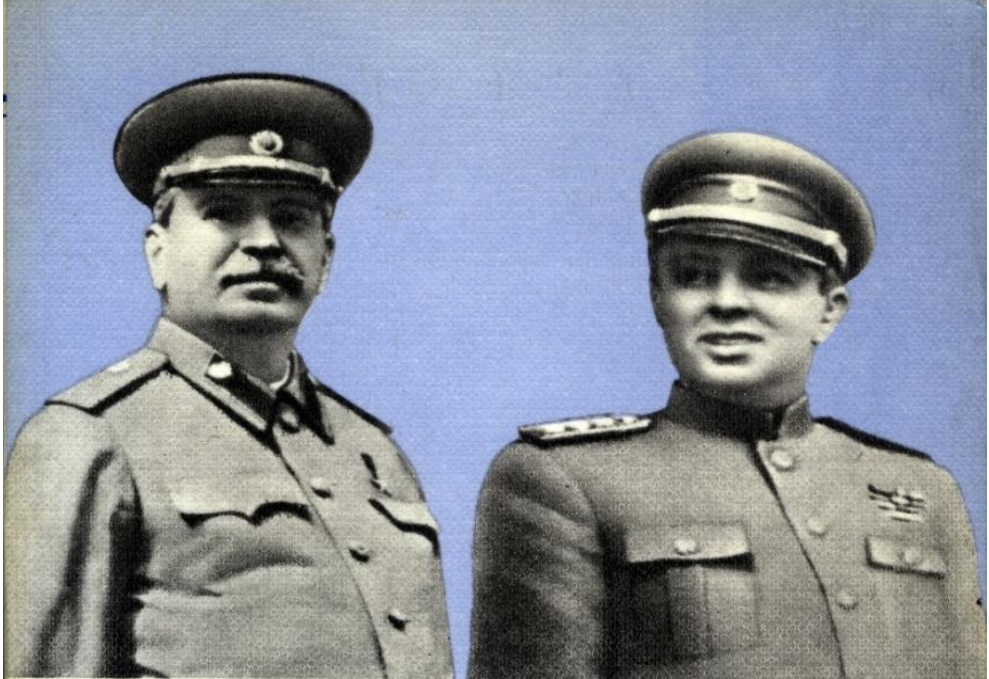
Resim 17. (Enver Hoca, Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Josip B. Tito ile <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 18. (Enver Hoca, Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Josip B. Tito ile <http://google.com.tr/Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 19. (Enver Hoca, Stalin, Offizier ve Molotow ile birlikte;
<http://google.com.tr/Gorseller/Enver Hoxha.>)

Resim 20. (Enver Hoca Sovyet Lider Josef Stalin ile Birlikte; Enver Hoca, Me
 Stalinin, Tirana 1982, s. Kapak.)

Resim 21. (Yugoslav Devlet Başkanı Mareşal Josip B. Tito
[http://google.com.tr/Görseller/ Josip B. Tito.](http://google.com.tr/Görseller/Josip B. Tito.))

Resim 22. (Çin Devlet Başkanı Mao Ze Dong,
[http://google.com.tr/Görseller/ Mao Zedong.](http://google.com.tr/Görseller/Mao Zedong.))

Resim 23. (Sovyet Rusya Devlet Başkanı Nikita S. Kruşçev,
[http://google.com.tr/Gorseller/ Nikita S. Kruşçev.](http://google.com.tr/Gorseller/Nikita%20S.%20Kruşçev))

Resim 24. (Sovyet Rusya Devlet Başkanı Nikita S. Kruşçev,
[http://google.com.tr/Gorseller/ Nikita S. Kruşçev.](http://google.com.tr/Gorseller/Nikita%20S.%20Kruşçev))

Resim 25. (Enver Hoca, Sovyet Lider Nikita S. Kuruşçev ve Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu ile Birlikte, [http://google.com.tr./Görseller/](http://google.com.tr/Görseller/) Enver Hoxha.)

Resim 26. (Enver Hoca, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu ile Birlikte, [http://google.com.tr./Görseller/](http://google.com.tr/Görseller/) Enver Hoxha.)

Resim 27. (Enver Hoca, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu İle Halkın Arasında, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 28. (Enver Hoca, Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu İle Halkın Arasında, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 29. (Enver Hoca 1 Mayıs Kutlamalarında Halkı Selamlamakta,
[http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 30. (Arnavutluk'un Kurtuluş Yıldönümü Kutlamaları,
[http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 31. (Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran 1985, s. 96.)

Resim 32. (Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran 1985, s. 96.)

Resim 33. (Enver Hoca Resmi Törende, <http://google.com.tr/Görseller/> Enver Hoxha.)

Resim 34. (Enver Hoca Resmi Törende, <http://google.com.tr/Görseller/> Enver Hoxha.)

Resim 35. (Enver Hoca Resmi Törende, Historia E Shqiperise, Cilt IV, Tiran 1983, s.42)

Resim 36. (Enver Hoca Halka Hitap Etmekte, <http://google.com.tr./Görseller/Enver Hoxha.>)

Resim 37. (1964 Yılında Enver Hoca, <http://google.com.tr/Gorseller/> Enver Hoxha.)

Resim 38. (1970 Yılında Enver Hoca, Enver Hoca, Titistet, Tirana, 1982, s. Kapak)

Resim 39. (Enver Hoca Eşi Necmiye Hoca ve Arkadaşlarıyla, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 40. (Enver Hoca Halk Arasında, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

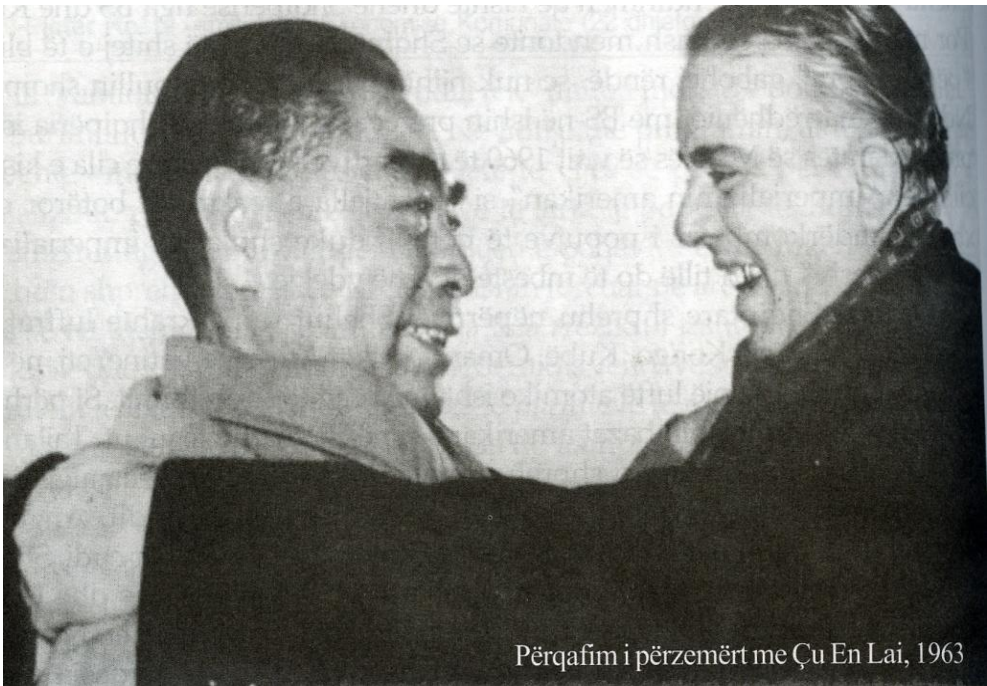
Resim 41. (Enver Hoca Halk Arasında, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 42. (Enver Hoca Gençlerle, [http://google.com.tr/Gorseller/Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 43. (Enver Hoca Çinli Yetkililer İle , <http://google.com.tr./Görseller/> Enver Hoxha.)

Përqaqim i përzemërt me Çu En Lai, 1963

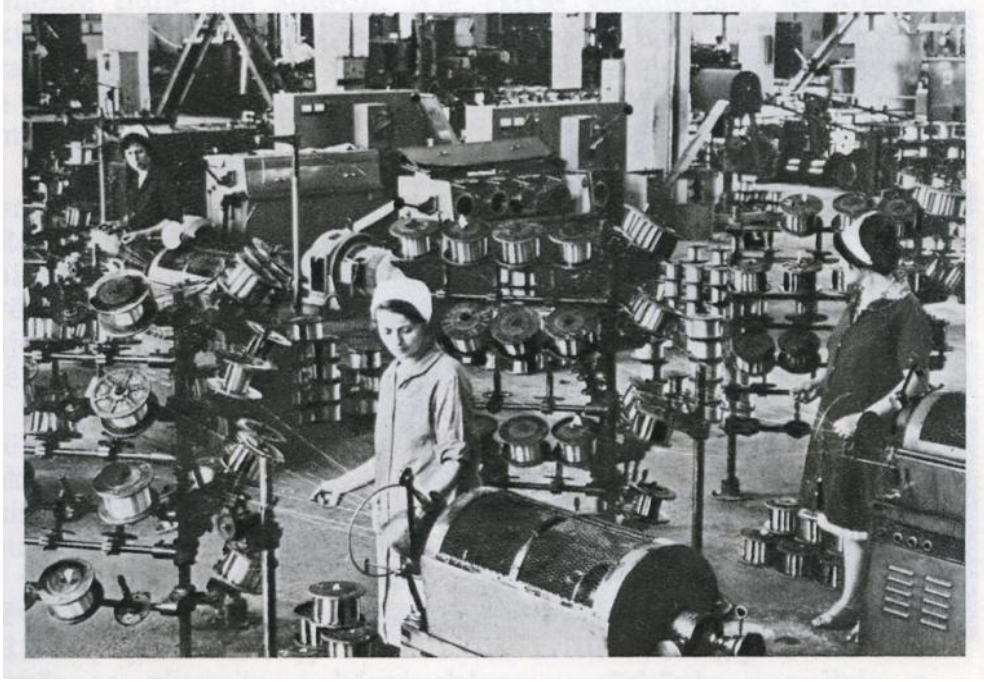
Resim 43. (Enver Hoca Çinli Yetkililer İle , <http://google.com.tr./Görseller/> Enver Hoxha.)

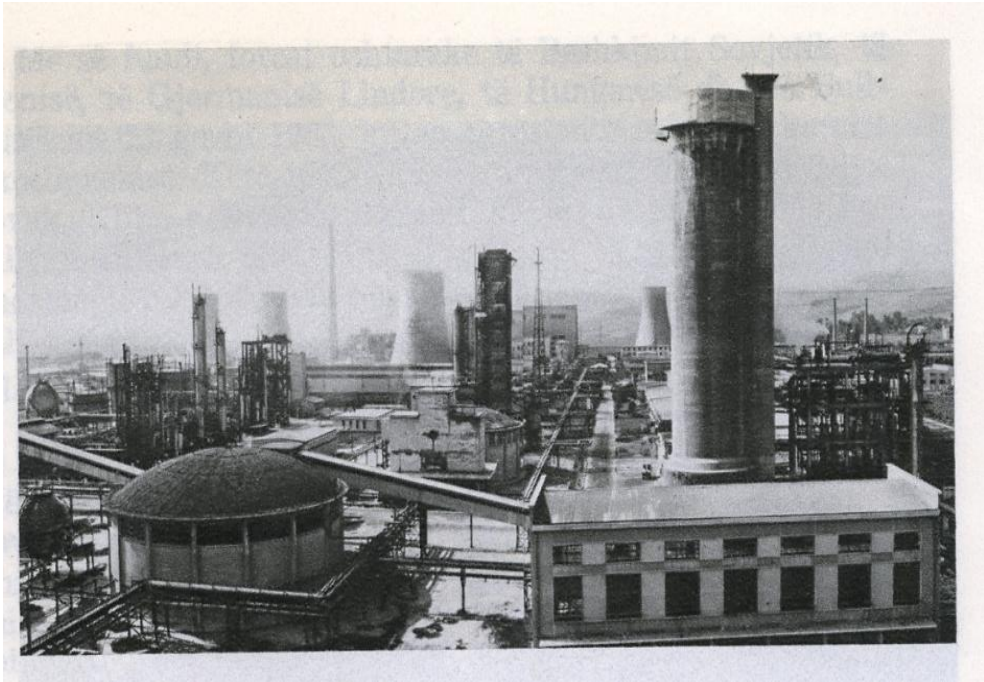
Resim 45. (Enver Hoca Arnavutluk Komünist Partisi Kongresi'nde Sesleniyor, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 46. (Enver Hoca Sanayi Tesislerini İncelemekte, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 47. (Fabrika'da Çalışan Kadınlar, Historia E Shqiperise, Cilt IV, Tiran 1983, s.286.)

Resim 48. (Fier'de Sanayi Tesisleri, Historia E Shqiperise, Cilt IV, Tiran 1983, s. 380.)

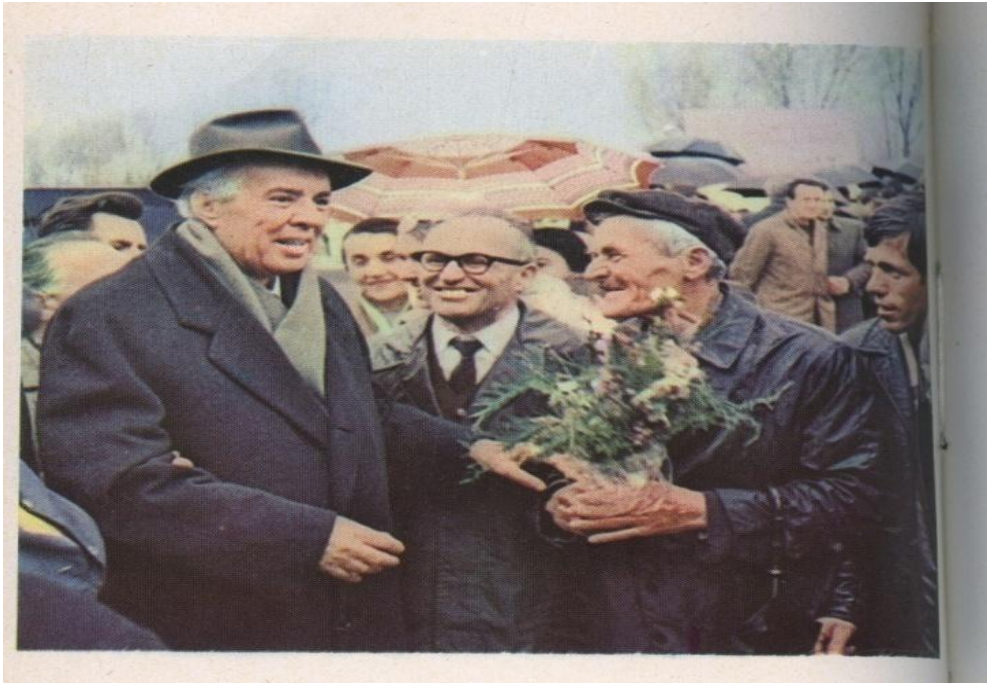
Resim 49. (Rubk'de Sanayi Tesisleri, Historia E Shqiperise, Cilt IV, Tiran 1983, s. 152)

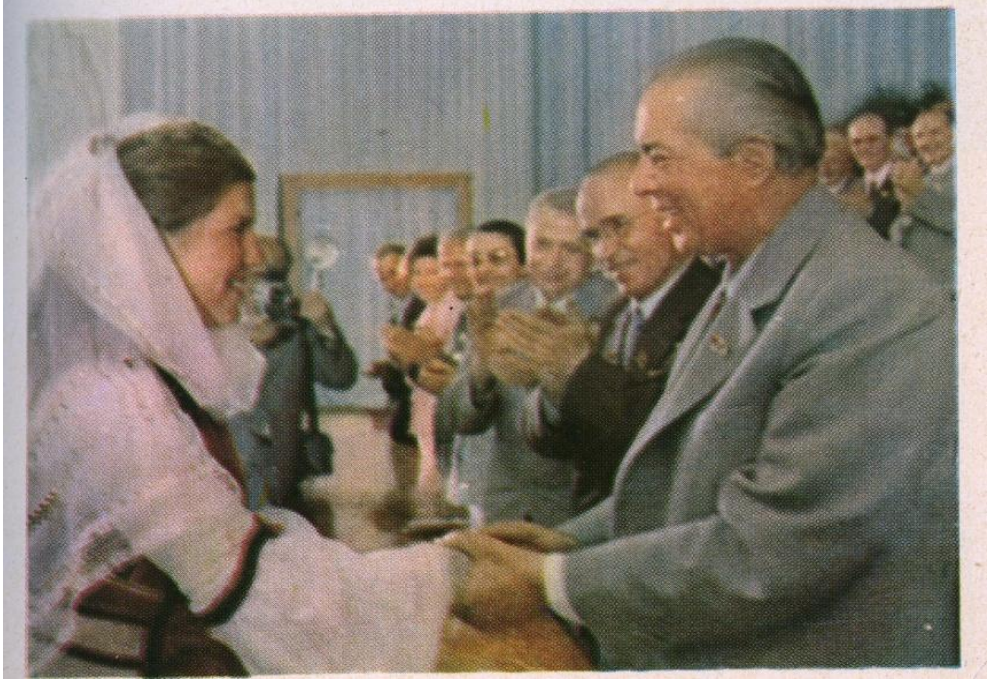
Resim 50. (Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran 1985, s. 96.)

Resim 51. (Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran
1985, s. 272)

Resim 52. (Enver Hoca Halkın Arasında, Enver Hoxha, Dy Popuj Miq, Tiran
1985, s. 272.)

Resim 53. (Enver Hoca Düğün Merasiminde, Dy Popuj Miq, Tiran 1985, s. 272.)

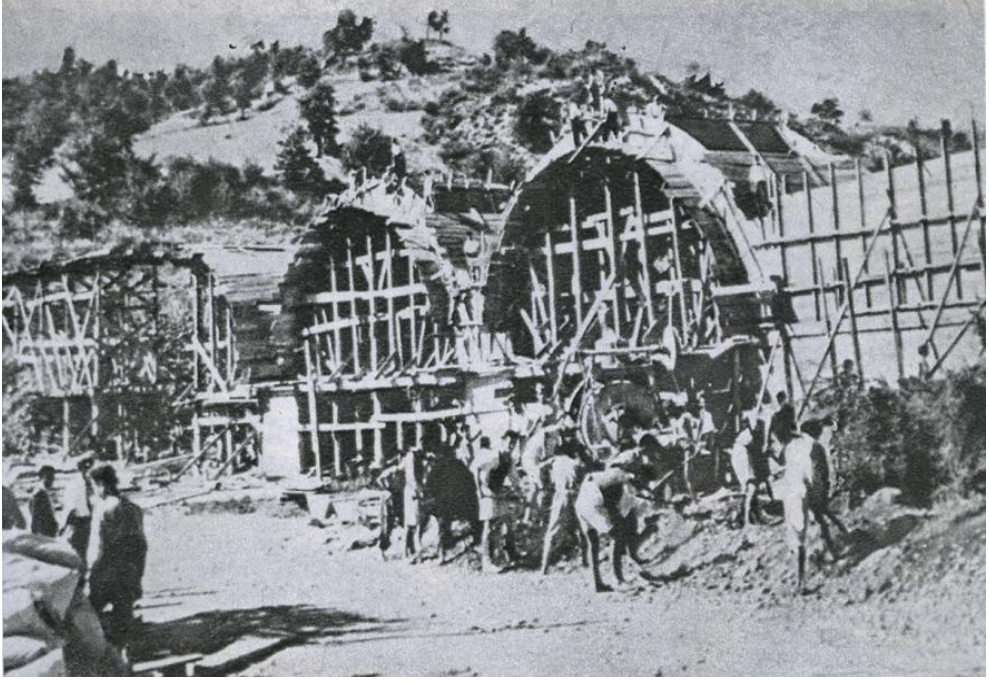
Resim 54. (Enver Hoca Mehmet Şehu ve Arkadaşlarıyla Birlikte, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 55. (Tiran Merkezinde Bulanan Müzedeki Resim” Bir Elde Kazma, Bir Elde Tüfek” Simgesini Taşımakta, <http://google.com.tr./Görseller/Enver Hoxha>)

Resim 56. (Enver Hoca'nun Savunma Maksatlı Koruganları(Bunker, <http://google.com.tr./Görseller/Enver Hoxha>)

Resim 57. (Enver Hoca Döneminde Yol Çalışması, Historia E Shqiperise, Cilt IV, Tiran 1983, s. 120.)

Resim 58. (Enver Hoca Çocukları, İilir, Sokol Ve Pranvere İle, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 59. (Enver Hoca Ramiz Alia İle Birlikte Halkı Selamlıyor.
[http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 60. (Enver Hoca Döneminde Tiran Üniversitesi,
[http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 61. (Enver Hoca'nın Başkent Tiran'da Yaşadığı Ev,
[http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 61. (Enver Hoca'nın Başkent Tiran'da Yaşadığı Ev,
[http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 63. (Ramiz Alia, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 63. (Ramiz Alia, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 65. (Binalarda Enver Hoca Resmi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 66. (Binalarda Enver Hoca Resmi, [http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 67. (Kral Zogu, <http://google.com.tr/Görseller/> Enver Hoxha.)

Resim 68. (Kral Zogu, <http://google.com.tr/Görseller/> Enver Hoxha.)

Resim 69. (Enver Hoca 11 Nisan 1985 Saat İkide Vefat Etmiştir, <http://google.com.tr/Görseller/> Enver Hoxha.)

Resim 70. (Enver Hoca Ölümü Üzerine 15 Nisan 1985 'Te İskenderbey
[http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 71. (Enver Hoca'nın Ölümü Üzerine Düzenlenen Cenaze Töreni,
[http://google.com.tr/Görseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Görseller/EnverHoxha))

Resim 72. (Enver Hoca'nın 11 Nisan 1985'te Ölümü Üzerine Arnavut Halkının Göstermiş Olduğu Sevgi, <http://google.com.tr/Gorseller/> Enver Hoxha.)

Resim 73. (Enver Hoca'nın 11 Nisan 1985'te Ölümü Üzerine Arnavut Halkının Göstermiş Olduğu Sevgi, <http://google.com.tr/Gorseller/> Enver Hoxha.)

Resim 74. (Enver Hoca'yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 75. (Enver Hoca'yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 76. (Enver Hoca'yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Resim 77. (Enver Hoca'yı Anma Töreni, [http://google.com.tr/Gorseller/ Enver Hoxha.](http://google.com.tr/Gorseller/EnverHoxha))

Perşembe
8
TMMUZ 1948
Sayı 1 - No 88

MİLLÎETLER ARASI
KAYNAK ve İHARİKANE
İstanbul Akademi cad. Cumhuriyet
sokak No. 7 - E Katında - İstanbul
Tel: 4511 - 4512 - 4513 - 4514
Yıkık bir yere de kuruyor.

Hürriyet

Gündemle yazar, keskin bir
kalemle haber yazar. Haber
her meseleye bakar.

GÜNLÜK MUSTAFA KEMAL GAZETİ

AKOMU: Tehtir için en iyi ilaç
altı ayda 15. kuru ayda 10. kuru
Her ay maddeleri 10 maddeler

GE ampulu
gözlerinizin dostudur.

Arnavut - Yugoslav sınırında tedbirler

Titoya bağlılık tezahürleri devam ediyor

**Belgratla bozuşmuş olmasına rağmen Sovyetler Birliği
Tuna konferansına iştirake karar verdi**

Londra 7 (AP.) — Rus haberler ajansı Tass, in Tiranadan gelen bir habere atfen bildirdiğine göre, Arnavutluk hükümeti "memlekete düşman unsurların girmemesi için Yugoslav ve Yunan hudutlarında sıkı tedbirler almaktadır..

Malumdur ki, kominform'un Yugoslavya aleyhindeki kararı üzerine Arnavut komünist hükümeti bu kararı tasvip ettiğini bildirmiş ve Yugoslavyaya karşı, yoldaki ihracat maddelerinin sevkini durdurmak, bazı Yugoslav konsolosluklarına giden yiyecek maddelerini yolda altkoymak gibi hareketlerde bulunmuş, Yugoslavya da bu hareketleri protesto ederek, bunlara, nihayet verilmediği takdirde neticelerden Arnavutlugun mesul olacağını bildirmiştir.

**Titoya Moskovadaki diplomatlar
da sadık**

Paris 7 (A.A.) — Yugoslav radyosu dünkü yayımında Moskovadaki Yugoslav elçiliği memurları-

nın Titoya aşağıdaki telgrafı gönderdiklerini bildirmiştir:

"Haksız olarak ileri sürülen ithamlardan teessür duyan bizler, milletlerimizi sosyalizme götüren

(Devamı Sa. 5. Sü. 8 de)

Cuma
16
EYLÜL 1949
Sayı 2 - No. 499

YATIRIMCI DEĞERLENDİRME
MUSTAFA N. HANCI
Mısır, Ankara, İstanbul
Adana, İzmir, Bursa, Trabzon
Etiler, Akmerkez, Beşiktaş, Çarşı
Kızıllı, Şişli, Üsküdar, Zeytin
Kavaklı, Beşiktaş, Beşiktaş
Fiyatları ve abonelikler.

Hürriyet

Gözetimden geçtikten sonra basılan bu gazetenin içinde editörel değişiklikler yapılabilir.

GÜNÜK MUSTAFA N. HANCI GAZETESİ

Aboneli Türkiye'nin en önemli gazetesidir. Her hafta 16, her ay 48, her yıl 576 TL'dir. Her ayın başında teslim edilir.

Balkanlarda kaynaşma gün geçtikçe artıyor!

Yunanistanın tehdidi üzerine Rusya Arnavutluğu desteklemeğe başladı İngiliz ve Amerikan temsilcileri de, Yunanistanı Arnavutluğa tecavüzdten men için teşebbüse giriştiler

Balkanlardaki durum gittikçe gerilemektedir. Yunanistan, Belgrad'la Rusya arasında giriştiği savaşta Arnavutları Pirene Dağlarına girmişlerdir. (Foto: A. F.)

Atina 15 (A.A. ve AP.) — Atina'dan gelen bir habere göre, Arnavutlukta gittikçe artmakta olan kaynaşma gün geçtikçe artıyor. Kral Paul Yunan hükümetine hitap ederek iç savaş yüzünden insanları göçürten, tahribatı tamir ve 700.000 mülteciye yardım için yardım talebinde bulunmuştur.

Kral ezcümle demektir ki: "Halkımızın bilimsel ve kültürel hayatı için yeni bir serbestlik zamanı vardır. Arnavutluğun karşı tarafı olacaktır."

İtalyan Verdiği gibi habere göre çekilmekte olan askerler Arnavutluk hükümetinin girişiminde de talebinde talep eden Yunanistan'ın başbakanı olan Liberalizm görüşleri ile Çaldıran'ın hükümetindeki halkçıları daha güçlü görüşleri arasında bir anlaşmaya varmadan önce bütün hafta dış siyaset görüşlerini müzakere etmişlerdir. Herkese bilinen Fikretin Çaldıranlılar Devlet Ajansı'na yansıttığı şüphesiz: "Yunan - Arnavutluk arasında bulunan bütün Arnavutluk Herkes için Arnavutluk (Devamı) Sa. 4. 36. 1. 49)

Yugoslavya Arnavutluk'la dostluk anlaşmasını feshetti

Yugoslavya ile Yunanistan'ın arasına sıkıştığı için Kominform'dan yardım göremiyen Arnavutluk müşkül vaziyete düştü

Bulgar - Yugoslav hudut anlaşması da Sofya hükümetince feshedildi

Belgrad 12 (A.A. AP. ve NaF) — Yugoslavya bugün Arnavutlukla arasındaki dostluk anlaşmasını feshetmiş ve bu memleketi Rusya'nın faşizmiyle düşmanlık hareketlerine girişmekle suçlandırmıştır. Yugoslavya'ın Arnavutluk hükümetine verdiği notada, Arnavutlukun bu memlekette yaşayan Yugoslavılara açılan acıca düşmanlık ettiğini ve iki yıldanberi Arnavut hükümetinin barış yitken bir siyaset takip etmekte olduğunu beyan etmiştir. 2000 den fazla kelime ihtiva eden Yugoslav notası bugün öğleyin Belgrad'taki Arnavut Elçiliğine verilmiştir. Arnavutluk tarafında Yugoslavya aleyhine girildiği söylenen "düşmanca, hareketler" terferruatla zikredilmiş, fakat Tiran hükümetinin, Rusya ve diğer Kominform memleketleri tarafından bu açık düşmanlık siyasetine karşı olduğu kanaati de belirtilmektedir.

Enver Hoca ne yapacak?
Mareşal Tito hükümeti şimdiye kadar ilk defa olarak Kominform memleketleriyle dostluk anlaşmalarını reddetmek hususunda teşebbüsü ele almaktadır. Evvelce Rusya, Polonya, Cekoşlovakya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan avır taraflarda hareket etmiş ve Tu-

(Devamı 6. say. 2. de)

9 ARALIK 1998

ULUS DIŞ HABERLER-YORUMLAR

Paris görüşmeleri G. Vietnam'da siyasi havayı gerginleştirdi

Bayrak 3
Dış Politika
Prof. A. Şükrü ESMER
İtalya'da sosyal bunalım
Çeyen ayta, 1998da, bulfa, edem Giovanni Leone, bilikozat

Arnavutluk Kıt'a Çin'e kıyılarından üst verdi

LONDRA

İngiliz «Observer» gazetesi, Yu goslav kaynaklara dayanarak, Arnavutluk'un kıyılarında komünist Çin'e deniz ve füze üsleri kurması için izin verdiğini bildiriyor. Bu izin, iki ülke arasında imzalanmış bir savunma anlaşması hükümleri arasında girmektedir. Gazete, anlaşmanın, Sovyetler Birliği'nin yalnız Arnavutluk'u değil Komünist Çin'i de tehdit etmesini önlemek amacı güttüğüünü belirtmektedir.

«Observer» Sovyetler ile Varşova pakti ülkeleri arasında varılanlara benzeyen bu anlaşmayı imzalamak için Çin Genel Kurmay Başkanı General Huang Yung Sen Başkanlığındaki bir heyetin Tiran'ı ziyaret etmiş olduğunu da açıklıyor.

19 ARALIK 1968

ULUS DIŞ HABERLER-YORUMLAR

Para

dünya basını

McGovern "Birliklerin yarısı çekilsin,, dedi

Arnavutluk'taki Çinli teknisyenler Yunan sınırında çalışıyor!

SELANİK (A.A.)

Yunan istihbarat kaynaklarına bakılırsa Arnavutluk Yunanistan sınırını Çinli teknisyenlerin yardımıyla tahkim etmektedir. Aynı kaynaklara göre dağlardaki geçitlerde Arnavutluk devriye kolunun çoğaltıldığı ve dikenli tellerden elektrik akımı verilebilecek bir çit kurulmakta olduğu görülmüştür. Sınırdaki Yunan köyleri Kristalopigi ve Verniki'nin karşısındaki bölgede yeraltında askeri tesisler nazırlanacağı söylenmektedir.

Yunan istihbarat kaynaklarına göre artık dağlarda devriye gezen Arnavutluk birliklerinde de gişik üniformalı subaylar bulunmaktadır. Yunan yetkilileri bu subayların Çinli olduğu inancını dâdırar.

Bilindiği gibi daha önce de Arnavutluğun topraklarında roket üsleri kurulması için Çinli müttefiklerine izin verdikleri iddia edilmişti.

MEVLİD

Kıymetli Eşim
TÜRKÂN BİLAL

ın vefatının 2. senesine rastlayan 19.12.1968 Perşembe günü saat 20 de aziz ruhu için İç Aydınlık 5. durak Şehit Cemalettin Cad. (Sağır-lar Okulu yanı) Kalbur sokak No: 2 Feza Apt. Daire 7 evde mevlüdu Serif Kıraat olunacağından arzu eden hısım akraba ve dostların buyurmaları rica olunur.

Ahmet Bilal

(Ulus - 9177)

24 Nisan 1969

TELEFONLAR:	
Haber Arma Servisi	10 86 85
Haber Alma Servisi	11 25 91
Spor ve Foto Servisi	10 64 60
İlan Servisi	12 33 24
Hayat ve Akademi Servisi	11 53 62
Teletel Servisi	22 33 43
İzmit Binası	3 92 47

ULUS

KURUCUSU: KEMAL ATATÜRK

Boğaziçi (Fevziâti)
Liselerini
toplantısı

24 Nisan 1969 saat 21.00'de
Davetli: Yürüklü Meclis üyeleri,
(Bölge Akademi Servisi)

PAZAR
20
NİSAN
1969

No. 1077

Fiyatı : 2 Kurus

Adres : U L U S Gazetesi - Yürüklü : U L U S - ANKARA

Arnavutluk Parlamento heyeti geliyor

Arnavutluk Parlamento Heyeti'nin 6 Mayıs'ta Türkiye'yi resmen ziyaret edeceği dün açıklanmıştır. Bilindiği gibi Millet Meclisi Başkanı Ferruh Boz beyli'nin başkanlığındaki bir parlamento heyetimiz geçen yıl içinde Arnavutluk'u ziyaret etmiştir. Yurdumuzda bir hafta kalacak olan Arnavutluk parlamento heyetinin Türkiye'ye gelişi «Türk parlamento heyetinin ziyaretini iade etmek» amacını taşımaktadır.

Nüfus başına iki ayda
bir litre zeytinyağı
verilmesi kararlaştırıldı

AKŞAM

Millî Piyango bugün
saat 13, 30 da Ankarada
çekiliyor

Sayısı 27 — No, 9387 — Fiyatı her yerde 10 kuruştur.

PAZARTESİ 7 Mayıs 1945

Şahibi: Necmeddin Südek — Neşriyat müdürü: Hikmet Feridun Eri — AKŞAM Matbaası

Yunanistan, Arnavutluktan yalnız şimali Epiri istiyor

**Yunan Dış Bakanı, San Franciscoda
Molotofla görüştü ve Yunan dış
siyasetini izah etti**

Atina 7 (A.A.) — Anadolu ajansının
özel muhabiri bildiriyor:

Yunanistanla Arnavutluk arasındaki
sözde anlaşma hakkında Estla gazetesinin
salâhiyetli kaynaklardan öğrendiğine göre,
1943 senesi sonlarına doğru, bir Yunan albayı bazı
Arnavut unsurlarla karşılaşmıştır. Bunlar arasında,
eski Başbakan Kotsio Kotea, eski Bakan Teflik
Leskoviç, kablice başkanı Selim Borka ve gazeteci
Falu bulunmakta idi. Bunlar, Yunanistanın
himayesi altında bu memleketle birleşmeyi
teklif etmişlerdi. Hatta bu hususta bir vesika
imzalanmış ve bu vesika daha sonra Yunan
İrsalî partilesi çellerine ve bünyesindeki Yunan
hükümetine sunulmuştur.

Fakat, Yunan hükümeti, bu vesikayı asla tasvibetmemiş ve buna hiçbir
üretile ehemmiyet vermemiştir. Zira, bu Arnavut
unsurları asla emniyetli sığın edememişler ve
bundan başka, Yunanistan hiçbir zaman Arnavutlukla
birleşmek gayesini gütmemiştir. Yunanistan sadece
mevcutteki haklarını, yani Epiri Epiri'nin İttifakını
(Atınca sahife 2; sütun 4 ve)

DİKKATLER:

İki fıkrâ, bir öğüt

İki Nasreddin hoca fıkrası biribirine eklenirse bir iktisadi öğüt teşkil ediyor:

1 — Geçen sefer verdiğin tencere bir kühane doğurmuştu. Aldın, kabullendin. Bu sefer verdiğin tencere de sizlere ömür... Doğuma inandığın gibi ölüme de inanmalısın.

2 — Ay eskilyince ne mi yaparlar? Doğrayıp doğrayıp yıldız yaparlar.

Büyük kazançların harikle doğduğunu kabullenenler, sultane ölüme de inanmalıdırlar. Ne mi yaparlar? Doğrayıp doğrayıp yıldız yaparlar; minicik kazançlarında harukesimler.

Müttefikler Arnavutluk hükümetini tanıdılar

Yunanistan Müttefiklerin bu kararını protesto edecek

Ankara 10 (A.A.) — Anadolu ajansı, Türk hükümetinin Müttefik hükümetlere bir nota vererek, Arnavutlukta Enver Hoca hükümetini tanımamalarını istediğine dair yabancı bir kaynaktan yanlış olarak Türkiye radyosuna atfen verilen haberi yanlışlamağa mesudur.

Müttefikler Enver Hoca hükümetini tanıyorlar

Londra 10 (A.A.) — İngiliz hükümetinin şimdiki Arnavutluk hükümetini Arnavutluk muvakket hükümeti olarak tanımak hususundaki kararı, Birleşik Amerika ve Rusya tarafından aynı şekilde alınmış kararlarla aynı zamanda olmuştur.

Bu tanıma keyfiyetinde İngiliz ve Amerikalıların ileri sürdükleri şartlar şudur:

Seçimlerin ve basının serbes olması, Arnavutluk hükümeti bu bakımdan tamını edici teminat verirse hükümet Tirana'ya bir elçi gönderecek ve Londraya da bir Arnavutluk elçisini gönderilmesini kabul edecektir. Buna mukabil Rusya böyle bir teminatı talep etmekte ve buna müvafık göstermemektedir.

Yunanistanın protestosu

Londra 11 (R.) — Yunan hükümeti, Arnavutlukta Enver Hoca hükümetinin Müttefikler tarafından tanınmasını Birleşmiş milletler nezdinde protesto etmeğe karar vermiştir.

Yunan Talebe birliği bugün bir protesto toplantısı yapmak için hükümetten müsaade istemiştir.

Arnavutluk, Enver Hoca hükümetinin Müttefiklerce tanınmasına karar verildiği haberi üzerine bayram yapmaktadır.

Ecnebi memleketlerde basın atışelikleri

Ankara 11 (Telefonia) — Basın, Yayın umum müdürlüğü ecnebi memleketlerde daha iki basın atışeligi açmağa karar vermiştir.

510 numaralı kararname

Ankara 10 — Tamamen kaldırılması istenilen 510 numaralı kararnamenin daha uygun şekle sokulmasına çalışılmaktadır. Ticaret Bakanlığının bu husustaki kararı bir kaç güne kadar Bakanlar kurulunun tasvibine sunulacaktır.

NISAN 1985
12
Cumartesi

Halk'a ve olaylara
Tercüman

HER SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR. HER SABAH TAZE BİR BAŞLANGIÇTIR.

Yıl:24 Sayı:8308 Fiyatı:50TL. (KDV dahildir)

Arnavutluk 41 yıllık liderini kaybetti

41 yıldan beri Arnavutluk'un tek lideri olan Enver Hoca

ENVER HOCA

ÖLDÜ

- 2 gün önce ağır kalp krizi geçirek kalbi duran ve suni teneffüslle yaşatılabilen Enver Hoca, dünyada en uzun süre iktidarda kalma rekorunu kıran lider oldu
- 2. Dünya Harbi'nde işgal kuvvetlerine karşı mücadelelerin başına geçen ve Kral Zogo'nun ülkeyi terk etmesi üzerine tek lider olan Enver Hoca, 1960'larda da Sovyetler Birliği'nden çıkmıştı
- Arnavutluk'un yeni liderinin Ramiz Ali olacağı söyleniyor

HABERİ 18. SAYFADA

OLAYIN İCİNDEN

Liderler dönemi kapandı

Zafar ATAY

18. SAYFADA

Ramiz Ali

Enver Hoca'nın Arnavutluk'u

Şakir SÜTER'in yazısı yarın Tercüman'da

NISAN 1985
13
Cumartesi

Halk'a ve olaylara
Tercüman

HER SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR. HER SABAH TAZE BİR BAŞLANGIÇTIR.

Yıl:24 Sayı:8309 Fiyatı:50TL. (KDV dahildir)

Enver Hoca'nın Arnavutluk'u

Eşi Necmiye ile cephede omuz omuza çarpışmıştı

- Her sabah ilk işi kendisine yazılan mektupları okumaktı
- Arnavutlar, "Enver Hoca öldükten sonra ne olacak?" sorusuna Hoca ölünceye kadar hiç cevap vermediler
- Sık sık çıkarılan "bida" haberleri üzerine Enver Hoca yaşadığını göstermek için TV'de peşilli sebzeler yaratılarak konuşmak zorunda kalıyordu

Şakir SÜTER yazıyor

8. SAYFADA

ABD, Arnavutluk'a kur yapıyor
Sovyetler'in başsağlığı mesajı
İfade edildi

● ABD Devletleri arasında "Arnavutluk'un geleceği konusunda bir taraftan görüşmeler sürüyor" denildi

HABERİ 6. SAYFADA

ENVER HOCA'NIN ARNAVUTLUK'U

41 yıllık liderliği süresince Partizan alışkanlığını bırakmadı

Siyah rüplü ve ahenimsiz tanınmayan, en yakını arkadaşları bile bu yolda fedâ etmekten çekinmeyen Enver Hoca, "Partizanlık" şifasına...

Belinden silâhı hiç eksik olmadı!..

"İlimh" kabul edilen Mehmet Şehu ile anlaşmazlığa düşen Enver Hoca, makamında başbakanı ile âdetâ düello etmişti. Şehu'nun ölümü, intihar ettiği şeklinde duyurulmuştu.

YARALANAN ENVER HOCA, GİZLİCE FRANSA'YA GÖTÜRÜLMÜŞ VE SAĞLIĞINA KAVUŞMUŞTU

İşkodra'da bir "Dinsizlik Müzesi" kurduracak kadar ileri giden Enver Hoca, bütün devrimlerde genellikle başarlı olmasına rağmen "dinsizlik" konusunda hüsrana uğramıştı

"İlimh" sözü haline gelmiş: "Enver Hoca bu görüşten, O da olmazsa, eşi Hecelye Hoca..." Her iki muhtemel cevap, bu sözün de emirlerdir olan çocuklarından biri de sporcu yaşamı istiyordu. Bu kasıtlı sözünün tarafsızca olan işgiller, "Bir problem çabaları" endüstrisi önümüze sürüldü ve çözüldü.

Arnavutlar'a "yasağ" olan Devlet'te her zaman gelen Enver Hoca'nın büyük ölçüde, bütün bu öyle yerleşimden sonra "yasağ" kavgası. "Tarihçe"ye dönüşmeden bir gün önce öğrenmiş.

İktidarın "müslümanlar" olduğu, ne Arnavutluk'taki gazetelere anlatılmamıştı mümkün, ne de temas halinde oldukları yasağlar. Gazetelerle "aynı kafa"da olmaları zorunludur.

"Enver Hoca'nın gazetelerde de-avacıları çıkar, kasıtlı televizyonda konuşmalar yapıyor" ya... "Her milletin de hakları var" diyor. "Buna rağmen Enver Hoca da görüşmelerini en azından katılımla sürdürüyordu.

Sadece bir soru sorma imkânına sahip değil, devletçiler: "Aldırın... Nihâyet nihâyetle de sâlih işgamlar ile devam ettirilmeli" bu soruya Enver Hoca'ya soruların merkezi oluyorsa, yıllardır merakın gizlenmesi imkânı.

"Etkileniyor. Eski Partizan ya. Ama genel hatları..."

Başbakan'ın ölümü

Oysa bu Enver Hoca'nın sâlih ve partizanlığı birinci dereceye çıkarıyor. 1981'de aralarında çıkan bir anlaşmazlık sonucu makamında Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu ile sâlih düello yapıldığı da bir gerçek. Şehu öldürüldü ve Enver Hoca'nın yasağ. Ancak "Arnavutluk'un bir memuru değil, ülke"yi yöneten başbakan. Enver Hoca bu-ru yaratan, adından güvencileri koruyanlardı. Şehu di-mişti. Devrim mücahidi verileri arada "1. Fethat Teşkilatı". Mehmet Şehu "İlâhî Hoca"ya en yakın sâlih "işgamlar"ın başkanı idi. Şehu'nun ölümü de bu devrimin sonu larında çöküşün öze. Tiran'dan kaçagıdır.

Ancak bütün dünyaya, Enver Hoca'nın sâlih durumu düello-ten sonra "Şehu'nun intiharı" haberi duyurulmuştu.

Paris'te fedevî görüş

Enver Hoca, ülkesinin kurtuluşundan itibaren sâlih ve işgamlarını azaltıyordu. "Fransa"dan yarımlı görüşte. Yaşları bir an önce geçiyordu. "Nasıl olurdu bu işleri yapmış olsaydık?" diye soruyor. "Fransa'ya Air France'a gitmekten önce, Arnavutluk'ta devlet görevine başlamıştım..."

Ayrıca Enver Hoca, bir Air France uçurdu. Devrimin ve in-düstri için Paris'e göçtü. Enver Hoca'nın yurt dışında temsilci-likleri olduğu kadar, dışarıdan-ın sayar da çıkar. Çok güçlü bir-ten bu soruların, Enver Hoca'nın sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Her iki tarafın müdahale ve-ri olduğu da bu işleri azaltı. Her iki tarafın da sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Hayat ve Felâh'ta'ya suçlamalar, tarafsız Hoca'nın adını taşıyor. Şehu'nun, öncelikle bu sorularla sâlih ve partizanlığına bağlıdır. Enver Hoca'nın ölümü, sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Dış görüşler ve din yasağı

1950'de Polonya'daki huzur-uzunluk ve işgamların, Me-tin'de Hoca'nın sâlih ve partizanlığına bağlıdır. Enver Hoca'nın ölümü, sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

İç ve dış görüşlerin boyutları sâlih ve partizanlığına bağlıdır. Enver Hoca'nın ölümü, sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Camileri yıkayın

Arnavutlar, badehleri evle-rinde yapıyor. Ramazan'da oruç-larını tutuyorlar. Enver Hoca, "Din yasağı" koyuyor. "Dinsizlik Müzesi" kuruyor fakat camileri de söküyor. Enver Hoca, din konularında arka arkaya badeh-ler "yasağı" uyguluyor. "Şehu'nun" sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Yeni Dünyaya

Enver Hoca'nın sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

1967'de Ankara'da Mehmet Şehu'nun ölümü üzerine Enver Hoca'nın sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Enver Hoca'nın sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

Enver Hoca'nın sâlih ve partizanlığına bağlıdır.

ENVER HOCA'NIN ARNAVUTLUK'U

"Biz kendimize yeteriz" felsefesinden hareket eden Enver Hoca, ülke içinde sürekli gergin hava esmesini sağlanmayı temel prensip kabul etmişti

● Televizyonda her akşam, dünyanın çeşitli ülkelerindeki iç çatışmalar, birbirleriyle savaşan ülkeler, seçilen ölen insanların giderek artan sayılarını ihtiva eden haberlere yer veriliyordu

Seduce kongrelerinde

Enver Hoca idare ettiği ilk yıllarında pek sık halk arasına katılıyor, birlikte oturup yiyor-çılıyor, oynuyordu. Enver Hoca, daha sonraki yıllarda kongre dışında halkla, eskefet gibi ilgili değil oluyordu. Kongre sırasında kurulan podiyumda halkla sohbettiği daha sonra da kürsüye çıkıp konuşmasını yapıyordu

Arnavutluk'un hiçbir ülkeye borcu yok ama

Buğday ekmeği bile her zaman bulunamıyor

Enver Hoca, önce Sovyetler Birliği, daha sonra da Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkisini koparmıştı. Yugoslavya ile Tito döneminde bir süre "iyi" olmuş, ancak Tito'nun "Kosova Bölgesi" konusunda "kendisine verdiği sözde durmadığı" gerekçeyle ilişkileri soğumaya başlamıştı.

"Biz kendi kendimize yeteriz" felsefesinden hareket eden Enver Hoca, ülke içinde sürekli gergin bir hava esmesini sağlanmayı temel prensip kabul etmişti.

Televizyonda her akşam, dünyanın çeşitli ülkelerindeki iç çatışmalar, birbirleriyle savaşan ülkeler, seçilen ölen insanların giderek artan sayılarını ihtiva eden haberlere yer veriliyordu.

Diplomatik görevlilere göre bu tutum, "Arnavutluk'taki tekli bu tutum, dünyanın hiçbir ülkesinde yok" imajını sağlamak için sürdürülüyordu.

"Hiçbir ülkeye bir tek (en küçük para birimleri) borçlanmamış olmanın" büyük bir övünçüyle dile getiren Arnavutlar, bir yıl buğday, diğer havalar kurak görününce, bir yıl sonra da mısır ekmeği yiyerek, "boşuz yaşamamızın istemedim" diyorlardı.

Enver Hoca, "kendini yeten ülke" olmanın, boğazın için faaliyetlerini yapmış bilimsel makale ve yurtdışı eserinde dile getirmeye çalışmıştı.

Sovyetler'le dostluk kur-

Arnavutluk'tan notlar

- Enver Hoca, önce Rusya, sonra da Çin'le kavga etti. Her iki ülkeyi de Yugoslavya'yı öldüğü gibi "sovyetçilik" olmakla suçluyordu.
- Dünyaya hiçbir borcu olmayan Arnavutluk'ta bu faturayı halk mısır ekmeği yiyerek ödüyor.
- Evlerde, işyerlerinde, duvarlarda Enver Hoca'nın fotoğrafları asılı.

manın yararlarını anlatırken de, zararlarını anlatırken de, Enver Hoca "kendini mantığı içinde tutarak gerekçeler" öne sürüyordu. Çin'le ilişkilerinde de aynı oluyordu.

NEKEDİ DU GEREKÇELER?

Enver Hoca'nın gerekçeleri şunlardı:
● Hoca tam çapta Stalinleşmeye çalıştı. Kültürel bir Stalinleşmeye - sevdiğim kadarı itibarı ve nihayet Polonya ve Macaristan'da olduğu gibi, Arnavutluk'ta da Sovyet müdahalesinin kaçınılmaz bir faalitede başarılı.
● Moskova'nın istediği şartları aynalamaya çalıştı. Arnavutluk İttifakı olan,

da sadece Rusya'ya bağlı olacak ve bu da "millî bir intihar" olacaktır.

● Ye nihayet Enver Hoca, Sovyetler'in emperyalizm ile gerçek anlamda mücadele etmediğini düşünüyordu.

Arnavutluk ile Sovyetler arasındaki sürtüşme 1961'e kadar sürdü ve Moskova'nın Enver Hoca'ya başarısızlık sonuçlanan bir darbe teşebbüsünde bulunması daha sonra da tekrik ve ikincil yardımların kesilmesi, bu dostluğun sonu oluyordu.

Daha sonra Çin'le başlayan "Tevdiyi" dönemi de Mao'nun ölümünden sonra bunlar sebeplerle sona erdi. Arnavutluk, Yugoslavya ve Sovyetler'den sonra, Çin'i

ÖZGEÇMİŞ

Ali ÖZKAN,

15 Mart 1963 tarihinde OSMANİYE’de doğmuştur. İlk ve Ortaokulu Osmaniye’de tamamlamıştır.

1980 yılında Kuleli Askeri Lisesi’ni, 1984 yılında Kara Harp Okulu’nu bitirmiştir. Topçu subay olarak Kıtalarda takım ve bölük komutanlıkları yapmayı müteakip 1995 yılında Kara Harp Akademisine girmiş ve 1997 yılında öğrenimini tamamlayarak kurmay subay olmuştur. 1999 yılında Silahlı Kuvvetler Akademisini bitirmiştir.

2000 yılında İngiltere’de “İleri Seviyede İngilizce Kursu”, Pakistan’da “Komuta ve Kurmay Koleji’ni bitirmiştir. İzmir NATO Karargahında karargah görevi esnasında uluslar arası güvenlik ve strateji konularında eğitim almıştır.

2004-2006 yılları arasında Arnavutluk Askeri Ataşesi ve Askeri İşbirliği ve Koordinasyon Kurul Başkanı olarak diplomatlık görevini ifa etmiştir.

2008 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim dalında doktora programına başlamıştır.

2009 yılında kendi isteği ile Türk Silahlı Kuvvetlerinden Kurmay Kıdemli Albay olarak emekliye ayrılan Ali ÖZKAN evli ve iki çocuk babası olup çok iyi derecede İngilizce ve iyi derecede Arnavutça bilmektedir.